

46797

138-M6

wicz ==

Potop

I. knjiga ==

„Goriška Tiskarna“ A. Gabršček

== 1904 ==

„Słobanska knjižnica“

182 - 183

ANNA (DARZEN)

182 - 183

„Slovanska knjižnica“

»Slovanská o o o o

o o o o knihovna«

138 - 146

o o o o »Славянская

Библиотека« o o o o

Ureja in izdaja

ANDREJ GABRŠČEK

= = = =

Izhaja v mesečnih snopičih

= = = =

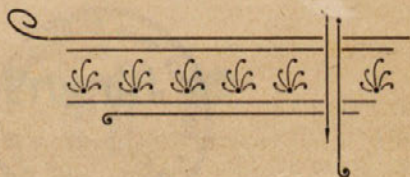
Spisal H. Sienkiewicz

o o o o

Poslovenil Podravski

o o o o

Potop

■ ■ Zgodovinski roman ■ ■

Wag. Ughovary

46797

~~15973~~

V GORICI 1904.

Tiska in zalaga »Goriška Tiskarna« A. Gabršček.

Prvi del

Uvod.

Na Žmujdi (na Litevskim) je prebival mogočen rod Bilevičev, ki je izviral od Mendoga ter bil splošno spoštovan po vsej rosenki deželi. Do visokih služb se sicer niso popeli Bileviči nikdar, ukvarjaje se večinoma le z domačimi opravili; toda na bojnem polju so si pridobili za domovino dokaj zaslug, za kar so semtertje dobivali obilno nagrade. Njih rojstno gnezdo, ki stoji še dandanes, se je tudi nazivalo Bileviči; toda poleg tega so imeli še dokaj drugih posestev v rosenki okolici do Krakinova in dalje poleg Lavde, Šoje, Neveže ter celó za Ponevežem. Pozneje so se razdelila ta posestva med nekoliko različnih rodbin, katerih udje so se nekako poizgubili izpred očíj. Shajali so se skupaj samo takrat, ko se je vršilo v Rosnah na raváni, imenovani „Stana“, popisovanje žmudske črne vojske. Večkrat so se srečali tudi pod prapori litevskih vojsk in na zborih, in ker so bili premožni, so morali celó Radzivili, najmogočnejši gospodarji na Litvi in Žmudi, računati ž njihovim vplivom.

Za vlade Jana Kazimira je bil očak rodu Bilevičev, Heraklej Bilevič, upiški zakladnik. Ta ni prebival v svojem rojstnem kraju, v katerem je gospodaril ta čas Tomaž, mečenosec rosenki. Herakleju so pripadale samo Vodokte, Ljubič in Mitrune, ležeče blizo Lavde, obkrožene kakor z morjem s posestvi drobnejšega

plemstva. Razun Bilevičev je bilo le nekoliko znamenitejših plemenitaških rodbin v okolici, kakor rodbina Sollohubov, Montvilov, Schilingov, Koriznov in Sicinskih (dasi tudi ni manjkalo manjšega plemstva s temi imeni); sicer pa je bilo vse obrežje reke Lavde gosto zasejano s tako imenovanimi „okolicami“ ali tabori, v katerih je prebivalo v žmudski zgodovini proslavljeno lavdansko plemstvo.

Po drugih krajih dežele so dobivali prebivalci imena od taborov, ali pa tabori od prebivalcev, kar je bilo običajno na Podlesju; toda tukaj, po lavdanskem obrežju, je bilo drugače. Tako so prebivali v Morezah Stakjani, katere je nastanil tu kralj Batori za junaštvo, katero so izkazali pri Piskovem. V Volmontovicah so prebivali na dobri zemlji Butrimi, ki so bili po rasti največji v vsej deželi ter znani po svoji molčečnosti in težki roki, s katero so podirali na zborih ali na vojski sovražnika. Zemljo v Drožejkah in Mozgah so imeli v lasti Domaševiči, sloveči lovci; ti so zahajali v puščavo Zelenko tje do Vilkomira za medvedi. V Pacunelah so živeli Gaštovtje; njihova dekleta so slovela po svoji lepoti tako, da so naposled imenovali vsako zalo dekle v okolici Krakinova, Poneveža in Upita Pacunelko. Rod Sollohubov je bil zelo bogat, imel je izvrstne konje in govedo, izrejeno večinoma na pašnikih. Gosteviči pa so se ukvarjali v gostevičevskih lesovih s kuhanjem kolomaza, radi česar so jih tudi imenovali črnuhe ali dimnikarje.

Bilo pa je še več selišč in več rodov. Dokaj njih imen čujemo še dandanes, toda njihova selišča ne stojé več tam, kjer so se nahajala nekdanj, pa tudi imena imajo drugačna. Prišle so vojske, prišli požarji, a novih stavb niso več stavili na davnih pogoriščih; s kratka, vse se je izpremenilo. Toda o svojem času je cvetela stara Lavda v svojem prvotnem stanju in lavdansko plemstvo se je odlikovalo zlasti pri Lojevu pod poveljnikom Janošem Radzivilom v borbi s puntarskim kozaštvom.

Vse lavdansko plemstvo je služilo pod praporom starega Herakleja Bileviča. Bogatejši so imeli po dva, ubožnejši po

jednega konja; najrevnejši pa so bili prideljeni pošti. Sploh je bilo to plemstvo zelo bojevito, ljubilo je vitežko slavo nad vse. Nasprotno pa so bili manj razborni v onih zadevah, ki so se reševale navadno na zborih. Vedeli so le, da prebiva kralj v Varšavi, Radzivil in Hlebovič na Žmudi, Bilevič pa v Vodoktah ob Lavdi. To jim je zadoščalo in glasovali so tako, kakor jih je naučil gospod Bilevič, v trdni veri, da hoče ta vse, kar želi gospod Hlebovič, a ta zopet to, kar gospod Radzivil. Poslednji pa je desna roka kralja na Litvi in Žmudi, a kralj pa soprog „Rzeczypospolitej“ (svobodne občine), oče vsega plemstva.

Bilevič je bil bolj prijatelj nego pa gojenec (klijent) mogočnih oligarhov v Biržah ter visoko čislan od plemstva. Na njegov klic se je odzvalo na tisoče glasov ter zablistalo na tisoče lavdanskih sabelj v rokah Stakjanov, Butrimov, Domaševičev ali Gaštovtov in učinek teh sabelj je bil takrat vsem znan. Pozneje se je sicer vse izpremenilo, zlasti tačas, ko ni bilo več Herakleja Bileviča med živimi.

Tega očeta in dobrotnika lavdanskega plemstva je pobrala smrt l. 1654. Takrat se je začela na vzhodni meji ljudovlade strašna vojska. Gospod Bilevič se je sicer ni udeležil, ker mu ni dopuščala starost in gluhot, toda lavdanski plemiči so se je udeležili. Isti trenutek, ko je starec začul, da so pobili Radzivila pod Šklovom in da so pomandrali francoski pešci lavdanski polk, je tudi Bileviča zadela kap, in umrl je.

To novico mu je prinesel Mihael Volodijevski, mlad, toda zelo sloveč vojak, ki je nadomeščal gospoda Herakleja ter načeloval lavdanskemu plemstvu. Tudi oni Lavdanci, ki so ostali še živi, so se vrnili domov pohabljeni, utrujeni, potrti, gladni, pritožujoč se radi velikega hetmana, ki je, zaupajoč grozi svojega imena, planil z malo tolenco na desetkrat številnejšo vojsko ter gnal s tem svoje ljudi in domovino v nesrečo.

Vendar ni bilo slišati med splošnim tarnanjem nobene tožbe proti mlademu polkovniku Juriju Mihaelu Volodijevskemu. Pač pa so vsi oni, ki so se srečno vrnili domov, proslavljali jasno

in glasno njegovo hrabrost ter pripovedovali čuda o njegovi vojaški izkušenosti. Spomin na slavne čine, katere so izvršili Lavdanci pod poveljništvom Volodijevskega, jim je bil jedina tolažba. Radi so pripovedovali, kako so smuknili pri napadu skozi prve vrste vojakov, kakor skozi dim, kako so naleteli na francoske najemnike in razgnali s sabljami ves polk, pri čemur je umoril Volodijevski z lastno roko polkovnika dotičnega polka; kako jih je potem obkolil sovražnik, kako so prišli med štiri ognje, kako so se obupno branili, padali kakor snopi in se rešili naposled iz sovražnikovega objema.

Ta pripovedovanja so poslušali z žalostjo in ob enem s ponosom oni lavdanski vojaki, ki niso služili več v litevski vojski ter bili vpisani v črno vojsko. Splošno so se tudi nadejali, da se skliče v kratkem črna vojska v obrambo domovine. Določeno je bilo že naprej, da postane v tem slučaju Volodijevski konjeniški stotnik Lavdancev; dasi ni bil domač rojak, vendar ni bilo slavnjšega vojščaka med njimi. Vrnivši se vojaki so pripovedovali, da je rešil takrat celo hetmana samega smrti. Kar na rokah so ga nosili lavdanski prebivalci ter ga pulili drug drugemu iz rok. Zlasti so se prepirali zanj Butrimi, Domaševiči in Gaštovtje in ga hoteli še dalje pridržati pri sebi. Njemu pa je tudi prebivalstvo tako ugajalo, da ni šel ž njimi, ko so ostanki Radzivilove vojske odšli v Biržo, kjer jim je bil naznačen sestanek, marveč je potoval od grajščine do grajščine in se nastanil naposled pri Pakoču Gaštovtu, ki je imel najvišjo oblast v Pacunelah.

Sicer pa Volodijevski tudi ni mogel odriniti v Biržo, ker je nevarno oboel. Najprej je pritisnila vročica, pozneje je prišel v praski pod Cibihevem malone ob desno roko. Tri Pakoševe hčerke, sloveče po svoji lepoti, so ga sprejele v svoje varstvo ter sklenile skrbeti zanj tako dolgo, dokler se mu ne povrne zdravje. Plemstvo se je pa potrudilo, da je pripravilo svojemu vodji, Herakleju Bileviču, dostojen pogreb.

Po pogrebu so odprli pokojnikovo oporoko, iz katere so razvideli, da je imenoval pokojnik dedičem vsega svojega imetja,

izvzemši vas Ljubič, svojo unukinjo Aleksandro Bilevičevo, hčer upiškega logarja, njenim varuhom pa — ker še ni bila polnoletna — je naznačil vse lavdansko plemstvo . . .

. . . „Vsakeri, ki mi je bil udan,“ je stalo v oporoki, „ter je plačeval ljubezen z ljubeznijo, naj prenese dotično v celoti tudi na revno siroto v tem slabem času popačenosti in prekucij, ko ni nihče varen pred človeško svojeglavnostjo; naj torej varuje po vas moj spomin siroto vsega zlega.“

„Pazite pa tudi, da bo mirno uživala dohodke mojega imetja, izvzemši vas Ljubič, katero prepuščam in izročam mlademu oršanskemu praporščaku Kmiticu. Kdor bi se pa čudil moji naklonjenosti do Kmitica, ali pa hotel videti v tem kako škodo za mojo unukinjo, naj izvé, da sem živel kakor živi brat z bratom. Skupaj sva hodila v vojske, na katerih me je večkrat rešil smrti in, ko so mi hoteli odvzeti gospodje Sitinsko posestvo, mi je on pomagal, da se je zopet dobil nazaj. Tedaj sem jaz, Heraklej Bilevič, upiški zakladnik in ob enem nevreden grešnik, ki bom stal v kratkem pred sodbo božjo, odšel pred štirimi leti popolnoma pri zdravi pameti k gospodu Kmiticu, očetu mečenosca oršanskega, ter sklenil ž njim tesno vez bratovske ljubezni. Tam sva se tudi pogodila in sklenila po davnem plemenitaškem krščanskem našem običaju, da se imata najina otroka, namreč njegov sin Andrej in moja unukinja Aleksandra, logarjeva hči, vzeti ter stopiti v zakon, ko odraseta, da bode njuno potomstvo rastlo v hvalo božjo in poljski ljudovladi v prospeh. Tega si tudi najiskreneje želim ter nalagam svoji unukinji dolžnost, da naj uboga mojo tu izrečeno voljo, akoravno bi nemara omadeževal gospod oršanski praporščak (kar pa Bog ne daj!) s slabimi čini svojo slavo ter bil proglašen nečimnikom. Ako bi pa prišel ob vse svoje imetje, kar se mu lahko pripeti tam poleg Orše, ga ona ne sme zavreči tudi v tem slučaju, ako hoče biti deležna mojega blagoslova, ter ne sme marati niti na to, če bi on zapravljal tudi svoj Ljubič.

„Vsekako pa, ko bi po posebni ljubezni božji hotela ostati moja vnukinja Bogu na hvalo devica ter mogoče iti v samostan, ji je popolnoma prosto in sme to učiniti, ker se mora bolj spoštovati božjo voljo nego-li človeško . . .“

Tako je razdelil gospod Heraklej Bilevič med vnukinjo in njej namenjenega moža svoje premoženje, čemur se tudi nihče ni čudil dosti. Gospodična Aleksandra je že davno vedela, kaj jo čaka, in lavdanskemu plemstvu je bilo tudi že davno znano, v kakih odnošajih sta živelata stari Kmitic in Bilevič, vsled česar so kmalu pozabili v teh burnih časih na oporoko.

Pač pa so govorili često na dvoru v Vodoktah o Kmiticah, zlasti o mladem Andreju, ker je že davno umrl stari mečenosec. Mladi pa se je nahajal s svojim polkom in oršanskimi prostovoljci pod Šklovom. Pozneje je naenkrat nekam izginil; toda da bi bil umrl, ni nikomur prišlo na misel, ker bi gotovo ne ostala smrt tako vrlega junaka tajna. Kmiticevi sorodniki so živeli na Oršanskem, smatrali so jih bogatinom, toda prav v tem kraju je razgrajala vojna. Celi okraji so se izpremenili v tihe pustinje; ginilo je imetje in ginili so ljudje. Po Radzivilovem porazu ni bilo nikogar, ki bi se bil postavil sovražniku po robu. Goševski, poljski hetman, je bil brez moči; ostali hetmani pa so se bojevali s svojimi vojščaki na Ukrajini. Od njih torej ni bilo pričakovati pomoči, kakor tudi ne od ljudovlade, ki je zelo oslabela po vojni s Kozaki. Bojni valovi so zalivali deželo ter se odbijali semtertje ob trdnjave, toda tudi to zidovje je padalo drugo za drugim, kakor je padel Smolensk. Vojvodstvo Smolensko, v katerem so se nahajala posestva Kmiticev, so smatrali vsi izgubljenim. V splošni zmešnjavi in strahu so se razkropili ljudje, kakor razprši jesenski veter listje in nihče ni vedel, kaj se je zgodilo z mladim oršanskim praporščakom.

Ker pa ni prodrla vojska v žmudsko starostvo, si je zopet opomoglo lavdansko plemstvo po šklovskem porazu. Bivalci „okolic“ so se jeli shajati in se posvetovati o zasebnih, pa tudi o javnih zadevah. Butrimi, najbojevitejši med vsemi, so govorili,

da bo treba odriniti v Rosno, kjer se ima zbrati črna vojska, in potem k Gosevskemu, da se maščujejo za šklovski poraz. Na tem posvetovanju so tudi sklenili, da izberejo izurjene in sposobne ljudi, ki naj poiščejo izgubljenega Andreja Kmitica.

Po tem posvetovanju so se jeli zbirati stari lavdanski prebivalci, katerim sta načelovala Pakoš Gaštovt in Kasijan Butrim, dva očaka iz okolice. Vse ostalo plemstvo, kateremu je zelo ugaljalo zaupanje, katero je stavil vanj pokojni gospod Bilevič, je pa sklenilo, da hoče ravnati v smislu oporoke ter vsprejeti Aleksandro v svoje očetovsko varstvo. Tedaj je bilo tudi ob času vojske, ko so se jeli celo po krajih, kamor vojska ni segala, razširjati nemiri in zmešnjave, na obrežju reke Lavde vsaj na videz vse popolnoma mirno. Nihče se ni dotaknil pokojnikove zapuščine, nihče ni razdiral mej starih posestev. Dá, grajščaki so celo tekmovali med seboj, kdo izkaže mladi naslednici več dobrot. Gospodične Aleksandre niso klicali po dvorih drugače, nego „naša gospodična,“ in zale Pacunelke so isto tako nestrpljivo čakale mladega Kmitica kakor ona.

Med tem so dospele novice, ki so klicale plemstvo skupaj, — in živahno življenje se je začelo na Lavdi. Kdor je le nekoliko izlezel iz hlač, kogar še ni potlačila starost, vsak je moral zasesti konja. V Grodno je došel Jan Kazimir ter jel nabirati vojake. Vsi so hiteli tja. Prvi so šli molčeči Butrimi, za njimi Gaštovtje in drugi, in dežela je ostala brez obrambe, ker prebivalci iz Lavde so odšli vsi.

Volodijeovski ni odrinil ž njimi, ker ni še mogel gibati roke; ostal je jedini vojak med Pacunelkami. Grajščine so samevale in sami starci in ženice so sedele po večerih pri ognjiščih. Globoka tišina je vladala v Ponevežu in Upitu — vsi so pričakovali novic.

Gospodičina Aleksandra se je zaprla isto tako v Vodoktah ter ni videla razun služabnikov in svojih lavdanskih varuhov nikogar okrog sebe.

I.

Prišlo je novo leto 1652. Mesec januarij je bil mrzel in suh. Žmudsko zemljo je pokrivala debela odeja; veje dreves so se pripogibale in lomile pod ogromno težo. Sneg se je lesketal na solncu, da je jemalo človeku kar pogled; ponoči pa so migetale ob mesečni svetlobi po snežni skorji drobne iskre. Zverina se je približala k človeškim bivališčem in revne tičice so prišle trkat s ključkom ob šipe, ki so bile pokrite z ledenimi cveticami.

Nekega večera je sedela gospodičina Aleksandra v družinski sobi v družbi ostalih dvorskih deklet. Pri Bilevičih je bila že stara navada, da so gospodarji bivali, kadar ni bilo gostov, po zimskih večerih med svojo družino, prepevaje pobožne pesmi ter tako dajoč lepe vzglede svojim podložnim. Isto je izvrševala tudi gospodičina Aleksandra; bilo ji je tem lažje, ker so bile med dvornimi dekleti večinoma plemitašnje, hčerke revnih starišev. Vsekakor pa so opravljale vsako, tudi najtežje delo, kretale so se neprestano okrog gospodičine ter se učile od nje lepega obnašanja, da so se tako dokaj odlikovale od preprostih dekel. Bila so namreč med njimi tudi kmečka dekleta, ki so se zelo razlikovala od drugih dvornic, ker niso znala še poljski govoriti.

Gospodičina Aleksandra in njena sorodnica, gospodičina Kulvičevna, sta sedeli sredi sobe, ostala dekleta pa po klopih ob steni. Vse so marljivo predle. Na velikem ognjišču so gorela

smrečja polena in panjači, časih so nekako ugašala pa zopet zaplapolala z velikim plamenom, sorazmerno s tem, čim več ali manj je pokladal poleg ognja stoječi fantin pod polena obrezkov in trsk. Kadar je plamen zaplapolal močnejše, videl si razločno temne, lesene stene velikanske izbe z nenavadno nizkim pobeljenim stropom. Ob tramovih so visele na niti raznobarvne zvezde iz mlincev, katere so se gugale od toplote; izza tramov pa so kukala na obe strani povsesma prediva, kakor nekaki turški bunčuki. Skoro ves strop je bil obložen ž njimi. Po temnih stenah se je bliščalo liki zvezde razno cinasto kuhinjsko orodje, veliko in malo, stoječe ali povezneno na dolgih hrastovih policah.

Pri vratih je slišno ropotal mlad kuštrav Žmud s svojim ročnim mlinom ter prepeval z zamolklim glasom neko pesem. Gospodičina Aleksandra je prebirala molčé jagode rožnega venca, a predice so predle in — molčale.

Svitloba plamena je padala na njih mlada, rudeča lica. Roke so povzdigovale h kodeljam ter ščipale z levico mehko predivo, z desno pa vrtela vretena; marljivo so predla dekleta, kakor bi bila stava, ker so jih vzpodbujali strogi pogledi gospodičine Kulvičevne. Časih so se spogledala z bistrimi očmi, časih se ozrla po gospodičini Aleksandri, kakor bi pričakovala, kedaj ukaže Žmudu, naj neha mleti ter jame prepevati pobožno pesem. Dela svojega vendar niso ustavile; predle so in predle, da so se kar vile niti, da so kar brenčala vretena; gospodičina Kulvičevna je urno pletla, kodrasti Žmud pa je še dalje ropotal s svojim mlinom.

Časih pa je vendar ustavil mlin; bržkone mu je v kamnih kaj nagajalo, ker je popravljal vreteno ter izrekel jezno besedo: „Padlas!“

Gospodičina Aleksandra je dvignila glavo, kakor vzbujena po tišini, ki je nastala po tem Žmudovem klicu. Takrat je plamen osvetlil njeno lice in resnobne plavkaste oči izpod črnih obrvij. Razlikovala se je od drugih s krepko rastjo, plavimi lasmi, nežnim licem in zelo belo poltjo. Bila je zala kakor cvetica. Žalobna obleka jo je delala nenavadno resnobno. Sedé pred

ognjiščem je bila vsa zatopljena v misli, kakor bi dremala. Bržkone je premišljevala svojo usodo, ki je bila odvisna od toliko okoliščin.

Oporoka ji je namenila za moža človeka, katerega že deset let ni videla. Njej pa se je bližalo šele dvajseto leto, radi tega se ga je spominjala le kot živahnega fantina, ki se je bolj brigal v onem času, ko je bila z očetom v Vodoktah, za svojo puško, s katero je dirjal po močvirju, nego pa za mlado deklino.

„Kje je on in kakšen je sedaj?“ to vprašanje je sililo resnobni gospodičini sedaj večkrat v glavo.

Spominjala se je res, kar ji je pripovedal o njem pokojni zakladnik, ki se je spustil štiri leta pred svojo smrtjo na dolgo pot v Oršo. Po njegovih besedah je bil on sedaj „kaj domišljav in strašno nagel človek.“ Po sklenjeni tesni zvezi med Bilevičem in Kmiticem, mu je bila dolžnost: priti v Vodokte ter se predstaviti, toda med tem je izbruhnila vojna in mladi junak^o je odrinil mesto k nevesti na beresteško polje. Rano, katero je tam dobil, je zdravil doma; na to je stregel svojemu bolnemu očetu. Potem je bila zopet vojna, in tako so minila poslednja štiri leta. Tudi sedaj je že preteklo mnogo časa od starčeve smrti, toda o mladem Kmiticu ni bilo ni duha ni sluha.

Imela je torej dovolj gradiva, o katerem je premišljevala gospodičina Aleksandra. Mogoče, da ji je težilo srce za onim nepoznanim. V njenem čistem srcu je bilo dovolj prostora za ljubezen. Samo iskre je bilo treba, da se na tem ognjišču zaneti plamen, ki nikdar več ne ugasne.

Radi tega se je je tudi pollaščeval časih prijeten, časih zopet zopern nemir vsled čakanja zaželenega tovariša, kajti nič ni bridkejšega na svetu nego čakanje.

Med tem se je začul, kakor v odgovor na to koprnjenje, od zunaj, iz daljnih snežnih zametov glas zvončka. Gospodičina je strepetala in se spomnila, ko je nekoliko prišla k sebi, da pošiljajo iz Pacunela skoro vsak večer v lekarno po zdravila. To njeno misel je potrdila tudi gospodičina Kulvičevna, ki je rekla:

„Gaštovtov je že zopet tukaj.“

Glas zvončka, obešenega na komatu, je donel čimdalje glasneje, naposled pa naenkrat vtihnil. Bržkone so se sani vstavile pred hišo.

„Poglej, kdo je prišel“, reče Kulvičevna Žmudu, ki je vrtel mlin.

Žmud gre iz sobe, toda kmalu se vrne, prime zopet za vreteno in reče hladnokrvno:

„Gospod Kmitic.“

„Uresničilo se je!“ zakriči gospodičina Kulvičevna.

Predice mahoma vstanejo; kodelje in vretena jim padejo iz rok. Vstala je tudi gospodičina Aleksandra. Srce ji je bilo kakor kladivo. Lice ji pokriva zdaj rdečica zdaj pa bledica. Nalašč se obrne od ognjišča, da ne bi kazala svojih občutkov.

Med tem se odpró vrata in na pragu se prikaže visoka postava v kožuhu in s toplo kučmo na glavi. Mladi mož stopi sred sobe, spozna koj, da je to družinska soba, in vpraša, ne da bi se odkril, z zvonečim glasom:

„Hej ve! Kje je vaša gospodičina?“

„Tukaj sem,“ odgovori Bilevičeva z močnim glasom.

Ko je zaslišal prišlec ta odgovor, sname urno kučmo, vrže jo na tla, pokloni se in reče:

„Jaz sem Andrej Kmitic.“

Oči gospodičine Aleksandre se upro bliskoma v Kmitičevo lice, na to jih pa zopet pobesi v tla. Vsekako pa ji je ta pogled zadoščeval, da je videla plavkaste njegove lase, zarujavel obraz, sivkaste, bistro pred se zroče oči, temne brke, mlado, veselo in junaško lice. Med tem se mladi človek opre z levo roko ob bok, z desnico pa si pogladi brke.

„Poprej nego pohitim v Ljubič, pritekel sem semkaj poklonit se logarjevi hčerki,“ reče. „Srečen veter me prinaša naravnost iz taborišča, daj Bog, da o pravem času.“

„Ali vam je bila že poprej znana dedova smrt?“ vpraša ga gospodičina.

„Ne; toda z vročimi solzami sem objokoval izgubo svojega dobrotnika, ko sem izvedel to od ljudi, ki so prišli od tod k nam. Bil je odkritosrčen prijatelj, malone brat mojega pokojnega očeta. Gotovo je vam, gospodičina, še dobro znano, da je prišel pred štirimi leti k nam v Oršo. Takrat mi je obljubil vašo roko in pokazal mi vašo sliko. Prišel bi bil že poprej, ko bi ne bilo te nesrečne vojne. Le s smrtjo poroča ona ljudi.“

Gospodična osupne nekoliko radi pogumnih mladeničevih besed. Obrniti hoče govorico na drug predmet in reče:

„Torej še niste videli svojega Ljubiča?“

„Pride čas tudi za to. Najpoprej sem hitel semkaj obiskat svoj najdražji zaklad. Samo, ne odvracajte se mi, gospodičina, toliko od ognjišča, da vas morem pogledati v oči. Obstojte, gospodična tako, da vas ogledam pri ognju.“

S temi besedami prime pogumni vojak Aleksandro, ki se ni nadejala takega postopanja, za roko ter se zavrti ž njo k ognjišču.

Ona postane še bolj zbegana, zakrije si oči s košatimi trepalnicami, obstoji pred lučjo, in se sramuje lastne lepote. Kmitic jo izpusti, naposled udari z roko po plašču in reče:

„To je zares nekaj posebnega! A za to, da mi je ded izročil vas, dam služiti sto maš za njegovo dušo. Nū, kedaj bo pa poroka?“

„Še ne kmalu; saj nisem še vaša,“ odvrne Aleksandra.

„Toda moja bodeš, ko bi moral zapaliti tudi to hišo radi tega. Za Boga! mislil sem si, da je tvoja slika zadeta, toda sedaj vidim, da je meril slikar drugam in nikakor ne zadel izvirnika. Sto palic mu je treba naštetih za to! Peči naj gre v bodoče slikat, ne pa tebe! Prijetno pa mi je vsekakor, da sem dobil takšno dedščino!“

„Pokojni ded mi je prav povedal, da ste jako smel človek.“

„Takšni smo na Smolenskem vsi, ne pa takšni, kakor so pri vas Žmudje. Jedna, dve, tri in biti mora, karkoli hočemo, če ne, pa zadajamo smrt.“

Aleksandra se nasmehne, pogleda mladeniča in reče z odločnim glasom:

„Bržkone prebivajo še pri vas Tatarji?“

„Vsejedno! Ti gospodičina si moja po volji najinih starišev in najinih src.“

„Po srcu? Ne, tega še ne vem.“

„Ko ne bi hotela privoliti v to, pa se sunem z nožem!“

„Vi se smejite pri teh in takih besedah. Toda oprostite, še vedno ste v družinski sobi! Prosim vas, pojdite v drugo sobo. Po dolgem potovanju se vam gotovo prileže nekoliko večerje. Prosim!“

Po teh besedah se Aleksandra obrne k gospodičini Kulvičevni.

„Teta, pojdite z nama.“

Mladi praporščak se ozre.

„Teta?“ vpraša, „čegava teta?“

„Moja — gospodičina Kulvičevna.“

„Torej tudi moja“, odvrne in hiti ji poljubiti roko. „Dà, tudi jaz imam v polku vojaka, ki se zôve Kulvič-Hipocentavrij. Prosim, ali je mar vaš sorodnik?“

„Dà,“ odvrne stara gospodičina ter vstane.

„Vrl vojak, toda drzen kakor jaz“, doda Kmitic.

Med tem je dospel služabnik s svečo. Na to odidejo vsi štirje v vežo, kjer odloži Andrej od sebe kožuh ter vstopi v sobo na drugi strani poslopja.

Takoj po njegovem odhodu stopijo predice skupaj ter jamajo žlobudrati jedna huje od druge. Brhak mladenič je bil všeč vsem, pa so tudi tekmovali med seboj, katera prekosi drugo v hvali.

„Kar žar sije od njega“, je rekla jedna. „Ko je vstopil, sem si mislila, da je dospel kak kraljevič.“

„Oči ima kakor ris, da te kar zbode ž njimi“, reče druga, „takemu ni mōči nasprotovati.“

„Najhuje je nasprotovati“, omeni tretja.

„Tako je zavrtil gospodičino kakor vreteno! Iz tega je razvidno, da mu zelo ugaja; sicer pa, komu bi ne ugajala?“

„Pa tudi on ne zaostaja za njo, ne boj se! Ko bi prišel po tebe tale mladenič, ž njim bi šla v Oršo, dasiravno je ona bržkone na drugem koncu sveta.“

„Srečna gospodičina!“

„Bogatim se vedno dobro godi na svetu. Ej, ej, to je princ v pravljicah, ne vitez!“

„Pacunelke so pripovedovale, da je tudi konjiški stotnik, ki biva pri njih pri starem Pakošu, kaj zal človek.“

„Nisem ga še videla, toda to vem, da se ne more kosati s Kmiticem. Enakega ne najdeš niti z lučjo v roki!“

„Padlas!“ zakliče nakrat Žmud, kateremu se je pokvarilo zopet nekaj pri mlinu.

„Pojdi vendar stran, bedak, s svojim krikom. Tako ropotaš z mlinom, da človek niti svojih besed ne sliši . . . Tako, tako! Težko je najti lepšega od gospoda Kmitica. Gotovo tudi v Kejdanih nimajo mnogo takih.“

„V sanjah se ti prikaže!“

„Naj se pa prikaže . . .“

Tako približno so se razgovarjala dekleta v družinski sobi. Med tem pa so pogrnili v obednici mizo, in gospodičina Aleksandra se je razgovarjala sama s Kmiticem, ko je šla teta Kulvičeva pripravljat večerjo.

Andrej ni mogel obrniti svojega pogleda od Aleksandre; oči so mu žarele čimdalje bolj; naposled reče:

„Na svetu so ljudje, ki ljubijo premoženje nad vse drugo; drugi drvé v vojni za plenom, tretji se zaljubijo v iskre konje, toda tebe ne bi jaz dal za noben zaklad na svetu. Čim dalje te gledam, tembolj čutim v sebi veselje do ženitve, celo želim, da

bi bila že jutri! Zadostuje pogledati tvoje trepalnice; bržkone si si jih pobarvala?“

„Slišala sem, da tako delajo nekatere, toda jaz nisem takšna.“

„Oči imaš kakor nebeške bisere. Kar besed mi zmanjkuje, tako sem zmeden.“

„Vi niste nič zmedeni, ker mi pravite tako naravnost vse to, da se temu kar čudim.“

„Tak je naš smolenski običaj; v vojni in pri ženskah mora biti človek pogumen. Moraš se, kraljica, privaditi na to, ker odsej bo vedno tako.“

„Nasprotno, vi se morate odvaditi tega, ker tako ne sme biti.“

„Mogoče se udam, kapa kosmata! Verjemi mi, gospodičina, ali pa ne, kar objeti bi te hotel. Za te, moja kraljica, sem pripravljen privaditi se drugih običajev. Kot preprost vojak sem prebil delj časa v taboru nego pa v dvorskih salonih.

„Ej, to nič ne škodi, saj je tudi moj ded bil vojak. Toda hvala lepa za dobro voljo!“ odvrne Aleksandra in njene oči pogledajo tako sladko Andreja, da se mu je srce topilo kakor vosek, ko ji reče:

„Na niti me boš vodila.“

„Niste prav nič podobni onim, katere se vodi na niti. Največji križ je z razposajenci.“

Kmitic se nasmehne ter ji pokaže svoje bele zobe.

„Kako?“ odvrne, „so mar še premalo palic zlomili učitelji nad menoj v zavodu, ko so me učili razna pravila. Ravno kar sem se tudi spomnil lepega pravila, ki sem ga slišal od njih.“

„Kakega pravila?“

„Kadar ljubiš — padaj k nogam.“

S temi besedami se zgrudi Kmitic na kolena.

„Za Boga!“ zakliče mlada deklica, in skrije noge pod stol. „Tega vas niso učili v zavodu. Mirujte gospod, če hočete, da se ne vjezim . . . Tudi teta pride precej . . .“

On pa kleči, dvigne glavo ter ji gleda v oči.

„Naj pride tudi ves polk, nič se jih ne bojim!“

„Vstanite, gospod!“

„Že vstajam.“

„Sedite, gospod!“

„Že sedim.“

„Izdajalec, pravi Judež ste!“

„To ni resnica. Če te poljubim, bo odkritosrčen moj poljub. Se li hočeš prepričati?“

„Ne drznite se tega.“

„Gospodičina Aleksandra se je smejala, pa tudi on je ves vsplamtel od radosti. Nosnice so se mu razširile kakor konju plemenite krvi.

„Aj! aj!“ reče, „kakšne imaš oči, kakšno ličice! Zarotim te na vse svetnike, da ne morem sedeti mirno!“

„Ni treba rotiti svetnikov. Sedeli ste štiri leta, predno ste prišli semkaj, pa sedite še sedaj!“

„Dà, a to radi tega, ker sem te poznal samo po sliki. Slikarja pa ukažem vreči v smolo, potresti ga s perjem ter ga z bičem poditi po Upitu. Ali mi odpustiš ali ne, vsekakor hočem govoriti odkritosrčno. Zroč na ono sliko, sem si mislil: čedna gospodičina je, jako čedna, pa čednih se ne manjka na svetu — torej imam čas! Pokojni oče me je vedno silil, naj te grem obiskat, toda odgovarjal sem mu: Imam še čas! Ženitev ne propade, gospodičine ne hodijo na vojno, česa se naj torej bojim? Bog mi je priča, da nisem nasprotoval očetovi volji, toda poprej sem hotel še okusiti vojno, kar sem tudi učinil. Šele sedaj spoznam, da sem bil bedak, ker bi bil šel lahko tudi oženjen na vojno. Hvala Bogu, da me niso pobili. Dovolj, gospodičina, da ti poljubim roko.“

„Bolje je, da ne dovolim.“

„Torej, ne vprašam. Pri nas na Oršanskem pravijo: Prosi, če ne dobiš, pa vzemi!“

S temi besedami se približa Andrej roki gospodičine ter jo jame poljubovati. Gospodičina se ni mnogo branila, ker ga ni hotela videti nevoljnega.

Med tem se vrne gospodičina Kulvičevna. Ko opazi, kaj se godi, dvigne oči kvišku. Dasiravno ji ni bil všeč ta prizor, vendar se ni smela hudovati, ko je povabila gosta k večerji.

Kakor sorodnika se primeta za roke in odideta v obednico, kjer je stala pogrnjena miza in na njej vsakovrstna jedila. Mlada človeka sta bila kaj židane volje. Ker je gospodičina že odvečerjala, je Kmitic sam sedel k mizi ter začel jesti z isto slastjo, s kakoršno je poprej govoril.

Ona ga je zadovoljno gledala ter bila vesela, da je jedel in pil. Ko je potolažil prvi glad, jame ga izpraševati znovič:

„Torej ne pridete iz Orše?“

„Jaz sam ne vem, odkod prihajam. Danes sem tukaj, jutri tam! Napadal sem sovražnika kakor volk ovce; kar sem mogel ugrabiti, sem ugrabil.“

„Kako ste si drznili napadati takega sovražnika, pred katerim se je moral umakniti celo veliki hetman?“

„Da sem se drznil, praviš? Jaz sem pripravljen na vse, takšna je moja navada.“

„Že rajnki ded mi je pravil to . . . Sreča, da vas niso ubili.“

„O, lovili so tudi mene s kučmo in z roko, kakor tico v gnezdu. Ko so me hoteli pokriti, sem sfrčal ter jel napadati od druge strani. Takšen nepridiprav sem jim postal, da je sedaj razpisana cena na mojo glavo . . . Izvrstna pečenka!“

„V imenu Očeta in Sina!“ zakliče osupnena Aleksandra, in zre prijazno na mladeniča, ki je govoril ob enem o razpisanem plačilu in o pečenki.

„Gotovo niste imeli mnogo vojakov v ogrambo!“

„Da zares, imel sem nekoliko vrlih dragoncev, katere sem pa izgubil v enem mesecu. Potem sem nabral prostovoljcev, kakoršne sem sploh mogel dobiti. Ti ljudje so dobri za vojno,

da boljših ni treba, pa tudi zreli za vislice. Oni, ki niso poginili, bodo prej ali slej zajutrk vranam . . .“

Po teh besedah se zopet zasmeje Andrej, nagne kupico z vinom ter dodá:

„Takih postopačev še nisi videla, gospodičina! Rabelj naj jim sveti! Vsi so častniki in domači ljudje, toda nad vsakim visi obsodba. Sedaj sedé v Ljubiču; kaj sem hotel početi drugega ž njimi?“

„Torej ste ves polk pripeljali semkaj? . . .“

„Dà. Sovražnik se je radi hude zime zaprl v mesta. Tudi moji ljudje so se ogulili kakor metla po neprestanem pometanju, radi tega mi je naznačil knez počitek v Ponevežu. Zares, zaslužili smo si odmora.“

„Jejte, prosim gospod!“

„Za-te snem, če treba, tudi strup! . . . Nekoliko te druhal sem pustil v Ponevežu, nekoliko v Ubitu, nekatere veljavnejše pa sem povabil v Ljubič. Ti se ti pridejo semkaj poklonit.“

„Kje ste se srečali z našimi?“

„Srečali smo se, ko sem šel v Ponevež na zimovišče. Tudi brez njihovega naročila bi prišel semkaj.“

„Pijte, gospod!“

„Izpijem, če želiš, tudi strup . . .“

„Toda o dedovi smrti in o oporoki ste izvedeli še le od naših ljudij?“

„Dà. Bog daj pokojniku večni mir! Torej si ti poslala te ljudi za menoj?“

„Ne mislite si tega, gospod. Žalostna sem bila, molila sem, in nisem se brigala za nikogar, in za nič . . .“

„Tudi oni so mi povedali. Ha! kako ponosni so ti ljudje! Ko sem jih hotel obdarovati za trud, zarežali so se nad menoj, češ, da jemlje mogoče oršansko plemstvo pivnine, ne pa lavdanske! S tem se mi niso prikupili. Ko sem to slišal, sem si mislil: Dobro, če nočete denarja, pa ukažem dati vsakemu sto palic.“

„Ali ste to tudi storili?“ vpraša z grozo Aleksandra ter se prime za glavo.

Kmitic jo začudeno pogleda.

„Ne vznemirjaj se, gospodičina . . . Nisem storil, dasiravno je vse kipelo v meni pri pogledu na takšno plemstvo, ki hoče biti nam enako. Ko sem se pa spomnil, da me lahko očrne pred teboj in razkričé za okrutneža, sem se pomiril.“

„Sreča je to!“ odvrne Aleksandra in globoko vzdihne, sicer bi vas niti videti ne hotela.“

„A zakaj?“

„Maloštevilno je sicer to plemstvo, toda starodavno in slavno. Moj ded ga je vedno zelo ljubil in skupaj so hodili v vojno. Pa tudi v domačiji so živeli skupaj ter se večkrat gostili v njegovi hiši. To je star običaj naše hiše, kateri morate spoštovati tudi vi. Vaša dolžnost je, da se spoprijaznite ž njimi radi svete sloge, ki je vladala med nami doslej.“

„Nu, za kaj takega pa res nisem vedel. Pobijejo naj me, če sem vedel. Priznavam pa, da mi to boso plemstvo ne pride iz glave. Pri nas je kmet v resnici le kmet, plemiči pa so vsi veljaki; po dva ne sedata na jedno kobilu . . . Sicer pa, kaj morejo imeti skupnega s Kmiticami in Bilevičami, saj tudi piškurjem ni mar za ščuke, dasiravno so piškurji in ščuke ribe.“

„Ded je dejal, da ni treba gledati na premoženje, marveč na kri in poštenje. Oni so pa tudi poštenjaki, sicer bi jih ded ne bil izbral mojim varuhom.“

Andrej ostrmi in odpre široko oči.

„Tako? Za varuhe? Vse lavdansko plemstvo za varuhe?“

„Dà. Toda ne jezite se, kajti volja pokojnikova vam mora biti sveta. Čudno se mi zdi, da vam poslanca tega niso povedali?“

„Jaz bi jim bil dal . . . toda, to je vendar nemogoče! Saj je tukaj več nego deset grajščin . . . po volji vseh se vendar ne moreš ravnati. Mar si mislijo, da bom tudi jaz plesal po nji-

hovi piščalki? . . . Ej, ne šali se gospodičina, da me ne pograbi jeza!“

„Jaz se ne šalim, to je čista resnica. Oni ne razširijo čez vas svojega varuštva, pa tudi vi ne smete kazati pred njimi svoje ošabnosti. S tem si ne pridobite samo njih, marveč tudi mene. Vse življenje vam bom hvaležna za to, vse življenje, gospod Andrej . . .“

Glas se ji je tresel, ko je govorila svojo prošnjo, toda nje-govo čelo je še ostalo temno. Premagoval se je, dasiravno je bilo videti, da vre v njem huda jeza. Naposled reče svečano in ponosno:

„Tega res nisem pričakoval. Spoštujem pokojnikovo voljo, toda mislim si, da je gospod zakladnik postavil to plemstvo tvojim varuhom samo do mojega prihoda. Odslej nimaš drugega varuha nego mene. Ne samo ti sivci, tudi sami Radzivili nimajo tu ničesar opraviti.“

Gospodičina Aleksandra postane resnobna. Po kratkem premišljevanju reče:

„Slabo ravnate gospod, da se kažete tako ošabnega. Dedovo oporoko je treba sprejeti v celoti, ali pa zavreči vso — druge pomoči ni. Lavdančanje se ne bodo jezili, niti vsiljevali vam svojega varuštva, ker so kaj mirni ljudje. Ne mislite si torej, da vam bodo nadležni. Samo takrat imajo oni izpregovoriti vmes, ko bi nastalo mogoče kako nesporazumljenje. Sicer pa si mislim, da pojde vse gladko in složno, da bo torej to varstvo, kakor bi ga niti ne bilo . . .“

On molči nekaj časa, potem pa mahne z roko ter reče:

„Kaj ne, da se konča s poroko vse to? Čemu bi se imeli prepirati? Naj oni lepo mirno sedé ter se ne mešajo v mojo stvar, ker tega ne morem dovoliti, da bi mi kdo burke bril pod nosom. Toda pozabiva jih! Dovolj gospodičina, da bo kmalu poroka; to bo pač najbolje!“

„Sedaj še ni minil čas žalovanja, torej ne kaže še govoriti o tem . . .“

„Oj! Ali bo treba dolgo čakati?“

„Ded je odločil, da ne dalje nego pol leta.“

„Dotlej se posušim kakor trska. Toda ne jezi se. Tako si me jela resno gledati kakor zločinca. Toda, kaj morem jaz za to, da sem take narave: Ako se razsrdim, bi človeka najprej raztrgal, a ko to mine, bi ga pa zopet zašil!“

„Strah je živeti s takim človekom,“ odvrne že veseleje Aleksandra.

„Na tvoje zdravje, gospodičina! Izvrstno vino imaš, a sablja in vino sta dve poglavitni reči. Čemu se bojiš živeti z menoj? Kakor vidim, me izpremené tvoje oči v sužnja, v pohlevno jagnje. Evo tudi sedaj! Raje sem se bojeval na lastno roko, samo da se mi ni bilo treba klanjati hetmanom. Moja zlata kraljica! Odpusti mi, če ti ni kaj všeč na meni, ker sem se učil pri topovih olike, ne pa v grajskih dvoranah! Pri nas je kaj nemiren kraj; vedno je treba držati v rokah sabljo. Radi tega ne škoduje nikomur in naj si ga proglasé obsojenim! Ljudje ga čislajo, samo da je junak. Za vzgled ti pokažem svoje tovariše. Oni bi sedeli kje drugje že davno v ječi . . . a vendar so to čislani junaki! Celo dekleta nosijo pri nas škornje in sablje ter načelujejo tol-pam, kakor gospa Kokosinska, strina mojega poročnika, ki je našla v boju svojo smrt. Kje naj se učimo olike? Edino to-le znamo: postaviti se v vojni, na zborih govoriti, vse drugo pa opravi sablja. Nu, pokojni vaš ded me je vam izbral za moža takošnjega, kakoršen sem.“

„Dedovo voljo sem vedno rada izpolnjevala,“ odvrne dekle ter pobesi oči.

„Dovoli mi še, da ti poljubim roko, krasna moja deklica. Zelo si se mi prikupila. Tako sem razčiljen, da ne vem, če najdem še oni Ljubič, katerega še nikdar nisem videl.“

„Dam vam spremljevalca . . .“

„Ej, ne bo ga treba! Navajen sem se klatiti okrog po noči. Imam s seboj fantina iz Poneveža, kateremu mora biti pot znana. Podaj mi še ročico. Čas je, da se poslovim!“

Med tem je odbila velika, stara ura, ki je visela v sobi, polnoč.

„Za Boga, pozno je že!“ zakliče Kmitic. „Vidim, da tu ničesar ne opravim. Toliko me pa vendar ljubiš, kolikor je črnega za nohtom?“

„Pozneje vam odgovorim. Ali me obiščete večkrat?“

„Vsak dan, dokler me ne zagrne zemlja in me puste razbojniki pri življenju . . .“

Po teh besedah vstane Kmitic in oba odideta v vežo.

Sani so že čakale na hodniku; jame se zavijati v plašč in jo prosi, naj se vrne v sobo, ker je mrzlo.

„Lahko noč, mila kraljica!“ reče, „spavaj sladko, saj jaz gotovo ne zatisnem očesa; premišljal bom o tvoji lepoti.“

„Da bi se vam le kaj hudega ne pripetilo! Bolje bo, da vam dam človeka s svetilnico, ker pri Volmontovicah je vse polno volkov.“

„Sem mar koza, da bi se bal volka? Volk je vojaku prijatelj, ker se nasiti često iz njegovih rok. Pa tudi meč imam na saneh. Lahko noč, moja najmilejša!“

„Z Bogom!“

Po teh besedah se Aleksandra umakne nazaj v sobo, Kmitic pa odide proti hodniku. Mimogredé pogleda skozi špranjo v družinsko sobo in vidi nekoliko dekličjih očij, ki še niso šle spat, samo, da bi ga videle še enkrat. Andrej se jim prijazno nasmehne in odide. Ne dolgo potem se odzove zvonček, žvenklja iz početka glasno, potem pa vedno tišje in tišje, dokler ne utihne naposled popolnoma.

V Vodoktah je nastala tišina, toda ta tišina se je zdela kaj čudna gospodičini Aleksandri. V ušesih ji je še zvenel odkritosrčen, veseli smeh; pred njo je stal v domišljiji lep, čvrst mladenič, in sedaj, po tem razgovoru, smehu in veselju je nastalo nakrat čudno molčanje. Gospodičina je nastavila ušesa, če ne zasliši mogoče še kak odmev zvončka. Toda ne! Žvenkljal je že

po gozdu pod Volmontovicami. Tedaj se je jela dolgočasiti; nikdar se še ni čutila tako osamljene na svetu.

Čez nekaj časa vzame svečo in odide ž njo v spalnico, kjer začne klečé moliti večerno molitev. Hotela jo je izmoliti pobožno; petkrat jo je začela znova, toda vedno so ji vhažale misli za onimi sanmi in za mladeničem, ki je sedel v njih. Na desni, na levi je gozd, po sredi drži široka cesta in po njej se pelje on . . . gospod Andrej. Tu se je Aleksandri zazdelo, da vidi kakor na dlani plavkaste njegove lase, sive oči, smehlajoča se ustna, za katerimi so se svetili beli zobje. Nehoté si je morala priznati, da se ji je zelo prikupil ta razposajeni človek. Res jo je deloma vznemiril, deloma prestrašil, pa vender si jo je pridobil takoj s svojo bujno domišljijo, z veselo priprostostjo in odkritosrčnostjo. Sram jo je bilo, ko si je morala priznati, da ji je ugajal tudi radi svoje ošabnosti, ko je na njeno pripovedovanje o varuhih ponosno dvignil glavo, kakor kak arabski žrebec, ter dejal: „Tu še Radzivilovi veljaki nimajo ničesar opraviti . . .“ — „Ta mladenič ni babež, marveč pravi mož!“ si je mislila gospodičina. „Taki so najbolj ugajali mojemu dedu . . . In ded se ni motil!“

Tako je premišljala gospodičina ter začutila ob enem neko sladko veselje, nekaj nemir, ki ji pa nikakor ni bil neprijeten. Že se je jela slačiti, ko so zaškripale sobne duri, in v sobo je stopila teta Kulvičeva s svečo v roki.

„Zelo dolgo sta sedela skupaj“, je rekla. „Nisem vaju hotela motiti, da sta se dovolj nagovorila. Meni se zdi kaj brhek človek. Ali ugaja tudi tebi?“

Aleksandra ni odgovorila takoj. Bosa je prihitela k teti, objela jo okrog vratu, položila svojo lepo glavo na njene prsi in rekla z nežnim glasom:

„Tetka, oj tetica!“

„Oho!“ zamomlja stara gospodičina in povzdigne kvišku oči in svečo.

II.

V dvoru Ljubiču so bila, še predno je dospel gospod Andrej, vsa okna razsvetljena, in hrup se je slišal na dvorišče. Ko je zaslišala družina bližajoči se zvonček, je prihitela pred vežo, da bi pozdravila gospodarja, ker je izvedela že od tovarišev, da pride gotovo. Iskreno ga je vsprejela in pozdravila. Stari valpet Znikis je stal v veži s kruhom in soljo ter se spoštljivo priklanjal. Vsi so se pa nemirno in radovedno ozirali po bodočem gospodarju. On jim vrže mošnjiček poln tolarjev na krožnik, popraša po tovariših in se zelo čudi, da mu ne pride nobeden naproti.

Toda oni niso mogli priti, ker so sedeli tri ure za mizo, praznili steklenice in radi trušča niso začuli žvenkljanja za okni. Ko pa stopi gospodar v sobo, zavpijejo vsi naenkrat: „Gospodar! gospodar je prišel!“ Na to vsi vstanejo ter se mu bližajo s čašami. On se pa prime za bok ter se veselo smehlja, ker je videl, da so se znali okoristiti z dobrotami njegove hiše, še predno je prišel. Še bolj pa ga je lomil smeh, ko je zapazil, da se opotekajo kakor pravcati pijanci.

Hipoma so stali vsi okrog smejočega se gospodarja. Kokosinski dvigne vrč kvišku ter zapoje:

„Pij z nami, dragi gospodar,
pij z nami!
Da bomo ga pili skupaj vsikdar,
dokler ne bodemo v jami . . .“

Tovariši ponové glasno pesem, na kar izroči Kokosinski Kmiticu vrč, sam pa vzame bokal Zendu, ki se je smatral kurlandskim plemičem. Kmitic sprejme vrč iz rok Kokosinskega, dvigne ga kvišku ter zakriči:

„Na zdravje moje neveste!“

„Živio! Živio!“ zakriče vsi glasovi, da so se začele kar šipe v oknih tresti.

„Živio! Ko mine žalovanje, napoči svatba!“

Od vseh strani ga obsujejo z vprašanji:

„Kakšna pa je? Hej, Andrej, ali je lepa? Ali je takšna, kakor si si jo predstavljal? Ali jej je podobna katera devojka na Oršanskem?“

„Na Oršanskem?“ zakliče Kmitic. „Dimnike naj gredó snažiti oršanska dekleta pred njo! . . . Sto strel! Nobene takšne ni na svetu!“

„Takšne smo ti želeli,“ odgovori Ranicki. „Nu, kedaj bo pa svatba?“

„Koj, ko mine žalovanje.“

„Proč z žalovanjem! Otroci se ne rodé črni, marveč beli!“

„Ko bo svatba, ne bo več žalovanja. Odlično, Andrej!“

„Odlično Andrej!“ jamejo klicati vsi skupaj.

„Gospodje!“ reče s tankim glasom Rekut-Seliva, „na svatbi se napijemo kakor žabe v luži.“

„Dragi moji gostje,“ zakliče Kmitic, „sprejmite me, ali bolje, pojdite vsi k zlodju, da se nekoliko ozrem po svoji hiši!“

„Kaj se boš oziral!“ odvrne Uhlik. „Jutri komaj imamo ogled, sedaj pa k mizi: tam je še par polnih steklenic.“

„Smo že mi ogledali mesto tebe. Ta Ljubič je zlato jabolko,“ reče Ranicki.

„Hlev je imeniten!“ zakriči Zend. „Tam stojita dva težka konja, dva za ježo, par žmudskih in par kalmuških; vsega po dvoje, kakor očij v glavi. Jutri ogledamo kobilnjak.“

Po teh besedah zarezgeta Zend kakor konj, da se mu vsi čudijo in smejejo.

„Tak red torej imate tukaj!“ zakliče Kmitic razveseljen.

„Tudi klet je v redu, kakor se spodobi,“ omeni Rekut. „S smolo zaliti sodi in plesnive steklenice stojé v vrsti kakor vojaki.“

„Izborno! Sedaj pa sedimo za mizo.“

„Za mizo! za mizo!“

Komaj sedejo in si naliijejo čaše, se oglasi Ranicki znovič:

„Na zdravje zakladnika Bileviča!“

„Bedak!“ odvrne Kmitic. „Mar se pije tudi pokojnim na zdravje?“

„Bedak!“ ponové tovariši. „Na zdravje gospodarja!“

„Na vaše zdravje! . . .“

„Daj Bog, da bi se nam godilo dobro v tej hiši!“

Kmitic se nehoté ozre po obednici ter zagleda na začrneli steni več surovo vanj uprtih očij. Na steni sta namreč viseli dve stari sliki pokojnih Bilevičev, obešeni za par laktov od tál, ker je bil sobana precej nizka. Nad slikama so visele črepinje zubrov, jelenov, losov z dolgimi rogovi, izmed katerih so bili nekateri zelo začrneli od starosti, drugi pa še popolnoma sveži. Vse štiri stene so bile okrašene ž njimi.

„Na lovu mora biti tu kaj živahno, kakor vidim; zverjadi ne manjka!“ reče Kmitic.

„Jutri pojdemo na vsak način na lov. Treba si je ogledati okolico,“ reče Kokosinski. „Srečen si, Andrej, ti imaš vsaj kam položiti svojo glavo.“

„Dà, nisi takšen, kakor smo mi,“ zastoka Rekut.

„Izpijmo, da se potolažimo,“ svetuje Kulvič-Hipocentavrij.

„Izpijmo pa tudi na zdravje svojega ljubljenega poveljnika Andreja. Vzel nas je sem v Ljubič, nas revne nemaniče, brez strehe nad glavo.“

„Resnico govori!“ zakliče nekoliko glasov. „Kulvič ni tako bedast kakor smo si mislili.“

„Bridka je naša usoda!“ zastoka Rekut. „Vse upanje stavimo v tebe, da nas, reveže, ne zapodiš skozi vrata.“

„Mirujte vendar!“ odvrne Kmitic. „Kar je moje, je tudi vaše!“

Na to vsi vstanejo ter ga začnejo objemati. Solze so tekle po licih tem pijanim tovarišem.

„Vse svoje zaupanje stavimo v tebe, gospod Andrej!“ zakliče Kokosinski. „Dovoli nam, da se prespimo, čeprav na grahorki. Ne izganjaj nas!“

„Mirujte vendar!“ ponovi Kmitic.

„Ne izganjaj, saj so nas že itak izgnali, nas plemiče in sovrstnike!“ zakliče žalostno Uhlik.

„Za sto zlodjev, kdo vas neki izganja? Jejte, pijte, kaj hočete še več?“

„Ne oporekaj nam, gospod Andrej,“ reče Ranicki, na čegar licu so se prikazale debele potne srage. „Ne oporekaj nam, ker smo pravi berači . . .“

Umolkne, položi si prst na čelo, pogleda s sivimi očmi po navzočih in reče:

„Bržkone nam še vrnejo naša posestva?“

In vsi zavreščé enoglasno:

„Čemu bi jih nam ne vrnili?“

„Pa poplačamo svoje dolgove.“

„In nabereмо si premoženja.“

„Ter se popnemo do dostojanstev?“

„Bog nam dá svoj blagoslov.“

„Na vaše zdravje, gospodje!“ zakliče Kmitic.

„Na tvoje zdravje, Andrej,“ odvrne Kokosinski in mu nastavi svoje debelo lice v poljub.

Napitnica je sledila napitnici; glave vseh so se razpalile. Vsi so hoteli govoriti; vsak je le sam poslušal svoje besede, izvzemši Rekuta, ki je pobesil glavo na prsi in sladko zadremal. Čez trenotek je zaspal Kokosinski: „Lan je trla pod trlico!“ Uhlik je izvlekel piščal izza nedri in začel svirati. Ranicki, sloveč rokoborec, se je pa bojeval z golo roko z nevidnim nasprotnikom, in ponavljal poluglasno:

„Ti tako, jaz tako; ti udariš, jaz mahnem — enkrat! dvakrat! trikrat! — Šah!“

Kulvic-Hipocentavrij pogleda Ranickega ter reče:

„Bedak si! Mahaj zdrav, toda Kmiticu vendar ne vzdržiš.“

„Njemu nobeden ne vzdrži. Pa ti poskusi!“

„S samokresom se tudi jaz grem kosati s teboj.“

„Stavim cekin na strel.“

„Cekin! Kam naj streljam?“

Ranicki pogleda naokrog; naposled pokaže na jelenovo črepinjo in zakriči:

„Vstrelj med rogova.“

„Za koliko?“ vpraša Kmitic.

„Med rogova za dva, za tri cekine! Dajte samokrese!“

„Izborni!“ zakriči Kmitic. „Zend, daj samokrese!“

Zend skoči v drugo sobo in se vrne čez minuto s samokresi, z vrečico krogelj in rogom smodnika.

„Ali je nabit?“ vpraša Ranicki, ko je vzel samokres v roko.

„Dà.“

„Za tri, štiri, pet cekinov!“ vrešči pijani Kmitic.

„Tiho, ne begaj ga!“

„Zadenem, glejte . . . v to le črepinjo med rogova . . . Enkrat, dvakrat . . .“

Vsi obrnejo oči na veliko lososovo črepinjo, visečo pred Ranickim. Ta stegne roko ter meri. Samokres se mu je tresel v roki.

„Tri!“ zavpije Kmitic.

Strel zagrmí in soba se napolni z dimom.

„Zgrešil si, zgrešil, evo, kam si zadel!“ zakliče Kmitic, in pokaže z roko na temno steno, raz katere je kroglja odluščila bel iver.

„Poskusim še enkrat!“

„Ne, daj meni!“ zakliče Kulvič.

V tem hipu pridrvi v sobo prestrašena družinà.

„Proč! Proč!“ zakriči Kmitic. „Enkrat, dvakrat, trikrat! . . .“

Znovič zagrmí strel; to pot je kroglja zadela črepinjo.

„Dajte tudi nam samokrese!“ zakričé vsi naenkrat.

Dvignejo se in jamejo s pestmi udrihati po služabnikih, ker so hoteli urno dobiti samokrese. Čez jeden četrť ure se je vsa sobana tresla od strellov. Dim je zakrival svitlobo sveč in razburjene strelce. Strelom je odgovarjal Zendov glas, ki je krokal kakor vran, cvilil kakor sokol, tulil kakor volk ter rohnal

kakor tur. To zabavo mu je pretrgovalo žvižganje krogelj. Iveri so letele s črepinj, s stene in z okvirov slik. V splošni zmešnjavi so postreljali pokojna Bileviča, in Ranicki ju je jel celo klestiti s sabljo.

Prestrašena družina je zrla z začudenjem na to zabavo, ki je bila bolj podobna tatarskemu napadu nego zabavi. Psi so jeli lajati. Vsa družina je bila po koncu. Na dvorišču se je zbrala tolpa ljudij. Grajske ženske so prihitele pod okna ter zrle s plašnimi očmi, kaj se godí v sobi.

Naposled jih zapazi Zend. Zažvižga tako presunljivo, da je vsem zazvonelo po ušesih ter zakriči:

„Gospodje! Senice gledajo skozi okno, senice!“

„Senice! Senice!“

„Lovite jih, lovite!“ so kričali pijanci ter zdirjali vèn na hodnik. Ženske so z groznim krikom jele bežati po dvorišču, oni pa so jih lovili ter vsako, katero so vjeli, tudi pripeljali v sobo. Minuto pozneje se je začel sredi dima in iverij ples okolo miz, raz katerih se je cedilo rujno vince.

Tako so se zabavali v Ljubiču gospod Kmitic in divja njegova družba.

III.

Od tega dné je bival gospod Andrej vsak dan v Vodoktah ter se vračal čimdalje bolj zaljubljen, čimdalje bolj obožujoč svojo Alenko. Zlasti pred tovariši jo je povzdigoval v nebesa. Nekega dné jim reče:

„Dragi moji, danes se pojdete poklonit mojemu dekletu, potem pa se napotimo vsi na saneh v Mitrunovo, da si ogledamo to posestvo. Ona nas tam gostoljubno sprejme, pa tudi to zahtevam od vas, da se uljudno obnašate, ker sem sklenil vsakega posekati, kdor ji učini kaj žalega . . .“

Vitezi se takoj jamejo pripravljati na pot in se odpeljejo kmalu zatem na štirih saneh proti Vodoktam. Kmitic je sedel v prvih saneh, ki so bile bogato ozalšane in podobne srebrnemu

medvedu. Konje je vodil hlapec, sedeč na medvedovem vratu. Gospod Andrej je bil zavrt v zelenkast kožuh, ki je bil zapet spredaj z zlato zaponi; na glavi je nosil soboljevo kučmo s čaplinim peresom; bil je dobre in židane volje.

„Čuj Kokoška,“ je dejal poleg sebe sedečemu Kokosinskemu. „Nekoliko preveč smo si dovolili te dni, zlasti prvi večer, ko smo poškodovali črepinje in slike. Z deklinami pa je bilo še huje. Ta vražji Zend vedno začne, a na kom se potem maščuje vse to? Nad menoj! Bojim se, da bi ljudje tega ne razupili, ker tu pojde na moj rovaš.“

„Le pljuni na svojo veljavo, saj ni mnogo boljša od naše.“

„A kdo drug je temu kriv, če ne vi? Vedi Kokoška, da so me smatrali na Oršanskem velikim nemirnežem ter si brusili jezike nad menoj liki na ostrilnikih.“

„A kdo je privezal h konju gospoda Tumgarta in ga peljal po mrazu? Kdo je posekal onega plemiča, ki je vprašal, ali hodijo na Oršanskem še po dveh, ali že po štirih nogah? Kdo je opraskal Vizinska, očeta in sina? Kdo je razgnal zadnji zbor?“

„No, kar se tiče zbora, je to domača zadeva. Gospod Tumgart mi je odpustil v zadnjem svojem trenutku, a kar je še več, prosim, da mi niti ne omenjaš tega. Kateri izmed vas se še ni dvobojeval?!“

„Saj to še itak ni vse. Nisem še omenil vojaških inkvizicij, kateri te čakati v taboru.“

„Ne mene, marveč vas, ker jaz sem le toliko kriv pri tem, da sem vam dovolil pleniti. Toda, kaj to tebi mar? Jezik za zobmi, Kokoška; ne pravi ničesar o tem Aleksandri, niti o dvobojih, zlasti pa še o onem streljanju v slike in o dekletih. Če se to izve, zavalim jaz vso krivdo na vas. Družini in deklam sem že zapovedal molčati in jim zapretil, da ukažem sicer jermene dreti ž njih.“

„Naroči še, naj te podkujejo, če se že tako bojiš tega dekleta. Na Oršanskem nisi bil takšen! Sedaj že vidim, kako te bo imela na vajetih. Ali še pomniš besede nekega starega modro-

slovca? „Brzdaj“ je rekel „svojo drago, če ne te bode ona brz-dala.“ Vsega te ima že v svoji mreži.“

„Bedast si Kokoška, rečem ti! Kar se Alenke tiče, bodeš tudi ti cepetal z nogami, ker ne najdeš drugega dekleta, ki bi bila njej podobna. Kar je dobrega, to ona takoj pohvali, kar je slabega, pa tudi ne zamudi grajati, ker ona ceni človeka po njegovi npravstvenosti. Takšno jo je odgojil pokojni zakladnik. Če se hočeš pred njo pohvaliti s svojim junaštvom ter se pobahaš, da si poteptal zakon, nakoplješ si pred njo le sramoto. Takoj ti poreče, da ne sme učiniti tega državljan, ker to nasprotuje domovini . . . To ti pove naravnost in tebi se bo zdelo, da si dobil klofuto po ustih. Čudno, da nisem tega poprej razumel . . . Pfuj, sramujem se, kajti zelo smo razgrajali, da je človeka kar sram pogledati v oči poštenemu človeku . . . Najslabše je pa s temi dekleti! . . .“

„Nikakor ni najslabše. Slišal sem, da je tu po grajščinah dokaj plemenitaških hčerk, lepih kakor mleko in kri, ki pa niso svojevglavne.“

„Kdo ti je to povedal?“ vpraša živo Kmitic.

„Kdo drugi nego Zend. Zajahal je včeraj mladega konja in odjezdil v Volmontovice. Čez nekaj časa je srečal tolpo deklet, ki so se vračale od večernic. Mislil sem, je dejal, da padem raz konja, tako so bile čedne in zale. Ko je le katero pogledal, takoj se mu je nasmejala. Nič ni čudnega! Možakarji so odšli v Rosno in dekletom samim je dolg čas doma.“

Kmitic podreza tovariša z laktom.

„Ali jih pojdeva obiskat časih zvečer, kaj?“

„A kaj bo pa s tvojo veljavo?“

„Ej, zlodja! Jezik za zobmi! Pojdite sami, ako hočete, toda še bolje, da opustite to tudi vi. Saj bi to ne prešlo brez hrupa, a jaz pa hočem složno živeti s tukajšnim plemstvom, ker ga je naznačil pokojni zakladnik Alenki varuhom.“

„Pravil si mi že to, pa ti nisem hotel verjeti. Od kod naj bi izvirala ta naklonjenost?“

„Vedi, da so oni hodili skupaj na vojno. Že v Orši sem čul reči, da se žlahtna kri pretaka po teh lavdanskih junakih. Da ti, Kokoška, povem resnico, zdelo se je tudi meni iz početka to dovolj čudno, ker izgleda tako, kakor bi jih hotel postaviti stražnikom nad inenoj.“

„Moral se jim boš pač priporočiti in se jim nizko priklanjati.“

„Naj jih kuga zaduši poprej. Bodi no tiho, da se ne razjezim! Ne, oni se bodo meni klanjali, ne pa jaz njim. Moji ljudje pojdejo za inenoj na prvi poziv.“

„Nu, tem ljudem pa zamore načelovati tudi kdo drugi. Zend je pripovedoval, da se nahaja med Lavdanci nekak polkovnik . . . Kako se že imenuje . . . Volodijevski ali kako? . . . On jim je načeloval pod Šklovom. Borili so se hrabro in vendar so jim nastrojili kožo in hrbtišča!“

„Dà, tudi jaz sem čul o Volodijevskem, slavnem vojaku . . . Toda Vodokte leže pred nami.“

„Hej! dobro se godi prebivalcem tu na Žmudi; kamorkoli se ozreš, povsod zapaziš vzoren red. Stari je moral biti vzgleden gospodar. Tudi posestvo je očitvidno dobro. Pa to ni nikako čudo, ker zaide sovražnik le redko kedaj sèm; za to pa imajo tudi tu boljše stavbe.“

„Mislim, da ona še ničesar ne vé o naši razposajenosti v Ljubiču,“ reče kakor sam sebi Kmitic. Potem se obrne k tovarišu in dodá: „Čuj, Kokoška, ne pozabi povedati tudi ostalim tovarišem, da se naj obnašajo skromno in spodobno. Kdor se le količkaj izpozabi, naleti, kakor sem živ, slabo!“

„Nu, kako te je obrzdala!“

„Obrzdala! . . . Tudi ti ji boš pokoren . . . Toda . . . pokaj z bičem! . . .“ dostavi Kmitic vozniku.

Hlapec, sedeč spredaj na vratu srebrnega medveda, zamahne z bičem ter jame ž njim pokati; za njim so pokali tudi ostali vozniki in dospeli s truščem na dvor.

Tovariši so poskakali s sanij in stopili v veliko, nepobeljeno vežo, odkoder jih je peljal Kmitic v obednico. Tudi tu je bilo na steni vse polno črepinj pobitih živalij. Gostje se vstavijo in zró radovedno na vrata stranske sobe, skozi katera bi imela priti gospodičina Alenka. Spominjaje se gospodarjevega naročila, so le potihoma šepetali med seboj, kakor da bi bili v cerkvi.

„Ti si zgovoren človek,“ zašepeta Uhlik Kokosinskemu na ušesa, „ti govoriš za nas vse.“

„Mislil sem že na to po poti,“ odvrne Kokosinski, „toda ne vem, če pojde dovolj gladko, ker mi je vedno nagajal gospod Andrej.“

„Le pogumno na dan z besedo. Za drugo se ne brigaj! Evo, že gre! . . .“

Zares, vrata so se odprla in na pragu se je prikazala gospodičina Aleksandra. Očividno je bila začudena, ko je zagledala došle goste. Kmitic je stal nekaj časa molčé; osupnila ga je njena lepota. Doslej jo je videl le pri luči, torej se mu je zdela pri dnevni svetlobi mnogo, mnogo lepša. Oči so bile prave plavice; črne obrvi nad njimi so se odbijale kakor cedrovina od belega čela in plavi lasje so se ji svetili liki krona na kraljičini glavi. Pogumno je zrla pred se kakor gospodinja, ki vsprejema goste v svoji hiši. Tako resnobne in vzvišene gospodičine še niso videli ti vojaki; stali so v vrsti, zacepetali z nogami in se ji priklanjevali drug za drugim. Konečno stopi Kmitic za korak naprej, poljubi nekolikokrat gospodičini roko in reče:

„Pripeljal sem ti, draga moja, svoje tovariše, ki so mi pomagali v zadnji vojni . . .“

„Velika čast za-me,“ odgovori Bilevičeva, „da morem vsprejeti v svoji hiši tako slavne viteze, o katerih vrlini sem že mnogo slišala iz ust gospoda praporščaka.“ Po teh besedah je prišla z nežnimi prsti svojo suknjico, dvignila jo nekoliko in se priklonila prišlecem. Kmitic pa je kar zardel same zadovoljnosti, da je njegova nevesta tako pogumno govorila s tovariši.

Pohvaljeni junaki so še vedno cepetali z nogami in drezali ob enem Kokosinskega.

„Hej! začni!“ so šepetali.

Kokosinski stopi za korak naprej, zakašlja ter prične:

„Jasno velmožna gospodičina komornica . . .“

„Logarjeva hči,“ popravi Kmitic.

„Jasno velmožna logarica in milostljiva dobrotnica,“ ponovi ves zmeden Kokosinski, „oprostite, gospodičina, moja pomota . . .“

„To je kaj nedolžna pomota,“ odvrne Alenka, „ki ne sramoti tako zgovornega viteza . . .“

„Jasno velmožna gospodičina logarica, dobrotnica in nam zelo milostljiva gospa . . . Ne vem, kaj naj najbolj proslavljam v imenu vse oršanske krajine, ali nenavadno zalo vašo lepoto in dobroto, ali nepopisljivo srečo našega konjiškega stotnika in poveljnika, gospoda Kmitica? Čeravno bi šinil pod oblake, čeravno bi dosegel oblake same . . . oblake same pravim . . .“

„Nu, stopi že enkrat iz teh oblakov!“ zakriči Kmitic.

Na to se glasno zakrohočejo vsi vitezi in si zatisnejo kar naenkrat, ko so se spomnili Kmiticevega naročila, usta z rokami.

Kokosinski postane še bolj zbezan. Zardi kakor kuhan rak in reče:

„Pa pozdravljajte sami, če se hočete meni smejati!“

„Komu drugemu ne bi oprostila takega pozdrava,“ reče gospodičina Aleksandra. „Toda vam ne morem zameriti, ker vem, da nisem vredna teh poklonov, ki mi jih delate v imenu vse oršanske dežele.“

Znovič se prikloni pri tem prišlecem, da jim postaja nekako tesno v navzočnosti te dvorske gospodičine. Prizadevali so se kazati skromne in uljudne, kar pa ni šlo. Torej so si jeli brke vihati, momljali so in polagati roke na sablje.

„Prišli smo kakor svatje, da te vzamemo s seboj v Mitrunovo, kakor sva se bila dogovorila včeraj,“ reče Kmitic. „Sanjanje je sedaj zelo prijetno, ker je Bog dal mrzlo vreme.“

„Jaz sem že poslala teto Kulvičevno v Mitrunovo, da nam tam pripravi kosilo. Prosim, počakajte gospodje nekoliko, da se malo topleje oblečem.“

S temi besedami se obrne in odide. Kmitic pa skoči pred tovariše.

„A kaj, dragi ovni, ali ni kakor kneginja? Ti Kokoška, ki si dejal, da me je obrzdala, čemu pa si stal pred njo kakor dijak? Kje si že srečal kako tako?“

„Ni se mi bilo treba smejati v zobe. Sicer pa pred tako osebo nisem mogel govoriti nepripravljen.“

„Pokojni zakladnik,“ reče Kmitic, „je bival delj časa ž njo v Kejdaneh na dvoru kneza vojvode in pri Hlebovičih, kjer se je naučila svojega vedenja. Toda njena rast in krasota? . . . Vi pri njej niti besede več ne zinete.“

„Resnica, pokazali smo se kakor tepci!“ reče jezno Ranicki, „toda največji bedak je Kokosinski.“

„O, izdajalec! Mesto da bi me dregal z laktom, bi bil pa ti odprl svoja usta!“

„Pomirite se, jagnjeta, pomirite!“ zakliče Kmitic. „Čuditi se že smete, toda prepirati nikar!“

„Jaz sem pripravljen skočiti za njo v ogenj!“ zakliče Rekut. „Če me tudi ubiješ Andrej, teh besed vendar ne prekličem!“

Kmitic seve ni mislil ubijati tovarišev. Zadovoljno si je vihal brke in gledal zmagoslavno tovariše. Med tem vstopi gospodičina Alenka v kožuhu in s kunino kučmo na glavi, v kateri se je videlo njeno lice še jasnejše. Vsi odidejo vèn na hodnik.

„Kaj, v teh saneh se bom vozila?“ vpraša gospodičina in pokaže na srebrnega medveda. „Tako zalih sanij še nisem nikdar videla.“

„Ne vem, kdo se je doslej vozil v njih, ker smo jih plenili v vojni. Odslej se bova pa midva sankata v njih, za kar bodo kakor nalašč, ker je vrezana v mojem grbu gospodičina z medvedom.“

„A kedaj ste dobili, gospod, tega medveda?“

„V poslednji vojni. Mi smo reveži, ki smo izgubili svoja posestva. Imamo samo to, kar uplenimo na vojni. Ker sem pa zvesto služil bojni boginji, me je tudi nagradila s tem medvedom.“

„Pošlji nam Bog kaj boljšega od vojne, ki nagraduje le nekatere, drugim pa izžema solze iz očíj.“

Kmitic odgrne pogrinjalo s sanij, ki so bile podšite z volčjo kožo in pokrite z belim suknom, posadi svojo nevesto vanje in sede še sam k njej.

„Poženi!“ zapove vozniku.

Konja sta zdirjala. Mrzel veter jima je jel žvižgati okrog ušes; oba sta umolknila in slišati je bilo samo škripanje zmrzlega snega pod sanmi, prskanje konj, topot kopit in krik voznikov.

„Ali te ne zebe?“ vpraša Andrej Alenko.

„Nikakor,“ odgovori ona, zakrivaje si z rokavom svojega kožuha usta.

Sani so smučale kakor vihar. Bil je jasen, mrzel dan. Po snegu je blestelo vse polno isker; od belih hišnih streh, ki so bile kakor velikanski snežni kupi, se je valil skozi dimnike sivkast dim. Tolpa vran je zletela pred sanmi z brezlistnatih dreves in grdo vreščala. Čez dve vrsti za Vodoktami so dospeli na široko cesto in v temni gozd, ki je stal nem in tih, ki je spal pod debelo snežno odejo. Drevesa so kar migotala pred očmi; zdelo se ti je, da so hitela nekam nazaj za sani. Oni pa so se peljali čimdalje hitreje in hitreje, kakor da bi imeli konji peruti. Taka vožnja omoti človeka in nekaka omotica se je polastila tudi Alenke. Naslonila se je nazaj, zaprla oči in se zatopila v misli. Čutila je sladko onemoglost in zdelo se ji je, da jo je oršanski bojar ugrabil in da drvi sedaj ž njo kakor vihar, in ona nima moči, da bi se upirala, da bi kričala . . . Alenka čuti, da jo nekdo objema; naposled začuti vroč poljub na svojih ustnicah. Toda ne ljubi se ji odpreti očíj. Konji pa dirjajo in dirjajo. Iz teh sanj jo vzbudi glas:

„Ali me ljubiš?“

„Kakor lastno dušo,“ odvrne ona in odpre oči.

Vročekrvni Kmitic jame znovič poljubovati Alenko. Sama ni vedela, jo je li zmotila bolj vožnja ali pa poljubi.

Pot je peljala še vedno skozi gozd. Drevesa so se umikala za sanj. Sneg je škripal, konji so prskali — ona sta bila srečna.

„Jaz bi se hotel tako voziti vse življenje!“ zakliče Kmitic.

„Greh je, kar delava!“ zašepeta Alenka.

„Kakšen greh! Daj mi še več grešiti!“

„Ni mogoče. Mitrunovo ni več daleč.“

„Naj je daleč ali blizu, meni je vsejedno.“

Kmitic skoči po koncu na saneh, dvigne roke kvišku ter jame kričati.

„Hej-ha! Hej-ha!“

„Hej! Hop! Hoop!-Ha!“ oglašè se tovariši v zadnjih saneh.

„Čemu tako kričite?“ vpraša gospodičina.“

„Kar tako iz veselja. Zakriči tudi ti, gospodičina!“

„Hej-ha!“ zazveni zvoneč, enak glas,

„Kraljica moja!“ zakliče Kmitic. „Padem ti k nogam.“

„Tovariši se bodo smejali.“

Vse je prevzelo nenavadno veselje; vožnja še ni bila končana. Kmitic je začel peti:

Gleda dekle, gleda z dvora
na bujno polje:

»Mati! vitezi gredo iz gozda,
glej, glej, kak hite!«

»Ne glej jih hčerka, le z rokami
zakrivaj raje si oči,
da ti, ko pojdejo na vojno,
srce ne počí žalosti!«

„Kje ste se naučili tako lepih pesmij?“ vpraša Aleksandra.

„V vojni. Peli smo jih v taboru, ko nam je bil dolg čas.“

Daljši razgovor jima pretrga glasen klic iz zadnjih sanij.
„Stojte! Stojte!“

Kmitic se ozre jezen in začuden. Kaj je moralo priti tovarišem v glavo, da si drznejo vpiti nanj in ga ovirati na poti? Med tem pa zagleda za trideset korakov za sanmi jezdeca, ki se je urno bližal.

„Za Boga, to je moj stražnik Soroka. Kaj se je pripetilo?“ vpraša Andrej.

Med tem se približa stražnik in ustavi konja. Ves zasopljn odgovori:

„Upita gori; bijejo se!“

„Jezus Marija!“ zakriči Alenka.

„Ne boj se, gospodičina. — Kdo se bije?“

„Vojaki z meščani. V mestu razsaja požar. Meščanje so se razjarili in so poslali po posadko v Ponevež. Jaz pa sem pritekel semkaj k vam.“

Med tem razgovorom obkolijo Rokosinski, Ranicki, Hulvič, Uhlik, Rekut in Zend Kmiticove sani.

„Kdo je to zakrivil?“ vpraša Kmitic.

„Meščanje niso hoteli dati hrane ne konjem, niti ljudem, ker tudi denarja ni bilo. Vojaki so jeli jemati vse to s silo. Oblegali smo župana in one, ki so se utaborili na trgu, in zažgali dve hiši. Sedaj je tam vse živo, zvonovi zvoné . . .“

Kmiticu jame iz očij švigati ogenj.

„Tudi mi moramo hiteti tja!“ zakriči Kolkosinski.

„Meščanje nasprotujejo vojakom!“ zakriči Ranicki, čegar lice se pokrije takoj z rdečimi, belimi in črnimi madeži. „Udrimo po njih, gospodje!“

Zend se zasmije, kakor da bi zaskovikala sova, in konji so se kar prestrašili. Rekut pa dvigne roke kvišku ter zakriči:

„Bij jih, ako veruješ v Boga! Z dimom jih je treba za-dušiti.“

„Molčite!“ zagrmí Kmitic, da je kar odmevalo po gozdu. Najbližje stoječi Zend se zavrti kakor pijan. „Ni bilo treba nasilja, niti boja! Tudi vi niste tam potrebni! . . . Sedite vsi v

dvoje sani ter se odpeljite v Ljubič. Tam počakajte daljših naročil.“

„Kako to?“ omeni Ranicki.

„Niti besede več!“ reče jezno Kmitic, ter mu položi roko na vrat.

Vsi umolknejo. Očividno so se ga bali, dasiravno so mu bili zaupni tovariši.

„Vrni se, Alenka, v Vodokte!“ reče Kmitic, „ali pa pojdi po teto Kulvičevo v Mitrunovo. Evo, ni se nam posrečil naš izprehod. Vedel sem, da oni tam ne bodo mirno sedeli. Ko odpade nekaj glav z vratov, pa bo zoper mir. Ostani zdrava in mirna! Kmalu se vrnem.“

Po teh besedah ji poljubi roko ter jo zavije v kožuh. Potem sede v druge sani ter zakriči vozniku:

„Naprej, v Upito!“

IV.

Minilo je nekaj dnij, a Kmitica le še ni bilo nazaj. V Vodokte pa so prišli trije lavdanski plemiči k gospodičini Aleksandri na poizvedovanje. Dospel je tudi Pakoš Gaštovt iz Pacunel, ki je imel pri sebi Volodijevskega, potem Kasijan Butrim, najstarejši človek v okolici, ki se je še dobro spominjal kralja Batorija, in ž njim še Pakošev zet Jože Butrim. Poslednji, dasiravno v najboljših letih, ni odšel k črni vojski v Rosno, ker mu je odtrgala v boju topova krogla stopalo. Radi tega so ga imenovali „šepavca“, ali tudi „Jožeta brez noge.“ Bil je to strašen plemič, močan kakor medved ter kaj razsoden človek, toda surov, nagle jeze in takoj pripravljen na boj. Radi tega so se ga povsod bali, ker ni znal odpustiti niti sebi niti drugim. Kadar se je napil, je bil tudi nevaren, a k sreči se je pripetilo to le redkokedaj.

Gospodičina jih je sprejela uljudno, dasiravno si je takoj domislila, da pridejo na poizvedovanje ter da želé izvedeti od nje o Kmiticu.

„Mi smo že hoteli priti, da se mu poklonimo, toda on se še ni vrnil, kakor vidimo, iz Upite,“ reče Pakoš. „Zato pa smo prišli semkaj k tebi, naša golobica!“

„Tudi mene že skrbi! Kje se mora muditi tako dolgo!“ odvrne gospodičina. „Zelo se vas razveseli, ker je že čul dokaj dobrega od vas, prej iz dedovih, sedaj pa iz mojih ust.“

„Da bi nas le ne vsprejel tako, kakor Domaševiče, ko so mu prišli naznanit polkovnikovo smrt!“ zamomlja mračno Jože Butrim.

Ko sliši gospodičina to, odvrne:

„Ne hudujte se! Mogoče, da jih ni vsprejel dovolj uljudno, toda priznal mi je že svojo napako. Ne pozabite pa tudi, da se je vračal iz vojne in nikako čudo ni, da je bil čmeren in utrujen. Vojaku ni zameriti, če se razsrdi tudi na domačina, ker je njegova zdržljivost ojstra kakor njegova sablja.“

Miroljubni Pakoš pokima z glavo ter reče:

„Mi se tudi ne čudimo. Mi pojdemo, kakor smo navajeni, v Ljubič poklonit se Kmiticu, da bi on živel z nami kakor pokojni gospod zakladnik.“

„Pa povej nam vendar, golobica, ali ti je všeč ali ne?“ vpraša Kasijan Butrim. „Naša dolžnost je vprašati te po tem.“

„Bog vam povrni vašo skrb. Vrl človek je Kmitic . . . Ko bi tudi zapazila na njem kako napako, bi je ne bilo vredno omenjati.“

„To pomeni, da nisi ničesar zapazila, naša golobica?“

„Ničesar. Sicer pa tudi nihče nima pravice soditi ga in mu kazati nęzaupnost. Bodimo raje hvaležni Bogu!“

„Sedaj je še nekoliko prezgodaj za takšno hvaležnost. Ko pride prilika, mu bomo že hvaležni,“ odgovori turobno Joža.

„Ali sta se menila kaj o poroki?“ vpraša znovič Kasijan.

„Kmitic se hoče kmalu oženiti z mano,“ odvrne Aleksandra ter povesi oči.

„Čemu se ne bi hotel,“ zamomlja Joža, „k večjemu, če bi bil bedak. Ste li že čuli od medveda, da bi se branil strdi? Vse-

kako pa se ni treba prenačglti. Bolje bo počakati, da se vidi, kakšen človek je . . . Oče Kasijan, povejte no, kar imate na jeziku, in ne dremľjite kakor zajec o poludne pod grmom.“

„Saj ne dremľjem, samo premišľujem, kaj naj vse povem,“ odvrne stavec. „Kristus je dejal: kakor Kuba Bogu, tako Bog Kubi! Tudi mi Kmiticu ne želimo nič zlega, samo da nas on pusti na miru.“

„Da bi le bil tak, kakoršnega si želimo!“ dodá Joža.

Bilevičevi se naježé obrvi, pa jim reče ponosno:

„Pomnite, gospodje, da nimamo opraviti s služabnikom. On bo tukaj gospodar in mi vsi se bomo pokorili njegovi volji. On bo tudi moj varuh. Iz tega sledi, da morate biti vi njegovi tovariši, kakor želi tudi on biti vaš tovariš in prijatelj. Saj on čuva tu lastno imetje, torej lahko ravna ž njim kakor sam hoče. Ali ni res, oče Pakoš?“

„Sveta resnica!“ odvrne pacunelski starosta.

„Ne dremľjite oče Kasijan,“ reče Joža znovič staremu Butrimu.

„Saj ne dremľjem, samo premišľujem.“

„Pa vsaj povejte, kaj mislite.“

„Kaj mislim? Evo, kaj mislim . . . Gospod Kmitic je veljak, potomec visokega rodú, mi pa smo reveži. Poleg tega je še hraber vojak. Samo on se je boril s sovražnikom, ko so omahnile že vsem roke. Daj nam Bog še več takih! . . . Toda vsa nesreča tiči v tem, da se druží s pridaniči! . . . Povejte, sosed Pakoš, kaj ste slišali od Domaševičev? . . . Mar ne to, da so vsi ti capini, katere dolžé mnogih prestopkov. Oni se ne borijo samo z našimi sovražniki, marveč z nami samimi, s plemiči, katere so požigali, pobijali, mendlali in plenili! Evo, take ľjudi ima okrog sebe. Za svoje tatarske prestopke bi morali že davno gniti po ječah, ko bi ne bilo gospoda Kmitica, ki jih ľjubi in jih varuje. Pa se tudi obešajo nanj kakor brencelji na konja. Komaj so se pokazali, in že je znano vsem, kakšni ľjudje so. Že prvi večer so v ľjubíču streljali s samokresi, in v koga? V slike po-

kojnih Bilevičev, kar bi jim Kmitic ne smel dovoliti, ker so oni njegovi dobrotniki.“

„Ni mogoče! Ni mogoče!“ zakliče mlada deklica ter si z rokami zatisne ušesa.

„Mogoče je, ker se je res zgodilo! . . . Dovolil jim je streljati v sliki pokojnikov, s katerimi namerava stopiti v sorodstvo. Na to so lovili grajska dekleta in jih zavlekli v sobo radi samopašnosti. Pfuj! Sramota! Kaj takega pri nas še ni bilo. Prvi dan začeti s streljanjem in samopašnostjo! Prvi dan!“

Pri teh besedah se stari Kasijan razsrdi in jame tolči s palico ob tla. Na Alenkino lice stopi temna rdečica. Na to se oglasi Joža:

„Ali so mar Kmiticevi vojaki, ki so ostali v Upiti, kaj boljši od teh? Kakoršni častniki, takšni vojaki. Gospodu Solohubu je nekdo poklal živino. Kdo je bil to? Govoré, da vojaki gospoda Kmitica. Mejzagolske kmete, ki so vozili smolo, so pobili na cesti. Kdo drugi, ako ne oni? Solohub je šel k gospodu Hleboviču iskat pravice in vsled tega je tudi nastal v Upiti pobjoj! Vse to nasprotuje volji božji. Mirno in prijetno je bilo tukaj kakor nikjer, a sedaj pa je treba držati v rokah nabasano risanico. A čemu vse to? Ker je dospel Kmitic s tovariši.“

„Ne govorite tako, ne govorite!“ zakliče Alenka.

„A kako naj govorim? Če gospod Kmitic ni kriv, čemu pa ima takšne ljudi, čemu jih podpira? Povej mu, gospodičina, naj jih zapodi od sebe, ker drugače ne bo miru. Ali je že čul kdo: streljati v slike ter javno pasti svojo razuzdanost! Vsa okolica govori sedaj o tem!“

„Kaj mi je početi?“ vpraša Alenka. „Mogoče, da so ničvredneži, toda skupaj so bili na vojni. Ali jih zapodi, če ga prosim?“

„Če jih ne zapodi,“ zamomlja potihoma Joža, „tudi sam ni nič boljši.“

V gospodičini se je jela razburjati kri.

„On jih mora zapoditi!“ reče odločno. „Naj si izbira med menoj in med njimi. Še danes se prepričam, če je resnica, kar govorite. Če je res, ne odpustim jim streljanja in razuzdanosti. Dasiravno sem sama, slabotna ženska, oni pa oboroženi, se jih vendar ne bojim . . .“

„Mi ti pomagamo!“ reče Joža.

„Za Boga!“ reče razgrevaje se Alenka, „naj delajo, kar hočejo, samo ne v Ljubiču . . . Naj so, kakoršni hočejo, to je njihova stvar in sami bodo odgovorni za to, toda naj mi ne zapeljujejo Kmitica . . . k razuzdanosti . . . To je sramota! Nečast! Mislila sem si, da so neukretneži, a sedaj pa vidim, da so ničvredni izdajice, ki onečaščujejo sebe in njega. Dá, zares so takšni, toda jaz neumnica nisem tega spoznala. Hvala vam, očetje, da ste me opozorili na te judeže . . . Sedaj vem, kaj mi je storiti.“

„Delaj to, kar veš, in mi ti pomoremo,“ reče stari Kasijan.

„Ne črnite mi pa Kmitica, radi tega, ker je še mlad in ga tovariši zapeljujejo s svojim vzgledom . . . Saj to ne bo trajalo več dolgo!“

V srcu gospodičine Aleksandre se je nabirala čimdalje večja jeza proti tovarišem njenega ženina. Bila je razžaljena v najsvetejših čuvstvih, katere je gojila do njega. Sramovala se ga je in iskala povzročiteljev te sramote.

Plemiči pa so bili veseli, da se srdi njihova ljubljenska ter napoveduje boj onim oršanskim razgrajalcem.

„Dá, oni so krivi!“ je nadaljevala in iz očíj ji je švigal ogenj, „radi tega morajo proč od tu, ne samo iz Ljubiča, marveč tudi iz okolice.“

„Saj mi gospoda Kmitica ne dolžimo, drago naše srčice,“ reči stari Kasijan. „Mi vemo, da ga le oni zapeljujejo. Tudi nismo prišli radi tega, da bi se tu vjedali nad njim, marveč vsled žalosti, da ima te razbojnike pri sebi. To vemo vsi, da mladost je norost. Tudi gospod starosta Hlebovič je bil neumen, dokler je bil mlad, pa nam sedaj vendar načeluje.“

„Vzemimo si za vzgled mladega psa!“ reče z ganjenim glasom pacunelski starec. „Če greš ž njim na lov, pa se ti mota, mesto da bi šel za zverjadjo, okrog nog in te vlačí z zobmi za suknjo.“

Aleksandra je hotela nekaj reči, toda nakrat jo polijejo solze.

„Ne jokaj, naša golobica, ne jokaj!“ jo tolažijo starci in niso je mogli potolažiti.

Po njihovem odhodu je ostala v srcu mlade deklice skrb in nekako razžaljenje do njih in do Andreja. Ponosno gospodičino je čimdalje huje bolelo, da ga je morala braniti in opravičevati. A ti tovariši! Drobne pesti gospodičine Aleksandre so se stiskale, ko se jih je spomnila. Jezilo jo je, da jih ni takoj spoznala na prvi pogled. Doslej neznano čuvstvo sovraštva jo je jelo premagovati. V tej razdraženosti je naraščala vsak hip nevolja tudi proti Kmiticu.

„Sramota! Nečast!“ je šepetala deklica z obledelimi ustmi. „Vsak večer se je vračal od mene k tem deklinam! . . .“

Čutila se je zelo ponižano. Neko neznano breme ji je zadržavalo sapo v prsih.

Na dvorišču se je že mračilo. Gospodičina Aleksandra je hodila z urnimi koraki po sobi in v duši ji je vrelo. Ni bila zmožna prenašati udarcev usode in braniti se jim. Vitežka kri je krožila temu dekletu po žilah. Kar hipoma je hotela začeti boj s to tolpo zlobnih duhov — kar hipoma! Toda kaj hoče? . . . Drugega orožja nima, nego solze in prošnjo, naj zapodi Andrej na vse štiri vetrove te odurne tovariše. „Kaj pa, če bi tega ne hotel? . . .“

Bala se je celo misliti na to. To premišljevanje ji je pretrgal fantin, ki je nesel butaro drv k ognjišču. Telebnil jih je na tla in jel grebsti oglje izpod pepela. Alenki šine nova misel v glavo.

„Kosta!“ reče mu, „zasedi takoj konja in odjezdi v Ljubič. Ako se je že vrnil gospodar, naroči mu, naj nemudoma pride

semkaj; če ga pa še ni, naj valpet, stari Znikis, pride semkaj s teboj!“

Fantin vrže par smolnatih polen na oglje, priloži nekoliko suhih tresk ter se napoti k durim. Močan plamen začne švigati na ognjišču. Alenki je takoj nekoliko odleglo. Za minuto pozneje pa odide po svoji navadi v družinsko sobo nadzorovat predice ter prepevat pobožne pesmi.

Čez dve uri se vrne Kosta ves ozebel.

„Znikis je v veži!“ reče. „Gospoda še ni v Ljubiču.“

Gospodičina urno vstane in odide v vežo. Tu se ji nizko pokloni valpet.

„Kako je z vašim zdravjem, jasna vladarica? . . . Bog vam daj vse najboljše!“

Stopita v obednico. Znikis ostane pri vratih.

„Kaj je pri vas novega?“ vpraša gospodičina.

„Ej, gospodarja ni doma . . .“ reče služabnik ter mahne z roko.

„Vem, da je v Upiti. Toda kaj se godi v hiši?“

„Oh! . . .“

„Čuj, Znikis, le pogumno povej; niti las ti ne pade z glave. Pravijo, da je gospodar vrl človek, le tovariši so razuzdanci.“

„Dà, tako je, jasna gospodičina, razuzdanci so!“

„Odkritosrčno povej!“

„Ker pa ne smem, gospodičina . . . Bojim se . . . Prepovedali so mi.“

„Kdo je prepovedal?“

„Gospodar.“

„Gospodar?“ ponovi gospodičina.

Nastal je trenutek molčanja. Ona je hodila urno po sobi s stisnjenimi zobmi in nagubančenim čelom. Sledil ji je z očmi. Nakrat pa obstane pred njim ter vpraša.

„Čegav si ti?“

„Bilevičev. Jaz nisem iz Ljubiča, marveč iz Vodoktov.“

„Ti se ne vrneš več v Ljubič . . . Ostaneš tukaj . . . Sedaj pa ti ukazujem, da poveš vse, kar veš.“

Služabnik, stoječ pri pragu, pade na kolena.

„Jasna gospodičina, jaz se nočem vrniti tjakaj, ker tam je sodni dan. To niso ljudje, marveč zverine, katerih se je treba čuvati po noči in po dnevu.“

Bilevičeva se zavrti na mestu, kakor bi jo strela zadela v srce. Močno obledi ter vpraša mirno:

„Ali je resnica, da so streljali v slike na steni?“

„Resnica je, gospodičina. Pa ne samo streljali, marveč tudi dekle so vlačili v sobe in ta samopašnost se ponavlja vsak dan . . . Po vasi se čuje jok, v dvoru je pa prava Sodoma in Gomora. Voli in ovni, vse to mora priti na mizo . . . Včeraj so umorili hlevarja po nedolžnem.“

„Hlevarja so umorili? . . .“

„Dà. Najhuje pa je z deklinami. Že nimajo več dvorskih dovolj, še po vasi jih lové . . .“

Zopet nastane molčanje. Alenko oblije živa rdečica.

„Kedaj menijo, da se vrne gospodar? . . .“

„Oni sami tega ne vedó. Slišal pa sem, ko so govorili med seboj, da odrinejo jutri za njim v Upito. Naročili so, naj bodo konji pripravljani . . . Nameravajo pa se tukaj zglasiti in prositi vas za ljudi in smodnika.“

„Tu se nameravajo oglasiti? — Dobro! Znikis pojdi sedaj v kuhinjo! V Ljubič se več ne vrneš!“

„Bog vam daj zdravja in sreče! . . .“

Gospodičina Aleksandra je sedaj vedela vse, kar je hotela vedeti.

Drugi dan je bila nedelja. Zarano, še predno so odšli v Vodoktah v cerkev, so dospeli Kmiticevi tovariši in za njimi družinčad iz Ljubiča, peš in na konjih. Hoteli so iti na pomoč gospodarju Kmiticu v Upito.

Mlada gospodičina stopi pred nje mirna in ponosna, popolnoma drugačna nego je bila takrat, ko jih je imela prvič

pred seboj. Na njihove ponižne poklone je le nekoliko pokimala z glavo. Oni pa so si mislili, da je takšna le radi tega, ker ni Kmitic navzoč.

Kokosinski stopi pred njo pogumnejše nego prvokrat in reče:

„Jasno velmožna gospodičina logarica! Na poti v Upito se drznemo tukaj zglasiti, da vam pademo k nogam ter prosimo vaše pomoči. Radi bi imeli nekaj smodnika. Zaukažite tudi jasna gospodičina, služabnikom, da zasedejo konje ter odrinejo z nami. Napasti hočemo Upito ter puščati kri tem potepuhom.“

„Čudim se,“ odvrne Bilevičeva, „da greste gospodje v Upito, ker mi je znano, da vam je Kmitic ukazal mirno sedeti v Ljubici in čakati njegovih naročil. Kako to, da ga kot podložniki ne ubogate?“

Vitezi se mračno pogledajo po teh besedah. Kokosinski pa si pogladi s široko dlanjo plešasto glavo.

„O-o!“ reče on, „kako ste strogi!... Vi govorite z nami kakor s hlapci gospoda Kmitica. Res je, da smo mu obljubili ostati tam, toda danes je že četrti dan in našega gospoda Andreja še ni. Slutimo torej, da se mu je pripetila kaka nepravilica, iz katere mu pomagajo lahko naše sablje.“

„Kmitic ni šel v boj, marveč samo kaznovat razgrajalce, kar bi se utegnili pripetiti tudi vam, ako postopate proti njegovi volji. Vi bi bili pač zmožni provzročiti tam ravs in kavs.“

„Težavno nam je pričkatati se z vami. Prosim vas samo smodnika in ljudij.“

„Niti smodnika niti ljudij ne dam, ali čujete?“

„Kaj, ali prav čujem?“ odvrne Kokosinski. „Vi, gospodičina, ne daste smodnika? Vam je žal za ljudi, katerih potrebujemo, da rešimo Andreja Kmitica?“

„Edino zlo, kar ga more doleteti, je vaša družba.“

Po teh besedah jame švigati iz deključjih očij ogenj. Ponosno dvigne glavo in stopi nekoliko korakov naprej k razgrajalcem; oni pa se jamejo umikati.

„Izdajice!“ reče jim, „vi ga liki peklenščki zapeljujete v greh! Toda poznam vas, znana mi je vaša razuzdanost, vaše vedenje. Pravica vas preganja, ljudje se odvrčajo od vas, a na koga pada sramota? Na njega — a to radi vas, capini in nič-vredneži!“

„Za Boga, tovariši!“ zakliče Kokosinski. „Kaj pomeni to? Ali se nam samo sanja?“

Bilevičeva stopi še za korak naprej ter pokaže z roko vrata.

„Proč od tukaj!“ reče jim.

Vsi obledé. Nikdo si ne drzne odgovoriti besedice, samo iz očí jim jame švigati zlobni ogenj. Toda čez kratko jih prevzame strah. Saj se nahaja tudi ta hiša sedaj pod pokroviteljstvom gospoda Kmitica in ta drzna gospodičina je njegova zaročenka. Molče so torej požirali jezo, ona je pa stala pred njimi z iskričimi očmi in kazala jim s prstom vrata.

„Ako je tako,“ reče naposled Kokosinski besno, „ako nas tako sprejemate, pa nam res ne preostaja družega, nego... pokloniti se gospodinji... zahvaliti se ji za vsprejem... in oditi.“

Po teh besedah se prikloni nalašč do tál; za njim so se priklanjali tudi tovariši in odhajali drug za drugim. Ko se vrata za poslednjim zapró, padé Alenka, težko dihaajoč, vsa utrujena na naslonjač, ker ni imela toliko moči, kolikor srčnosti.

Na hodniku se zopet zberó okrog konj na posvetovanje, toda nikdo ni hotel prvi izpregovoriti.

„Nu, kaj sedaj, dragi bratje?“ reče naposled Kokosinski.

„Kaj?“

„Ali vam je dobro?“

„Ali je dobro tebi?“

„Ej! ko bi ne bilo Kmitica!“ zakliče Ranicki ter krčevito stisne pest, „pa bi se poigrali po svoji šegi s to gospodičino!...“

„Idi ter začni s Kmiticem!“ zacvili Rekut. „Postavi se mu po robu!“

Lice Ranickega se pokrije kakor tigrova koža z marogami.

„Postavim se po robu ne samo njemu, marveč tudi tebi, ako hočeš!“

„Torej dobro.“ odvrne Rekut.

Oba pograbitava za sablje, toda velikanski Kulvič-Hipocentavrij stopi med nju.

„S to le pestjo,“ reče potresaje svojo ogromno pest „razbijem bučo onemu, ki izvleče prvi sabljo.“

Po teh besedah pogleda jednega pa drugega, kakor da bi nemo vpraševal: kateri hoče prvi začeti. Nasprotnika se hipoma pomirita.

„Kulvič ima prav!“ reče Kokosinski. „Sedaj potrebujemo bolj, nego kedaj, sloge. Jaz vam svetujem, da gremo takoj h Kmiticu; če se ona dva poprej snideta, pa nas ona očrni, da bo kaj. Sreča, da ni nihče od nas završčal nad njo, dasiravno so mene močno srbele roke in jezik... Pojdimo h Kmiticu! Če nas že ona hoče deti v žehto, jo raje mi poprej ožehamo. Bog ne daj, da bi nas zapodil. Takoj napravijo na nas lov kakor na volkove.“

„To je stranska stvar!“ odvrne Ranicki. „Nič se nam ne zgodi. Sedaj je vojna. Ali se potiče mar malo ljudij okrog brez strehe in kruha? Naberemo si pomagačev, potem pa naj le pridejo preganjalci. Daj roko, Rekut, odpustim ti!“

„Ušesa bi ti odsekal,“ zacvili Rekut, „toda bolje je, da se pogodiva. Sedaj smo vsi v enaki zadregi.“

„Zapoditi take junake, kakor smo mi!“ začne znovič Kokosinski.

„Zlasti mene, v čegar žilah se pretaka senatorska kri,“ dodá Ranicki.

„Nas vrle junake!“

„Zaslužne viteze!“

„Nedolžne sirote!“

„Nu, v noge me je jelo zebsti,“ reče Kulvič. „Kaj stojimo kakor berači pred hišo. Tu ne dobimo niti pogretega piva. Za-

sedimo konje in odjezdimo. Družino bo treba poslati domu; kaj hoče tam brez smodnika in orožja? Pojdemo sami!“

„V Upito.“

„K našemu vrlemu tovarišu Andreju! Njemu se pritožimo.“

„Da bi ga le srečali!“

„Na konje, tovariši, na konje!“

Zasedejo konje in odjezdijo počasi skozi vrata. Ranicki, v čegar srcu se je še kuhala jeza, se vrne k vratom in zapreti s pestjo proti grajščini.

„Ej, krvi! krvi!“ zakliče.

„Naj se le s Kmiticem spreta,“ reče Kokosinski, „pridemo pa semkaj kedaj še s kresilno gobo.“

„Lahko mogoče.“

„Bog nam pomagaj!“ dodá Uhlik.

„Paganska hči! vstekla kuščarica!...“

Tako preklinjajoč in vjedajoč se na gospodičino, so dospeli v gozd. Komaj so imeli za seboj prva drevesa, zavihra tolpa vran nad njihovimi glavami. Zend začne takoj presunljivo krokat in na tisoče glasov mu je odgovarjalo v višavi. Tolpa je letela tako nizko, da so se jeli celo konji plašiti od šuma perutnic.

„Utihni!“ zakriči Ranicki na Zenda. „Ne kliči nesreče! Vrane krokajo nad nami kakor nad mrhovino...“

Drugi so se pa smejali, in Zend je krokal dalje. Vrane so se spuščale čimdalje nižje. Bedaki niso znali niti uganiti, da jim prorokujejo nesrečo.

Za gozdom se jim pokažejo Volmontovice. Naši jezdec zdirjajo skokoma tjekaj, ker so bili vsled mraza že vsi otrpneli. Do Upite je bilo še daleč. Skozi vas jezdijo počasneje. Na široki cesti je bilo vse polno ljudij kakor navadno ob nedeljah. Butrimi in Butrimovke so se vračali peš in na saneh iz Mitrunova, z božje poti. Plemstvo je zrlo za temi neznanimi jezdec, in pre-mišljalo, kdo da mora biti. Mlade plemenitašinke so že slišale o samopašnosti v Ljubiču, o teh slavnih javnogrešnikih, katere je bil pripeljal Kmitic; radi tega so jih ogledovale še bolj radovedno.

Oni pa so jezdarili ponosno in se glasno razgovarjali med seboj.

„Poglejte, gospodje,“ reče Kokosinski, „kako vzrastli ljudje so tukaj; jeden je večji od drugega. Vsak gleda kakor zuber.“

„Ako bi ne bili takšni, bi jih lahko smatrali za preproste kmete,“ omeni Rekut.

„Oglejte si njihove sabljice!“ omeni Ranicki. „Rad bi se poskusil s katerim!“

Po teh besedah se jame boriti z golo roko.

„Lahko si privoščiš to veselje,“ omeni Rekut. „Ž njimi ni treba mnogo šale.“

„Jaz bi se pa raje poskusil s temi dekleti,“ reče nakrat Zend.

„Sveče so, ne dekleta!“ zakliče navdušeno Rekut.

„Kaj praviš sveče? — Jelke so. A usta imajo, kakor bi jih naslikal.“

„Pri pogledu na takšne krasotice je težavno mirno sedeti na sedlu.“

Po takih pogovorih so odjezdili iz vasi ter pognali konje v dir. Čez pol ure dospejo do krčme, v sredi med Mitrunami in Volmontovicami. Pri krčmi je stalo nekoliko sanij in osedlanih konj.

„Napijmo se žganjice, kajti mrzlo je“ reče Kokosinski.

„Bravo!“ odgovoré vsi enoglasno.

Po teh besedah stopijo s konj, katere privežejo k stebrom in odidejo v veliko in temno sobano. Tu najdejo mnogo ljudij. Plemstvo, sedeč na klopek ali pa stoječ v gručah, je popivalo pogreto pivo. Bili so večinoma sami Butrimi orjaške rasti, mračni in malobesedni, da ni bilo skoro slišati najmanjšega trušča. Oblečeni so bili v sive suknje iz domače tkanine, podšite z ovčjimi kožami. Opasani so bili z usnatimi pasovi, pri katerih so visele sablje v črnih nožnicah. Radi te jednoličnosti so bili podobni vojakom. Bili so večinoma že postarani ljudje, pa tudi mladiči do dvajsetih let. Kar je bilo drugih moških, so vsi odri-nili v Rosno.

Ko so zagledali oršanske viteze, so se umaknili nekoliko od točajnika ter jih jeli opazovati. Ukusna vojaška oprava je bila po godu temu bojevitemu plemstvu. Semtertje je zašepetal kdo: „Ti-le so iz Ljubiča?“ — „Dà, tovariši gospoda Kmitica!“ bil je odgovor.

Vitezi so pili žganjico, toda topel napoj, pomešan s strdjo, katerega je pilo plemstvo, jel jih je kmalu mamiti s svojo vonjavo. Prvi ga je zavohal Kokosinski in si ga naročil. Na to se dejo za mizo ter jamejo piti in gledati po navzočih v sobi, oti-rajoč si oči, ker je bilo temno. Okna so bila zasuta s snegom, a poleg nizke peči, v kateri je plapolal plamen, je stalo več ljudij in se grelo.

Ko je pijača jela siliti vitezom v glave, so postajali dobre volje. Zend jame krokati kakor vrana, da so vsi obrnili nanj svoje oči.

Vitezi so se smejali, a tudi plemstvo se je radovedno približevalo, zlasti mladi, krepki fantini, širokopleči in debelega obraza. Pred pečjo nahajajoče se osebe se jamejo ozirati po sobi. Rekut je prvi zapazil, da sedé tam ženske.

Zend zapre oči in kroka dalje. Nakrat vtihne in začujejo navzoči nedolgo potem glas zajca, katerega je bil pograbil pes. Zajec je cvilil čimdalje slabeje in tišje, na to obupno zavekal in utihnil za vedno. Butrimi so gledali osupnjeni drug drugega, dasiravno je bil Zend že utihnil. Tako izborno je znal Zend posnemati živalske glasove.

„Poglejte!“ oglesi se nakrat Rekut, „senice sedé poleg peči!“

„Resnica!“ odvrne Kokosinski, in si zaslanjal oči z roko.

„Pa še mnogo jih je!“ ponovi Uhlik. „Toda v sobi je tako temno, da ne vidimo ničesar.“

„Radoveden sem, kaj delajo tam?“

„Mogoče so prišle na ples?“

„Počakajte, poprašam jih,“ odvrne Kokosinski.

„Draga dekleta!“ reče glasneje, „kaj delate tam pri peči?“

„Grejemo si noge,“ odgovoré tanki glasovi.

Med tem vstanejo vitezi drug za drugim in se približajo ognjišču. Tam je sedelo na dolgi klopi kakih deset žensk, mladih in priletnih, ki so se grele v bose noge ter sušile pred ognjem mokro svoje obuvalo.

„V noge se grejete?“ vpraša Kokosinski.

„Ker nas zebe.“

„Jako mične nogice!“ omeni Rekut, sklonivši se k hlotu, na kateri so upirale ženske svoje noge.

„Ej, pojdite stran, gospod!“ reče jedna.

„Jaz bi raje prisedel, nego se odstranil. Vem za sredstvo, ki bolje ogreje premrle noge, od ognja. Pojdite plesat in mraz vam izgine kmalu.“

„Dà, plesati, plesati! Saj nam ni treba goslij, niti vijolončela, ker vam jaz zapiskam na piščalko.“

Po teh besedah izvleče iz usnjate nožnice svoje godalo ter jame svirati. Vitezi skočijo k ženskam, ter jih vlačijo s klopi. One so se le slabo branile, a to največ radi tega, ker so bile bose. Tudi plemstvo bi ne imelo vzroka ugovarjati plesu, ker je bila nedelja in sv. opravilo že končano. Toda slava teh vitezov je bila v Volmontovicah že splošno znana. Joža Butrim — oni brez stopala — vstane prvi s klopi, približa se Kulviču, prime ga za prsi in reče mračno:

„Če hočete le plesati, pa zaplešite najpoprej z menoj...“

„Najprej hočem z dekleti, vi pridete pozneje na vrsto...“ odvrne Kulvič.

„Kdo si ti, medved?“ vpraša Ranicki, ki je bil očitno že omočen ter seže po sablji.

Uhlik neha svirati.

„Semkaj, tovariši, semkaj,“ zakriči Kokosinski.

Tudi Butrimi stopijo v gručo skupaj ter jamejo renčati kakor medvedje.

„Kaj hočete? Ali nas mar ne poznate?“ vpraša Kokosinski.

„Kaj bi govorili? Poberite se!“ zakriči Joža.

Ranicki, kateremu je bilo močno všeč, da je pričel kavs, udari Jožeta z držajem v prsi ter zakriči:

„Bij jih!“

Meči se zablistajo in ženske kričijo na vso moč. V sobi nastane hrup in zmešnjava. Orjaški Joža stopi iz tolpe, po-grabi poleg mize stoječo klop, dvigne jo kvišku, in udriha s hrupom ž njo po navzočih.

Oblak prahu se dvigne s tal ter zakrije borilce. V klobčiču pa se zasliši tiho stokanje...

V.

Isti večer dospe v Vodokte, gospod Kmitic na čelu pre-cejšne čete jezdecev, katere je pripeljal s seboj iz Upite, da jih pošlje hetmanu v Kejdane. Prepričal se je bil namreč sam, da ni prostora v tako malem mestu za toliko vojakov in da so morali vojaki po odpovedi meščanov jemati hrano s silo, zlasti oni, katere je brzdal le strah pred poveljnikom.

Zadoščal je le jeden sam pogled na prostovoljce gospoda Kmitica, in prepričal si se, da ni mogoče dobiti malopridnejših ljudij v vsej poljski ljudovladi. Boljših Kmitic ni mogel dobiti. Po porazu hetmana je zalil sovražnik vso pokrajino. Ostanki pravilne vojske so se umaknili za nekaj časa v Biržo in Kejdane. Plemstvo smolensko, vitebsko, pološko, mistislavsko in minsko je odrinilo deloma za vojaki, deloma pa se je skrivalo v neza-jetih še vojvodinah. Pogumnejši plemiči so odrinili v Grodno k gospodu podkomorniku Gosevskemu. Ta kraj je bil določen kot zbirališče črne vojske. Toda gorje! le malo je bilo takih, ki so se odzvali pozivu; pa še to število se je krčilo tako počasi, da se nihče ni vstavljal tačas sovražniku. Kmitic je bil izjema. Pa še njega je vspodbujala bolj vitežka domišljija nego ljubezen do domovine. Lahko je torej razumeti, da je jemal radi pomanjkanja vojakov in plemstva v službo ljudij, kakoršne je sploh mogel

dobiti, večji del seveda take, kateri niso bili dolžni iti s hetmanom in kateri niso imeli ničesar izgubiti. Nabralo se je torej pri njem vsakovrstnih capinov, ki niso imeli dela, pa tudi ne jela. Upali so najti pri njem varstvo ter nagrabiti si plena. V železnih Kmiticevih rokah so se zares izpremenili v pogumne vojake in lahko bi bil mnogo koristil domovini. Toga Kmitic je bil svojeglavnež, v katerem je vrela neprenehoma kri. Sicer pa, od kod naj bi bil on jemal hrano, konje in orožje, ker celo sam kot prostovoljec ni dobival iz državne zakladnice nikake podpore? Jemal je torej s silo bodisi sovražniku, bodisi domačinom. Upora ni trpel in je kaznoval tudi vsak najmanjši upor zelo strogo.

V neprestanem četovanju, boju in napadih je nekako zdivjal in se privadil krvi, da je bilo kaj težavno omehčati njegovo drugače dobro srce. Najbolj so mu še ugajali ljudje, ki so bili pripravljeni na vse. Vsled tega je tudi kmalu zaslovelo njegovo ime. Manjše sovražne tolpe se niso smele pokazati iz mest in taborov tam, kjer je on razgrajal. Pa tudi domačini v onih krajih, v katerih je razsajala vojna, so se skoraj isto tako bali njegovih ljudij kakor sovražnika, zlasti kadar so jim ob času, ko Kmitic ni bil sam navzoč, načelovali njegovi častniki, kakor: Kokosinski, Uhlik, Kulvič, Zend, a zlasti še najkrutejši Ranicki. Takrat si se moral le povpraševati: so-li to branitelji ali sovražniki? Kmitic je kaznoval tu pa tam res brez vsake milosti strogo svoje ljudi; navadno se je pa strinjal z njimi in se ni zmenil ne za postavo, ne za solze, ne za človeško življenje.

Kmiticevi tovariši razun Rekuta, kateri si še ni obtežil svoje vesti s po nedolžnem prelito krvjo, so ga še napeljevali k večji razposajenosti in k hujšim okrutnostim. Takšni so torej bili Kmiticevi vojaki. Ko se je Kmitic vstavil s svojim oddelkom v Vodoktah pred okni gospodičine Aleksandre, se jih je ona zelo prestrašila. Na videz so bili popolnoma podobni hajdukom; vsak je nosil drugačnejše orožje. Nekateri so imeli na glavah čelade, drugi kozaške čapke ali pa kučme in klobuke. Oboroženi so bili

s puškami, sulicami, loki in čakunami, in jezdarili so na medlih, ščetinastih konjih. Gospodičina Aleksandra se je pomirila še le tedaj, ko je stopil Kmitic vesel, kakor vedno v sobo ter ji začel poljubovati roke.

Dasi je bila sklenila, vsprejeti ga resno in mrzlo, vendar ni mogla premagati veselja, katero ji je povzročil njegov prihod. Pri tem pa se je tudi poslužila zvijače, kajti treba je bilo povedati Andreju, kako je zapodila njegove tovariše skozi vrata. Hotela si ga je torej poprej nakloniti. Sicer pa jo je tudi on tako iskreno pozdravil, da je pozabila na vse razžaljenje, in srce se ji je kar tajalo kakor vosek.

„On me brezdvomno ljubi,“ si je mislila.

„Oh, ko bi ti vedela, kako sem že koprnел po tebi!...“ ji reče on. „Vso Upito sem že hotel požgati, samo da bi čim prej videl tebe, moja predraga!“

„Tudi jaz sem se že vznemirjala... Bala sem se, da bi tam nastala bitka. Hvala Bogu, da ste prišli.“

„Ej, kakšna bitka? Vojaki so nekoliko oprášili te izrodke.“

„Sedaj ste jih pomirili?“

„Koj ti povem vse, kako je bilo, moj biser, samo dovoli, da posedim nekoliko, ker sem zelo utrujen. Kako prijetno in toplo je tukaj v Vodoktah liki v raj. Človek bi vedno rad ostal tukaj, zrl te zale oči ter se nikdar ne odstranil. Toda ne škodovala bi gorka pijača, ker zunaj vlada hud mraz.“

„Tako j vam naročim pogreti vina z jajci ter ga vam sama prinesem.“

„Daj tudi mojim postopačem kakšno bariglo žganjice ter naroči, da jih pusté v hlev, da se ogrejejo. Suknje imajo z vetrom podšite in bržkone jih zebe.“

„Jaz nimam nič proti temu, zlasti ker so vaši.“

Po teh besedah se je čarobno nasmejala ter smuknila gibčno kakor srna skozi vrata.

Kmitic je hodil po sobi, gladil si lase, vihal brke in pre-mišljeval, kako naj bi ji pač povedal zadnje dogodke v Upiti.

„Treba je povedati resnico,“ je zamomljajal, „druge pomoči ni, dasiravno se mi bodo smejali tovariši.“

Na to je pospešil svoje korake in tako čakal neveste. Slednjič je prišel fantin s svečo v roki, priklonil se do pasu ter odšel. Takoj za njim je vstopila gospodičina in prinesla v obeh rokah leskeč kositren krožnik, na njem pa lonček, in katerega je puhtel vojn pogretega vina. Na krožniku je stal tudi steklen kozarec, v katerem je bil vrezan Kmiticev grb. Stari Bilevič ga je dobil svoje dni od Andrejevega očeta, ko je bil pri njem v gosteh.

Ko zagleda Andrej gospodično, skoči k njej in zakliče:

„Hej, obe roki imaš polni, sedaj se mi ne izviješ!“

Na to se skloni čez krožnik, da bi jo poljubil. Ona pa je umikala svojo jasno glavico, katero je zakrival sopuh.

„Dajte mi mir,“ reče, „če ne, izpustim juho...“

On se pa ni vstrašil te grožnje.

„Kakor je Bog v nebesih!“ zavpije, „od take lepote se mora človeku zmešati pamet!“

„Vam se je že davno zmešala... Sedite gospod!...“

Pokorno sede on na to, ona pa naliže juhe v čašo.

„Povejte mi sedaj, kako ste sodili krivičnike v Upiti?“

„V Upiti? Kakor Salomon!“

„To me veseli... Mnogo mi je mar za to, da vas smatrajo ljudje v okolici vrlim pravičnim ljudem. Nu, kako ste sodili?“

Kmitic se napije juhe, oddahne se in reče:

„Povedati moram vse od začetka. Bilo je tako: Meščanje so zahtevali nakaznic od hetmana ali komornika za hrano. „Gospodje,“ rekli so vójakom, „vojaki ste, torej ne morete pleniti in grabiti. Mi vam damo stanovanje brezplačno, toda hrano vam damo samo takrat, ko izvemo, da nam jo tudi plačate.“

„Ali so imeli za to pravico?“

„Kajpada, da so jo imeli, toda vojaki so imeli sablje in zgodilo se je po starem; kdor ima sabljo, ima tudi pravico. Odgovorili so meščanom: „Mi vam takoj napišemo nakaznice po

vaši koži.“ Hipoma nastane hrup. Župan in meščanje se utaboré na ulici, moji pa jih jamejo napadati, pri čemur začnejo tudi streljati. V svarilo drugim zapalijo vojaki par hlevov ter pomirijo tudi nekaj meščanov.“

„Kako so jih pomirili?“

„Kogar oplazi sablja po glavi, postane miren kakor kunec.“

„Za Boga! to je ubijalstvo!“

„Uprav v tem trenutku sem dospel tja. Vojaki so me koj obkoljili s pritožbami, češ, da so gladni. „Kaj nam je bilo početi?“ pravijo. Jaz ukažem pozvati župana. Dolgo se je obotavljal, slednjič je pa le prišel in ž njim še trije drugi. Vsi so jokali. „Ko bi nam tudi ne plačali,“ pravijo, „toda čemu nas pobijajo in nam požigajo mesto? Za dobro besedo bi jim bili dali jesti in piti, toda oni so zahtevali slanine, medu, slaščic, česar pa nimamo, ker smo reveži. Postava nas brani in vi, gospod, ste odgovorni pred sodiščem za postopanje svojih vojakov.“

„Bog vas blagoslovi,“ reče gospodična Aleksandra, „če ste sodili pravično.“

„Kako sem sodil? ...“

Pri teh besedah se krivi Andrej kakor dijak, ki priznava svojo porednost, ter si jame z roko gladiti čelo.

„Moja kraljica!“ zakliče naposled z žalostnim glasom, „moj biser! ... ne srdi se ná-me ...“

„Kaj ste izvršili?“ vpraša nemirno Alenka.

„Ukazal sem dati po sto palic županu in njegovim svetovalcem,“ jeclja v jedni sapi Kmitic.

Aleksandra ne odgovori ničesar; le roko upre na kolena, pobesi glavo na prsi ter se zamisli.

„Odsekaj mi glavo“ zakliče Kmitic, „samo ne srdi se! Nisem še povedal vsega ...“

„Še? ...“ zastoka gospodična.

„Potem so oni poslali v Ponevež po pomoč. Prišla je četa bedastih pobalinov s častniki. Prve smo zapodili, častnike pa ...

za Boga, ne srdi se! ... ukazal sem gole gnati z biči po snegu, kakor sem nekdanj na Oršanskem gnal gospoda Tumgrata ...“

Bilevičeva dvigne glavo; iz mičnih očij ji šviga jeza; rudečica ji pokriva lice.

„Vi ne poznate sramote, niti vesti,“ reče in globoko vzdihne.

Kmitic jo pogleda začudeno, molči nekaj časa, potem pa vpraša s spremenjenim glasom:

„Ali govoriš resnico, ali se šališ?“

„Resnico govorim, le čapini so zmožni izvršiti kaj takega, ne pa vitezi! ... Resnico govorim, ker mi je mar za tvoje dobro ime, ker me je sram, da že vsi kažejo s prstom za teboj, in sicer koj pri tvojem prihodu, kakor za okrutnejšem in nasilnikom ...“

„Kaj meni mar vaši prebivalci! Deset koč čuva jeden pes, in še ta nima nič opraviti.“

„Toda nedostojnega ne najdeš vendar nič na teh ubožcih, nobene sramote na njihovih imenih. Nikogar ne bo proganjala obsodba v teh krajih razun tebe!“

„Ej, naj te radi tega ne boli glava. Vsak je sam svoj gospod v naši ljudovladi, kdor le ima sabljo v roki ter si utegne nabrati perišče ljudij. Kaj mi pa morejo? Koga se naj bojim?“

„Če se ti ne bojiš nikogar, pa vedi, da se jaz bojim jeze božje, bojim človeških solz in krivice. Sramote pa nočem deliti z nikomur. Dasiravno sem le slabotna ženska, vendar je meni več mar čast mojega imena nego vsem tem vitezom.“

„Za Boga! Ne kaži mi šibe, ker me še ne poznaš ...“

„O verjamem, da te tudi moj ded ni poznal.“

Iz Kmiticevih očij se jamejo sipati iskre; pa tudi v njej se je razgrela bilevičevska kri.

„Le vjedaj se, gospod, kakor hočeš,“ reče pogumno „ne bojim se te, dasiravno sem sama, ti pa imaš cel prapor razbojnikov pod seboj. Moja nedolžnost me brani ... Mar misliš, da

ne vem, kako ste streljali v Ljubiču v sliki ter pasli samopašnost z dekleti? ...

„Ne poznaš me še, če meniš, da prenašam to molče. Zahtevam torej od tebe, da si pošten, česar mi tudi oporoka braniti ne more... Nasprotno, tudi moj ded si je želel, da postanem žena samo poštenega človeka...“

Kmitica je bilo bržkone sram teh dogodkov v Ljubiču; pobesil je glavo in vpraša tiše:

„Kdo ti je pa pravil o onem streljanju?“

„Vse plemstvo po okolici govori o tem.“

„Bodo me še pomnili, izdajice!“ zamomlja turobno Kmitic. „Toda to se je zgodilo nepričakovano..., ko smo bili vsi pijani. ko se ne znajo vojaki več premagati... Kar se deklet tiče, nisem imel opravka ž njimi.“

„Vem, da te oni nesramneži, oni razbojniki, k vsemu napeljujejo!“

„To niso razbojniki, marveč moji častniki.“

„Jaz sem pa zapodila to gospodo iz svoje hiše.“

Alenka je pričakovala, da kar precej vskipi na to novico od jeze. Čudom se je čudila, ko je zapazila, da ni napravila ta novica na Kmitica nikakega vtisa, pač pa ga spravila še nekoliko v dobro voljo.

„Zapodila si jih?“ vpraša jo.

„Dà.“

„In šli so?“

„Dà.“

„Resnica, viteški duh tiči v tebi! To mi zares ugaja, kajti nevarno je, pričeti prepir s takimi ljudmi. Marsikdo je že skupil. Znano jim je, kdo je Kmitic!... Vidiš, prenašali so to pokorno kakor jagnjeta, a čemu? Ker se me boje!“

Po teh besedah pogleda Kmitic Alenko zadovoljno in si jame vihati brke. Njo pa sta še bolj razsrdila ta premena njegovega značaja in nerazumljivi ponos. Odločno mu reče:

„Moraš si že izbrati med menoj in njimi, drugače ni mogoče!“

Kmitic se je delal, kakor da ni zapazil odločnosti teh besed. Malomarno, skoraj veselo ji odvrne:

„Čemu naj še izbiram, ko te že imam! Ti lahko v Vodoktah delaš, kar ti je drago; nù, ako niso moji podložniki, ko so bili tukaj, napravili kakega prestopka, čemu jih izganjati? Ti ne razumeš, kaj se pravi: služiti pod jednim praporom in skupno hoditi na boj... Nobeno sorodstvo ni močnejše od skupne službe. Vedi pa tudi, da so mi oni rešili že mnogokrat življenje, kakor tudi jaz njim. In ker so sedaj brez strehe, ker jih preganja poleg tega še zakon, potrebujejo tembolj ravno sedaj zavetja. Saj so skoraj sami plemiči in veljaki, izvzemši Zenda, ki sam ne vé, čegav sin je; takega lahkoživca ne najdeš v vsej ljudovladi. Ko bi ga ti slišala, kako zna on oponašati zverjad in tiče, mahoma bi se ti prikupil.“

Pri teh besedah se Kmitic zasmije, kakor da bi med njima ne bilo nikdar kakega razdora. Ona pa je sklepalá roke in ni vedela, kako naj sedaj govori ž njim...

„Zgodi se torej volja božja!“ reče naposled. „Ker se me torej odrekaš, pa pojdi še ti svojo pot. Bog ne zapusti sirote!“

„Jaz, da se te odrekam?“ vpraša Kmitic začudeno.

„Dà; ako ne z besedo, pa z dejanjem... Ako se ne odrečeš ti mene, se pa jaz odrečem tebe..., kajti nikdar ne postanem žena človeku, kateremu obtežujejo vest solze in človeška kri, za katerim kažejo s prstom, katerega nazivljejo izobčencem, razbojnikom in izdajicam!“

„Kakim izdajicam?... Ne draži vendar moje potrpežljivosti, da ne učinim dejanja, katero bi moral pozneje obžalovati. Naj me takoj ubije strela, naj me odpelje škrat, če sem izdajica, jaz, ki sem stal domovini na strani celo takrat, ko so drugi že vsi pobesili roke!“

„Ti ji stojiš na strani in delaš isto, kar počenja sovražnik, ker jo teptaš, ker ubijaš v njej ljudi, ker se ne zmeniš ne za božje, ne za človeške postave! In naj mi tudi počí srce, vendar nočem biti žena takega človeka, nočem!...“

„Ne govori mi kaj takega, da ne zbesnim! Angelji nebeški, rešite me! Če me ne vzameš prostovoljno, pa te vzamem po sili, akoprav bi mi branila vsa druhal po dvorih, ne izvemši Radživila in kralja; dasi bi mi branil celo sam škrat z rogovi, dasi bi moral prodati dušo vragu...“

„Ne kliči hudih duhov, da te ne slišijo!“ zakriči Alenka, in stegne roko pred se.

„Kaj torej hočeš od mene?“

„Da si pošten!...“

Oba umolkmeta. Tišina nastane. Slišati je bilo samo Andrejevo hropenje. Poslednje Alenkine besede so prodrle oklep, ki je obkoljeval njegovo vest. Čutil je svoj poraz in ni vedel za odgovor. Na to je jel hoditi urnih korakov po sobi, ona pa je nepremično sedela na mestu. Obema je težko delo to dolgo molčanje.

„Zdrava ostani!“ reče nakrat Kmitic.

„Z Bogom! Naj te Bog navdahne z drugimi mislimi!“ odvrne Aleksandra.

„Grem! Gorak je bil tvoj napoj, kisel tvoj kruh! S kisom in žolčem si me napojila!“

„Ti si mogoče misliš, da si me napajal s slaščico,“ odvrne ona trepetajočim glasom in solznimi očmi.

„Da si mi zdrava!“

„Zdrav ostani...“

Kmitic stopi k vratom, urno pa se obrne, skoči k njej, prime jo za obe roki in reče:

„Za rane Kristusove! Ti si mar želiš, da naj mrtev padem s konja na poti?“

Alenka začne jokati; on pa jo objame in jo drži z rokami, trepetajočo na vsem životu, in ponavlja skozi zobe:

„Bij me, če veruješ v Boga! Bij, ne bode ti žal!“

Naposled pa reče:

„Ne jokaj, Alenka! Za Boga, ne jokaj! Kaj sem zakrivil? Vse storim, kar želiš. One odpravim... v Upiti poravnam vso zadevo... Drugače začnem živeti... ker te ljubim... Za Boga! srce mi hoče počiti... samo ne jokaj... ne odtegni mi svoje ljubezni...“

Tako jo je pomirjal in ona se je slednjič pomirila.

„Pojdi z Bogom! Gospod naj nama prinese zopet mir. Ne čutim se razžaljene, le v srcu čutim bôl...“

Mesec se je že visoko popel nad srebrno polje, ko je odjezdil Kmitic s svojimi spremljevalci v svoj Ljubič. Jezdili so čez Volmontovice, toda po krajši poti, ker so zmrznila jezera radi mraza, vsled česar je bilo potovanje čez nje popolnoma varno.

Stražnik Soroka se približa Kmiticu ter vpraša:

„Gospod stotnik! Kje se hočemo nastaniti v Ljubiču?“

„Poberi se!“ mu odgovori Kmitic.

Na to odjezdi naprej in z nikomur ne izpregovori besedice. Srce mu je razdirala žalost in jeza; najbolj se je pa jezil na samega sebe. Bila je to prva noč v njegovem življenju, v kateri si je jel izpraševati vest, in to izpraševanje mu je bilo težje od najtežjega oklepa. Komaj je prišel v te kraje, je že na slabem glasu, in kaj naj učini, da popravi javno mnenje? Prvi dan je dovolil streljanje in razuzdanost v Ljubiču in se izgovarjal, da ni zakrivil tega. Potem so vojaki provzročali krivico meščanom, on pa jo je dovršil! Gorje! planil je na ponevežko posadko, pobil ljudi ter zapodil častnike nage po snegu... Tožili ga bodo in on izgubi pravdo. Obsodijo ga na izgubo imetja, časti, mogoče celo življenja. Nikdar ne bo mogel več zbirati razbojnikov, rogati se postavam, če se oženi in nastani v Vodoktah; boriti se ne bode mogel več na lastno roko, marveč v domačem bojnem krdelu. Tam ga najde in doseže pravica. Sicer pa tiči, naj bi ga tudi ne doletela nobena kazen, vendar nekaj odurnega v

teh prestopkih, katerih se mora sramovati. Mogoče se da še popraviti samopašnost, toda spomin na njo ostane v človeških srcih, v njegovi vesti in v srcu Alenke...

Ko je tako premišljeval, se je hotel kar razjokati, kajti čutil je, da ljubi tako močno to dekle, kakor še ni ljubil v svojem življenju nikogar. „Pri sveti Devici!“ mislil si je v duhu, „vse učinim, kar bo zaželela od mene. Odpravim tovariše ter jih pošljem na konec sveta, kajti resnica je, da me oni napeljujejo k zlemu.“

Tu mu šine v glavo, da jih najde, ko pride v Ljubič, bržkone pijane, ali pa pri deklinah; pri tem se ga polasti takšna jeza, da je bil pripravljen, planiti s sabljo med nje in jih klestiti brez usmiljenja, naj so bili tudi nekdanj njegovi tovariši.

„Jaz jim pokažem!“ je momljal in si roval brado. „Nikdar me še niso videli takšnega, kakoršnega me zagledajo!...“

Po teh besedah je začel tako zbadati konja in potresati ga za uzdo, da je žival kar besnela. Ko zapazi to Soroka, reče vojakom:

„Stotnik je znorel. Bog obvaruj, če mu pride kdo pod roke...“

Vse naokrog je bilo mirno. Luna je prijazno svetila, na nebu se je lesketalo brez števila zvezd. Niti najmanjši vetrič ni gugal vej na drevesih, samo v vitezovih prsih je razgrajala nevihta. Pot v Ljubič se mu je zdela dolga, kakor še nikdar. Nekak nepoznan strah se ga je polasčeval. Čutil se je pobitega in utrujenega. Nikako čudo, saj je prebedel v Upiti vso noč, pil in razgrajal. Da se otrese utrujenosti, se obrne k vojakom ter zapove:

„Naprej v skok!...“

Zdirjal je naprej kakor puščica in za njim ves oddelek. V teh lesovih, po teh pustih poljanah so drvili kakor kaka karavana križarskih vitezov, o katerih pripoveduje prebivalstvo na Žmudi, da se prikažejo v jasnih, mesečnih nočeh, da drvé po ozračju in napovedujejo boj in poraz. Odmev kopit se je glasil

spred in zad, konji so se potili in jeli jezdariti počasneje, ko so zagledali s snegom pokrite strehe ljubiškega dvora.

Vrata na dvorišče najdejo odprta na stežaj. Kmiticu se je zdelo močno čudno, da jim ni prišel nihče naproti, dasiravno je dospelo na dvorišče vse polno ljudij in konj. Pričakoval je, da najde okna razsvetljena, da začuje glas Uhlikove piščalke ter veseli krik gostovalcev; med tem pa je migljala samo v dveh oknih obednice luč, sicer pa je bilo vse temno, tiho in nemo. Stražnik Soroka skoči prvi s konja in drži stotniku streme.

„Pojdite spat!“ zapove Kmitic. „Kdor hoče, naj se nastani v obednici, drugi pa naj gredo v hlev. Konje postavite v hleve in jim dajte sena!“

„Čujem,“ odgovori stražnik.

Kmitic stopi s konja. Vrata v vežo so bila odprta na stežaj, v veži je bilo mrzlo.

„Hej! Kje ste ljudje?“ zakliče Kmitic.

Nihče se ne oglasi.

„Hej, ljudje!“ ponovi glasneje.

Molčanje.

„Pijani so!“ zamomlja Andrej.

Pri tem pa ga pograbi takšna jeza, da jame sklepati z zobmi. Po poti si je domišljeval v svoji jezi, da najde tu popivanje in razuzdanost, sedaj pa ga je temhuje razdražila ta tišina.

Stopi v obednico. Na velikanski mizi je gorela lojena sveča ter se močno kadila. Sapa je vdrla iz veže v sobo in tako zagugala plamen, da ni mogel Andrej delj časa ničesar videti. Ko se je komaj nekoliko pomirila luč, je zapazil, da leže ljudje po vrsti ob steni.

„So-li res tako pijani, ali kaj?“ zamrmra nemirno.

Na to se nestrpno približa najbližjemu. Lic sicer ni mogel videti, toda po nožnici za čakun in po usnjatem pasu spozna Uhlika ter ga jame suvati brez obotavljanja z nogo.

„Vstanite, capini, vstanite! . . .“

Toda Uhlik je ležal nepremično ter imel roke položene poleg sebe; takisto so ležali tudi ostali. Nobeden ni zinil, ni strepetal, ni se ganil. Sedaj opazi Kmitic tudi, da leže vsi vznak, vsi enakomerno in nakrat ga spreleti nekak strah. Skoči k mizi pograbi s tresočo se roko svečnik in posveti ležečim v obraz. Lasje mu vstanejo po koncu, — pred seboj je imel strašan prizor. Vsi so ležali mrtvi z okrvavljenimi lici in z odtrganimi kosovi mesa. Po vrsti ogleduje trupla. Dospevši k šestemu, k Rekutu, je Kmitic zapazil, kako so mu trepalnice nekoliko strepetale pred svitlobo. Svečnik postavi na tla in ga na lahno drami.

„Rekut, Rekut! Jaz sem tukaj, Kmitic!...“

Rekuc odpre oči, spozna prijatelja ter zajeclja potihoma:

„Andrej!... po duhovnika!...“

„Kdo vas je pobil?“ zakriči Kmitic in se zgrabi za lase.

„Bu-tri-mi...“ oglasi se glas, tako tih, da ga je Andrej komaj slišal. Na to se Rekut vzravna, upre svoje oči v strop in — umre.

Kmitic stopi molče k mizi, postavi svečnik na njo, sam pa sede v naslonjač in se začne drgniti po obrazu, kakor človek, ki ne ve zjutraj, ko se vzbudi iz spanja, ali se je res že prebudil, ali pa se mu še sanja.

Potem pogleda znovič trupla, katera so ležala v polutemi. Mrzel pot mu stopi na čelo in lasje se mu ježe. Na to pa zakriči, da so kar šipe zaškripale v oknih:

„Semkaj, na pomoč!“

Vojaki, ki so se nastanili v družinski sobi, planejo v sobo, ko začujejo krik. Kmitic jim pokaže trupla, ležeča poleg stene.

„Vsi so pobiti!“ ponovi s hripavim glasom.

Vojaki gledajo osupnjeni strašen prizor. Ko so se otesli prvega vtisa, se začne hrup in zmešnjava. Polagoma prihité tudi oni, ki so že poglobili v hlevu in skednju. Vse polno lučij šviga semtertje po poslopju, vse dvorišče se napolni z ljudmi; samo pobiti so ležali poleg stene tiho, za nič se niso več zmenili, in

mirno, kakor še nikdar v življenju. Duše so zapustile telesa, trupel pa ne more vzbuditi niti bojni klic, niti kak drugi hrup.

Med tem se je začulo v tem hrupu čimdalje več groženj. Kmitic, ki je bil doslej kakor brez zavesti, skoči nakrat po koncu in zakriči:

„Na konje!“

Vse, kar je bilo živega, skoči k durim. Ni preteklo pol ure in že je nad sto jezdecev dirjalo na vrat na nos po široki zasneženi poti, a njim na čelu gospod Andrej, kakor obseden od hudobe, brez čapke, z golo sabljo v roki. V nočni tišini se je razlegal divji klic:

„Bij, mori! Žgi! Ne štedi!...“

Mesec je priplaval uprav najvišje. Nakrat jame ugašati njegov blesk od rudaste svitlobe, ki je zažarela kakor izpod ognja. Nebo je postajalo čimdalje bolj rdečkasto. Zdelo se je, da vstaja zarja. Naposled je razsvetlil krvavo-rdeč požar vso okolico. Velikanski ognjeni stebri so se vspenjali kvišku nad grajščino Butrimov; sredi dima in plamena pa so dirjali Kmiticevi vojaki in morili osupneno in od strahu zbegano plemstvo...

Požar je vzbudil iz spanja tudi prebivalce bližnjih grajščin. Večje ali manjše tolpe okajenih Gostevičev, Stakljanov, Gaštovtov in Domaševičev so se zbirale na cesti pred hišami, zrle požar in šepetale med seboj: „Bržkone je sovražnik v deželi, ki požiga selišča Butrimov... To je nenavaden požar!“

Streljanje iz pušk, ki se je slišalo do njih, je le potrjevalo to mnenje.

„Pojdimo na pomoč!“ so klicali pogumnejši. „Ne pustimo tako poginiti brate...“

Med tem, ko so tako govorili stareji, so jeli mlajši, ki niso šli v Rosno, zasedati konje. V Krakinovem in Upiti jel je biti plat zvona.

V Vodoktah je tiho trkanje na vrata zbudilo gospodično Aleksandro.

„Alenka vstani!“ je klicala gospodična Kulvičeva.

„Vstopite, teta! Kaj se je pripetilo?“

„V Volmontovicah je požar!“

„V imenu Boga Očeta, Sina in svetega Duha!“

„Sliši se tudi streljanje, bržkone razgraja tam bitka. Bog se nas usmili!“

Alenka je grozno zakričala in se urno napravljalala. Tresla se je kakor mrzlična. Takoj si je domislila, kdo je bil oni sovražnik, ki je napadel Butrimovce.

Čez kratko prihité prebujene ženske iz vsega dvora jokajoč in stokajoč v sobo. Alenka poklekne pred sliko, za njo pokleknejo vse navzoče, in glasne molitve za umirajoče kipé proti nebu. Komaj so odmolile polovico, ko grozno zaropočejo vrata v vežo. Ženske planejo po koncu, krik strahu se jim izvije iz prs.

„Ne odpreti! Ne odpreti!“ se čuje glas.

Ropot se ponovi s podvojeno močjo. Človek bi dejal, da morajo vrata skočiti iz tečajev. Med tem pa priteče med zbrane ženske deček Kostka.

„Gospodična!“ zakliče. „Neki človek trka. Ali naj odprem ali ne?“

„Ali je sam?“

„Sam.“

„Idi ter odpri!“

Deček skoči k vratom; mlada deklica vzame svečnik ter gre ž njim v obednico, a za njo teta Frančiška in vse navzoče. Komaj je utegnila postaviti svečo na mizo, kar se začuje v veži ropot železne zapore, škripanje težkih vrat in pred očmi prestrašenih žensk se prikaže Kmitic, ves črn od dima, krvav, zasopljen — blaznost mu je sevala iz očíj.

„Konj mi je padel v gozdu“, zakriči, „preganjajo me!...“

„Zapalil si Volmontovice?“ vpraša Aleksandra ter vpre vanj svoje oči.

„Dà!... dà!...“

Hotel je še dalje govoriti, toda med tem se jame na drugi strani gozda oglašati odmev krika, ki se je bližal nenavadno urno.

„Zlodji gredo po mojo dušo!...“ zakriči Kmitic kakor v vročici.

Gospodična Aleksandra se v tem hipu obrne k predicam.

„Če bodo povpraševali, recite, da ni tu nikogar. Sedaj pa pojdite v družinsko sobo ter prinesite luč!...“

Na to se obrne k Kmiticu.

„Stopi tu notri!“ reče in pokaže na vrata stranske sobe.

Ker se je že obotavljal, ga prime in porine skozi odprta vrata, katera mahoma zapre.

Med tem je tolpa oboroženih ljudij napolnila dvorišče. Butrimi, Gosteviči, Domaševiči in še nekaj drugih prihité v hišo. Zagledavši gospodičino, se vstavijo v obednici — ona pa je s svečo v roki zapirala vhod v stransko sobo.

„Ljudje, kaj delate? Koga iščete tukaj?“ vpraša — niti genila ni očij pred groznimi pogledi in bleskom golih sabelj.

„Kmitic je zažgal Volmontovice!“ zakričé plemiči enoglasno. „Pomoril je moške, ženske, otroke!“

„Moji ljudje so njegove pobili,“ se oglasi Joža Butrim, „sedaj pa hočemo še njegovo glavo!“

„Njegovo glavo in kri! Razsekati hočemo morilca!...“

„Čemu torej stojite tukaj? Lovite, vjemite ga!“ reče mlada gospodinja.

„Če se le ni skril tukaj? Našli smo v hosti njegovega konja...“

„Semkaj ga ni bilo! Hiša je bila zaprta! Iščite ga v hlevu in skednju!“

„V hosto je zbežal!“ zakliče neki plemič. „Hej, gospodje, za njim!“

„Jezik za zobmi!“ zakriči Joža Butrim. „Ne skrivaj ga, gospodična! To je proklet človek!“

Alenka dvigne obe roki nad glavo.

„Poberite se vsi ž njim vred. Jaz ga proklinjam!...“

„Amen!“ zakričé plemiči. „Preiščite hlev, potem pa v hosto!... Ne ujde nam, razbojnik!“

„Hajdmo! hajdmo!“

Znovič se ogласi topot in žvenket sabelj. Plemstvo zdirja na hodnik in urno zasede konje. Nekateri izmed njih preiščejo še sosednja poslopja, potem pa se vsi oddaljijo proti gozdu.

Gospodična Aleksandra je opazovala, dokler ji niso izginili izpred očíj; na to pa je potrkala na vrata, za katerimi je bil skrit Andrej.

„Ni jih več tukaj. Pojdi vèn!“

Kmitic prišvedra iz sobe kakor pijan.

„Alenka!“ zakliče.

Ona pa strese svoje razpletene lase, ki so liki plašč pokrivali njena pleča.

„Nočem te več videti, niti poznati! Vzemi konja in poberi se odtod!...“

„Alenka!“ zajeclja Kmitic in stegne k njej roke.

„Krvave imaš roke kakor Kajn!“ zakriči ter odskoči, kakor bi ugledala kačo. „Proč od tod, za vedno!...“

VI.

Bleda dnevna svetloba je razsvetlila v Volmotovicah kupe razvalin, pogorišča poslopij ter sežgana ali pa posekana človeška in konjska trupla. Sredi ugašajočega oglja so iskali ljudje trupla pokojnikov in ostanke imetja. Žalosten dan je bil za vso Lavdo. V boju izurjeno plemstvo je sicer premagalo Kmiticev oddelek, toda draga in krvava je bila zmaga. Razun Butrimov, katerih je padlo največ, ga ni bilo gradiča, v katerem ne bi udove objokovale svojih mož, stariši svojih sinov in otroci očetov. Zmaga napadnikov je bila za Lavdince tem težavnejša, ker niso bili najboljši možje doma ter so se borili le starci in mladeniči s sovražnikom. Od Kmiticevih vojakov se nihče ni rešil. Nekateri so padli že v Volmontovicah, dasiravno so se branili besno, ostale pa so polovili drugi dan po gozdih ter jih pomorili brez usmiljenja. Kmitic sam se je bil rešil kakor po čudežu. Ljudje

so govorili različno o njem. Nekateri so trdili, da se je ubil, drugi, da je dospel v puščavo Zelenko in od ondod v Rogovsko, kjer bi ga mogli samo najti še Domaševiči. Vendar ni vedel nobeden zanesljivih podatkov.

Kar je še ostalo Butrimov, so se nastanili v Vodoktah ter se tu utaborili. V hiši je bilo vse polno žensk in otrok. Oni pa, za katere tu ni bilo prostora, so odšli v Mitrunovo, katero je prepustila gospodična pogorelcem. Razun tega je stala v Vodoktah četa oboroženih ljudi, pripravljena na vsak slučaj, ker so se nadejali, da Kmitic ne bo še miroval, marveč da pride enkrat z oboroženo tolpo po gospodično. Imovitejše grajščine iz okolice, kakor Šelingi, Solohubi in drugi, so poslale sem svoje dvorske Kozake in hujduke. Vodokta so izgledala kakor mesto, ki pričakuje obleganja. Med temi oboroženimi ljudmi, med plemstvom in ženstvom, pa je hodila Aleksandra v žalni opravi, blede in žalostna, poslušajoča jok in kletev, ki je padala na Kmitica, kar je kakor meč razdiralo njeno srce. Saj je bila deloma tudi ona kriva te nesreče. Radi nje je prišel v okolico ta besni človek, ki je tu razdril mir, zapustil za seboj krvav spomin, poteptal pravico, pobil ljudi, vasi pa kakor bisurman upepelil z ognjem in mečem. Kar čuditi se je bilo, da je jeden sam človek mogel provzročiti toliko zla v tako kratkem času in sicer človek, ki še ni bil popolnoma izprijen. Gospodična Aleksandra, ki ga je bolje poznala, je najbolje vedela to. Med Kmiticem in njegovimi prestopki je ležala globoka propast. Toda uprav radi tega ji je provzročila tem večjo bolest misel, da bi se lahko izpreobrnil ta človek, v katerega se je zaljubila z vsemi občutki svojega mladega srca, ker je imel v sebi vse one vrline, ki bi ga mogle napraviti uglednim vitezom, žlahtnikom, sosedom; med tem pa si je nakopal s svojim ravnanjem mesto občudovanja in ljubezni — zaničevanje, mesto blagoslova — kletev.

Časih se ji je zdelo, da je zakrivila neka velika in nečista sila prestopke, katere je izvrševal. Radi tega je čutila v sebi neizmerno žalost nad grešnikom in neugasljiva ljubezen je znovič

jela tleti v njenem srcu, obodrena s poslednjimi spomini na njegovo vitežko rast, na njegove besede, zagotovila in ljubezen.

Med tem pa mu je grozilo po mestu na stotine tožb in gospod starosta Hlebovič je poslal služabnike z naročilom, naj ujamejo zločinca. Oblastvo ga je nameravalo kaznovati po zasluženju. Toda od obsodbe do izvršitve je bilo še daleč, zlasti ob takšnem neredu kakor je vladal v vsej ljudovladi. Vojska se je bližala z urnim korakom Žmudi. Mogočni biržanski Radzivil, kateri bi mogel jedini še braniti pravico, je imel preveč opravka z javnimi zadevami; ves je bil zakopan v velikanske načrte, tičoč se njegove hiše, katero je hotel dvigniti nad vse druge v deželi, naj si tudi na stroške splošnega blagra. Ob času kozaške vojske so se namreč trgale vse vezi v mogočni ljudovladi.

Gosto naseljena in bogata dežela, obljudena s hrabrimi vitezi, je bila odprta grabljivim lupežem; samovoljneži in svojeglavneži so čimdalje višje dvigali svoje glave in se rogali celo postavi; toliko moči so že čutili za seboj.

Narod, katerega obkoljujejo stiske, je našel le v svojih sabljah najboljšo obrambo; radi tega tudi prebivalci na Lavdi niso hoteli delj časa razsesti svojih konj, pripravljeni so bili odbiti z orožjem vsak Kmiticev napad. Toda minil je mesec, a o Kmiticu ni bilo ne duha ne sluha. Ljudje so že jeli svobodneje dihati. Plemstvo je poklicalo domov oborožene borilce, katere je bilo poslalo v Vodokte. Toda čim bolj se je pomirjal bojni duh, čim več časa je preteklo, tem bolj se je v revnem plemstvu vzbujala želja: zatožiti nenavzočega Kmitica sodišču, da konečno ono poravna krivico. Kmitica samega res ni mogla doseči obsodba, toda ostal mu je Ljubič, veliko in lepo posestvo, ki bi zadoščalo v poravnavo storjene škode. Gospodična Aleksandra je lavdansko plemstvo še podpirala v tej nakani. Dvakrat so se zbrali pri njej lavdanski starešine na posvetovanje; ona se temu posvetovanju ni odtegnila, marveč mu celo predsedovala ter vzbujala s svojimi nasveti splošno občudovanje. Nekateri izmed

lavdanskih starešin so hoteli zasesti Ljubič z oboroženo silo ter ga dati Butrimom, toda gospodična je odločno odsvetovala.

„Pustite Ljubič na miru,“ jim je dejala, „ker to bi le škodovalo vaši stvari. Kar potrebujete, zamorete dobiti iz Mitrinov, ki so bogateje na vsakovrstnem blagu od Volmontovic. Dajte Kmiticu priložnost, da se vrne mirno domov in ne lotite se ga, dokler ga sodišče ne obsodi. Pomnite, da lahko tirjate le, dokler je on živ, odškodnino za storjeno kvivico.“

Tako je svetovala razsodna gospodična in oni so hvalili njeno modrost; niso se zmenili za to, da utegne koristiti to odlašanje Andreju, ker mu ohrani vsaj življenje. Mogoče je ona res hotela to doseči. Toda plemstvo je bilo navajeno od davna pokoriti se vsakemu ukazu, kateri so izrekla Bilevičeva usta. Ljubiča se nihče ni dotaknil in Kmitic bi se bil lahko tam nastanil brez vsake zapreke, ako bi prišel.

Toda njega ni bilo. Mesto njega je pa došel čez poldrugi mesec k gospodični neznan poslanec s pismom. Pismo je bilo od Kmitica z naslednjo vsebino:

„Predraga, neprecenljiva moja Alenka!

Vsaki stvari, zlasti pa še človeku, bodisi še tako nečim-nemu, je prirojeno, da se mora maščevati za storjene krivice. Bog mi je priča, da sem jaz poklestil to ošabno plemstvo, ne radi okrutnosti, marveč radi tega, ker je pomorilo moje tovariše — navzlic božjim in človeškim postavam — nepošteva je njihovo mladost in plemeniti rod, tako brezobzirno, da bi kaj takega ne učinili niti Kozaki, niti Tatarji. Nočem se opravičevati s tem, da me je pograbila nadčloveška jeza; toda kdo se čudi temu, ako pomisli, da se je vnela v meni vsled prelite prijateljske krvi? Duše mojih tovarišev so klicale po maščevanju, oborožile so moje roke proti zlikovcem, a to uprav ob onem času, ko sem — Bog mi je priča — sklenil, z lavdanskim plemstvom živeti v miru in prijaznosti in hotel poboljšati po tvojem sladkem nasvetu svoje življenje. Ker poslušam pritožbe proti meni, ne zavrzi tudi

moje obrambe ter sodi pravično. Pomilujem sedaj one ljudi v grajščini, ker mogoče so bili prizadeti tudi nedolžni, toda vojak, ki maščuje prelito kri svojih tovarišev, ne more ločiti pravičnih od krivičnih, ne prizanaša nikomur. Bog dal, da bi se ničesar ne bilo zgodilo, kar bi mi pri tebi moglo škodovati! Saj jaz že itak nosim pretežno odgovornost za tuje grehe, a najtežja pokora pa je zá-me ta, da sem izgubil tebe, da spim v obupu in se v obupu tudi vzbudim, nezmožen pozabiti najine ljubezni. Naj me, nesrečneža, obsodi sodišče, naj zbor potrdi to obsodbo, naj me posadí v temnico, naj se zemlja odpre pod mojimi nogami, vse prestanem, vse pretrpim, samo da me le ti, za Boga, ne pahneš od sebe! Vse storim, karkoli hočejo; dam jim Ljubič, dam tudi oršansko svoje posestvo. V gozdu imam zakopan denar, naj ga vzemo, samo da le ti porečeš, da mi ostaneš zvesta, kakor mi je bil obljubil tvoj pokojni ded. Rešila si mi življenje, reši še mojo dušo; daj mi priložnost: nagraditi jih za storjeno krivico ter poboljšati svoje življenje. Slutim namreč, da me ti ne zapustiš. Ako me pa ti zapustiš, pa me je zapustil tudi Bog in sovražni demon me dovede bržkone k temu, da bodem izvrševal iz obupa takšne zločine, kakoršnih še ni videl doslej svet...“

Koliko sočutnih občutkov se je vzbudilo v Alenkini duši v obrambo gospoda Kmitica pri čitanju tega pisma, je težavno opisati. Ljubezen leti, kakor seme gozdne rastline, z vetrom vred urno in hitro, ko pa se enkrat zakorenini v srcu, jo je samo s srcem vred še mogoče izruti. Bridko se je razjokala nad Kmiticevim pismom. Njegov kes je bil odkritosrčen; vendar pa ni še mogla nakrat vsega pozabiti in odpustiti. Tudi ni mogla reči človeku, čegar imena se ni izgovarjalo brez kletve: „Pridi moj tovariš ter me vzemi ne gledé na solze, požar, trupla in prelito kri. Jaz sem tvoja na veke!“

Premislila je vse to in mu odpisala:

„Ponavljam, kar sem ti bila rekla, da te nočem poznati, niti videti, akoravno bi mi bilo to težko, akoravno bi mi imelo srce počiti radi tega. Takih krivic, kakoršnih si bil prizadjal

ljudem, ni mōči poravnati s premoženjem, niti poplačati z denarjem, ker s tem ne vzbudiš mrtvih. Nisi pa tudi izgubil svojega imetja, marveč slavo in dobro ime... Naj ti oprosté oni, nad katerimi si izvršil krivico, pa ti tudi jaz odpustim, naj te oni sprejmejo v svojo sredo, pa te tudi jaz sprejemem, naj se oni prvi potegnejo za-te in te opravičijo pred menoj, pa hočem rada uslišati njihovo prošnjo. Ker se pa to nikdar ne more zgoditi, torej si išči kje druge sreče ter prosi Boga, naj ti odpusti tvoje grehe..."

Gospodična Aleksandra je porosila s solzami vsako besedo svojega pisma. Potem ga je zapečatila z Bilevičevim prstanom ter ga sama izročila poslancu.

"Od kod si?" je vprašala, ogledujoč čudnega človeka, ki je bil bolj podoben kmetu nego služabniku.

"Iz gozda, gospodična."

"Kje biva tvoj gospodar?"

"Tega ne morem povedati... Rečem pa, da je jako daleč od tod... Jaz sem pet dni jezdaril ter grozno utrudil svojega konja."

"Tu imaš srebrnjak! Ali je zdrav tvoj gospodar?"

"Zdrav je kakor zuber."

"Ali ne trpi gladu ali pomanjkanja?"

"On je bogat človek."

"Pojdi z Bogom!"

"Klanjam se gospodična!"

"Čakaj, povej gospodarju... naj mu Bog — pomaga..."

Poslanec je odšel in znovič so minili dnevi, tedni brez vsake novice o Kmiticu. Pač pa so dospele javne novice, jedna groznejša od druge. Vojska Hovanskega je čimdalje bolj poplavljala ljudovlado. Zajeta so že bila vojvodstva: pološko, smolensko, vitebsko, mistislavsko, minsko in novograško, ne vštevši pokrajin na Ukrajini; samo kosovi vilenskega, breško-litevskega in trockega vojvodstva ter starostvo žmudsko še ni bilo poplavljen z vojak; pa tudi tu so pričakovali gostov sleherni dan.

Moči ljudovlade so se očitvidno popolnoma izčrpale, ker se ni mogla postaviti v bran onim silam, ki so jo prezirale in katerim se je doslej še zmagovalno ustavljala. Resnica, da je podpirala te moči vstaja Hmelnickega, ki je bila za ljudovlado pravcata stoglava pošast. Toda navzlic vstaji in onemoglosti po prejšnjih vojskah so trdili vladni možje, da je bila velika kneževina poznanjska sama zmožna odbiti ne samo napadov, marveč tudi prenesti svoje prapore zmagoslavno čez lastno mejo. Na nesrečo pa je ovirala notranja nesloga ta posel neprestano, kakor je ovirala tudi napore onih prebivalcev, ki so bili pripravljani žrtvovati za njo življenje in premoženje.

Med tem se je skrivalo v nezajetih pokrajinah na tisoče ubežnikov i plemstva i prostakov. Mesta, trgi in vasi na Žmudi so bile polne ljudij, katere je privela nesrečna vojna v revščino in obup. Marsikje jim niso mogli dati prostora, niti potrebne hrane — torej so marsikje umirali gladu, zlasti ljudje — nizkega stanu. Marsikje so posiloma jemali to, česar jim niso hoteli dati prostovoljno; vsled tega je pa nastala zmešnjava. Bitke in poboji so se čimdalje bolj množili.

Zima je bila nenavadno ojstra. Naposled je napočil april, toda debel sneg je še ležal ne samo po lesovih, marveč tudi po polju. Zaloge živeža od poprejšnjega leta so se uporabile in ker ni bilo novih, je začel razsajati glad, vojni brat. Čimdalje bolj oblastno je razširjal svoje gospodarstvo. Če si le stopil iz hiše, naletel si na človeška trupla, ležeča po polju in ob cestah. Bili so le kostenjaki, ker meso so pogrizili volkovi, ki so se grozno namnožili in kar v celih tropah zahajali v vasi in grajščine. Njihovo tuljenje se je mešalo s človeškim vpitjem. Po gozdih in poljanah si opazil po noči ognjišča, poleg katerih so si greli reveži premrle ude, tekli za vsakim, kdor je le šel mimo, prosili ga novcev in kruha, in stokanje in kletve so spremljale njihove prošnje. Strah je prevzel vse. Mnogi so pripovedovali, da so te nesrečne vojne in doslej neznane nesreče tesno zvezane s kraljevim imenom. Trdili so, da črke I. C. R., vtisnene na novcih,

ne pomenijo samo Joannes Casimirus Rex, marveč tudi Initium Calamitatis Regni (začetek vladanja revščine). In če se je že nastanil v krajinah, katerih še niso zajele vojske, takšen strah in nered, si je lahko misliti, kaj se je še le godilo v onih, katere je teptala vojska. Vsa ljudovlada je bila razbrzdana ter se je borila v vročici kakor človek pred smrtjo. Napovedovali so tudi že medsobno vojno, za katero se je nahajalo dovolj vzrokov. Vsi mogočnejši v ljudovladi so zrlj neprijazno na svoje bližnje ter jih smatrali sovražnikom; tako so tudi na deželi nastale sovražne stranke. Takšen položaj je vladal na Litevskim ob času, ko se je izpremenil navadni prepir Jana Radzivila, velikega hetmana, z Gosevskim, poljnim hetmanom, v javno borbo. Na strani poslednjega so stali mogočni Sapiehe, katerim je bila Radzivilova mqč že davno trn v očeh. Ta zaveznika sta očitala velikemu hetmanu že večkrat, da hrepeni samo po slavi, da je poklical sovražnika v deželo ter mu jo dal v plen; da proganja katoličane, da mu je prirastla k srcu le njegova lastna sreča, ne pa sreča ljudovlade, da se namerava polastiti krone itd.

Iz tega razpora se je izcimila med strankarji večkrat vojna, in oni, ki so bili premagani, so pošiljali tožbe zoper drugega v Varšavo. Pa tudi tu na zboru je kipela strast. Doma v deželi pa je vladala svojeglavnost in nemir, ker so lahko takšni ljudje, kakoršen je bil Kmitic, računati s pokroviteljstvom katerega teh veljakov, samo da so stali na njegovi strani proti njegovemu nasprotniku. Glavni sovražnik pa je drvel naprej — spotikajoč se le semtertje ob gradove — svobodno in brez zapreke.

V takih okoliščinah je bilo lavdansko plemstvo prisiljeno živeti z oboroženo roko, a to tembolj, ker ni bilo hetmanov blizu. Oba imenovana sta se namreč borila s sovražnikom in dasiravno ga nista zmagala, sta ga vendar zadrževala iz vznemirjala. Zlasti pa se je odlikoval Pavel Sapieha. Celo Radzivil, ki je doživel poraz pod Šklovom, je dobil zopet nekaj zmag nad sovražnikom. Gosevski pa se je bil, ali pa stopal radi miru v do-

govor s sovražnikom in ga hotel na ta način zadrževati. Oba vojskovodji pa sta nabirala vojake pod svoj prapor, kjer jih je bilo le mogoče dobiti, ker sta vedela, da se začne na pomlad vojna znovič. Toda vojakov je bilo malo, blagajna prazna in črna vojska iz zajetih vojvodstev se ni mogla zbrati, ker jo je sovražnik oviral. Kraljeva vojska pa tudi ni mogla priti na pomoč, ker se je borila na Ukrajini s Hmelnickim, Šeremetom in Buturlinom.

Samo ugodne novice o junaških zmagah, ki so dohajale iz Ukrajine, so še krepile ter bodrile Poljake. Glasno so tudi odmevala imena slavnih kraljevih hetmanov, med njimi zlasti ime Štefana Čarnickega. Toda njihova slava jim ni mogla pomagati, torej so se litevski hetmani polagoma umikali, seveda niso pri tem opustili medsebojnih prask. Naposled se je nastanil Radzivil na Žmudi in lavdansko plemstvo se je pomirilo za nekaj časa. Načelniki raznih manjših čet prostovoljcev, ki so poprej vznemirjali deželo, so se nekam skrili in naposled so dihali vsi svobodneje.

Pravijo, da je od obupa do nadeje le en korak. In resnično! Gospodična Aleksandra je mirno sedela v Vodoktah. Volodijevskemu, ki je še neprestano prebival v Pacunelih, se je že zdato zboljšalo zdravje. Ta je tudi nalašč trosil novico, da na pomlad pride kralj z mnogoštevilnimi vojaki, na kar se tudi vojna kmalu obrne na bolje.

Ta novica je obodрила plemstvo, ki je jelo hoditi s plugom na polje. Sneg se je že stajal in drevesa so poganjala prve popke. Reka Lavda se je široko razlila. Jasno nebo se je razpenjalo nad okolico. Boljša nadeja se je nastanila v človeških srcih.

Med tem pa se je pripetil dogodek, ki je znovič razdril lavdansko tišino, odtrgal roke od plugov ter zabranil sabljam, da bi jih pokrila rja.

VII.

Gospod Volodijevski, slaven in izkušen vojak, dasiravno še mlad človek, je bival, kakor že znano, v Pacunelih pri Pakošu Gaštovtu, pacunelskem očaku. Svoje tri hčerkе, katere je omožil z Butrimi, je bogato obložil s srebrom ter dal vsaki po sto tolarjev dote razun pohišnega orodja in bale, kakoršne ni imela nobena plemenitaška nevesta. Druge tri hčerkе so bile še doma ter so oskrbovale gospoda Volodijevskega, katerega je roka časih hudo bolela, pa zopet nekoliko okrevala, kakor je sploh naneslo vreme. Vsi lavdanski prebivalci so se močno brigali za to roko, ker so jo videli pri delu pod Šklovom in Šepelovom; splošno je tudi bilo razširjeno mnenje, da boljše roke ni bilo mogoče najti na vsem Litevskim. Radi tega so izkazovali mlademu polkovniku vsi okoličani nenavadno čast ter tekmovali med seboj, kdo mu izkaže več dobrot.

Volodijevski se je torej počutil dobro. Dasiravno bi bil lahko dobil v Kajdaneh slavnejšega zdravnika, je vendar ostal v Pacunelah, ker ga je imel stari Gaštovt zelo rad. Bila pa je tudi zanj nemala čast, da ima tako odličnega gosta, s katerim bi se bil ponašal celo Radzivil.

Ko je gospodična Aleksandra prognala od sebe Kmitica, so Lavdanci sklenili, omožiti jo z Volodijevskim. Ta načrt so odobrili tudi staroste ter sklenili odriniti k polkovniku, dogovoriti se ž njim ter se potem predstavili s predlogom gospodičini. Kar so sklenili, so tudi storili. Volodijevski je po kratkem pomisleku odobril njihov nasvet; nù, za to pa ga je odbila mlada deklica brez vsega pomisleka.

„Ne,“ je dejala, „jaz sem premnogo preživela v poslednjem času, da bi mogla misliti na možitev. Onega sem si iztrgala iz srca, tega pa, dasiravno bi bil mogoče najvrlejši človek, ne vodite sèm, ker zanj nimam prostora v svojem srcu.“

Na ta odločen odgovor ni vedelo plemstvo kaj odgovoriti, torej je odšlo s pobešenimi glavami domov. Volodijevski se ni

mnogo zmenil za to, še manj pa mlade Gaštovtove hčerke: Terezija, Marica in Zofija. Bile ko kaj brhke deklice rdečih lic; lase so imele kakor povese, oči kakor plavice, a pleča široka. Pacunelska dekleta so sploh slovela po svoji lepoti. Stari Gaštovt je tudi oskrbel svojim hčerkam potreben pouk. Organist iz Mitrunov jih je naučil čitati ter peti cerkvene pesmi, in najstarejša Terezija je znala celo igrati na plunko. Ker so bile vse dobrega srca, so kaj marljivo oskrbovale Volodijevskega, hoteče druga drugo prekositi. Volodijevski je imel vse tri zelo rad, toda najbolj še — Marico in Zofijo, ker se je Terezija navadno pritoževala, da so moški same izdajice.

Pripetilo se je večkrat v dolgih, zimskih večerih, — stari Gaštovt je odšel že zarana spat, ko se je napil medicine z žganjem — da so sedele hčerke z Volodijevskim pri ognjišču, ukvarjale se z delom, kramljale veselo z Volodijevskim ter poslušale njegove pripovedke o vojni in sploh o vsem, kar je bil že videl in slišal v drugih plemiških hišah.

Nekega večera, ko so sedeli kakor po navadi pred ognjiščem, s katerega se je razlivala svetloba po temni sobi, so jeli zopet veselo kramljati med seboj. Dekleta so zahtevala, naj jim kaj pripoveduje; Volodijevski pa poprosi Tereziko, naj jim zapoje kako pesem.

„Nam pa vi zapojte!“ odgovori ona, odloži godbeno orodje, katero ji je bil nudil Volodijevski; „jaz imam delo. Bili ste daleč po svetu, morali ste se gotovo naučiti dokaj pesmic.“

„Kajpada, da sem se naučil. Danes pa naj se zgodi vaša volja; jaz zapojem najprej, ve pa za menoj. Delo vam ne uide. Ko bi vas prosila kaka deklica, bi gotovo ne nasprotovali, nam moškim seveda pa vedno nasprotujete.“

„Ker zaslužijo.“

„Ali tudi mene tako prezirate, gospodična?“

„Ne, toda ... pojte gospod!“

Volodijevski zabrenka po plunki ter zapoje z nepravim glasom:

»Prehodil dókaj sem svetá,
žensk videl sem že mnogo;
na škornjih podkev prej bila,
za ples zdaj rabim nogo.
A prišel v take sem krajine,
kjer me ne marajo deklina!...«

„Oj, to je krivica!“ seže mu v besedo Marica ter zardi kakor malina.

„To je vojaška pesmica,“ reče Volodijevski, „katero smo peli po zimovnikih in pričakovali, da se nas usmili kaka dobra duša.“

„Jaz bi se vas prva usmnila.“

„Hvala, gospodična! Če je tako, pa nimam vzroka nadaljevati svoje pesmi, vsled česar izročam plunko spretnejšim rokam.“

Terezika to pot ni odrinila godala, ker jo je ganila pesem Volodijevskega, v kateri pa je bilo več zvijače nego resnice. Zabrenkala je po strunah in zapela:

»Ne hodi mi, draga, ne hodi tja v les,
ni treba iskati ti tistih dreves,
ki z listi povedo bodočnosti sled!
Možu ne zaupaj, ki ti govori,
kako mu v ljubezni srce že gori,
ko pa mu v resnici je mrzlo kot led.«

Volodijevski se glasno nasmeje ter zakliče:

„Ali so mar vsi moški izdajice? Tudi vojaki?“

„O, ti so šele pravi!...“

„Ne brigajte se, gospod, za njene besede,“ reče Marica.
„Ona je vedno taka.“

„Kako naj se ne brigam?“ odvrne Volodijevski, „ker se je pa o vojakih izrazila tako slabo, da same sramote ne vem kam pogledati.“

„Najprej ste zahtevali, da pojem, potem pa se mi smežete in se hudujete na-me,“ odvrne razjarjena Terezika.

„Ne smajem se petju, marveč vsebini vaše pesmi,“ odvrne Volodijevski. „Kar se petja tiče, moram priznati, da takšnega glasu nisem slišal niti v Varšavi. Samo hlače oblecite, pa lahko greste kot pevec v cerkev k svetemu Ivanu.“

„Ali je mar radi tega, da se poje v cerkvi, treba obleči hlače? A čemu to?“ vpraša najmlajša Zofija, ki je hotela slišati podrobnosti o Varšavi in o kralju.

„Za to, ker tam ženske ne smejo na kor, marveč samo moški in mladi fantje; nekateri pojo z nizkim, drugi z visokim glasom. Jaz sem pogostoma poslušal njihovo petje, ko sem zašel tjekaj z vojvodo k volitvi... Oh, kako lepo tam pojó... kakor kerubimi... Človek bi jih poslušal ves dan.“

„Ej, gotovo mora biti to mično!“ reče Marica ter sklene roke.

„Ali ste večkrat videli kralja?“ vpraša Zofija.

„Tako sem govoril ž njim, kakor sedaj z vami. Po beresteški bitki me je bil celo poljubil. Kaj zal človek je in tako ljubezniv, da ga ne pozabi več, kdor ga je enkrat videl.“

„Tudi me ga ljubimo, čeravno ga nismo videle!... Ali nosi krono vedno na glavi?“

„Ko bi hotel vedno nositi krono, moral bi imeti železno glavo. Krono ima spravljeno v cerkvi, kralj pa ima na glavi črn klobuk, ozalšan z briljanti, da šviga kar blesk od njih.“

„Pravijo, da je kraljevi grad lepši od onega v Kejdaneh?“

„Kejdanski je le igrača proti njemu. To je velikanska stavba, vsa zidana, da niti lesu ne zapaziš. Naokrog so sobe, ena lepša od druge. Na stenah zagledate naslikane različne bitke; a vse to je naslikano, kakor bi bilo živo. V nekaterih sobah se vse lesketa od zlata; naslonjači in klopi so pokrite z zlato tkanino; mize so iz mramora in alabastra; a koliko je pa vâz, škatljic, ur, ki po dnevu in po noči kažejo! Samo kralj in kraljica

hodita po onih sobah, zvečer pa gresta za zabavo še v gledišče ...“

„Kaj je to, gledišče?“

„Kako naj vam to povem? ... To je tak prostor, kjer se predstavljajo razne igre, kjer se vrši ples ... Sobana je tako velika, kakor kaka cerkev, polna stebrov. Na jedni strani sedé gledalci, na drugi se predstavlja igra. Zgoraj zagledate jasno nebo, zvezde in različne luči ... Spodaj je včasih mogoče videti tudi peklo ...“

„O Jezus!“ zakličejo Pacunelke.

„Z zlodji in ognjem ... Časih vidiš neizmerno, razburkano morje, na njem pa bārke in povodne vile. Nekatere osebe se spuščajo z neba, druge prihajajo iz zemlje.“

„Pekla ne bi hotela videti,“ zakriči Zofija. „Meni se zdi čudno, da ljudje ne zbežé pri tej prikazni ...“

„Oni ne zbežé, marveč nasprotno, zadovoljno gledajo,“ odvrne Volodijevski, „ker vse to se predstavlja le na videz in zlodji ne izginejo, če narediš čez nje križ. To ni delo hudega duha, marveč samo človeška umetnost. V gledišču je mōči videti tudi duhovščino in kralje ter vojvode, ki potem sedejo za kraljevo mizo ter se gosté.“

„Kaj pa dela kralj zjutraj in po dnevu?“

„Kakor nanese njegovo razpoloženje. Kadar vstane, odide v kopelj, ali bolje rečeno v takšno sobano, v kateri ni poda, marveč s kositrom popeta jama, da se blišči kakor srebro, in v tej jami je voda.“

„Voda v sobi ... Ali čujete?“

„Dà. Voda pa priteka in odteka, kakor kdo hoče. Dobí se topla, ali tudi mrzla, ker tam so cevi s pipami, skozi katere teče voda. Tudi plavati je mōči v sobi, kakor po jezeru. Noben kralj nima takega gradu, kakor naš; tudi tujezemski poslanci potrjujejo to ...“

„Naš kralj je srečen, ko bi nesrečna vojna, ki tare vso ljudovlado, ne trla tudi njega ... Dà, hudi časi so nastali za našo

milo domovino; očitvidno nas kaznuje Bog za naše pregrehe... Hvala Bogu, da se mi roka dobro celí, kajti skrajni čas je, da se poprimem dela... Greh bi bilo pohajkovati v tem času."

"Ne govorite nam o svojem odhodu, gospod!"

"Ne more biti drugače. Dobro se mi godi tukaj med vami, toda čim boljši postajam, tem huje mi je. Naj se drugi tam na zboru prepirajo, pravi vojak mora na bojno polje. Dokler traja življenje, dotlej traja tudi služba. Saj nagradi po smrti Bog, ki vidi v srca, najbolje one, ki služijo domovini ne vsled dobrot, marveč iz gole ljubezni... in takih je žalibog čimdalje manj. Radi tega pa smo tudi zavozili tako daleč."

Marici se je jela nabirati solza v očeh, ki se je potem razlila po rdečem licu.

"Vi odidete ter nas pozabite... Kdo nas bo branil sovražnikov?"

"Pojdem sicer, toda ohranim vas hvaležno v spominu. Težko je dobiti tako poštenih ljudij nego v Pacunelah... Ali se še vedno bojite Kmitica?"

"Kajpada, da se ga bojimo! Matere strašijo tu ž njim svoje otroke kakor z volkodlakom."

"On se več ne vrne, pa ko bi se tudi, ne bo imel več s seboj onih capinov, kateri so bili, kakor pripovedujejo, dokaj zlobnejši od njega. Škoda zares, da si je tak vrl vojak tako osramotil svojo čast ter prišel ob premoženje."

"In ob nevesto."

"Dà, ob nevesto, o kateri pripovedujejo mnogo dobrega."

"Pravijo, da joče in stoče sedaj po cele dneve."

"Hm!" odvrne Volodijevski; "menda vendar ne plače za Kmiticem?"

"Kdo vé?" omeni Marica.

"To je še tem huje za njo, ker on se ne vrne več. Gospod hetman je poslal polovico Lavdancev domov, torej se sedaj ni treba več bati Kmitica. Ker pa on to vé, se ne drzne priti semkaj."

„Zdi se, da morajo bržkone kmalu odriniti,“ omeni Terezika, „ker so dobili le na kratko dopust.“

„Ej, ne!“ odvrne Volodijevski. „Hetman jih je poslal domu, ker mu primanjkuje denarja... Toda lahko noč, gospodične! Čas je, da gremo počivat. Naj se ne sanja kateri o Kmiticu z ognjenim mečem v roki...“

Pri teh besedah vstane Volodijevski s klopi in hoče oditi. Komaj pa stopi par korakov proti veži, nastane tam grozen hrup. Neki glas jame osupljivo kričati za vratmi:

„Hej, za Boga, odprite urno!“

Dekleta se grozno prestrašijo. Volodijevski skoči v čumnato po sabljo. Ni se utegnil še vrniti, ko je odrinila Terezika zapah in neznan človek je planil v sobo ter padel vitezu k nogam.

„Rešite jo, jasni polkovnik... Ugrabil je gospodično!...“

„Katero gospodično?“

„V Vodoktah...“

„Kmitic!“ zakriči Volodijevski.

„Dà, Kmitic!“ ponovi poslanec.

„Kdo si ti?“ vpraša Volodijevski.

„Valpet iz Vodoktov.“

„Me ga poznamo. Prinašal je sèm zdravila za vas.“

Med tem zleze izza peči stari Gaštovt, a pri vratih se prikažeta dva služabnika Volodijevskega.

„Osedlajta konje!“ zakriči Volodijevski. „Jeden naj odide po Butrime, drugi naj mi privede konja.“

„Pri Butrimih sem že bil,“ reče valpet, „ker do njih je najbližje. Poslali so me semkaj k vam.“

„Kedaj je ugrabil gospodično?“ vpraša Volodijevski.

„Ravnokar... Tam se še koljejo s služabniki... jaz pa sem zdirjal semkaj na konju.“

„Kaj? Gospodična je ugrabljena?“ zakriči stari Gaštovt ter si drgne oči.

„Dà... Kmitic jo je ugrabil,“ odvrne Volodijevski. „Jaz grem na pomoč!“

Na to se obrne k poslancu:

„Skoči še k Domaševičem.“ reče mu, „naj tudi oni pridejo z orožjem.“

„Nu, ve koze!“ zakriči nakrat starec hčerkam, „pojdite urno v vas budit plemstvo... Takoj naj pograbijo za sablje... Kmitic je ugrabil gospodično?... Kaj?... Gospod, moj Bog!... Takšen razbojnik!... Kaj?...”

„Ne, ni treba, mi sami jih spravimo na noge,“ reče Volodijevski. „Konji so že tukaj!”

Minuto pozneje že zasedejo Volodijevski in dva služabnika Ogarek in Širuc konje. Jezdili so skozi vas in trkali po vratih in oknih.

„Orožje v roke, orožje! Gospodično so ugrabili v Vodoktah! Kmitic je v okolici!...” so kričali na vse grlo.

Preplašeno plemstvo je zagrabilo za sablje in kričalo: „Kmitic je v okolici! Gospodična je ugrabljena!”

Kmalu se je vsipalo vse plemstvo na cesto; nekateri peš, drugi na konjih. Nad tolpo človeških glav so se lesketale v temi sablje, kopja in celo železne vile.

Volodijevski pregleda urno četo, razpošlje takoj nekatere na razne strani, z ostalimi pa zdirja proti Vodoktam, da se tam združi z drugimi. Blizo Volmontovic naleti na tolpo oboroženih ljudi!

„Stoj! Kdo ste?“ začujejo se glasovi iz tolpe.

„Gaštovtje!”

„Mi pa smo Butrimi; Domaševiči so tudi tukaj.”

„Kdo vam je poveljnik?” vpraša Volodijevski.

„Joža brez noge, k službi gospod polkovnik.”

„Imate kaj novic?”

„Odpeljal jo je v Ljubič. Jezdarili so čez močvirje, da jim ni bilo treba iti mimo Volmontovic.”

„V Ljubič?” vpraša začuden Volodijevski. „Se li mar namerava tam braniti? Ljubič vendar ni trdnjava!”

„Očividno zaupa v svojo moč. Ljudij ima kakih dve sto s seboj. Gotovo hoče pobrati iz Ljubiča, kar se bo dalo, ker imajo s seboj vozove in dokaj vožnjih konj. Najbrže ni vedel, da so se vrnili naši iz vojne...“

„To je dobro za nas!“ odvrne Volodijevski. „Sedaj nam več ne uide. Koliko pušk imate?“

„Mi Butrimi jih imamo trideset, Domaševiči pa dvakrat toliko.“

„Dobro. Naj odrine petdeset ljudij s puškami pod vašim poveljništvom čuvat prehod čez močvirje, toda urno. Ostali pojedite za menoj! Ne zabite sekir!“

„Čujemo!“

Četa se jame deliti. Manjši oddelek odrine skokoma k močvirju pod poveljništvom šepavega Jožeta.

Med tem dospe še nekoliko Butrimov, ki so bili že poprej poslani k plemstvu po okolici.

„Vi ste, gospod polkovnik... Hvala Bogu!“ zakličejo poslanci. „Gosteviči že gredo... Ali veste, gospod, da jo je odpeljal v Ljubič?“

„Vem! Ne uide nam daleč ž njo.“

VIII.

Kmitic zares ni vzel vpoštev nevarnosti svojega drznega čina. Bržkone ni vedel, da so se vojaki vrnili iz vojne domov in da mu bo zamogel Volodijevski postaviti toliko izkušenih mož.

Čimdalje več plemstva se je zbiralo v Volmontovicah. Prišli so naposled tudi Gosteviči, katere so pričakovali. Volodijevski je vredil svoj oddelek in srce se mu je radovalo pri pogledu na izurjenost, s kakoršno so stopali in stopili v red. Na prvi pogled je spoznal, da so to pravi vojaki, ne pa neukretno plemstvo.

Skokoma so zdirjali proti Ljubiču, po onem gozdu, skozi kateri je jezdil nekoč Kmitic. Bilo je že precej čez polnoč. Naposled je priplaval na nebo mesec ter osvetlil gozd, cesto in

dirjajoče vojake. Plemstvo pa se je razgovarjalo o nenavadnem dogodku, ki jih je prognal iz postelje.

„Tu so kaj često hodili sumljivi ljudje,“ reče jeden iz Domaševičev. „Mislili smo, da so ubežniki, pa so bili le njegovi vohuni.“

„Dà,“ reče nekdo drugi. „Vsakega dne so hodili prosit v Vodokte tuji berači miloščine.“

„Odkod in kake ljudi ima Kmitic pri sebi?“

„Ljudje iz Vodokt pravijo, da so to Kozaki... Verjetno je, da se je združil Kmitic s Hovanskim ali z Žoltarenkom. Doslej je bil razbojnik, sedaj pa je postal očiten izdajalec.“

„Kako je mogel pripeljati semkaj Kozake? S tako veliko tolpo ni bil ravno lahek prehod. Prva naša četa, katero bi srečal, bi ga bila zadržala.“

„Moral je iti bržkone skozi gozdove, sicer pa, je-li mar malo grajščakov, ki imajo Kozake na svojem dvoru? Kdo jih razloči od sovražnika?“

„Branil se bo,“ reče jeden iz Gostevičev, „ker je hraber in odločen človek; toda naš polkovnik ga že vžene v kozji rog.“

„Butrimi so tudi prisegli, da ga ne izpusté več živega, akoravno bi imeli pri tem pasti drug za drugim. Oni so njegovi najhujši sovražniki.“

„Prav, toda čemu ga ubijati?... Bolje je, zajeti živega, da imamo vsaj od koga terjati povrnitev škode, ko ga oddamo sodišču...“

„Kdo bi sedaj mislil na sodišče, ko so pa vsi izgubili glave... Ali ste že čuli gospodje praviti, da pride Šved?“

„Bog nas reši in se nas usmili!... Tega je še manjkalo! Za moskovsko vojsko in Hmelnickim naj bi prišel še Šved!... Potem pa odbije gotovo ljudovladi poslednja ura.“

„Tiho, gospodje!“ zakriči Volodijevski.

Vsi umolnejo. Pred seboj zagledajo Ljubič, čegar okna so bila osvetljena. Na dvorišču je bilo vse polno oboroženih ljudi in konj. Toda nikjer ni bilo opaziti kake straže, kake previd-

nosti. Bržkone je Kmitic preveč zaupal svoji moči. Volodijevski se je približal in spoznal na mah Kozake, s katerimi se je večkrat bojeval ob času kneza Jeremija in pozneje pod Radzivilom. Tiho zamomlja:

„Ako so ti Kozaki tujci, je prekoračil ta zločinec zares vse meje.“

Ukazal je oddelku ustaviti se, na kar je ogledoval še dalje to gibanje. Nekateri Kozaki so svetili z bakljami, drugi begali na vse strani, hodili iz hiše, pa zopet nazaj, iznašali razne reči ter jih nalagali na vozove. Nekateri so gonili konje in govedo iz hleva; klici, krik in povelja so se razlegala na vse strani.

Krištof Domaševič, starešina med svojimi sobratmi, se približa Volodijevskemu in reče:

„Najbrže hočejo ves Ljubič naložiti na vozove.“

„Ne naložijo ga,“ odvrne Volodijevski „in ne odpeljejo samo teh rečij, marveč niti svojih lastnih kož. Toda jaz ga ne poznam; saj je baje izkušen vojak, a tu vendar ni videti nikake straže!“

„Zato pa se zanaša na lastne moči; meni se zdi, da ima več nego tri sto vojakov. Ko bi se mi ne bili vrnili iz vojne, lahko bi bil odpeljal vse to pri belem dnevu.“

„Dobro!“ odvrne Volodijevski. „Ali drži samo ta cesta na dvor?“

„Ta jedina, ker tam zadaj je ribnik in močvirje.“

„Dobro! Stopite s konj!“

Plemstvo je urno izpolnilo povelje in obkoljilo hišo od vseh strani. Volodijevski odrine na čelu glavnega oddelka k vratom.

„Čakajte povelja!“ reče potihoma. „Ne streljajte prej, dokler ne ukažem.“

Samo kakih deset korakov so še imeli do vrat, ko jih slednjič vendar zapazijo Kozaki na dvorišču. Nekoliko ljudij skoči k plotu, se skloni čezenj ter gléda v noč.

„Hej! kdo ste?“ se začujejo grozni glasovi.

„Pozor!“ zakriči Volodijevski. „Izprožite!“

Strel zagromi iz vseh pušek, kar jih je plemstvo imelo s seboj. Ni pa še utihnil odmev, ko zapove Volodijevski znovič:

„Naprej!“

„Bij, mori!“ zakriče Lavdanci ter zahrujejo naprej kakor potok.

Kozaki odgovoré s strelom, toda nabijati niso imeli več časa. Plemstvo pridrvi skokoma k vratom, ki se kmalu odpró, in na dvorišču se vname med njim in Kozaki vroč boj.

Kmiticevi vojaki so se borili za vozovi in zaboji; semtertje se jame oglašati strel tudi iz oken, toda le poredkoma, ker so baklje ugasnile in je bilo težavno razločiti prijatelja od sovražnika. Čez kratko so odrinili prišleci Kozake z dvorišča k hiši in hlevu, da so jeli prositi milosti. Plemstvo je zmagovalo.

Ko je pa ostalo samo na dvorišču, jame se tem huje oglašati streljanje iz hiše. Iz vseh oken so molele puškine cevi in toča krogelj se jame sipati na dvorišče. Večina Kozakov je zbežala v hišo.

„K hiši!“ zapove Volodijevski.

Zares, streljanje poleg stene ni moglo mnogo škodovati, niti skozi okna, niti raz strehe. Vsekako pa je bil položaj oblegujočih zelo težaven. O napadu na okna ni bilo niti misliti, ker sovražnik bi jim lahko streljal naravnost v obraz. Volodijevski ukaže torej razbiti vrata.

Pa tudi to ni šlo tako lahko. Vrata so bila narejena iz debelih hrastovih desk in na gosto obita z žebli, na katerih so se kar krhale sekire in niso mogle doseči lesa. Najkrepkejši možje so poskušali z nasiljem vlomiti vrata — toda zaman. Bila so namreč okovana od znotraj z železnimi šinami ter poleg tega še podprta s sulicami. Butrimi jih začno besno sekati, nad kuhinjska in druga stranska vrata so se pa spravili Domaševiči in Goštevčje.

Po jedni uri brezuspešnega truda vzamejo drugi sekire v roke. V vratih se naredé luknje, skozi katere se prikažejo puškine

cevi. Znovič poči strel. Dva Butrima s prestreljenimi prsi padeta zadeta na tla. Ostali so razbijali, mesto da bi jih to osupnilo, še besnejše.

Volodijevski ukaže, naj zamaše luknje s cunjami. Med tem pa se na cesti oglasi novi krik. Hrabri Stakjani so prihiteli na pomoč in za njimi oboroženi kmetje iz Vodoktov. Njihov prihod je očitvidno prestrašil obležence. Kmalu jame neki glas klicati za vratmi:

„Stojte! Ne razbijajte... Bolje je, da se dogovorimo!“

Volodijevski ukaže prenehati z delom ter vpraša:

„Kdo govori?“

„Jaz Kmitic, oršanski praporščak. A s kom govorim?“

„S polkovnikom Mihaelom Volodijevskim.“

„Klanjam se!“ ogласi se glas izza vrat.

„Ni časa za pozdravljenja... Kaj hočeš, gospod?“

„Najraje bi jaz vprašal: „Kaj hočeš ti tukaj? Ne poznaš ti mene, niti jaz tebe... Čemu me napadaš?“

„Izdajalec!“ zakriči Mihael. „Z menoj so prišli Lavdanci, ki so se vrnili iz vojne. Oni imajo še nekaj obračunati s teboj radi ubijalstva in po nedolžnem prelite krvi, kakor tudi radi gospodične, katero si ugrabil! Ali veš, kaj je to raptus puellae (ugrabljenje deklice)? Dati moraš svojo glavo!“

Trenutek molčanja nastane.

„Ne imenoval bi me drugič izdajico,“ reče zopet Kmitic, „ko bi le ne bilo teh vrat med nama.“

„Pa jih odpri... saj ti ne branim!“

„Še dokaj lavdanskih psov prej pocepa. Živega me ne dobite.“

„Pa te izvlečemo mrtvega! Nam je to vsejedno!“

„Poslušaj dobro in zapomni si, kar ti povem! Če me ne pustite v miru, imam tukaj sodček smodnika in zažigalnico, ki je že prižgana. Hišo razstrelim in pokopljem pod njenimi razvalinami vas in sebe! Pridi sedaj ter zgrabi me!“

Zdaj nastane še daljša tišina. Plemstvo se pogleduje osupneno, Volodijevski pa išče zaman odgovora. Tako odločno so donele Kmiticeve besede, in vsi so verjeli, da izvrši tudi svoje grožnje. Vsa zmaga bi bila uničena z jedno samo iskrico v smodnik in Bilevičeva bi bila izgubljena za vedno.

„Za Boga, kaj mislite gospodje, to je znorel človek!“ zakliče nekdo iz Butrimov. „Pripravljen je na vse!“

Nakrat pa šine Volodijevskemu po njegovem mnenju srečna misel v glavo.

„Je še drugo sredstvo!“ zakliče. „Pojdi vèn in poskušaj se z meno. Na sablje pojdeva! Če me zmagaš, smeš svobodno oditi!“

Zopet molčanje. Lavdancem so srca nemirno bila.

„S sabljo?“ vpraša končno Kmitic. „Je-li to res?“

„Če nisi babež, potem je res.“

„Daj viteško besedo, da odidem svobodno.“

„Dam ti jo...“

„Ne, ne!“ zakriči nekoliko glasov med Butrimi.

„Molčite! za tisoč zlodjev!“ zagromi Volodijevski, „ako ne, pa mu ne odgovorim, in on spusti sebe in nas v zrak.“

Butrimi umolknejo; čez nekaj časa reče jeden:

„Pa naj bo, kakor hočete, gospod...“

„Nu, kako je?“ vpraša porogljivo Kmitic. „Ali se strinjajo zajčki s tem?“

„Strinjajo se in prisežejo, če hočeš na meče.“

„Naj prisežejo!“

„Skupaj, gospodje, skupaj!“ zakliče Volodijevski plemstvu, ki je stalo ob stenah in okrog poslopja.

Kmalu se zberejo vsi pred glavnimi vratmi. Novica, da hoče Kmitic spustiti poslopje v zrak, se razširi na vse strani. Stali so torej kakor okameneli od groze. Med tem pa začne Volodijevski z vzvišenim glasom:

„Gospodje, vse, kar vas je tu navzočih, kličem za pričo, da sem gospoda Kmitica, oršanskega praporščaka, pozval na dvoboj

ter mu obljubil svoboden odhod, če me premaga. Da mu pri tem nihče ne dela ovir, mi morate priseči na meče, na Boga najvišjega in na sveti križ...“

„Čakajte, čakajte!“ zakliče Kmitic, „to je vse premalo. Naj prisežejo, da se ne dotaknejo ni mene, niti mojih ljudi, niti neveste, katero hočem vzeti s seboj.“

„Nevesta ostane tukaj!“ odvrne Volodijevski. „Vojake pa vzamemo kot plen.“

„Ne, ne, to ni mogoče!“

„Pa se spusti v zrak! Mi smo že nehali žalovati po njej; kar se vojakov tiče, vprašaj jih, kaj je njihova volja...“

Znovič nastane tišina.

„Nu, pa naj bo po vašem!“ reče Kmitic čez nekaj časa; „če je sedaj ne dobim, dobim jo pozneje. Pod zemljo je ne skrijete! Prisezite!“

„Prisezite!“ ponovi Volodijevski.

„Prisegamo na Boga najvišjega in na sveti križ! Amen.“

„Nu, pridite ven, gospod!“ reče Mihael.

„Kako se vam mudi na oni svet!“

„Dà, dà! le urno!“

Železni zapahi, ki so zaklepali vrata od znotraj, zaropotajo. Volodijevski se umakne in ž njim vse plemstvo, da naredi prostor. Kmalu se odpró vrata in na pragu se prikaže Kmitic, visoke rasti, vitek kakor topol. Svitlo se je in prva blede dnevna svitloba je osvetlila mlado vitezovo lice. Pri vratih se vstavi, pogleda ponosno po navzočih in reče:

„Zaupal sem vam, gospodje... Bog vé, ali sem prav storil, toda nič za to!... Kdo je Volodijevski?“

„Jaz sem,“ odgovori Mihael ter stopi naprej.

„O, nič kaj posebnega,“ reče Kmitic, in pogleda drobnega Volodijevskega. „Mislil sem kaj večjega dobiti, dasiravno moram priznati, da ste izkušen vojak.“

„Jaz pa vam tega ne priznavam, ker ste opustili stražo. Če niste boljši borilec nego poveljnik, bo precej lahek moj trud.“

„Kje se poskusiva?“ vpraša živo Kmitic.

„Tukaj... Dvorišče je ravno kot miza.“

„Dobro! Pripravite se na smrt!“

„Tako močno zaupate samemu sebi?“

„Vidim, da niste bili na Oršanskem, ako še dvomite o tem.

Jaz ne zaupam samo, marveč vas še pomilujem, ker sem čul praviti o vas, da ste slaven vojak. Torej rečem še zadnjič: Pu-stite me v miru! Midva se ne pozna... čemu naj torej drug drugemu dela napotje? Čemu me napadate? Saj je deklica določena po oporoki meni, kakor tudi to posestvo. Bog mi je priča, da sem prišel le po svoje reči... Resnica je, da sem opral plemstvo v Volmontovicah, toda Bog naj sodi, komu se je prvemu zgodila krivica. Če so bili moji častniki svojeglavneži, ali ne, kaj je to komu mar? Dovolj, da niso tu nikomur učinili nič žalega, in vendar so jih pobili do poslednjega kakor stekle pse, samo radi tega, ker so hoteli plesati z dekleti. Bodi torej kri za kri! Potem so mi pobili še vojake. Prisegam na rane božje, da sem prišel semkaj brez slabega namena, a kako so me vsprejeli?... Godila se mi je krivica za krivico... Vsekako pa sem gotov odreči se vsemu, samo da jih nagradim... Bolje je tako nego drugače...“

„A kakšni ljudje so prišli z vami? Odkod ste jih vzeli?“ vpraša Volodijevski.

„To je zopet moja reč. Pripeljal sem jih semkaj ne proti domovini, marveč v dosego svojih pravic.“

„Taki ste torej?... Radi svojih zasebnih zadev ste se združili s sovražnikom. A s čim drugim mu poplačate to uslugo nego z izdajstvom?... Ne, brate, ne branim ti pričkati se s plemstvom, toda pozivati sovražnika na pomoč, to je druga reč. Ne izviješ se mi. Postavi se sedaj urno, ako nočeš, da te imenujem babežem, dasi se smatraš oršanskim praporščakom.“

„Mudi se ti k očetom, mudi!“ odvrne Kmitic ter se postavi.

Toda Volodijevski se ni žuril, marveč se še oziral okrog sebe. Danilo se je že. Na vzhodu se je rumenil prvi trak jutranje zarje, na dvorišču pa je bilo še temno, zlasti pred hišo.

„Dani se že,“ reče Volodijevski, „toda solnca še ne bo kmalu. Nemara želiš, da nama prinesó luč?“

„Meni je vsejedno.“

„Gospodje!“ zakliče Volodijevski, in se obrne k plemstvu, „skočite po slamnate povezke in po smolenice ter jih prižgite, da nama bo svitleje pri tem oršanskem plesu.“

Plemiči, katerim so ugajale šaljive besede polkovnikove, so urno skočili v kuhinjo, odkoder so se kmalu vrnili s prižganimi bakljami, ter obstopili nasprotnika. Volodijevski pokaže s sabljo njihove baklje ter reče:

„Poglej... pravcati pogrebci!“

„Ki pokopljejo polkovnika z vso častjo!“ reče Kmitic.

„Toda ti si pravi zmaj!...“

Nastane globoka tišina, katero je motilo samo ogleje, ki se je lomilo od bakelj in padalo na tla. Volodijevski je bil vesel kakor čriček v pomladanskem jutru.“

„Začni!“ reče Kmitic.

Prvi žvenket orožja je odmeval glasno v srcu vsem gledalcem. Volodijevski je položil roko nazaj ter stal mirno, kakor da bi hotel skušati izurjenost nasprotnika. Kmitic ga je napadal. Prvi je ostal hladen, drugi pa se je razgreval. Naposled se prične na splošno začudenje navzočih Volodijevski šaliti:

„Zmeniva se še kaj, da nama ne bo dolgčas...“ reče.

„Aha, tako se borite na Oršanskem... Očividno je, da vi tam samo grah mlatite, ker udrihate tako kakor s cepcem... S tem se zelo utrušiš. Ali je rasnica, da se smatraš na Oršanskem najboljšim borilcem?... Tako se prašijo samo na zborih... S takim mahanjem se človek najlažje ubrani psom... Pazi, gospod, nekoliko bolj na konec sablje... Ne giblji tako z desnico; glej, kaj lahko nastane iz tega... Dvigni!...“

Poslednjo besedo izreče Volodijevski glasneje, ob enem pa zatoči v polukrogu, potegne desnico in sabljo k sebi, in še predno so razumeli navzoči, kaj pomeni beseda „dvigni“, je zletela Kmiticeva sablja Volodijevskemu čez glavo ter padla za njegovim hrbtom na tla.

„To se pravi izgubiti sabljo,“ reče Volodijevski.

Kmitic je stal bled z izgubljenimi očmi. Mali polkovnik pa se umakne na stran, pokaže na tleh ležečo sabljo in reče:

„Poberi jo!“

Nekaj časa se je zdelo navzočim, da plane Kmitic na nasprotnika z golimi rokami... Že se je pripravljajal za napad in Volodijevski mu je bil že nastavljal sabljo. Konečno pa vendarle poseže po sablji ter napada znovič groznega nasprotnika.

Med gledalci se začuje glasen šum. Stali so v krogu in se stiskali čimdalje bolj, za njimi so se vstopili še drugi in tretji. Kmiticevi Kozaki so radovedno zrl plemstvu čez ramena, kakor bi živeli ž njim v najlepši slogi. Nezadovoljni krik osupnenja jame jim bruhati s smehom vred iz ust. Vsi so že vedeli, kakšen bo konec.

Volodijevski se je zabaval s Kmiticem kakor maček z miško ter vihtel sabljo na videz čimdalje manj. Levo roko je vtaknil v žep. Kmitic pa se je razvneval čimdalje bolj. Naposled se mu izvijejo iz ust besede:

„Končaj, gospod!... Prihrani mi sramoto!...“

„Dobro!“ odvrne Volodijevski; trenutek pozneje se je začul kratek žvižg in na to dušljiv krik... Kmitic je razprostrl roke, izpustil sabljo, da je padla na tla, ter se zvrnil čez njo sam k nogam polkovnika...

„Ta ostane živ,“ reče Volodijevski; „ker ni padel vznak.“

Na to seže h Kmiticevi suknji ter obriše vanjo svojo sabljo.

„Umoriti treba izdajalca! Razsekati!“ zavrešči plemstvo in nekoliko Butrimov priskoči k ležečemu z golimi sabljami. Nakrat pa se zgodi nekaj čudnega. Mali Volodijevski se izpremeni v

velikana. Najbližjemu Butrimu zleti sablja iz rok, kakor poprej Kmiticu, Volodijevski pa zakriči z iskrečimi očmi:

„Stojte! Ne ganite se!... Sedaj je on moj, ne vaš!... Proč!...“

Vsi umolknejo, ker so se očitno zbalili njegove jeze. On pa nadaljuje:

„Tukaj ga ne bode te mesarili... Kot plemiči morali bi poznati vitežki običaj, da se ne mori ranjencev.“

„Če je pa izdajalec!“ zamomlja nekdo iz Butrimov. „Takega treba razsekati.“

„Če je on izdajalec, treba ga je oddati hetmanu, da mu prisodi kazen. Sicer pa je dokaj bolje za vas, da ostane živ... Ali je kdo tukaj, ki zna zavezati rane?“

„Krištof Domaševič. On razume ta posel.“

„Naj mu takoj zaveže rano, a potem ga prenesite v posteljo. Jaz zdirjam k gospodični, da jo potolažim.“

Po teh besedah vtakne Volodijevski sabljo v nožnico ter odide skozi odprta vrata v sobo. Plemstvo pa lovi in veže Kmiticeve ljudi, ki so se udali brez upora. Le kakih deset jih je zbežalo skozi nasprotna vrata k ribniku, kjer pa jim prestrižejo pot tam čakajoči Stakjani. Mnogi iz plemstva posežejo tudi po blagu, ki je bilo naloženo na vozove. Nekateri so svetovali, da se opleni vsa hiša, toda zbal so se Volodijevskega, kakor tudi gospodične Bilevičeve, ki je bila v hiši.

Iskaje gospodično je Volodijevski prehodil celo poslopje ter jo konečno našel v zakladnici z železnimi vratmi, ki se je nahajala tikoma spalnice. Bila je to le majhna soba z ozkimi okni, zadelanimi z močnim omrežjem. Volodijevski je takoj razvidel, da bi ostala ta soba, ko bi bil tudi Kmitic spustil poslopje v zrak, nepoškodovana. Radi tega je jel takoj ugodnejše soditi Kmitica. Mlada deklica je sedela na škrinji, ne daleč od vrat, glavo je pobešala in lice ji je bilo skoro popolnoma zakrito z lasmi. Glave ni dvignila, dasiravno je čula vstopivšega viteza. Bržkone si je mislila, da je to Kmitic ali kateri njegovih ljudij.

Volodijevski je obstal pri vratih, snel čapko, zakašljaj enkrat, dvakrat in slednjič rekel, ko je zapazil, da nič ne pomaga:

„Gospodična ... prosti ste! ...“

Deklica ga pogleda izpod gostih las, pa se vendar ne zgane. Vitez se zopet oglesi:

„Hej, zdramite se gospodična. Bog se je ozrl na vašo nedolžnost ... Svobodni ste, lahko se vrnete v Vodokte.“

Sedaj se je komaj deklica zavedla. Vstala je s škrinje, pogladila si lase na tilnik ter vprašala:

„Kdo ste, gospod?“

„Mihael Volodijevski, polkovnik dragoncev vojvode vilenškega.“

„Slišala sem bitko ... strel ... Povejte vse, gospod ...“

„Da, vse to je bilo,“ seže ji Volodijevski v besedo. Prišli smo vam na pomoč ... hoteli smo vas rešiti ...“

Bilevičeva se zave popolnoma.

„Hvala vam!“ reče urno s tihim glasom, iz katerega pa se je dal brati velik nemir. „Kaj pa se je zgodilo z onim?“

„S Kmiticem? ... Ne vznemirjajte se! On leži brez zavesti na dvorišču ... in to je, ne da bi se hvalil, moje delo.“

Volodijevski je ponosno izrekel poslednje besede; pričakoval je njenega odobrenja, začudenja in kak hvaležni pogled, toda zmotil se je to pot. Mlada deklica mu ni odgovorila niti besedice; noge so se ji zašibile, z rokami je poiskala naslonjač za seboj. Naposled sede onemogla nazaj na prejšnje mesto. Polkovnik skoči k njej.

„Kaj vam je?“ jo vpraša sočutno.

„Nič ... nič ... pustite me! ... Kmitic je torej ubit?“

„Kaj meni mar Kmitic?“ seže ji v besedo Volodijevski. „Meni je mar samo za vas!“

Deklici so se hipoma vrnile moči, kajti urno je vstala, pogledala Volodijevskemu naravnost v oči, in vskliknila z jeznim, nestrpljivim in obupnim glasom:

„Za Boga, povejte, ali je mrtev?“

„Kmitic je ranjen,“ odvrne Volodijevski zamišljen.

„Živi?“

„Živi.“

„Prav! Hvala vam!“ reče deklica ter se napoti k durim. Volodijevski je stal še nekaj časa, vihal brke, vrtel glavo ter zamomljal sam sebi:

„Ali se mi zahvaljuje za to, da je Kmitic ranjen, ali za to, da je ostal živ?“

Na to odide za njo. Najde jo sredi sobe; stala je liki kip. Štirje so ravnokar prinesli ranjenega Kmitica.

„Počasi!... Previdno!...“ je klical Krištof Domaševič, stopajoč za njimi. „Dvignite mu glavo. Počasi!“

„Kako mu jo hočeva dvigniti, ko pa nimava prostih rok,“ rečeta sprednja dva.

V tem hipu se gospodična približa k ranjenemu ter položi svoji roki pod njegovo glavo.

„Vi ste, gospodična!...“ reče Krištof Domaševič.

„Dà, to sem jaz... previdno!...“ odgovori ona s tihim glasom.

Volodijevski pa jih je gledal ter si vihal brke.

Med tem so položili Kmitica na posteljo. Krištof Domaševič mu jame omivati glavo z vodo, na to pa položi poprej pripravljen obliž na rano ter reče:

„Sedaj pa naj leži mirno... Ej, železno glavo ima, da mu ni razletela pri takem udarcu. Mogoče še ozdravi, ker je še mlad.“

Potem se obrne k Alenki:

„Dovolite, gospodična, da vam umijem roke!... Evo, tukaj je voda! Dobra srca ste, da se niste bali okrvaviti si rok pri tem človeku.“

Po teh besedah ji otira z ruto roke, ona pa postaja čimdalje bledejša. Volodijevski skoči zopet k njej.

„Tu nimate ničesar iskati, gospodična!“ reče ji. „Dovršili ste delo milosrčnosti nad sovražnikom... Vrnite se sedaj domov!“

Poda ji roko, toda ona ga niti ne pogleda. Obrne se h Krištofu Domaševiču, in mu reče:

„Sprejmite me, gospod Krištof!“

Domaševič jo prime za roko ter jo odpelje na hodnik; za njima odide tudi Volodijevski. Plemstvo upije, ko jo zagleda:

„Živila, naša gospodična! Na mnoga leta! Živio naš polkovnik!“

Uro pozneje se je vračal Volodijevski na čelu lavdanskega plemstva domov. Solnce se je že popelo visoko, dan je bil prekrasen, plemstvo se je veselo razgovarjalo ter hvalilo Volodijevskega, on pa je jezdil zamišljen in molčeč. Gibčna postava mlade deklice z razpletenimi lasmi, obupno bleda, toda ob enem zala kakor pomladno jutro, mu ni izginila izpred očíj.

„Kako zala je!“ je momljal sam pri sebi, „prava kneginja. Hm! rešil sem njeno nedolžnost, mogoče celo življenje. Ko bi tudi smodnik ne bil razrušil sobe, vendar bi bila umrla vsled strahu... Dovolj vzroka, da mi je in ostané hvaležna!...“

IX.

Te misli mu niso zatisnile očíj ne naslednjo noč in ne naslednje noči. Saj je želelo plemstvo, da bi se oženil z njo. Resnica, ona ga je odklonila takrat brez premisleka, toda tačas ga še ni poznala. Sedaj se je pa stvar drugače zasukala. Iztrgal jo je iz rok nasilnika, postavil pri tem v nevarnost lastno življenje; po postavi pripada ona sedaj njemu. Ali mu more ona sedaj odtegniti svojo roko? Kaj, ko bi poskusil? Mogoče poda vsaj iz hvaležnosti, kar se je že večkrat pripetilo, roko rešitelju? Konečno, ko bi tudi ne čutila napram njemu nobene naklonjenosti, ima on temveč vzroka, da se zanjo potruzi.

„Toda kaj, če se še spominja, če še ljubi onega?“

„Ni mogoče!“ ponovi Volodijevski. „Ko bi ga ne bila zapodila, bi je tudi on ne skušal odpeljati s silo.“

Izkazala je res nenavadno usmiljenost do njega, toda ženska stvar je streči ranjencem, naj bi bili tudi sovražniki... Mlada je, brez varstva, čas je, da se omoži. V samostan jo bržkone ne mika, sicer bi bila že davno šla. Časa je imela dovolj. Tako zali gospodični bodo dvorjanili neprestano razni vitezi: jedni radi njenega premoženja, drugi radi njene lepote, tretji radi njenega visokega stanu... Prijetno ji bo torej imeti takšnega varuha, kakor je on. Saj ji je vendar pokazal dejanski svojo hrabrost.

„Čas je pa tudi, da si postelješ, Mihael“ je dejal Volodijevski samemu sebi. „Mlad si, toda leta teko urno. Imetja si ne prislužiš, k večjemu več ran na koži. In veterinjaštva bo konec.“

Tu se spomni Volodijevski vseh onih gospodičen, za katerimi se je že oziral v svojem življenju. Bile so med njimi tudi zale deklice, visokega stanu, toda brhkejšje od Alenke ni bilo. Volodijevski je čutil, da se mu nikdar več ne nudi tako ugodna priložnost, kakoršna je sedaj, a to tem bolj, ker ji je izkazal tako važno uslugo.

„Čemu še odlašati?“ reče. „Dočakam li kaj boljšega? Treba je izkoristiti slučaj.“

Toda kaj? Tudi vojna je pred vratmi. Roka je zdrava. Sramotno bi bilo, hoditi sedaj v svate, ko kliče na pomoč.“

Volodijevski je bil pravi vojak ter je poznal svoje dolžnosti napram domovini. Dasi ji je služil že od mladih nog, udeležil se vseh vojn, ki se vršile ob istem času — vendar ni mislil radi te svoje zavesti na počitek.

Toda uprav radi tega je čutil še bolj svojo veljavo, ker je služil domovini iz vse duše, in ne radi dobička ali plena, in ker si je ohranil čisto vest. To ga je navdajalo z upanjem.

„Drugi so se prepirali, jaz sem se bil!“ si je mislil; „Bog me poplača za to!“

Sklenil je torej poprijeti se krepko dela, samo tega ni vedel, ali naj gre sam, ali pa naj koga pošlje, da zve, če dobi dnino.

„Pojel sem jo že večkrat, pojem jo še sedaj,“ je mrmljal Volodijevski in si vihal žolte brkice. „Kaj mi to škodi?“

Bilo je pa tudi nekaj v tem naglem sklepu, kar mu ni bilo všeč. Večkrat si je stavljajl vprašanje, ali bi ne bil podoben upniku, kateri tirja, da se mu nemudoma izplača njegov dolg, ako bi prišel s takšno ponudbo. Morda se to ne ujema z njegovim vitežkim stanom? Toda za kaj naj se potem še zahteva hvaležnost, ako ne za uslugo? Če ne ugaja ta naglica gospodični, če se mogoče skuja nanj, ji vsaj lahko poreče, da je pripravljen hoditi k njej leto dnij v svate, samo da bi gledal njene oči, ko bi ne bilo vojne, ki ga sedaj kliče na boj. „Torej pojdem!“ reče Volodijevski sam sebi. „Toda če poreče: „Idite na vojno, gospod, po vojni pa zahajajte k meni ter glejte mi v oči, ker pač ne morem biti žena onemu, katerega ne poznam.“ Takrat bi vse propalo. Klati naj se vitez dalje iz tabora v tabor, iz vojne v vojno, brez strehe nad svojo glavo, brez žive, udane mu duše. Po vojni pa naj se ozira na vse štiri strani sveta, ne da bi znal, kam bi položil svojo trudno glavo.

Konečno res ni vedel Volodijevski, kaj mu je početi. Nekako tesno in dušljivo mu postane v pacunelskem dvoru; čapko vzame in hoče oditi, da se nekoliko ogreje na pomladnem solncu. Na pragu naleti na jednega izmed Kmiticevih ljudij, ki je pripadel pri delitvi jetnikov Pakošu Gaštovtu.

„Kaj delaš tukaj?“ ga vpraša Volodijevski.

„Igram se, gospod,“ odvrne Kozak in dvigne svoje shujšano lice.

„Od kod si?“

„Od daleč, gospod. Izpod Zvjagle.“

„Čemu nisi zbežal, kakor ostali tvoji tovariši?! Oj, takšni ste! Plemstvo vam je darovalo življenje v Ljubiču, komaj pa vas je oprostilo vezi, ste zbežali!...“

„Jaz ne zbežim. Poginem raje tukaj kakor pes.“

„Torej ti ugaja tukaj?“

„Komur je prijetnejše na prostem, beži, meni pa ugaja tukaj. Imel sem prestreljeno nogo, katero mi je obvezala hčerka starega plemišča, ter me nagradila vrhu vsega še z lepimi besedami... Takšne krasotice še nikdar nisem videl... Čemu torej bežati?“

„Katera iz njih ti toliko ugaja?“

„Marica.“

„In ti ostaneš tukaj?“

„Če poginem, me odnesó, če ne, pa останem.“

„Mar misliš prislužiti hčerko pri Pakošu?“

„Ne vem, gospod.“

„Človeku s praznim žepom bi dal prej smrt nego pa hčerko.“

„Zakopana imam v gozdu dva perišča cekinov.“

„Uplenjena?“

„Dà, uplenjena.“

„Ko bi jih imel tudi poln lonec, vendar ne dobiš še hčerke, ker si kmet, a on je plemič.“

„Jaz sem bojar.“

„Tem huje, ker potem nisi samo kmet, marveč tudi izdajica. Kako si mogel služiti sovražniku?“

„Jaz mu nisem služil.“

„Kje vas je dobil Kmitic?“

„Na veliki cesti. Bil sem v službi pri hetmanu, toda kmalu se je razkropil njegov prapor, ker ni bilo živeža. Na svoj dom se nisem mogel vrniti, ker so mi ga požgali. Tovariši so šli ropat na cesto in tudi jaz sem šel ž njimi.“

Volodijevski se zelo začudi. Doslej je vedno mislil, da je Kmitic napadel Alenko z ljudmi, katere si je izposodil pri sovražniku.

„Torej vas ni dobil Kmitic od Trubeckega?“

„Bilo je med nami največ takih, ki so služili poprej Trubeckemu in Hovanskemu, toda ti so najprvi zbežali na ceste.“

„Čemu ste šli za Kmiticem?“

„Ker je slaven ataman. Pravili so nam: kogar on pokliče v svojo službo, je ravno toliko, kakor da bi mu nasul srebrnjakov v žep. Radi tega smo tudi šli. Toda Bog ni dal sreče!“

Volodijevski se zamisli in odmajuje z glavo. Kmitica so torej ljudje vendarle preveč očrnili. Obrne se k bojarju in ga vpraša.

„Ti jo torej ljubiš?“

„Oj, pa kako, gospod!“

Volodijevski odide ter si misli: „Evo, to je odločen človek. Ta si ni lomil glave: zaljubil se je in ostal. Dasi tudi nemara ni bojar, vendar je po rodu enak tukajšnjemu plemstvu. Ko izkoplje svoje rumenjake, mu da mogoče stari svojo Marico. Ugajala mu bo njegova stanovitna ljubezen. Treba je, da poskusim tudi jaz.“

Korakal je po cesti in začel ugibati, naj li gre, ali ne? ... Konečno sklene, da pojde.

„Pojdem, ne more biti drugače!“

Po teh besedah krene proti domu. Potoma pa zavije k hlevu, pred katerim sta se zabavala služabnika s kockami.

„Širuc!“ zakliče Volodijevski, „ali ima Basir spleteno grivo.“

„Ima, gospod polkovnik.“

Volodijevski stopi v hlev. Basir se mu oglasi pri jaslih. Vitez stopi k njemu, ga pogladi ter jame šteti kite na njegovem vratu:

„Grem ... ne grem ... grem ...“

Ugibanje je izpadlo ugodno.

„Zasedlajta konja, pa se tudi sama čedno oblecita!“ zapove Volodijevski.

Na to odide urnih korakov v hišo in se pripravlja na pot. Obuje visoke vitežke žolte škornje s pozlačenimi ostrogami, ogrne si nov, rdečkast plašč in si pripaše kratek meč v jekleni nožnici z bogato pozlačenim držajem; na to si priveže poluoklep, ki je pokrival samo gornji del prs pod vratom, na glavo pa si nasadi švedsko čelado z okriljem ter stopi iz sobe.

„Kam ste namenjeni, gospod?“ vpraša ga stari Pakoš, sedeč na nasipu.

„Kam? Treba se predstaviti vaši gospodični, da me ne smatra neotesancem.“

„Vse se lesketa na vas ... Človek mora biti slep, da se ne bi zaljubil v vas ...“

Med tem prideta iz hleva dve mlajši Pakoševi hčerki, ki sta se vračali od molže. Vsaka nese golido v roki. Ko zagledata Volodijevskega, obstaneta kakor okameneli od začudenja.

„Kralj, ne kralj?“ reče Zofija.

„Opravljeni ste kakor bi šli na svatbo“, dodá Marica.

„Od te poti je odvisna tudi svatba,“ zasmeje se stari Pakoš, „ker gre k naši gospodični.“

Predno pa je končal starec, zdrkne Marici golida iz rok in struga mleka se vlije Volodijevskemu pod noge.

„Pazi na to, kar držiš,“ reče ježno Pakoš, „ti koza.“

Marica ne odgovori ničesar. Pobere golido in odide.

Volodijevski zasede konja in za njim njegova služabnika. Vsi trije odrinejo proti Vodoktam. Bil je krasen dan. Majnikovo solnce se je zrcalilo v čeladi in oklepu opremljenega polkovnika.“

„Radoveden sem, ali se vrnem s prstanom ali z dnino,“ reče sam sebi.

„Kaj pravite, gospod,“ vpraša služabnik Širuc.

„Da si bedak!“

Služabnik vstavi konja, Volodijevski pa nadaljuje:

„Sreča, da ne bo prvič, če me pusti na cedilu.“

Ko dospe v Vodokte, ga gospodična Aleksandra niti poznala ni v prvem hipu. Moral ji je povedati svoje ime. Takrat ga je pozdravila uljudno, dasiravno nekako prisiljeno. Volodijevski se je pa obnašal gibčno, kar se je bil navadil na dvorih.

„Prišel sem vprašat po vašem zdravju,“ je dejal, se priklonil in si položil roko na srce. „Hotel sem priti že drugi dan po oni nezgodi, toda bal sem se, da bi vas vznemirjal.“

„Jako lepo od vas, da še niste pozabili, ko ste me rešili iz nevarnosti... Sedite, gospod; veseli me, da imam takega gosta.“

„Draga gospodična!“ odvrne Mihael. „Ko bi vas jaz pozabil, se res ne bi drznil, predstaviti se vam.“

„Najprej sem jaz dolžna biti hvaležna Bogu in vam...“

„Če je tako, se mu pa zahvaliva skupno. Tudi jaz ga ne prosim ničesar drugega, nego to, da bi vas mogel braniti vselej, ko bi potrebovali pomoči.“

Po teh besedah si zaviše Volodijevski brke. Veselilo ga je, da se mu je tako posrečil uvod. Mlada deklica pa je zardela ter skromno povabila svoje zale oči.

„To je dobro znamenje,“ je mislil, odkašljal se in nadaljeval:

„Vam, gospodična, je mogoče znano, da načelujem po vašem dedu Lavdancem?“

„Dà, znano mi je,“ odvrne Alenka. „Moj pokojni ded se ni mogel udeležiti poslednjega pohoda in je bil zelo vesel, ko je izvedel, da vam je knez vojvoda vilenski izročil ta prapor. Dejal je, da vas pozna kot izkušenega in slavnega vojaka.“

„Ali je res tako dejal o meni?“

„Sama sem ga slišala, kako vas je hvalil in potem po vojni je ponavljalo te besede vse plemstvo.“

„Priprost vojak sem, ki ne zasluži, da bi ga proslavljali bolj od drugih. V vsakem slučaju pa mi je zelo prijetno, da me poznate. Dokaj prijetnejše je, imeti pri sebi znanega človeka ter vedeti, s kom imamo opravila. Mnogo ljudi se potiče okrog, ki se smatrajo mojim sorodnikom, toda le sam Bog vé, kdo da so; mogoče niso niti plemiči.“

Volodijevski je nalašč tako napeljal govorico, da bi imel priložnost povedati, kdo da je. Alenka pa odvrne:

„Vam se take obsodbe ni bati. Tudi na Litevskim živi rod-bina s tem imenom.“

„Ti so že drugega pokolenja. Jaz sem Volodijevski Korčak; naš rod izvira od nekega dvornika Atile iz Ogerske. Ko ga je

enkrat proganjal sovražnik, se je zaobljubil presveti Devici, da sprejme, ako ujde srečno, katoliško vero. In ostal je mož-beseda, ko je preplaval srečno tri reke, ki so sedaj narisane na našem grbu.“

„Torej niste iz tega kraja?“

„Ne, gospodična. Jaz sem iz Ukrajine, od ruskih Volodijevskih... Tam imam tudi malo vasico, katero pa je sedaj zasedel sovražnik. Že od mladih nog služim v vojski, in se brigam bolj za blagor domovine nego pa za svojo lastno korist. Služil sem že pod praporom vojvode ruskega, našega nepozabnega kneza Jeremija, s katerim sem se udeležil vseh bitk. Bil sem pri Mahnovki, pod Konstantinovicim; prebil sem zbaraški glad in po beresteškem poboju me je pohvalil sam kralj. Bog mi je priča, da nisem prišel, da bi se tu hvalil s svojimi vrlinami, marveč pripovedujem to radi tega, da razvidite, da nisem kak veteranjak, ki mnogo kriči, pa se boji iti v ogenj. Lahko rečem, da mi je minilo življenje v pošteni službi, v kateri se je nabralo nekaj slave, pa nič takega, kar bi mi obtežalo vest... To lahko spričujejo tudi drugi.“

„Škoda, da niso vsi takšni!“ vzdihne gospodična.

„Vi mislite gotovo še na onega nasilnika, ki si je drznil dvigniti nad vami svojo roko!“

Gospodična Aleksandra upre svoje oči v tla in molči.

„Kar je sejal, to naj tudi žanje,“ nadaljuje Volodijevski. „Vsi pošteni ljudje so ga že obsodili, dasi deloma krivično, ker pravijo, da se je zvezal s sovražnikom in da mu je ta dal svojo pomoč. Njegovi ljudje so bili poprej tolovaji na veliki cesti.“

„Od kod veste to?“ vpraša gospodična ter vpre vanj svoje modre oči.

„Od teh ljudij samih. Čuden človek je ta Kmitic. Ko sem ga imenoval pred dvobojem izdajalcem, se ni opravičeval, dasi tudi sem ga obdolžil po krivem. Zelo je videti ošaben.“

„Ali ste to povsod govorili, da on ni izdajalec?“

„Ne, ker nisem vedel, toda odslej bom govoril. Neresnice se ne spodobi govoriti celo o sovražniku.“

„Vi ste vrl človek, kakoršnih je malo...“ reče hvaležno gospodična ter ga prijazno pogleda.

Volodijevski si zopet viha od veselja svoje brke.

„Povem še več,“ reče vitez. „Ne hvalim ravnanja gospoda Kmitica in se niti ne čudim, da si je prizadeval dobiti roko dekleta, kateri bi zavidala lepoto celo Venera. Obup ga je napeljal k temu prestopku ter ga bržkone zopet napelje, ako najde k temu priložnosti. Kako hočete ostati brez varstva? Takšnih Kmiticev je še več na svetu, in vaša nedolžnost pride torej še večkrat v nevarnost. Bog mi je dal priložnost, da sem vas osvobodil, sedaj pa me že kliče vojni rog na boj... Kdo naj vas čuva?... O vojaki govore, da so brezčutni, kar pa ni res... Tudi moje srce ni iz skale, tudi jaz ne morem hladnokrvno zreti krasote.“

Pri teh besedah pade Volodijevski pred gospodično na kolena.

„Draga moja!“ zakliče, „podedoval sem po dedu vaš polk, dovoli mi, da podedujem tudi tebe, njegovo unukinjo. Vzemi me kot svojega varuha, pa boš lahko varna in mirna. Dasi tudi pojdem na vojno, ime samo te bode branilo.“

Gospodična vstane s sedeža ter pogleda začudena Volodijevskega. On pa nadaljuje:

„Reven vojak sem, toda plemič in pošten človek. Prisezam ti, da ni nikakega madeža ne na mojem orožju, ne na moji vesti. Krivo je mogoče, da tako hitim, toda vedi, da me kliče domovina. Kaj, ali me ne obodriš, ali mi ne rečeš dobre besede?“

„Vi želite od mene nekaj, kar ni mogoče... Za Boga!... To je nemogoče!“ odgovori s strahom Alenka.

„Vse je odvisno od tebe...“

„Uprav radi tega vam pravim naravnost: ne!... Resnica, dokaj hvale sem vam dolžna,“ nadaljuje gospodična ter nagu-

banči čelo; „zahtevajte, kar hočete, vse dobite, samo moje roke ne!“
Volodijevski vstane.

„Vi nočete biti moja žena, kaj?“

„Ne morem.“

„Je-li to vaša poslednja beseda?“

„Poslednja, katere ne prekličem.“

„Mogoče vam pa samo moja naglica ne ugaja? Pustite mi vsaj iskrico upanja!“

„Ne, ne morem!“

„To pomeni, da ni tukaj za-me sreče, kakor je tudi drugje ni bilo. Draga gospodična, ne prosim vas plačila za uslugo, ker po to nisem prišel. Prosil pa sem vas, da bi mi dali prostovoljno svojo roko. Po sili pa tudi roke ne vzamem. Vi me prezirate... Bog daj, da bi se tega ne kesali kedaj! Grem od vaše hiše, kakor sem prišel semkaj; ne vrnem se več, ker me smatrate nečimnikom. Bodite srečni, bodi tudi z vašim Kmiticem! Nemara se radi tega jezite, ker sem stopil s sabljo v roki med vaju. Če vam je on ljubši, potem gotovo nisem za vas!...“

Alenka se prime z rokami za glavo ter ponovi nekolikokrat:

„Bog! Bog! Bog!“

Toda ta bolest ni omečila Volodijevskega, ki se je priklonil in jezen odšel iz sobe. Zasedel je konja in odjezdil domov.

„Moja noga ne prestopi več tega praga,“ reče glasno, ko odjezdi iz Vodoklov.

Služabnik Širuc, ki je jezdil zadaj, se približa urno in vpraša:

„Kaj pravite, gospod?“

„Bedak si!“ odgovori Volodijevski.

„To ste povedali že poprej, ko smo šli semkaj.“

Nastane molčanje. Volodijevski pa zamrmra znovič:

„Z nehvaležnostjo so me tu nasitili... Bržkone mi je že tako usojeno, da ostanem samec do smrti!... Kamorkoli se ganeš, povsod te zbode trnje... Naj vrag vzame takšno usodo!... Kaj je vendar napačnega videla na meni?“

Volodijevski se zamisli, na to pa se udari s pestjo po čelu. „Že vem,“ zakliče, „ona ga bržkone še ljubi; ne more biti drugače! ... Nu, to je še tem huje zá-me ... Prav pravi Zagloba, da z zaslugo se ne prikupiš ženski ... Ženska in lisica sta dve najbolj prekanljivi stvari na svetu! ... Žal mi je, zelo žal, da se je to pripetilo, kajti očitno je tudi ona tako ponosna kakor Kmitic. Dà, hudo mi je pri srcu, pa tudi njej bržkone ni lažje ... Nu, ako Bog dá, se prebijem tudi brez nje. Revica, že brez tega jo tare žalost, jaz sem jo pa še spomnil na Kmitica in ji tako zastrupil njeno srce. Kaj takega se ne bi smelo zgoditi, a ker se je le zgodilo, treba je popraviti to napako ... Napišem ji pismo, naj mi odpusti in pomagati ji hočem, kolikor mi bo mogoče.“

Daljšje misli mu pretrga znovič strežaj Širuc, ki se mu približa ter reče:

„Prosim, gospod, tam raz grič se nam bliža Harlamp z nekim jezdecem.“

„Kje?“

„Evo, tam!“

„Resnica, vidim dva jezdecá ... Nu, Harlamp je ostal pri vojvodu vilenskem. Po čem ga poznaš tako daleč?“

„Po plavki. Saj pozna to kobilo vsa vojska.“

„Ali pa vidiš, da je plava? ... Mogoče je kdo drugi.“

„Poznam jo po hoji ... Brezdvomno je Harlamp.“

Volodijevski vspodbode konja ter se kmalu prepriča, da spredaj jahajoči jezdec ni nihče drugi nego Harlamp, poročnik petigorskega prapora litevske vojske, njegov star znanec. Iz početka sta se često sprla; ko sta pa služila skupaj, sta se bolj in bolj zbliževala in postala celo dobra prijatelja. Ko zagleda Volodijevski tovariša, zdirja k njemu z razprostrtimi rokami.

„Kako se imaš, Nosač?“ mu zakliče v pozdrav.

Nagovorjeni, ki je res zaslužil to ime radi svojega velikega nosu, mu pade v naročje. Po prvem radostnem odzdravu reče:

„Pridem nalašč k tebi z naročilom in denarji.“

„Z naročilom in denarji? Od koga?“

„Od vojvode vilenskega, našega hetmana. Prinašam ti pismo z naročilom, da takoj začneš nabirati vojake; drugo pa imam za Kmitica, ki se baje tudi nahaja v tem kraju.“

„Za Kmitica? ... Bova mar dva nabirala v jedni okolici?“

„On odpotuje v Trsko, ti pa ostaneš tukaj.“

„Od koga si izvedel, da sem jaz tukaj?“

„Hetman sam je to izvedel od tukajšnih ljudij, ki služijo pri njem. Za to sem prišel naravnost semkaj. Tam te čislajo! ... Slišal sem kneza, našega gospoda, ko je rekel, da se ni nadejal podedovati kake stvari po vojvodi ruskem, da je pa vsekako podedoval najboljšega viteza.“

„Velika čast je to za-me, da imam nabirati vojake; takoj se poprimem dela. Tukaj se ne manjka vojakov, samo da bi se jih s čim preživelo. Imaš-li mnogo denarja s seboj?“

„Ko prideva v Pacunele, že prešteješ.“

„Namenjen si v Pacunele? Tam boš pa moral biti previden, ker tam kar mrgoli zalih deklet ...“

„Radi tega pa ti tako dolgo bivaš tam. Čakaj, imam tudi drug zaseben list od hetmana za-te.“

„Sèm ž njim!“

Harlamp izvleče pismo z radzivilovim pečatom. Volodijevski odpre ter čita:

„Gospod polkovnik Volodijevski!

„Ker poznam vašo dobro voljo, da radi služite domovini, naročam Vam: nabirajte vojake, pa ne tako, kakor se jih navadno, marveč z veliko marljivostjo, kajti ... *periculum in mora*. Če nas hočete razveseliti, delajte na to, da bo pripravljen koncem julija, najdalje v polovici avgusta prapor na pohod. Ne vemo pa, kje lahko dobite dovolj dobrih konj, kajti novcev pošiljamo le malo, ker jih nismo mogli več dobiti od zakladnika, ki nam že davno ni naklonjen. Polovico tega denarja dajte Kmiticu, za katerega ima gospod Harlamp posebno naročilo. Pričakujemo od obeh, da nam vneto izvršita naročilo. Ker nam je pa

došla novica o njegovi razposajenosti v Upiti, Vam naročamo, da prevzamete vi njegovo pismo od gospoda Harlampa, ter sami razsodite, ali bi se mu je oddalo ali ne. Ako bi bilo njegovo početje preveč sramotilno, ne dajte pisma, da bi nam ne predbacivali naši sovražniki, kakor gospod zakladnik in vojvoda vitebski, da izročamo podobne opravke malopridnežem. Če pa spoznate, da se mu bi lahko izročilo to pismo, tedaj pa naj se tudi Kmitic potrudi, da izbriše s podvojenim trudom vse svoje madeže raz sebe. K sodišču naj ne hodi na noben poziv, ker on je naš in le mi sami ga bomo sodili, nihče drugi, a to še le potem, ko je že izvršil dano naročilo. To pa smatrajte gospod ob enem v dokaz našega zaupanja, kakoršno stavimo v razumne in zveste služabnike.

Janez Radzivil, biržinski in dubinski
knez in vojvoda vilenski.“

„Gospoda hetmana skrbi zelo nabava konj,“ reče Harlamp, ko neha čitati Volodijevski.

„Resnica, da bo tu težavno za konje,“ odvrne vitez.

„Tukajšno mlado plemstvo se oglasi v povoljnem številu koj na prvi klic, toda tukajšni konji niso posebno sposobni za službo. Treba bi jih bilo zamenjati z drugimi.“

„Davno že poznam te žmudske konje; zelo so vstrajni in gibčni.“

„Ba!“ odvrne Volodijevski, „toda rasti so majhne, tukajšni ljudje so pa veliki. Če ti posedejo take konje, pa se ti bo zdelo, da jaha ves polk pse... Evo preglavice!... Treba se je poprijeti dela in sicer brez odloga. Izroči mi ono hetmanovo pismo na Kmitica, da mu je sam oddam. Sedaj mu pride prav.“

„Čemu?“

„Ker je uprav tatarski počenjal tukaj ter ugrabil gospodično. Radi tega mu nakopljejo tožb, kolikor ima las na glavi. Ni še teden, kar sva se dvobojevala s sabljami!“

„Oj!“ reče Harlamp, „to znači, da leži sedaj bolan.“

„Nu, sedaj mu gre že bolje. Čez teden, ali dva okreva popolnoma... Kaj je pa pri vas novega?“

„Slabe reči se čujejo — kakor nekdej. Gospod zakladnik Gosevski živi z našim knezom v vednem prepiru; če pa ni sloge med hetmani, se tudi podložnikom ne more goditi dobro. Nekoliko smo se vendar že združili, in ako bo trajalo to prijateljstvo, se že še na kak način otresemo sovražnika. Dal Bog, da bi jim jezdili na vratovih, ko jih zapodimo iz dežele! Vsega tega pa je kriv zakladnik!“

„Drugi pa pravijo, da hetman.“

„Izdajice! Vojvoda vitebski tudi pravi tako, ker sta si segla z zakladnikom že davna v roke.“

„Vojvoda vitebski je pošten človek.“

„Ali se tudi ti družiš s Sapieho proti Radzivilu?“

„Jaz stojim na strani domovine, kakor moramo stati vsi. Najhuje je pri tem dejstvo, da se celo vojaki delimo na stranke, namesto da bi se bili. Da je pa gospod Sapieha vrl človek, rečem lahko samemu knezu, dasi sem v njegovi službi.“

„Nekateri dobri ljudje so ju že skušali pomiriti, toda vse zamán!“ odvrne Harlamp. „Dokaj poslanca prihaja sedaj z novicami od kralja k našemu knezu... Govoré, da se tam nekaj snuje. Nadejali smo se že črne vojske s kraljem na čelu, a ni je bilo.. Gotovo potrebujejo ljudij drugod.“

„Bržkone na Ukrajini...“

„Kaj jaz vem? Enkrat je pripovedoval poročnik Brohovič, kar je slišal na lastna ušesa. Dospel je bil poslanec Tizenhauz od kralja k našemu hetmanu. Zaprla sta se v sobo ter se dolgo razgovarjala med seboj, česar pa Brohovič ni razumel. Še le, ko sta odšla, je dejal hetman: Iz tega se lahko izcimi nova vojna! Zelo smo si ubijali glave, kaj naj ima to pomeniti.“

„Mogoče, da ni prav slišal! S kom bi mogla nastati nova vojna? Car nam je sedaj bolj naklonjen, kakor našim sovražnikom, in razumljivo je, da se potegne za naš narod. S Švedi se

konča premirje še le v šestih letih... Tatarji nam pomagajo na Ukrajini, česar pa ne bi storili brez sultanovega dovoljenja..."

„Pa tudi mi nismo dosegli ničesar!“

„Ker ni bilo mogoče. Hvala Bogu, da imam zopet dovolj dela! Bilo mi je že dolgčas po vojni.“

„Torej hočeš sam nesti pismo Kmiticu?“

„Saj sem ti rekel, da naroča hetman tako. Po plemitaškem običaju imel bi že itak obiskati Kmitica in sedaj imam še več vzroka. Ali mu oddam pismo, ali ne, to je druga stvar; to hočem še le dobro preudariti.“

„Meni je to popolnoma prav, ker se mi mudi. Imam še tretje pismo za gospoda Stankeviča. Potem odrinem v Kejdane, da tam prevzamem top, kateri pripeljejo tjekaj. Slednjič moram še pogledati v Biržo, je-li tam v gradu vse pripravljeno za brambo.“

„Tudi v Biržo?“

„Dà!“

„Temu se res čudim. Sovražnik ni dobil nobene nove zmage, torej ima še daleč do Birže na kurlandski meji. Ker se pa zbirajo novi polki, ne bo manjkalo brambe tudi v onih krajih, ki so že prišli sovražniku v roke. Kurlandci pa tudi ne mislijo na vojno z nami. Vrli vojaki so, samo malo jih je, in Radzivil sam jih lahko zaduši z jedno roko.“

„Tudi meni se zdi to čudno,“ odvrne Harlamp, „a to tembolj, ker mi je naročeno, naj se podvizam. Ako najdem kje kaj v neredu, moram naznaniti, tako se glasi povelje, vse knezu Boguslavu, ki pošlje sèm zemljemerca Petersona.“

„Kaj ima to pomeniti?! Da bi se le ne vnela kaka domača vojna! Še te nesreče nas varuj Bog!... Koj ko se prikaže knez Boguslav na pozorišče, se bo tudi sovražnik zelo razveselil tega.“

„Ne obrekuj ga! Hraber vojak je!“

„Jaz mu ne kratim te lastnosti, trdim pa, da je bolj podoban Nemcu, ali Francozu, nego pa Poljaku... Za ljudovlado tudi mnogo ne mara, marveč si prizadeva, da povzdigne rod

Radzivilov nad vse druge. On tudi neprestano šunta vojvodo vi-lenskęga proti Sapiehi in Gosevskemu ... Seme, katero je sejal, že rodi sad.“

„Ti si izvrsten, kakor vidim, politik; treba bo, da se oženiš, da ne propade takšen rod.“

„Oženiti se! ... He?“

„Kako pa! Mogoče si pa že itak šel v svate, ker si tako lično opravljen. Priznaj!“

„Pusti me v miru! Je-li mar sedaj čas misliti na ženitev.“

„Ali boš gotov z naborom do julija?“

„Na vsak način, ko bi imel tudi dobiti konje izpod zemlje.“

Novica o pismu, katero je prejel Volodijevski, je obletala v kratkem vso okolico ter napravila med plemstvom dokaj hrupa. Vsi so pričakovali z veseljem julija, ne gledé na to, da bo treba odriniti še pred žetvijo.

Volodijevski je razposlal glasnike po vsej okolici. Na večer so se zbrali pri njem Butrimi, Stakjani in Domaševiči. Drugi dan je zašumelo po vseh grajščinah kakor v ulu. Ljudje niso več govorili o Kmiticu in Aleksandri, marveč o bodoči vojni.

Volodijevski pa je med tem premišljeval, kaj mu je početi s pismom na Kmitica.

X.

Volodijevski se je mnogo trudil. Drugi teden se je preselil v Upito in tam nabiral vojake. Plemstvo, višje in nižje, je kar vrelo k njemu, ker je bil proslavljen vojak. Prvi so prihiteli Lavdanci, katerim je bilo treba omisliti samo še konje. Volodijevski je torej imel opravka čez glavo; ker pa je bil gibčen in vstrajen v svojem poslu, mu je šlo delo urno izpod rok. Ob tem času je obiskal tudi Kmitica v Ljubiču, ki je že precej okreval, dasi ni še zapustil postelje.

Kmitic je takoj spoznal Volodijevskega ter nekoliko obledel, ko ga je zagledal. Nehoté je posegel z roko po sablji, ki je vi-

sela nad posteljo. Oddahnil pa se je, ko je videl prihajati gosta s smehom na licu. Pomiril se je ter mu podal svojo roko.

„Hvala vam, da ste me obiskali,“ je dejal. „To je kaj lepo od vas.“

„Prišel sem vprašat, če mar ne kuhate ná-me v srcu kake jeze?“

„Jeze ne kuham, ker ste me premagali vi, a ne kdo drugi. Komaj sem še utekel smrti.“

„Nu, kako je z vašim zdravjem?“

„Čudite se gotovo, da sem še ušel vaši roki... Dà, sam priznavam, da to ni bila lahka stvar.“ Kmitic se nasmehne. „Toda ne obupujte radi tega. Lahko me umorite, kadar hočete!“

„Nisem prišel radi tega semkaj...“

„Bržkone ste pravi zlod,“ nadaljuje Kmitic. „Poprej sem si vedno mislil, da sem, če ne prvi, pa vsaj drugi rokoborilec v ljudovladi, dokler nisem srečal vas. Med tem pa — nezaslišana stvar! Lahko bi me bili ubili kar s prvim udarcem, ko bi bili hoteli. Povejte vendar, kje ste se tega naučili?“

„Imel sem že nekoliko prirojenih zmožnostij,“ odvrne Volodijevski. „Služil sem potem v taboru ruskega vojvode in imel priložnosti dovolj, da sem se še bolj izuril v tej stroki. Bilo je tam nekaj takih, ki so se drznili in kosali z menoj...“

„Ali so se res dobili taki?“

„Dà. Na primer gospod Podbipeta, Litvin, katerega so ubili pod Zbaražem — Bog se usmili njegove duše! Bil je strašansko močan človek ter je lahko precepil sovražnika z oklepom vred. Potem je bil še Skretuski, moj iskreni prijatelj in tovariš, o katerem ste gotovo že slišali.“

„Kajpada! Saj je on šel iz Zbaraža ter se splazil skozi sovražni tabor. Kdo še ni slišal o njem?... Vi ste torej njihov tovariš?... Klanjam se!... Saj sem že čul o vas pri vojvodi vilenskem... Vam je ime Mihael, kaj ne?“

„Dà, Jurij Mihael; ker pa je sveti Jurij premagal samo jednega zmaja, sveti Mihael pa načeluje vsej nebeški vojski in

je že neštetokrat zmagal peklenske duhove, za to imam raje njega za patrona.“

„Resnica je, da se Jurij ne more kosati z Mihaelom. Vi ste torej oni Volodijevski, o katerem pripovedujejo, da je zmagal Bohuna?“

„Dà.“

„Nu, od takega ni sramotno dobiti po glavi. Bog daj, da bi si ostala prijatelj! Imenovali ste me izdajico, pa ste se zmotili.“

Pri teh besedah nagubanči Kmitic čelo, kakor bi ga rana znovič zbolela.

„Priznam, dà sem se zmotil,“ odvrne Volodijevski, „toda tega ne čujem samo od vas, marveč so mi že vaši ljudje povedali. Drugače tudi ne bi prišel sem.“

„Zelo so si brusili jezike tu nad mano,“ reče Kmitic ves razvnet. „Toda bodi, kakor hoče. Priznavam, da imam res marsikateri madež na sebi. Toda kaj sem hotel? Saj se je obnašalo tudi tukajšno plemstvo proti meni preveč strogo in krivično.“

„Najbolj ste si škodovali, da ste požgali Volmontovice in celo z nasiljem.“

„Pa me radi tega tudi marljivo tožijo... imam že več pozivov, naj pridem pred sodišče. Še toliko časa mi ne pusté, da bi ozdravil. Požgal sem Volmontovice in tudi ljudij je nekaj padlo, to je res, toda Bog naj sodi, če sem izvršil svojeglavno. Uprav to noč pred požarom sem se zaobljubil, da hočem živeti z vsemi v najlepši slogi, da si pridobim naklonjenost tukajšnjih zajčkov ter pomirim celo one v Upiti. Toda kaj sem našel, ko sem se vrnil domov? Našel sem tovariše pobite kakor vole ležati poleg stene! Ko sem čul, da so to izvršili Butrimi, me je obsedel tudi sam vrag in... grozno sem se maščeval. Vi ne bode niti verjeli, radi česa so jih pobili?... Tudi jaz sem izvedel to še le poznej od jednega Butrima, katerega sem ujel v gozdu. Rekel je, da so jih le radi tega, ker so hoteli plesati v krčmi z ženskami.

Kdo se ne bi maščeval?"

„Dragi gospod!“ odvrne Volodijevski. „Resnica je, da so postopali ljudje prestrogo z vašimi tovariši. Je-li mar plemstvo bilo krivo njihove smrti? Ne! Zakrivilo jo je slabo ime, s kakoršnim so dospeli semkaj. Vrlim vojakom bi gotovo nihče ne branil plesa.“

„Reveži!“ nadaljuje Kmitic. „Kar se ugrabljenja dekleta tiče, vam gotovo še nihče ni povedal, da mi je ona rešila življenje, ko me je lovilo plemstvo. Potem pa me je zapodila od sebe z naročilom, da se ne smem več prikazati pred njene oči. Kaj sem hotel drugega?“

„Vsekako je to tatarski običaj.“

„Vi bržkone ne veste, kaj je ljubezen in v kakšen obup spravi ta strast človeka, ako izgubi najdražji zaklad na svetu.“

„Jaz, da ne bi vedel?“ zakriči Volodijevski. „Že od prvega dne, ko nosim sabljo, sem bil neprenehoma zaljubljen... Res je sicer, da so se menjavali občutki večkrat, ker se mi ljubezen ni vračala vedno z ljubeznijo.“

„Kakšna more biti ljubezen, če so občutki tako izpremenljivi,“ omeni Kmitic.

„Torej vam povem nekaj drugega, kār sem zrl z lastnimi očmi. Ob času vojne s Hmelnickim, je Bohun, oni, ki uživa sedaj med Kozaki največjo slavo, ugrabil Skretuskemu nad vse ljubljeno dekle, kneginjo Kurčevičevo. To vam je bila ljubezen! Vsi vojaki so jokali, ko so videli obup Skretuskega, vsled katerega mu je osivela že v rani mladosti brada. Toda veste li, kaj je on učinil?“

„Kako naj vem?“

„Ko je videl, da je domovina v nevarnosti in da Hmelnicki zmaga, ni niti šel dekleta iskat. Priporočil je svojo bolest Bogu, udeležil se vseh bitk pod poveljništvom kneza Jeremije ter si pridobil pri Zbaražu tako slavo, da izgovarja še dandanes vsakdo spoštljivo njegovo ime... Primerjajte sedaj njegovo ravnanje s svojim in spoznali bodeite koj veliko razliko med vama.“

Kmitic je molčal in si grizel brke.

„Za to pa je Bog nagradil Skretuskega,“ nadaljuje Volodijevski, „in mu vrnil nevesto. Takoj po osvoboditvi iz Zbaraža sta se vzela ter imata sedaj že troje otrok. Ne gledé na to, da se mu je rodbina pomnožila, vendar ne neha služiti domovini, med tem ko vi le pomagate s svojim ravnanjem sovražniku, ter izpostavljate še lastno življenje nevarnosti... Dà, povem vam, lahko bi bili izgubili s tem svojo nevesto za vedno.“

„Na kak način?“ vpraša Kmitic in sede v postelji. „Kaj se je zgodilo ž njo?“

„Nič se ni zgodilo; toda našel se je človek, ki jo je prosil za roko in jo hotel imeti za ženo.“

Kmitic obledi; v njegovih vdratih očeh se je bliskala jeza. Hotel je vstati, a ni mogel.

„Kdo je ta vražji sin?“ zakriči. „Za Boga živega, povejte gospod!“

„To sem bil jaz,“ odgovori Volodijevski.

„Vi?“ vpraša Kmitic začudeno.

„Dà, jaz.“

„Izdajalec! To vam ne preide brez kazni!... In ona?... no, povejte mi vse. Ali je sprejela ponudbo?“

„Ne.“

Nastane trenutek molčanja. Kmitic je uprl oči v Volodijevskega in težko dihal.

„Čemu me imenujete izdajico?“ vpraša Volodijevski. „Sem mar vaš svat, ali brat? Sem vam mar nekaj obljubil in sedaj prelomil svojo obljubo? Zmagal sem vas v dvoboju in lahko sem storil, kar sem hotel.“

„Po starem običaju bi bil jeden od naju poplačal to s krvjo. Verjemite mi, ako bi ne ubil vas s sabljo, s puško bi vas gotovo ustrelil.“

„Ne bili bi me ustrelili, kajti ko bi bila sprejela mojo ponudbo, ne začel bi več dvoboja z vami. Čemu naj bi se potem bil? Ali pa veste, čemu mi je odrekla?“

„Čemu?“ ponovi kakor odmev Kmitic.

„Zato, ker vas še ljubi.“

To je bilo bolniku preveč. Glava mu je padla na blazino, čelo so mu pokrile debele znojne kaplje.

„Čutim se zelo slabega,“ reče čez nekaj časa. „Odkod pa veste, da me ona ljubi?“

„Ker imam oči, pa vidim, imam razum, pa lahko uganem to, in zlasti sedaj, ko je meni tako slovesno odrekla svojo roko.“

Volodijevski mu pove vse po vrsti, kako je prišel k gospodični Bilevičevi in kako sta se razgovarjala.

„Bog, da bi bila to resnica!“ reče Kmitic s slabim glasom, „ker odslej ne bi potreboval več nikakih mazil. Vaše besede vplivajo name bolj od vsakega zdravila.“

„In tako zdravilo vam prinaša izdajalec!“

„Oprostite, gospod! Toda ne gre mi še v glavo, da me ona ljubi.“

„Ponavljam, da vas ljubi; nisem pa rekel, da vas tudi hoče vzeti za svojega moža.“

„Ko bi me ne vzela, pa si razbijem glavo ob to steno... Drugače ni mogoče.“

„Lahko, lahko, ako hočete, gospod, popraviti, kar ste zakrivali. Vojna je; sedaj lahko izvršite marsikatero uslugo domovini ter se proslavite z junaštvom. Kdo je brez greha? Čegava vest je popolnoma čista?... Vsak ima kak madež. Toda pot k poboljšanju je široka in odprta vsakemu... Čas za pokoro še ni potekel in le od vas zavisi, če se hočete poboljšati... Izbrati to pot bo dokaj bolje za vas, kakor pa razbijati si glavo ob steno.“

Kmitic pogleda Volodijevskega, potem pa reče:

„Vi mi govorite kakor kak odkritosrčen tovariš in prijatelj.“

„Nisem vaš tovariš, niti prijatelj, a sovražnik tudi ne. Rečem pa, da mi je žal za gospodično, ne glede na to, da me je zapodila. Pa radi tega se ne utopim ali obesim — saj to ni prvič. Če se mi pa posreči, spraviti vas na pravo pot, smatram

to svojim zaslugam za domovino, ker mi je znano, da ste vrl in izkušen vojak.“

„Ali pa že ni prepozno, vrniti se na to pot? Toliko tožb so mi naprtili! Brž, ko vstanem, moram pred sodišče... Najbolje bi bilo, da bi zbežal od tod, toda nočem. Toliko tožb! Gotovo mi to ne preide brez obsodbe.“

„Evo, tukaj imate za to zdravilo!“ reče Volodijevski in izvleče pismo iz žepa.

„Ukaz!“ zakriči Kmitic. „Za koga?“

„Za vas! Ni vam treba hoditi pred nobeno sodišče, ker vi pripadate hetmanovi sodbi... Čujte še, kaj mi piše knez vojvoda.“

In Volodijevski prečita Kmiticu zasebno Radzivilovo pismo, na to pa si zaviha brke ter reče:

„Sedaj vidite, da mi je dano na voljo, ali naj vam izročim pismo, ali ne.“

Negotovost, strah in upanje se je pojavljalo na Kmiticovem obrazu.

„Kaj torej mislite storiti?“ vpraša s tihim glasom.

„Dati vam pismo,“ odvrne Volodijevski.

Kmitic položi glavo na blazino ter molči. Nakrat pa se mu ovlažijo oči in doslej nepoznane solze mu obvisé na trepalnicah.

„Naj me konji raztrgajo!“ zakliče naposled, „naj me na meh oderó, če sem že videl kedaj boljšega človeka od vas! Ako ste bili radi mene obiti, ker me, kakor pravite, Alenka ljubi še vedno, pa si lahko mislim, da bi se maščeval vsak drugi na vašem mestu nad mano. Vi mi pa nasprotno podajete roko ter me vlečete iz groba!“

„Vedite, da delam to radi ljubljene domovine, kateri vi lahko še mnogo koristite... Zelo me veseli, da niste najeli onih Kozakov od Trubeckega ali Hovanskega!... To je tudi vaša sreča, ker sicer bi vam ne bil dal pisma.“

„Od vas se je treba učiti!“ odvrne Kmitic. „Dajte mi roko! Ako Bog dovoli, pa se hočem potruditi, da se zahvalim dostojno

za to dobroto, katere ne pozabim, dokler živim... Vi ste me oživili..."

"Dobro! Dobro!... Sedaj pa na delo! Poslušajte me! Ni vam treba hoditi k sodišču in ako si pridobite zaslug za domovino, pa vam odpusti to plemstvo. To so dobri ljudje ter uneti za vse dobro... Lahko si pridobite ne samo odpuščenja, marveč tudi slavo."

"Da, da, zaslužim si!" reče razpaljen Kmitic. "Dovolj časa sem že prebil v postelji. Hej, strežaj, kje si? Prinesi mi škornje!" zakriči ter skoči s postelje.

Volodijevski se nasmehne zadovoljen ter reče:

"Duh vam je močnejši od telesa; treba bo še potrpeti nekoliko."

Po teh besedah se jame poslavlјati od Kmitica, ki se je pa trudil, da bi ga pridržal in pogostil z vinom.

Zmračilo se je že, ko je mali vitez zapustil Ljubič ter se vrnil v Vodokte.

"Najboljše nadomestilo za robate besede ji prinesem, ako ji povem, da je Kmitic že vstal ne le s postelje, marveč tudi iz luže svojih hudobij," je mislil sam pri sebi Volodijevski. "To jo razveseli in upam, da me uljudnejše sprejme nego me je zadnjič."

Pri teh besedah vzdihne globoko ter zamrmља: "Rad bi vedel, je-li tudi meni prisojena kaka devojka na svetu?"

Konečno je dospel v Vodokte. Kodrasti Žmud mu priteče naproti ter mu odpre brez odloga vrata.

"Gospodične ni doma," reče.

"Torej je odšla?"

"Odšla je."

"Kam?"

"Ne vem."

"Kedaj se vrne?"

"Kaj jaz vem!"

"Povej, kar te vprašam. Ali ni rekla, kedaj se vrne?"

„Bržkone se ne vrne več, ker je vzela s seboj vse ... Iz tega razvidim, da je šla daleč in na dolgo.“

„Tako!“ zamrmlja sam sebi Volodijevski. „Evo, kaj sem vse naredil!...“

XI.

Ko jamejo prodirati toplejši solnčni žarki oblake, ko se popki pokažejo na drevju in zelena odeja pokrije zopet vlažne poljane, napolni tudi boljša nadeja človeška srca. Toda pomlad 1655. l. ni prinesla poljski ljudovladi nikake tolažbe. Vsa njena vshodna meja od severa do Divjih Polj na jugu je bila opasana kakor z ognjenim trakom, katerega niti pomladansko deževje ni moglo pogasiti. Pač pa je postal oni trak čimdalje širji ter zavzemal čimdalje več pokrajin. Vrh tega so se pojavljala na nebu znamenja, naznanjajoča še večje poraze in nesreče. Zbirali so se temni oblaki kakor v trdnjave, iz katerih je švigala strela in donel grom, ko je bila še zemlja pokrita s snegom. Zverjad in tice so padale za neko neznano boleznijo. Konečno so zapazili nenavadne madeže tudi na solncu, podobne roki, ki drži žezlo z jabolkom ter prebodeno srce s križem. Ljudje so postajali čimdalje klavernerji in si ubijali glave s tem, kaj pomenjajo ta znamenja. Neki čudni nemir je prevzel vsa srca.

Napovedovali so nove vojne. Pričakovali so napada Švedov, dasi je imelo trajati ž njimi sklenjeno premirje še šest let. Dokaj so govorili o nevarnosti vojne na zboru, ki ga je sklical kralj Jan Kazimir dne 19. maja v Varšavo.

Svoje nemirne oči so obračali čimdalje bolj na Veliko Poljsko, na katero se je imela najpoprej navaliti nevihta. Leščinski, vojvoda lenčinski, in Naruševič, poljni pisar litevski, sta odrinila kot poslanca na Švedsko, toda njun odhod jih je le še bolj vznemirjal mesto da bi pomiril preplašene duhove.

„To poslanstvo kar smrdi po vojni,“ je pisal Jan Radzivil.

„Ko bi ne pretil napad od one strani, čemu jih pošiljati?“ so dejali drugi. „Saj se je vrnil ravnokar iz Stokholma prejšnji

poslanec Kanazil; gotovo ni mogel tam ničesar opraviti, vsled česar so poslali tjekaj nova poslanca.“

Toda razsodnejši ljudje še niso verjeli, da bi mogla napočiti vojna.

„Ljudovlada,“ so trdili, „ni dala k temu nikakega povoda in premirje je veljavno še dalje. Kaj bi pomenilo to: poteptati prisego, uničiti sklenjene dogovore ter razbojniški napasti slabotnega soseda? Švedska se vendar še spominja rane, katero ji je zadala poljska sablja pri Kirchholmu, Pucki in Trzcijani. Švedje vendar ne bodo tako nespametni, da bi postavili bojno slavo, ki so si jo pridobili med svetom, na kocko, ter se spustili v boj s sovražnikom, s katerim se niso mogli kosati na bojnem polju. Resnica je, da je ljudovlada oslABLJENA po vojni, toda Velika Poljska sama, ki niti v zadnji vojni ni bila prizadeta, je zmožna zapoditi ta gladni narod čez morje v njegovo skalovje. Ne, ne bo vojne!“

Na to so odgovarjali zopet drugi, da so se posvetovali še pred varšavskim zborom v Grodnem o ukrepljenju veliko-poljske meje, razpisali nove davke ter nabirali vojake, česar vendar ne bi delali, ako se ne bi bližala nevarnost.

Na tak način so se torej zibali ljudje med bojznijo in nadejo in ta negotovost je najhuje tlačila človeška srca. Konec pa ji je napravil pooblaščenec Boguslava Leščinskega, velikopoljskega generala, ki je sklical plemstvo vojvodstva poznanskega in kališkega v črno vojsko, da brani meje pred Švedi.

Vsa negotovost je izginila. „Vojna! Vojna!“ se je razlegalo po vsem ozemlju Velike Poljske, da, vse ljudovlade.

Imeli so pred vratmi nenavadno, novo, silno vojno. Hmelnicki, podpiran od Buturhina, je razgrajal na jugu in vshodu, Hovanski in Trubecki na severu in vshodu, Šved pa se je bližal od zahoda. Ognjeni trak se je izpremenil v ognjeno kolo. Ljudovlada je bila eno taborišče.

Pa tudi sredi tega taborišča so se godile grozne stvari. Jeden izdajalec je že zbežal iz njega ter odšel v tabor sovraž-

nikov. Napeljeval jih je k napadu, kazal jim slabe strani ljudovlade ter nagovarjal varstveno stražo k izdajstvu. Vrh tega ni manjkalo zavisti, sovraštva in prepirov. Zaljubljenost velikašev v samega sebe, — poznali so samo svoj „jaz“ — je bila tolika, da so hoteli na vsak način doseči svoje namene, ne glede na to, če propade domovina. Vsekako pa ni štedila novcev za obrambo svojo ta bogata in z vojno še ne prizadeta pokrajina. Mesta in vasi so postavile na noge vojakov, kolikor so jih zahtevali, vrhu tega je odrinilo v taborišče še plemstvo pod poveljništvom polkovnikov, izbranih že na zboru.

Stal je torej na čelu poznanjskih pešcev Stanislav Dembinski, na čelu kostijanskih Ladislav Vlastovski, na čelu valeških pa slavni vojak in zemljemerec Golc. Kališkim kmetom je načeloval Stanislav Skretuski, stričnik Jana Skretuskega, ki se je bil proslavil v Zbaražu. Kašpar Žihlinski je načeloval koninskim mlinarjem in županom. Za njimi so šli Stanislav Jarančevski iz Pizdrova, Peter Skoroševski iz Kcine in Koslecki iz Nakla. V bojnih skušnjah pa se nobeden ni mogel skušati z Ladislavom Skoraševskim, čegar nasvete so ubogali celo generali in velikopoljski vojvode.

Ko so zavzeli načelniki mesta pod Pilo, Ujstjem in Veluno, so pričakovali prihod črne vojske. Med tem so delali od jutra do večera okope in nasipe.

Izmed vojakov je došel prvi Andrej Grudzinski, vojvoda kališki, s svojim številnim spremstvom, oblečenim v belo in modrikasto obleko. Nastanil se je v županovi hiši in pričakoval, da se mu takoj pridruži kališko plemstvo. Ker pa le nikogar ni bilo, je poslal po stotnika Stanislava Skretuskega, ki se je ukvarjal s sipanjem nasipa nad reko.

„Kje pa so moji ljudje?“ vpraša po prvem pozdravu stotnika, katerega je poznal že od mladih nog.

„Kakšni ljudje?“ odvrne Skretuski.

„Kališka črna vojska.“

Na začrnelem vitezovem obrazu se prikaže na pol bo-
lesten, na pol prezirljiv nasmeh.

„Jasno velmožni vojvoda!“ reče ironično, „sedaj je čas, ko
strižejo pri nas ovce. A slabo oprane volne, kakor veste, nočejo
kupovati v Gdanskem... Torej imajo dovolj posla s pranjem
volne, posebno ker si mislijo, da Švedje še ne zbeže...“

„Kaj mi pravite, gospod?“

„Da Švedje ne zbeže, marveč se nam še približajo,“ po-
novi konjiški stotnik.

Vojvodovo lice pokrije rdečica.

„Kaj so meni mar Švedje?... Toda sram me bo poleg
drugih, če ostanem sam kakor palec na roki.“

Skretuski se znovič nasmehne.

„Dovolite, vaša milost, da vam povem, da Švedje so glavna
stvar iz sramota je le postranska. Sicer pa kakšna bi naj bila
sramota, ko pa manjka vse plemstvo, in ne samo kališko.“

„Temu se je kar čuditi.“

„Znano vam mora biti, da se nahaja sedaj naša vojska na
Ukrajini. Od ondod torej ne moremo čakati pomoči, ker še ni
znano, kateri sovražnik bo hujši.“

„Toda pešci... črna vojska...“

„Od dvajseterih kmetov je komaj jeden videl vojno, od
deseterih zna nemara komaj jeden držati orožje v svojih rokah.
Kar se tiče črnovojnikov, vprašajte, gospod, vsakega, ki se razumi
nekoliko na boj, ali more vzdržati črna vojska redni vojski, zlasti
takšni, kakoršna je švedska, — veteranom iz tridesetletne vojne,
vajenim zmage?“

„O, visoko cenite švedske vojake nad domačimi!“

„Ne cenim jih višje od domačih... Ko bi mi imeli vsaj
petnajst tisoč takšnih vojakov, kakoršni so bili pod Zbaražem,
takrat bi se ne bal Švedov, toda z našimi ne vem, ne vem, če
kaj opravimo.“

Vojvoda položi roke na kolena ter pogleda Skretuskemu
naravnost v oči, kakor bi hotel čitati v njih kakšno skrito misel.

„Torej, čemu smo prišli semkaj? Ali se mar mislite udati sovražniku?“

Skretuski zardi.

„Ko bi mi prišla takšna misel v glavo, pa rad dovolim, da me nataknejo na kol. Če me izvoli vaša milost vprašati: Ali verujem v zmago, pa vam kot pravi vojak odgovorim: Ne verujem! Toda čemu, da smo prišli semkaj, to je druga stvar in kot državljani odgovorim: Mi smo prišli semkaj radi tega, da se postavimo po robu sovražniku, da ga pridržimo ter damo ostalim priložnost, da se pripravijo in nam pridejo na pomoč; da z našimi trupli pridržimo napad, dokler ne popadamo drug za drugim!“

„Prekrasen je vaš namen!“ odvrne hladno vojvoda. „Toda vam, vojakom, je lažje govoriti o smrti, nego nam, ker na nas pade odgovornost radi prelivanja plemiške krvi.“

„Za to tudi ima plemstvo kri, da jo preliwa,“

„Tako, tako! Vsi smo pripravljeni pasti v boju, ker to je najlažji način smrti. Toda mi poveljniki smo dolžni, da ne iščemo samo hvale, marveč tudi blagra domovine. Vojna se je začela, to je res, toda Karol Gustav je vendar sorodnik našega kralja, kar se mora tudi upoštevati. Radi tega treba poprijeti se dogovorov, ker časih je mogoče z besedo več doseči nego z orožjem.“

„To ni moja stvar!“ odvrne suho Skretuski.

Tudi vojvoda je bil bržkone istih mislij, radi česar je končal razgovor s stotnikom ter mu k slovesu pokimal z glavo.

Skretuski je deloma imel prav, govoreč o malomarnosti plemstva, pozvanega v brambo domovine. V resnici je došel, dokler je trajala ovčja striža, le malokdo v taborišče. Toda na določeni dan (27. junija) se jih je nabralo lepo število. Odslej so se jeli črnovojniki truščno shajati v Pilo in Ujstje z velikim številom služabnikov, z zalogo živeža in različnega orožja, kakor sulicami, puškami, meči, sabljami, rapirji in cepci. Stari izkušenci so takoj spoznali, da imajo pred seboj ljudi, ki še nikdar niso okusili vojne.

Od vsega plemstva v poljski ljudovladi je bilo zlasti ono v Veliki Poljski najmanj bojovito. Tatarji, Turki in Kozaki niso nikdar teptali teh pokrajin, katere niso videle od časa križarskih vojen sovražnika v deželi. Kdor izmed plemstva je čutil v sebi bojni nagon, ta se je dal vpisati v kraljevo vojsko in se je tam boril dobro, kakor vsak drugi. Oni pa, ki so raje ostali doma, so bili gospodarji, ki so hoteli dobro živeti ter so vozili volno in svoje pridelke na trge po pruskih mestih.

Torej sedaj, ko jih je švedska burja odtrgala od mirnega posla, se jim je zdelo, da orožja za vojno ne vzamejo nikdar preveč, da je tam treba obilno živeža, zlasti pa še služabnikov, ki naj čuvajo gospodarja in zalogo.

A kakšni vojaki so tudi bili ti plemiči! Predstavite si vojaka s kopjem, devetnajst čevljev dolgim, v svoji roki, z oklepom na prsih ter „radi hladu“ s slamnikom na glavi. Nekaterim se je ob času vežbanja zdehalo, drugi so se rogali, tretje jedli in pili, vsi pa so govorili tako glasno, da nihče ni slišal glasú poveljnikov. Težavno je bilo vpeljati red, ker je plemstvo bilo kaj rahločutno ter celo smatralo povelje razžaljenjem. Prečitali so jim sicer večkrat dotična pravila, toda kaj, ko jih niti poslušati niso hoteli.

In proti taki vojski je šel od Šetina Arvid Wittemberg, star, izkušen poveljnik, ki je prebil svojo mladost v tridesetletni vojni, vodil s seboj sedemnajst tisoč veteranov, vajenih strogi disciplini! Kdo bi še bil mogel dvomiti nad tem, kakšen bo konec boja in na čegavi strani ostane zmaga?

Med tem pa se je valilo plemstvo liki morski valovi v čimdalje večjem številu k naznačeni točki. Kmalu po Grudzinskem je dospel v Pilo mogočni poznanjski vojvoda Krištof Opalinski. Tri sto hajdukov, opravljenih v rdečo obleko, oboroženih s puškami, je korakalo pred njegovo kočijo; množica plemstva je obkoljevala dostojnega vojvodo; za njim je jezdil v bojnem redu oddelek jezdecev, opravljen isto tako kakor hajduki v rdečo obleko. Vojvoda je imel pri sebi v kočiji dvorskega norca Staha

Ostrožka, ki je imel nalogo: razveseljovati turobnega gospodarja med potjo.

Prihod tako znamenitega veljaka je napolnil srca z novim pogumom vseh, zlasti onih, ki so imeli priložnost videti plemenito njegovo lice, njegovo visoko čelo, razumne, dasi krute oči ter senatorsko njegovo postavo. Ljudem, ki so se privadili na spoštovanje veljakov, se je zdelo, da si niti Švedje ne bodo drznili dvigniti svojih rok na takega veljaka. Bojazljivci so se čutili varnim pod njegovimi krili. Sprejeli so ga z radostnimi klici, čemur je odgovarjal na vse strani s pokloni.

Komaj se je nekoliko polegel prah za poznanjskim vojvodo, je dospel glasnik z naznanilom, da prihaja njegov stričnik, vojvoda podleski, Peter Opalinski s svojim svakom Jakobom Razdraževskim, vojvodo inovraclavskim. Oba sta pripeljala s seboj po sto in petdeset oboroženih mož, ne vštevši dvornikov in slug. Odslej ni minil dan, da ne bi prišel kak veljak, kakor Sendivoj Čarnkovski, Krištofov svak, Maksimilijan Mijaskovski in Pavel Gembicki. Trg se je urno napolnil z ljudmi, da je celo za dvornike same zmanjkalo stanovanj. Na bližnjih livadah je narastlo v kratkem času toli šotorov črne vojske, da se je zdelo, kakor bi priletele semkaj v Pilo vse ptice, kar se jih nahaja v ljudovladi.

Tu si videl barve: rdečo, zeleno, plavo, sivkasto in belo. Črnovojniki so nosili različne oprave, po katerih so se tudi spoznali, odkod so prišli.

Prišli so celo barantači, ki pa niso mogli dobiti prostora na trgu, vsled česar so se nastanili v dolgi vrsti kolib poleg mesta. Prodajali so v njih vojaške potrebščine, zlasti obleko in hrano. Tu je plapolal po dnevu in po noči ogenj na ognjišču, na katerem so se kuhale različne jedi v loncih. Drugod so prodajali pijačo. Pred kolibami se je izprehajalo plemstvo, oboroženo ne samo s sabljami in samokresi, marveč tudi z žlicami; jedlo je, pilo in govorilo o sovražniku, katerega še ni bilo videti, kakor tudi o prihajajočih velikaših, katere so tu pa tam tudi nemalo oštevali.

Med tolpmi plemstva se je izprehajal Ostrožko, oblečen v prižasto obleko, sešito iz kosov različne tkanine. V roki je nosil žezlo, na katerem so viseli zvončki. Kjerkoli se je pokazal, ga je obkolila takoj množica ljudi. On je izlival v pravem pomenu besede olje v ogenj, ko je obiral veljake ter nadaljeval ljudem uganjke, pri katerih se je prijemalo plemstvo tembolj za trebuhe, čimbolj so bile zbadljive.

A prizanesli niso nikomur.

Nekega popoldne je prišel na sejmišče sam vojvoda poznanski, pomešal se med plemstvo ter izpregovoril s tem in onim par prijaznih besed. Obenem se je pritoževal čez kralja, da ni še poslal doslej niti jednega prapora redne vojske proti sovražniku.

„Očividno je pozabil na nas, gospodje,“ je dejal, „ker nas pušča brez pomoči. V Varšavi pravijo, da imajo še na Ukrajini premalo vojakov in da hetmani ne morejo užugati Hmelnickega. Težavno zares! Ljubša mu je gotovo Ukrajina nego Velika Poljska!... Niso nam naklonjeni v višjih krogih, kakor vidimo. Odločili so nas za mesnico...“

„A kdo je kriv?“ vpraša Šlihting, viskovski sodnik.

„Gotovo ne mi, bratje, ki podpiramo ljudovlado s svojimi prsi.“

Plemstvu, ki je slišalo te besede, je zelo ugajalo, da se je beninski in apaleniški plemič smatral njemu enakim. Radi tega se drzne Košuski odgovoriti:

„Jasno velmožni vojvoda! Ko bi bilo več takih veljakov pri vladarju, kakor ste vi, pa bi nas ne dali v mesnico... Tam pa sedaj vladajo bržkone le lizuni in podrepniki.“

„Hvala vam, bratje, za prijazno besedo!... Kralj je kriv, ker posluša takšne svetovalce... Čim več plemstva pogine, tembolj se bo množila vladarjeva moč.“

„Mar imamo za to umreti, da bodo ječali naši otroci v sužnosti?“

Vojvoda ni odgovoril. Plemstvo pa se je molčé spogledalo ter se zamislilo.

„Tako je torej!“ jamejo klicati številni glasovi. „Zato so nas poslali semkaj pod nož! Dà, verjetno je to! Saj nam že dlje časa pripovedujejo o tem a b s o l u t u m d o m i n i u m . . . Nu, v takem slučaju znamo pa tudi mi misliti na varnost svojih glav.“

„In svojih otrok!“

„In svojega imetja, katero bo pustošil sovražnik z ognjem in mečem.“

Vojvoda je molčal.

Na kaj čuden način je obodroval svoje vojake.

„Kralj je kriv vsemu temu!“ so klicali čimdalje številnejši glasovi.

„Ali se spominjate, gospodje, dogodeb Jana Albrahta?“ vpraša vojvoda.

„Ob času kralja Albrahta je poginilo plemstvo! Izdajstvo je to, gospodje, izdajstvo!“

„Kralj je izdajalec!“ zakliče pogumnejši glas.

Vojvoda je molčal.

Med tem se je norec Ostrožko, stoječ vojvodi na strani, udaril parkrat z rokami ter zakukurikal tako presunljivo, da so vsi obrnili nanj oči. Naposled zakriči:

„Gospodje bratje! Poslušajte mojo zagonetko.“

Splošna razburjenost prostakov se izpremeni mahoma v radovednost. Vsi so nastavili ušesa, da bi slišali, kaj jim pove norec.

„Poslušamo, poslušamo,“ se oglasi nekoliko glasov.

Norec jame pomežikovati z očmi kakor opica ter narekuje s cvilečim glasom:

»Za bratom se je veselil s krono in ženo
ter pustil, da so zagrebli z bratom slavo,
podkanclerja je zapodil in, dokaj čudno,
sedaj je sam kancler. Pri kom? Pri svoji ženi!«

„Kdo je to?“

„Kralj, kralj! Resnica! Jan Kazimir!“ jamejo klicati od vseh strani.

In velikanski smeh se kakor grom jame razlegati med navzočimi.

„Vrag ga vzemi, kako umetno je to povedal!“ kliče plemstvo.

Vojvoda se je smejal z drugimi vred. Ko potihne nekoliko smeh, reče resnobno:

„A uprav radi tega moramo nesti mi sedaj svojo kri in glave v ogenj... Evo, kam smo prišli!... Tu imaš, norec, cekin za svojo uganjko.“

„Krištof, najmilejši Krištof!“ odvrne Ostrožko; „čemu se huduješ na druge, da imajo burkeže pri sebi, saj imaš tudi ti mene ter mi še celo plačuješ moje zagonetke?... Daj mi še jeden cekin, pa ti povem še drugo.“

„Tudi tako izborno?“

„Samo nekoliko daljšo. Daj poprej cekin.“

„Tu ga imaš.“

Norec je znovič zalopotal z rokami kakor petelin s krili ter zakričal:

„Poslušajte, gospodje! Kdo je to?“

»Nad zasebnostjo je tožil — kazal se Katona,
mesto sablje rabil je pero gosjega repa.

Za izdajico hotel dedščino, ker pa je ni dobil,
se je grozno nad ljudovlado razlotil.

Ko bil bi sabljo ljubil, res manj bi bilo bede,
ker se s satirami v rog ne goni Švede;

brž ko vojaške je skusil on napore,
že izdajalska misel mu po glavi orje.«

Vsi navzoči so dobro uganili to uganjko, kakor tudi poprejšnjo. Dva ali trije dušljivi smeji se oglasé med navzočimi, na to pa zavlada znovič tišina.

Vojvoda postane rdeč in zmeden tem bolj, ker so bile oči vseh uprte vanj. Norec pogleda sedaj jednega, pa drugega, na-
posled reče:

„Ali nihče od vas ne ugane, kdo je to?“

Ker tudi sedaj nihče ne odgovori, se obrne Ostrožko z resnim pogledom k vojvodi:

„A ti Krištof, ali tudi ti ne uganeš, na koga merijo te besede? ... Če ne veš, plačáš cekin.“

„Tu ga imaš!“ odvrne vojvoda.

„Bog povrni ... Povej mi, Krištof, ali se nisi poganjal za podkanclerstvo po Radziejevskim?“

„Sedaj ni časa takim burkam“ odvrne Krištof Opalinskemu.

Na to se pokloni navzočim:

„Klanjam se vam, gospodje ... Moram iti k bojnemu posvetovanju.“

„Na rodbinsko posvetovanje, hotel si reči Krištof,“ dodá Ostrožko, „ker tam se boste posvetovali sorodniki, kako bi srečno odnesli pete.“

Na to se obrne k plemstvu, posnema poklon vojvode in reče:

„A vam, gospodje, je to na roko.“

Na to oba odideta. Komaj pa sta se oddaljila nekoliko korakov, kar zahrumi za njima ogromen smeh, ki se je odbijal vojvodi neprijetno ob ušesa ter se razlegal še dolgo, predno je utihnil v splošnem ropotu.

Bojno posvetovanje se je res vršilo pod predsedništvom vojvode poznanjskega. Bilo je zelo znamenito posvetovanje. Zbrali so se na njem samo takšni velikaši, ki niso poznali vojne. Velikopoljski magnatje niso šli ter niso mogli iti za vzgledom litovskih „kraljevičev“ ali ukrajinskih, ki so živeli v neprestanem ognju kakor močeradi.

Tam, naj si je bil vojvoda ali kancler, je bil vojskovodja oni, kateremu je vtisnil oklep na telo neizbrisljive proge, kateremu je mladost minila na stepah, ali v gozdih na preži, v boju, po-

gonih, v taborih ali nasipih. Tu so se zbrali veljaki, opravljajoči samo kanclersko službo, in dasi so nastopili ob času črne vojske kot poveljniki, vojskovodje vendar nikdar niso bili. Globok mir je torej zazibal v spanec bojni duh tega viteštva, kateremu se niso mogli postaviti nekdanji železni križarji po robu in radi teh so se izpremenili tudi v učene državljane in pisatelje. Še le trda švedska šola jih je znova naučila tega, kar so pozabili.

Med tem pa so gledali na posvetovanju zbrani veljaki drug drugega z mračnimi očmi. Vsak se je bal začeti, vsak je čakal, kaj pove „Agamemnon“, vojvoda poznanjski.

„Agamemnon“ pa tudi ni znal povedati ničesar. Začel se je v uvodu pritoževati nad kraljevo nehvaležnostjo in zaspanostjo, nad lahkomišljenostjo, kakoršna je dušila vso Veliko Poljsko. Ker je bil zelo zgovoren, je bil podoben rimskemu senatorju, ki je slikal zbranim bodoči poraz domovine.

„Čemu nam je ta tretja vojna,“ je dejal, „ko pa imamo brez nje že dve na meji? Kdor jo je zakrivil, nanj pade tudi odgovornost!... Mi pa si unijemo roke, dokler je še čas v tej krvi, ki bo po nedolžnem prelita!“

In tako je še dalje govoril vojvoda, ko je pa prišlo do stvari same, ni znal podati zaželenega sveta.

Poslali so torej po stotnike od pešcev, zlasti po gospoda Ladislava Skoraševskega, katerega so radi ubogali ne samo vojaki, marveč tudi polkovniki.

Ta je nasvetoval, napraviti tri tabore ter jih razvrstiti pod Pilo, Veluno in Ujstjem, tako blizu skupaj, da bi mogli v slučaju priti drug drugemu na pomoč, potem pa, da se preskrbi vsa ravnina ob reki z nasipi, ki naj bi zabranjevali prehod in vožnjo po reki.

„Kadar se pa prepričamo,“ reče Skoraševski, „kje se namerava sovražnik prepeljati čez reko, takrat se zberemo na onem mestu iz vseh treh taborov in mu to zabranimo. Jaz pa odidem med tem z malim oddelkom v Čaplinko. To mesto je sicer iz-

gubljen in jaz se še umaknem pravočasno iz njega; vsekako pa izvem tam najprej o sovražniku ter se vrnem z novicami.“

Vsi so se strinjali s tem predlogom, na kar so se jeli nekoliko živeje kretati po taboru. Plemstva se je naposled sešlo okrog petnajst tisoč. Pešci so delali nasipe ob reki na šest milj daljave.

Ustje, ki je bilo izbrano za glavno stališče, je zavzel s svojimi ljudmi vojvoda poznanjski. Nekoliko plemstva je ostalo v Velunu, nekoliko v Pili, Ladislav Skoraševski pa je odšel v Čaplinko in zasledoval tu premikanje sovražnih vojsk.

V začetku julija je bilo vreme neprestano lepo in toplo. Solnce je pripekalo na ravan tako močno, da se je skrivalo plemstvo po gozdu pod drevesa. Tam so se vršile tudi hrumeče pojedine; še več trušča pa je narejala družina, zlasti pri kopanju in napajanju konj, katerih so po nekoliko tisoč skupaj podili po večkrat na dan k rekama Noteci in Brdi in prepirali so se vedno za najboljši pristop k obrežju.

Duh bojne discipline je bil iz početka kaj dober in ko bi bil Wittemberg došel k njim v začetku julija, bil bi gotovo nalletel na močan odpor, ki bi se bil izpremenil v pravcato bitko. Saj se je vendar pretakala v žilah teh ljudij vitežka kri. In kdo vé, nemara bi se bil našel drugi Jeremija Višnjevecki, ki bi bil izpremenil Ustje v drugi Zbars ter pokril svojo glavo z venci zmage. Toda vojvoda poznanjski je znal žalibog le pisati, ni se pa znal bojevati.

Wittemberg ni hotel hiteti, kot mož, ki ni poznal samo vojske, marveč tudi ljudi, nemara nalašč ne. Dolgoletne izkušnje so ga izučile, da so vojaki novinci najnevarnejši v prvem trenutku, da jim pa zmanjka sčasoma ne junaštva, marveč vojaške strpljivosti, ki se pridobi le v dolgoletni službi. Zmožni so nastati kakor naval najstarejše polke ter jih teptati v prah. Kakor razbeljeno železo so, katero siplje, dokler je vroče, iskre, ugonablja in žge, ko se pa shladi, ostane samo še mrtva ruda.

Tako je minil teden, za njim drugi, začel je že tretji, a Wittembega le ni bilo. Vročina je postajala čimdalje neznosnejša in plemstvo ni hotelo posecati pouka, izgovarjajoč se, da „konji nočejo ubogati, ker jih pikajo obadi, da ni moči v blatni okolici vstrajati pred komarji...“

Služabniki so se jeli pripraviti med seboj za sence v gozdu; pri teh prepirih so često zapele sablje. Marsikateri so okoristili radi prepira splošno zmešnjavo, zasedli konje po noči ter odjezdili iz tabora s trdnim namenom: ne vrniti se več nazaj.

Pa tudi slabih vzgledov ni manjkalo. Skoraševski je dal razglasiti vest, da Švedje niso več daleč. Med tem pa se je zbral bojni svet ter spustil na prošnjo vojvoda kališkega domov Zigmunda Grudzinskega, starosta sredskega.

Zarano dné 16. julija, na predvečer pred bitko, je odšel starostič z nekolikimi služabniki javno iz tabora. Tolpe plemstva so ga spremile sredi krika za taborišče; načeloval jim je norec Ostrožko, ki je kričal od daleč za odhajajočim:

„Ne pozabi tovariš, pristaviti v svoj grb besedo: Deest!“

„Živio Deest Grudzinski!“ zakriči plemstvo.

„A ne plakaj za stricem!“ je klical dalje Ostrožko. „Saj ima on enako bojazen pred Švedi kakor ti; naj se le prikažejo, takoj jim obrne hrbet!“

Mlademu veljaku je silila kri v lice, toda zbadljivke ni hotel slišati, ampak zbadal je konja z ostrogami, da bi čim prej prišel iz tabora ter ušel proganjalcem, ki so naposled jeli, ne oziraje sena rod in veljavo, metati za njim grude in kričati:

„Tu imaš grudo, Grudzinski!! A ho, zajček! Sivi maček! A ho!“

Konečno je nastal takšen hrup, da je prišel celo vojvoda poznanjski z nekolikimi stotniki pomirjat ljudi ter pojasnovat jim, da je vzel starostič samo za teden dni dopust, ker ima doma zelo nujne opravke.

Ta slabi vzgled pa tudi ni ostal brez nasledkov in še isti dan se je našlo nekoliko plemičev, ki niso hoteli biti slaběji od Grudzinskega, samo, da so odhajali tišje in z manjšim spremstvom. Stanislav Skretuski, kališki stotnik, si je kar pulil lase z glave, ker so zapuščali tudi njegovi ljudje po vzgledu tovarišev tabor. Zopet se je zbral bojni svet, katerega se je hotelo udeležiti vse plemstvo. Nastala je burna noč, polna krika in prepira. Sumničili so drug drugega bega in bojzljivosti. Krik: „ali vsi, ali nobeden“ se je razlegal od ust do ust.

Časih se je raznesel glas, da odhajajo tudi poveljniki, vsled česar je nastal tak nemir, da so se morali pokazati nekolikokrat razburjeni tolpi. Nekoliko tisoč ljudij je do svita sedelo na konjih; med njimi je jezdil gologlav, podoben rimskemu senatorju, vojvoda poznanjski ter ponavljal vsaki hip:

„Z vami, gospodje, hočem živeti in umreti!“

Semtertje so mu kričali nasproti „živio“, drugod pa so se mu posmehovali. Slednjič se je vrnil, ko je pomiril črnovojnike, nazaj na posvetovanje, prepričan, da je izvršil to noč veliko uslugo domovini.

Na posvetovanju mu je zopet zmanjkalo besed. Obupno se je prijel za glavo, ruval si brado ter ponavljal:

„Svetujte, gospodje, ako znate... Jaz si umijem roke gledé tega, kar se zgodi, ker s takimi vojaki se ni mogoče braniti.“

„Jasno, velmožni vojvoda!“ odgovori Stanislav Skretuski. „Kadar pride sovražnik, že odpravi vsako svojeglavnost. Ko začno topovi pokati, ko nastane borba in oblegovanje, bo moralo plemstvo radi varstva lastne kože stati na nasipih ter ne bo imelo časa, prepirati se... Že večkrat je bilo tako.“

„A s čim naj se branimo? Topov nimamo, marveč samo risanice, ki so pa le pripravne za streljanje ob času pirov.“

„Pod Zbaražem je imel Hmelnicki sedemdeset topov, knez Jeremija pa le nekoliko oktav in granatnikov!...“

„Za to pa je imel knez vojake, a ne prostake, ki so prišli ravnokar od striže ovac.“

„Pošljite po Ladislava Skoraševskega!“ svetuje gospod Čarnkovski, kaštelan poznanski. „Razglasimo ga taborišnikom. Njega spoštuje plemstvo, katero zna dobro brzdati.“

„Dà, dà, pošljite po Skoraševskega!“ zakličejo drugi. „Čemu ima on čepeti v Čaplinki.“

Glasnik je takoj odrinil po Skoraševskega.

Drugo jutro je nekdo raztrosil novico, da so tujeverci, zlasti kalvinci, naklonjeni Švedom in da prestopijo pri prvi priložnosti k sovražniku. Radi te novice je nastala v taboru nova zmešnjava, zlasti ker niso ovrgli niti Šlihting, niti gospoda Kurmatovska, ki so bili kalvinske vere, te govorice. Nasprotno pa so potrdili, da so tujeverci stopili v posebno kolo pod predsedništvom Reja, znanega razgrajača in iskrenega privrženca Švedov. Komaj se je ta novica razglasila po taborišču, se je takoj na tisoč sabelj zabliskalo v zraku in v taboru je nastala pravicata burja...

„Izdajice si redimo, kače redimo, ki so pripravljene nas pičiti!“ je kričalo plemstvo.

„Dajte jih sèm!“

„Posekajmo jih!... Okužljivo je tako izdajstvo!... Izkoreniniti je je treba, drugače poginemo vsi!“

Vojvoda in stotniki so zopet morali miriti, toda ta posel je bil sedaj dokaj težavnejši kakor pa prejšnji dan. Celo sami so bili prepričani, da je Rej pripravljen, očitno izdati domovino, kajti bil je že popolnoma potujčen ter razun jezika ni imel ničesar poljskega več na sebi. Konečno je obveljal sklep, da ga pošljejo iz tabora, kar je nekoliko pomirilo razburjence. Toda še dolgo se je razlegal krik:

„Dajte jih sèm! Izdajstvo! Izdajstvo!“

Novica o izdajstvu tujevercev je napravila v taboru velik vtis; mnogim je upadel pogum, druge je trla žalost. Vsi so hodili molče z opotekajočimi se koraki poleg nasipov, ozirali se z mračnimi očmi po ravani, po kateri bi imel priti sovražnik, ter šepetaje trosili še hujše novice.

Nekatere je prevzela nekaka brezumna gotovost, da umro. Radi tega so prirejali v taboru gostije ter na njih popivali brez konca. Nekateri so mislili tudi na pokoro ter so prečuli cele noči v molitvi. Nihče izmed vseh teh pa ni mislil na zmago, kakor bi bila ona sploh nemogoča, dasi ni presegalo število sovražnikov števila Poljakov; vsak je mislil samo na to, da so švedski vojaki bolje izurjeni in da se razumejo tudi njih poveljniki bolje na bojno rokodelstvo.

Ob času, ko so se vršile v poljskem taboru gostije, ko so zborovali črnovojniki ter se prepirali med seboj, se je dvigala švedska vojska potihoma po razkošnih zelenih logih ob Renu. Spredaj je šla brigada kraljeve garde. Vodil jo je Benedikt Horn, grozen vojak, čegar ime so le s strahom izgovarjali v Nemčiji. Visokorasli, zdravi njegovi vojaki so imeli na glavi grebenaste čelade ter nosili žolte kaftane. Oboroženi so bili z meči in puškami. Bili so hladnokrvni, utrjeni v vojni, pripravljeni na vsak migljaj svojega poveljnika. Za njimi je šla vestgotlandska brigada pod poveljništvom Nemca Karla Šedinga, sestavljena iz dveh polkov pešcev ter jednega polka težkih jezdecev. Nosili so oklepe brez naramnikov. Polovica pešcev je imela risanice, druga samo sulice. V začetku boja so stopili puškarji na čelo, ob času napada pa so se umaknili za suličarje, kateri so vtaknili jeden konec sulice v zemljo in nastavili ostrino proti dirjajočim konjem. Ob času Zigmunda III. je razprašil jeden sam prapor poljskih huzarjev s sabljami in kopiti to vestgotlandsko brigado, v kateri so služili večinoma Nemci. Za njimi sta šli dve smalandski brigadi pod poveljništvom Irvina, s priimkom „Brezirok“, ker je izgubil desnico, ko je svoj čas branil prapor. Za to pa je imel v levici toliko moči, da je odsekal z jednim samim mahljajem konju glavo. Bil je mračen vojak, ljubil le vojsko in prelivanje krvi, surov i proti samemu sebi i proti vojakom. Ko so se „kapitanje“ privadili vojni kot nekakemu rokodelstvu ter ljubili vojno radi boja, je samo on ostal fanatik, pobijal ljudi, in pri tem prepeval pobožne psalme.

Vestmalandsko brigado je vodil Drakenborg, helsingersko, sestavljeno iz proslavljenih strelcev, pa Oksenstern, sorodnik znanelega kanclerja, ki je bil še mlad, pa je že mnogo obetal. Poveljnik estgotlandske brigade je bil Fersen, nerikško in vermlandsko pa je vodil sam Wittemberg, ki je bil ob enem poveljnik celi armadi.

Dva in sedemdeset topov je delalo brazde po vlažnih livadah, a vseh vojakov je bilo sedemnajst tisoč, groznih lopovov iz vse Nemčije, ki so pa bili tako izurjeni v boju, da so se zamogle kosati, zlasti s pešci, komaj francoske kraljeve garde. Za polki so drdrali vozovi s šotori; polki pa so šli v bojnem redu, pripravljeni vsak trenutek na boj.

Cel gozd sulic je štrlel kvišku nad množico glav, čelad in klobukov. Med tem gozdom pa so plavali proti poljski meji veliki, plavkasti prapori z belimi križi v sredi.

Vsak dan se je manjšala daljava, ki je ločila obe vojski.

Konečno so dné 27. julija zagledala v gozdu pod vasjo Heinrichsdorf švedska krdela prvič mejni steber poljski. Pri pogledu nanj je vsa vojska glasno zakričala; zagrmle so trombe, zadoneli kotli in bobni, zaplapolali vsi prapori, Wittemberg, obkoljen od dostojnikov, je odjezdil naprej in vsi polki so se mu poklonili, dospevši pridenj, z orožjem. Bilo je opoludne, vreme prekrasno. Ozračje je duhtelo po lesni smoli.

Sivkasta cesta, obsevana od solčnih žarkov, po kateri so se pomikali švedski prapori, se je izgubljala v daljavi. Ko so dospeli naposled polki iz gozda, se je odkril pred njihovimi očmi prijeten kraj, prepasan z rumenkastim poljem, zaraščenim semtertje z dobravami in zelenimi livadami. Tu in tam se je izza drevja valil kvišku dim; na pašnikih pa so se sprehajale črede. Kjer se je voda na široko razlivala na livadi, so se mirno izprehajale štorljje.

Nekaka tišina in milina je bila razlita po tej zemlji, po kateri je teklo mleko in med. In zdelo se ti je, da se je odpirala

čimdalje širje in širje ter razprostirala roke pred vojsko, da jo sprejme ne kot napadnike, marveč kot od Boga poslane goste.

Temu prizoru je sledil nov krik, ki se je izvil iz prsij vojakov, zlasti rojenih Švedov, privajenih na golo, revno, divjo prirodo v domovini. Srca ropoželjnin in revnih ljudij so se napolnila z željo: zbirati te zaklade in to izobilje, ki se je tu kazalo očem. Navdušenost se je polastila vojakov.

Utrjeni v ognju tridesetletne vojne, so pričakovali, da ne bo prehod čez mejo tako lahek, kajti znano jim je bilo, da je v tej pokrajini bival viteški narod, ki jo je znal braniti. V Švedski še ni ugasnil spomin na grozni poraz pod Kirchholmom, kjer je strlo v prah tri tisoč jezdecev pod poveljništvom Hodkeviča osemnajst tisoč najizbranejše švedske vojske. Po kočah v Vestgotlandu, Smalandu in Zalekarliji so pripovedovali o teh krilatih vitezih kakor o volkodlakih iz pesni Frittif-sage. Še živahnejši pa je bil spomin na vojne Gustava Adolfa, ker so še živeli ljudje, ki so se jih udeležili. Saj si je polomil škandinavski orel, predno je preletel Nemčijo, dvakrat ostroge ob krdela Konecpoljskega.

Tedaj se je k radosti pridružila v švedskih srcih tudi bojazen, katere se ni mogel ubraniti sam vojskovodja Wittemberg. Gledal je na mimogredoče polke pešcev in jezdecev tako, kakor gleda pastir svojo čredo. Naposled se obrne k debelemu človeku s klobukom na glavi, za katerim je imel zatakнено pero, in z dolgimi lasmi, segajočimi mu na ramena.

„Vi me torej zagotavljate,“ reče, „da se da s temi močmi premagati vojsko, ki je zbrana pod Ujstjem?“

Človek z dolgimi lasmi se nasmehne ter odvrne:

„Vaša milost, smete popolnoma zaupati mojim besedam, za katere sem porok s svojo glavo. Ko bi bila zbrana pod Ujstjem redna vojska, ko bi bil navzoč kak hetmanov, bi svetoval, ne žuriti se preveč, marveč raje počakati, da pride kralj z ostalo armado. Toda za črnovojnike in gospodo iz Velike Poljske imam še preveč vojakov.“

„Ali jim nemara ne pošljejo pomoči?“

„Pomoči jim ne pošljejo, a to iz dveh vzrokov. Prvič radi tega, ker ima vsa vojska, katere itak ni veliko, opraviti na Litvi in Ukrajini; drugič, ker nočejo v Varšavi niti kralj Kazimir, niti kancler, niti senat verjeti, da bi začel kralj Karol Gustav, navzlic premirju in poslednjih poslanstev, zares vojno. Oni upajo, da se bo dal skleniti mir še v poslednjem trenutku... ha! ha!“

Pri teh besedah sname debeluh klobuk, otare si potni obraz ter dodá:

„Trubecki in Dolgoruki sta na Litvi, Hmelnicki na Ukrajini, mi pa vhajamo v Veliko Poljsko... Evo, kam je privedla Poljsko vlada Jana Kazimira!“

Wittemberg ga presunljivo pogleda in po kratkem molku vpraša:

„In vas veseli to?“

„Dà, veseli me, ker bo s tem maščevana meni povzročena krivica. Vrh tega pa vidim kakor na dlani, da sablja vaše milosti ter moj nasvet položé najlepšo krono na glavo Karola Gustava.“

Wittemberg se zagleda v daljavo ter pregleda gozde, do-brave, livade in polje.

„Dà, resnično, krasen je ta kraj...“ reče čez nekaj časa. „Zagotavljam Vas, da ne imenuje po vojni kralj nikogar drugega namestnikom kakor vas.“

Debeluh sname zopet svoj klobuk.

„O, tudi jaz nočem imeti drugega gospodarja,“ odvrne in dvigne oči proti nebu.

Nebo je bilo čisto in prozorno, noben oblaček ni plaval po njem in nobena strela ni udarila v izdajalca, ki je prodajal lastno domovino, ječečo in izmolženo od dveh vojen, sovražniku.

Človek, razgovarjajoč se z Wittembergom, je bil Hijeronim Radziejevski, bivši kraljevi komornik a sedaj vnet privrženec Švedov.

Stala sta nekaj časa molčé; med tem pa sta tudi poslednji dve brigadi: nerikška in vermlandska, prestopili mejo. Na to so

jeli vlačiti čez njo topove; trombe so donele, odmev kotlov in bobnov je glušil korake vojakov ter nekako zlokobno odmeval po gozdu. Konečno odrine tudi glavni štab. Radziejevski je jezdil poleg Wittemberga.

„Oksensterna ni videti,“ reče Wittemberg. „Bojim se, da bi ga ne bila zadela kaka nezgoda. Ne vem, ali je bilo pametno, pošiljati ga kot glasnika s pismi pod Ujstje?“

„Pametno je bilo,“ odvrne Radziejevski, „ker lahko pregleda taborišče, vidi poveljnike ter poizve, kaj mislijo tam; vsega tega bi kak neveščak ne opravil.“

„A če ga spoznajo?“

„Samo Rej bi ga utegnil spoznati, toda on je naš. Sicer pa, ko bi ga tudi spoznali, ne učinijo mu nič žalega; nasprotno, še nagradijo ga za to... Jaz poznam Poljake ter vem, da so pripravljeni na vse, samo da se izkažejo pred tujci. Prizadevamo se na vse kriplje, da bi nas hvalili tujci... Radi Oksensterna ste lahko, gospod, popolnoma mirni; niti las mu ne pade z glave. Ni ga še, ker se še ni mogel vrniti v tem času...“

„Ali mislite, da opravimo kaj s pismi?“

Radziejevski se nasmeje.

„Če dovolite, vaša milost, da smem prerokovati, pa povem, kaj se zgodi. Gospod vojvoda poznanski je razsoden in učen človek. Ker se pa hoče kazati Rimljana, bo torej njegov odgovor grozno robat. Najprvo poreče da hoče raje prelitati poslednjo kapljo krvi nego bi se udal; da je bolje umreti nego onečastiti se; da mu velewa ljubezen do domovine, braniti mejo.“

Radziejevski se jame smejeti še glasneje; tudi surovo lice Wittembergovo se je zjasnilo.

„Vi torej mislite, da ne bo tako postopal, kakor bo pisal“, vpraša.

„On?“ odvrne Radziejevski. „Res je, da goji ljubezen do domovine, toda samo s črn timer, in da je njegova ljubezen še bolj šepava nego njegovega norca, ki mu pomaga skladati pesni. Prepričan sem, da sledi onemu rimljanskem odgovoru še voščilo

zdravja, priporočilo k daljšim službam, in na koncu še prošnja, naj štedimo njegovo in njegovih sorodnikov imetje, za kar nam ostane on ž njimi vred iz dna srca hvaležen.“

„A kakšna bo končna posledica naših pisem?“

„Ta, da jim upade naposled popolnoma vojaški duh, da se prično z nami pogajati in da zajmemo po nekih strelah vso Veliko Poljsko...“

„Dal Bog, da bi se vresničilo vaše prerokovanje!...“

„Gotov sem, da bo tako, ker poznam te ljudi; pa tudi dokaj prijateljev in privržencev imam v deželi ter vem, kako se mi je ravnati... A da ničesar ne zanemarjam, temu je porok krivica, katero sta mi provzročila Jan Kazimir in ljubezen do Karola Gustava. Naši ljudje se sedaj bolj brigajo za lastno imetje nego za celokupnost ljudovlade. Vse zemljišče, po katerem korakamo odslej, je last Opalinskega, Čarnkovskega, Grudzinskega, kateri stojé sedaj pod Ujstjem, in vsled tega bodo dokaj prijenljivejši pri dogovorih. Kar se plemstva tiče, zadostuje, da se mu dovoli svoboda zbirališč, in tudi ono se bode ravnalo po vzgledu svojih vojskovodij.“

„Vi skazujete s svojim znanjem domovini in kralju neprecenljivo uslugo, katera vam ne ostane brez nagrade. Po vaših besedah smemo smatrati to zemljo že svojim.“

„Smete, vaša milost, smete!“ ponovi nekolikokrat zaporedoma Radziejewski.

„Torej jo tudi zajmem v imenu kralja Karola Gustava,“ odvrne resnobno Wittemberg.

Še poprej nego je jela teptati švedska vojska za Heinrichdorffom velikopoljsko zemljo, namreč dne 18. julija, je dospel v poljski tabor švedski trombar s pismi na vojvodo od Radziejewskega in Wittemberga.

Ladislav Skoraševski ga je sam spremil k vojvodi poznan-skemu, in plemstvo črne vojske je radovedno zijalo za prvim Švedom, občudujoč njegovo krepko rast, možato obličje, žolte brke, ki so bile na koncih kvišku zavihane. Tolpe so ga spre-

mile k vojvodi, znanci so se klicali skupaj, kazali za njim s prstom, posmehovali se njegovim škornjam z dolgimi golenicami in dolgemu meču, visečem na pasu, bogato okovanem s srebrom, ki so ga primerjali ražnju. Šved pa je radovedno zrl izpod klobuka, kakor bi hotel presoditi tabor, pa tudi zbrane tolpe plemstva, čegar kroj je bil zanj bržkone nekaj novega.

Konečno ga pripeljejo k vojvodi, pri katerem so bili zbrani vsi dostojniki, kar jih je bilo sploh v taboru.

Ko je vojvoda prečital pismo, je ukazal pogostiti trombača. Skoraševski ga je pazljivo opazoval, ker je slutil v njem častnika, preoblečenega v trombarja. Na večer je šel povedat svojo slutnjo celo gospodu vojvodi. Ta pa je dejal, da je to vsejedno, toda zapreti ga ni dovolil.

„Naj bi bil tudi sam Wittemberg,“ je dejal, „vendar je prišel k nam kot poslanec, torej mu ne smemo delati nasilja... Naročil sem že, da se mu da deset cekinov na pot.“

Trombar je med tem grozno lomil nemščino z onim plemstvom, ki je vsled kupčije s Prusi razumelo nemški jezik, ter pripovedal mu o zmagah, katere je dobil Wittemberg v raznih krajih, o moči, ki se bliža Ujstju, o dalekonosnih topovih, katerim se ni mogoče ustavljati. Plemstvo je na te novice kar otrpnilo in razne vesti so jele krožiti po taboru.

To noč ni spal nihče v Ujstju. Proti polunoči so prišli v taborišče ljudje, nahajajoči se pri Pili in Velunu. Dostojniki so se do belega dne posvetovali, kaj hočejo odgovoriti, pomenkuje se o veliki švedski moči.

Z odkrito radovednostjo so povpraševali trombača po poveljnikih, vojski, orožju, po načinu bojevanja, ter si pripovedovali od ust do ust vsak njegov odgovor. Bližina švedske vojske je delala zanimivo vsako podrobnost, med katerimi pa ni bilo nobene, ki bi mogla navdajati Poljake s pogumom.

Ob zori je dospel Stanislav Skretuski z novico, da so Švedje dospeli že k Valču, in da so samo še za en dan oddaljeni od poljskega tabora. Nastalo je kmalu živahno gibanje. Večina

konj in služabnikov je bila na paši, torej so urno poslali po nje. Začulo se je povelje, zasesti konje. Nastal je za vojaka-novinca najstrašnejši trenutek. Stotniki so se na vso moč trudili, napraviti red med razbrzdanim plemstvom in, ako bi se bil v tem hipu ozval le jeden topov strel, pa bi se bila izpremenila zmešnjava v splošno grozo.

Polagoma so se vendar vredili. Prirojene zmožnosti plemstva do vojske so nekoliko nadomestile pomanjkanje izkušenj, in opoludne so predstavljali že dovolj mičen prizor. Pešci so stali na nasipih v svojih raznobarnih suknjah; dim se je kadil od prižganih zažigalnic. Med nasipi pod zaščito topov pa so se zbrali jezdec v bojnem redu na krepkih konjih, katerih razgatanje je odmevalo v bližnjem gozdu ter napolnovalo srca z vojaškim ognjem.

Med tem je odpravil vojvoda poznanski trombača z odgovorom na pismo, ki se je glasil, več ali manj tako, kakor je že napovedal Radziejewski. Potem je sklenil, poslati ogledno četo na sever k obrežju reke Notece, da bi vjel kako novico od sovražnika.

Peter Opalinski, podleski vojvoda, stričnik poznanskega vojvode, bi imel odriniti s svojimi dragonci na četovanje. Vrh tega je bilo naročeno Skoraševskemu in Skretuskemu, naj pozove ta prostovoljce črnovojnike, da tudi oni pogledajo sovražniku v oči.

Oba sta torej odjezdila pred zbrano vojsko. Gospod Stanislav je bil začrnel kakor muren, z možatim, surovim licem, z dolgo poševno brazdo, ki mu je ostala po udarcu z mečem ter s črno razkodrano brado, Ladislav pa je bil dobro rejen človek z dolgimi, jasnimi brkami, z naprej molečo dolenjo ustnico in z rdečim kolobarjem okrog očes. Njegov obraz je bil nekoliko prenežen za vojake, toda navzlic temu je bil hraber in vrl vojak, ljubil je bojni hrup ter poznal vojno, kakor svojih deset prstov na rokah. Ko sta jezdila mimo široko raztegnenih vrst, sta povpraševala:

„Nu, gospodje! Kdo izmed vas bi šel prostovoljno nad Šveda? Kdo bi hotel vohati smodnik? Nu, gospodje, kdo pojde z nami?“

Že sta prejezdila dolgo vrsto brez uspeha, ker nihče se ni oglasil. Samo gledali so drug drugega. Mnogo je bilo takih, ki bi bili radi šli, kateri se niso bali Šveda, toda zadrževala jih je omahljivost. Semtertje je podrezal sosed sosedu z laktom ter dejal: „Če pojdeš ti, pojdem tudi jaz!“

Stotnika sta se jela že vznemirjati. Ko sta pa jezdila pred gneznenskim polkom, skoči nekak prižasto oblečen človek pred vrsto ter zakriči:

„Gospodje prostaki, jaz' pojdem, vi pa ostanete tukaj kot norci.“

„Ostrožko! Ostrožko!“ zaupije plemstvo.

„Tako vrl plemič sem kakor vi!“ odvrne norec.

„Pfuj! za sto zlodjev!“ zakliče Rosinski; „dovolj je teh norčij! Jaz pojdem!“

„Tudi jaz! Tudi jaz!“ kličejo številni glasovi.

„Enkrat me je rodila mati, le jedna smrt mi je prisojena!“

„Najde se še več takšnih, kakor si ti!“

„Vsak sme iti! Naj se tu nihče ne povišuje nad druge!“

In kakor ni hotel poprej nihče iti, tako je jelo sedaj vreti plemstvo skupaj iz vseh polkov, drug je oviral drugega in se prepiral ž njim. Kakor bi trenil, je stalo pripravljenih petdeset konj, pa še vedno so prihajali iz vrst. Gospod Skoraševski se jame glasno smejati ter klicati:

„Dovolj, gospodje, dovolj! Vsi ne moremo iti.“

Na to sta spravila oba s Skretuskim ljudi v red ter odšla.

Pri odhodu iz tabora se jima pridruži vojvoda podleski. Vojaki v taboru so jih videli, kako so se prepeljali preko Notece, na kar so se še prikazali nekolikokrat na cesti ter naposled izginili izpred oči.

Čez pol ure je vojvoda poznanski ukazal ljudem, naj se razidejo v šotore. Spoznal je namreč, da jih ni mogoče vzdržati

v taboru, ko je sovražnik oddaljen še na dan hoda. Radi varstva pa je bila razstavljena številna straža. Prepovedano je bilo spuščati konje na pašo, pač pa naročeno vsem, da imajo na glas prve trombe vsi zasesti konje ter biti pripravljeni.

Konec je bil torej negotovosti in pričakovanju, konec prepirom. Bližajoči se sovražnik je navdahnil, kakor je bil že uganil Skretuski, vojake s pogumom. Prva srečna bitka bila bi jih navdahnila še bolj, kajti na večer se je pripetil slučaj, ki se je mogel smatrati srečnim predpomenom.

Solnce je zahajalo in osvetljevalo z iskrečimi žarki reko Noteco in zanoteške lesove, kar zagledajo taborišniki na drugi strani reke najprej oblak prahu, na to pa v njem gibajoče ljudi. Vse, kar je bilo živega, je šlo pogledat na nasipe, kaki gostje prihajajo; med tem pa pridirja od straže dragonec prapora Grudzinskega ter naznani, da se vračajo ogledniki.

„Ogledna četa se vrača! ... Vrača nepoškodovana! ... Niso je pojedli Švedje!“ ponavljali so si v taboru od ust do ust.

Oni pa so se med oblakom prahu bližali čimdalje počasnejše in se naposled prepeljali čez reko.

Plemstvo jih je pozorno ogledovalo, držalo si roke nad očmi, ker je svitloba postajala čimdalje večja, spreminjajoč se v zlato in baker.

„Hej! ali ni njihovo krdelo sedaj večje nego je bilo poprej?“ omeni Šhting.

„Jetnike peljejo, jetnike!“ zakriči neki plemič, ki ni mogel verjeti svojim očem.

„Jetnike peljejo, jetnike peljejo! ...“ zagromi po nasipu.

Naposled se je oddelek približal že toliko, da je bilo mogoče vsakega vojaka videti v obraz. Spredaj je jezdil Skoraševski ter se veselo razgovarjal s Skretuskim. Za njima je obkoljeval večji oddelek konjice nekoliko pešcev z okroglimi klobuki. Bili so zares švedski jetniki.

Plemstvo se ni moglo premagati pri pogledu na ta prizor.

„Živel Skoraševski! Živel Skretuski!“ jame klicati na vso grlo.

Plemstvo nemudoma obkolji oddelek. Nekateri ogledujejo jezdece, drugi povprašujejo: Nu, kako je bilo? Zopet drugi jamajo groziti Švedom.

„A kaj!“ povprašuje plemstvo. „Ali ste prišli v naše roke? S Poljaki se hočete bojevati? Sedaj imate Poljake!“

„Dajte jih sèm... S sabljami jih razkosamo!...“

„Ha! svinjske gnjati! Ha, bregušarji! Ali ste okusili poljske sablje?“

„Gospodje, ne kričite kakor paglavci, sicer si bodo jetniki mislili, da ste prvič na vojni!“ reče Skoraševski. „To je že navadno, da se ulovi v vojskinem času jetnike.“

Prostovoljci, ki so šli z ogledno četo, so ponosno gledali na plemstvo, ki jih je obsipavalo s vprašanji:

„Niso se vam mogli vpreti, kaj?“

„Niso vzdržali napada?“

„Gospodje, ali čujete; napada niso vzdržali!... A kaj?... Napad, to je temelj!...“

„Pomnite, napasti jih je treba... To je najbolje sredstvo za Šveda!“

Ko bi bilo plemstvo v tem trenutku dobilo povelje naskočiti sovražnika, ne bilo bi mu bržkone manjkalo poguma, toda sovražnik se ni prikazal; pač pa se je nekoliko pred nočjo razlegal glas trombe pred prednjimi stražami. Na to je dospel drugi trombar s pismom od Wittemberga, ki je pozival plemstvo, naj se uda. Ko se tolpe to zaslišale, so hotele razsekati poslanca, toda vojvoda je to zabranil, dasi je bila vsebina pisma precej nesramna.

Švedski general je naznanjal, da pošilja kralj Karol Gustav svojo vojsko svojemu sorodniku Janu Kazimiru v pomoč proti Kozakom, da se torej Veliko-Poljci morajo podati brez upora. Grudzinski je čital pismo, ni se mogel premagati, udaril je s pestjo ob mizo, toda vojvoda poznanski ga pomiri z vprašanjem:

„Ali verujete v zmago, gospod? ... Koliko dnij se moremo braniti? ... Ali hočete prevzeti odgovornost za toliko plemiške krvi, katera utegne biti prelita jutri?“

Po daljšem posvetovanju so sklenili, da se ne odgovori Wittembergu, marveč čaka, kaj še pride. Nu, res niso dolgo čakali. V soboto, dne 24. julija, so straže naznanile, da se je vsa švedska vojska utaborila pred Pilo. V poljskem taboru je nastal šum, kakor v čebelnjaku pred rojem.

Črnovojniki so zasedli konje, vojskovodje so dajali naročila in povelja, ki pa so si pogostoma nasprotovala, dokler ni napravil Ladislav Skoraševski reda, odrinil na čelu nekaj prostovoljcev čez reko, da se poskusi s Švedi, ki so se mu tolpomoma približali ter privadi svoje ljudi borbi s sovražnikom.

Jezdec so šli ž njim še dokaj radi, ker se ni izogibalo plemstvo ročnih bojov, bodisi skupnih ali pa posameznih. Odri-nili so torej čez reko ter stali pred obličjem sovražnika, ki se je bližal, čimdalje bolj v dolgi vrsti, kakor gozd, ki je ravnokar pogнал iz zemlje.

Plemstvo je pričakovalo, da se vsak hip usujejo k njemu harcovniki (rokoborci), toda nikjer jih ni bilo videti. Za to pa so se zbrale na gričih, oddaljenih za nekoliko sto korakov, male gručice ljudi in konj ter se jele vrteti na mestu. Ko je opazil gospod Skoraševski ta manever, je zapovedal nemudoma:

„Na levo — nazaj!“

Ni še izgovoril zadnje besede, in že se je zasvetil na gričih oblak dimu in kroglice so prižvižgale kakor ptice med prestrašeno plemstvo. Ob enem je tudi zagromel strel, začul se krik in stok ranjenih.

„Stojte!“ zakliče Skoraševski, toda plemstvo ni poslušalo njegovega povelja, marveč urno bežalo, kričeč in klicajoč nebo na pomoč. Naposled se je oddelek razprašil po ravani ter skokoma zdirjal k taboru. Gospod Skoraševski je klel — a to ni nič pomagalo, ker so žvižgale kroglice še neprestano.

Ko je zapodil na tak način Wittemberg rokoborce, se je pomaknil naprej ter se konečno ustavil pred Ujstjem, naravnost pred nasipom, kateri je branilo kališko plemstvo. Poljski topovi so se takoj oglašali, toda Švedje niti odgovarjali niso na nje iz početka. Dim se je vlekel v dolgih povesmih po mirnem ozračju, skozi dim pa je videlo plemstvo polke švedskih pešcev in jezdecev, razvijajoče se tako mirno, kakor da jim je že zagotovljena zmaga.

Topove so nastanili po gričih ter obdali jih z nasipi. Skratka, sovražnik se je utaboril ter se postavil v bojni red, ne zmeneč se za poljske kroglice, katere niti doletele niso do njega.

Stanislav Skretuski je privel na sovražnika iz okopov dva polka Kaličanov, in nameraval z drznim napadom zbegati Švede. Toda plemstvo ni šlo rado za njim in kmalo je nastal med njim nered. Med tem, ko so pogumnejši podili konje naprej, so jih bojzaljivci nalašč zadrževali... Videč to zmešnjava, je Wittemberg poslal nad nje dva polka jezdecev, ki sta takoj zapodila plemstvo s pozorišča.

Med tem se je zmrščilo in tema je ustavila nekrvavi boj. Streljali pa so s topovi do pozne noči. Na to je umolknil strel, toda v poljskem taboru je nastal takšen ropot, da se ga je slišalo celo na drugi breg reke Notece. Nekoliko prostakov se je hotelo v temi zmuzniti iz tabora, kar je provzročilo omenjeni nemir. Oni, ki so jih zapazili, so jim grozili in branili odhod, s sabljami v rokah. Besede: „Ali vsi, ali nobeden!“ so letele od ust do ust. Toda vsaki hip je bilo bolj očitno, da uidejo vsi. Začela se je grozna nevolja proti poveljnikom. „Z golimi trebuhmi so nas postavili pred topove!“ so klicali prostaki.

Jezili so se tudi na Wittemberg, da je dal, ne zmené se za bojni običaj, s topovi streljati na rokoborce. „Vsak sicer dela, kar mu najbolje kaže,“ so dejali, „toda le pri svinjarjih je običajen tak zavrtni napad.“ — Drugi pa so očitno obupavali. „Odpodé nas od tod kakor jazbeca iz jame,“ so dejali. „Okop ni dobro napravljen, nasip je slabo narejen in prostor ni pri-

praven za brambo.“ Semtertje se je oglasil klic: „Gospodje bratje! rešite se!“ Drugi pa so upili: „Izdajstvo! Izdajstvo!“

Bila je strašna noč: zmešnjava in napetost je naraščala vsak trenutek. Nihče ni poslušal povelja. Vojskovodje so postali zbegani in niso niti poskušali napraviti reda. Njih nesposobnost in nesposobnost črnovojnikov se je pokazala jasno kakor na dlani. Wittemberg bi bil lahko vzel tabor to noč brez boja.

Bledo jutro je osvetlilo zbegano množico vojakov, ki so že izgubili ves pogum, ki so tarnali in se večinoma tudi upijali. Bili so bolj pripravi za sramoto nego za boj s Švedi. Da je bilo zlo popolno, so se še Švedje prepeljali po noči pri Dzembovu čez Noteco ter tu obkoljili poljski tabor.

Na tej strani ni bilo nasipov, torej se ni moglo braniti. Treba je bilo nemudoma delati nasip. Skoraševski in Skretuski sta rotila vojake, naj hité na delo, toda nobeden ju ni hotel ubogati. Vsi pa so zahtevali samo jedno, namreč: stopiti s sovražnikom v dogovor. Odposlali so poslance. V odgovor na ta predlog je dospel v poljski tabor ves švedski štab, na čegar čelu se je nahajal general Wirtz in Radziejevski, oba z zelenimi vejami v rokah.

Na poti k stanovanju vojvoda poznanskega se je Radziejevski večkrat ustavil, delal poklone z vejo in klobukom, smejal se, pozdravljal znance ter govoril s krepkim glasom:

„Gospodje, dragi bratje! Ne vznemirjajte se! Nismo prišli k vam kot sovražniki. Od vas samih je odvisno prelivanje krvi. Ako hočete, da dobite mesto tirana, ki sega po vaši svobodi, ki podi vašo domovino v pogin, dobrega gospodarja, branitelja svojih koristij, podajte se pod pokroviteljstvo proslavljenega bojevnika kralja Karola Gustava... Jaz sem vam porok za svobodo vesti, mišljenja, vere. Najjasnejši kralj Karol je obljubil, pomiriti Kozake ter preprečiti boj na Litvi; le on lahko kaj takega izvrši. Imejte usmiljenje vsaj z nesrečno domovino, ako že s samim sabo nimate usmiljenja...“

Tu je glas izdajalca strepetal, kakor bi ga dušile solze. Plemstvo ga je pozorno poslašalo. Semtertje se je oglasil klic: „Živio Radziejewski!“ On pa je med tem odjezdil dalje, priklanjal se novim tolпам in znovič se je čul močan njegov glas: „Gospodje, ljubljeni bratje!“ Konečno sta on in Wirtz izginila s spremstvom vred v hišo vojvode poznanskega.

Plemstva se je toliko zbralo pred hišo, da bi mu lahko hodil po glavah. Čutilo in razumelo je, da se v tej hiši vršé sklepi, važni ne samo za nje, marveč za vso domovino... Na to so se prikazali služabniki vojvode v škrlatasti obleki ter jeli vabiti odličnjake v hišo. Poklicani so urno vstopili in ž njimi vred celo nekoliko nižjega plemstva. Ostali pa so se tiščali k vratom, silili k oknom ter celo prisluškovali pri zidu.

Med tolpo je vladala grobna tišina. Tik oken stoječe osebe so slišale tupatam odmev močnejših glasov, podoben prepiru... Ura je minila za uro, toda posvetovanja le ni hotelo biti konec.

Nakrat pa se odpró vrata z ropotom in venkaj pridrvi Ladislav Skoraševski.

Navzoči osupnejo prestrašeni.

Ta človek, navadno tako miren in nežen, o katerem so govorili, da se morejo gojiti rane pod njegovo roko, je bil sedaj grozan. Oči so mu bile rdeče, pogled kalen, obleka raztrgana na prsih. Z obema rokama se je držal za glavo ter osupljivo kričal:

„Izdajstvo! ubijalstvo! sramota! Nismo več Poljaki, marveč Švedje!“

Na to jame upiti z gromečim glasom, pretrganim z jokom, kakor človek, kateremu se že meša. Grobna tišina je vladala okrog. Nekaki grozni občutki prevzamejo srca vseh.

Skoraševski pa naglo poskoči ter jame dirjati med plemstvom, klicajoč v največjem obupu:

„K orožju, gospodje, k orožju, kdor veruje v Boga. Orožje v roke, orožje!“

Med plemstvom nastane ropot, sličen pišu pred burjo. Očividno je bilo, da ono omahuje; obupni glas pa je klical dalje:

„K orožju! K orožju!“

Njegov glas sta kmalu ponovila dva druga glasova: Petra Skoraševskega in gospoda Skretuskega. K njima se je pridružil tudi Klodzinski, hrabri stotnik iz poznanskega okraja.

Čimdalje večja tolpa je obkoljevala obupneže. Naokrog nastane grozen ropot; lica navzočih porudevajo in jeza švigne iz oči; nekateri so žvenkljali s sabljami. Ladislav Skoraševski se premaga, prvi pokaže na hišo, v kateri se je vršilo posvetovanje in jame govoriti:

„Čujte, jasni gospodje, oni tam prodajajo svojo domovino, Judeži. Veste, da ne pripadamo več Poljski... Še premalo jim je: dati nas vse sovražniku v roke. Oni so podpisali v svojem in vašem imenu dogovor, da se odrekamo zvezi z domovino, odrekamo vladarju, in vsega kraja, gradov in trdnjav, ter da postanemo vsi verni podložniki Švedske. Da se vojska uda, to se večkrat pripeti, toda kdo ima pravico odpovedati se domovini in vladarju? Ali se mar oni osmelijo odreči se domovini, pridružiti se tujcem in izpremeniti svoje narodne tradicije?! Gospodje, to je izdajstvo, sramota!... Gospodje, bratje! Rešite domovino te sramote, rešite jo radi sebe, radi nas vseh — drugače mi vsi poginemo in Švedje postanejo naši ugonobitelji.“

„Izdajstvo, izdajstvo!“ zakriči stotina ljudij. „Proč s Švedi! Bij, posekaj jih!“

„Za menoj gospodje, kdor je poštenjak!“ kriči Skretuski.

„Na Šveda! Na Šveda!“ dodá Klodzinski.

Na stotine ljudi se je pridružilo Skretuskemu, ki so skupno šli k taboru pozivat narod, da brani svojo domovino. Nekateri so se jim res pridružili, toda večina plemstva se ni dvignila z mesta. Pa še celo oni, ki so se mu pridružili, so zaostajali, ko so videli, da jih je tako malo število.

Med tem so se vrata posvetovalnice znovič odprla in na pragu se je prikazal vojvoda poznanski v spremstvu generala Wirtza in Radziejevskega. Za njimi sta šla vojvodi Grudzinski in Miaskovski, ter kastelanje Gembinski, Slupski itd.

Krištof Opalinski je držal v roki pergament s pečati, ki so bili obešeni nanj na motvozu. Lice mu je bilo blede, pogled kalen, dasiravno se je delal veselega. Pogledal je po množici in sredi smrtne tišine izpregovoril z močnim, toda nekoliko hripavim glasom:

„Gospodje! Od današnjega dne se nahajamo pod pokroviteljstvom najjasnejšega kralja švedskega. Živio kralj Karol Gustav!“

Toda le grobno molčanje je bilo odgovor njegovemu klicu.

„Veto (ne dovolim)!“ zakliče nekdo iz tolpe.

Vojvoda pogleda za glasom ter reče:

„Kdo je zaklical: veto?“

Nihče se ne oglasi. Vojvoda nadaljuje:

„Plemstvo in duhovščina ohrani svojo prostost, davki se ne zvišajo, marveč se pobirajo po stari navadi... Nihče ne bo ropal ali delal drugemu krivice. Kraljeva vojska ne sme pleniti plemiškega imetja, kakor so delale večkrat doslej poljske vojske...“

Pri teh besedah umolkne ter pazno posluša šepet navzočih. Konečno pa mahne z roko.

„Vrhu tega imamo še obljubo generala Wittemberga, ki nam jo je dal v kraljevem imenu, da odrine, če vsa dežela posnema naš vzgled, švedska vojska takoj na Litevsko in na Ukrajino ter ne konča prej boja, dokler ne vrne ljudovladi vsega ozemlja. Živio kralj Karol Gustav!“

„Živio!“ je donelo čimdalje glasneje v taboru.

Sedaj se obrne vojvoda poznanski pred očmi vsega plemstva k Radziejevskemu ter ga pred navzočimi objame; na to stisne še Wirtza, na kar se objemajo vsi po vrsti. Plemstvo je posnemalo vzgled dostojanstvenikov; radost je postala splošna.

Živio-klici so se razlegali daleč naokrog po okolici. Toda vojvoda poznanski zapove še enkrat mir ter reče prisrčno:

„Gospoda! Vojvoda Wittemberg nas vabi danes na obed v svoj tabor, da utrdimo pri kupici vina svojo bratovsko zvezo s tem hrabrim narodom.“

„Živio Wittemberg! Živio! Živio! Živio!“

„A potem,“ dodá vojvoda, „odidemo domu ter se poprimemo z božjo pomočjo žetve z zavestjo, da smo danes rešili domovino.“

„Potomci nam bodo hvaležni,“ dodá Radziejewski.

Amen!“ konča vojvoda poznanski, ki pa med tem opazi, da mnogo plemstva gleda na vrata posvetovalnice. Obrne se ter zagleda svojega norca, kateri stopivši na prste in držeč se z jedno roko za podboj, piše z ogljem na zid posvetovalnice nad vrati:

„Mane — Tekel — Fares!“

Nebo se je prevleklo s črnimi oblaki. Nevihta se je zbirala.

XII.

V vasi Burec na podleški meji, lastnini takrat rodbine Skretuskih, je sedel na sadniku, ki se je raztezal med dvorom in ribnikom, na klopi postaren človek. Pred njim sta se igrala dva dečka: prvi pet —, drugi štirileten, črna in ogorela kakor cigana, toda rudeča in zdrava. Pa tudi starec je bil videti še močan kakor zuber. Starost mu še ni upognila hrbtišča; iz oči ali bolje iz očesa, ker jedno je imel pokrito z belo mreno, mu je odsevalo zdravje in židana volja. Brado je imel belo, obraz okrogel, lice rudeče. Na čelu je imel širok obrunek, skozi kateri je bila videti gola kost.

Dečka sta pograbila ušesa golenic njegovih škorenj, vlekla sta ju vsak na svojo stran. On pa je zrl na ribnik; solnčni žarki so ga obsevali, ribe so švigale v njem ter vznemirjale vodno površje.

„Ribe štrigajo,“ je mrmljal sam pri sebi. „Ne bojte se. Kadar vas ulove, bodete še bolj štrigale, ko vas bo mrcvarila kuharica z nožem.“

Po teh besedah se obrne k dečkoma:

„Pustita no, golenico, dečka; kdor mi odtrga uho na škornju, mu tudi jaz odtrgam uho! Takšna sta kakor brencelja. Pojdita se prekobacavat po travi in dajta mi mir! Longineku se ne čudim, ker je mlajši, toda ti Jaremek bi že moral biti pameten. Če bodeta sitna, pa vaju pograbim in vržem v ribnik.“

Toda dečka sta imela starca bržkone že popolnoma v svoji oblasti, ker nobeden izmed nju se ni prestrašil groznje. Nasprotno pa jame starejši Jaremek še močnejše vleči za golenico z nogami in ponavlja:

„Bodite vi, ded, Bohun ter pograbite Longinka!“

„Pojdi proč ti muren, ti ožemček!“

„Ded, bodite Bohun!“

„Jaz ti dam Bohuna, čakaj, da pokličem mater!“

Jaremek pogleda na vrata, ki držé na vrt. Ko pa vidi, da so zaprta in da matere ni nikjer, ponovi še tretjič na vso grlo:

„Ded, bodite Bohun!“

„Utrudita me ta paglavca, ne more biti drugače... Dobro, bom Bohun, toda samo enkrat. Božja kazen! Glej, da miruješ potem!“

Pri teh besedah je pograbil malega Longinka, grozno zakričal, in zdirjal ž njim proti ribniku.

Longinek pa je imel hrabrega branitelja v Jaremiju, kateri se v takih slučajih ni imenoval Jaremek, marveč Mihael Volodijevski, dragonski stotnik.

Oborožen z lipovo vejo, ki mu je nadomeščala sabljo, skoči mladi Mihael za debelim Bohunom, ga kmalu dohiti ter udriha po njem brez usmiljenja. Longinek, ki je igral ulogo matere, je vreščal, Bohun kričal, — a Jaremek-Volodijevski je tudi kričal. Toda junaštvo je zmagalo naposled. Bohun je popustil

svojo žrtev in zbežal nazaj pod lipo. Dospel je konečno do klopi, omahnil na njo grozno sopeč in ponavljal:

„Ha, paglavca!... Čudež, če se ne zadušim...“

Toda s tem še ni bil konec njegovi muki, kajti nedolgo potem je stal pred njim Jaremek, rudeč, z razkodranimi lasmi, sličen malemu jastrebu in vreščal huje nego poprej:

„Ded, bodite Bohun!“

Po mnogih naporih in po slovesnem zatrjevanju obeh dečkov, da bo to zadnjič, se je ponovila igra znovič tako temeljito kakor prvikrat. Na to pa sedejo vsi trije na klop in Jaremek izprašuje:

„Ded, povejte, kateri je bil najhrabrejši?“

„Nu, seveda ti!“ odvrne starec.

„Kadar odrastem, bom vitez.“

„Kajpada, ker se pretaka po tvojih žilah vojaška kri. Bog daj, da postaneš podoben očetu; takrat mi tvoja hrabrost ne bo toliko nadležna... Ali razumeš?“

„Povejte, ded, kako se je boril oče?“

„Kolikokrat sem že pravil to! Poprej preštejeta listje na tej lipi, nego vse one sovražnike, katere sva pohrustala jaz in vajin oče. Ko bi imel toliko las na glavi, kolikor sem jih sam položil, postal bi lukovski brivec že davno od mene samega bogat vsled tega, ker me striže. Lopov naj sem, če laž...“

Pri tem zapazi gospod Zagloba — on je bil namreč, da ne kaže priduševati se vpričo otrok, umolkne torej, dasi je tudi v navzočnosti otrok, kadar ni bilo drugih poslušalcev, rad pripovedoval o davnih svojih činih. Umolknil pa je, ker je videl, da ribe plešejo z dvojno silo.

„Treba bo reči vrtnarju,“ reče sam sebi, „da vrže na noč mrežo, ker dokaj lepih rib šviga poleg obrežja.“

Med tem se odpro hišna vrata, ki drže na vrt, in na pragu se prikaže krasna ženska, slična južnemu solncu, visoka in tanka kakor topol s temno rudečico na licu in s črnimi očmi. Trileten

deček, isto tako začrnel kakor prva dva, jo je držal za obleko. Ona pa brani oči pred solncem in nameri svoje korake proti lipi.

Bila je to gospa Helena Skretuska, potomkinja knezičev Bulihov-Kurčevičev.

Ko zagleda gospoda Zaglobo z otrokoma pod lipo, stopi k vrču, napolnjenemu z vodo.

„Otroka, pojdita semkaj!“ je dejala. „Gotovo sta nadležna dedu.“

„Kaj imata biti nadležna? Prav spodobno sta se obnašala,“ odvrne Zaglobo.

Otroka skočita k materi; ona pa stopi bližje ter vpraša:

„Oče, kaj bodete pili danes; mošt ali med?“

„Svinjino smo imeli za obed, torej se bo med bolje prilegel.“

„Tako j ga vam pošljem. Toda ne dremljite, oče, tako na vrtu, da ne dobite mrzlice.“

„Danes je toplo, vetra nikjer. A kje pa je Jan, hčerka?“

„Šel je na gumno.“

Gospa Skretuska je klicala Zaglobo: oče, on pa njo: hči, dasiravno si nista bila sorodnika. Njeni sorodniki so bivali na Zadnepru, na nekdanjem posestvu Višnjeveckih; zanj pa je le Bog sam vedel, kje je bil rojen, ker Zaglobo je različno pripovedoval o tem. Ker ji je pa storil ob času, ko je bila še gospodična, dokaj dobrega ter jo rešil iz sovražnih rok, sta ga z možem oba spoštovala kakor očeta. Pa tudi ostali v okolici so ga visoko cenili radi njegove razsodnosti, kakor tudi nenavadnega junaštva, s katerim se je proslavil v raznih kozaških vojskah.

Njegovo ime je bilo znano v vsej ljudovladi. Sam kralj je rad poslušal pripovedke o njem; sploh pa so še več govorili o njem, nego o Skretuskem, ne gledé na to, da se je bil Skretuski proslavil v svojem času s tem, da je prišel iz obleganega Zbaraža skozi kozaški tabor.

Čez nekoliko minut po odhodu gospe Skretuske je prinesel deček steklenico medu pod lipo. Zaglobo nali je takoj kupico in okuša sladko pijačo.

„Bog je vedel, čemu je vstvaril čebele!“ je zamomljal sam sebi.

Na to je polagoma pil in težko dihal. Pri tem se je oziral na ribnik in še dalje na črno-sivkast gozd, ki se je razprostiral, kamor je segalo oko, po nasprotnem obrežju. Bilo je ob dveh popoldne; na nebu ni bilo oblačka. Lipovo cvetje je padalo brez šuma na tla; na lipi pa je brenčal celi roj čebel, ki so takoj posedale na kupico ter srebale sladki med.

Nad velikim ribnikom zaraščenim s trsičjem se je semtertje dvignila kvišku tolpa rac in gosij ter letela kot nekaka črna veriga po zraku; časih se je prikazal celo trikotnik kričočih žerjavov; — sicer pa je bilo tiho, svetlo in veselo naokrog, kakor je navadno prve dni meseca avgusta, ko zori žito ter siplje solnce svoje žarke liki zlato na zemljo.

Starčeve oči so se časih dvignile kvišku, sledeč tolпам ptic, izgubljale se v daljavi, in postajale čimdalje bolj zaspane. Trepalnice so postale težke; čebele so prepevale z raznimi glasovi svojo pesmico, da se ni mogoče ubraniti dremanju.

„Pač krasen čas za žetev,“ zamrmlja Zagloba. „Seno je srečno spravljeno in tudi žetev pojde izpod rok... Dà, dà...

Oči so mu lezle vedno bolj skupaj; naposled jih odpre, za trenutek zopet zamrmlja: „Utrudila sta me dečka... ter zaspi.“

Mogoče bi spal dolgo časa, da ni zapihal hladni vetrič. Zagloba se zbudi in začuje korake in razgovor dveh moških, ki sta se urno bližala lipi. Jeden je bil Jan Skretuski, slaven Zbaražec, ki se je bil pred mesecem vrnil iz Ukrajine ter bil sedaj doma, da se ozdravi hude mrzlice. Drugega pa Zagloba ni poznal, dasi je bil po rasti in licu Janu zelo podoben.

„Predstavljam vam, oče,“ reče Jan, „svojega stričnika Stanislava Skretuskega, kališkega stotnika.“

„Kako sta si podobna!“ odvrne Zagloba, pomežikne z očmi in strese spanec s trepalnic. „Ko bi vas bil srečal, takoj bi bil dejal: „Skretuski!“ Hej, takšnega gosta smo dobili!“

„Jako ljubo mi je seznaniti se z vami,“ odvrne Stanislav, „tem več, ker se izgovarja vaše ime s častjo po vsej ljudovladi.“

„Nočem se hvaliti; toda storil sem, kolikor sem mogel, dokler je bilo še kaj močij v kosteh. Še sedaj bi človek rad okušal vojsko, ker veste da consuetudo altera natura (navada je železna srajca). Toda čemu ste gospod, tako mračen, da je celo Janu lice pobledele?“

„Stanislav je prinesel grozne novice,“ odvrne Jan. „Švedje so pridrlji na Veliko Poljsko ter že vso zajeli.“

Zagloba skoči s klopi, kakor bi odletelo štirideset let od njega, odpre široko oči ter jame nehoté tipati se po boku, kakor da išče sablje.

„Ni mogoče!“ zakliče. „Kako bi zajeli nakrat vso Veliko Poljsko?“

„Dà, zajeli so jo, ker so jo vojvoda poznanski in drugi sami dali sovražniku v roke,“ odvrne Stanislav Skretuski.

„Za Boga!... Kaj pravite, gospod?... Udali so se!...“

„Ne samo udali, marveč še podpisali pogodbo, v kateri so se odrekli kralju in ljudovladi... Odslej se ne imenuje ta kraj več Velika Poljska, marveč Švedska.“

„Za usmiljenje božje! Za rane Kristusove!“ Gotovo se bliža konec sveta... Evo, kaka novica!... Še včeraj sva se razgovarjala z Janom o nevarnosti, ki preti od švedske strani. Bila sva pa povsem prepričana, da nam niso nevarni Švedje, k večjemu, da se odpove naš kralj Jan Kazimir naslovu kralja švedskega.“

„Med tem pa se je začelo z izgubo jedne dežele in sam Bog ve, kakšen bo še konec?“

„Umolknite gospod!“ zakliče Zagloba, ker se bojim, da me zadene kap!... In vi ste bili pod Ujstjem, gledali na vse to z lastnimi očmi?... Saj je to izdajstvo, najbolj nezaslišano v zgodovini!“

„Dà, bil sem ter videl vse to... Toda ali je to izdajstvo, to razsodite potem, ko vam vse povem.“

In Stanislav Skretuski pripoveduje vse, kar je videl.

„Nu, ali pa se nihče ni uprl, niti ugovarjal proti takšni naglici? ... Ali ste se vi vsi skupaj sklenili izneveriti kralju Janu Kazimirju?“

„Skoro vsi, razun mene, dveh Skoraševskih in še nekaterih. Mi smo storili vse, kar smo mogli, da bi odvrnili nesrečo, toda gorjé! ničesar nismo opravili. Nas je bilo premalo ob času, ko je velika večina šla raje z žlicami na obed, na kateri jih je povabil Wittemberg, nego s sabljami na boj. Mi poštenejši smo se razšli, ko smo to videli, na vse strani: nekateri domov, drugi v Varšavo. Skoraševska sta šla naravnost v Varšavo, da prva prineseta kralju to novico. Jaz pa, ki nimam žene niti otrok, sem prišel semkaj k bratrancu z nadejo, da skupaj odrineva na sovražnika. Sreča, da sem vaju našel doma.“

„Torej pridete naravnost izpod Ujstja?“

„Naravnost. Le toliko sem počival na poti, kolikor je bilo treba konjema za počitek. Pa še navzlic temu mi je jeden padel vsled utrujenosti. Švedje morajo biti že v Poznanju in od tam se kmalu razkropé po deželi.“

Vsi umolknejo. Jan je sedel z rokami, oprtimi ob kolena, uprl oči v tla ter se mračno zamislil. Stanislav je vzdihal. Zagloba pa še vedno zelo prevzet je zrl s kalnimi očmi zdaj jednega zdaj drugega.

„To je slabo znamenje,“ reče naposled Jan turobno. „Včasih je na deset zmag prišel po jeden poraz. Svet se je čudil našemu junaštvu. Sedaj pa so na vrsti ne samo porazi, marveč izdajstva, a to ne posameznikov, marveč celih pokrajin. Bog se usmili domovine! ...“

„Tudi jaz ne morem na noben način tega verjeti, niti se otresti osupnenja,“ reče Zagloba.

„Kaj misliš storiti, Jan?“ reče Stanislav.

„Kaj mi je storiti? ... Gotovo je, da ne ostanem doma, dasi sem še zelo bolan. Ženo in otroke pa bo treba spraviti v varen kraj. Stabrovski, moj sorodnik, je kraljevi logar v Beloveški

pustinji ter prebiva v Beli veži. Ako bi tudi vsa ljudovlada prišla sovražniku v roke, tja ne prodre sovražnik. Kar jutri pošljem tja ženo in otroke.“

„Ta previdnost je vredna hvale,“ odvrne Stanislav. „Dasi je od Velike Poljske do sem jako daleč, vendar kdo vé, če tudi teh krajev ne zagrne v kratkem bojni plamen?“

„Treba bo naznaniti plemstvu,“ reče Jan, „da se začne zbirati ter misliti na brambo, ker tukaj še nihče ne ve o tem.“

Po teh besedah se obrne k Zaglobi:

„A vi, oče,“ reče, „ali pojedete z nami, ali pa greste rajše s Heleno v puščavo?“

„Jaz?“ odvrne začuden Zagloba. „Ko bi se mi bile noge prijele zemlje, takrat ne bi šel, ali pa bi naprosil koga, da bi me izdrli. Sedaj pa sem dobil takšno slast na švedsko meso kakor volk na ovčje! Ha, lopovi, bregušarji, bosopetniki! ... Bolhe jim ne dajo miru, noge se jim šibé, radi tega ne morejo sedeti doma ter zahajajo v tuje dežele. Poznam jih, pa tudi oni me poznajo ... Nemara si domišljujejo, da sem se že postaral? Ne, videla bodeta, k čemu sem še sposoben! Vsekako pa ne bi škodilo posvetovati se čim najurneje, da vemo, kako postopati v tem slučaju.“

„Jaz svetujem odriniti h kralju ter ga braniti,“ reče Jan Skretuski.

„Da bi le imeli čas!“ odvrne Stanislav. „Kralj zbira sedaj bržkone na vse kriplje vojake, in predno dospemo v Varšavo, utegne že odriniti na sovražnika. Nemara ga že srečamo.“

„Mogoče.“

„Pojdimo torej čim najurneje v Varšavo,“ reče Zagloba. „Čujta, gospoda ... Res, da ima sovražnik strah pred našimi imeni, vendar sami trije ne opravimo veliko. Torej svetujem: Skličimo skupaj kolikor mogoče prostovoljcev, da pripeljemo vsaj jeden praporček vladarju. Lahko jih pripravimo k temu, da pojdejo, ker morajo itak iti, kadar pride poziv, s črnovojniki. Torej jim je vse jedno. Recimo pa, da vstreže kralju vsak, kdor

se javi prostovoljno. Z večjo tolpo se bo dalo kaj več opraviti in kralj nas sprejme z razprostrtimi rokami.“

„Ne čudite se, gospod, mojim besedam,“ odvrne Stanislav, toda po tem, kar sem videl, se mi tako gnusi črna vojska, da grem raje sam, nego s tolpo neizkušenih ljudij.“

„Vi očitvidno ne poznate tukajšnega plemstva. Tu ne najdete niti jednega, ki bi še ne bil služil v vojski. Vsi so izkušeni ljudje in vrli vojaki.“

„Težko, da je tako?“

„Čemu bi imelo biti drugače? Toda počakajte, gospod. Jan že vé to, da kadar začnem enkrat misliti, pa mi sredstev ne manjka. Radi tega sem bil zelo zaupljiv z vojvodo ruskim, s knezom Jeremijo. Naj Jan potrdi, kolikokrat se je ravnal ta največji bojevnik na svetu po mojem nasvetu in pri tem vedno zmagal.“

„Recite no, oče, kar hočete povedati, ker je škoda časa“ reče Jan.

„Kaj sem hotel povedati? Evo, hotel sem reči: naj bran domovino in kralja, kdor ga drži za suknjo, pa tudi on, ki bije sovražnika. Čemu naj gremo kar tja v en dan v Varšavo, ko pa je kralj mogoče že odšel v Krakov, Lvov, ali na Litvo? Torej svetujem, da se napotimo brez odloga pod prapore velikega hetmana litevskega kneza Jana Razdivila. On je kaj bojevit človek. Ker ga smatrajo ošabnežem, se bržkone ne pogaja v Švedi. To vama je vojskovodja in hetman v pravem pomenu besede. Zares, tesno bo nam tam pri njem, ker bo treba opraviti z dvema sovražnikoma; za to pa najdemo tam Volodijevskega, ki služi v litevski vojski, ter se znovič zberemo, kakor smo bili nekdanj skupaj. Ako ne svetujem prav, naj me kar prvi Šved na motvozu odpelje v sužnost.“

„Kdo vé, kdo vé?“ odvrne živo Jan. „Nemara bo res tako najbolje.“

„Pa še Heleno lahko spremimo, ker bomo morali jezdit čez pustinjo...“

„In v vojski nam ne bo treba služiti med črnovojniki,“ dodá Stanislav.

„Resnica, da je bolje tako. Vsi se zberemo skupaj, kakor nekdaj, in ti, Stanislav, spoznaš jednega iz najboljših braniteljev ljudovlade. Sedaj pa stopimo k Heleni, in ji povemo, naj se nemudoma pripravi na pot.“

„Ali ona že vé, da je vojna?“ vpraša Zagloba.

„Kajpada, ker je Stanislav njej to najprvi povedal. Kar solze so jej zalile oči, revica ... Ko sem ji pa dejal, da bo treba iti, rekla mi je takoj: „Pojdi!“

„V tacem slučaju bi hotel odriniti že jutri!“ zakriči Zagloba.

„Kajpada jutri, a to že ob svitu,“ odvrne Jan. „Ti Stanislav moraš biti truden od potovanja, toda do jutra se odpočiješ kolikor moreš. Jaz še danes pošljem konje v Belo, Losič, v Dragočino in Belsko, da bomo imeli povesod pripravljene za preprego. Za Belsko se začne puščava. Vozovi z tovari odrinejo še danes. Težko mi sicer de, da zapustim ta priljubljeni kotiček in grem v daljni svet, toda naj se zgodi božja volja! Tolaži me samo to, da bom radi žene in otrok brez skrbi, ker puščava je najboljša trdnjava na svetu. Pojdita, gospoda, v hišo, da vredimo potrebno.“

Odšli so.

Gospod Stanislav močno utrujen, je odšel takoj po zavžiti hrani in pijači spat, toda Zagloba in Jan sta se lotila pripravljenja. Ker pa je imel Jan vse v najboljšem redu, so odrinili vozovi in ljudje že ta večer. Naslednje jutro je posadil v kočijo še svojo ženo in otroke, katere je spremljala stara pestunja. Stanislav, Zagloba in Jan s petimi služabniki pa so jezdili poleg kočije. Vsa karavana se je pomikala dovolj urno, ker so jo po mestih že čakali spočiti konji.

Tako so potovali in skoro nikjer niso počivali po noči; petega dné so dospeli v Belsko; šesti dan pa krenejo od Kajnovščine v samoto. Tu jih sprejme v svojo senco velikansk gozd,

ki je pokrival puščavo na več milj daljave ter se strinjal s puščavo Zelenko in Bogovko ob pruski meji.

Noben tuj vojak še ni hodil kedaj po teh lesnih globelih, v katerih je lahko zablodil neizkušenec ter blodil naokrog, dokler ni padel utrujenosti, ali pa ga niso raztrgale divje zverine. Po nočeh se je tu glasilo rjojenje zubrov in medvedov skupno s tuljenjem volkov in cviljenjem risov. Le slaba kolovozna pota so držala skozi goščavo poleg kamenitih gričev, propadov, močalin in mrtvih jezer, mimo koč, stoječih ob poti, v katerih so prebivali smolarji, ki se niso ganili vse življenje iz puščave. Samo do Bele veže je peljala nekoliko širja pot, čez katero se je raztezala tako imenovana Suha cesta, po kateri je hodil kralj na lov. Tja so od Belske in Hajnovščine potovali naši znanci.

Gospod Stabrovski, kraljevi logar, star samotar in samec, živeč neprestano kakor zuber v puščavi, jih je sprejel z odprtimi rokami. Le malo je manjkalo, da ni zadušil otrok s poljubi. Živel je vedno le sam, v puščavi ni videl nikdar žive duše, razun smolarjev, ter onih, ki so prišli na lov; bil je kaj vesel njihovega prihoda. Ko pa je izvedel vzrok, ki jih je prignal tjekaj, se je zelo razžalostil. In nikako čudo, da je zvedel te novice še le sedaj od Skretuskega, kajti večkrat se je pripetilo, da je razsajala v ljudovladi vojna, ali celo umrl kralj, toda v puščavi niso niti vedeli za to. Samo takrat je izvedel vse novice, kadar je odšel k litevskemu komorniku z gotovimi računi vsega leta o bogastvu.

„Dolgočasno nam bo tukaj, dolgočasno!“ je dejal Stabrovski Heleni, „toda varnejše, kakor nikjer na svetu. Noben sovražnik ne prodre te stene, ako bi to tudi poskusil, pa mu smolarji postreljajo vse ljudi sproti. Lažje je zavojevati vse ljudovlade — kar pa Bog začuvaj — nego puščavo. Dvajset let že bivam tukaj, pa še vse poznam, ker so kraji, katerim se ni moči približati, v katerih prebiva samo zverina, kjer vršé zlobni duhovi svoje plese. Toda mi živimo vsekako kristijanski in v vasi imamo kapelico, kamor pride enkrat na leto duhovnik iz Belske. Godilo se vam bo tukaj dobro, ako se le ne bodete preveč dolgočasili.“

Gospod Jan je bil zelo vesel, da je našel takšno skrivališče za svojo družino. Zamán pa si je prizadeval Stabrovski, da bi ga pridržal.

Prenočili so tukaj, in se podali drugega dné dalje v puščavo, spremljani od prevodnikov, katere jim je dal logar.

VIII.

Ko so po dolgem potovanju dospeli v Upito, je Volodijevski kar norel od veselja, a to tem več, ker že dolgo ni imel nobenih novic od Jana Skretuskega, o katerem je mislil, da se nahaja na Ukrajini. Še bolj pa se je razveselil, ko so mu tovariši povedali, da je došel v Upito z namenom: stopiti pri Razdivilu v službo.

„Hvala Bogu!“ je zaklical, „da smo se zopet zbrali in da bomo zopet skupaj služili. Človek ima celo do vojske več veselja, ko vidi, da ima prijatelje okrog sebe.“

„To sem jaz tako naravnal,“ reče Zagloba, „kajti ona dva sta hotela odriniti h kralju v Varšavo... Rekel sem njima: čemu bi se ne spomnili z Mihaelom davnih zbaražkih časov? Ako nam Bog tam dá srečo, kakor jo nam je dal za časov Hmelnickega, pa se kmalu pobotamo s Švedi, kakor smo se s Kozaki in Tatarji pod Zbaražem?...“

„Bog vas je navdahnil s to mislijo, moj stari prijatelj!“ odvrne Volodijevski.

„Toda čudno se mi zdi,“ omeni Jan, „da ste v Upiti že izvedeli o vojni pod Ujstjem. Mi smo si mislili, da vam prvi prinesemo sèm to novico.“

„Ta novica se je morala bržkone raznesti s posredovanjem židov,“ omeni Zagloba, „ker oni vedno najprvi vse zvedó. Oni imajo takšno zvezo med seboj, da če kdo kihne zjutraj v Veliki Poljski, pa mu odgovore zvečer na Žmudi in Ukrajini: „na zdravje!“

„Ne vem, na kak način je prišla ta novica k nam,“ reče Volodijevski. „Resnica pa je, nihče ni hotel tega verjeti ko se je izvedelo ... Toda pozneje nismo več dvomili o tem... Dà, kaj še povem? Še ni bilo vojne ter so prepevale tako rekoč še le ptice o njej, ko so jo pri nas že napovedali. Naš knez jo je moral bržkone pričakovati ali vedeti kaj več o njej, nego drugi, ker se je kretal kakor muha v močniku ter dospel zadnji čas v Kejdane. Že dva meseca nabiramo po njegovem povelju vojake, in sicer jaz, Stankovič in neki Kmitic, oršanski praporščak. Poslednji je že pripeljal svoj polk v Kejdane.“

„Ali dobro poznaš kneza-vojvodo vilenskega?“ vpraša Jan Skretuski Volodijevskega.

„Kako bi ga ne poznal, saj sem se boril v prošli vojni pod njegovim poveljništvom?“

„Kaj nam poveš o njem? Ali je vrl človek?“

„Izvrsten bojevnik je. Kdo vé, če ni najboljši po smrti kneza Jeremije v ljudovladi? ... Resnica, da so ga potlačili sedaj, toda on je imel le šest tisoč vojakov, sovražnik pa osemdeset tisoč. Zakladnik in vojvoda vitebski sta zelo nevoljna nanj, očistata mu namreč, da se je drznil s tako peščico spoprijeti se s tako orjaškim sovražnikom, a to samo radi tega, da bi mu ne bilo treba ž njima deliti zmage. Toliko pa morem reči, da bi mu ne ušel, ko bi imel več vojakov in denarja, sovražnik brez kazni iz rok. Zdi se mi pa, da se sedaj krepkeje poprime Švedov; ne bomo jih tukaj čakali, marveč odrinemo njim naproti na Inflantsko.“

„Po čem sodiš to?“

„Po dveh vzrokih. Prvič, ker hoče knez popraviti svojo, sedaj nekoliko zverženo slavo; drugič pa, ker zelo ljubi vojno ...“

„Jaz že poznam tega človeka izza šolskih let,“ omeni Zagloba. „Konj in sulica sta mu bila vedno ljubša od latinščine.“

„Gotovo, da to ni bil vojvoda poznanski, marveč nekdo drug“ reče Stanislav Skretuski.

Volodijevski jame izpraševati Stanislava o vsem, kar se je pripetilo pod Ujstjem. Ko konča poslednji pripovedovanje, reče :

„Ne, naš Radzivil ni sposoben za kaj takega. On bi raje prelił poslednjo kapljo krvi, nego se odločil podpisati sramotni dogovor, kakor je bil oni pod Ujstjem. Navžili se bomo vojne do sitega, ker nam bo načeloval hetman, ne pa tako strašilo za proso kakor je vojvoda poznanski.“

„To mi ugaja!“ reče Zagloba. „Mi si ne želimo ničesar več.“

„Pri tem moram še omeniti,“ nadaljuje Volodijevski, „da pridrvi narod skupaj od vseh strani, koj ko se tu zgane plemstvo. Da bi le ne zmanjkalo potrebnega denarja, ker to je najvažnejša stvar.“

„Za Boga!“ zakriči Stanislav, „jaz nočem prostakov. Raje sem zadnji v redni vojski kakor pa hetman v črni vojski.“

„Radi tukajšnega plemstva se vam ni treba vznemirjati,“ odvrne Volodijevski. „Tukajšni ljudje so hrabri in izurjeni. To se je pokazalo pri zadnjem naboru. Niti sprejeti nisem mogel vseh, ki so se oglasili. Pokazati vam hočem svoj polk in zagotavljam vas, ko bi ne čuli tega od mene, pa bi sami spoznali, da so to vrli vojaki. Vsakdo izmed njih je kakor kovana podkev, v vrsti pa stojé kakor nekdanji Rimljani. Ne bodo se udali tako zlepa Švedom, kakor Velikopoljci pod Ujstjem.“

„Nadejam se, da se obrne vse to drugače,“ reče Skretuski. „Dasi so Švedje hrabri vojaki, vendar so jih podili naši vojaki celo takrat; ko so prišli k nam pod poveljništvom največjega polkovnika.“

„Upajmo, da nam pomaga Bog!“

„Pojdimo torej brez odloga v Kejdane!“ reče gospod Stanislav.

„Dà, jaz sem že prejel naročilo, naj pridem nemudoma tja,“ odvrne Mihael. „Evo vam ukaz, iz katerega razvidite, da misli knez vojvoda na Švede.“

Po teh besedah odpre Volodijevski s ključem zabojček, ležeč pred njim na klopi, izvleče iz njega pergamen papir, ga razvije ter jame čitati:

„Gospod polkovnik Volodijevski!

Z veliko zadovoljnostjo smo čitali vaše poročilo, da je polk, ki ste ga nabrali, gotov za pohod. Imejte ga, gospod, pripravljenega, ker se bližajo hudi časi, kakoršnih še ni bilo. Sami pa pridite urno, kolikor vam je mogoče, v Kejdane, kjer vas hrepenéne pričakujemo. Ko bi došle k vam kake nepričakovane novice — ne verjemite jim, dokler ne začujete resnice iz naših ust. Postopati hočemo tako, kakor nam ukazuje Bog in naša vest, ne oziraje se na to, kar si utegnejo izmišljati naši nasprotniki o nas. Nadejamo se, da napoči že v bližnji prihodnosti čas, v katerem se očitno pokaže, kdo je pravi prijatelj Radzivilove hiše in kdo je pripravljen zlučiti ji celo in rebus adversis. Kmitic, Neviarovski in Stankovič so že priveli semkaj svoje polke; vaš pa naj ostane v Upiti, ker ga mogoče utegnemo tam rabiti, ali pa odrine pod povéljništvom mojega stričnika, kneza Boguslava, na Podlesje. O vsem tem izveste vse podrobno iz naših ust; — med tem pa se priporočamo za marljivo izvršitev svojih naročil ter vas pričakujemo v Kejdaneh.

Jan Radzivil,
vojvoda vilenski in veliki hetman litevski.“

„Iz tega pisma je razvidno, da se pripravlja nova vojska,“ reče Zagloba.

„Ker pa knez piše, da bo postopal tako, kakor mu Bog ukazuje, pomeni, da bo bil Švede,“ dodá Stanislav.

„Čudno se mi zdi samo to,“ reče Skretuski, „da piše o zvestobi Razdzivilovske hiše, ne pa do domovine, katera znači kaj več, nego Radzivilu ter nujnejše potrebuje rešitve.“

„On je že navajen govoriti tako,“ odvrne Volodijevski, „dasi je to meni samemu zamrzelo, ker ne služim Radzivilu, marveč domovini.“

„A kedaj si prejel to pismo?“ vpraša Jan.

„Danes zjutraj, in popoldne sem namenjen odriniti v Kejdane. Jutri se gotovo vrnem, vi pa se med tem tukaj počijete. Potem pa odrinemo, kamor nam ukažejo.“

„Mogoče na Podlesje?“ reče Zagloba.

„H knezu Boguslavu!“ omeni Stanislav.

„Knez Boguslav je sedaj v Kejdaneh,“ odvrne Volodijevski. „Je kaj znamenita oseba, le dobro si ga oglejta... Viteški človek je, toda poljskega ni ničesar več na njem. Nosi se po tujem kroju, govori le nemški ali francoski, katera jezika smeš poslušati celo uro, pa ničesar ne boš razumel...“

„Tudi jaz sem že čul nekoliko o njem,“ omeni gospod Stanislav. „On često prebiva pri mejnem grofu, kateri živi ne daleč od nas. Spominjam se še očetovega pripovedovanja, ko se je Boguslavov oče ženil s hčerjo mejnega grofa, da so se ljudje nanj zelo hudovali radi tega, da jemlje tujko za ženo. Toda prav je, da se je to zgodilo, ker ima mejni grof, kot Radzilovski sorodnik, sedaj še več vzroka pomagati ljudovladi. To, kar pravite, da niso imoviti, pa ni resnica. Ko bi kdo prodal Radzivilom vse, kar imajo, pa bi lahko kupil zemljišče mejnega grofa. Pa tudi sedanji mejni grof, Friderik Viljem, je nabral dokaj denarja ter ima dvajset tisoč dobro oboroženih vojakov, katere lahko postavi proti Švedom.“

„Ali pa to tudi učini?“ vpraša Jan Skretuski.

Črna nehvaležnost bi bila, ko bi tega ne učinil,“ odvrne Stanislav.

„Težavno je računati na tujo hvaležnost, zlasti še od krivovercev,“ reče Zagloba. „Spominjam se našega mejnega grofa iz njegovih mladih let. Vedno je bil mračen, kakor bi poslušal, kar mu vrag šepeta na ušesa. Rekel sem mu to v obraz, ko sva bila s pokojnim Konecpoljskim na Pruskem. Uprav takšen luteranec je kakor kralj švedski. Bog dal, da ne postaneta zaveznika proti ljudovladi...“

„Veš kaj, Mihael?“ reče naenkrat Jan, „tudi mi pojdemo s teboj v Kejdane. Sedaj je potovanje po noči prijetnejše, nego po dnevu, in to radi vročine. Rad bi pa tudi vedel, kaj bode iz tega? Do večera se nekoliko odahnemo, na noč pa se odpravimo na pot.“

„Jutri zarano dospemo tjekaj,“ odvrne Volodijevski. „Potoma pa je tudi na sedlu mogoče zadremati.“

Čez dve uri odrinejo vitezi na pot in dospejo do solčnega zahoda v Krakinovo. Potoma jim je pripovedoval Volodijevski o svojih tovariših, o lavdanskem plemstvu, o Kmiticu ter o vsem, kar se je zgodilo v novejšem času. Celo svoje ljubezni do gosposdične Aleksandre Bilevič jim ni zatajil.

„Sreča, da je nastala vojna,“ je dejal, „ker drugače bi se povsem posušil radi nje. Gotovo je, da mi je tako usojeno, da me nihče ne ljubi in da umrem najbrže kot samec.“

„Očividno je, da te je zbodla v srce kakor trn, ker si pri spominu na njo postal mračen kakor noč,“ reče Zagloba.

„Dà, žal mi je za njo. Že sem se hotel ozdraviti te bolezni ter izbiti klin s klinom. Radi tega sem že odjezdil h gospodu Šilingu, ki ima kaj zalo hčer. Enkrat sem jo na poti videl od daleč in prikupila se mi je zelo. Šel sem jo torej snubit. Na nesrečo, očeta nisem našel doma, gospodična pa, kaj porečete na to, me ni smatrala za Volodijevskega, marveč za njegovega služabnika!... Ko sem poizvedoval po njenem mnenju, nisem se drznil več stopiti pred njo.“

Vsi se zasmijejo.

„Da bi te vendar, Mihael!“ reče Zagloba. „Vsa zapreka tiči v tem, da ne najdeš ženske, ki bi bila s teboj enake rasti! Kje pa je sedaj ona čarovnica, ki je bila pri kneginji Višnjevecki, s katero se je nameraval pokojni Podbipeta — Bog se usmili njegove duše! — oženiti? Ona in ti bila bi kaj vzgleden par, ker sta oba enako velika.“

„Anica Borzobogata Krasenska?“ reče Jan Skretuski. „Dà, vsi smo bili v svojem času zaljubljeni va-njo, isto tako tudi Mihael. Bog vé, kje je ona sedaj?“

„Ne bilo bi napačno poiskati in potolažiti revico!...“ reče Volodijevski. „Zares, bila je kaj brhka deklica. Bog daj, da jo kmalu kje srečamo!...“

Tako so se pogovarjali vitezi po noči med seboj ter se spominjali nekdanjih in sedanjih časov. Potem so odmolili večerno molitev ter začeli dremati, gugajoč se na sedlih.

Noč je bila tiha in topla. Na tisoče zvezd je migljalo na nebu. Oni pa so počasi jezdili in pri tem tudi sladko spali. Še le o svitu se prvi vzbudi Volodijevski.

„Gospodje!“ zakliče, „odprite oči! Že vidim Kejdane!“

„Kejdane?... Kje?... Kakšne Kejdane?“ vpraša Zagloba.

„Tam le v daljavi. Li vidite stolpe?“

„Zalo mesto!“ reče Stanislav Skretuski.

„Po dnevu je še lepše,“ odvrne Volodijevski; „sami se prepričate o tem.“

„Saj so Kejdane lastnina kneza-vojvode?“

„Dà. Poprej je ono pripadalo rodbini Kiškov, toda oče sedanjega kneza jih je dobil za doto z Ano Kiščanko, kčerko vojvode vitebskega. Na vsej Žmudi ni odličnejšega mesta od Kejdana, ker ne pusté Radzivila židov v mesto. Poleg tega slové tudi po svoji izvrstni medicini.“

Zagloba si pomenca oči.

„To pomenja, da tu prebivajo vrli ljudje,“ reče. „A kakšno orjaško poslopje imajo tam na griču?“

„To je novi grad, zidan od Jana Radzivila. Služi mu za prestolnico. Oni-le koničasti stolp, ki ga vidite tam sredi mesta, pa je zvonik župljanske cerkve.“

Že se je popolnoma zdanilo, solnce je začelo vzhajati, ko so novi prišleci jezdili po židovski ulici ter z radovednostjo ogledovali nepoznano mesto. Ko so prejezdili glavni trg in grajsko ulico, so dospeli h grajskim vratom, na katerih sta bila vre-

zana mestni in radzivilovski grb. Ne daleč od vrat je stala glavna straža. Navzlic zgodnjemu jutru je bilo na dvoru že vse živo. Uprav pred gradom se je uril v orožju polk dragoncev, oblečen v plavkaste jopiče in švedske čelade. Pred ljudmi, stoječimi v vrsti, je jezdil častnik ter pravil nekaj vojakom. Okrog ograje je stalo dokaj ljudij, ki so zrli dragonce, in se pogovarjali potihoma med seboj.

„Poglejte, pogledajte!“ zakliče Volodijevski. „Tu pa gospod Harlamp uri svoj polk.“

„Ali res?“ zakliče Zagloba. „Mar misliš onega, s katerim bi se imel boriti ob času volitve v Lipkovem?“

„Seveda on. Toda od tega časa sva si najboljša prijatelja.“

„Resnica, sedaj ga tudi jaz poznam po nosu,“ zakliče Zagloba. „Dobro, da so železne čake prišle iz rabe, ker on bi nobene ne mogel rabiti, kajti njegov nos potrebuje posebnega pokrivala...“

Med tem, ko so se tovaršji tako šalili, jih je zapazil Harlamp ter jim urno pritekel naproti.

„Zdravstvuj, Mihael!“ pozdravi Volodijevskega. „Dobro, da si prišel.“

„Veseli me, da srečam tebe prvega. Predstavljam ti gospoda Zaglobo, katerega si spoznal v Lipkovem; tu sta pa gospoda Skretuska, namreč Jan, konjiški stotnik huzarskega polka, slavni Zbaražec...“

„Za Boga! torej vidim največjega viteza poljske zemlje!“ zakliče Harlamp. „Moj poklon!“

„Ta pa je Stanislav, kališki stotnik,“ nadaljuje Volodijevski, „ki pride naravnost izpod Ujstja.“

„Izpod Ujstja?... Torej ste imeli priložnost videti grozno sramoto... Že vemo vse, kaj se je zgodilo.“

„Uprav za to, ker se je to tam zgodilo, pridem semkaj z upanjem, da se tu ne zgodi nič podobnega.“

„Smete biti zagotovljeni. Radzivil ni Opalinski.“

„To so mi že včeraj rekli v Upiti.“

„Pozdravljam vas, gospodje, v svojem lastnem in knezovem imenu. Knez bo zelo vesel, ko zagleda take viteze, ker jih zelo potrebuje. Pojdite z menoj v orožnico, kjer imam stanovanje. Gotovo se hočete preobleči in okrepčati in tudi jaz pojdem z vami, ker sem ravnokar končal vežbanje.“

Po teh besedah skoči Harlamp znova k vojakom ter zapove s kratkim, gromčim glasom:

„Na levo, marš!“

Kopita zaropotajo po tlaku. Vrsta se pretrga na dvoja, potem na četvero, stopi v krdela, ki se jamejo počasi oddaljevati k orožnici.

„Vrli vojaki,“ omeni Skretuski, zroč z očesom strokovnjaka mehanično gibanje vojakov.

„Na prvi pogled se lahko vidi, da to niso črnovojniki,“ pritrdi Stanislav.

„In zapoveduje jim Harlamp?“ vpraša Zagloba. „Ako se ne motim, je on služil v petigorskem polku ter nosil na prsih srebrno petljo?“

„Dà,“ odvrne Volodijevski. „Toda zdaj je že par let od tega časa, odkar je postal poveljnik polka dragoncev... Star in izkušen vojak je.“

„Prosim, gospodje, za menoj... Evo, tam za palačo je orožnica.“

Pol ure poznej je sedelo vseh pet vojakov pri skledi pogretega piva, zabeljenega s smetano, ter se razgovarjalo o vojski.

„Kaj čujete tu pri vas?“ vpraša Volodijevski.

„Pri nas se čuje vsak dan kaj novega, ker ljudje trosijo vsak dan kaj novega, ker ljudje trosijo vsak dan druge novice, katere si sami izmišljajo,“ odvrne Harlamp. „Resnično rečeno, le knez sam jedini ve, kaj se vse zgodi. Pravijo, da ne spi po noči, po dnevu pa se po cele ure posvetuje s Harasimovičem.“

„Kdo je ta Harasimovič?“ vpraša Volodijevski.

„To je poglavar iz Zabłudova na Podlesju. Človek majhne postave, ki izgleda, kakor bi nosil zlodja pod pazduho. S kne-

zom je zaupljiv ter pozna vse njegove spletke. Meni se zdi, da nastane iz vseh teh šepetanj in razgovorov vojna... Zaman se ne posvetujeta po cele dneve; očitvidno je, da si bo treba namočiti roke v švedski krvi. Radzivil ni takšen človek, da bi se zastonj razgovarjal.“

„Tem bolje, tem bolje!“ omeni Zagloba.

„Ali je knez Boguslav tukaj?“ vpraša Volodijevski.

„Kajpada. Vrh tega pričakuje knez nekakih znamenitih gostov. Vse sobe gorenjega nadstropja so umetno ozalšane, ker jih pričakuje že danes. Zvečer ima biti banket... Radi tega dvomim, da vas pusti knez danes k sebi.“

„Sam mi je naročil, naj pridem danes.“

„To je dobro, toda opraviiti ima mnogo... Pri tem... ne vem, ali vam smem to povedati... toda čez jedno uro bodo itak vedeli to vsi... torej bom vendar-le povedal... Tu se godé čudne reči...“

„Kaj takšnega? Kaj takšnega?“ vpraša Zagloba.

„Evo, treba vam je vedeti, da je prišel pred dvema dne-voma gospod Judicki, maltanski plemič, o katerem ste nemara že slišali.“

„Seveda,“ reše Ján; „on je hraber vitez.“

„Tako je za njim je dospel tudi poljni hetman Gosevski. Njegov prihod nas je zelo iznenadil, ker je splošno znano, v kakih razmerah in neprijaznosti živi on z našim knezom. Nekateri so se veselili, da sta se nasprotnika spravila ter rekli, da so Švedje pomagali k temu. Tudi jaz sem si mislil tako. Med tem pa so se vsi trije zaprli v sobo na posvetovanje. Zaklenili so vrata, da nihče ni mogel slišati, o čem se posvetujejo. Samo Krepštul, ki je stal na straži, je dejal, da so močno kričali, zlasti gospod poljni hetman. Poznej jih je sam knez spremil v spalnice, kjer so po noči vsakemu postavili stražo pred vrata.

Volodijevski vstane s sedeža.

„Za Boga, to ni mogoče!“ reče.

„A vendar je to resnica... Pri jednih in pri drugih vratih stoji vojak z orožjem, kateremu je strogo ukazano, ne pustiti nikogar ne ven ne notri...“

Vitezi se začudeni pogledajo.

„To pomenja, da je veliki hetman vtaknil v ječo poljnega hetmana!“ omeni Zagloba. „Toda, kaj pomenja to?“

„Jaz ne vem. A Judicki... je tudi hraber vitez!“

„Knezovi častniki so se morali vendar kaj pomenkovati o tem. Ali nisi nič slišal?“

„Še sinoči sem izpraševal Harasimoviča...“

„In kaj ti je odgovoril?“ vpraša Zagloba.

„Ničesar ni hotel povedati; samo prst je položil na usta ter dejal: To so izdajice!“

„Kako, izdajice!“ zakliče Volodijevski ter se prime za glavo.

„Niti Gosevski, niti Judicki ne moreta biti izdajici. Vsa ljudovlada ju pozna kot vrla moža, ki zelo ljubita domovino.“

„Dandanes se ne sme nikomur verjeti,“ odvrne turobno Stanislav Skretuski. „Ali se mar ni smatral Krištof Opalinski za Katona?... Ali ni prvi prijemal druge, da ne služijo dovolj vneto domovini?... Med tem pa je on prvi izdal domovino ter še druge izvabil za seboj.“

„Toda za komornika in Judickega stavim svojo glavo,“ zakliče Volodijevski.

„Ne stavi, Mihael, glave za nikogar!“ svari ga Zagloba. „Brez vzroka ju gotovo niso zaprli. Morala sta že kovati kake splotke, ker drugače bi ne bilo mogoče. Sicer si pa knez ne bi hotel delati sovražnikov, ko se pa pripravlja na vojno!“

„Istinito, ne razumem tega,“ omeni Harlamp, „kako je to mogoče... Takšna dostojnika, a tu pa ju zapró brez sodbe, brez zaslišanja... Saj vendar niti sam kralj ne more koga zapreti brez soglasja ljudovlade.“

„Knez hoče očitvidno vpeljati rimski običaj,“ reče Stanislav „ter postati diktator ob času vojne.“

„Vse jedno, naj pa bo diktator, samo da bo pobijal Švede,“ odvrne Zagloba. „Jaz hočem prvi glasovati zanj.“

„Da bi le ne želel postati protektor (pokrovitelj),“ omeni po pomisleku Jan Skretuski, „kakor znani Anglež Kromwel, ki si je drznil dvigniti svojo roko celo na lastnega kralja.“

„Dà, Kromwel! Kromwel je krivoverec!“ zakriči Zagloba.

„A knez-vojvoda?“ vpraša resno Jan Skretuski.

Na to vsi umolknejo ter s strahom gledajo nekaj časa v temno prihodnost. Harlamp pa se razsrdi ter reče:

„Že od mladih nog služim knezu-vojvodi, dasi sem le nekoliko mlajši od njega. Še kot mladenič bil je moj stotnik, potem poljni hetman in sedaj je veliki hetman. Poznam ga bolje nego vi, ter ga ob enem spoštujem in ljubim. Radi tega prosim, ne primerjajte ga s Kromwelom, da nisem primoran vam nekaj reči, kar mi ne bi pristojalo kot gospodarju te sobe...“

Pri teh besedah si jame Harlamp grozno vihati brke ter gledati izpod čela Jana Skretuskega. Ko Volodijevski to vidi, upre svoj bister in hladen pogled v Harlampa, kakor bi hotel reči:

„Samo zini!“

Brkač si je takoj odpihal, ker je imel Volodijevskega zelo v čislih, saj je znal, da bi bilo prenevarno spreti se ž njim. Torej nadaljuje z nežnejšim glasom:

„Knez je istinito kalvinec; toda prave vere radi blodnje ni zavrgel, ker se je že rodil v njej. On ne postane nikdar ni Kromwel, ni Radziejewski, niti Opalinski, ko bi imele tudi Kejdane razpasti v razvaline. To je ves drugi rod in druga kri.“

„Pa da sta Gosevski in Judicki zaprta?... no! no!“ reče Volodijevski, zmajoč z glavo. „Knez očitno ni kaj prijazen svojim zaupnim gostom.“

„Kaj praviš, Mihael?“ odvrne Harlamp. „On je tako prijazen, kakor še nikdar ni bil... Temu v dokaz zamore služiti slučaj, ki se je pripetil te dni... Mi vsi smo se temu čudili... Kdo bi si mogel misliti, da bi knez, ki noče imeti sebi enakih,

hodil z roko v roki z mladim Kmiticem? ... Saj je on še povsem mlekozob in tudi dokaj prestopkov obtežuje njegovo vest, kar pa veste sami najbolje ...“

„Vemo, vemo,“ odvrne Volodijevski.

Daljši razgovor jim pretrga prihod novega gosta. Bil je to plemič okrog štiridesetih let, drobne, suhe, toda gibčne postave, zvijajoč se kakor piškur, z drobnim licem, tankimi ustnicami, redkimi brkami in z nekoliko škilastimi očmi. Oblečen je bil v trilihov kaftan z dolgimi rokavi, ki so mu popolnoma pokrivali roke. Ko je vstopil, se je globoko pripognil; na to se zopet naglo vzravнал, zavrtel glavo ter izpregovoril z urnim glasom:

„Poklon, gospod Harlamp, moj poklon! Klanjam se, gospod polkovnik, vaš najnižji sluga!“

„Poklon, gospod Harasimovič!“ odvrne Harlamp. „Česa želite?“

„Bog vam je poslal goste, in jaz sem jim prišel ponuditi svojo službo ter se seznaniti ž njimi ...“

„Dà, toda oni niso prišli k vam!“

„Seveda ne k meni, ker tega ne zaslužim. Pa ker nado-meščam kneza, ki tu ni navzoč, torej pridem pozdravit te znamenite goste.“

„Vi imate še dolgo pot do maršalove časti,“ odvrne Harlamp, „ker maršal je kaj važna oseba, vi pa ste le zabludovski zakladnik.“

„Služabnik Radzivilovih služabnikov sem! To je resnica, in od te trditve ne odstopim ... Toda ko je slišal knez o prihodu gostov, me je poslal semkaj, da poizvem, kdo da so in vi, gospod Harlamp, mi takoj odgovorite, naj bi bil tudi jaz le knezov hajduk.“

„Jaz bi odgovoril ne samo vam, zabludovski zakladnik, marveč še celo opici, ki bi prišla k meni od kneza z naročilom. V takem slučaju pa poslušajte ter zapišite si na nos njihova imena. To je gospod Jan Skretuski, slavni Zbaražec, ta pa njegov stričnik gospod Stanislav ...“

„Veliki Bog! Kaj slišim!“ zakliče Harasimovič.

„To pa je gospod Zagloba.“

„Veliki Bog, kaj slišim?!“ ponovi oni.

„Če ste, gospod, tako ostrmeli, ko ste slišali moje ime,“ reče Zagloba, „pa lahko razumete, kako morajo ostrmeti še le sovražniki na bojnem polju.“

„A ta je pa gospod polkovnik Volodijevski,“ dokonča Harlamp.

„To je bridka Radzivilova sablja,“ reče s poklonom Harasimovič. „Knez ima opravka čez glavo, toda za take junake že najde časa, gotovo ga najde... Med tem pa: s čim naj vam postrežem? Ves grad in vsa grajska klet sta vam na razpolago.“

„Slišali smo o kejdanski medicini, da je izvrstna,“ reče urno Zagloba.

„Tako je!“ odvrne Harasimovič. „Izvrstno medico imamo! Takoj vam jo pošljem na poskušnjo. Upam, da itak ostanete dlje časa tukaj.“

„Za to smo tudi prišli, da bi stali na strani kneza-vojvode,“ reče Stanislav.

„Hvalevreden je vaš namen, iembolj, ker se bližajo hudi časi.“

Pri teh besedah se Harasimovič znovič prikloni, da postane za laketa manjši kakor navadno.

„Kaj je slišati novega?“ vpraša Harlamp.

„Knez ni zatisnil vso noč očesa, ker sta dospela dva poslanca. Čimdalje slabejše reči se čujejo. Kralj Karol Gustav je že stopil za Wittembergom na poljsko zemljo. Mesto Poznani in vsa Velika Poljska je že zajeta; kmalu pride tudi Mazovišče na vrsto. Švedje se nahajajo že v Lovišču tik Varšave. Naš kralj je zbežal iz Varšave, katero je zapustil brez obrambe. Danes ali jutri krenejo Švedje va-njo. Pravijo, da je kralj bil v odločilni bitki zmagan in da hoče zbežati v Krakov, odtod pa iti na tuje prosit pomoči. Slabo je, gospodje! Nahajajo se celo takšni, ki

pravijo, da je prav tako; da Švedje ne delajo nasilja, da spoštujejo dogovore, ne pobirajo davkov, spoštujejo svobodo ter nikogar ne ovirajo v veri. Za to povsod radi sprejemajo pokroviteljstvo Karola Gustava... Očividno je, da je naš kralj mnogo zakrivil... Vse je že propalo zanj... Človek bi se kar razjokal, toda kar je zgubljeno, je zgubljeno!“

„Čemu se tako zvijate, gospod, kakor piškur, kadar ga polagajo v lonec!“ zagromi Zagloba. „O nesreči govoriti tako, kakor bi je bili celo veseli.“

Harasimovič se je delal, kakor da ne sliši. Dvignil je oči kvišku in ponovil še nekolikokrat:

„Propalo je vse, propalo za večne čase. Trem vojskam se ne ubrani ljudovlada!... Propalo je!... Naj se zgodi božja volja! Samo naš knez-vojvoda še lahko reši Litvo...“

Zlokobne besede so še odmevale po dvorani, ko je Harasimovič zginil za vratmi tako urno, kakor bi padel v zemljo. Naši vitezi pa so še sedeli turobno, kakor bi jih tlačilo nekako težko breme.

„Še blazni postanemo!“ zakriči naposled Volodijevski.

„Prav pravite, gospod,“ pritrdi Stanislav. „Bog daj samo koj vojno, v kateri se človek ne muči z domišljijo, ne obupuje, marveč se samo bije.“

„Še žal nam postane po prvih časih Hmelnickega,“ reče Zagloba. „Tudi takrat smo doživeli poraze, nismo imeli pa izdajic.“

„Tri takšne grozne vojne ob enem, ko nam pa še za jedno manjka moči!“ omeni Stanislav.

„Moči nam ne manjka, marveč poguma. Radi nečimnosti gine domovina. Bog daj, da kmalu dočakamo kaj boljega!“ reče turobno Jan.

„Ne oddahnem se poprej, nego na bolnem polju,“ zatrdi Stanislav.

„Da bi le kmalu zagledali kneza!“ zakriči Zagloba.

Njegova želja se je kmalu izpolnila, kajti čez uro časa se vrne Harasimovič ter nizko se priklanjaje naznani vitezom, da jih knez nemudoma hoče videti.

Ker so bili že preoblečeni, se brez odloga dvignejo ter odidejo. Harasimovič jih spremlja iz orožnice, pelje čez cesto, na kateri je bilo polno vojakov in plemstva. Nekateri so stali v gručah ter se razgovarjali o novicah, katere je prinesel zabloudovski komornik. Obrazi vseh so razodevali nemir in nekako vneto pričakovanje. Večkrat so čuli ponoviti besede: „Vilna gori! Vilna je požgana do tal!... Varšava je zajeta!... Švedje so že v Mali Poljski! Izdajstvo!...“

Pri glavnem vhodu, poleg katerega so rastle pomarančna drevesa, je bilo še tesnejše, nego na dvoru, katerega so ravnokar prekoračili. Tu so se razgovarjali o zaporu Gosevskega in Judickega. Vsi so se rinili v dvorano in hoteli izvedeti resnico iz ust samega kneza, ki je v tem hipu sprejemal polkovnike in odličnejše plemstvo. Trabantje, razpostavljeni poleg kamenite ograje, so skrbeli, da gneča ni postala prevelika, ponavljajoč vsaki hip besede: „Počasi, gospodje, počasi!“ In tolpa se je za trenutek vstavila, ko ji je trabant z dolgo sulico zgradil pot, da so spredaj gredoči imeli čas stopiti v dvorano.

Konečno se zabliška skozi odprta vrata plavkast strop in naši znanci stopijo v dvorano. Oči se jim vpró najpoprej na oder, stoječ sredi dvorane, okrog katerega je stala množica viteštva in gospode v bogati, raznobarvni opravi. Spredaj je stal prazen naslonjač, nekoliko vzvišen od drugih, z visokim pultom, vrhu katerega je ležala pozlačena knežja kapa, izpod nje pa je visel rudečkast žamet, obroblien s šapelji.

Kneza ni bilo še v dvorani, toda Harasimovič, vodeč viteze za seboj, se prerije skozi zbrano plemstvo do malih vrat, skritih poleg odra v steni. Zapove jim, naj tam počakajo, sam pa smukne skozi vrata.

Čez malo časa se vrne z naznanilom, da jih knez prosi, naj vstopijo.

Oba Skretuska, Zagloba in Volodijevski stopijo v neveliko, toda svetlo sobano, obito s pozlačenimi preprogami ter obstanejo, ko vidijo za mizo, pokrito s papirji, dva moža v živahnem razgovoru. Jeden od nju, še mlad človek, opravljen po tujezemskem kroju, z dolgimi lasmi, je šepetal staremu tovarišu nekaj na uho in ta ga je poslušal z nagrbančenim čelom ter časih pa časih pokimal z glavo. Tako je bil zamišljen v razgovor, da še opazil ni kmalu prišlecev.

Bil je to človek štiridesetih let, orjaške postave in širokopleč. Oblečen je bil v škrlatasto obleko, izdelano po poljskem kroju ter zapeto pod vratom z dragocenimi zaponkami. Lice mu je bilo veliko ter je razodevalo ošabnost, resnobo in moč; črte na njem so kazale bojevnika in vladarja. Dolge, navzdol viseče brke so ga delale še bolj mračnega, da je bilo videti lice kakor izklesano iz mramora. Čelo je imel radi premišljevanja nagrbančeno, toda lahko si uganil, da mora biti gorje onemu, naj si bo že prostak ali vojak, nad katerim se razlije njegova jeza.

Sploh je bilo nekaj veličanstvenega na tej postavi, in vitezem se je zdelo, da je ta sobana, v katero so prišli, pretesna za ono postavo. Na prvi pogled je vsakdo lahko spoznal kneza Janoša Radzivila, vojvoda vilenskega in velikega hetmana litevskega. Lahko razumljivo, da je bilo temu veljaku pretesno, ne samo na prostranem posestvu, marveč celo na vsej Žmudi in Litvi.

Mlajši njegov tovariš, z dolgimi lasmi in v tujezemski opravi, je bil knez Boguslav, Janošev stričnik, hlevar velike kneževine litevske.

Nekaj časa je šepetal hetmanu nekaj na uho, konečno pa reče glasno:

„Pustim vam svoj podpis na pogodbi ter odidem.“

„Pa pojdi gospod, če le ne more biti drugače,“ odvrne Janoš Radzivil, „dasi bi mi bilo ljubše, da bi tu ostal, ker se ne vé, kaj še vse pride...“

„Svetli knez ste vravnali vse tako, kakor je prav; tam pa je treba delo nujno vzeti v roke. Torej z Bogom!“

„Bog naj varuje vso našo hišo ter naj jo proslavi!“

„Adieu, mon frère (z Bogom, brate)!“

„Adieu!“

Podasta si roke, na kar hlevar urno odide, veliki hetman pa se obrne k navzočim:

„Oprostite, gospodje, da sem vas pustil čakati,“ reče z debelim, počasnim glasom. „Toda sedaj so takšni časi, da trgajo človeka na vse strani. Čul sem že vaša imena ter se radoval, da mi je Bog poslal takšne viteze. Sedite, dragi gostje. Kateri izmed vas je Jan Skretuski?“

„Jaz sem k službi vaše knežje milosti,“ odvrne Jan.

„Toda vi gospod, ste starosta... kar pa sem bil pozabil.“

„Ne, nisem starosta,“ odgovori Jan.

„Kako?“ zakliče knez ter nagrbanči čelo. Mar vam niso dali starostva za to, kar ste učinili pri Zbaražu?“

„Nisem se poganjal za to.“

„Dati bi je vam morali brez prošnje. Kako? Ali je bilo mogoče pustiti vas brez nagrade?!... Jaz se temu čudim... Sicer pa, čemu se neki čudim?... Saj sedaj dobivajo nagrade samo oni, ki znajo prigibati hrbet kakor vrbovo protje!... Hvala Bogu, da ste prišli semkaj, ker tu nismo tako kratke pameti, da bi pozabili takšnih zaslug, kakoršna je vaša in gospoda polkovnika Volodijevskega...“

„Ničesar si še nisem zaslužil...“

„Prepustite to meni, med tem pa vzemite to pismo, izgotovljeno še v Rosnah, s katerim vam izročam Didke v dosmrtno lastnino. To ni slabo zemljišče in vsako pomlad bo treba sto plugov poslati na polje. Vzemite vsaj to, ker sedaj ne morem dati več; povejte pa gospodu Skretuskemu, da Radzivil ne pozabi svojih prijateljev, niti onih, ki so pod njegovim poveljništvom služili domovini.“

„Vaša knežja milost!...“ zajeclja Volodijevski zmeden.

„Ne govorite nič ter oprostite, da je tega tako malo. Povejte pa gospodom, da ne propade nobeden izmed onih, ki so združili svojo usodo z usodo Radzivilov. Nisem sicer kralj, toda — ako bi bil — Bog mi je priča, da ne pozabim ni Jana Skretuskega niti Zaglobe...“

„Tukaj sem!“ reče Zagloba ter se pomakne urno naprej. Jel se je namreč že vznemirjati, ker se ga knez doslej še ni spomnil.

„Uganil sem, da ste to vi, ker so mi povedali, da ste že v letih.“

„Imel sem čast hoditi v šolo z očetom vaše knežje milosti, ki je bil že od mladih nog kaj vitežki človek. Bila sva velika prijatelja, ker je tudi meni bolj ugajala sulica nego latinščina.“

Stanislavu Skretuskemu, ki še ni dovolj poznal Zaglobe, se je zdelo jako čudno slišati to pripovedovanje, ker Zagloba je še le prejšnjega dne pripovedoval v Upiti, da je hodil v šolo ne z Radzivilovim očetom, marveč s knezom samim, kar pa tudi ni bilo verjetno, ker je bil knez dokaj mlajši od njega.

„Torej ste vi rojeni na Litvi?“ vpraša knez.

„Na Litvi!“ odvrne brez jecljanja Zagloba.

„Sedaj pa lahko uganem, da niste prejeli kake nagrade, ker Litvinci smo že privajeni, da nas pitajo z nehvaležnostjo... Če prav vem, ste vi pobili Burlaja ter obglavili z jednim mah-ljejem tri Turke pod Zbaražem?“

„Burlaja sem potolkel, če tudi so dejali, da se ž njim nobeden kosati ne more. Kar pa se tiče onih treh glav, moglo se je to v bitki res primeriti... toda pod Zbaražem je to učinil nekdo drugi.“

Knez za trenutek umolkne, potem pa nadaljuje:

„Ali vas ne boli to preziranje, s katerim so vas odpravili?“

„Kaj hočemo, vaša knežja milost, dasi tudi grabi človeka včasih nevolja,“ odvrne Zagloba.

„Bodite veseli, vse se izpremeni... Že radi tega, da ste prišli semkaj, sem vaš dolžnik, in dasi nisem kralj, vendar ne ostane le pri besedah.“

„Vaša knežja svitlost,“ reče na to urno in ponosno Skretuski, „mi nismo prišli sem radi nagrade... Sovražnik je napadel domovino, torej ji hočemo iti na pomoč pod poveljništvom tako proslavljenega vojskovodje. Moj bratranec Stanislav je videl pod Ujstjem strah, nered, sramoto in izdajstvo ter naposled zmago sovražnika. Mi tu pa bomo pod velikim vojskovodjo in zvestim braniteljem služili domovini in kralju. Tu sovražnika ne pričakuje zmaga, marveč smrt in poraz... Radi tega smo prišli ponuditi vaši knežji svitlosti svojo službo. Vojaki smo, torej že kar koprnimo po boju.“

„Ako ste prišli iz tega namena, pa se nadejam, da vam bo skoraj ustrezno,“ odvrne knez resnobno. „Ako ne danes, pa jutri gotovo odrinemo na pohod, ker moramo maščevati vilenski požar... Ne bom vas dalje zadrževal, ker vem, da ste potrebni počitka... Na večer pa pridite zopet v grad. Nemara se še pozabavamo nekoliko pred odhodom, ker je dokaj zalih gospodičen zbežalo pod naša krila v Kejdane... Gospod Harasimovič,“ dostavi knez, obrnivši se k podstarosti, „povej zbranim v dvorani, da sedaj ne pridem, ker nimam časa; da zvedó pa še nocojšnji večer vse, kar želé poizvedeti. Ostanite zdravi, gospodje, dalje vas nočem zadrževati...“

Po teh besedah jim seže knez po vrsti v roke, kakor da so njemu enaki. Mračno lice se mu je zjasnilo, ona nepristopnost, ki ga je obkoljevala kakor temni oblak, pa je izginila popolnoma.

„To je pravi vojskovodja!“ zakliče Stanislav, ko se prerijejo skozi gnečo plemstva, zbranega v oni dvorani.

„Pripravljen sem iti zanj v ogenj in vodo,“ zakliče Zagloba.

„Priznavam, da sem popolnoma zbežan,“ reče Volodijevski.

„Slišal sem, da knez ni posebno darežljiv, med tem pa smo vsi videli dokaz njegove radodarnosti.“

„Zatakni si to pismo, katero si prejel, za pas... Če se bo kdo pritoževal o knezovi nehvaležnosti, pa jo izderi izza pasu ter ga udrihni ž njim po zobeh. Boljših dokazov ne najdeš.“

„Iz tega, kar se je zgodilo, je razvidno, da si knez pridobiva prijatelje, radi česar jih obsipuje z darovi,“ omeni Jan Skretuski. „Gotovo ima za to poseben vzrok.“

„Ali nisi slišal o njegovi nakani?“ odvrne Zagloba. „Saj je dejal, da se pojde maščevati za vilenski požar.“

Tako se razgovarjaje dospejo na cesto, po kateri so cepetali oddelki konjice, množice oboroženega plemstva, pa tudi kočije, v katerih so se vozili velikaši iz okolice, z ženami in otroki. Ko zapazi to Volodijevski, potegne vse za seboj k vratom, da si ogledajo prišlece.

„Kdo ve,“ reče Zagloba, obrnivši se k Volodijevskemu; „nemara je danes tvoj srečen dan. Nemara zagledaš med temi ženskami danes svojo zaročenko. Pozor! tam se bliža odprta kočija in v njej sedi nekaj belega...“

„V njej ne sedi ženska, marveč on, ki me lahko poroči ž njo,“ odvrne bistrooki Volodijevski. „Če se ne motim, je to gospod Parčevski v družbi višjega dijakona vilenskega, duhovnika Belozora.“

„In ona obiskujeta kneza, ki je kalvinec?“

„Kaj hočeta, ker v javnih zadevah ne more biti drugače.“

„Hej, koliko je tu ljudij, kakšen trušč!“ reče Zagloba. „Človek kar splesni na deželi kakor stara goba ter nekako podivja... Tu pa se nehoté spomnim davnih časov in lopov naj sem, če se ne prikupim kakemu dekletu.“

Daljše besede so mu pretrgali vojaki, stoječi na straži pred vratni, ki so se postavljali pri škofovem prihodu v vrsto. Škof se je peljal mimo ter blagoslavljal navzoče z roko na obe strani.

„Kaj pametno je to za kneza,“ reče Zagloba, „da škofa tako spoštuje, dasi ne priznava cerkvene vlade... Dal Bog, da bi bil to prvi korak k spreobrnjenju!“

„Ej! iz tega ne bo nič. Pokojna njegova žena se ni malo trudila v tem oziru, pa ni nič opravila, da jo je prehitela ko-
nečno smrt... Toda čemu se vojaki ne razidejo? Bržkone pride še kak drug veljak.“

Res se je prikazala v daljavi cela karavana oboroženih vojakov.

„To so dragonci Ganchofa,“ reče Volodijevski. „Pa kočije imajo v sredi.“

Med tem jamejo ropotati hobni.

„Oho! sedaj vidimo, kdo je večji nego žmudski škof!“ zakliče Zagloba.

„Čakaj gospod; tukaj so.“

„Dve kočiji imajo v sredi.“

„Dà, dve. V prvi sedi gospod Korf, vojvoda vendenski.“

„Ali res!... zakliče Jan Skretuski. „To je moj znanec iz Zbaraža.“

Vojvoda jih je tudi spoznal, in sicer najprvo Volodijevskega, katerega je večkrat videl. Ko se je peljal mimo, se je sklonil s kočije ter zakričal:

„Zdravstvujte, gospodje, stari tovariši!... Pripeljal sem vam goste!“

V drugi kočiji, na kateri je bil pribit Radzivilov grb in v katero so bili vpreženi štirje konji, sta sedela dva gospoda brhke rasti, opravljena po tujezemskem kroju, na glavi sta imela klobuke s širokimi krajci, izpod katerih so se jima vsipali bujni lasje na široka pleča. Oba sta bila očividno tujca, kajti z radovednostjo sta ogledovala grad in ljudi.

„Kdo sta ta vraga?“ vpraša Zagloba.

„Ne poznam ju, nikdar ju še nisem videl,“ odvrne Volodijevski.

Med tem je kočija smuknila mimo ter zatočivši kolobar, zdrdrala naravnost pred grad. Dragonci pa so še ostali. Volodijevski spozna njihovega poveljnika.

„Tokarevič!“ zakliče, „stopi no bližje!“

„Klanjam se, gospod polkovnik!“

„Kdo se je pripeljal?“

„Švedje.“

„Švedje?“

„Dà, pa še kaj znameniti osebi!... Oni debeli je grof Löwenhaupt, oni brhkejši pa Benedikt Šitte, baron pl. Duderhoff.“

„Kaj iščeta tukaj?“ vpraša Volodijevski.

„Bog ga vedi?“ odvrne častnik. „Pripeljali smo ju iz Birže. Bržkone sta prišla pogodbo sklepat z našim knezom, kajti že v Birži smo čuli, da zbira knez veliko vojsko, s katero hoče odriniti na Inflantsko.“

„Lopovi! Strah jih spreletava!“ zakliče Zagloba. „Na eni strani napadajo Veliko Poljsko ter preganjajo kralja, tu pa se zopet priklanjajo Radzivilu, da bi jih ne zapodil na Inflantsko. Le čakajte! Kmalu poračunimo z vami. Živio, Radzivil!“

„Živio!“ ponovi plemstvo, stoječe pri vratih.

„Defensor patriae (Branitelj domovine)! Naš branitelj! Naš branitelj! Na Šveda, gospodje, na Šveda!“

Okrog Zaglobe se zbere precejšna tolpa. Zagloba, to videč, skoči na steber pri vratih ter zakliče:

„Čujte, gospodje! Kdor me še ne pozna, temu povem, kdo da sem... Pred vami stoji star Zbaražec, ki je pobil Burlaja, največjega hetmana za Hmelnickim, s to-le staro roko. Kdor še ni čul o Zaglobi, ta je gotovo sedel takrat za pečjo.“

„Slišali smo, slišali!“ oglase se številni glasovi.

„Čujte torej, gospodje! Moje stare kosti bi potrebovale počitka. Bolje bi bilo poležavati po pekarnah ter jesti pecivo in smetano, pobirati jabolka po sadnikih, ali pa stati, držeč roke na hrbtu, na njivi za žanjicami ter tipati jih po ramah. Skratka: potreboval bi počitka. Ker pa se nahaja v zadregi domovina, ker sovražnik tepta našo očetnjavo, za to me vidite tukaj, da se z vami vred uprem sovražniku, v imenu matere, ki nas je vse odgojila. Kdor dandanes ne stoji pri njej, kdor ji ne priteče na pomoč, on ni njen sin, marveč pastorek, ki ni vreden njene ljubezni. In jaz, starec, torej grem, naj se zgodi volja božja in ako bo treba tudi umreti, bom vendar klical do poslednjega zdihljeja: Na Šveda, gospodje bratje, na Šveda!... Prisezimo si, da

ne odložimo poprej sabelj iz rok, dokler ga ne zapodimo iz domovine!...

„Na to smo pripravljeni že brez prisegel!“ zakličijo številni glasovi. „Pojdmo, kamor nas popelje naš knez in hetman, kjer koli se bo pokazala potreba.“

„Gospodje, bratje!... Videli ste, kako sta se pripeljala dva bregušarja v pozlačeni kočiji. Ona vesta, da se z Radzivilom ne da igrati. Hodila bosta za njim po sobanah, poljubovala mu roke, proseč, da jih pusti na miru. Toda knez, pri katerem sem bil na posvetovanju, me je zagotovil v imenu vse Litve, da noče slišati o kakem pogajanju, da mora nastati vojna!“

„Vojna! Vojna!“ ponové kakor odmev poslušalci.

„Da se bo pa naš vojskovodja,“ nadaljuje Zagloba, „držal pogumneje, pokažimo mu, gospodje, naša čutila. Pojdimo tjekaj pod okna ter zaupijmo: Hajd na Šveda! Za meno, gospodje!“

Po teh besedah skoči s stebra ter zdirja naprej in tolpa za njim pod grajska okna. Hrup je nastajal čimdalje večji ter se naposled izpremenil v jeden sam krik:

„Na Šveda! Na Šveda!“

Čez malo časa prihitita iz veže gospod Korf in za njim Ganchof in oba jameta krotiti plemstvo ter ga prositi, naj se razide.

„Za Boga!“ reče Korf, „tu gori kar šipe šklepetajo od hrupa. Vi gospodje niti ne veste, v kakšnem neprilичnem času ste jeli kričati! Kako morete onečaščevati poslanca ter dajati vzgled nepokorščine? Kdo vas je našuntal k temu?“

„Jaz!“ odgovori Zagloba. „Povejte gospodu knezu v imenu nas vseh, naj bo trd in neizprosen, kajti mi vsi smo pripravljeni vstrajati pri njem do poslednje kaplje krvi.“

„Zahvaljujem se vam v imenu gospoda hetmana, toda razidite se sedaj. Le premišljeno, gospodje, ker sicer pokopljete popolnoma našo mater domovino. Medvedjo službo skazuje domovini, kdor onečašča danes poslanca.“

„Kaj je nam mar za poslanca? Hočemo se biti, nočemo se pogajati!“

„Veseli me vaš pogum! Pride čas tudi za to in nemara še jako kmalu. Počijte se sedaj ter založite v usta kak grižljaj! Težavno se je biti s praznim želodcem.“

„Resnica!“ zakriči Zagloba. „Zdaj ko je knez spoznal naš namen, nimamo tukaj ničesar več opraviti!“

Množica se je začela razhajati.

„Kdo je provzročil ta hrup?“ vpraša knez, s čegar lica se še ni bila skadila jeza, ko sta se Korf in Ganchof vrnila v dvorano, v kateri se je Radzivil razgovarjal s poslanca, s škofom Parševskim, z Adamom Komarovskim in drugimi.

„Novodošli plemič Zagloba,“ odvrne Kort.

„Hraber vitez je,“ odvrne knez, „toda prezgodaj je začel razgrajati.“

Po teh besedah se sklone h Ganchofu ter mu nekaj pošepeta na uho.

Zagloba pa, zadovoljen sam s seboj, odide s širokimi koraki v spodnje sobane, spremljan od gospodov Skretuskih in Volodijevskega.

„Vidite, dragi tovariši,“ reče jim, „komaj sem se pokazal v Kejdanah, že sem si pridobil ljubezen plemstva ter vzbudil v njem dremajoče občutke. Lažje odpravi sedaj knez poslanca, ker se lahko sklicuje na našo zahtevo. Mislim, da mi to ne ostane brez nagrade, dasi se brigam le za čast... Čemu si tako obstal, Mihael, kakor bi okamenel ter upiraš tako oči v kočijo pri vratih?“ dodá, obrnivši se k Volodijevschemu.

„Ona je tukaj!“ reče, vihaje si brke Mihael. „Za Boga živega, to je ona!“

„Katera ona?“

„Bilevičeva, gospodična Aleksandra.“

„Ona, ki te je odklonila?“

„Dà. Toda pogledjte jo gospodje! Kako bi se človek ne ža-lostil radi take krasotice?“

„Počakaj no, da jo ogledamo,“ odvrne Zagloba.

Med tem se je kočija, v kateri se je peljala gospodična Bilevičeva, približala govorečim. Sedela je poleg osivelega starca ter bila tako zala, da so se obračale oči vseh navzočih nehoté za njo.

Volodijevski sname klobuk ter se pokloni, toda ona ni zapazila njegovega poklona.

„To je gosposko dekle,“ reče Zagloba, „toda predrobno za vojaka. Priznavam, da je zala, toda meni je bolj všeč taka, da ne veš iz početka, ko jo zagledaš, je-li ženska ali bomba.“

„Ali veste, kdo se je pripeljal?“ vpraša Volodijevski poleg sebe stoječega plemiča.

„Kaj bi ne vedel!“ odvrne plemič. „To je gospod Tomaž Bilevič, rosenski mečnik. Tu ga vsi poznajo, ker je že star sluga in prijatelj kneza Radzivila.“

XIV.

Knez se ni pokazal cel dan plemstvu do večera. Bil je namreč na obedu s poslanci in nekaterimi veljaki, ki so bili prej ž njim na posvetovanju. Polkovniki pa so vendar dobili povelje, naj imajo pripravljene Radzivilovske polke, zlasti pešce s tujezemskimi častniki. Ozračje je duhtelo po smodniku. Grad, dasi ne oborožen, je bil obkoljen z vojaki, kakor bi se imela vršiti pod njegovim obzidjem bitka. Pričakovali so, da nastane vsaj jutri pohod, čemur so bili priča knezovi služabniki, ki so nakladali na vozove orožje, dragoceno pahišno opravo in zakladnico.

Harasimovič je pripovedoval plemstvu, da odrinejo vozovi v Tikorin na Podlesje, češ, da bi bilo nevarno, ko bi ostala zakladnica v neoboroženem kejdanskem gradu. Pripravili so tudi bojne potrebščine, ki bi pa odrinile za vojsko.

Razglasila se je tudi novica, da je bil poljni hetman Gosevski zaprt radi tega, ker ni hotel združiti svojih praporov z Radzivilovimi...

Plemstvo je obedovalo v spodnjih sobanah in se pogovarjalo o vojni, o upepeljenju mesta Vilne, o novicah iz Varšave ter o napredovanju Švedov po deželi. Največ izmed vseh pa je govoril o Švedih gospod Stankevič, ki je bil očitno dobro znan ž njimi.

„Kedaj ste se seznanili s Švedi?“ vpraša Zagloba.

„Pod poveljništvom kneza Krištofa, očeta sedanjega hetmana.“

„Jaz pa pod poveljništvom Konecpoljskega, očeta sedanjega praporščaka. Grozno smo nabili o onem času parkrat Gustava Adolfa v Prusiji... Ker žive Švedje ob morju, iz katerega dobivajo svojo hrano, smo tudi mi zapodili njihove jetnike večkrat v morje. In zares so čudni ti ljudje: ako si porinil kakega v kotlino, prišel ti je iz druge nazaj, toda ne sam, marveč je držal celo živega karpa v ustih.“

„To ni mogoče!“

„Naj kar precej mrtev obležim, ako lažem... Z lastnimi očmi sem videl to, pa še več drugega. Spominjam se tudi, da se niso hoteli vrniti, ko so se najedli pruskega kruha. Prav pravite, gospod Stankevič, da niso kaj prida vojaki. Pešci so še kolikor toliko za rabo, toda konjica je taka, da se Bogu smili.“

„Bržkone še ne pojdemo naravnost nad nje,“ reče gospod Ščit, „ker je treba, da se najprvo maščujemo za Vilno.“

„Tako je. Sam sem svetoval to knezu, ko me je vprašal, kaj mislim o tej zadevi,“ odvrne Zagloba. „Toda ko končamo z jednimi, pojdemo takoj na druge. Gotovo mora biti sedaj vroče tema poslancema pri knezu.“

„Prijazno so ju sprejeli,“ reče Zaleski, „toda ne opravita reveža ničesar; najboljši dokaz so povelja, dana vojakom.“

„Mili Bog!“ reče gospod Tvarkovski, „kako narašča z nevarnostjo pogum!... Toliko, da nismo obupali, ko smo imeli opraviti samo z enim sovražnikom, sedaj pa imamo poguma dovolj za oba.“

„Ne more biti drugače,“ odvrne Stankevič. „Večkrat se pripeti, da dovoliš, da te bijejo, dokler ti potrpežljivosti ne zmanjka, potem se pa tudi ti poslužiš sredstev, da se otreseš napadovalcev. Ali smo mar malo pretrpeli, malo prenesli?... Zanašali smo se na kralja in kraljevo črno vojsko, malo smo računali na lastne moči; sedaj pa smo primorani spoprijeti se s sovražnikoma, ali pa izginiti popolnoma...“

„Bog nam pomaga. Dovolj je tega odlašanja!“

„Nož so nam nastavili na vrat!“

„Nastavimo ga jim tudi mi. Pokažimo svetu, kakšni vojaki smo. Pri nas ne bomo imeli Ujstja, kakor je Bog v nebesih!“

Sorazmerno s kozarci, katere so izpraznili, je naraščal tudi pogum in razgovor je postavljajl čimdalje bojevitejši.

Po obedu je pozval knez k sebi po vrsti polkovnike: Mirskega, Stankeviča, Ganchofa, Harlampa, Volodijevskega in Solohuba. Stari vojaki so se čudili, da jih kličejo posamezno, ne pa skupno, na posvetovanje, toda njih začudenje se je kmalu razpršilo ter postalo razumljivo vsem, ko je vsakdo odhajal od kneza z nekakim darom v dokaz knezove naklonjenosti. V zameno za to je knez zahteval samo zvestobo in zaupanje, katero so itak že vsi gojili do njega. Ob enem pa je hetman skrbno izpraševal polkovnike, če se Kmitic še ni vrnil, ali vsaj naznanil, kedar se vrne.

Kmitic se je vrnil še le pozno zvečer, ko so bile dvorane že osvetljene in so se jeli gostje zbirati na ples. V orožnici, kamor se je šel preobleč, je našel Volodijevskega ter se seznanil z njegovimi tovariši.

„Zelo me veseli, da vidim tebe in slavne tvoje prijatelje,“ je dejal, potresa je roko malemu vitezu. „Kakor da bi zagledal lastnega brata!... Znano ti je, da se ne znam hliniti. Res je, da si me odurno oplazil po licu, toda potem si me postavil na noge, česar do smrti ne pozabim. V navzočnosti vseh tu povem, ko bi tebe ne bilo, da bi že davno sedel v ječi...“

„Mirujte s takimi marnjami...“

„V ogenj pojdem zá-te in v vodo!... Naj padem na tem mestu, ako ne govorim resnice. Naj stopi naprej, kdor ne verjame!“

In Kmitic jame meriti s pogledom navzoče častnike, toda nobeden mu ni ugovarjal redi izjave njegove udanosti do Volo-dijevskega.

„Vidite, kako vnet vojak je!“ reče Zagloba. „Bržkone Vas bodem moral tudi jaz ljubiti radi vaše naklonjenosti do gospoda Mihaela... Samo vprašajte me, koliko je on vreden.“

„Več od nas vseh!“ odvrne Kmitic s prirojeno mu gorečnostjo.

Na to pogleda oba Skretuska in Zaglobo ter dodá:

„Oprostite gospodje, nisem hotel nikogar razžaliti s svojo izpovedjo, ker so mi znane vaše zasluge. Ne srdite se ná-me, ker si iz srca želim vaše prijaznosti.“

„Prazne marnje,“ odvrne Jan Skretuski. „Kar je v srcu, to je na jeziku.“

„Dovolite, da vas poljubim!“ reče Zagloba.

„Tega si ne dam reči dvakrat!“

Padeta si v naročje. Na to zakriči Kmitic:

„Danes se moramo napiti, ne sme biti drugače!“

„Tega si ne dam reči dvakrat!“ reče kakor odmev Zagloba.

„Izmuznemo se kmalu od večerje v orožnico ter si damo postreči.“

Mihael si jame močno vihati brke.

„Ne boš imel volje izmuzniti se,“ mislil si je v duhu, in gledal Kmitica, „kakor hitro opaziš, kdo bo nocoj tam...“

Že je odpiral usta, da bi povedal Kmiticu, da sta dospela v Kejdane mečnik rosenski in Alenka, toda nekako medlo mu postane, zato ga samo vpraša:

„Kje imaš sedaj svoj polk?“

„Tukaj. Pripravljen. Pri meni je bil Harasimovič ter mi prinesel knezov ukaz, naj bodo o polnoči vsi ljudje na koni

Ne razumem, kaj to pomenja... Tudi drugim častnikom je to naročeno, vendar ne vsem... Toda tujezemski pešci so vsi dobili enak ukaz.“

„Nemara odide jeden oddelek vojske po noči, drugi pa jutri,“ reče Jan Skretuski.

„V vsakem slučaju se jaz tu napijem z vami, ter naj polk sam odrine... Čez jedno uro ga dojdem.“

V tem trenutku stopi v orožnico Harasimovič.

„Jasnovelmožni oršanski praporščak!“ zakliče, priklanjaje se že pri vratih.

„Kaj? Mar ni ogenj zunaj? Tukaj sem!“ reče Kmitic.

„Ne; samo knez vas pozivlja k sebi!“

„Tako, samo preoblečem se prej... Deček, daj mi plašč in pas — urno!“

Strežaj mu da zaželeno obleko in nekoliko minut pozneje odrine opravljen kakor za gostijo Kmitic h knezu.

Volodijevski globoko vzdihne, ko se Kmitic skrije za vratmi.

„S takšnim človekom se ni moči kosati pri ženskah!“ reče, obrnivši se k Zaglobi.

„Odvzemi mi trideset let,“ odvrne ta, „pa vidiš, da tek-mujem z njim.“

Knez je bil že tudi opravljen, ko je došel k njemu Kmitic. Na pragu dvorane ga srečajo gardist in dva zamorca. Ostal je torej sam pri knezu.

„Hvala ti, da si se požuril!“ reče knez.

„Pripravljen sem služiti vaši knežji milosti.“

„A polk?“

„Je gotov, kakor ste ukazali.“

„So-li zanesljivi tvoji ljudje?“

„Pojdejo v ogenj in vodo, če treba.“

„Dobro. Takih potrebujem in pa takšnega, kakor si ti. Od-krito rečeno, da računam izmed vseh najbolj ná-te.“

„Vaša knežja svitlost! Znano mi je, da se ne morem kosati gledé zaslug s starimi vojaki... Ako pa treba braniti drago domovino, se naadejam, da ne ostanem za drugimi.“

„Jaz nikomur ne kratim njegovih zaslug,“ reče knez, „dasi... vtegne napočiti čas, ko bodo omahovali celo najzvestejši.“

„Naj bo proklet on, kdor zapusti vašo knežjo svitlost ob času nevarnosti!“

Knez bistro pogleda v lice Kmitica.

„A ti... me ne zapustiš?“

„Vaša knežja svitlost!...“

„Kaj hočeš povedati?“

„Izpovedal sem se že vaši knežji svitlosti vseh svojih grehov, katerih je taka množica, da se imam samo očetovskemu srcu vaše knežje milosti zahvaliti za odpuščanje. Toda med vsemi temi grehi vendar ne najdete jednega: nehvaležnosti.“

„Niti verolomstva... Izpovedal si se mi kakor očetu in jaz sem ti odpustil ne samo kot oče, marveč te začel celo ljubiti kot sina, katerega mi ni dal Bog. Bodi torej radi tega, moj prijatelj!“

Knez mu prijateljski poda roko in mladi vitez jo nemudoma prime ter poljubi.

Oba molčita nekaj časa. Nakrat pa knez upre svoje oči v Kmitica ter reče:

„Gospodična Aleksandra Bilevič je tukaj!“

Kmitic obledi ter jame nerazumljivo jecljati.

„Nalašč sem poslal po njo, da napravim vajini neslogi konec... Zagledaš jo takoj, ker je že nehala žalovati po dedu. Ne gledé na to, da imam danes malo prostega časa, sem že govoril z rosenkim mečnikom.“

„S čim naj skažem vaši knežji milosti svojo hvaležnost!“ zakliče Kmitic ter se prime za glavo.

„Razločno sem izrazil mečniku svojo voljo, da želim, da se kmalu vzameta in ti on več ne sme delati ovir. Ob enem sem mu tudi naročil s tem, naj polagoma pripravi dekle k temu.

Sicer pa je še časa dovolj. Vse to pa je odvisno od tebe in jaz se bom čutil srečnega, ako sprejmeš to nagrado iz mojih rok, kakor tudi mnogo novih nagrad, katerih si vreden. Ti moraš zavzemati še visoko stališče... Grešil si, ker si bil mlad... Za tvoj rod tudi ni prilična služba praporščaka... Bržkone ti niti ni znano, da si ti potomec Kiškov, od katerih izvira tudi moj rod... Vzemj to dekle, ako ti je všeč, in pomni, kdo ti jo je dal.“

„Vaša knežja svitlost! Še ob pamet pridem bržkone radi tega!... Moje življenje in moja kri pripada vam!... Kaj imam uiniti, da se vam skazem hvaležnega? Zaukažite, vaša knežja milost!“

„Plačaj mi dobroto za dobroto... Veruj mi ter zaupaj, da vse, karkoli uinim, uinim v splošni blagor. Ne zapusti me, kadar boš videl to delati druge, kadar prevlada zlô in bodo mene samega...“

Tu knez nakrat umolkne.

„Prisegam!“ zakliče navdušeno Kmitic, „in dam vam vi-težko besedo, da hočem stati pri osebi vaše knežje svitlosti, pri svojem vojskovodji, očetu in dobrotniku do poslednjega zdihljaja!“

Po teh besedah pogleda Kmitic s plamtečimi očmi kneza ter se kar vstraši spremembe, ki jo opazi na njegovem obrazu. Lice mu je bilo rudeče, žile na njem napete, na čelo so mu stopile debele potne srage in oči so se mu čudno svetile.

„Kaj je vaši knežji milosti?“ vpraša nemirno vitez.

„Nič mi ni.“

Radzivil vstane ter gre urnih korakov h klečalniku. Vzame iz njega sveto razpelo, jame govoriti s krepkim, zamolklim glasom.

„Prisezi mi na ta križ, da me ne zapustiš do smrti!...“

Navzlic vsej pripravljenosti in gorečnosti ga gleda Kmitic nekaj časa z začudenjem.

„Prisezi na te rane Kristusove!...“ sili ga hetman.

„Na te rane Kristusove... prisezam!“ reče Kmitic, položivši prste na sveto razpelo.

„Amen!“ dodá knez s slovesnim glasom.

Jek je ponôvil v visoki dvorani besedo „Amen“ in nastala je dolga tišina, katero je dramilo samo težko dihanje širokih Radzivilovih prsij. Kmitic ni mogel odtrgati svojega začudenega pogleda od hetmana.

„Sedaj si moj...“ reče knez naposled.

„Vedno sem pripadal vaši knežji milosti,“ odvrne urno mladi vitez, „toda blagovolite mi, vaša milost, povedati, kaj je zakrivilo, da ste jeli dvomiti o meni?... Ne preti mar kaka nevarnost vaši knežji osebi? Ali se je nemara odkrila kaka zarota, ali izdajstvo?“

„Bliža se čas izkušnje,“ odgovori mračno knez. „Kar se tiče sovražnikov, mar še ne veš, da so me Gosevski, Judicki in vojvoda vitebski nameravali ugonobiti?... Sovražniki moje hiše dvigajo glave po koncu ter mi preté z izdajstvom... Radi tega pravim: bliža se čas izkušnje.“

Kmitic ne odgovori ničesar, toda poslednje knezove besede še niso pregnale mraku, ki mu je zakrival misli. Vprašal se je v duhu: Kaj neki more groziti tako mogočnemu Radzivilu? Saj je načeloval močnejši vojski, nego kedaj poprej. V Kejdanah in okoliči je stalo toliko vojske, da bi imela, ko bi bil knez imel toliko vojakov, ko je odrinil pod Šklov, bitka brezdvomno drugačen izid.

Gosevski in Judicki mu res nista bila naklonjena, toda oba je imel pod ključem, zavarovana s stražo. Kar se pa tiče vojvodje vitebskega, bil je prepošten človek in državlján, da bi se bilo bati na večer pred pohodom na sovražnika od njegove strani kakih ôvir ali spletk.

„Bog vidi, da ne razumem ničesar!“ zakriči Kmitic, ne znajoč sploh zakrivati svojih mislij.

„Še nocoj boš razumel vse,“ odvrne mirno knez. „A sedaj pojdiva v dvorano.“

Prijel je Radzivil mladega polkovnika za roko in šel ž njim proti vratom.

Prekoračila sta več soban. Iz velike dvorane se je že od daleč glasila godba pod vodstvom Francoza, poslanega semkaj nalašč od kneza Boguslava. Svirali so skladbe, ki so bile navadne na francoskem dvoru. Prijetni glasovi so se mešali s truščem številnih človeških glasov. Knez Radzivil obstane ter posluša.

„Daj Bog,“ reče čez nekaj časa, „da bi vsi ti gostje, katere sprejemam pod streho, ne postali jutri moji sovražniki.“

„Nadejam se,“ odvrne Kmitic, „da med njimi ni švedskih privržencev.“

Radzivil strepeta.

„Kaj hočeš reči s tem?“

„Nič, svetli knez, samo to, da se tam zabavajo vrli vojaki.“

„Pojdiva... Čas pokaže, kdo je vrl... Pojdiva!“

Pred vratmi je stalo dvanajst pažev, kaj zalih dečkov, opravljenih v žamet. Ko zagledajo hetmana, stopijo v dve vrsti; knez pa se približa in vpraša :

„Ali je kneginja že v dvorani?“

„Že, svetli knez!“ odgovoré dečki.

„In gospoda poslanca?“

„Tudi.“

„Odprite vrata!“

Obe krili vrat se hipoma odpró, potok svetlobe zasije skozi nje ter osvetli orjaško postavo hetmana, kateri stopi v spremstvu Kmitica in pažev na oder, na katerem so bili pripravljeni naslonjači za izbranejše goste.

V dvorani nastane takoj živo gibanje. Oči vseh se obrnejo na kneza. Na to pa zadoni iz vitežkih prsij velikanski krik:

„Živio Radzivil! Živio naš hetman!“

Knez se je priklanjal na vse strani, potem pa je jel pozdravljati goste, ki so stopali za knezom na oder. Med znamenitnejšimi velmožmi bila sta tam, poleg kneginje, dva švedska poslanca, potem poslanec moskovski, vojvoda vendenski, knezoškof Parčevski, duhovnik Belozor, gospodje Komorovski, Merejevski in Hlebovič, starosta žmudski, vojvodov zet — mladi Pac, polkov-

niki Ganchof, Mirski in Weisenhof, poslanec kurlandski ter nekoliko gospa iz kneginjinega spremstva.

Hetman pozdravi, kakor pristuje gostoljubnemu gospodarju, najprvo poslance, s katerimi izpregovori nekoliko besed, na to pa pozdravi po vrsti še druge. Potem sede na naslonjač pod hermelinovim nebom ter jame gledati po dvorani, po kateri je še odmeval krik :

„Živio naš hetman!“

Kmitic, skrit za nebom, jih je tudi ogledoval. Pogledal je vsakega v obraz ter iskal med navzočimi lice one, za katero je v tem hipu najbolj gorelo njegovo srcé, ki mu je bilo v prsih zelo močno ... Pridrževal je sapo ter pozorno ogledoval vsako žensko, iskaje gospodično Aleksandro.

Naposled se zamaje v globeli dvorane poleg zavese pri oknu nekaj belega in vitezu se stemni v očeh. Tam je gospodična Alenka, ona najmilejša ...

Godba jame igrati znovič in pari se vrté po dvorani, toda Kmitic je bil slep in gluha za vse; nikogar drugega ni videl nego njo, kakor bi jo videl sedaj prvokrat. Pripravljen je bil planiti k njej, toda ker je bil v družbi kneza in drugih dostojanstvenikov, ni mogel zapustiti svojega prostora ... Tu se je spomnil vsega, kar je minulo, in jel je proklinjati sebe, da je spustil iz rok ljubljeno deklico. Ona pa ni med tem niti slutila, da je tudi on tukaj navzoč ter je mirno sedela na svojem sedežu ... Konečno je godba utihnila in Kmitic je začul tik sebe glas hetmana, ki ga je zdramil iz zamišljenosti.

„Pojdi za menoj!“ reče mu knez.

Kmitic je strepetal ter odšel za hetmanom, ki se je pomešal med goste, pozdravlja nekatere gospe, polkovnike in plemiče, ki jih je srečal na poti. Oči navzočih so sledile vsakemu njegovemu gibanju. Knez pa je med tem mirno stopil k mečniku rosenškemu, pozdravil ga in rekel :

„Zahvaljujem se ti, stari prijatelj, da si prišel, dasi bi se smel tudi jeziti ná-te. Saj Biloviči niso za sto milj oddaljeni od Kejdanov, pa te vendar ni skoro nikdar videti pod mojo streho ...“

„Krivico bi delal svoji dragi domovini,“ odvrne mečnik ter se nizko prikloni, „kdor bi vaši knežji milosti ukradel le nekoliko minut dragega časa.“

„Jaz sem že nameraval maščevati se nad teboj ter obiskati te sam v Bilevičih; nadejam se, da bi bil kot star taboriščni tovariš gostoljubno sprejet.“

Mečnik ves zarudi, ko to sliši, od veselja, knez pa nadaljuje:

„Toda žal! samo časa mi vedno primanjkuje!... Vendar pridem, kadar boš možil svojo sorodnico, unukinjo pokojnega Herakleja, gotovo na svatbo, kar je tudi moja dolžnost.“

„Dal Bog, da bi se to kmalu zgodilo!“ zakliče Bilevič.

„Sedaj ti predstavim gospoda Kmitica, oršanskega praporščaka, ki je sorodnik Kiškov in po teh tudi Radzivilov. Moral si že slišati to ime od Herakleja, ki je ljubil Kmitice kakor lastne brate.“

„Klanjam se,“ ponovi dvakrat zaporedoma mečnik, kateremu je bilo zelo všeč, da je mladi vitez tako visokega stanu.

„Pozdravljam vas, gospod mečnik, ter se priporočam vaši službi,“ reče pogumno in ponosno Kmitic. „Gospod polkovnik Heraklej bil mi je lastni oče in dobrotnik, katerega tudi jaz nisem nikdar nehal ljubiti.“

„Zlasti jedno osebo izmed Bilevičev ni nehal ljubiti, kakor mi je to pred kratkim sam povedal,“ reče knez ter položi mladenci roko na ramo.

„Kar priznam tudi napram vsakemu,“ reče vneto Kmitic.

„Počasi, počasi!“ odvrne knez. „Vidiš, gospod mečnik, iz ognja in žvepla je ustvarjen ta žlahtnik, radi česar se je tudi nekoliko prehitro vnel. Ker je pa še mlad ter se nahaja pod mojim posebnim pokroviteljstvom, slutim, da najdeva zopet milost pred ono mično sodnico, ki ga je bila obsodila.“

„Vaša knežja svitlost lahko učinite vse, kar hočete,“ odvrne mečnik. „Nesrečna deklica mora sedaj zaklicati, kakor je zaklicala poganska svečenica Aleksandru Makedonskemu: „Kdo se ti more zoperstaviti!“

„In midva se, kakor oni Makedonec, zadovoljiva s to izjavo,“ reče knez smeja se. „Toda dovolj tega. Popelji naju k svoji vnukinji, ker bi jo tudi jaz rad videl.“

„Služim vaši knežji milosti,“ odvrne Bilevič. „Deklica se nahaja sedaj pod pokroviteljstvom gospe Vojnilovičeve, naše sorodnice... Toda prosim, da mi ne zamerite, če se pri tem vznemiri, ker nisem imel še časa, da bi jo pripravil k temu.“

Gospod mečnik je imel prav. Na srečo je gospodična Alenka že poprej videla Andreja na hetmanovi strani, toda v prvem hipu je vendar prišla skoro ob zavest. Zbledela je kakor platno ter strepetala, ko je uprla svoj pogled v mladega viteza. Zdelo se ji je, da vidi prikazen pred seboj. Mislila si je, da se klati nesrečnež po gozdih, zapuščen od vseh, brez strehe in hrane, ali pa da zre z obupnim pogledom skozi železne mreže v božji svet. Le Bogu samemu je znano, koliko solz je prelila za njim, toda med tem se nahaja on mirno v Kejdanah v navzočnosti velmož ter pod pokroviteljstvom samega kneza, svoboden in odlikovan, s polkovniško bulo za pasom, ponosen in zapovedujoč.

Ko je zapazila mala devojka, da se ji bližajo, je skrila lice za pahljačo ter dvignila rame nalik krilom, kakor da bi hotela skriti svojo glavo. Prepričana je bila, da gredo k njej. In res, ko so obstali pred njo, je že Alenka začutila to, nakrat vstala, ne da bi dvignila svojih očí, in se nizko priklonila knezu.

„Moj bog!“ zakliče knez, „kako mično se je razcvetela ta cvetka... Pozdravljam te, draga gospodična, pozdravljam s srcem in dušo, draga vnukinja gospoda Bileviča! Ali me poznaš?“

„Poznam, vaša knežja milost!“ odvrne dekle.

„Toda jaz bi te nikakor ne bil poznal, ker sem te videl zadnjič še mlado in nerazvito ter tudi ne tako ozalšano, kakor si sedaj... Dvigni no svoje trepalnice... Za Boga! srečen je

potapljavca, ki ulovi takšen biser; a nesrečnež stoji tukaj pred teboj... Ali ga poznaš?"

„Poznam,“ zašepeta Alenka; tudi sedaj ni dvignila očíj.

„Velik grešnik je in pripeljal sem ti ga k izpovedi... Naloži mu pokoro, kakoršno hočeš, samo ne odreci mu odveze, da ga obup ne pripravi v še večje grehe.“

Po teh besedah se knez obrne h gospodu Bileviču in k gospej Vojnilovičevi ter reče:

„Pustimo, gospoda, mlada človeka sama, ker ni prilično, da bi bili navzoči pri spovedi, kar mi brani tudi moja vera.“

Gospodična Alenka in gospod Andrej ostaneta čez kratko sama. Deklici je bilo srce v prsih kakor golobu, nad katerim je obstal jastreb; pa tudi on je bil zbežan. Zapustil ga je pogum, drznost in samozavest. Dlje časa sta molčala oba.

„Kaj ne, da nisi pričakovala, da me zagledaš, Alenka?“ vpraša jo on prvi z zamolklim glasom.

„Ne“ zašepeta ona.

„Za Boga, ko bi kak Tatar stal tu poleg tebe, manj bi te bilo strah. Ne boj se! Glej, koliko je tukaj ljudi, čemu torej tvoj strah? Celo tedaj, ko bi bila povsem sama, ne smela bi se me bati, ker sem prisegel, da te hočem spoštovati. Zaupaj mi vendar!“

„Ali ti smem zaupati?“ vpraša Alenka čez nekaj časa ter ga pogleda.

„Resnica, grešil sem, toda to je minilo ter se ne ponovi več. Ko sem po onem dvoboju z Volodijevskim ležal na bolniški postelji, sem napravil sklep: poboljšati se, popraviti storjeno krivico ter si z dobrimi deli pridobiti odpuščanje. Pri tem tudi ostanem... Začetek je že storjen in za ta začetek se imam zahvaliti Volodijevskemu; on me je spravil na pravo pot; po njegovi dobroti se nahajam sedaj pod hetmanskim pokroviteljstvom. Priznal sem knezu vse, kakor svojemu lastnemu očetu, in on mi ni samo odpustil, marveč mi še obljubil, braniti me pred preganjanjem vseh mojih sovražnikov... Sedaj me ne zapro, torej si pridobim

slavo in zaslužim tvoje odpuščanje... Kaj praviš na to? Reci mi vsaj jedno prijazno besedo.“

„Ali je mogoče verjeti vse to?“ vpraša ga Aleksandra.

„To ni samo mogoče, marveč je celo potrebno,“ odvrne Kmitic, „saj sta mi verjela celo svetli knez in Volodijevski... Njima obema so znani moji prestopki, pa vendar ne omahujeta.. Čemu pa ti sama nočeš tega učiniti?“

„Ker sem videla solze, ki so bile prelite radi tebe... Ker sem videla grobove, katerih še ni pokrila trava...“

„Trava se zazeleni, solze pa jaz sam obrišem.“

„Naj vidim, kako se ti to posreči. Obriši jih!“

„Naudaj me samo z upanjem, da pridobim, ko to učinim, tudi tebe. Lahko ti je reči: obriši jih poprej. Med tem pa vzameš, ko jaz to izvršim, drugega. Kdo mi more biti porok, da se to ne zgodi?... Saj bi vsled obupa bržkone zblaznil... Ničesar drugega si ne želim, nego samo to: reci mi, da me boš čakala in da ne vzameš drugega.“

„Znano ti je, da ne smem učiniti tega po naročilu testamenta... Dvojno lahko izberam; ali ti, ali pa samostan.“

„O takrat bi me še le pogostila, ko bi šla v samostan. Pusti, prosim te, na miru vse samostane, ker strepetam že pri samem spominu na nje kakor mrzliččen... Pripravljen sem takoj v navzočnosti vseh pasti pred teboj na kolena ter te prositi, da mi prizaneseš s tem... Vem, da si že odrekla svojo roko Volodijevskemu... On me je prvi vzpodbujal, naj si zaslužim odpuščanje z dobrimi deli... Zaljubljen v te na smrt, radi tega sem tudi pripravljem na vse, samo da ne greš v samostan... Bog sam vé, koliko sem prestal, ko te nisem videl ter nisem vedel, kje se nahajaš. Toda knezu na hvalo te sedaj vidim, kajti videl je moje trpljenje, usmilil se me je ter dal tebe povabiti semkaj. Ne zahtevam, da bi morala takoj postati moja žena, toda reci mi saj dobro besedo in takoj mi bo lažje pri srcu. Ne želim si smrti, toda v vojni ona lahko doleti vsakogar,

zlasti ker se ne mislim skrivati za druge... torej mi moraš odpustiti, kakor odpuščamo umirajočemu.“

„Bog ti naj odpusti in te varuje pred sovražnikom,“ odvrne deklica z nežnim glasom, po katerem je Kmitic spoznal, da njegova prošnja ni ostala brezuspešna.

„O, draga moja! Pristrčno se ti zahvaljujem! Sedaj mi ne pojdeš v samostan.“

„Sedaj še ne.“

„Bog te blagoslovi!“

In kakor se jame sneg tajati v pomladi, tako se je jela tajati med njima nezaupljivost, da sta se čutila dokaj bližnja drug drugemu, nego poprej. Gospodični se je pokrilo lice z živo rudečico in iz oči ji je sijala radost. Kmitic jo prime za roko ter jo jame voditi po dvorani. Mnogi so se čudili ter jima zavidali.

Med tem je naznanil maršal, da je že čas k večerji, na kar je precej nastalo nenavadno gibanje. Grof Löwenhaupt, ves v vencih, je šel spredaj ter peljal za roko kneginjo; za njim je peljal baron Shitte za roko gospo Hlebovičevo; potem je šel škof Parčevski z duhovnikom Belozorom, oba nekako zamišljena in turobna. Knez Radzivil je peljal baronico Korf, ženo vojvode vendenskega, Kmitic pa — gospodično Aleksandro.

Gostje so šli v spremstvu godbe, v prostorno obednico, v kateri je bila pripravljena večerja za tristo oseb. Mize so se kar šibile pod srebrnimi in zlatimi posodami in jedilnim orodjem. Knez, kot namestnik kralja in kraljev sorodnik, je zasedel prvi prostor poleg kneginje in vsi so šli mimo ter se mu priklanjali in zasedali določene prostore.

„Knez je očitvidno mnenja, da je to poslednje gostovanje pred strašno vojno, na kateri se ima rešiti usoda mogočnih držav, kajti videti je, kako je nemiren, dasi se kaže na videz vesel,“ so omenili nekateri. „Dà, nikako čudo ni, vznemirjati se, ko se pa še človek ne more spoprijazniti na večer pred krvavo bitko z mislijo, kakšno napitnico napije jutri svoji domovini.“

„On je vedno tak, pred vsako bitko,“ omeni Stankovič, in se obrne k Zaglobi. „Toda čim turobnejši, tem strašnejši je on za sovražnika, ker na dan bitke ga ne bodete videli žalostnega.“

„Saj tudi lev pomežikuje pred bojem,“ odvrne Zagloba, „hoteč s tem vzbuditi v sovražniku spoštovanje do sebe. Vsi veliki vojvodje so imeli svoje običaje. Hanibal, na primer, se je igral s kockami, Scipij je koval verze, gospod Konecpoljski je neprestano govoril o deklicah, jaz pa rad pred bitko poležim kako uro, dasi mi je zelo ugajala vesela družba prijateljev za polno steklenico.“

„Poglejte, gospodje, kako je škof Parčevski bled kakor platno,“ omeni Stanislav Skretuski.

„Radi tega je takšen, ker sedi za luteransko mizo ter se boji, da ne bi pojedel kaj nečistega,“ pojasnuje Zagloba s tihim glasom. „Toda pogledajte Löwenhaupts. On je tako, kakor bi ga imeli čez mesec dni gnati zvezanega z vrvjo na semenj. Pa še v žep si je nabasal raznih slaščic za ženo in otroke... A kako kličejo tega debeluha, ki je prišel ž njim?... Jaz sem že pozabil...“

„Vprašajte Volodijevskega, oče,“ omeni Skretuski.

Dasi ni bil Volodijevski daleč, vendar ni slišal njunega razgovora, ker je sedel med dvema gospodičnoma. Na levi strani je sedela Elizabeta Selavska, stara kakih štirideset let, na desni pa Alenka Bilevičeva, poleg katere je sedel Kmitic. Gospodična Elizabeta je stresala glavo nad malim vitezom in mu nekaj živo pripovedovala, on pa je zrl na njo z zaspanimi očmi ter ji pri-trjeval, dasi je ni razumel. Vsa njegova pozornost je bila obrnena na drugo stran. Lovil je z ušesi šepet Alenkinih ust ter časih tako grozno vihal brke, kakor bi hotel nastrašiti ž njimi svojo sosedo na levi.

„Ej, kako mično je to dekle!... Kako zalo!“ mislil si je v duhu. „Poglej, o Bog, na mojo revščino, ki je tolika, da ji skoro ni najti para!... Moja duša kar koprne po ljubezni, vendar ni nikjer deklice, ki bi me ljubila. Katerokoli pogledam, vsaka ima že svojega... Kam naj grem, revež?...“

„Kaj mislite učiniti, gospod, po vojski?“ vpraša nakrat Selavska in maha nemirno s pahljačo.

„V samostan pojdem!“ odvrne osorno mali vitez.

„Kdo govori tu na gostiji o samostanu?“ zakliče veselo Kmitic. „Ej, to ste vi, gospod Volodijevski?“

„Rad ti verjamem, da ti ne misliš na kaj takega,“ odvrne Mihael.

„Tudi vam ni treba misliti na to,“ oglasi se srebrn glas gospodične Aleksandre. „Bog vam dá ljubljeno in vrlo ženo, ki vas bo vredna.“

„Ko bi mi tudi kdo sviral na piščalo, bi raje vas poslušal kot pa njega“ odvrne Volodijevski, mehah kakor vosek.

Trušč, ki je naraščal okrog miz, pretrga daljši razgovor, kajti gostje so vzeli steklenice v roke. Živahnost je postala čimdalje večja. Polkovniki so se razgovarjali o bodoči vojni ter merili z groznimi pogledi navzoča poslanca. V dvorani je postalo soparno, radi česar se je vojakom še bolj razburjala kri. Velika ura, viseča v dvorani, jame biti polnoč; ob enem pa se tudi strese zid, šipe v oknih žalostno zažvenkljajo in grom topa prestraši navzoče. Nastala je globoka tišina, sredi katere zakliče nekdo:

„Škofu je postalo slabo! Vode!“

Nastala je zmešnjava. Nekateri so vstali, da bi bolje videli, kaj se godi. Škof ni omedlel, marveč popolnoma omagal, da ga je moral maršal držati za rame, med tem ko mu je škropila gospa vojvodinja vendenska vodo v obraz.

V tem hipu potrese šipe drug topov strel, za njim tretji, četrti...

„Živela ljudovlada! Ob tla s sovražnikom!“ zakriči Zagloba.

Daljši topovi streli oglušé njegov glas. Plemiči jamejo šteti:

„Deset, enajst, dvanajst...“

Šipe v oknih so vsakokrat žalostno zažvenkljale. Od treska je poskakoval plamen sveč.

„Trinajst, štirinajst!... Škof ni privajen strelu. S svojim strahom pa nam je skazil zabavo, kajti tudi knez je ves žalosten. Poglejte ga, gospodje! Sedi, kakor bi otrpnil... Petnajst... šestnajst... Hej gromi kakor v vojni. Devetnajst, dvajset!“

„Tiho, gospoda!“ jamejo klicati na vseh koncih omizja. „Knez-hetman hoče govoriti.“

Nastane tišina; oči vseh se obrnejo na Radzivila, ki je stal kakor velikan s čašo v roki. Toda kakšen je bil v tem trenutku!

Lice mu je bilo naravnost strašno, ne blede, marveč zasanelo in skremženo, kakor bi ga lomil krčeviti smeh. Njegovo dihanje, že itak kratko, je postalo še krajše; široke prsi so se močno dvigale in poluzakrite oči je obdajal takšen hlad, kakoršen se navadno opaža pri mrličih.

„Kaj se godi ž njim, s knezom?“ čuje se šepet.

In zlokobna slutnja je stisnila srca vsem. Strah se je čital vsem z obraza.

„Jasni gospodje!“ izpregovori naposled knez. „Marsikateri izmed vas se začudi, nemara celo prestraši nad mojo napitnico... Toda kdor mi zaupa in verjame... kdor v resnici želi blagor domovini... kdor je zvesti prijatelj moje hiše... ta veselo trči z menoj... ter ponovi za menoj:

„Živio kralj Karol Gustav... od današnjega dné milostljivi naš vladar!“

„Živio!“ ponovita poslanca Löwenhaupt in Shitte ter nekoliko častnikov tujezemskih krdel. —

Vsi ostali v dvorani so molčali. Polkovniki in plemiči so se gledali kakor bi hoteli povprašati drug drugega, če mar ni zblaznel knez?

„Ali smo prav slišali? Kaj pomeni to?“ začuje se nekoliko glasov.

Groza, združena z začudenjem, se je čitala navzočim raz lica. Oči vse obrnejo na Radzivila, ki pa je še zmerom stal in težko dihal. Rudečica se mu je polagoma vračala na lice... Obrnivši se h Komarovskemu, reče hetman:

„Prečitajte dogovor, ki smo ga danes podpisali, da bodo vsi vedeli, kako se jim je obnašati.“

Komarovski vstane, razvije pred seboj ležeč pergament ter jame čitati grozen dogovor, začenjajoč se z besedami:

„Ker nismo zmožni boljše in ugodnejše postopati v sedanjem, razburjenem času, po izgubi vseh nadej v pomoč najjasnejšega kralja, smo mi gospodje in stanovi velike kneževine litevske primorani, podati se pod pokroviteljstvo najjasnejšega kralja švedskega pod naslednjimi pogoji:

1. Hočemo se skupno bojevati proti splošnim sovražnikom, izvzemši kralja in krone poljske.

2. Velika kneževina litevska ne sme biti priklopljena k Švedski, marveč se združi ž njo le za toliko, za kolikor je ona sedaj združena s Poljsko, to je, da si bo národ, senat in vojaštvo povsem enako.

3. Nikomur se ne sme zabranjevati svobodnega glasovanja na zborih.

4. Nikomur se ne sme kratiti verske svobode...“

Tako in še več drugega je čital Komarovski sredi tišine in groze, dokler ni prišel do opombe... „Ta dogovor potrjujemo s svojimi podpisi ter se ga hočemo sveto držati mi in naši potomci,“ na kar nastane v dvorani šepet, kakor bi prvi pišburje zašumel po gozdu. Toda predno je izbruhnila nevihta, vstane siv kakor golob gospod Stankovič ter jame prositi:

„Svetli knez! Nočemo verjeti lastnim ušesom tega, kar smo ravnokar slišali! Tako ima torej biti uničen trud Ladislava in Sigmunda Avgusta? Ali je mogoče, ali se spodobi odstopati od svojih bratov, od domovine ter skleniti s sovražnikom zvezo?! Svetli knez, spomni se imena, katero nosiš, spomni se zaslug, katere si skazal domovini in na tvojega rodú doslej neskajjeno slavo. Zgrabi in poteptaj v blato ta sramotni dogovor! Vem, da ne prosim v svojem lastnem imenu, marveč v imenu vseh tu navzočih vojakov in plemičev. Tudi mi imamo pravico odločevati nad našo usodo. Svetli knez, učini to, še je čas! Usmili se samega sebe, usmili se nas in ljudovlade!“

„Ne učinite tega! Usmilite se!“ se oglasi na stotine glasov.

Vsi polkovniki vstanejo s svojih sedežev ter stopijo h knezu, iz čegar oči jame švigati blisk.

„Ste mar vi pozvani, učiti me, kako naj postopam v blagor svoje domovine? Mar vi hočete nasprotovati in zadirati se v mojo vest?... Tu ni zborovanje in vi niste pozvani, da bi tu glasovali; jaz sam prevzamem vsako odgovornost za posledice.“

Na to se udari s pestjo po širokih prsih ter gleda z iskrenimi očmi po vojakih. Čez nekaj časa zakriči:

„Kdor ni z menoj, on je proti meni! Poznam vas in slutil sem, kaj se zgodi... Znajte pa, da odslej bo visel Damoklejev meč nad našimi glavami!“

„Prosim, usmilite se nad nami in nad samim seboj,“ nadaljuje prositi Stankovič.

„Ne prosite ga!“ zakriči Stanislav Skretuski. „Zaman je ves trud, kajti on je že davno gojil to misel v svojem srcu!... Gorjé ti, domovina!... Gorjé nam vsem!“...

„Dva dostojnika na dveh koncih ljudovlade sta prodala domovino!“ oglasi se Jan Skretuski. „Prokletstvo in sramota naj pade na to hišo!“

Zagloba, zaslišavši te besede, se vzdrami iz zamišljenosti ter zagromi:

„Vprašajte ga vendar, koliko podkupščine je prejel od Švedov? Koliko je dobil gotovine in koliko so mu še obečali? Gospodje, ta je izdajalec, Judež lškarjot!“

Bog, da bi umiral v obupu, Bog, da bi poginil njegov rod! Bog, da bi stolkel vrag iz njega, izdajalca, dušo!“

Stari Stankovič, ves obupen, potegne polkovniško bulavo izza pasu ter jo z ropotom vrže knezu pod noge. Njegov vzgled posnemajo še polkovniki: Mirski, Jozefovič, Koščič, Oskerko in bled kakor mrlič Volodijevski. Bulave so se kotakale od vseh strani in grozna beseda „izdajalec“ je odmevala po vsej dvorani.

Radzivilu šine vsa kri v glavo. Lice mu je postalo zasanelo, ko je zarjovel kakor lev:

„Ganchof in Kmitic, stopita sèm k meni!“

V tem trenutku se četvera vrata v dvorano nakrat s hrupom odpró in v dvorano prideró oddelki škotskih pešcev, s puškami v rokah. Pri glavnih vratih pa je stal Ganchof.

„Stoj!“ zakriči knez. „Kdor je z menoj, naj stopi na desno stran dvorane!“ dostavi, obrnivši se k polkovniku.

„Vojak sem in hetmanu služim!... Bog sam je moj sodnik!... reče Harlamp, stopivši na desno stran.

„Tudi jaz!“ dodá Maleško. „To ni moj greh!“

„Ugovarjal sem kot Poljak, a kot vojak moram ubogati,“ reče Nevjarovzki, ki je tudi odvrge bulavo, ki pa se je sedaj bržkone zbal Radzivila. Za njimi je šlo še nekoliko drugih, toda Mirski, največji dostojnik, in Stankovič, najstarejši po letih, pa še Hoščic, Volodijevski in Oskerko ostanejo na mestu, ž njimi tudi oba Skretuska, Zagloba in ogromna večina vojakov in plemstva izpod različnih praporov.

Škotski pešci jih mahoma obstopijo.

Kmitic je v prvem trenutku, ko je knez govoril napitnico na zdravje Karola Gustava, vstal z drugimi vred s sedeža, pobledelel kakor platno ter bolestno zastokal:

„Bog!... Bog!... Kaj sem napravil?“

Med tem začuje tih, za njegova ušesa dovolj razumljiv šepet:

„Gospod Andrej!...“

On se nakrat prime z rokami za lase.

„Nesrečen sem!... Proklet!...“ zastoka obupno.

Lice gospodične Bilevičeve zarudi mično; njene jasne oči se upró nalik zvezdam v Kmitica.

„Sramota onim, ki stojé pri hetmanu!... Izbiraj!... Vse-mogočni Bog!... Kaj delaš, gospod?!... Izbiraj!“

„Bog! O Bog!“ zastoka Kmitic.

Med tem, ko je v dvorani odmeval krik, ko so polkovniki metali knezu bulave pod noge, se Kmitic ni pridružil k njim. Ni se ganil niti takrat, ko je knez zakričal: „Ganchof in Kmitic,

stopita sèm k meni.“ Ni se ganil niti takrat, ko so škotski pešci stopili v dvorano, marveč je stal premagan od bolesti in obupa kakor brezumnik z zasanelimi usti.

Nakrat pa se obrne k Aleksandri ter stegne proti njej roke.

„Alenka!... Alenka!“ ponovi z žalostnim glasom.

„Proč od mene, izdajalec!...“ zakliče ona razločno z grozo na licu ter skoči nazaj.

V tem trenutku zapove Ganchof: „Naprej!“ in oddelek Škotov, obkoljivši jetnike, odrine k vratom.

Kmitic kakor brezzavesten koraka za njimi, ne vedé, kam in po kaj gre.

Gostovanje je bilo končano.

XV.

V tej noči se je knez še dolgo posvetoval s Korfom in z navzočima švedskima poslancema. Posledica razglašenega dogovora ga je iznenadila ter mu odkrila grozno prihodnost. Knez je nalašč naravnal tako, da je dogovor bil razglašen med obedom, ko so duhovi bolj razgreti ter lažje upogljivi za vsakovrstne namene. Dasi je pričakoval ugovora, vendar je računal tudi na svoje privržence; med tem pa je presegla odločnost ugovora vse njegovo pričakovanje. Razun nekoliko plemičev kalvinske vere ter perišča tujezemskih častnikov, ki kot tujci v tej zadevi niso smeli glasovati, so skoro vsi navzoči ugovarjali dogovoru.

Dasi je ukazal knez zapreti uporne poveljnike, vendar mu je to le malo koristilo. Kaj porekó na to vojaki?... Kaj, če se spuntajo, če hočejo z nasiljem osvoboditi svoje poveljnike?... Kaj naj počne potem ponosni vojvoda z nekolikimi polki dragoncev in tujezemskih pešcev?... Poleg tega mu nasprotuje še vsa dežela, vse oboroženo plemstvo in Sapieha, vojvoda vitebski, grozen nasprotnik radzivilovske hiše, ki so bili vsi pripravljeni na boj z vsem svetom v imenu ljudovlade. Vsi ti polkovniki,

katerih vendar ne more obglaviti, prestopijo s svojimi vojaki k njemu in Sapieha bo stal na čelu vse oborožene moči v deželi, knez Radzivil pa ostane brez vojakov, brez privržencev, brez pomena... Kaj pa tedaj?...

To vprašanje je bilo strašno, kakor tudi ves knezov položaj. Dobro je razumel, da dogovor, nad katerim se je skrivoma toliko trudil, izgubi svoj pomen in takrat se Švedje lahko maščujejo nad njim za prevaro. Ne gledé na to, da je knez dal Švedom, kot v zagotovilo svoje zvestobe, Biržo, se je s tem je še bolj oslabil. Kralj Karol Gustav je bil pripravljen sipati nagrade v prospeh mogočnega Radzivila, toda če ga zagleda slabega, pa ga bo preziral. Ako se zavrti kolo sreče v prospeh kralju Janu Kazimiru ter on dobi zmago, takrat odbije poslednja ura Radzivilu, ki ni imel sebi enakega v vsej ljudovladi.

Po odhodu poslancev in Korfa se je pograbil knez za glavo ter jel z urnimi koraki hoditi po sobi... Grozen nemir je trgal Radzivilovo dušo. Zdelo se mu je, da hodi poleg njega še nekdo drugi po sobi ter mu šepeta na uho: „Sodba in sramota!“

„Kako? Torej Radzivil nima pravice odločevati o usodi domovine, pridržati jo za Jana Kazimira, ali dati jo Karolu Gustavu, ali komur sploh hoče?“

Magnat zamišljen obstane.

Torej, kaj so bili Radzivil do današnjega dne na Litvi?... Mar je bila to vse le prevara?... Mar ne bo stal na strani velikega hetmana knez Boguslav s svojimi polki, za njim njegov stric grof Brandenburški, a za obema pa Karol Gustav, švedski kralj, z vso svojo močjo, pred katero se je tresla še pred nedavnim časom Nemčija, kakor je bila dolga in široka. Kdo se zamore zoperstaviti tej moči severnega leva? Poleg vseh ostane za slučaj potrebe še Hmelnicki, gospodar valaški ter Rakoči, sedmograški vojvoda, skoro polovica Evrope; na drugi strani pa ostanejo vojvoda vitebski z Mirskim, Stankovičem in z ono trojico plemičev, prišedšo izpod Lukova, z nekaterimi puntajočimi se polki!... Kaj je to?... Šala! Kratkočasnica!...”

Knez se jame nakrat glasno smejati.

„Pri Luciferu in vsem peklenskem krdelu, menda še ne pridem ob pamet... Naj tudi gredó vsi k vojvodu vitebskemu!“

Kmalu pa se mu znovič zmrači obraz.

„Mogočneži se družijo samo z mogočnimi in Radzivil jim ostane vedno prijeten gost, ko jim je telebnil Litvo Švedom pod noge... Toda Radzivila se bode preziralo, ko bode klical pomoč proti Litvi... Kaj ima torej učiniti? Na koga naj se zanes? Tujezemski častniki bodo že vztrajali pri njem, toda njih moči mu ne zadoščujejo. Dà, še celo Kmitic omahuje in dasi ni vrgel svoje bulave, vendar ni tudi stopil na njegovo stran na prvi poziv.

„Vsi oni prestopijo k vojvodu vitebskemu In nobeden izmed njih ne bo hotel mi pomagati prenašati sramote,“ mislil si je knez...

„Sramota!“ zašepetala mu je vest.

„Litva!...“ je odvrnil z druge strani napuh.

V sobani je potemnelo, ker so sedle svečam na stenj gobe; samo luna je svetila skozi okna. Radzivil obstane pri oknu ter se zamisli. Zdi se mu, da vidi vojsko, ki se mu bliža ter gre nanj in njej na čelu jezdi Sapiuha, vojvoda vitebski.

Naposled se zopet zave ter zaploska v dlan. Harasimovič, ki je čul pri vratih, pride takoj na ta klic.

„Popravi luč!“ reče knez.

Harasimovič očisti sveče, na to pa odide iz sobe. Čez kratko se vrne s svečnikom v roki.

„Svetli knez!“ reče; „čas je iti k počitku. Petelin je pel že drugič!“

„Nočem!“ odvrne knez. „Zadremal sem že nekoliko... Kaj je novega?“

„Neki plemič je prinesel pismo iz Nesveža od krojača; toda, ker nisem bil pozvan, nisem smel vstopiti.“

„Le sèm ž njim!“

Harasimovič odda zapečateno pismo; knez odpre pismo ter čita:

„Naj Bog obvaruje in ohrani Vašo knežjo svitlost takih nakan, ki bi utegnile prinesiti večno sramoto in pogubo vsemu našemu národu. Že na samo takšno misel in nakano se je treba odreči svetu ter ogrniti se s spokorno obleko. Tudi meni je mnogo mar za slavo našega rodu, česar najboljši dokaz je moje prizadevanje na Dunaju, naj bi imeli na zborih odločilni glas. Toda domovine in svojega kralja ne izdam za nobeno ceno, da bi po takšni setvi ne žel že v življenju sramote, po smrti pa bil na veke pogubljen. Ozrite se, svitli knez, na zasluge naših prednikov, na njih neskajeno slavo ter streznite se, dokler je še čas! Sovražnik me oblega v Nesvežu in ne vem, ali dojde to pismo v Vaše roke. Toda pomoči vendar ne prosim, dasi mi grozi vsak hip nevarnost, marveč prosim samo Boga, naj vas on odvrne od gnusne nakane ter vas pripelje na pravo pot. Ko bi se tudi bilo to že izvršilo, je še čas popraviti krivico... Od mene ne pričakujte nikake pomoči, to javljam že naprej, ker združim, ne oziraje se na krvno zvezo, stokrat raje svoje moči z gospodom zakladnikom in vojvodo vitebskim ter obrnem svoje orožje proti Vam, nego bi soglašal s takim izdajstvom. Priporočaje Bogu Vašo knežjo svitlost, ostanem

Mihael Kazimir Radzivil,

knez v Nesvežu in Olišu, krojač velike kneževine Litevske.“

Ko prebere hetman pismo, nasloni roke ob kolena ter jame kimati z bolestnim nasmehom na licu.

„Tudi ta me zapušča, lastna kri se mi odpoveduje za to, ker hočem ozaljšati naš dom z doslej nepoznanim bleskom!... Ha težavno je! Ostane mi še samo Boguslav, on me ne zapusti. Za menoj je mejni grof in sam kralj Karol Gustav. Kdor noče sejati, on tudi ne žanje.“

„Sramoto!“ zašepeta vest.

„Ali blagovolite, svetli knez, dati odgovor?“ vpraša Harasimovič.

„Ne.“

„Ali smem iti ter poslati strežaje?“

„Stoj!... Ali čuvajo straže skrbno?“

„Dà.“

„So naročila odposlana?“

„Dà.“

„Kaj dela Kmitic?“

„Še pred pol ure je bil z glavo ob steno ter kričal, da je pogubljen. Hotel je teči za Bilevičema, toda straže ga niso pustile. Na to je začel razsajati, da so ga morali zvezati. Sedaj leži mirno.“

„Mečnik rosenski je odšel?“

„Ni bilo ukaza, naj ga pridržimo.“

„Pozabil sem!“ reče knez. „Odpri okno, kajti soparno je in naduha me duši... Naroči Harlampu, naj takoj oddirja v Upito ter pripelje semkaj polk Volodijevskega. Dajte mu denarja, da izplača vojakom službo za prvo četrletje naprej ter jim dovoli, da se razveselijo... Povej mu, da naj on vzame Didkemo po Volodijevskem v dosmrtno lastnino. Naduha me duši... Čakaj! Kaj dela Kmitic?“

„Že sem vam povedal, da sedaj leži mirno.“

„Resnica, povedal si!... Pripelji ga sem. Rad bi govoril ž njim. Naroči, naj ga razvežejo.“

„Svetli knez, to je znorel človek.“

„Ne boj se. Odrini!“

Harasimovič odide, knez pa vzame iz predalnika zaklepnico s samokresi, jo odpre ter položi pred se na mizo, za katero sede.

Čez četrto uro vstopi Kmitic, spremljan od štirih škotskih trabantov. Knez ukaže vojakom, naj odidejo. Ostala sta sama.

Zdelo se je, da ni niti kapljice krvi na licu junakovem, tako je bilo blede. Tamo oči so mu žarele, sicer pa je bil miren, udan v svojo usodo, zatopljen v strahovito žalost.

Nekaj časa molčita oba. Knez izpregovori prvi:

„Prisegel si mi na sveto razpelo, da me ne zapustiš.“

„Pogubljen bom, če se izneverim prisegi, pogubljen, če ji ostanem zvest,“ odvrne Kmitic. „Sedaj mi je vse jedno!“

„Ko bi te tudi napeljal k zlemu, ti ne boš za to odgovoren.“

„Pred nekoliko meseci so mi še grozili s sodbo in kaznijo. Sedaj se mi zdi, da sem bil tačas nedolžnejši nego sem sedaj.“

„Smeš biti zagotovljen, da ne pojdeš poprej iz te sobane, dokler ne dobiš odveze vseh svojih grehov,“ odvrne knez.

Nakrat pa spremeni svoj glas ter vpraša zaupno in dobrosrčno:

„Kaj misliš, da bi bil moral učiniti z ozirom na dva sovražnika, stokratno močnejša od mene, proti katerima nisem mogel ubraniti domovine?“

„Umreti!“ odvrne resno Kmitic.

„Kar zavidati je treba vas, vojake, ki tako lahko vržete od sebe breme, ki vas tlači. Umreti! Kdor je zrl smrti v oči ter se je ne boji, zanj seveda ni nič bolj preprostega na svetu nego umreti. Izmed vas nikomur niti v glavo ne pride, da bi ne ostal, ko bi jaz ne bil sklenil dogovora, v deželi kamen na kamenu. O blaženi vi, ki morete kar tako umreti!... Mar si misliš, da mi že ne preseda življenje!... Toda treba je izpiti čašo bridkostij do dna. Treba je rešiti nesrečno deželo in radi tega preživati se pod novim, težkim bremenom. Naj govore moji zavidneži, kar hočejo, toda Bog, ki to vidi, bo sodil, ali sem mogel v tem slučaju postopati drugače... Najdite vi, ki ste me zapustili ter imenovali izdajico, sredstvo k rešitvi in jaz še danes raztrgam ta dogovor, dvignem vse polke na noge ter odrinem na sovražnika.“

Kmitic molči.

„Nu, čemu molčiš?“ zakliče Radzivil z vzvišenim glasom. „Imenujem te na mestu velikim hetmanom in vojvodo vilen-skim, toda ne za to, da bi umrl, marveč da rešiš deželo. Brani

zajeta vojvodstva, maščuj se za požar mesta Vilne, brani Žmudsko švedskih napadov, brani vso ljudovlado! Preženi sovražnika, dvigni se sam na tisočere... in ne umri... ne umri, ker ne smeš, marveč reši domovino!...

„Nisem še hetman in vojvoda vilenski,“ odvrne Kmitic. „Ker to ni moja stvar, torej si nad tem ne bom belil glave. Toda če je treba, pa se dvignem sam na tisočere in sicer takoj.“

„Čuj me torej, vojak. Ker ne znaš rešiti s svojo glavo domovine, torej prepusti to meni ter mi zaupaj!“

„Ne morem!“ reče s stisnjenimi zobmi Kmitic.

„Nisem računal na one, ker sem pričakoval tega, kar se je bilo zgodilo, toda na tebi sem se prevaril... Ne ugovarjaj, marveč poslušaj me... Postavil sem te na noge, oprostil te obsodb in kaznij, pritisnil te k srcu kakor lastnega sina. Ali pa veš, čemu? Radi tega, ker sem videl v tebi požrtvovalnost in pripravljenost na velika podjetja. Ne skrivam ti, da potrebujem takšnih ljudi. Pri meni ni bilo človeka, ki bi si drznil brez groze pogledati v solnce. Obkoljevali so me ljudje malodušni in malosrčni, katerim ne smeš kazati druge poti, nego ono, po kateri so hodili njihovi očetje. A kam pa, vprašam te, smo prišli po teh starih potih? Kaj se je zgodilo z ljudovlado, ki je bila nekdaj grozna vsemu svetu?“

Pri teh besedah se knez prime za glavo ter ponovi trikrat:

„Bog! Bog! Bog!“

„Napočil je čas jeze božje,“ nadaljuje čez nekaj časa, „čas takih ponižanj, da se ne moremo ozdraviti z navadnimi sredstvi te bolezni. Ko pa jaz hočem rabiti nove, katere jedine prinesó rešitev, pa me zapuščajo celo oni, na katere sem se trdno zanašal, kateri so primorani mi zaupati, ker so mi prisegli zvestobo na sveto razpelo. Ali si mar misliš, da sem se za vedno podal pod pokroviteljstvo Karola Gustava in da jaz mislim ta kraj res za vedno združiti s Švedsko? Da ta dogovor, radi katerega so me proglasili izdajico, traja dalje nego jedno leto? Kaj me tako gledaš in se čudiš?... Stoj, še bolj se boš čudil, ko izveš

vse, kajti tu se zgodi nekaj takega, česar nihče ne pričakuje, česar ne more obseči razum navadnega človeka. Toda pravim ti: ne trepetaj, ker to prinese rešitev domovini; ne odmikaj se, ker nemara poginem, če nikogar ne najdem, ki bi mi pomagal, toda z menoj vred pogine tudi ljudovlada in vi vsi — za vedno. Jaz jedini jo morem rešiti, radi tega pa moram odstraniti vse ovire. Gorjé njemu, kdor se mi upre, naj si bo to Gosevski ali vojvoda vitebski. Hočem rešiti domovino in radi tega ne izbiram sredstev. K temu pa me ne sili slavohlepje ali napuh; kdor se čuti zmožnega, naj prevzame to breme mesto mene! Pa ker nobenega ni, je vzamem sam na-se, ko bi mi tudi imelo pasti to zidovje na glavo.“

Po teh besedah dvigne knez obe roki kvišku kakor bi hotel res podpreti razdirajoč se strop nad njim. Kmitic široko odpre oči ter ga končno vpraša:

„Po čem koprnite, svetli knez? ... Česa si želite?“

„Želim si — krone!“ zakriči Radzivil.

„Jezus Nazarenski! ...“

Nastane trenutek mučnega molčanja; samo čuk jame osupljivo skovikati na grajskem stolpu.

„Poslušaj me do konca? ... reče knez. „Ljudovlada gine in mora poginiti ... Ni je več rešitve za njo. Toda jaz jo ubranim ter si položim to krono, katero želim, na glavo radi tega, da dvignem domovino iz razvalin. Ne trepetaj, zemlja še ne razpade pod teboj. Dal sem ta kraj Švedom, hoteč pomiriti s tem drugega sovražnika ž njihovim orožjem, pognati ga za mejo, vrniti izgubljeno zemljo domovini ter ga z mečem primorati k miru ... V oni skalnati, gladni Švedski ni toliko ljudij, da bi pograbili v svoje roke vso našo ljudovlado. Oni zamorejo premagati našo vojsko, toda na vajeih nas ne bodo imeli vedno. Tudi kralj Karol Gustav to dobro vé ter noče in ne more zagrniti vse ljudovlade. On se zadovolji s Prusijo ter s kosom Velike Poljske in da si zagotovi za vedno te pokrajine, pa bo hoté ali nehoté primoran raztrgati z nami davno zvezo. Kaj pa

se zgodi takrat s to deželo? Komu jo dadó? Ako se jaz odrečem kroni, katero mi že tako rekoč polagajo na glavo, pa jo dado onemu, ki ob tem času vlada v deželi. Ali pa zamorem jaz to dopustiti? Ali mar naj privolim v to, kar nam vsem grozi s poginom? Vprašáš me, odkod da dobim pomoč?... Uprav radi tega sem sklenil prevzeti na-se težko breme ter rešiti deželo vojne. Napoči mir, zacvete blagostanje, ker ogenj ne bo požigal mest in vasij.

Tako bo in tako mora biti in v tem mi pomagaj Bog in vsi svetniki, ker jaz želim le srečo domovini.“

Iz knezovih oči so se sipale iskre; vsa njegova postava je bila nekako nenavadna.

„Svetli knez, moj razum ne zapopade vseh teh želj!“ zakliče Kmitic.

„Samo po sebi se razume,“ nadaljuje Radzivil kakor sam sebi, „da Jana Kazimira Švedje ne zapode s prestola, marveč mu puste Mazovišče in Malo Poljsko. Bog ga ni obdaril s potomci in koga izvolijo za kralja, ako hočejo ohraniti daljšo zvezo z Litvo. Poljaki ne morejo pozvati na prestol nikogar drugega, razun njega, ki bo tukaj vladal. Slep je, kdor ne vidi, bedak, kdor tega ne razume. Veliki Bog, pomagaj mi rešiti to deželo Tebi in vsemu krščanstvu na hvalo!... Daj mi pa tudi ljudij, ki bodo razumeli mojo misel ter mi pomagali izvesti nakano!...“

Pri teh besedah sklene knez roke ter dvigne oči kvišku.

„Ti me vidiš! Ti me boš sodil!...“ zakliče.

„Svetli knez!“ zakriči Kmitic.

„Pojdi!... Zapusti me!... Vrzi mi bulavo pod noge!... Prelomi svojo prisego!... Imenuj me izdajico. Naj v tej trnjevi kroni, katero mi polagajo na glavo, ne manjka nobenega trna! Pogubite deželo, odpahnite roko, ki jo more rešiti, ter pojdite na sodbo božjo... Tam naj vas sodijo.“

Kmitic pade na kolena pred Radzivila.

„Svetli knez!“ zakliče, „oče domovine, rešitelj, pri vas ostanem do svoje smrti!“

Radzivil mu položi roki na glavo in znovič nastane molčanje... Samo čuk je neprestano skovikal na stolpu.

„Vse dobiš, česar si želiš!...“ reče knez slovesno. Ni-česar ti ne uide, pač pa dosežeš več nego sta ti voščila oče in mati. Vstani bodoči veliki hetman in vojvoda vilenski!...“

Na nebu je jelo svitati.

(KONEC PRVEGA ZVEZKA.)

I.

Gospod Zagloba je bil že precej vinjen, ko je zaklical groznemu hetmanu trikrat zaporedoma besedo „izdajalec.“ Toda čez jedno uro, ko se mu je skadilo že vino iz glave, ko je bil zaprt z obema Skretuskima in z Volodijevskim v kejdanski ječi, je spoznal nevarnost, v katero je pahnil sebe in svoje tovariše ter se grozno prestrašil.

„Kaj bo sedaj?“ je vprašal in gledal z mračnim pogledom malega viteza, v čegar težko roko je stavil vse svoje upanje.

„Naj jih vrag vzame! Meni je že vse jedno!“ je odvrnil Volodijevski.

„Doživimo še take čase in takšno sramoto, o kakoršni doslej še nihče ni slišal,“ reče Jan Skretuski.

„Dobro, če jih sploh doživimo,“ odvrne Zagloba; „potem vsaj lahko služimo drugim v dober vzgled... Toda če jih doživimo — to je vprašanje!...“

„Grozno, pregrozno in neverjetno!...“ oglasi se Stanislav Skretuski. „Kje se je doslej še pripetilo kaj podobnega?... Rešite me, gospodje, ker čutim, da se mi že meša v glavi... Dve vojni imamo, tretja je kozaška... a poleg tega še izdajstvo, slično nalezljivi bolezni, pa: Radziejevski, Opalinski, Grudzinski in naposled Radzivil. Očividno se bliža že konec sveta in dan poslednje sodbe! Naj se zemlja odpre pod našimi nogami! Še ob pamet pridem, pravim vam!“

Z rokama se prime za tilnik, in hodi semtertje po ječi, kakor lev, ki je zaprt v železni kletki.

„Mar naj začnemo moliti, kaj?“ vpraša čez nekaj časa.
„Dobrotljivi Bog, usmili se nas!“

„Pomiri se, gospod!“ reče Zagloba. „Prezgodaj si začel obupovati.“

Stanislav Skretuski stisne nakrat zobe, ker ga je pograbila jeza.

„Da bi bili vas ubili!“ zakriči na Zaglobo. „Vi ste nasvetovali, da smo šli semkaj k temu izdajalcu. Bog, da vaju oba doleti kazen!“

„Zavedi se, Stanislav!“ reče strogo Jan. „Nihče si ni mogel predstavljati tega, kar se je bilo zgodilo. Trpi in molči, kakor trpimo tudi mi, ter pomni, da smo sedaj tukaj in ne kje drugje... Usmiljeni Bog, ne usmili se nas, marveč nesrečne naše domovine!“

Stanislav ne odgovori ničesar, le obupno vije roke.

Konečno so umolknili vsi. Samo Volodijevski je presunljivo zažvižgal skozi zobe. Kazal se je popolnoma malomarnega za to, kar se je godilo okrog njega, dasi je bilo njegovo trpljenje še dokaj večje od trpljenja drugih. Prvič radi tega, ker je kot rodoljub pomiloval domovino, drugič pa za to, ker je prelomil pokorščino hetmanu. Zanj, ki je bil vojak z dušo in telesom, je bila to strašna reč! Raje bi se bil pogreznil v zemljo, samo da ne bi doživel takšne sramote.

„Ne žvižgaj, Mihael!“ opomni ga Zagloba.

„Meni je vse jedno!“

„Nikakor ti ni vse jedno!“ Čas bi bil, da bi mislili na sredstva k rešitvi. Meni se zdi, da je naša prostost tega vredna! Ali naj mar res segnijemo v tej ječi, ko pa potrebuje sedaj domovina sleherno roko? Poštenjak lahko nadomešča deset izdajic!“

„Oče ima prav!“ reče Jan Skretuski.

„Vi jedini, zdi se mi, niste prišli ob pamet ter lažje kot mi premotrite, kako se rešimo iz te zadrege. Kako sodite o tem, kaj misli početi ta izdajalec z nami? Glav nam menda vendar ne poseče?“

Volodijevski se nakrat spusti v obupen smeh.

„Čemu neki ne?“ omeni. „Ali mar on ni sodnik? Mar nima ostrega meča?... Vi bržkone še ne poznate Radzivila?“

„Kaj vendar praviš? Kako pravico ima?“

„Nad menoj hetmansko, nad vami pa — nasilje!“

„Za katero bo moral biti odgovoren...“

„Pred kom? Pred švedskim kraljem?“

„Lepo nas tolažiš! Ni ti kaj reči!“

„Jaz ne mislim vas tolažiti.“

Nastalo je zopet molčanje, katero so dramili samo koraki škotskih stražnikov, odmevajoči pred vrati.

„Ni drugače!“ reče Zagloba. „Treba je izmisliti zvijačo, da rešimo svoje glave.“

Nihče mu ne odgovori. Nekaj časa je vladalo molčanje, na kar začne on znovič:

„Ne morem verjeti, da bi nam on hotel vzeti glave. Ko bi se imela za vsako besedo, ki jo človek v naglici in v pijanosti izblekne, izgubiti glava, pa bi vse plemstvo v tej ljudovladi hodilo brez glav. A nemine captivabimus. Ali je to po našem bedastoča?“

„Dokaze imate pred seboj, to smo mi,“ omeni Stanislav Skretuski.

„Ker se je vse to zgodilo v naglici, torej verjamem, da si knez še premisli. Tujci smo in v takem slučaju ne moremo biti od njega sojeni. Moral bo tudi obrniti svojo pozornost na splošno mnenje ter ne podpirati in dopustiti nasilja, da ne razdraži plemstva proti sebi. Preveliko nas je, da bi mogel kar vse obglaviti. Pravico ima znositi se nad častniki, česar ne tajim, toda prisiljen bo vpoštevati vojake, ki gotovo ne nehajo terjati svojih načelnikov od njega... Kje je tvoj polk, gospod Mihael?“

„V Upiti!“

„Povej mi, ali si prepričan, da ti ostanejo tvoji ljudje zvesti v vsakem slučaju?“

„Kako morem to vedeti?... Zdi se mi, da me imajo radi; pa tudi to vedó, da je hetman moj poveljnik.“

Zagloba se za trenutek zamisli.

„Napiši pismo,“ nadaljuje, „z naročilom, da naj me ubogajo, ako slučajno pridem med nje, kakor tebe samega, ter je daj meni.“

„Vi si domišljujete, da ste že prosti.“

„To nič ne dé, da še nisem. Bil sem že v hujših zadregah, a Bog me je vendar-le rešil. Daj naročilo meni in obema Skretuskima... Kdor se prvi izmuzne, naj takoj odrine v Upito ter pripelje semkaj polk nam ostalim v rešitev.“

„Kaj vendar čenčate? Škoda za čas! Na kaj pa naj napišem naročilo? Ali imate, gospod, papir, črnilo in pero? Čemu odkimujete?“

„Nesreča!“ zakliče Zagloba. „Daj mi vsaj svoj prstan.“

„Tu ga imate in pustite me na miru,“ odvrne Volodijevski.

Zagloba vzame prstan, natakne si ga na mezinec ter jame zamišljen hoditi semtertje po ječi.

Med tem je ugasnila mračna svetilnica in nastala je tema. Samo skozi mrežo na visokem oknu je bilo videti par zvezd, migljajočih na jasnem nebu.

Zagloba se je neprestano oziral v okno.

„Ko bi pokojni Podbipeta še živel ter bil tukaj pri nas,“ je zamomljal, „on bi izroval mrežo in v jedni uri bi bili že za Kejdanmi.“

„Dvignite me k oknu,“ reče nakrat Jan Skretuski.

Zagloba in Stanislav stopita pod okno ob steni in čez kratko je že stal Jan na njunih ramenih.

„Ropotaš, za Boga, ropotaš!“ zakliče Zagloba.

„Kaj pravite, oče?“ odvrne Jan. „Še trgati nisem začel.“

Zlezita gori oba, ti in bratranec, držati vaju hočem...

Večkrat sem že pomiloval Volodijevskega, da je tako šibak, sedaj pa mi je žal, da ni še šibkejši, da bi se splazil skozi kakor kača.“

Toda Jan mu skoči z ramen.

„Škotje stojé na tej strani,“ reče.

„Bog dal, da bi se izpremenili v solnate stebre kakor Lotova žena,“ zamomlja Zagloba. „Temno je tukaj kakor v vreči, toda kmalu začne svitati... Upam, da nam pošljejo kaj prigrizka, ker pri luteranih ni navada, da bi izstradali jetnike... Nemara nakloni Bog hetmana k temu, da se izpametuje. Po noči se večkrat vzbudi v človeku vest in zlodji strašijo grešnike. Nu, ali iz te ječe res ni kakega drugega izhoda nego skozi duri? Po dnevu vse preiščemo... Vrag znaj, kaj je to?... Glavo imam nekako težko in nikake zvijače si ne morem izmisliti... Jutri nemara se mi razvedri glava, a sedaj pa, gospodje, izmolimo očenaš ter priporočimo se Mariji Devici v tej krivoverski ječi.“

Čez kratko res jamejo vsi moliti očenaš in litanije Matere božje. Po končani molitvi umolkmeta Skretuski in Volodijevski. Čutila sta se zelo nesrečna. Zagloba pa nadaljuje potihoma:

„Ne more biti drugače. Jutri nam gotovo porekó: „Stojte za Radzivilom in odpuščeno vam je vse, pa še nagrado prejmete povrh... Dobro, mi bomo stali, toda videli bomo, kdo koga prekanj, kdo je pametnejši, on ali jaz. Obljubim vam vse, kar želite, toda izvršenih mojih obljub ne bo toliko, da bi škornje zakrpal ž njimi... Da bi le kmalu prišel od tod na prosto!... Skuhal bom tako kašo, da je niti sam hetman ne bo mogel prebaviti. Spozna, kako okusen je sad izdajstva?...“

Tako je razpravljaj Zagloba sam s seboj celo uro in med tem se je začelo daniti. Sivkasta svitloba, prodirajoča skozi mrežo, je pregnala temo ter osvetlila jetnike, sedeče ob steni. Volodijevski in oba Skretuska so zadremali zbog dolgega časa. Ko pa se je popolnoma zdanilo, začuje se na dvorišču odmev vojaške trombe, brenket orožja, topot konjskih kopit in koraki vojakov. Urno skočijo vitezi na noge.

„Zdi se mi, da ne začenja dan posebno ugodno,“ izpregovori Jan.

„Bog daj, da bi bil boljši od včerajšnjega,“ odvrne Zagloba. „Ali veste, gospodje, kaj sem si domislil po noči? Zdi se mi, da nam pusti Radzivil življenje, ako mu obljubimo in osta-

nemo v njegovi službi... Mi moramo sprejeti ta njegov predlog v ta namen, da si zadobimo prostost, ker potem še lahko kaj učinimo za drago domovino.

„Bog me varuj!“ zakliče Jan Skretuski. „Jaz že nikdar ne pomagam izdajici. Ko bi sedaj sprejel njegovo ponudbo, potem pa ga zapustil, bi vendar ostalo za vedno osramočeno moje ime. Raje umreti, kakor pa sprejeti tako gnusno ponudbo.“

„Tudi jaz!“ reče Stanislav.

„Jaz pa vam zagotovim že zdaj, da sprejem ponudbo. Poplačam mu pa zvijačo in, kar Bog dá, hočem tudi izvršiti. Saj nihče ne poreče, da je Zagloba učinil kaj takega radovoljno. Vrag naj vzame tega Radživila. Videli bomo, kdo zmaga.“

Daljši razgovor jim pretrga krič, razlegajoč se na dvorišču. Slišalo se je jezno kreganje in zapovedovanje; težki koraki cele množice vojakov so gluho odmevali in ropot topov, katere so prevažali semtertje, se je razločno čul skozi steno.

„Kaj se godi na dvorišču?“ vpraša Zagloba. „Nemara nam je prišla pomoč?“

„Res je, da je to nenavaden hrup,“ odvrne živio Volodijevski. „Dvignite me kvišku; jaz takoj spoznam, kaj pomeni.“

Jan Skretuski ga prime pod pazduho ter ga dvigne kvišku. Volodijevski se prime za mrežo ter jame ogledovati dvorišče.

„Res se godi nekaj nenavadnega,“ reče živo. „Vidim nadvorni polk ogrskih pešcev, kateremu je zapovedoval Oskerko. On tudi sedi v ječi in vojaki ga gotovo zahtevajo. Vsi stojé v bojnem redu a zapoveduje jim poročnik Stahovič, tovariš in prijatelj Oskerke.“

V tem hipu postane krič še večji.

„Ganchof je stopil k Stahoviču ter se nekaj razgovarjal z njim... Ej, kako kriče!... Stahovič in še dva druga častnika so odšli od prapora... Bržkone gredó kot poslanci k hetmanu... Zdi se mi, da so se vojaki spuntali. Topovi so obrnjeni proti Ogrom in škotski polk stoji v bojnem redu... Vojaki poljskih

praporov se zbirajo pri Ogrih. Brez njih bi ne bili tako pogumni, kajti škotski pešci so strašni...“

„Hvala Bogu!“ zakliče Zagloba. „To nas reši... Gotovo je, da so se spuntali... Ali je mnogo poljskih praporov?“

„Stankovičev huzarski prapor ter polk oklepnikov Mirskega stoji za dva dni hoda od Kejdan,“ odgovori Volodijevski. „Ko bi ona bila tukaj, ne smeli bi zapreti poveljnikov... Pač pa so tukaj Harlampovi dragonci in polk Meleškega; toda oba stojita pri kneževi strani... Tudi Nevjarovski se jima je priklopil, toda njegov polk je daleč. Dva škotska polka...“

„Torej skupaj štiri polki.“

„In Korfovi topničarji, dva polka.“

„Oj! tega je že mnogo!“

„Kmiticevega polka povsem ni videti... On ima šest sto ljudij.“

„Na čegavi strani je Kmitic?“

„Ne vem.“

„Kdo torej stoji proti knezu? Kateri prapori?“

„Najprvo seveda ti Ogri, dve sto ljudij. Potem množica svobodnih vojakov Mirskega in Stankoviča, nekoliko plemstva in... Kmitic. A poslednji ni zanesljiv.“

„Da bi ga strela!... Tega je malo, malo!...“

„Ti Ogri štejejo sami za dva polka. Sami stari in izurjeni vojaki so!... Oho... topničarji prižigajo lunte; pripravljajo se na boj...“

Skretuska sta molčala. Zagloba se je vrtil, kakor bi ga kuhala vročina.

„Bij izdajice! Bij pasje brate! Oh, Kmitic, Kmitic! Vse je odvisno od njega! Ali je pogumen vojak?“

„Kakor vrag... Pripravljen je na vse.“

„Ne more biti drugače... Samo da bi stal na naši strani.“

„Punt med vojaki... Evo, kam jih je privel hetman!“ zakriči Volodijevski.

„Kdo je tu puntar: vojaki ali hetman, ki se je spuntal proti lastnemu kralju?“ vpraša Zagloba.

„Bog ga bo sodil... Čakajte... Znovič nekako gibanje. Oddelek Harlampovih dragoncev se je postavil na stran Ogrov. Samo boljše plemstvo služi v tem polku... Ali čujete, kako kriče?“

„Dajte polkovnike!“ kriče grozni glasovi z dvorišča.

„Zakliči jim, Mihael, naj pošljejo po tvoje ljudi ter po ona dva polka huzarjev in oklepnikov.“

„Tiho, gospod!“

Zagloba jame sam kričati:

„Pošljite po ostale poljske polke ter pobijte izdajice!“

„Tiho, gospod!“

Nakrat pa v nekem kotu dvorišča zagromé puške.

„Jezus Marija!“ zakriči Volodijevski.

„Kaj to pomenja, Mihael?“

„Očividno so vstrelili Stahoviča in ona dva častnika, ki so se namenili k hetmanu,“ odvrne razdražen mali vitez.

„Za rane Kristusove! V takem slučaju se tudi nam ni nadejati, da nam prizaneso.“

Grom strelav zagluši daljši razgovor. Volodijevski se prime krčevito mreže ter pritiska k njej čelo, toda delj časa ni mogel ničesar opaziti, razun nog škotskih pešcev, stoječih tesno pri oknu. Strelj pušek pa so se oglašali čimdalje bolj pogostoma; naposled zagromé tudi topovi. V ječi se je dalo razločno slišati butanje krogelj ob steno, kakor bi ropotala toča... Grad se je kar tresel.

„Umakni se od okna!“ zakriči Jan Skretuski. „Ako ne, dobiš krogeljo v glavo.“

„Nikakor! Krogelje padajo višje, a one iz topov ravno na nasprotno stran. Ne grem dol.“

Volodijevski se poprime še močnejše mreže ter se sključi ves med okno, tako, da ni potreboval Skretuskega, ki bi ga podpiral. V ječi je postalo temno, ker okno je bijo majhno in

Mihael, dasi šibak, je je popolnoma zakril. Vendar pa so zvedeli vse tovariši, stoječi spodaj, kaj se godi na dvorišču.

„Sedaj vse dobro vidim!“ zakriči Volodijevski. „Ogri so se oprli ob zid in streljajo od ondod. Ha, bal sem se, da jih ne bi pognali v kot, ker tam bi jih topovi hipoma ugonobili. Vrli vojaki! Ni jim kaj reči. Brez častnikov storé, kar treba. Sedaj ni videti ničesar, ker se vleče dim po zemlji.“

Streljanje postaja šibkeje in šibkeje.

„Veliki Bog, ne odlašaj s kaznijo!“ zakliče Zagloba.

„Nu, kaj je videti, Mihael?“ vpraša Skretuski.

„Škotje napadajo.“

„Grom in strela, da moramo tu sedeti!“ zakriči Stanislav.

„Skupaj so. Ogri so jeli napadati suličarje s sabljami. Oh, žal mi je, da ne morete sami videti, kakšni vojaki so!“

„Med seboj se koljejo, namesto s sovražnikom.“

„Ogri zmagujejo. Škotje na levem krilu se umikajo... Meleškovi dragonci stopajo na njihovo stran... Škotje stojé v dveh ognjih... Korf ne more streljati s topovi, ker bi moral tudi Škote. Tudi Ganchofove vojake vidim med Ogri. Že so napadli vrata... Gotovo hočejo oditi od tod in kakor burja lomijo vse na poti!“

„Bilo bi dokaj bolje, ko bi naskočili grad in se ga polastili,“ zakriči Zagloba.

„Nič ne škoduje, če ga ne vzamejo. Jutri se vrnejo s praporji Mirskega in Stankoviča... Hej! Harlamp je ubit... Ne, že vstaja, samo ranjen je... Pri vratih so. Kaj to pomenja? Mar je tudi škotska straža pri vratih prestopila na stran Ogrov, ker že odpira vrata?... Vidim oblak dimu na drugi strani... Sedaj vidim Kmitica... Da Kmitic je to... Z vsemi svojimi jezdecí se rine skozi vrata.“

„Na čegavi strani je? Na čegavi?“ kriči Zagloba.

Volodijevski ne odgovori nekaj časa. Hrup, rožljanje orožja in krik se je razlegal med tem s podvojeno silo.

„Končano je!“ zakriči presunljivo naposled.

„Kdo je podleгал?“

„Ogri. Kmiticevi jezdec so jih razbili, a sedaj jih teptajo in sekajo. Prapor ima že Kmitic v rokah... Končano je!...“

Po teh besedah se Volodijevski spusti z okna ter pade na roke Janu Skretuskemu.

„Bijte me, gospodje, bijte, ker sem vreden tega,“ zakliče mali vitez. „Imel sem že v rokah tega človeka, pa sem ga pustil živega!... Jaz sem mu oddal Radzivilovo naročilo ter mu pomagal nabirati vojake, s katerimi je sedaj nastopil proti domovini... Gospod, dodeli mi samo, da se še enkrat srečava s sabljami... Podaljšaj mi moje življenje na pogin temu izdajalcu. Prisezam, da mi ne uide več ta ničvrednež iz rok!“

Med tem so gromeli kriki, topot kopit in streli še nekaj časa, potem pa oslabevali. Čez jedno uro je nastala na dvorišču gluha tišina, katero so dramili samo umerjeni koraki straže in glasna povelja.

„Dragi Mihael, poglej še enkrat, kaj se je zgodilo,“ prosi Zagloba.

„Čemu gledati?“ odvrne mali vitez. „Vsak vojak lahko sam ugane, kaj se je zgodilo. Videl sem Ogre pobite... Kmitic praznuje zmago!“

„Bog, da bi ga konji raztrgati tega peklenščeka! Naj gre Tatarjem čuvat hareme!“ zarobanti Zagloba.

II.

Volodijevski je imel prav. Kmitic je praznoval zmago. Ogri in oddelek dragoncev Meleškega in Harlampa, ki so se jim pridružili, so ležali pobiti na kejdanskem dvorišču. Samo nekoliko mož je zbežalo ter se razkropilo po okolici, kjer so jih lovili jezdec. Polovili so skoraj vse, kar jih je pa zbežalo v tabor Pavla Sapiehe, vojvoda vitebskega, so prvi prinesli grozno no-

vico o izdajstvu velikega hetmana, o njegovem prestopu na strani Švedov, o zaprtih polkovnikih in uporu poljskih polkov.

Med tem je stopil Kmitic, pokrit s krvjo in prahom, z ogrskim praporom v roki pred Radzivila, ki ga je sprejel z odprtimi rokami. Toda zmaga ni upijanila Kmitica. Bil je mračen in jezen, ker je postopal proti lastni volji.

„Svetli knez,“ reče, „nočem slišati pohval, kajti stokrat raje bi se bojeval s sovražnikom domovine, nego z vojaki, kateri bi ji morali služiti. Človeku se zdi, kakor bi sam sebi puščal kri.“

„A kdo je tega kriv, če ne ti puntarji?“ odvrne knez. „Jaz sam bi jih bil raje odpeljal pod Vilno, kamor sem bil namenjen. Toda kar se je zgodilo, se je že zgodilo. Potrebno je bilo to... za vzgled drugim.“

„Kaj nameravate, svetli knez, učiniti z jetniki?“

„Vsakemu desetemu se požene kroglja v glavo. Ostale pa hočem uvrstiti med druge polke. Še danes odrineš k praporom Mirskega in Stankoviča ter jima doneseš povelje, da se naj pripravita na pohod. Naznačim te za brigadnega polkovnika nad tema polkoma ter nad polkom Volodijevskega. Poprej sem hotel poslati po nju Harlampa, toda on sedaj ni za nič sposoben. Pa sem si premislil...“

„A kaj potem, če se mi upró? V polku Volodijevskega služi lavdansko plemstvo, ki me grozno sovraži.“

„Najavi jim, da Mirski, Stankovič in Volodijevski bodo takoj vstreljeni.“

„Takrat pridrvé oboroženi na Kej dane, ter jih skušajo rešiti. V polku Mirskega služi samo izbrano plemstvo.“

„Vzemi s seboj škotske in nemške pešce. Najprej jih obkoljiš, na to še le razglasiš povelje.“

„Kakor želite, svitli knez.“

Radzivil opre roke ob kolena ter se zamisli.

„Mirskega in Stankoviča bi že dal ustreliti, ako bi ne imela toliko vpliva na vso domovino... Bojim se pa hrupa in javnega

punta, katerega vzgled smo ravnokar videli. — Samo tebi se je zahvaliti, da so prejeli dober nauk. Odslej bodo previdnejši. Treba je samo urno delati, da ne utegnejo priti uporneži k vojvodi vitebskemu.“

„Vi govorite samo o Mirskem in Stankoviču, a Volodijevskega in Oskerka ste povsem pozabili.“

„Oskerki moram tudi prizanesti, ker je vpliven človek ter ima mnogo sorodnikov. Kar pa se tiče Volodijevskega — je on tujec med nami... Resnica, hraber vojak je in jaz sem računal nanj... Nu, tem huje zanj, ker sem se v njem zmotil. Ko bi vragi ne bili privedli teh capinov, njegovih tovarišev, bi mogoče ravnal drugače. Nu, po tem, kar se je bilo zgodilo, ga sedaj čaka kroglja, kakor tudi vse ostale.“

Kmitic je strepetal, kakor bi se ga bil dotaknil z razbejlenim železom.

„Svetli knez!“ reče. „Vojaki govoré, da vam je rešil Volodijevski pod Cibihovem življenje.“

„Storil je samo svojo dolžnost in za to sem mu hotel dati D itkemo... Sedaj se mi je izneveril, za to pa ga ukažem ustreliti.“

Kmiticu zalesketajo oči in nosnice se mu razširijo.

„Ne, tega vi ne učinite, svetli knez!“ zakliče.

„Kako in zakaj ne?“ vpraša strogo Radzivil.

„Prosim vas, svetli knez, oprostite mu... Noben las naj mu ne pade z glave... Spomnite se zopet, da bi si bil lahko pridržal Volodijevski vaš ukaz, v kar je bil od vas pooblaščen. Toda on mi ga je oddal in mi tako rešil življenje... Le njemu se imam zahvaliti, da ste mi vi oprostili... Dà, on ni niti omahoval mene rešiti, dasi je mogel biti moj tekmeč pri moji nevesti. Dolžan sem mu hvaležnost in prisegel sem, da mu to dobroto poplačam... Svetli knez, odpustite mu radi mene, pa tudi njegove tovariše naj ne doleti nobena kazen. Noben las jim ne sme pasti z glave in jim tudi ne pade, dokler sem jaz živ!... Prosim vas, svetli knez!“

Kmitic je prosil ter sklepal roke, toda v njegovih besedah se je nehoté oglašala jeza in grožnja. Neukrotljiva njegova nrav je zmagovala. Stal je pred Radzivilom kakor razjarjen roparski tič, z rudečico na licu in iskrečimi se očmi. Pa tudi hetman je bil razburjen. Njegovim naredbam in samovolji se je uklanjalo doslej na Litevskim in v Rusiji vse in nihče mu ni smel nasprotovati, nihče prositi odpuščenja na smrt obsojenim. Le Kmitic ga je prosil sedaj na videz, v resnici pa je tirjal. Sploh pa se je nahajal hetman v takem položaju, da mu ni bilo mogoče odbiti prosilcu prošnje.

Samovoljnik je čutil precej iz početka, da se bo moral večkrat udati želji ljudstva, da bo odvisen od lastnih privržencev, s katerimi ga je združila okoliščina, ter je videl v Kmiticu, iz kate-rega je hotel napraviti zvestega psa, razjarjenega volka, pripravljenega vsak hip, da zgrabi za roko svojega gospodarja.

Vse to je razburjalo v Radzivilu kri in sklenil se je braniti. Prirojeno poželenje po maščevanju ga je sililo k temu.

„Volodijeovski in njegovi tovariši morajo umreti,“ je dejal z vzvišenim glasom.

S tem pa je le vlival olje v ogenj.

„Nikakor!“ zakriči Kmitic. „Ko bi jaz ne bil pobil Ogre, pa bi kmalu videli, kdo bi poginil.“

„Kaj pomeni to? Torej celo ti mi odteguješ svojo službo?“ vpraša grozno hetman.

„Ne, ne odtegujem je, pač pa vas prosim, svetli knez... Ti ljudje ne smejo umreti, ker so znani v vsej Poljski... Pripravljen sem iti za vas v ogenj in vodo, samo ne odklonite mi te prošnje.“

„A kaj, če jo odklonim?...“

„Takrat pa ukažite, da tudi mene ustrele... Nočem živeti dalje... Bolje je, da me strela z jasnega ubije, nego da bi gledal tako sramoto!...“

„Pomiri se, nesrečnež!... Spomni se, pred kom govoriš te besede!“

„Svetli knez, ne spravljajte me v obup!“

„Prošnjo lahko uslišim, toda groženj se ne bojim.“

„Saj vas itak le prosim...“

Po teh besedah se Kmitic zgrudi na kolena.

„Dopustite, svetli knez, da vam služim neprisiljeno in z vsem srcem... Sicer še zblaznem!“

Radzivil je molčal. Kmitic pa je še klečal. Bledica in rudečica ste mu spreletavali po licu. Bilo je videti, da izbruhne čez trenutek v njem jeza.

„Vstani!“ reče Radzivil.

Kmitic vstane.

„Znaš braniti prijatelje,“ nadaljuje knez, „torej vidim, da boš znal braniti tudi mene in da me ne zapustiš nikdar. Žal samo, da te je Bog vstvaril iz solitra, ne pa iz mesa in kosti. Pazi torej, da se ne vnameš. Prizanesem jim... Stankoviča, Mirskega in Oskerko sem namenjen poslati k Švedom v Biržo. Naj tudi oba Skretuska in Volodijevski gredo ž njimi. Glav jim tam ne vzamejo, samo mirno bodo morali sedeti ves čas vojne. To je še bolje.“

„Hvala vam, svetli knez!“ zakliče Kmitic.

„Kar pa se tiče onega starca,“ nadaljuje knez, „tega rjovečega zlodja, ki je dospel semkaj s Skretuskima, sklenil sem ga kaznovati. On me je prvi imenoval izdajico in mi očital, da jemljem podkupščino ter tako naščuval druge proti meni. Nemara bi se bilo vse srečno izteklo, ko bi njega ne bilo.“

Po teh besedah udari knez s pestjo ob mizo.

„Na svetu ni muke, ki bi bila primerna za tak prestop,“ dostavi. „Ne prosi me torej zanj, ker bi to bilo zaman.“

Toda Kmitic se ni dal tako kmalu odpraviti, če se je enkrat lotil kake stvari. Samo jeze in srda ni kazal več. Prijel je hetmanovo roko, poljuboval jo je in prosil tako prisrčno, kakor je znal samo on.

„Z nobeno vrvjo niti z verigo, svetli knez, ne privežete mojega srca tako k sebi, nego s to dobroto. Toda prosim vas, ne

učinite tega na polovico... To, kar je včeraj izbleknil ta plemič, so mislili vsi, dà, tudi jaz sem tako mislil. On je bil toliko pijan, da je izrekel brez vseh okoliščin svoje mnenje. Mislil si je, da s tem izvrši veliko uslugo domovini in ali je mogoče koga dolžiti greha radi takih občutkov? Naj si on že živi ali umre, meni radi tega ne bo toplo niti mrzlo, toda bridko bi zadela ta izguba Volodijevskega, kateremu nadomešča očeta. Svetli knez, darujte mi življenje tega človeka, jaz pa vam darujem zanj svojo kri, če treba jutri, ali pa koj danes.“

„Jaz sem bil že sklenil kaznovati ga,“ reče Radzivil ter si grize brke.

„To kar je bil sklenil hetman in vojvoda vilenski, to zamore predrugačiti veliki knez litevski in nemara že v bližnji bodočnosti kralj poljski ter naš milostljivi monarh.“

Kmitic je govoril odkritosrčno, kakor je čutil v svojem srcu, toda močnejšega sredstva za obrambo svojih prijateljev si bi ne mogel izmisliti najizkušenejši diplomat. Ponosno lice magnatovo se je nakrat zjasnilo; drgnil si je oči, kakor bi hotel s tem pokazati, kako so mu prijetni ti naslovi, katere je ravno kar slišal.

„Dobro, naj se zgodi, kar želiš. Naj oni vsi skupaj odidejo v Biržo ter se pokoré tam pri Švedih za svoje grehe, in potem, ko se izpolni tvoja napoved, lahko prosiš za nje novih milostij.“

„O Bog daj, da se to kmalu zgodi!“ zakliče Kmitic.

„Idi sedaj ter jim naznani prijetno novico.“

„Ta novica je prijetna samo záme, ne pa za nje, ker jo gotovo zaslišijo brez vsake hvaležnosti, zlasti ker niso pričakovali tega, kar jim je grozilo. Ne pojdem k njim, svetli knez, ker to bi izgledalo tako, kakor da bi se hotel pohvaliti s svojim posredovanjem.“

„Delaj, kakor hočeš. V takem slučaju pa ne zapravljaj po nepotrebnem dragega časa ter odrini po polka Mirskega in Stankoviča, ker precej na to te pričakuje še jedno naročilo, katero te bo gotovo veselilo.“

„Kakšno je to naročilo, svetli knez?“

„Pojdeš k mečniku rosenškemu ter ga povabiš v mojem imenu v Kejthane, skupno z njegovo vnukinjo, gospodično Bilevič, da tu prebijeta ves čas vojne.“

„On tega ne učini za noben denar,“ odvrne Kmitic zbežan, „ker je včeraj zelo razjarjen zapustil Kejthane.“

„Nadejam se, da se mu je že shladila jeza ... V vsakem slučaju pa vzameš s seboj ljudi, in ako ne bi hotela iti prostovoljno, pa ju posadiš v kočijo, obkoljiš z dragonci ter ju pripelješ semkaj. On mi je tukaj neobhodno potreben, isto tako radi mene, kakor radi tebe! Nadejam se, da napravim še iz tega voska svečo ter jo prižgem, kadar se mi bo zljubilo. Vzamem ga v svoje roke in vsi ostali Bileviči si ne bodo drznili nasprotovati mi. Na strani tvoje neveste stoji vse lavdansko plemstvo, in meni bi bilo zelo neprijetno, ko bi se ono pridružilo k vojvodi vitebskemu, ki bi jo sprejel z razprostrtimi rokami. To je važna stvar, katero je treba premisliti.“

„V polku Volodijevskega služijo sami Lavdanci.“

„Varuhi tvoje neveste. V takem slučaju začnemo pri njej. S starcem se dogovorim jaz, toda z deklico ravnaj ti kakor znaš. Ako jaz naprosim mečnika, pa ti on pomore zlomiti deklinčno upornost. Ako se on spoprijazni z mojim predlogom, jaz takoj pripravim za vaju svatbo, ako ne, pa jo vzameš s silo. Z ženskami je najjednostavnejši način. Danes se nekoliko pojoče, ko jo popelješ k oltarju, toda jutri se jame ozirati okrog sebe, razmišljevati in naposled reče: „Vrag ni tako črn, kakor ga slikajo,“ ter bo že vesela. Nū, kako sta se poslovila včeraj?“

„Nekoliko odurno.“

„Kaj ti je rekla?“

„Imenovala me je izdajico ...“

„Ali je res tako zlobna? Ko postaneš njen mož, pa jej poveš, da ni prilično za ženske ukvarjati se s politiko ter jo držiš na uzdi.“

„Svetli knez, vi je še ne poznate. Ona je preveč svojeglavna, a marsikateri moški bi jo lahko zavidal za njen razum. Predno se človek ozre, pogodi že ona stvar.“

„Zadela te je naravnost v srce ... Glej, da tudi ti njo zadeneš!“

„Bog daj to, svetli knez. Enkrat sem jo že vzel z oboroženo roko, toda pozneje sem se zaklel, da nikdar več ne učinim tega ... Nasilno jo peljati k poroki, to je nekaj nemožnega ... Vsa moja nadeja tiči v tem, da svetli knez, zlomite upornost mečnika, pa bo tudi ona zrla ná-me s povsem drugimi očmi. Takoj pojdem k njima ter se potrudim spraviti ju semkaj; toda, da resnico povem, raje bi šel sam nad Švede nego k njej.“

„Ako se bojiš iti k njima, pa pošljem Harlampa ali Meleška.“

„Ne! Pojdem raje sam. Harlamp je itak ranjen.“

„Tem bolje. Pojdi najprej po nju, a potem po polka Stankoviča in Mirskega. V vsakem slučaju pa ne štedi krvi ... Treba je pokazati Švedom, da smo močni in da se ne bojimo javnega punta ... Polkovnike odpošljem s stražo ... Meleško jih odpelje ... Samo začetek je zelo težak ... Očividno je, da se mi polovica Litve postavi po robu ... Mislim sem si, da stopijo vsaj vsi Radzivili na mojo stran; med tem pa glej, kaj mi piše knez iz Nesveža.“

Pri teh besedah poda hetman pismo Kmiticu, katero poslednji urno preleti z očmi.

„Ko bi ne poznal nakan vaše knežje milosti, pa bi si mislil, da ima on prav in da je on najpoštenjši človek na svetu ... Govorim, kar mislim.“

„Dobro, dobro! Pojdi sedaj!“ reče z neko nestrpljivostjo hetman.

III.

Vendar pa ni odšel Kmitic ta dan niti naslednji dan, kajti grozne novice so jele od vseh stranij dohajati v Kejdane. Na večer je dospel glasnik s poročilom, da polka Mirskega in Stankoviča drvita samovoljno k hetmanovi prestolnici, ter hočeta osvoboditi svoja polkovnika, da vlada med njimi strašna razbur-

jenost in da so vojaki odposlali poslanca k vsem polkom, nahajajočim se blizu Kejdana, v Podlesje in celo y Zabłudovo s poročilom o hetmanskem izdajstvu ter s pozivom, naj se združijo vsi v obrambo domovine. Lahko je bilo videti že naprej, da se bo vse plemstvo pridružilo tema polkoma, ki postaneta močna, da se jima bo težko braniti v neoboroženih Kejdaneh, a to tem več, ker ni mogel računati Radzivil na pomoč Poljakov, nahajajočih se v mestu.

Vsi hetmanovi načrti so se razprašili, kakor vodni mehurji, toda to še ni oslabilo njegove eneržije. Nasprotno, zdelo se je, da ga je to še le spodbujalo k delavnosti. Sklenil je odriniti sam na čelu svojih bojevnikov puntarjem nasproti ter jih pomadrati v prah. Vedel je, da vojaki brez polkovnikov so le neredna tolpa, ki se razpraši pred grozo hetmanovega imena.

Knez je sklenil, da ne štedi krvi, da osupne v vzgledom vso vojsko, plemstvo, dà, vso Litvo, ki je kar trepetala pod njegovo železno roko. Ta namen je on sklenil izvršiti z lastnimi močmi.

Še tega dné je odšlo nekoliko tujezemskih častnikov v Prusijo nabirat vojake. V Kejdaneh je bilo vse polno oboroženih ljudij. Štotski polki, tujezemski jezdeci, Meleškovi in Harlampovi dragonci ter „ognjeni ljudje“ gospoda Korfa so se pripravljali na pohod. Knezovi hajduki, družina in kejdanski meščanje bi imeli pomnožiti knezovo moč. Konečno je bilo sklenjeno, požuriti se z odpošiljativjo polkovnikov v Biržo, kjer se je kazal njih zapor manj nevaren nego v nezavarovanih Kejdaneh. Knez je bil prepričan, da ugonobi odpošiljatev polkovnikov v to oddaljeno trdnjavo, v kateri bi morala biti po dogovoru švedska posadka, vse upanje na osvobojenje v spuntanih vojakihi ter zatre vstajo popolnoma.

Gospoda Zagloba, oba Skretuska in Volodijevskega imela je torej doleteti tudi ista usoda.

Bil je že večer, ko stopi v ječo, v kateri so sedeli, častnik s svetilko v roki ter reče :

„Potrudite se, gospodje, za menoј.“

„Kam?“ vpraša ga z nemirnim glasom Zagloba.

„V kratkem izveste vse... Le urno!“

Vsi odidejo. Na hodniku jih obstopijo škotski vojaki, obo-roženi s puškami. Zagloba je vsako minuto postajal nemirnejši.

„K smrti nas vendar ne popeljejo brez duhovnika in brez izpovedi,“ pošepeta na uho Volodijevskemu. „Kako se vi pišete?“ dostavi, obrnivši se k častniku.

„Kaj vam je to mar?“

„Jaz imam mnogo sorodnikov na Litevskim ter bi rad vedel, s kom imam opraviti.“

„Sedaj ni časa za novo znanje... Sicer pa bilo bi neumno sramovati se svojega imena. Kličejo me Roka Kovalskega, ako hočete vedeti, gospod.“

„Odlična rodbina!... Možje so hrabri vojaki in ženske vredne spoštovanja. Moja babica je bila iz rodu Kovalskih, toda umrla je, predno sem se jaz rodil... Toda od katerih Kovalskih ste, Veruševih ali Korabljevih?“

„Kaj me izprašujete po noči?“

„Ker ste bržkone moj sorodnik, kar tudi kaže vaša rast... Ogromnih kostij ste, vprav kakor jaz, ki sem se vrgel po svoji babici.“

„Nu, o tem se pomenimo na poti... Časa za to je dovolj.“

„Na poti!“

Zaglobi se je odvalil težak kamen od srca, ko je zaslišal to besedo. Takoj je postal živahnejši.

„Poslušaj, Mihael,“ pošepeta Volodijevskemu. „Ali ti nisem dejal, da odnesemo od tod cele glave?“

Med tem dospejo na cesto. Bila je temna noč. Samo sem-tertje so gorele rdeče baklje, ali migljale svetilnice, osvetljuječ z medlo svitlobo tolpo vojakov, jezdecev in pešcev, različno obo-roženih. Cesta je bila polna vojakov. Pripravljali so se na pohod, kajti povsod je bilo opaziti živahno kretanje. Tu in tam so bila videti v temi kopja in puškine cevi; topot konjskih kopit je gluho

odmeval po tlaku. Posamezni jezdecı so dirjali med vrstami; bržkone so bili častniki, ki so raznašali povelja.

Kovalski vstavi spremstvo in jetnike pred ogromnim vozom z lestvami, v kateri so bili vpreženi štirje konji.

„Sedite, gospodje!“ reče.

„Nekdo že sedi tukaj,“ reče plezaje kvišku Zagloba. „A kje je naša prtljaga?“

„Na vozu pod slamo,“ odvrne Kovalski. „Sedite urno!“

„A kdo sedi tu?“ nadaljuje Zagloba, gledaje temne osebe, sedeče na vozu.

„Mirski, Stankovič in Oskerko,“ se oglasé glasovi.

„Volodijevski, oba Skretuska in Zagloba!“ odvrnejo naši jetniki.

„Klanjamo se vam, gospodje!“

„Klanjamo se! Vrlo družbo bomo imeli. Veste li, gospodje, kam nas odpeljejo?“

„Popeljete se v Biržo, gospodje,“ reče Kovalski.

Po teh besedah da povelje k odhodu. Petdeset dragoncev obstopi voz, na kar odrinejo.

Jetniki jamejo potihoma govoriti.

„Švedom nas oddajo,“ reče Mirski. „Nadejal sem se, da bo tako.“

„Raje sedim med sovražniki, kakor pa med izdajalci,“ odvrne Stankovič.

„A meni bi bolj ugajalo dobiti kroglo v glavo, nego da bi moral sedeti in držati križem roke ob času tako nesrečne vojne,“ zakliče Volodijevski.

„Ne huduj se, Mihael!“ odvrne Zagloba. „Z voza se lahko izmuzneš, če pride priložnost, s kroglo v glavi pa je beg nemogoč. Prav sem imel, ko sem dejal, da si kaj takega izdajalec ne bo drznil.“

„To se vam samo zdi!“ zakliče Mirski. „Očividno je, da ste prišli od daleč ter da ne poznate Radzivila. Komur on obljubi maščevanje, tega že smete smatrati pokopanega, ker ne

spominjam se slučaja, da bi bil on oprostil komu najmanjšo krivdo.“

„A vendar se me je zbal!“ omeni Zagloba. „Kdo ve, če se nimate uprav meni zahvaliti za življenje?“

„A to na kak način?“

„Radi tega, ker me ima krimski kan zelo rad ter me spoštuje za to, ker sem odkril, ko sem bil v njegovi ječi, zarotnike, ki so bili namenjeni seči po njegovem življenju. Poleg tega me tudi naš kralj, milostljivi Jan Kazimir, zelo spoštuje. Z dvema takšnima veljakoma pa se Radzivil ni drznil spreti, ker bi ga dosegla tudi na Litvi.“

„Kakšno budalost pravite, gospod! Saj on sovraži kralja kakor vrag blagoslovljeno vodo. Ko bi on vedel, da ste vi kraljev ljubček, pa bi vas brez daljših okoliščin spravil na drugi svet“ odgovori Stankovič.

„Jaz pa mislim povsem drugače“ oglasi se Oskerko. „Hetman se očitvidno ni hotel sam omadeževati z našo krvjo, da si ne nakoplje maščevanja. Pripravljen pa sem priseči, da nas ta častnik pelje k Švedom v ta namen, da nas tam ustrelé.“

„Oj, oj!“ reče Zagloba.

Vsi umolknejo za nekaj časa. Med tem pa je karavana dospela na kejdanski glavni trg. Mesto je bilo zatopljeno v spanje, v oknih ni bilo videti lučij, samo psi so grozno lajali na mimogredoče ljudi.

„Vse jedno!“ oglasi se Zagloba. „Vsekako pa smo si pridobili časa, in če nam bo sreča mila, mi že še pride kaka zvižaja v glavo... Vi, gospodje, me še slabo poznate,“ nadaljuje, obrnivši se k starim polkovnikom, „toda vprašajte moje tovariše in ti vam povedo, kako mi je že časih predlo... Toda povejte mi, gospodje, kdo je ta častnik, ki nas spremlja? Ali bi ne bilo mogoče pregovoriti ga, naj zapusti izdajalca ter prestopi na našo stran?“

„To je Rok Kovalski,“ odvrne Oskerko. „Jaz ga poznam. Toda ne spleča se ga prepričevati. Uporen je kakor kozel, samo tega ne vem, kateri od nju je bolj bedast.“

„Kako so ga potem napravili častnika?“

„On nosi v Meleškovem polku prapor, za kar pa ni treba razuma. Za častnika pa so ga napravili za to, ker je vseč hetmanu radi ogromne svoje moči. On zlomi podkev kakor slamo ter se gre metati z medvedom. Doslej se še ni našel nobeden, ki bi ga bil položil na tla.“

„Tak hrust je torej?“

„Hrust pa hrust. A poleg tega bi on, če bi mu poveljnik naročil, naj buta z glavo v zid, brez pomisleka začel treskati vanj. Če mu je naročeno, naj nas pripelje v Biržo, nas pripelje, če bi se mu imela razpasti zemlja pod nogami.“

„Prosim,“ reče Zagloba, ki je pozorno poslušal pripovedovanje, „tako odločen je torej ta kmet?“

„Njegova odločnost je slična neumnosti. Sicer pa, če ima le količkaj časa, ali če ne je, spi navadno vedno. Enkrat je pre-spal v orožnici oseminštirideset ur in še zdehalo se mu je, ko so ga izvlekli z ležišča.“

„Zelo mi ugaja ta častnik,“ reče Zagloba, obrne se h Kovalskemu in dostavi: „Stopi sem bližje,“ gospod častnik!

„Čemu?“ vpraša Kovalski.

„Nimaš li žganjice?“

„Imam jo.“

„Daj jo sem.“

„Kako to, daj!“

„Povsem jednostavno, gospod Kovalski. Ko bi bilo to zabranjeno, pa bi bil dobil ukaz, ne dati je; ker pa takšnega ukaza nimaš, pa jo daj!“

„Hm!“ zamisli se Rok. „Torej naj dam?... Kdo mi sme zapovedati?“

„Saj ti ne zapovedujem, marveč le prosim. Spodobno je, da pomagaš starejšemu sorodniku, kajti ko bi se bil oženil s tvojo materjo, bil bi lahko tvoj oče.“

„Kako mi morete biti sorodnik!“

„Povsem jednostavno. Jedni Kovalski imajo v grbu kozla z kvišku dvigneno zadnjo nogo; ti se imenujejo Verušanje; drugi pa imajo v grbu barko, na kateri je njihov prednik prijadral iz Anglije na Poljsko in ti se imenujejo Korabljanje; k tem poslednjim pripadam tudi jaz po svoji materi.“

„Za Boga! Torej ste res moj sorodnik!“

„Kajpada sem!“ zakliče Zagloba. „Dobro, da sva prišla skupaj, kajti nalašč radi tega sem prišel na Litvo, da bi se seznanil s svojimi sorodniki. Dasi sem na vozu, ti pa na konju, vendar bi te z veseljem objel, kajti sorodnik je le sorodnik.“

„Kaj mi je početi? Naročeno mi je, odpeljati vas v Biržo, pa vas tudi pripeljem. Sorodstvo je sorodstvo, toda služba je služba.“

„Klič me ujca!“ reče Zagloba.

„Tu imate, ujec, žganjico!“ reče Rok. „To vam smem dati.“

Zagloba z veseljem vzame čutaro ter se napije. Čez malo časa se mu jame razlivati prijetna toplota po udih, v glavi se mu zjasni in tudi misli mu postanejo jasnejše.

„Stopi no s konja,“ reče Roku, „ter prisedi semkaj na voz, da se kaj pomeniva... Iskreno želim izvedeti kaj o svojih sorodnikih. Spoštujem naredbe tvoje službe, toda to ti ni zabranjeno.“

Kovalski molči nekaj časa.

„To mi ni zabranjeno,“ reče sam sebi in kmalu na to je že sedel na vozu poleg Zaglobe, ki ga je prisrčno objemal.

„Kako se ima tvoj stari?... Ej, hudiman!... pozabil sem, kako mu je ime?“

„Tudi Rok.“

„Prav, prav. Rok je splodil Roka... Tako je zapisano v Svetem pismu. Tudi ti moraš dati svojemu sinčku ime Rok... Ali si oženjen?“

„Seveda sem!... Jaz sem Kovalski, ta pa je moja žena, gospa Kovalska; druge ne potrebujem.“

Po teh besedah dvigne mladi častnik Zaglobi pod nos držaj težke dragonske sablje ter reče:

„Druge niti nočem!“

„Bravo, Rok Rokovič!“ zakliče Zagloba. „Ti, dragi tovariš, mi ugajaš, kajti le on je vrl vojak, ki ima tako ženo, kakoršno imaš ti. Škoda samo, da postane ona prej vdova, nego ti vdovec in da ti ne spravi na svet mladih Rokov... Vidim, da si vrl dečko... Radi tega bi bila velika škoda, ko bi tvoj rod ostal brez potomcev.“

„O-o! Čemu so mi, ko je pa nas brez tega šest bratov.“

„In vsi ste Roki!“

„Uganili ste. Vsak izmed nas je dobil pri krstu, če ne prvo, pa vsaj drugo ime Rok; ker to je naš splošni patron.“

„V takem slučaju dajva se napiti.“

„Dobro.“

Zagloba nagne zopet čutaro, potem pa jo da častniku.

„Pij, brate, toda do dna, do dna!“ reče. „Škoda samo, da te ne morem videti, kajti noč je tako temna kakor v vreči. Niti lastnega nosa ne vidiš... Povej mi sedaj, dragi sorodnik, kam so namenjeni odriniti oni vojaki, ki smo jih videli pri odhodu iz Kejdanov?“

„Nad puntarje.“

„Nu, Bog sam jedini ve, kdo je puntar: ti ali oni?“

„Jaz puntar? Jaz delam samo to, kar mi zapove hetman.“

„Toda hetman ne dela tega, kar mu zapoveduje kralj... Saj on ni dobil od njega povelja, združiti se s Švedi. Ali bi ti ne bilo ljubše: biti se s Švedi, nego mene, tvojega sorodnika, dati v njihove roke?“

„Ljubše bi mi bilo, toda povelje treba ubogati.“

„O, jaz vem to, tudi gospa Kovalska bi to hotela ter bi kaj rada šla nad Švede... Med nama rečeno: hetman se je spuntal proti kralju in domovini. Ne pravi tega nikomur, toda resnica je. Tudi vi, ki njemu služite, ste puntarji.“

„Ne pristuje mi, da povem resnico, poslušati to. Hetman ima svoje predpostavljene in jaz svoje, namreč hetmana... Bog

bi me kaznoval, ko bi se mu drznil upirati. To bi bila nezaslišana stvar !“

„Prav imaš ... Toda pomisli, dragi Rok, ko bi ti nakrat nepričakovano prišel puntarjem v roke, takrat bil bi jaz prost ... Žal samo, da ne vem, kje se oni nahajajo ... Toda ti nemara veš, in mi, ako ti hočeš, zamoremo nekoliko kreniti s poti.“

„Kako ?“

„Da, odriniti moramo k njim. Ti bi ne bil kriv tega, ko bi naši ljudje nas tebi odvzeli. Toda tvoja vest glede tvojega sorodnika bila bi čista. A obtežiti svojo vest, verjemi mi, to je stršansko breme.“

„Kaj pravite, ujec. Zares, stopim z voza ter zasedem konja. Jaz vas ne bom imel na vesti, marveč hetman. Dokler sem živ, ne bo iz tega nič.“

„Nič, pa nič,“ odvrne Zagloba. „Všeč mi je, da si odkritosrčen. Toda jaz sem prej bil tvoj ujec nego Radzivil tvoj hetman. Ali pa veš, Rok, kaj je to ujec ?“

„Ujec je ujec.“

„To si pametno povedal, vendar kjer ni očeta, pravi sveto pismo, tam morajo ubogati ujca. Ujec ima do neke meje roditeljsko oblast, kateri je greh nasprotovati. Pa tudi to pomisli, da kdor se oženi, on lahko postane oče, a nikakor ne ujec, v čegar žilah se pretaka kri tvoje matere. Resnica, nisem brat tvoje matere, toda moja babica je bila teta tvoje babice. Spoznaj torej, da kri nekolikih pokolenj se pretaka v meni ; ker pa smo umrljivi ljudje, torej prehaja ta oblast iz pokolenja na pokolenje ter nima nihče pravice kratiti je, niti kralj, niti hetman. To je sveta in neovrgljiva resnica ! Ali pa ima veliki hetman pravico : zaukazati plemiču, vojaku, ali kateremu si bodi prostaku, naj dvigne svojo roko na očeta ali mater, na deda ali na babico ? Odgovori mi na to, Rok ! Ali ima pravico ?“

„Kaj ?“ vpraša z zaspanim glasom Kovalski.

„Na staro, slepo babico !“ ponovi Zagloba. „Kdo bi se hotel takrat ženiti in imeti otroke ali dočakati vnuke ? Odgovori tudi na to, Rok !“

„Jaz sem Kovalski in to je moja žena, gospa Kovalska“, zamomlja vedno bolj zaspano častnik.

„Nu, naj pa bo po tvojem, odvrne Zagloba. „Celo bolje bo tako, da ne boš plodil otrok, da bo vsaj nekoliko manj bedakov na svetu. Ali ni res, Rok?“

Zagloba nastavi uho, toda odgovora ni bilo.

„Rok! Rok!“ zakliče potihoma.

Rok je spal kakor ubit.

„Ali spiš? ...“ zamomlja Zagloba. „Čakaj, vzamem ti ta železni lonec z glave, ker ti dela napotje. Zapona te duši pod vratom, še kri bi te utegnila zaliti. Kak sorodnik bi bil, ko bi te ne rešil?“

Zaglobove roke jamejo urno brbkati okolo glave in vratu Kovalskega. Na vozu, pokritem s slamo, so vsi trdo spali, celo vojaki so dremali na sedlih; oni pa, ki so jezdili spredaj, so potihoma žvižgali, pozorno iskali ceste, ker je bila noč, dasi brez dežja, zelo temna.

Čez nekaj minut je vojak, ki je vodil na uzdi konja za vozom, zagledal v temi svetlo čelado svojega načelnika. Kovalski je zdrknil, ne da bi vstavil voza, na tla in čez trenutek je že sedel na konju.

„Gospod poveljnik, kje naj vstavimo, da nakrmimo konje?“ vpraša približavši se stražnik.

Vendar poveljnik ni odgovoril besedice, zdirjal je naprej pred karavano ter se skril v temi.

Dragonci so slišali samo urni topot konjskih kopit v daljavi.

„Poveljnik je skokoma zdirjal naprej,“ so govorili med seboj. „Gotovo hoče ogledati, če je tu blizu kaka krčma. Čas je že, da nakrmimo konje, čas!“

Med tem je minilo pol ure, jedna ura, dve uri, toda Kovalski je najbrže odjezdil naprej, ker ga ni bilo nikjer videti. Konji so bili že vtrujeni, zlasti oni pri vozu ter so jeli stopati počasneje. Zvezde so začele zahajati.

„Naj skoči kdo za poveljnikom,“ reče stražnik, „ter mu povej, da konji že komaj vlačijo noge za seboj.“

Jeden vojak zdirja skokoma naprej, pa se vrne sam čez jedno uro.

„O poveljniku ni duha niti sluha!“ reče. „Moral je odjezditi za celo miljo daleč.“

Vojaki jamejo nezadovoljno mrmrati.

„Njemu je dobro, ker se je naspal čez dan in sedaj na vozu; mi drugi pa se naj ubijamo brez spanja po noči.“

„Do krčme sta še dva dobra streljaja,“ pripoveduje oni vojak, ki je zdirjal naprej. „Upal sem, da ga dobim tam, pa ga ni bilo! ... Poslušal sem, če začujem konja ... Nič ni bilo slišati. Vrag vedi, kam je izginil?“

„Nu, Bog ž njim! Vstavimo se tudi brez njega!“ reče stražnik. „Konji se morajo oddahniti.“

Voz se res vstavi pred krčmo. Vojaki stopijo s konj. Nekateri gredó trkat na vrata, drugi jamejo odvezovati svitke sena, obešene k sedlom, da jih dadó konjem.

„Kje smo sedaj?“ vpraša stari Stankovič, ko se je voz vstavil in so se jetniki vzbudili.

„Ne vem,“ odvrne Volodijevski; „po noči ni možno spoznati, zlasti ker ne gremo proti Upiti.“

„Saj iz Kejdan v Biržo drži pot mimo Upite?“ vpraša Jan Skretuski.

„Dà. Toda v Upiti se nahaja moj polk in knez je naročil, boječ se, da bi se mu vojaki ne postavili po robu, potovati po drugi cesti. Takoj za Kejdanmi smo krenili k Daljnovu in Krakovu; odtod pojdemo bržkone na Bejsagolo in Šavlo. Nekoliko dalje je, toda Upita in Ponevež ostaneta na strani, na desno. Na poti ni nikakih vojakov, ker so vse pozvali v Kejdane.“

„Zagloba spi, mesto da bi si izmislil kako zvijačo, kakor je obljubil, tako sladko in glasno, kakor bi korenje stgal,“ reče Stanislav Skretuski.

„Naj spi... Utrudil ga je bržkone razgovor s tem be-dastim poveljnikom, katerega je smatral svojim sorodnikom. Bržkone ga je nameraval pridobiti za-se, toda ni šlo. Kdor ni zapustil Radzivila radi domovine, on ga ne zapusti tudi radi tako daljnega sorodstva.“

„Ali sta si res sorodnika?“ vpraša Oskerko.

„Ona sta si takšna sorodnika kakor midva,“ odvrne Volo-dijevski. „To, kar je Zagloba pravil o grbih na pečatu, je prazna izmišljotina, ker mi je dobro znano, da se njegov grb imenuje Čelo.“

„A kje je Kovalski?“

„Mora biti pri svojih ljudeh, ali v krčmi.“

„Rad bi ga prosil, da bi mi dovolil zasesti konja,“ reče Mirski, „ker so mi popolnoma otrpnili udje od sedenja.“

„Tega vam gotovo ne dovoli,“ odvrne Stankovič. „Noč je temna. Lahko bi bilo spodbosti konja ter zbežati. Kdo bi vas vjel?“

„Dam mu svojo vitežko besedo, da ne zbežim. Sicer pa se začne tudi v kratkem svitati.“

„Čuj, tovariš!“ vpraša Volodijevski poleg stoječega vojaka, „kje je vaš poveljnik?“

„Ej, kdo vé to?“

„Kako: kdo vé? Če te vprašam, kje je, mi ga moraš po-klicati.“

„Saj mi niti sami ne vemo, kje je,“ odvrne dragonec.

„Odkar je stopil z voza ter zdirjal naprej, ga še ni bilo nazaj.“

„Povej mu, da hočem, ko se vrne, govoriti ž njim.“

„Kakor zaukažete, gospod polkovnik,“ odvrne vojak.

Jetniki umolknejo. Časih pa časih se je oglašalo na vozu glasno hropenje; naokrog pa so hrustali konji seno. Vojaki pri vozu, oprti ob sedla, so dremali. Drugi pa so potihoma govorili ter pojedali, kar so imeli, kajti pokazalo se je, da je bila krčma prazna in da ni bival nihče v njej.

Pa tudi noč je jela že bledeti. Na vshodni strani je po-sivelo nebo nekoliko; zvezde so ugašale kar po vrsti. Na to je

posivela tudi streha na krčmi in bližnjim drevesom so se posrebrnile veje. Čez kratko se je lahko razločno opazilo ljudi in konje ter žolto opravo vojakov. Čelade so jele bliskati.

Volodijevski razprostre roke, zlekne se ter močno zazeva. Potem pogleda spavajočega Zaglobo, se naglo obrne ter zakriči:

„Kroglje naj ga ubijejo! Za Boga, gospodje, pogledjte!“

„Kaj se je zgodilo?“ vprašajo polkovniki, široko odprtih oči.

„Pogledjte!“ ponovi Volodijevski, kažoč s prstom spečega vojaka na vozu.

Jetniki pogledajo in na licih vseh se je bralo začudenje. Pod plaščem in kučmo gospoda Zaglobe je spal spanje pravičnega Rok Kovalski. Zaglobe ni bilo na vozu.

„Izmuznil se je, izmuznil!“ zakliče začuden Mirski, oziraje se na vse strani, kakor da ne veruje lastnim očem.

„To je lisjak! Da bi ga vrag!“ zakriči Stankovič.

„Vzel je čelado in suknjo temu bedaku ter odnesel pete na njegovem konju!... Ha, ha, ha!“

„Kakor bi se pogreznil v zemljo!“

„Saj je rekel, da si izmisli kako zvijačo, in res jo je tudi izvršil.“

„Ne bodo ga več videli.“

„Gospodje!“ izpregovori slovesno Volodijevski, „vi še ne poznate tega človeka, in že sedaj vam prisežem, da reši tudi nas ostale. Ne vem sicer: kako, kedaj in na kak način, toda prisežem vendar!“

„Resnica! Očem ni moči verjeti,“ reče Stanislav Skretuski.

Naposled so tudi vojaki zapazili, kaj se je zgodilo. Hipoma je nastal trušč. Drug za drugim so zdirjali k vozu ter strmeli pri pogledu na svojega poveljnika, pokritega s kožuhom in spavajočega spanje pravičnega.

Stražnik ga podrezne brez okoliščine.

„Gospod poveljnik! Jetnik je zbežal!“

Kovalski sede na vozu ter odpre široko oči.

„Kaj hočete?“

„Jetnik je zbežal, oni debeli plemič, s katerim sta se razgovarjala poprej.“

Častnik se hipoma vzbudi ter pride k zavesti.

„Ni mogoče!“ zakriči z osupljivim glasom. „Na kak način je zbežal?“

„V vaši čeladi in suknji; vojaki ga niso poznali, ker noč je bila temna.“

„Kje je moj konj?“ zakriči Kovalski.

„Konja ni. Plemič je zbežal na njem.“

„Naujem konju?“

„Dà.“

„Jezus Nazarenski!“ zakriči Kovalski ter se prime za glavo. „Dajte mi sèm onega podleža, ki mu je dal mojega konja.“

„Gospod poveljnik,“ reče stražnik, „vojak ni tega kriv. Noč je bila temna kakor v vreči, vrhu tega pa je on še imel na sebi vašo čelado in suknjo... Tudi jaz sem ga videl, ko je jezdil mimo mene, toda nisem ga poznal. Ko bi ne bili sedli na voz, ne mogel bi izvršiti kaj takega.“

„Bijte me, bijte!“ kliče nesrečni častnik.

„Kaj naj učinimo, gospod poveljnik?“

„Vjemite mi ga!“

„Kje naj ga lovimo? Zbežal je na vašem konju, ki je izmed vseh najboljši. Naši konji so že grozno utrujeni, on pa je izginil, ko so zapeli prvič petelini. Ne dobimo ga!“

„Lovi sedaj veter na polju!“ reče Stankovič.

Kovalski se obrne jezen k jetnikom.

„Vi ste mu pomagali zbežati. Jaz vam pokažem!“

In stisnil je svojo orjaško pest z namenom mahniti po njih. Toda Mirski ga ustavi.

„Molči. Ne pozabi, s kom imaš opraviti!“

Kovalski strepeta ter se nehoté vzravna. Sicer pa on ni bil nič v primeri z Mirskim; pa tudi ostali jetniki so ga nadkriljevali s svojim dostojanstvom.

„Če ti je naročeno peljati nas, pa nas pelji,“ dodá Stankovič, „toda trušča ne delaj. Lahko, da se boš jutri nahajal že pod poveljništvom katerega izmed nas.“

Rok nabulji oči ter molči.

„Zamán nas, dragi gospod Kovalski, dolžiš, da smo pomagali bežati Zaglobi,“ oglesi se Oskerko. „Prvič smo mi spali kakor ti, drugič pa bi vsak pomagal najprej samemu sebi, ko bi bilo mogoče. Nihče drugi ni kriv tega, nego ti, in jaz bi te prvi ukazal ustreliti za to, ker si se drznil leči na slamo in zaspati kakor polh skupno z jetnikom ter mu dovolil zbežati v lastni čeladi in suknji, a to še na svojem konju. To je nezaslišana stvar, ki se še ni pripetila, odkar stoji svet.“

„Stari lisjak je speljal mladega na led,“ omeni Mirski.

„Moj Bog! On mi je pobral celo sabljo!“ zakriči Kovalski.

„Nu, čemu je ne bi vzel; saj mu utegne prav priti,“ reče smehljaje se Stankovič. „Tudi samokrese si moral imeti za pasom?“

„Seveda...“ reče kakor nezavesten Kovajski.

Mahoma se prime z obema rokama za glavo.

„Imel sem tudi pismo na poveljnika v Birži... Nesrečnež, kaj naj učinim sedaj...“ Uničen sem za vedno... Bog, da mi prileti kroglja v glavo!...“

„Pomiri se, ona te ne zgreši!“ reče resnobno Mirski. „Kako nas hočeš peljati sedaj v Biržo?... Kaj se zgodi, če poveš, da si pripeljal nas kot jetnike, mi poveljniki pa zapovemo te zapreti radi zanemarjenja tvojih dolžnostij. Komu bodo bolj verjeli, tebi ali nam?... Mar si misliš, da nas pridrži švedski poveljnik samo radi tega, ker ga prosi za to Kovalski?“

„Uničen sem, uničen za vedno!“ zastoka Rok.

„Neumnost!“ reče Volodijeski.

„Kaj naj učinim, gospod poveljnik?“ vpraša stražnik.

„Pojdi k vragu!“ zakriči Kovalski. „Mar jaz vem, kaj naj učinimo?... Kam naj se obrnemo?...“

„Pojdi naprej v Biržo!... Videl boš, kaj se zgodi s teboj!“ reče Mirski.

„Krenite nazaj v Kejdane!...“ zapove Kovalski.

„Dà, v Kejdane, kjer te čaka kroglja!“ oglasi se Oskerko. „Bomo videli, kako boš stopil pred hetmana?... Pfuj! Čaka te sramota in kroglja v glavo, nič drugega!“

„Saj sem to zaslužil!“ zakriči nesrečni vojak.

„Samo mi te moremo rešiti,“ reče Oskerko. „Ti veš, da smo bili pripravljeni preleti za hetmana svojo kri. Prelivali smo jo že za domovino in še sedaj jo radi prelijemo za njo. Toda hetman je izdajalec, ki je prodal to deželo sovražniku, dvignil se proti kralju, kateremu smo mi prisegli zvestobo. Mar si misliš, da je bilo lahko za nas, postopati proti disciplini ter postaviti se hetmanu po robu? Toda okoliščine so se izpremenile in kdor je s hetmanom, je sovražnik kralja in vse poljske ljudovlade!... Nismo mu zamán zmetali svoje bulave pod noge!... K temu nas je prisilila dolžnost, vera in čast!... Kdo je ostal pri knezu? ... Sami pridaniči!... Tudi ti si posnemal njih vzgled, mesto, da bi stal na strani umnejših in starejših ljudij!... Mar si res hočeš nakopati na glavo sramoto in nečast?... Vprašaj svojo vest, da izveš, kaj ti je sedaj storiti? Ali hočeš ostati pri izdajalcu Radzivilu, ali iti z onimi, ki so pripravljeni žrtvovati se za domovino?“

Te besede so napravile na Roka očividni vtis. Napel je oči, odprl usta ter vprašal čez nekaj časa:

„Kaj hočete, gospodje, od mene?“

„Da greš z nami k vojvodu vitebskemu, ki je ostal zvest domovini.“

„Ba! Če mi je pa naročeno pripeljati vas v Biržo.“

„Kaj boš silil vanj!“ reče Mirski.

„Mi tudi nočemo, da prelomiš ukaz!... Tvoja čast ti vелеva, da zapustiš hetmana-izdajalca ter greš z nami. Ali razumeš?“ reče nestrpno Oskerko.

„Govorite, gospodje, kar hočete, toda iz tega ne bo nič... Vojak sem ter moram ubogati povelja. Ako je on izdajalec, bo sam odgovoren za to za-se in za nas vse, ki smo ostali pri njem. Zlasti jaz sem ga dolžan ubogati.“

„Stori, kar hočeš?“ zakriči Mirski.

„Že to je greh,“ nadaljuje Rok, „da sem zapovedal kreniti nazaj v Kejdane, ker so mi naročili potovati v Biržo. To pa se je zgodilo radi tega, ker sem prišel ob pamet radi onega ple-miča, kateri mi je napravil, dasi moj sorodnik, nekaj takega, če-sar bi mi še tujec ne učinil. Evo vam sorodnika!... Ne boji se Boga, da vzel mi je tudi konja ter mi nakopal nezgodo na glavo!... A vendar, vi, gospodje, pojdete v Biržo, naj se zgodi kar hoče!“

„Ne mučite si zamán jezika, gospod Oskerko,“ reče Volodijevski.

„Nazaj v Biržo!“ zapove Kovalski.

Vojaki znovič obrnejo konje. Častnik zapove jednemu vo-jaku, da stopi s konja ter zleze na voz, on sam pa zasede nje-govega konja ter ponavlja v bližini jetnikov nekaj časa:

„Sorodnik, pa mi napravi kaj takega!“

Jetniki se niso mogli vzdržati smeha, ko so slišali te be-sede, dasi niso vedeli, kaj vse jih čaka.

„Potolaži se, gospod častnik,“ reče Volodijevski, „ker je ta starec že bolj premetene može speljal na led, kakor si ti... On je prekanil celo Hmelnickega, in kar se zvijače tiče, ni se mogel doslej še nihče kosati ž njim.“

Kovalski ni odgovoril, marveč krenil nekoliko od voza na stran, ker se je bal zasmehovanja. Sramoval se je pred jetniki in pred vojaki ter bil tako nesrečen, da se je vsem smilil.

Med tem so se polkovniki razgovarjali o Zaglobi in o ču-dovitem njegovem begu.

„Čudna stvar je to zares,“ reče Volodijevski, „da ni na svetu zapreke, iz katere bi se ne znal rešiti ta človek. Kjer se ne more rabiti sile, tam se on izmota z zvijačo. Drugi izgubé zavest, ko

vidijo, da jim visi meč nad glavo, on pa potrka na svoje možgane in si gotovo kaj izmisli. Časih je hraber kakor Ahilej, toda raje posnema Odiseja.“

„Ne hotel bi ga čuvati, ko bi ga tudi vklenili v verige,“ reče Stankovič. „On ne zbeži samo, marveč pripravi še človeka v zasmeh in sramoto.“

„Bog varuj, da bi imel on koga na piki!“ omeni Volodijevski. „Zlasti Kovalski ga bode sedaj pomnil... V vsej poljski ljudovladi ni takšnega zbadljivca kakor je on... Zlasti takrat, kadar opisuje dogodke svojega življenja... Takrat kar pokajo poslušalci od smeha...“

„Pravite, da se zna postaviti tudi s sabljo?“ vpraša Stankovič.

„Kaj še! Kdo ne ve še tega?... Pred očmi vse vojske je posekal Burlaja pod Zbaražem.“

„Ali res?“ zakriči Stankovič. „Tega še nisem vedel.“

„Mnogo nam je koristil s svojim begom,“ omeni Oskerko. „Saj je gotovo odnesel pismo do Švedov s seboj in kdo ve, kaj je bilo tam napisanega zoper nas. Konečno tudi ne verjamem, da bi švedski poveljnik v Birži raje verjel nam, nego Kovalskemu, kateri nas vendar pripelje tjekaj kot jetnike... Da pa tam ne bodo vedeli, kaj imajo početi z nami, to je gotovo... V vsakem slučaju so naše glave še na varnem, in to je poglavitna stvar.“

„Jaz sem to trdil le radi tega,“ odvrne Mirski, „da bi še bolj zbeegal Kovalskega. To pa, kar pravite, da nam ne posekajo glav, je pač kaj slaba tolažba. Vse se obrača tako, da bi bilo bolje umreti, nego zreti na to medrodno borbo, katera bo za nas pogubna... Čemu naj zrem jaz starec vse to?“

„Ali jaz, ki se še spominjam boljših časov!“ omeni Stankovič.

„Tega, gospodje, ne smete govoriti, ker je božje usmiljenje večje od človeške zlobe. Njegova vsemogočna roka nas lahko reši uprav takrat, ko se bomo tega najmanj nadejali.“

„Sveta resnica!“ oglasi se Jan Skretuski. „Hudi časi so nastali za one, ki so služili pod prapori pokojnega kneza Jere-mija. Navajeni zmagovati, se težko spoprijaznimo z mislijo, da ne more njega nihče nadomestiti. A kako rad bi še služil človek domovini, ko bi Bog nam poslal vrlega, poštenega vojskovodjo, kateremu bi mogel človek zaupati s celim srcem in dušo.“

„To je resnica! Gospod, pošlji nam človeka, vojskovodjo, ki bo služil vdano in pošteno domovini!“ zakliče Stankovič in dvigne pobožno oči proti nebu.

„Pravijo, da je vojvoda vitebski kaj vrl človek,“ omeni Stanislav Skretuski.

„Dà!“ odvrne Mirski. „Toda on nima bulave in radi tega mu kralj ne podeli hetmanskega naslova. Da se on ne pridruži Švedom, je gotovo.“

„Gosevskega, poljnega hetmana, ima Radzivil še v zaporu.“

„Ker je odličen človek,“ odvrne Oskerko. „Ko sem zvedel to novico, sem kar otrpnil ter takoj slutil nekaj slabega.“

Volodijevski se zamisli.

„Bil sem enkrat v Varšavi,“ reče čez nekaj časa, „ter sem prišel v kraljeve dvorane. Naš milostljivi kralj ima kaj rad vojake, in ker me je videl v boju pod Berestom, me je takoj spoznal ter povabil na obed. Na tem obedu je bil tudi gospod Čarnecki, — njemu v čast je bil prirejen ta obed. Kralj ga je nekolikokrat poljubil v lice ter potem dejal: „Ko bi napočil čas, da bi me vsi zapustili, upam, da mi ostaneš zvest!“ Te besede sem čul na lastna ušesa. Čarnecki ni mogel niti govoriti, tako je bil ganjen, ter je le ponavljal: „Do poslednjega zdihljaja ostanem zvest svojemu kralju!“ Takrat se je kralj razjokal...“

„Kdo vé, če niso bile to proroške besede, ker ta čas je že napočil,“ reče Mirski.

„Dà, Čarnecki je odličen vojak,“ odvrne Stankovič. „Ni ga v ljudovladi človeka, ki ne bi s spoštovanjem izgovarjal njegovega imena.“

„Pravijo,“ reče Skretuski, „da čislajo Tatarji, ki podpirajo Potockega proti Hmelnickemu, tako Čarneckega, da nočejo iti tje kaj, kjer njega ni ž njimi.“

„Gola resnica!“ reče Oskerko. „Tudi jaz sem slišal, kako so govorili v Kejdaneh, v knezovi navzočnosti, o njem ter sem videl, kako je to zamrzelo hetmanu. Nagubančil je čelo ter dejal: „Sedaj je on kraljevi taboriščnik, toda pri meni bi lahko bil podstarosta v Tikotinu.“

„Očividno je bil zelo jezen.“

„Znana stvar je, da ne more trpeti zločinec čednosti.“

Tako so govorili med seboj vjeti polkovniki, na to pa pride govorica zopet na Zaglobo.

„Prepričan sem,“ reče Volodijevski, „da je on zbežal v Upito, kjer najde moje ljudi, če jih še niso pobili, ali posiloma odvlekli v Kejdane. Gotovo nam pride na pomoč. V mojem polku služijo izključljivo Lavdanci, ki me imajo radi ter pojdejo za njim na kraj sveta.“

„Dà, toda Lavdanci so bili poprej prijatelji Radzivila,“ omeni Mirski.

„To je res. Toda ko izvedo o izdajstvu in o zaporu poljnega hetmana ter nas vseh, pa se obrnejo vsi od Radzivila. To so vrli ljudje in Zagloba gotovo ne zanemari očrniti s sajami hetmana bolj, kakor vsak izmed nas.“

„Toda predno se on prikaže, bomo mi že v Birži,“ reče Stanislav Skretuski.

„Nikakor ne. Saj mi sedaj delamo ovinek, da bi se izognili Upiti; odtod pa drži pot naravnost. Ko bi tudi odrinili jeden ali dva dni pozneje, vendar še lahko poprej dospejo tje kaj ter nam zagradijo pot. Sedaj se bližamo Šavli in odtod krenemo k Birži; toda treba vam je vedeti, da je iz Upite v Biržo bliže, nego iz Šavle.“

„Kajpada je bliže in tudi pot je dokaj boljša,“ reče Mirski.

„Sedaj še nismo v Šavli.“

„Šele pozno zvečer se jim prikaže v daljavi gora, imenovana Saltuves Kalnas; v njenem vznožju se je razprostiralo

mesto. Potoma so opazili, da je bilo vse zbegano po vaseh in trgih, skozi katere so potovali. Bržkone se je novica razglasila o zvezi hetmana s Švedi že po vsej Žmudi. Semtertje so ljudje povpraševali vojake: je-li resnica, da zasedejo deželo Švedje? Po drugod si videl tolpe kmetov zapuščati vasi z ženami, otroki in živino ter hiteli v lesne globeli, katerih je bilo povsod dovolj. Tu pa tam so grdo gledali kmetje vojake, ker so jih očividno smatrali za Švede. Po nekaterih dvorih so jih kar naravnost izpraševali: kdo so, kam gredó? In ko je Kovalski, mesto odgovora, zapovedal umakniti se s poti, nastal je prepir, da so komaj na strel pripravljene puške odpravile drzneže s poti.

Velika cesta, ki drži iz Kovna k Šavli ter dalje k Mitavi, bila je polna voz in kočij, v katerih so se peljale ženske in otroci, hoteč se skriti pred vojsko v vojvodstvih kurlandskih. V Šavli, kjer je imel kralj svoja posestva, ni bilo nikakih bojnih oddelkov, niti hetmanskih, niti zasebnih, niti kraljevih, pač pa so zagledali jetniki tu prvič oddelek švedskih jezdecev, obstoječ iz petindvajsetih mož, ki so prišli kot prednja straža iz Birže. Tolpe židov in meščanov so se zbirale na trgu ter zijale za temi tujci. Pa tudi naši polkovniki so jih radovedno gledali, zlasti Volodijevski, ki doslej še ni videl Švedov. Ogledoval jih je, kakor gleda volk ovce, ter si zelo vihal brke.

Kovalski se je spustil v razgovor s častnikom; povedal je, kdo je in koga pelje, ter prosil tovariša pridružiti se mu na potovanju radi večje varnosti. Toda častnik mu je odbil prošnjo, ker je imel naročilo, pogledati kolikor mogoče daleč v globel dežele. Zagotovil pa je Kovalskega, da je pot popolnoma varna, kajti švedski oddelki so že prehodili navskriž vso pokrajino. Pomirjen s tem zagotovilom, si je Kovalski oddahnil v Šavli, na to pa se je odpravil z jetniki proti vshodu, da bi došel na veliko cesto, ki drži iz Upite in Poneveža v Biržo.

„Ako nam Zagloba pride na pomoč,“ reče ob svitu Volodijevski, „mu bo lahko mogoče na tej poti zgraditi nam pot. Nadejam se, da je že došel iz Upite.“

„Nemara nas že kje čaka,“ omeni Stanislav Skretuski.

„Jaz sem se vedno nadejal, dokler nisem zagledal Švedov,“ omeni Stankovič, „toda sedaj se mi zdi, da je zamán vsako pričakovanje...“

„Zagloba gotovo misli, kako bi jih prekanil; v tem je on veščak.“

„Škoda samo, da ne pozna kraja.“

„Ako ga on ne pozna, ga pa poznajo Lavdanci, ki često vozijo konoplje in slamo v Rigo; njim je ta kraj dobro znan. V mojem polku ne manjka takih.“

„Švedje so morali že zasesti vse trge okrog Birže.“

„Čedni vojaki so, katere smo videli v Šavli, to je treba priznati,“ reče Volodijevski... „Ali ste opazili, kako dobro rejene konje imajo?“

„To so inflantski konji, ki so zelo vztrajni,“ reče Mirski. „Tudi za naše huzarje in oklepnike kupujejo konje na Inflantskem, ker naši so slabi in drobni.“

„Povejte mi kaj o švedskih pešcih!“ omeni Stankovič. „Dasi so jezdec zali na pogled, vendar niso nič prida. Pripetilo se je že, da so naši jezdec, zlasti oklepniki, planili časih na to konjico ter jo razkropili, predno bi izmolil dva očenaša.“

„O! Vi ste si jih že izkusili,“ oglasi se mali vitez, „toda jaz moram, ko vas poslušam, samo požirati sline. Rad bi se sprijel ž njimi, dasi so mi jeli gomazeti mravljinci po prstih, ko sem zagledal njihove žolte brade. Ej, rada bi zletela duša v raj, toda greh ji ne dopušča. Zato pa sedi na vozu ter molči, in si zamaši usta.“

Polkovniki umolknejo. Kmalu pa začujejo med dragonci, ki so jezdili poleg voza, naslednji razgovor.

„Ali ste videli te spake?“ izpregovori jeden. „Poprej smo bili namenjeni, boriti se ž njimi, a sedaj pa jim bodedo snažili konje...“

„Da bi jih strela ubila!“ zamrmra drugi.

„Molči! Šved te bo učil v hlevu z metlo po glavi, kaj se pravi ubogati...“

„Ali pa jaz njega.“

„Bedak! Bili so še drugi, ki so se jim hoteli postaviti po robu, a vidiš, kaj se je zgodilo!“

„Najboljše vojake jim peljamo kakor psu v gobec. Sedaj jih bodo vragi mučili, kakor bo njim ugajalo.“

„Brez žida se niti ne moreš pomeniti s to sodrgo. Saj je tudi poveljnik v Šavli moral poslati po žida.“

„Da bi jih kuga!“

„Pravijo, da nočejo služiti naši najboljši vojaki skupno z njimi“ reče prvi vojak z zamolklim glasom.

„Dà, to je resnica! Mar nisi videl, kako so se Ogri dvignili zoper hetmana in kako je sam knez jel pomirjati puntarje. Ni še znano, kaj se zgodi sedaj. Tudi nekateri izmed naših dragoncev so se potegnili za Ogre, katere sedaj gotovo vse postreljajo.“

„To je nagrada za zvesto službo!“

„Vrag vzemi takšno službo!“

„To je židovska služba!...“

„Stoj!“ čuje se nakrat povelje spredaj jahajočega Roka.

„Bog, da bi mu krogla priletela v usta!“ zamomlja glas pri vozu.

„Kaj se je pripetilo?“ povprašujejo vojaki drug drugega.

„Stoj!“ ponovi se povelje znovič.

Voz obstoji. Vojaki pridržé konje. Bil je lep, jasen dan. Solnce je že izšlo in pri njegovih žarkih je bilo videti v daljavi na cesti vigajoč se oblak prahu, kakor bi se bližala kaka čreda ali vojska.

Kmalu se jame v tem oblaku bliskati; in videti je bilo, da nekdo razpihava oni dim, ki se je bližal vsak trenutek.

„Evo, sulice se blišče!“ zakliče Volodijevski.

„Vojaki se bližajo.“

„Bržkone kak švedski oddelek.“

„Pri njih imajo sulice samo pešci, tu pa se nam bližajo jezdecí. So-li naši?“

„Naši, naši!“ ponové dragonci.

„Pripravite se!“ zapove Rok.

Dragonci obstopijo voz. Volodijevskemu se zažaré oči.

„To so bržkone moji ljudje z Zaglobo,“ zašepeta. „Ne more biti drugače.“

Oddaljenost med prišleci ter karavano in jetniki se je manjšala vsak trenutek. Naposled se prikaže iz prahu polk vojakov, ki so jezdili v vrsti kakor pripravljeni na napad. V prvi vrsti, nekoliko na desno, se je zibal pod bunčukom nekak starec z bulavo v roki. Komaj ga Volodijevski zagleda, že zakriči:

„To je gospod Zagloba! Ej, v resnici Zagloba!“

Na licu Jana Skretuskega zaigra smeh.

„Da, resnica, to je on,“ reče Skretuski, „pa še pod bunčukom! Sam se je napravil za hetmana!... Samo on je sposoben izmisliti si takšno šalo... Ta človek bo tak umrl, kakoršen se je rodil.“

„Bog mu daj zdravje!“ reče Oskerko.

Potem nastavi votlo pest na usta ter zakliče:

„Gospod Kovalski! Vaš sorodnik vas obišče!“

Toda Kovalski ga ni slišal, ker je imel opraviti s svojimi dragonci. Vsekako pa je treba priznati, da ni postal zbeگان, če tudi je imel le perišče ljudij, ko je vendar ves polk dirjal nanj. Nastavil je svoje dragonce v dve vrsti pred voz, med tem pa so vojaki nasprotnika obstopili oddelek od dveh strani. Toda bržkone so se hoteli poprej dogovoriti, kajti jeli so mahati s praporom ter kričati:

„Stojte! Stojte!“

„Naprej!“ zapove Rok.

„Udajte se!“

„Sprožite!“ zapove Kovalski.

Nastala je tišina. Niti jeden izmed dragoncev ni ustrelil. Kovalski sam je umolknil za minuto. Naposled plane besen kakor tiger na svoje dragonce.

„Sprožite, pasjeverci!“ zakriči z groznim glasom ter prekobali z jednim zamahom s pestjo najbližjega vojaka s konja.

Ostali se jamejo umikati besnežu, toda nobeden ni poslušal povelja. Kakor bi trenil, se razkropé na vse strani.

„Take vojake bi jaz ukazal ustreliti!“ zamomlja Mirski. Ko vidi Kovalski, da so ga zapustiti lastni vojaki, obrne konja proti napadnikom.

„Tam bodi moja smrt!“ zavpije na vso moč ter se kakor vihar zaleti v nasprotnike.

Ni pa še predirjal polovico poti, kar se oglasi strel, in konj Kovalskega se dotakne z gobcem zemlje ter potlači s svojo težo jezdeca.

V tem trenutku skoči jeden izmed vojakov polka Volodijevskega po bliskovo naprej ter pograbi vstajajočega Kovalskega za vrat.“

„To je Joža Butrim!“ zakliče Volodijevski. „Joža brez noge!“

Rok pograbi Jožeta za krilo njegove suknje in cele cunje mu ostanejo v rokah. Oba sta bila močna ter nista prizanašala drug drugemu. Butrimu se je zdrobilo streme pri sedlu, da je padel na tla, toda Kovalskega vendar ni izpustil iz rok. Spoprijela sta se skupaj kakor jastreba ter se kotala po cesti.

Med tem prihité Butrimu tovariši na pomoč. Kovalski se je metal kakor razdražen medved na vse strani ter se ni pustil živvega vjeti. Med tem pa se začujejo okrog glasovi:

„Ujemite živega! Vjemite živega!“

Naposled ga zapusté moči, da je omedlel.

Med tem ko sta se Butrim in Kovalski rovala na cesti, zdirja Zagloba k vozu ter jame objemati Skretuskega in ostale jetnike.

„Ha, še je prav prišel Zagloba!“ kliče z zasopljenim glasom. „Sedaj damo Radzivilu popra! Prosti smo, pa še ljudi imamo! Takoj odrinemo ugonobljati mu posestva!...“

Daljše pojavljanje občutkov mu pretrgajo Lavdanci, ki so hiteli drug za drugim pozdravljat svojega polkovnika. Vsi so se rinili k vozu ter kričali:

„Živel! Živel!“

„Gospodje!“ reče Volodijevski, ko se poleže nekoliko prva razburjenost. „Predragi tovariši! Pristrčno se vam zahvaljujem!... Grozna stvar je, da moramo odreči pokorščino hetmanu ter se mu postaviti po robu. Ker pa je izdajstvo očitno, ne more biti drugače po mojem mnenju. Mi hočemo ostati zvesti domovini in kralju... Živel Jan Kazimir, naš milostljivi kralj!“

„Živel!“ ponovi na stotine glasov.

„Obiščimo Radzivilova posestva!“ kriči Zagloba. „Spraznimo mu kleti in jedilne shrambe!“

„Dajte nam konje!“ zakliče Volodijevski.

Vojaki zdirjajo, da izvrše povelje. Zagloba pa se obrne k Volodijevskemu :

„Nú, ljubljeni tovariš, sedaj oddajam svojo hetmansko oblast v tvoje roke ter priznavam, da so tvoji ljudje — hrabri molojci.“

„Ta oblast“, odvrne Volodijevski, „pripada najstarejšemu... Sprejmite ná-se trud načelnštva nad mojimi ljudmi,“ dostavi, obrnivši se k polkovniku Mirskemu.

„Tega niti ne mislim. Čemu mi je to?“ odvrne stari polkovnik.

„V takem slučaju vzemite ga vi, gospod Stankovič!“

„Jaz imam svoj polk in tujega ne maram. Ostanite poveljnik svojih ljudij. Oni poznajo vas, vi pa njih...“

„I resnično, ostani!“ reče Jan Skretuski. „Ni velika čast zapovedovati vojakom.“

„Nú, pa bodi po vašem,“ odvrne Volodijevski, vzame Zaglobi bulavo in zapove vojakom postaviti se v vrsto. Na to se vstopi njim na čelo ter odrine.

„Kam pojdemo?“ vpraša Zagloba.

„Da resnico povem, še nisem imel časa premisliti to,“ odvrne Volodijevski.

„Prilичno bi bilo posvetovati se o tem,“ reče Mirski, „a to nemudoma. Poprej pa še dovolite izreči vam v imenu nas vseh

našo najtoplejšo zahvalo za to, da nas niste pozabili ter nas rešili mogoče gotovega pogina," dostavi in se obrne k Zaglobi.

„A—a!“ reče ponosno starec ter si viha brke. „Ko bi ne bilo mene, bili bi sedaj že v Birži!... Razsodnost vam veleva priznati: česar si ne izmisli drugi, to iztakne Zagloba. Z gospodom Mihaelom sva se nahajala, kaj ne, še v drugih zaprekah. Se-li še spominjaš, kako sem te rešil, ko sva bežala s Helenico pred Tatarji, kaj?“

Volodijevski bi bil lahko odgovoril, da takrat ni Zagloba njega, marveč on rešil Zaglobo, toda molčal je ter si samo vihal brke.

„Ni treba se mi zahvaljevati," nadaljuje plemič, „kajti tudi meni se lahko pripeti kaj podobnega. Nadejam se pa, da me tudi vi ne zapustite v takem slučaju. Zelo me veseli, da vas vidim proste; zdi se mi, kakor bi bil dobil največjo zmago. Pokazalo se je, da niti moja glava, niti roke, niso še zastarele.“

„Torej ste jo mahnili naravnost v Upito?“ vpraša Volodijevski.

„Kam sem hotel iti drugam? Mar v Kejdane volku v žrelo? Smete mi verjeti, do nisem štedil močij svojega konja, dasi je jeden izmed najboljših! Včeraj jutro sem bil že v Upiti in o poludne smo se napotili proti Birži, namreč proti oni strani, kjer sem se jaz nadejal vas srečati.“

„Ali so vam moji ljudje tako kmalu verjeli? Saj vas niso poznali, izvzemši dveh ali treh, kateri so vas videli pri meni.“

„Resnico rečeno, s tem nisem imel velikega truda, a to radi tega, ker so tvoji ljudje ravnokar izvedeli o hetmanovem izdajstvu in o tvojem zaporu. Našel sem pri njih že poslanca polkov Mirskega in Stankoviča, ki so jih prosili, da delujejo skupno z njimi proti hetmanu. Ko so izvedeli od mene, da vas peljejo v Biržo, so se vojaki razsrdili ter zdirjali po konje na pašo. O poludne so bili že vsi na svojem mestu. Naravno je, da sem jaz prevzel načelnishvo nad njimi in da smo takoj odrinili na pot.“

„Kje ste pa dobili bunčuk, oče?“ vpraša Jan Skretuski. „Mislili smo si, da nam pride nasproti hetman.“

„Porok sem vam, da nisem manj vreden od hetmana. Kar pa se tiče bunčuka, treba povedati, da ga nisem vzel Ščitu, ki je obenem s poslanci dospel k Lavdancem v Upito z naročilom od hetmana, naj se takoj napoté v Kej dane. Ukazal sem ga zapreti ter nesti pred seboj bunčuk, da sem prekanil Švede.“

„Bravo!“ zakliče Oskerko. „Vse je modro uravnal.“

„Pravcati Salomon!“ dostavi Stankovič.

Zagloba je rastel kakor na drožih.

„Toda čas je, da se posvetujemo, kaj početi,“ reče Zagloba. „Če me hočete poslušati, vam povem, kaj sem si domislil na poti. Z Radzivilom sedaj ne svetujem začenjati boja, a to iz dveh vzrokov. Prvič, ker je on ščuka, mi pa smo postrve. Varneje pa je za postrvo, da ne hodi ščuki pred gobec, ker jo lahko požre. Naj ga raje vrag čim prej dene na raženj ter marljivo poliva s smolo, da se preveč ne opeče.“

„Drugič?“ vpraša Mirski.

„Drugič radi tega ne, kajti ko bi nas on dobil v roke, pa bi nas stisnil tako, da bi vse srake na Litvi kričale o tem. Glejte, gospodje, kaj stoji napisano v pismu, katero je imel s seboj Kovalski na švedskega poveljnika v Birži. Po njem spoznate vojvoda vilenskega, če ga še niste poznali doslej.“

Po teh besedah odpne suknjo, izvleče iz nje pismo in je da Mirskemu.

„Ha!... Ali je pisano nemški, ali švedski?“ vpraša stari polkovnik. „Kateri od vas, gospodje, prečita to?“

Pokazalo se je, da nihče izmed navzočih ni znal prečitati pisma.

„Torej vam jaz povem njega vsebino,“ nadaljuje Zagloba. „Ko so v Upiti vojaki odšli po konje na pašo, sem imel nekoliko časa. Pa sem naročil pripeljati žida, katerega tam vsi smatrajo učenim, in on, boječ se sablje, mi je prečital vse, kar stoji tam napisano. Hetman je radi blagra švedskega kralja naročil povelj-

niku v Birži, naj nas dá vse postreljati, toda tako, da se ta novica ne izve in ne razširi med ljudmi.“

Polkovniki jamejo od veselja, da so rešeni, ploskati z rokami, izvzemši Mirskega, kateri pokima z glavo, in resno reče:

„Zlasti meni, ki dobro poznam hetmana, se je zdelo zelo čudno, da nas je on izpustil žive iz Kejdan. Moral je gotovo imeti za to kak važen vzrok, radi katerega si ni drznil obsoditi nas k smrti.“

„Bal se je očitvidno, omadeževati svoje ime, ali pa ga je nemara odvrnilo splošno mnenje od tega prestopka.“

„Mogoče.“

„Toda on je kaj nehvaležen človek!“ reče mali vitez. „Saj še vendar ni dolgo — ne da bi se hvalil — kar sem mu rešil življenje...“

„Jaz sem že petintrideset let v službi pri njem in njegovem očetu!“ dodá Stanislav Skretuski.

„Pri takem je bolje, da se mu ne hodi pred oči,“ reče Zagloba. „Vrag ga vzemi! Izogibajmo se boja z njim, pač pa mu plenimo posestva, katera naletimo na poti. Pojdimo k vojvodi vitebskemu; pri njem smo varni, potoma pa jemljimo vse, kar se da vzeti iz Radzivilovih hlevov, skednjev, jedilnic in kletij. Jemati moramo, če se bo dalo, tudi denarja. Čim bolj obloženi pridemo k Sapiuhi, tem raje nas sprejme.“

„On nas rad sprejme tudi brez tega,“ odvrne Oskerko. „Dober pa je svet, naj gremo k njemu; kaj boljšega si sedaj nihče ne domisli.“

„Vsi glasujemo za ta predlog!“ dodá Stankovič.

„Kajpada!“ reče Volodijevski. „Torej, gospodje, pojdimo k vojvodi vitebskemu! Bodi on vojskovodja, za katerega smo prosili Boga.“

„Amen!“ odgovore ostali.

Nekaj časa jezdijo molčé. Naposled se jame Volodijevski zvijati na sedlu.

„Kaj, ko bi se zlasali kje na poti s Švedi?“ vpraša, in pogleda tovariše.

„Če se nam posreči, čemu pa ne?“ odvrne Stankovič. „Radzivil je gotovo zagotavljal Švede, da se nahaja v njegovih rokah vsa Litva in da zapuste vsi z veseljem kralja. Naj se torej pokaže, da to ni res.“

„Prav!“ pritrdi Mirski. „Ako nam kak oddlek zagradi pot, pa ga pomandramo v prah. Odobrujem pa tudi nasvet, da se ne dvignemo na kneza, ker se mu ne moremo postaviti. Toda dobro bi bilo, ko bi se ogibali boja in prebili par dnij v kejdanski okolici.“

„Da mu opustošimo posestva?“ vpraša Zagloba.

„Tega ne. Marveč, da nabereмо več ljudij. Polka, moj in gospoda Stankoviča, se k nam gotovo pridružita. Če sta že razbita, kar je lahko mogoče, bodo dohajali ljudje k nam posamezno. Pa tudi plemstva se utegne nekaj nabrati. Na tak način pripeljemo gospodu Sapiehi večje krdelo, s katerim lažje kaj opravi.“

Ta nasvet je bil kaj dober in za prvi vzgled so služili dragonci gospoda Roka, ki so brez obotavljenja prestopili k Volodijevskemu. Takšnih nezadovoljnežev med radzivilovimi vojaki je bilo mnogo. Pri tem je bilo mogoče računati na to, da povzroči prvi spopad s Švedi splošno vstajo v deželi.

Volodijevski torej sklene, odriniti na noč proti Ponevežu ter nabrati čim največ mogoče lavdanskega plemstva v upiški okolici. Odondot pa je nameraval odriniti v rogovsko puščavo, kjer je upal dobiti ostanke razbitih polkov. Med tem se je polk vstavil na počitek pri reki Loveči, da se okrepčajo konji in ljudje.

Ostali so tam do noči ter zrl iz goščave na veliko cesto, po kateri so šle mimo neprestano nove tolpe kmetov, ki so bežale v gozde pred pričakovanimi Švedi. Vojaki, poslani na cesto, so pripeljali zdaj pa zdaj posamezne kmete, da bi dobili od njih novic o Švedih, toda le malo novic se je izvedelo.

Ko se je stemnilo, je Volodijevski zapovedal: „Na konje!“ Predno so odrinili, so začuli vsi razločno klenkanje zvonov.

„Kaj to pomeni?“ vpraša Zagloba. „Za angeljsko češčenje je vendar nekoliko prepozno.“

„To je plat zvona,“ reče Volodijevski, ki je pozorno poslušal nekaj časa.

Potem odjezdi ob vrsti svojih ljudi.

„Ali ve kateri, katera vas ali trg stoji na oni strani?“ vpraša, in se obrne k vojakom.

„Klavane so tam, gospod polkovnik,“ odgovori jeden od Gostevičev. „Mi dovažamo tjakaj potošelj.“

„Ali čujete zvonjenje?“

„Čujemo. To je nekaj nenavadnega!“

Volodijevski pomigne trombarju in takoj se oglasi iz goščave zamolkli glas trombe. Polk odrine. Oči vseh se obrnejo proti oni strani, od koder je čimdalje bolj glasno donelo zvonjenje. Niso se ozirali zaman, kajti kmalu se prikaže na obzorju rudasta zarja, ki je naraščala vsak hip.

„Požar!“ so šepetali vojaki.

Volodijevski se skloni k Skretuskemu.

„Švedje!“ reče.

„Poskusimo se ž njimi!“ odvrne Jan.

„Čudno se mi zdi, da požigajo.“

„Moral so se jim bržkone upreti, plemstvo ali pa kmetje.“

„Inú, bomo videli!“ odvrne Mihael ter se zadovoljno oddahne.

Med tem jo primaha Zagloba.

„Gospod Mihael!“

„A kaj?“

„Že vidim, da si dobil skomino po švedskem mesu. Gotovo bo bitka, kaj ne?“

„Če Bog dá, pa bo.“

„A kdo naj čuva jetnika?“

„Katerega jetnika?“

„Mene ne, pač pa Kovalskega. Vidiš Mihael, to je važna stvar. Treba je paziti, da nam ne zbeži. Pomni, da hetman še ničesar ne ve, kar se je zgodilo ter tudi ne izve, če mu Kovalski tega ne donese. Treba izročiti ga zvestim ljudem, ker ob času bitke bi nam utegnil zbežati.“

„Dà, resnica, treba ga je izročiti komu. Ali ga hočete vi čuvati?“

„Hm! Za bitko mi je žal!... Res je, da po noči pri ognju kaj slabo vidim, toda ako je neobhodno potrebno, pa bodi po tvojem.“

„Dobro! Pustim vam pet mož za pomoč. Ako bi hotel zbežati, pa streljajte za njim.“

„Nú, tega se ne bojim... Omehčam ga, da bo kakor vosek v mojih rokah. Kje naj obstanemo s Kovalskim?“

„Kjer hočete,“ odvrne Volodijevski, ter odjezdi naprej.

Požar se je razgrinjal čimdalje širje. Veter je pihal od one strani ter obenem z odmevom zvonov donašal odmeve strela.

„Skokoma naprej!“ zapove Volodijevski.

IV.

Ko se se približali vasi, so jeli jezdili počasneje. Zagledali so široko ulico tako osvetljeno od plamena, da bi lahko našel iglo na njej. Na obeh straneh je gorelo nekoliko hiš in tudi ostalih se je pologoma prijemal ogenj, kadar je bil veter dovolj močan, da je znašal iskre kakor ognjene ptice na bližnje strehe. Na ulici se je zbiral narod. Človeški krik se je mešal s klenkanjem zvonov med drevjem skrite cerkvice, z mukanjem živine, lajanjem psov ter z redkimi streli iz pušek.

Ko prihajajo še bližje, zapazijo vojaki Volodijevskega jezdece v okroglih klobukih. Nekateri so se borili s tolpmami kmetov, oboroženimi s cepci in vilami, streljali so vanje s samokresi ter se skrivali za stene. Drugi so gonili na cesto vole, krave in ovce; tretji, katere pa je bilo komaj moči spoznati med puhom perja,

so lovili perutnino, ki je prestrašeno mahala s perutnicami. Nekateri so držali konje, onim vojakom, ki so plenili in ropali.

Cesta proti vasi je držala nekoliko navkreber sredi brezove goščave, da so Lavdanci bili delj časa skriti, vendar pa so jasno videli, kako napada sovražnik vas. V zarji požarja je bilo moči dobro razločiti tuje vojake od kmetov. Požar pa je hreščal in pokal ter osvetljeval s plamenom grozni prizor.

Volodijevski je ukazal obstati, ko so se približali odprtim vratom. Lahko bi bil planil ter z jednim mahljajem pobil nič hudega ne sluteče napadnike, toda sklenil se je poskusiti s Švedi v pravilnem boju, radi česar je počakal, da so ga zapazili.

Resnica, na to ni bilo treba predolgo čakati. Jeden izmed jezdecev je šinil k častniku, ki je stal z golim mečem sredi večje tolpe jezdecev na cesti ter mu nekaj povedal. Častnik je pogledal proti vratom ter dal z roko znamenje trobentaču, na kar zadoni takoj močni glas trombe sredi različnih glasov človeških in živalskih.

Sedaj so naši vitezi imeli priliko opazovati izurjenost švedskih vojakov. Komaj se je oglasila tromba, že so jeli drviti iz hiš; popustili so uplenjene živali, vole in ovce ter zdirjali h konjem. Kakor bi trenil, so stali v bojnem redu. Vsi so imeli rujave konje ter se odlikovali z visoko rastjo, da se jim je bilo kar čuditi.

Iz vrste se pomakne naprej častnik s trobentačem. Hotel je bržkone vprašati, kdo prihaja, da se bliža tako počasi. Švedje so bržkone mislili, da je to kak Radzivilov polk, od katerega niso pričakovali napada. Častnik da znamenje trobentaču in ta zatrobi v znamenje, da častnik hoče govoriti ž njimi.

„Naj izproži kdo vanj samokres,“ reče mali vitez, „da vedo, kaj imajo pričakovati od nas!“

Strel zagromi, toda svinčena zrna niso doletela, ker je bilo predaleč. Častnik si je bržkone mislil, da je to kaka pomota ter jel še močnejše kričati in mahati s klobukom.

„Nú, še enkrat!“ zakriči Volodijevski.

Po drugem strelu se častnik obrne ter zdirja, dasi ne preurno, k svojim, ki mu tudi pritekó naproti.

Prva vrsta Lavdancev je že prijezdila skozi vrata. Švedski častnik zapove vtakniti meče v nožnice; namesto teh pa izvlečejo čez minuto vsi samokrese ter jih upro z držaji ob sedla s cevmi kvišku.

„Izurjeni vojaki!“ zamrmlja Volodijevski, zroč njih urno in mehanično gibanje.

Po teh besedah se ozre po svojih ljudeh, če že stoje v vrsti, popravi se nekoliko na sedlu ter zapove :

„Naprej!“

Lavdanci se sklonijo h konjskim grivam ter zdirjajo kakor vihar. Švedje jih puste približati se za streljaj, na kar ustrele vanje s samokresi. Toda strel ni dosegel svojega cilja in Lavdanci se spoprimejo s Švedi.

Litevski lahki jezdecí so rabili v boju še kopja, katera so imeli v kraljevi vojski samo huzarji. Toda Volodijevski, pričakujoč bitke na tesnem prostoru, jih je ukazal prej vtakniti ob poti ter pograbití za sablje.

Prvi napad ni bil zmožen razprašiti Švede in jih je samo porinil nazaj, da so se jeli umikati, sekajoč in zbadajoč z meči. Lavdanci so jih besno potiskali pred seboj po ulici. Kmalu je bilo moči opaziti na cesti več mrličev. Gneča je postajala čimdalje večja. Žvenket sabelj je pregnal kmete z široke ulice, na kateri je bilo strašansko vroče od požarja.

Švedje so se umikali v najboljšem redu. Težavno pa je tudi bilo razprašiti se, ker je na obeh straneh zapiral cesto močan plot. Časih so se poskušali vstaviti, toda zaman. Bila je to čudna bitka, v kateri so se radi tesnega prostora borile samo sprednje vrste; zadnje so mogle samo potiskati spredaj korakajoče. Zato pa se je tudi borba v kratkem izpremenila v besno klanje.

Volodijevski je naprosil stare polkovnike ter Jana Skretuskega, naj pazijo na njegove ljudi, in se sam boril v prvih vrstah. Stanislav Skretuski ter mračni Joža Butrim sta sledila tesno za njim.

Naposled so se zadnje švedske vrste jele vsipavati iz ograj na prostornejši prostor pred cerkvijo. Začulo se je povelje švedskega častnika, ki je hotel bržkone vse ljudi nakrat pognati v boj, in dolga vrsta se je hipoma raztegnila po vsem prostoru.

Toda Jan Skretuski, stoječ na čelu in zapovedujoč desnemu krilu, ni posnemal vzgleda švedskega kapitana. Tolpoma je udaril na slabo švedsko steno, razbil jo kakor s klinom ter jel napadati Švede od zadaj, od leve strani, dočim sta udarila Stankovič in Mirski, ki sta stala doslej v rezervi, na nje od desne strani.

Zahrume!i sta torej dve bitki, ki pa nista trajali dolgo. Levo krilo, na katero je udaril Skretuski, se ni utegnilo urediti ter se je hipoma razprašilo; desno, kateremu je zapovedoval častnik, se je nekoliko dalje ustavljajo, ker pa je bilo preveč raztegneno, se je istotako zlomilo ter posnemalo vzgled prvega. Prostor je bil sicer obširen, toda na nesrečo ograjen z visokim plotom. Nasprotna vrata pa so kmetje, videč, kaj se godi, zagradili in podprli.

Razkropljeni Švedje so torej bežali okrog in Lavdanci so dirjali za njimi. Semtertje so se večja krdela borila s sabljami in meči; marsikje se je bitka spremenila v dvoboj. Mož se je skušal z možem, meč se skrižal s sabljo, semtertje je počil strel iz samokresa. Tu pa tam je zbežal švedski jezdec jedni sablji in se zaletel v drugo; tu pa tam se je izmotal Šved ali Litvin izpod pobitega konja ter padel takoj pod udarcem čakajoče ga sablje.

Sredi mejdana so dirjali splašeni konji brez jezdecev, z razširjenimi nosnicami in razkodrano grivo; nekateri so se grizli med seboj, drugi so se obrnili k borečim se gručam ter bili jih s kopiti.

Volodijevski je pobijal mimogrede švedske jezdece, in iskal z očmi častnika. Naposled ga zagleda, branečega se dvema Butrimoma.

„Proč!“ zakriči Butrimoma.

Ubogljiva vojaka odskočita na stran. Mali vitez pridrvi ter se zaleti v Šveda s tako silo, da se vspneta konja po koncu.

Častnik je hotel bržkone s suncem vreči nasprotnika s sedla, toda Volodijevski mu nastavi držaj svoje sablje, naredi po bliskovo urno polukrog in meč je odletel. Častnik seže po samokresu in izpusti, ker je bil v istem hipu ranjen v obraz, uzdo iz levece.

„Vjemite živega!“ zapove Volodijevski Butrimom.

Lavdanci zgrabijo ranjenega častnika ter ga držé trepetajočega na sedlu; mali vitez pa zdirja naprej za švedskimi jezdecí ter jih mori, kakor bi ugašal sveče.

Naposled so oslabei Švedje. Nekateri so prijeli meče za ostrino in jih molili z držajem proti nasprotnikom; drugi so jim metali orožje pod noge; besedico „pardon!“ si slišal čimdalje bolj pogostoma. Toda nihče se ni zmenil za to, kajti Volodijevski je ukazal, naj se prizanese samo nekaterim. Nekateri Švedje so znovič pograbili za orožje, ko so videli, da prosijo zamán milosti, ter umirali po obupnem boju, kakor se spodobi vojakom, in drago plačevali svojo smrt. Čez jedno uro so bili pobiti vsi.

Kmetje so prihrumeli nazaj v vas ter jeli loviti konje, pobijati ranjence in slačiti pomorjene.

Tako se je končalo prvo srečanje Litevcev s Švedi.

Med tem je Zagloba, čuvajoč v oddaljeni goščavi voz, na katerem je ležal Rok, moral poslušati njegovo očitánje, da mu je, dasi sorodnik, vendar tako naredil.

„Uničil si me, ujec, popolnoma,“ mu je zatrjeval Rok. „Ne samo to, da me v Kejdaneh čaka kroglija, marveč še moje ime ostane osramočeno za vedno. Odslej, poreče vsak, kdor bo hotel imenovati koga bedakom „Rok Kovalski!“

„Resnica je, da se ne bo preveč motil, kdor poreče tako“ odvrne Zagloba. „Čudno pa se mi zdi, da se čudiš, da sem te speljal na led, jaz, ki sem krimskega kana vrtil kakor dondó. Ti si si nemara mislil, da se bom pustil odpeljati v Biržo v družbi tako odličnih mož poljske ljudovlade, katere si hotel dati sovražniku v žrelo?“

„Saj vas nisem peljal prostovoljno tja.“

„Bil si služabnik izdajalca in to je za plemiča sramota, katero moraš omiti s svojo krvjo; drugače se odpovem tebi in vsem Kovalskim. Izdajalec je huje od ubijalca, pomagati komu hujšemu je huje od ubijalca, kar je pač že poslednje.“

„Služil sem hetmanu.“

„Hetman pa vragu!... Bedak! Zapomni si to enkrat za vedno ter se ne spuščaj v prepir z menoj. Ako hočes, da te ozdravim neumnosti, je treba, da se držiš mene; le v tem slučaju utegneš postati še vrl človek...“

Daljši razgovor jima pretrga odmev strellov. Bitka se je pričela. Na to je strel umolknil, toda hrup in krič je še odmeval v goščavo.

„Volodijevski se že nahaja pri delu,“ reče Zagloba. „Ni sicer velik človek, toda pičiti zna kakor kača. Kakor orehe strejo tam te zamorske zlodje. Tudi jaz bi bil sedaj raje tam, toda radi tebe moram sedeti tukaj!... Ali je to prilično za sorodnika?“

„A za kaj imam biti hvaležen?“

„Za to, da s teboj, izdajalec, ne orjem kakor z volom, dasi si kaj pripraven za to, ker si bedast in zdrav kakor vol. Ali razumeš?... O—o! Krepko so se spoprijeli... Ali čuješ, Švedje tulijo kakor krave v hlevu.“

Po teh besedah postane Zagloba nakrat resnoben. Pogleda bistro Roku v oči in ga vpraša urno:

„Komu želiš zmago?“

„Gotovo našim.“

„A vidiš! Čemu pa ne Švedom?“

„Sam bi hotel udrihati po njih. Kdor je naš, pa je naš!“

„Vest se ti je vzbudila... Kako pa si mogel voditi lastne brate k Švedom?“

„Ker mi je bilo tako naročeno.“

„Ali sedaj nimaš naročila?“

„Resnica, nimam ga.“

„Tvoj poveljnik je sedaj Volodijevski, nihče drugi.“

„Mogoče, da je tako.“

„Ti moraš delati to, kar on ukaže...“

„Hočem tudi.“

„On ti torej zapoveduje, da se odrečeš najprej Radzivilu ter ne služiš več njemu, marveč domovini.“

„A kako?“ vpraša Rok in se praska po tilniku.

„Povelje!“ zakriči Zagloba.

„Čujem!“ odvrne Rok.

„Tako je prav. V prvi priložnosti jameš udrihati po Švedih.“

„Če je tako povelje, pa je treba ubogati!“ odvrne Kovalski ter se globoko oddahne.

Zagloba je bil tudi zadovoljen sam s seboj, ker je še hotel rabiti Roka. Na to pa jameta znovič poslušati odmeve, ki so prihajali z bojišča, dokler ni vse utihnilo.

Zagloba postane čimdalje bolj nemiren.

„Kaj, če se jim ni posrečilo?“

„Vi ujec, star vojak ste, pa govorite take reči! Ko bi jih bili premagali, že davno bi bežali zmagani v gručah tu mimo.“

„Resnica!... Sedaj vidim, da tudi ti kako uganeš.“

„Ali čuješ, ujec, topot? Gredo počasi. Gotovo so naklestili Švede!“

„Oj, ali pa so to res naši? Naj gremo li pogledat?“

Po teh besedah obesi Zagloba sabljo na motvoz, vzame v roke samokres, zasede konja ter odjezdi. Kmalu zapazi pred seboj temno gručo, ki je počasi korakala po cesti. Ob enem začuje tudi znane glasove.

„Ne vem, kakšni so njihovi pešci, toda jezdec so izvrstni!“ reče Volodijevski.

Zagloba spodbode konja.

„Da ste mi zdravi, gospodje!“ zakriči. „Ali je vse v redu? Ni li kdo ranjen?“

„Vsi smo zdravi, hvala Bogu!“ odvrne Volodijevski. „Toda izgubili smo približno dvajset vojakov.“

„Ali Švedje?“

„Pobili smo jih.“

„Mene je tu kar duša bolela, med tem, ko ste se vi tam borili. Tako slast sem dobil po švedskem mesu, da bi je jedel kar surovo.“

„Lahko dobite tudi pečenega, ker se jih je speklo nekollko v tem ognju.“

„Naj jih psi pojedjo! Ali imate kaj jetnikov?“

„Stotnika in sedem jezdecev.“

„Kaj misliš učiniti ž njimi?“

„Rad bi zapovedal, naj jih obesijo, ker so razbojniški napadli mirne vaščane ter požgali vas. Toda Jan pravi, da to ne gre.“

„Nasprotno. Čujte, gospodje, kaj vam povem. Ne obešajte jih, marveč spustite jih naravnost v Biržo.“

„Čemu?“

„Poznate me kot vojaka, torej spoznajte me še kot politika. Izpustite Švede, toda ne povejte jim, kdo smo mi. Recite jim raje, da smo Radzivilovi podložniki ter da smo po hetmanovem povelju posekali ta oddelek. Obljubite jim, da posekamo še druge, ako jih kje zasačimo, da jih je torej hetman vodil za nos, ko se je hlinil, češ, da je prestopil k Švedom. Takoj se bodo jeli praskati po glavi in zaupanje v hetmana bo spodkopano. Resnica, če ta misel ni več vredna nego vaša zmaga, naj mi izraste rep kakor konju. Pomislite, da to zadene Švede in Radzivila ob enem. Kejdani se nahajajo daleč od Birže, od Radzivila do Pontusa pa je še dalje. Predno se pojasni, kako in kaj, si gotovo že desetkrat skočijo v lase!... Ako spravimo med nje svajo, pa smo s tem zelo koristili ljudovladi.“

„Zares nič boljšega si ni možno izmisliti!“ zakliče Stankovič.

„Mojsterski znate!“ dodá Mirski. „Da jim to zmeša štrečno, je gotovo.“

„Dobro!“ se oglasi Volodijevski. „Takoj jutri jih spustim, toda danes nočem niti misliti na to, ker sem grozno utrujen... Vroče je bilo tam kakor v peklu... Uh!... Popolnoma so mi

otrpnile roke... Vrh tega bi častnik tudi ne mogel oditi, ker je ranjen v lice.“

„Nu, v kakem jeziku jim povemo vse to? „vpraša Jan Skretuski.

„Jaz sem že mislil na to,“ odvrne Zagloba. „Kovalski mi je pravil, da ima med dragonci dva Prusaka. Naj jim ona to povesta po nemški, kar Švedi gotovo razumejo, ker so se toliko časa bojevali v Nemčiji. Kovalski je že naš z dušo in telesom. Hrabri vojak, ki nam bo še mnogo koristil.“

„Bravo!“ odvrne Volodijevski. „Bodite, prosim vas, tako prijazni ter opravite to, kar jaz že skoro govoriti ne morem. Vojakom sem že povedal, da ostanemo tukaj do jutra. Hrano nam prinesó iz vasi in sedaj spat! Na stražo bo pazil poročnik. Oči se mi že zapirajo, da vas skoro več ne vidim...“

„Gospodje!“ reče Zagloba, „ne daleč za goščavo stoji kozolec. Pojdimo k njemu, zarijmo se v seno kakor polhi in jutri odrinemo na pot... Ne vrnemo se več semkaj, k večjemu z gospodom Sapieho nad Radzivila.“

V.

Na Litevskim se je začela domača vojna, katera je napolnila ob enem z napadi na meje poljske ljudovlade ter vojne na Ukrajini mero neugod.

Litevska vojska, dasi tako maloštevilna, da bi se ne mogla nobenemu tujemu sovražniku ubraniti, se je razdelila na dva tabora. Nekateri, zlasti tujezemski polki, so stali pri Radzivilu; drugi — in teh je bila večina, — pa so proglašali hetmana izdajicam in se upirali z orožjem v roki zvezi s Švedi, toda brez sloge, brez vojskovodje in brez načrta. Vojskovodja bi mogel biti samo vojvoda vitebski, toda on je imel opraviti v istem času z obrambo Bilova, ki se je obupno boril globoko v domovini, da ni mogel takoj nastopiti proti Radzivilu.

Med tem so pošiljale vojvode, izmed katerih je vsak smatral deželo za svojo last, drug drugemu pretilna pisma, radi česar je nastala nezadovoljnost in medsebojna mržnja. Ljudovlada bi bila lahko rešena, ko bi bili prepirajoči se pograbili skupno za orožje, a to še predno so se jeli prepirati. Tako pa je nastala na Litvi grozna zmešnjava in Radzivil, prevarjen v svojih računih, je sklenil, da jih s silo primora k pokorščini.

Komaj se je Volodijevski po kavanski bitki vrnil v Ponevež, je slišal novico, da je hetman ugonobil polka Mirskega in Stankoviča. Oddelek, ki je ostal, je bil nasilno priklopljen Radzivilovi vojski, drugi pa so bili razpršeni na vse štiri vetrove. Oni, ki so odnesli pete, so se potikali, bodisi posamezno, ali v malih četah po vaseh, ali po gozdovih in niso znali, kam naj bi se skrili pred maščevanjem in prognanstvom.

Vsak dan so dohajali begunci k oddelku Volodijevskega, množili njegovo moč in prinašali ob enem najrazličnejše novice. Najvažnejša izmed vseh je bila ona o vstaji litevskih polkov, ki so se nahajali na Podlesju, v Belostoku in Tikotinu. Ko je ruska vojska zajela Vilno, bi imeli ti polki braniti sovražniku nadaljne prodiranje v deželo. Toda, ko so izvedeli o izdajstvu hetmanovem, so osnovali zvezo, kateri sta stala na čelu dva polkovnika Horodkovič in Jakob Kmitic, stričnik najljutejšega Radzivilovega pomagača Andreja.

Ime poslednjega so vsi izgovarjali s preziranjem. On je namreč razbil polka Stankoviča in Mirskega; on je dal brez usmiljenja postreliti ujete tovariše. Hetman mu je slepo zaupal in v poslednjem času ga je poslal proti polku Nevjarovskega, kateri ni hotel slediti svojemu polkovniku in odrekel pokorščino hetmanu.

Poslednje poročilo je slišal Volodijevski z veliko pozornostjo, na kar se je obrnil k tovarišem.

„Kaj bi rekli, gospodje, ko bi mi, mesto k vojvodi vitebskemu v Bihovu, odrinili na Podlesje k onim polkom, ki so stopili v zvezo?“

„Tudi jaz sem že hotel isto svetovati,“ reče Zagloba. „Prvič bomo bližje domovini, drugič pa nam bo prijetnejše med domačini.“

„Slišal sem, da je kralj zapovedal, naj se vrnejo nekateri polki iz Ukrajine na bregove Visle, da se tu upró Švedom,“ reče Jan Skretuski. „Če je to res, pa lahko dospemo skupaj z drugimi tovariši, mesto da bi se klatili iz kraja v kraj...“

„A kdo bo zapovedoval tem polkom?... Niste li čuli, gospodje?“

„Pravijo, da kraljev taboriščnik,“ odvrne Volodijevski. „Toda to ljudje samo tako ugibljejo, kajti zanesljivih novic še ni.“

„Naj je temu kakor hoče,“ odvrne Zagloba „svetujem vendar, da odrinemo na Podlesje. Nemara da se nam posreči, da pridobimo za-se puntajoče se Radzivilove polke ter jih pripeljemo našemu milostljivemu kralju, za kar nas gotovo nagradi.“

„Naj pa bo po vašem,“ odgovorita Oskerko in Stankovič.

„Dospeti na Podlesje ni tako lahko, kakor se nam zdi,“ omeni mali vitez. „Treba se je namreč splaziti hetmanu skozi roke; toda poskusimo. Ako se nam posreči, da srečamo kje Kmitica, pa mu povem nekaj takih, da se mu kar zatemni pred očmi.“

„Saj to tudi zasluži!“ reče Mirski. „Ako se hetmana drže stari vojaki, ki so preživeli ž njim svoje življenje, se temu nikakor ne čudim. Toda ta mlekozobnež vztraja pri njem le radi lastne koristi in vsled razkošja, katero meni dobiti v izdajstvu.“

„Torej gremo na Podlesje?“ vpraša Oskerko.

„Na Podlesje! Na Podlesje!“ zakričé vsi.

Volodijevski je imel prav, ko je dejal, da je bilo zelo težavno, dospeti na Podlesje. Treba je bilo namreč iti mimo Kejdanov, kjer je bilo kaj lahko priti Radzivilu v roke. Na vseh potih, vaseh in trgih je bilo polno njegovih vojakov. Za Kejdanimi je stal Kmitic s pešci, konjico in topovi. Hetman je bil že zvedel o puntu Lavdancev ter o klavanski bitki; zlasti ta po-

slednja je zelo razjarila kneza, da so se zdravniki že bali za njegovo življenje, ker mu je zapirala huda naduha časih popolnoma sapo.

Imel pa je tudi vzrok, jeziti se in obupovati, kajti ta bitka mu je nakopala na glavo vso švedsko burjo. Najprvo so kmetje in plemiči jeli svojevoljno napadati manjše švedske oddelke ter jih ugonobljati. Toda Švedje so pripisovali vse to na rovaš Radzivilu, a to tem več, ker so se vrnili njih jetniki, katere je bil Volodijevski izpustil, k svojim in trdili, da je Radzivilov polk planil po njih na povelje samega kneza.

Teden dnij pozneje je knez prejel pismo od poveljnika v Birži in čez deset dnij od Pontusa de la Gardie, glavnega vojskovodje švedskega.

„Ako svetli knez res nimate moči, niti veljave,“ je pisal poslednji, „kako ste mogli v takem slučaju skleniti dogovor v imenu vse dežele? Ali ste res hoteli pogubiti vojsko našega kralja? Ako je tako, pa preneha odslej ljubezen mojega vladarja do vas ter vi prejmete primermo nagrado, ako se ne požurite z novimi zaslugami in popravite svojo krivdo.“

Radzivil je takoj poslal glasnike na vse strani s pojasnilom, kako se je vse to zgodilo; toda ta pšica se je vpičila v njegovo srce in rana ga je pekla čimdalje huje. On, čegar besede se je vse balo v deželi, za čegar premoženje bi se dalo mogoče kupiti vsa posestva Švedov, on, ki se je smatral kraljem, moral je sedaj poslušati grožnje švedskega generala ter mu biti pokoren. Res, da je bil ta general kraljev svak, toda kaj je bil kralj drugega nego prisvojilec prestola, ki je pripadal po pravici in krvi Janu Kazimiru?

Pred vsem je bila namenjena hetmanova jeza na Volodijevskega in ostale polkovnike, ki so mu zakrivali to nadlogo. Prisegel je, da jih ugonobiti. V ta namen je dvignil nanje svoje polke, katerim je sam načeloval.

Med tem mu dojde novica, da je Kmitic ugonobil polk Nevjarovskega, razkropil vojake, ali pa jih priklopil svojemu

polku. Ko je hetman to izvedel, je ukazal, da se odpošlje del vojakov v Kejdane, katere bi se odpravilo nad Volodijevskega.

„Oni ljudje,“ je pisal hetman, „za kojih življenje si me toliko prosil, so se izmuznili ter ušli na poti v Biržo. Poslal sem ž njimi nalašč najbolj bedastega častnika, Kovalskega, z nadejo, da jih ne bo poslušal, ko bi ga čuvali; toda on, ali je postal izdajica, ali pa so ga ubili. Pri Volodijevskem se sedaj nahaja polk Lavdancev; poleg tega pa tudi ubežniki, ki hité od vseh strani k njemu in krepijo njegovo moč. Sto dvajset Švedov je pobil pod Klavanami popolnoma ter vrhu tega še razglasil, da je to učinil na moj ukaz, zbog česar so nastale med menoj in Pontusom grozne zmešnjave. Ves naš trud se nam lahko izpridi po teh izdajicah, katerim bi bil, ako bi me ne bil prosil, na vsak način ukazal odsekati glave. Tako se moram sedaj sam pokoriti za dobroto, dasi upam, da se kmalu znosim nad njimi. Ob enem s tem mi je tudi došla novica, da se v Bilevičih, pri mečniku rosanskem, zbira plemstvo ter sklepa zaroto proti nam. Temu je treba narediti konec. Jezdece pošlji k nam, pešce pa pošlji v Kejdane na stražo, kajti od teh izdajic se je moči vsega nadejati. Sam pa se lahko napotiš v spremstvu nekaj jezdecev v Bileviče ter nam pripelješ mečnika in njegovo vnukinjo v Kejdane. Sedaj zavisi vse od nju, in kdor bo nju imel v svojih rokah, bo zapovedoval nad vso lavdansko okolico, katere prebivalci so se namenili, da se dvignejo proti nam pod poveljništvom Volodijevskega. Gospoda Harasimoviča smo odposlali v Zabłudov; naj on učini tam kar hoče z ondotnimi zavezniki. Tvoj stričnik Jakob uživa med njimi splošno spoštovanje. Piši mu, ako misliš, da utegne tvoje pismo vplivati nanj ter služiti nam v prosepah.

Ponavljajoč ti svojo naklonjenost, priporočamo se božjemu varstvu.“

Ko je prečital Kmitic to pismo, se je razveselil v duhu, da se je polkovnikom posrečilo uiti švedskim rokam; sedaj mu je preostala samo še želja, naj bi ne prišli v roke Radzivilu. Izvršil je vsa knezova naročila do pičice, odposlal jezdece ter nastanil

pešce v Kejdaneh; da, jel je sipati za mestom celo okope ter še le po izvršitvi tega podjetja bil namenjen oditi po mečnika in vnukinjo v Bileviče.

„Sile ne bom rabil,“ je dejal sam pri sebi, „razun v najskrajnejšem slučaju ... Sicer pa to ni moja volja, marveč knezov ukaz ... Hvaležno me ne sprejme, to vem, toda ako Bog dá, prepriča se sčasoma, da služim samo radi nje in radi rešitve domovine Radzivilu.“

Tako premišljeva je utrjeval Kejdane, kakor bi imele služiti v prihodnosti prestolnici njegove neveste.

Medtem se je Volodijevski umikal hetmanu, kateri ga je besno preganjal. Toda postalo mu je jako tesno, kajti od Birže so se oddelki švedske vojske napotili proti jugu; vshodni del dežele je imela v rokah ruska vojska, na potih v Kejdane pa je prežal hetman.

Zagloba je bil zelo nezadovoljen s tem položajem. Pogostoma se je obračal k Volodijevskemu z vprašanjem:

„Dragi Mihael! Za rane božje, ali proderemo skozi ali ne?“

„O kakem nasilju tu niti ne more biti govora,“ odvrne mali vitez. „Vi veste, da nisem plašljivec ter da sem pripravljen planiti celo na samega vraga ... Toda hetmanu ne vzdržimo ... Ž njim se je težavno boriti. Saj ste vi sami rekli, da smo mi postrvi, on pa je ščuka ... Učinem vse, kar mi je mogoče, da se mu izmuznem, toda če pride do boja, pa nas on gotovo pobije.“

„A potem ukaže nas posekati ter vreči psom v gobec! ... Bog nas ohrani in obvaruj! ... Naj pridemo raje v vsake druge roke kakor pa v hetmanove ... Ali bi ne bilo bolje, vrniti se k Sapiehi?“

„Sedaj je že prepozno, ker nam hetmanove in švedske vojske zapirajo pot.“

„Vrag me je skušal, ko sem prigovarjal Skretuskima, naj gremo k Radzivilu!“ obupuje Zagloba.

Toda Volodijevski še ni izgubil nadeje, kajti kmetje in plemstvo so mu vestno poročali o gibanju knezove vojske ter

stali na njegovi strani. Mali vitez se je torej zvijal kakor piškur, čemur se je bil naučil že v mladih letih v vojni s Tatarji in Kozaki ter se zlasti izuril pri knezu Jeremiju, ob čegar času se je odlikoval v nepričakovanih napadih ter v izbornem vodstvu oglednih čet med vsemi drugimi.

Zaprto med Upito in Rogovim na jedni ter Nevežo na drugi strani, je kolobaril naokrog na nekoliko milj obširnem prostranstvu, izogibal se neprestano boja z Radzivilom ter mučil njegove vojake, nad katere je udaril semtertje kakor volk, katerega proganjajo lovski psi.

Ko so dospeli še Kmiticevi jezdeci, je hetman zamašil ž njimi vse špranje ter šel naposled sam pazit, da se ti dve krdeli naposled snideta drugo z drugim.

Bilo je to pri reki Neveži.

Polka Neleškov, Ganchofov in dva polka jezdecev pod poveljništvom samega hetmana, so napravili nekak lok, čegar tetivo je tvorila reka. Volodijevski se je nahajal s svojim krdelom sredi tega loka. Resnica, na jednom mestu je bila reka pripravna za prevožnjo, toda na drugi strani reke sta stala dva škotska polka in dve sto Radzivilovih Kozakov, ki so imeli s seboj šest poljnih topov, nastavljenih tako, da bi niti posamezniki ne mogli skozi.

Ta lok se je začel ožiti. Njegovo središče je vodil sam hetman. Sreča, da je napočila burna in deževna noč, ki je pretrgala lov na Volodijevskega. Pri tem pa je tudi obležencem ostalo le za par štirjaških vrst prostora, zaraščenega s trsičjem, a to med Škoti, Kozaki in Radzivilovo vojsko.

Komaj je drugo jutro pobelil prvi svit listje po drevju, so polki odrinili naprej ter konečno došli k reki in tu obstali nemi od začudenja. Za Volodijevskim je zginil sled; v trsičju ni bilo žive duše. Hetman sam se je začudil ter razlil naposled svojo jezo na častnika, ki sta stražila brod. Pa znovič ga je napadla naduha, tako da so se navzoči že bali za njegovo življenje. Toda Radzivilova jeza je premagala celo bolezen. Častnika, ki sta

stražila brod, sta bila obsojena k smrti, toda Ganchof se je potegnil za nju ter prosil kneza poiskati poprej pot, po kateri jim je mogel zbežati plen.

In res se je pokazalo, da je okoristil Volodijevski temo, burjo in dež, vodil svoj polk navzdol za obrežjem blatne reke ter se zmuznil mimo Radzivilovega desnega krila, ki je segalo k strugi, ter prebrodil na desno stran. Temu v dokaz je služilo nekoliko konj, ki so tičali do trebuha v blatu.

Po daljši sledi je bilo spoznati, da je zdirjal z vso silo proti Kejdanom. Hetman je takoj uganil iz tega, da je nameraval dospeti k Horodkoviču in k Jakobu Kmiticu na Podlesje.

„Vprašanje pa je, če ne požge na poti mimo Kejdanov mesta, če ne poskusi opliniti gradu?“ pomisli knez in srce se mu je pri tem skrčilo. Večina njegovega bogastva in dragočnosti je bilo v gradu. Kmiticu je bilo sicer naročeno, utrditi mesto ter je zavarovati s pešci, toda nezavarovani grad postane vendar-le lahko žrtev predrznega polkovnika. Saj je imel časa dovolj za ta posel, kajti pustil je preganjalce za kakih šest ur daleč za seboj, ker se je izmotal že zvečer iz zadrege.

Na vsak način je bilo treba hiteti na vse pretege na pomoč prebivalcem v Kejdaneh. Knez je zapustil pešce ter odrinil s konjico domu.

Ko je došel v Kejdane, ni našel več Kmitica, pač pa je bilo tam vse v najlepšem redu. Pri pogledu na dogotovljene nasipe in na njih razpostavljene topove se je knez zelo začudil ter mahoma razvidel, da je mladi polkovnik izvršil ta posel nenevadno dobro. Še isti dan proti večeru je šel knez z Ganchofom ogledat nasipe.

„Vse to je on izvršil po lastni inicijativi,“ je rekel knez polkovniku, „a naredil je vse tako dobro, da se je lahko ubraniti celo topničarjem. Ako si ta človek ne zlomi vratu v mladosti, doseže še mnogo v življenju.“

Bil je še drugi človek, katerega je isto tako občudoval hetman, in ko bi ta človek ne bil Volodijevski, bil bi kmalu gotov z vstajo, kakor je dejal sam knez.

„Da bi le imel še več takšnih ljudij!“ je rekel Ganchofu. „Kmitic je mogoče še gibčnejši, toda manjka mu skušenj; oni pa se je vzgojil za Dneprom v šoli kneza Jeremije.“

„Kaj nameravate učiniti ž njim, svetli knez? Li nameravate še nadaljevati preganjanje?“ vpraša Ganchof.

Knez ga pogleda ter odločno reče:

„Ne spleča se! Tebe pobije, pred menoj pa zbeži.“

Čez nekaj časa pa nagubanči čelo ter dé:

„Vsekako pa je potrebno, da se odpravimo na Podlesje in zaplešemo z zavezniki.“

„Toda, ako odrinemo od tod,“ omeni Gancdorf, „pa tukaj vsi zgrabijo za orožje ter planejo nad Švede.“

„Kateri vsi?“

„Kmetje in plemstvo... Toda oni se ne zadovolje s Švedi, marveč mahnejo še po nekatoličanih, katere dolžé, da so zakrivali to vojno.“

„Rad bi pomagal bratu Boguslavu. Ne vem, ali se bo mogel ubraniti zaveznikom na Podlesju, ali ne?“

„Več nam mora biti mar Litva, da jo ohranimo v pokorščini švedskemu kralju.“

Knez jame hoditi semtertje po sobi.

„Ko bi se mi samo posrečilo, dobiti na kak način v roke Horotkeviča in Jakoba Kmitica!... Oplenita in ugonobita mi posestva, niti kamen na kamenu mi ne pustita.“

„Treba se bo dogovoriti z generalom Pontusom, da pošlje sèm nekoliko vojakov, dokler bomo imeli mi opraviti na Podlesju.“

„S Pontusom... Nikdar!“ odvrne Radzivil, kateremu je kri mahoma šinila v glavo. „Raje s samim kraljem. Čemu naj stopim v dogovor s služabnikom, ko se pa lahko dogovorim s sebi enakim? Ko bi kralj ukazal Pontusu, naj mi pošlje dva tisoč konjikov, bi bilo vse kaj drugega... Toda Pontusa nikdar ne prosim pomoči. Treba je poslati nekoga h kralju ter se ž njim spustiti v dogovor.“

Medlo Ganchofovo lice je lahko zardelo in v očeh se mu je zabliščal ogenj.

„Ko bi, svetli knez, ukazali...“

„Ti bi rad odšel, to vem, pa če tudi dospeš, to je kaj drugega. Nemec si in sedaj je nevarno tujcem hoditi po razburjeni deželi. Kdo pa tudi vé, kje je sedaj kralj. Treba ga bo iskati po vsej deželi... Pri tem... Ne, ni mogoče... Ti ne pojdeš... Mogoče pošljem kakega znamenitega veljaka, da se kralj prepriča, da me še niso vsi zapustili.“

„Neizkušenca ni dobro poslati,“ reče bojazljivo Ganchof.

„Saj poslanec nima drugega truda, kakor da odda moja pisma ter mi prinese odgovor. Pojasniti kralju, da nisem jaz naročil poboja Švedov v Klevaneh, pa tudi lahko vsak zmore.“

Ganchof je molčal.

Knez jame znovič hoditi z nemirnimi koraki po sobani. Videlo se je, kako so mu možgani delovali. Od onega časa, ko se je zvezal s Švedi, ni imel niti trenutek miru. Vjedal se je, prebil dokaj nočij brez spanja ter očitvidno hiral. Oči so se mu udrle; poprej rdeče lice mu je postalo zasanelo in lasje so mu osiveli. Ganchof mu je sledil z očmi ter ni izgubljal nadeje, da ga knez pošlje h kralju.

Toda knez obstane nakrat ter se udari s pestjo ob čelo.

„Dva polka konjikov naj takoj zasedeta konje! Jaz sam jih popeljem.“

Ganchof ga začudeno pogleda.

„Vojna?“ vpraša nehoté.

„Stopaj!“ reče knez. „Bog dal, da bi ne bilo še prepozno!“

VI.

Ko je dovršil Kmitic nasip in zavaroval Kejdane pred nepričakovanim napadom, se je odpravil na čelu petdeseterih dragoncev v Bileviče, da izpolni knezov ukaz. Potoma se ga je polastil nekak nemir, trepetal je pri misli, da se mu mečnik upré, vsled česar je on potem primoran rabiti nasilje.

Sklenil pa je v početku, da mu bode prigovarjal in ga prosil. Da bi njegov prihod ne bil sličen roparskemu napadu na Bileviče, je Kmitic sklenil, pustiti dragonce v krčmi, ki so bila oddaljena pol vrste od vasi in kaki dve vrsti od dvora, ter je sam odšel v spremstvu stražnika in jednega strežaja naprej k mečniku, in naročil kočijažu, naj dospe s kočijo pozneje za njim.

Bilo je popoldne, in solnce se je že nagibalo k zapadu, toda po deževni in viharini noči je bilo lepo in jasno vreme. Le semtertje so bili na zapadni strani rdečkasti oblaki, ki so se pomikali polagoma k obzorju kakor čreda ovac, ki gre s paše.

Kmitic je kmalu došel v Bileviče. Prišel je k vratom, ki so bila odprta na stežaj, in zapazil na hodniku žensko postavo, v kateri je spoznal gospodično Aleksandro. Srce je strepetalo v njem; stopil je s konja, snel čapko ter šel gologlav k hodniku. Mlada deklica je stala nekaj časa kakor prikazen, z roko si je zakrivala oči pred solnčnimi žarki; na to pa je nakrat izginila kakor osupnena radi bližajočega se gosta.

„Slabo je!“ misli si Andrej, „skriva se pred mano.“

Neprijetno mu postane, a to tembolj, ker sta napolnevala pogled na zahajajoče solnce in ta mir, ki je vladal naokrog, njegovo srce z nekako zapeljivo nadejo, dasi mogoče ni dobro razmotril svojih občutkov. Resnično, mamil se je z nadejo, da ga sprejme zaročenka z razprostrtimi rokami ter z rdečico na licu.

Toda bila je le prevara. Komaj ga je zagledala, je takoj zbežala, kakor da bi se ji prikazal hudi duh, a mesto nje se je pojavil na pragu gospod mečnik z mračnim in nemirnim licem.

Kmitic se mu prikloni.

„Že davno sem hotel priti ter se vam pokloniti,“ reče, „toda prej ni bilo mogoče v tem nemirnem času, dasi mi ni manjkalo dobre volje.“

„Zelo sem vam hvaležen za trud; prosim vas, stopite v sobo!“ odvrne mečnik, gladeč si lase, kakor je bil vajen delati vsikdar, kadar je bil v zadregi.

Po teh besedah se umakne od vrat, da pusti gosta naprej.

V sobani sta bila dva plemiča: gospod Dovgird iz Plem-borga, bližnji Bilevičev sosed, ter gospod Hudzinski, najemnik iz Ejragole. Kmitic je zapazil, da sta oba izpremenila barvo ter nagubančila čelo, ko sta zaslišala njegovo ime. On pa ju je prezirljivo pogledal ter se delal, kakor da ju ne vidi.

Nastalo je neprijetno molčanje. Kmitic se je jel vznemirjati ter si grizti brke. Gosta sta ga gledala izpod čela, a mečnik si je gladil glavo.

„Nočete-li, gospod, izpiti z nami kupico medice?“ reče mečnik naposled in pokaže kupice. „Lepo prosim!...“

„Z veseljem se napijem z vami,“ odvrne nekako osorno Kmitic.

Dovgird in Hudzinski zasopihata, ker sta smatrala odgovor razžaljenjem. Nista pa hotela začeti prepira v prijateljevi hiši s takim človekom, čegar ime se je povsod na Žmudi izgovarjalo s preziranjem. Molčala sta.

Mečnik ukaže strežaju, naj prinese kupico, katero naliže, dvigne k ustom ter reče:

„Na vaše zdravje!... Veseli me, da vas vidim pri sebi.“

„Bog dal, da bi bilo temu tako!“

„Gost je gost...“ odvrne pomenljivo mečnik.

Čez nekaj časa je hotel nadaljevati razgovor, in vprašal je prišleca:

„Nu, kaj je slišati v Kejdaneh? Je-li zdrav gospod hetman?“

„Ne posebno, gospod mečnik,“ odgovori Kmitica. „Toda v tem nemirnem času ne more biti drugače... Tlačijo ga skrbi in nadloge.“

„Verjamem,“ se oglasi Hudzinski.

Kmitic ga nekaj časa gleda, na to pa se obrne zopet k mečniku.

„Ko je stopil knez v zvezo s švedskim kraljem, je hotel udariti brez odloga na sovražnika pod Vilno ter se maščevati za škodo. Znano vam je že, da je dandanes treba že iskati to

mesto, ker je ostal od sedemnajstdnevnega požara od mesta samo še pepel. Pravijo, da so tam sredi razvalin velike jame, iz katerih se še vedno kadi...“

„Nesreča!“ reče mečnik.

„Gotovo, da je to nesreča, katere ni moči odvrniti, marveč se za njo samo maščevati ter ugonobiti isto tako sovražnikovo prestolnico. To bi se bilo že zgodilo, ako bi ne bili proglasili nekaki pridaniči hetmana izdajicam ter se mu jeli z orožjem v roki postavljali po robu, mesto da bi pomagali knezu. Ni se torej čuditi, da peša knezovo zdravje. Najboljši prijatelji, na katere je največ računal, so se mu izneverili ter ga zapustili.“

„Dà... zgodilo se je!...“ reče resnobno mečnik.

„Knez tudi zelo obžaluje, da so ga prijatelji zapustili, kajti jaz sam sem ga slišal reči: „Vem, da me celo vrli ljudje slabo sodijo, toda k meni ne pridejo v Kejdane ter mi ne povedo v oči vsega tega, kar imajo zoper mene; čemu nočejo slišati mojega opravičenja?“

„Koga je imel knez v mislih?“ vpraša mečnik.

„V prvi vrsti ste to vi, dragi gospod. Vas knez zelo spoštuje ter sluti, da ga vi ne smatrate svojim sovražnikom.“

Mečnik si znovič pogladi lase; naposled, ko vidi, da se ni obrnil razgovor na pravo pot, tleskne z rokami.

Pri vratih se prikaže strežaj.

„Ali ne vidiš, da se že mrači?... Prinesi luč!“ zakriči mečnik.

„Bog vidi,“ nadaljuje Kmitic, „da sem že davno želel priti k vam; v tem hipu pa pridem na knezovo naročilo, kateri bi vas sam obiskal, ko bi bil čas nekoliko ugodnejši za to...“

„Pri nas je zanj prag prenizek!“ omeni mečnik.

„Ne govorite tega, gospod, kajti znano je, da se sosede obiskujejo; toda knez sedaj res nima časa. „Opraviči me pred Bilevičem,“ mi je dejal, „ter mu povej, da bi ga sam obiskal, ko bi imel dovolj časa. Zato pa ga prosim, naj pride sam k meni s svojo vnukinjo, kajti jutri ali pojutrišnjem že sam ne

vem, kje bom.“ Kakor vidite, prišel sem k vam s povabilom od kneza ter sem vesel, da vaju oba najdem zdrava. Videl sem že gospodično Aleksandro, ko sem sèm dospel, toda sedaj se je nekam skrila.“

„Dà, poslal sem jo pogledati, kdo je dospel.“

„Čakam na odgovor, gospod mečnik!“ reče Kmitic.

V tem trenutku prinese strežaj svečo ter jo postavi na mizo. Pri luči je bilo opaziti, da je mečnikovo lice zelo obledelo.

„To je za-me velika čast,“ odvrne, „toda v tem hipu mi ni mogoče... Saj vidite, da imam goste. Bodite tako dobri ter opravičite me pred knezom.“

„To ni nikaka ovira, gospod mečnik, in jaz upam, da gospoda gosta privolita v to.“

„Midva imava sama jezike ter bova sama odgovarjala za-se,“ reče Hudzinski.

„Ne bova čakala, da bi nama kdo narekoval,“ doda njegov tovariš.

„Vidite, gospod mečnik,“ nadaljuje Kmitic, ki se je delal, kakor da ni čul njunih besed. „Vedel sem, da vas ne bodeta ovirala. Vrhu tega pa, da ju ne razžalim, povabim tudi oba gosta v knezovem imenu v Kejdane.“

„Vse preveč časti!“ odvrneta oba, „midva nimava časa.“ Kmitic ju pogleda po strani, na to pa reče mrzlo:

„Ako knez prosi, se nihče ne sme ustavljati!“

„To je torej nasilje?“ vpraša mečnik.

„Ne, gospod mečnik,“ odvrne Kmitic. „Ta-le gospoda lahko gresta, ako hočeta, ker je to odvisno od mene. Kar se pa tiče vas, nisem nikakor namenjen, rabiti sile ter vas samo prosim, da bi ubogali kneza. Vojak sem in moja dolžnost je, da izvršim povelje. Knez je zapovedal, naj vas pripeljem, in zagotovim vam, da vam niti las ne pade z glave. Knez samo želi, pomeniti se z vami ter pustiti vas v Kejdaneh ob času vojne. To je vse, kar želi knez. Porok sem vam, da boste na varnem in da vas sprejme hetman spoštljivo kot gosta, tovariša in prijatelja.“

„Kot plemič ugovarjam temu!“ reče mečnik „in postava me brani pred nasiljem.“

„In sablje!“ zakričita Hudzinski in Dovgird.

Kmitic se nasmeje, na to pa nagubanči čelo ter reče:

„Gospoda, le spravita svoji sablji, ker sicer ukažem postaviti vaju k hlevu in počastiti s kroglo v glavo.“

Plemiča ostrmita ter s strahom ogledujeta Kmitica.

„To je največje nasilje proti plemiški svobodi, proti pravici!“ zakriči mečnik.

„Ne bom rabil nasilja, če ubogate, gospodje, prostovoljno,“ odvrne Kmitic. „Najboljši dokaz temu je, da sem pustil svoje dragonce v vasi ter prišel vas povabiti sam kot soseda in prijatelja. Prosim vas, ne skušajte se upirati, kajti časi so sedaj taki, da se je težavno upirati. Knez sam vam to pojasni in uverjeni smete biti, da vas sprejme spoštljivo kot gosta. Pomnite pa tudi, ko bi temu moglo biti drugače, da bi raje padel v boju nego hodil po vaju semkaj. Pomislite, gospod, kdo da sem, spomnite se pokojnika Heraklija ter njegove oporoke in razumeli bode, da bi me knez ne bil poslal sém, ko bi nameraval z vami kaj slabega.“

„Nu, čemu potem rabi nasilje?... Čemu naj grem primoran?... Kako naj mu zaupam, ko pa vsa Litva govori o njegovem izdajstvu in o tem, kako on muči prebivalce v Kejdaneh.“

Kmitic se oddahne. Iz glasu in besed je spoznal, da je jel mečnik že omahovati v upor.

„Med dobrimi sosedi ni nič kaj redkega tako nasilje,“ reče skoraj veselo Kmitic. „Kaj pa to, če ukažete dragemu gostu po-brati kolesa od kočije ter voz zapreti v kolarnico, ali ni to nasilje? Ali, če mu ukažete piti vino, dasi se mu že upira. Vedite pa, gospod, ko bi imel vas tudi zvezati in zvezanega odpeljati z dragonci v Kejdane, vam bo to le v korist... Ako ne danes, pa jutri dospejo k vam spuntani vojaki, kmetje in plemiči ter vas spravijo v nevarnost, med tem ko ste lahko v Kejdaneh po-

polnoma mirni. Knez dela to le v vaš prospeh. On vaju bo branil kot zenico v očesu pred vsakim napadom svojeglavnežev.“

Mečnik jame hoditi po sobi.

„Ali vam smem zaupati?“

„Kot pokrovitelju!“ odvrne Kmitic.

V tem hipu stopi v sobo Aleksandra. Kmitic se ji urno približa, toda nakrat se spomni, kaj se je pripetilo v Kejdaneh, torej se ji samo prikloni molče od daleč.

„Naročeno nama je, iti v Kejdane!“ reče mečnik, stopivši k njej.

„A čemu?“ vpraša ona.

„Knez je naju povabil...“

„Kot sosede in prijatelje!“ dostavi Kmitic.

„Da, kot sosede!“ reče porogljivo mečnik. „Toda ako ne greva prostovoljno, ima ta plemič naročilo naju, s silo spraviti v Kejdane.“

„Bog obvaruj, da bi do tega prišlo!“ zamrmlja Kmitic.

„Mar vas nisem prosila, bežati odtod,“ reče mlada deklica, „ker nama tukaj ne dadó mirú... Evo, zgodilo se je!“

„Kaj nama je početi?... Zoper nasilje ni nobenega zdravila,“ omeni mečnik.

„Dà,“ odvrne gospodična, „toda v to prokleta hišo ne smeva iti prostovoljno. Naj naju razbojniki zgrabijo, zvežejo in odpeljejo!... Saj ne bova trpela sama, marveč se nahajajo še drugi, nad katerimi se maščuje ta izdajalec, toda izvejo naj vsi, da nam je ljubša smrt nego pa sramota.“

Po teh besedah se obrne s prezirljivim licem h Kmiticu.

„Zveži naju, gospod častnik, ali bolje, gospod rabelj, ter priveži naju na konja, ker drugače ne pojdeva.“

Kri šine Kmiticu v lice. Zdelo se je, da vskipi vsak hip v njem jeza, toda premagal se je.

„Oh, gospodična Aleksandra!“ reče z glasom, ki je kazal veliko razburjenost; „že vidim, da nimam več veljave v tvojih očeh, ker me smatraš za rabelja. Toda Bog naj sodi, kdo ima

prav, ali jaz, ki služim hetmanu, ali ti, ki me žališ s svojim granjanjem. Bog ti je dal krasno rast, toda srce imaš ošabno in neizprosno. Pripravljena si trpeti, samo da s tem napraviš še komu drugemu trpljenje. Pretiravaš, gospodična, zares pretiravaš.“

„Deklica ima prav!“ zakriči mečnik, ki postane mahoma pogumnejši. „Ne greva prostovoljno!... Tirajte naju s silo.“

Toda Kmitic se ne zmeni zanj, tako je bil razburjen in razžaljen.

„Veseli te človeška muka,“ nadaljuje, obrnjen k Alenki. „Razupila si me za izdajico brez vsake sodbe, ne hoteč zaslišati opravičenja. Nu, naj pa bo tako!... Toda v Kejdane pojdeš... hoté ali nehoté. Tam izveš vzroke ter spoznaš, da si mi delala krivico; tam ti pove vest, kateri izmed naju je bil rabelj! Drugega zadoščenja nočem... Bog bodi s teboj, toda to hočem imeti. Tako dolgo si napenjala lok, dokler ni počil...“

„Ne greva! Ne greva!“ ponavlja še odločneje mečnik.

„Ne pojdemo za nobeno ceno!“ zaupijeta plemiča.

„Ne svetujem vama, da se mešate v to zadevo!... Ali čujete topot konjskih kopit. To so moji dragonci. Naj pa še reče sedaj kdo, da ne pojde!“

Res je odmeval za okni topot številnih jezdecev. Vsi so spoznali, da ni več pomoči.

„Gospodična! čez par minut moraš že sedeti v kočiji, ako ne, dam ti ustreliti strica brez usmiljenja. Na pot!... zakriči, peneč se od jeze.“

„Kam pa, kam, gospod plemič,“ vpraša človek majhne rasti, stoječ na pragu.

Vsi ostrmé začudenja in oči vseh se obrnejo k vratom, kjer je stal vitez v oklepu z golo sabljo v roki.

„Gospod Volodijevski!“ zakriči Kmitic.

„K službi!“ odvrne mali vitez ter stopi na sred sobe, za njim pa še Mirski, Zagloba, oba Skretuska, Stankovič, Oskerka in Rok Kovalski.

„Ha!“ reče Zagloba, „mačka je lovila miško, pes pa je pograbil mačko za vrat!“

„Vitezi, kdorkoli ste, rešite gospodarja, katerega navzlic postavi, rodu in dostojanstva hočejo zvezati in zapreti v ječo. Rešite, bratje, plemiško svobodo!“

„Ne vznemirjajte se, gospod!“ odvrne Volodijevski. „Dragonci tega plemiča so že zvezani; on naj sedaj sam misli na svojo rešitev.“

„Raje še na duhovnika!“ omeni Zagloba.

„Nu, gospod vitez,“ reče Volodijevski, obrnivši se h Kmiticu, „z menoj zares nimaš sreče, ker ti že drugič pridem na pot... Vem, da me nisi pričakoval.“

„Dà, nisem pričakoval,“ odvrne Kmitic. „Mislim sem, da vas ima že davno knez v rokah.“

„Ravnokar sem se mu zmuznil iz rok. Znato ti je, da drži pot tu mimo na Podlesje... Toda nič za to. Ko si prvič ugrabil to dekle, pozval sem te na dvoboj... Kaj ne?“

„Resnica!“ odvrne Kmitic ter si nehoté seže v lase.

„Sedaj pa je temu drugače. Takrat si bil samo rovač, kakoršni se dobé pogostoma med plemiči... Danes pa nisi vreden, da bi te pozval pošten človek na dvoboj.“

„A čemu to?“ vpraša Kmitic in meri s ponosnim pogledom Volodijevskega.

„Ker si izdajalec in odpadnik,“ odvrne mali vitez, „ker si kot rabelj pobijal vojake, ki so ostali zvesti domovini... ker radi vaju s hetmanom stoka vsa dežela pod novim jarmom... Kratko rečeno: Pripravi se na smrt, ker tvoja poslednja ura je odbila.“

„Kakšno pravico imaš, da me sodiš in kaznuješ?“ vpraša Kmitic.

„Ne poprašuj, gospod, moli raje!“ odvrne Zagloba. „Če imaš še kaj povedati v svojo obrambo, povej urno, ker nimaš žive duše, ki bi se potegnila za-te. Enkrat ti je izprosila, kakor sem čul, tu navzoča gospodična od Volodijevskega življenje, sedaj pa se nadejam, da se več ne potegne za-te.“

Po teh besedah se oči vseh obrnejo nehoté na Bilevičevo, ki je imela lice kakor izklesano iz kamena. Stala je molče s po-bešenimi očmi. Nastala je globoka tišina.

„Ne prosim gospodične, da bi se potegnila za-me,“ reče naposled Kmitic.

Alenka je še vedno molčala.

„Semkaj!“ zakriči Volodijevski, obrnivši se k vratom, in šest vojakov, z Jožetom Butrimom na čelu, stopi v sobo.

„Vzemi ga, odpelji ga za vas in krogijo v glavo!“ zapove Volodijevski.

Težka roka Butrimova pograbi Kmitica za vrat, pa tudi ostali vojaki sežejo po njem.

„Ne pusti me suvati kakor psa!“ reče Volodijevskemu Kmitic, „sam pojdem!“

Mali vitez pomigne vojakom, ki ga takoj spusté ter stopijo naokrog. On pa mirno odide na dvor. Niti besedice ni znil.

Gospodična Aleksandra smukne v drugo sobo. Tipaje v temi je dospela v poslednjo sobo, kjer se ji zavrti v glavi, v prsih ji zmanjka sape, da pade kakor mrtva na tla.

Med tem izpregovori mečnik, ki je ves čas le molčal, z zamolklim glasom:

„Ali res ni rešitve?“

„Smili se mi,“ reče Zagloba, „kajti pogumno je šel v smrt...“

„On je ukazal vstreliti nekoliko ljudi mojega polka, razun onih, ki so padli v boju,“ omeni Mirski.

„Tudi mojih,“ reče Stankovič. „Nevjarovskemu pa je posekal vse.“

„Bržkone mu je tako ukazal Radzivil,“ reče Zagloba.

„Oh, gospodje, radi njega mi nakopljete njegovo maščenje na sivo glavo,“ omeni mečnik.

„Vi morate zbežati odtod. Mi gremo na Podlesje, ker tam so se dvignili polki proti Radzivilu in vi kar precej odrinete z

nami. Lahko se skrijete v belovežki puščavi pri sorodniku Jana Skretuskega. Tam vas nihče ne najde.“

„Pri tem pa pridem ob premoženje.“

„Vrne vam je ljudovlada.“

„Gospod Mihael,“ reče nakrat Zagloba, „jaz grem pogledat, če nima ta človek še kakih naročil od hetmana. Se li še spominjaš, kaj sem našel pri Kovalskem?“

„Zasedite konja, gospod! Zdaj je še čas, pozneje pa se papir pomaže s krvjo. Naročil sem nalašč peljati ga iz vasi, da se gospodična ne bi vstrašila, ko bi slišala strel, ker ženske so navadno boječe.“

Zagloba odide iz sobe in čez minuto se že začuje topot kopit konja, na katerem je odjezdil Zagloba. Volodijevski se obrne k mečniku:

„A kam se je skrila gospodična?“ vpraša.

„Bržkone moli za nesrečno dušo, ki pojde v kratkem pred božjo sodbo...“

„Bog daj večni mir njegovi duši!“ reče Jan Skretuski. „Ko bi on ne služil hetmanu prostovoljno, bi se jaz prvi potegnil zanj. Ako že ni hotel služiti domovini, bi tudi Radzivilu ne smel prodati svoje duše.“

„Zaslužil si je, kar ga je doletelo!“ reče Stanislav Skretuski. „Ljubše bi mi pa bilo, ko bi bil na njegovem mestu Radzivil, ali Opalinski.“

„Koliko je zakrivil,“ omeni Oskerko, „vidite najboljši dokaz v tem, da gospodična, kateri bi imel biti ženin, ni imela zanj nobene dobre besede. Videl sem, koliko je trpela, toda molčala je, ker se ni hotela potegniti za izdajalca.“

„Nekdaj ga je vneto ljubila, to vem,“ reče mečnik. „Dovolite gospodje, da grem pogledat, kaj dela, ker za žensko je to bridka minuta.“

„Toda pripravite se, gospod, na pot!“ zakliče mali vitez. „Ko se konji nekoliko oddahnejo, odrinemo dalje. Kej dane so preblizu in Radzivil lahko dospe semkaj.“

„Dobro!“ odvrne mečnik ter odide iz sobe.

Minuto pozneje začujejo presunljiv krič. Vitezi skočijo tjekaj, odkoder se je razlegel starčev glas, ne vedoč, kaj se je bilo pripetilo. Prihité tudi služabniki z lučjo ter zagledajo mečnika, dvigajočega Alenko, katero je našel brez zavesti na tleh.

Volodijevski mu skoči na pomoč. Položita jo v naslonjač brez vsakih znamenj življenja. Jamejo jo dramiti. Naposled prihiti stara hišna z okrepično pijačo in mlada deklica odpre oči.

„Pustite naju sedaj sami,“ reče sobarica; „že sama opravim.“

Mečnik odpelje goste.

„Želel bi, da bi se to ne bilo pripetilo,“ reče gospodar v skrbah. „Bolje bi bilo, da bi vzeli tega pridaniča s seboj ter ga na poti umorili, ne pa pri meni. Kako hočemo sedaj bežati, ko je pa deklica komaj nekoliko živa? ...“

„Sedaj ni moči predrugačiti, kar se je bilo pripetilo,“ omeni Volodijevski. „V vsakem slučaju moramo mi bežati, ker Radzivil ne prizanese nikomur... Posadimo jo v kočijo in odrinimo na pot.“

„Nemara se gospodična kmalu zopet zave!“ se oglasi Skretuski.

„Kmiticeva kočija je pripravljena in konja sta vprežena,“ reče Volodijevski. „Pojdite, gospod mečnik, ter povejte ji, kako stoji stvar in da ni moči odlašati niti minute, kajti jutri utegnejo priti že Radzivilovi vojaki semkaj in takrat bo že — prepozno.“

„Resnica,“ reče mečnik ter odide. Nekoliko časa pozneje se vrne z vnukinjo, katera ni le samo okrevala, marveč bila že pripravljena na pot. Lice je imela močno zardelo in oči so se ji bliščale.

„Pojdimo!“ ponovi ona, ko stopi v sobo.

Volodijevski stopi za trenutek iz veže, da se prepriča, ali je že vse v redu, na to pa veli pripeljati kočijo in vsi se jamejo pripravljati na pot. Čez četrť ure že pridrdra kočija po hodniku.

„Na pot!“ zakličejo častniki.

V tem hipu se odpro vrata na stežaj in Zagloba plane v sobo kakor strela.

„Preprečil sem kazen!“ zakriči.

Alenka zbledi v prvem hipu kakor platno; zdelo se je, da omedli znovič, toda nihče se za to ne zmeni, ker oči vseh so bile obrnene na Zagloba.

„Preprečili ste kazen?“ vpraša Volodijevski. „A to čemu?“

„Dovolite mi, da si oddahnem, gospodje,“ odvrne Zagloba.

„Ko bi ne bilo Kmitica, pa bi že mi vsi viseli kot ovni po kej-danskem drevju... Samo njemu se imamo zahvaliti za svoje življenje in tega svojega dobrotnika smo hoteli umoriti!... Uf!“

„Kako je to mogoče?“ vprašajo vsi enoglasno.

„Evo, prečitajte to pismo in vi izveste vse.“

Zagloba poda pismo Volodijevskemu, ki je jame čitati, semtertje prenehajoč in zroč po tovariših. Bilo je to namreč ono pismo, v katerem je Radzivil hudo ošteval Kmitica, češ, da je on kriv, da ni obsodil polkovnika k smrti. Pismo se je končalo, kakor že znano, z naročilom, naj pripelje Kmitic mečnika in Alenko v Kejdane. Andrej je je imel pri sebi, da je v slučaju potrebe pokaže mečniku, toda do tega še ni prišlo.

„Ako ga še sedaj ukažete vstreliti,“ zakliče Zagloba, „pa vam naravnost povem, da vas zapustim za vedno.“

„O tem sedaj ne more biti govora,“ odvrne Volodijevski.

„Kaka sreča je, da ste prečitali pismo prej nego so kaznovali Kmitica!“ zakliče Skretuski.

„Ha, kaj?“ zakliče Zagloba. „Vsak drugi na mojem mestu bi prej pritekel k vam, med tem pa bi Kmiticu poslali svinčenko v glavo. Vprašal sem gospoda Andreja, čemu on sam ni pokazal tega pisma, in odvrnil mi je: „Za to, ker tega nisem smatral potrebnim.“ Poljubil sem ga ter velel, da ga pripeljejo semkaj, sam pa sem zdirjal naprej, da vam povem, kaj se je bilo pripetilo.“

„Vrag naj spozna tega človeka!“ zakliče Skretuski. „V njem tiči toliko dobrega, kolikor zlega.“

Predno je končal, se vrata odpró in vojaki pripeljejo Kmitica.

„Prost si plemič,“ reče takoj Volodijevski. „Dokler smo mi živi, ti nihče izmed nas ne seže več po življenju... Pustite ga,“ dostavi, obrnivši se k vojakom „ter zasedite konje.“

Vojaki se umaknejo ter odidejo na stran, pustivši Kmitica sredi sobe. Lice mu je bilo mirno, toda mračno; ponosno se je oziral po častnikih.

„Prost si!“ ponovi Volodijevski, „ter lahko greš, kamor hočeš, bodisi tudi k Radzivilu. Žalostno pa je videti viteza plemenite krvi, ki pomaga izdajalcu domovine.“

„Pomislite prej, kar govorite,“ odvrne mirno Kmitic, „toda zagotovim vam že naprej, da pojdem naravnost k Radzivilu.“

„Jaz bi pa svetoval, pridružiti se nam,“ reče Zagloba. „Postaneš nam drag tovariš in domovina ti odpusti, kar si se pregrešil proti njej.“

„Nikakor!“ odvrne energično Kmitic. „Bog bo sodil, kdo bolje služi domovini, ali vi, ki začenjate vojno na lastno odgovornost, ali jaz, ki služim gospodarju, kateri jedini zamore rešiti ljudovlado. Pojdite svojo pot, kakor pojdem jaz svojo. Sedaj ni čas, spravljati vas na pravo pot, toda povem vam odkritosrčno, da vi ugonobljate domovino, ker ovirate njeno rešitev. Ne imenujem vas izdajice, ker vem, da je vaš namen dober, toda vi, ki strastno ljubite domovino, ste v zmoti, ko imenujete izdajalca človeka, kateri sam jo zamore rešiti.“

„Molči!“ zakliče Zagloba. „Ko bi jaz ne bil videl, kako junaško si šel v smrt, pa bi si mislil, da se ti je zmešala pamet. Komu si prisegel zvestobo: Radzivilu ali Janu Kazimiru?... Švedski, ali poljski ljudovladi? Prišel si zares ob pamet!“

„Vedel sem, da so moje besede zamán,“ reče Kmitic. „Srečno, gospodje! Ostanite zdravi!“

„Počakaj še minuto!“ zakliče Zagloba, „kajti stvar je jako važna. Povej nam, gospod sorodnik, ali ti je Radzivil obljubil, da nam prizanese, ko si ga prosil za to v Kejdaneh?“

„Dà!“ odvrne Kmitic. „Imeli bi ostati ob času vojne v Birži.“

„Torej spoznaj Radzivila, ki se je izneveril ne le dómovini in kralju, marveč vodi za nos celo svoje lastne služabnike. Tu imaš pismo na poveljnika v Birži, katero sem našel pri častniku, ki je načeloval spremljajočim nas vojakom. Čitaj!“

S temi besedami poda Zagloba Kmiticu hetmanovo pismo. Ta je vzame ter jame čitati potihoma. Toda čim dalje je čital, tem huje mu je kri silila v glavo in rdečica sramote mu zalivala čelo. Nakrat pa zmane pismo z rokami ter je vrže ob tla.

„Ostanite zdravi!“ reče. „Bolje bi bilo, da bi bil poginil od vaših rok!“ Po teh besedah urno zdirja iz sobe.

„Gospodje!“ reče Skretuski po kratkem molčanju. „S tem človekom je težavno imeti posla. Kakor Turek v Mahomeda, tako veruje on v svojega Radzivila. Ni sicer zloben človek, toda pamet se mu je zmešala.“

„A sedaj nastane med njima razpor, saj ste videli, kako je zardel, ko je čital pismo... Ta človek je pripravljen ne le Radzivilu, marveč vragu samemu izkopati oči. Zelo me veseli, da sem mu rešil življenje,“ reče Zagloba.

„Nu, bodi Bog ž njim,“ reče Volodijevski. „Posvetujmo se sedaj, kaj naj učinimo?“

„Sedimo in odjezdimo... Konji so se že oddahnili,“ odvrne Zagloba.

„Dà, odjezdimo čim urneje tem bolje,“ se oglasi Mirski. „A vi, gospod mečnik, pojdete li z nami?“

„Kajpada, da tu ne sedim mirno... Toda ker ste vi namenjeni oditi takoj, povem vam odkritosrčno, da mi ni povsem priлично oditi z vami. Treba se je nekoliko pripraviti za dolgo pot... Sam Bog vé, kedaj se vrnem?... Treba je še to in drugo urediti, skriti, kar je boljšega ter premakljivo blago poslati sosedu... Še le do jutra bi utegnil biti gotov.“

„Mi ne moremo čakati niti minute, ker visi Damoklejev meč nad nami,“ odvrne Volodijevski. „Kam nameravate zbežati, gospod?“

„Po vašem nasvetu odpeljem deklico v puščavo, sam pa, kot človek, ki je še sposoben sukati sabljo, pojdem na pomoč kralju in domovini.“

„V takem slučaju ostanite zdravi... Bog daj, da se srečamo v boljših okoliščinah!“

„Bog vam povrni, da ste mi prišli na pomoč... Bržkone se še srečamo kje na bojnem polju!“

„Bog vam daj zdravje!“

„A vam srečno potovanje!“

In častniki so se jeli poslavljeni od mečnika ter priklanяти se gospodični Aleksandri.

„V puščavi se snidete z mojo ženo in z otroci,“ reče Jan Skretuski. „Poklonite se jim v mojem imenu, gospodična Aleksandra!“

„Spomnite se časih tudi mene...“ dostavi Volodijevski. „Dasi ste me zavrgli, vendar vam ostanem vedno udan z vsem srcem.“

„Sprejmite tudi od mene, draga cvetica, pristrčen pozdrav!“ omeni Zagloba, in stopi k mladi deklici. „Pozdravite v mojem imenu gospo Skretusko in moje nemirne dečke! Hej, zelo živahni so!“

Mesto odgovora ga prime Alenka za roko ter jo molče pritisne k ustom.

VII.

V tej noči, čez dve uri po odhodu Volodijevskega krdela, je dospel v Bileviče sam Radzivil, ki je šel Kmiticu na pomoč, ker se je bal, da ne bi prišel v roke Volodijevskemu. Ko je začul, kaj se je bilo zgodilo, je vzel mečnika in Alenko ter se vrnil ž njima v Kejdane, ne da bi se bil oddahnil.

Hetman je bil zelo razburjen, ko je poslušal mečnikovo pripovedovanje, ki je razkladal vse na drobno ter hotel s tem odvrniti od sebe jezo groznega magnata. Radi tega se ni smel upirati odhodu v Kejdane; dà, še veselilo ga je, da se je ne-

vihta tako končala. Dasi je sumil Radzivil, da so bili med seboj dogovorjeni, vendar je pozabil v tem hipu radi prevelikih skrbij celo na mečnika.

Beg Volodijevskega je bil zmožen marsikaj spremeniti na Podlesju. Horotkovič in Jakob Kmitic, ki sta stala armadi zaveznikov na čelu, sta bila sicer dobra vojaka, toda ne posebno sloveča, radi česar tudi ni imela vsa zveza velikega pomena. Med tem pa so z Volodijevskim dospeli tjakaj možje, kakor: Mirski, Stankovič, Oskerko, ne prištevajoč malega viteza, ki so bili vsi vrli častniki, uživajoči splošno spoštovanje.

Bil je na Podlesju tudi knez Bogoslav, ki se je z nadvornimi polki upiral zaveznikom in pričakoval neprestano pomoči od ujca. Toda ujec, mejni grof, je vedno le odlašal ter čakal, kaj še vse pride. Moč uporne armade pa je med tem naraščala z vsakim dnevom.

Hetman je bil iz početka sam namenjen, odriniti na Podlesje ter z jednim mahljajem ugonobiti ustajnike, toda zadrževala ga je važna okoliščina. Bal se je, da utegne po njegovem odhodu biti vse pokoncu v deželi in njegova slava pride v švedskih očeh povsem ob veljavo. Knez je jel torej premišljevati ter sklenil pustiti za sedaj Podlesje na miru in poklicati kneza Bogoslava na Žmudsko. To je bilo neobhodno potrebno, zlasti radi tega, ker so dohajale grozne novice o pripravi vojvode vitebskega. Hetman se je sicer poskušal pogoditi ž njim ter pridobiti ga za svoje namene, toda Sapieha je vrnil pismo nerazpečateno.

Položaj je bil zelo kritičen. Hetman bi bil sicer mogel poslati proti Sapiehi na pomoč Švede, toda to bi mu ne bilo mnogo hasnilo. Vrhu tega pa so se zelo omajali od časa klavanske bitke njegovi odnošaji s švedskimi poveljniki; med njimi je zavladala zamera in nezaupnost.

Ko se je odpravil hetman Kmiticu na pomoč, je upal dobiti v Bilevičih Volodijevskega ter ga tam ugonobiti. Ker ga je pa prekanilo to upanje, se je vrnil domu zlovoljen in čmeren. Čudil se je tudi, da ni srečal na poti v Bileviče Kmitica, kateri

se je vrnil po krajši poti v Kajdane sam, saj je izgubil vse svoje dragonce, katere je vzel Volodijevski s seboj.

Prebil je vso noč na konju in došel drugi dan z vojsko nazaj v Kejdane ter tu takoj poprašal po Kmiticu. Odgovorili so mu, da se je vrnil, toda brez vojakov, kar pa je bilo knezu že znano. Hotel pa je slišati, kaj poreče sam Kmitic, torej je ukazal, naj pride k njemu nemudoma.

„Ni se ti posrečilo, kakor tudi meni ne,“ reče, ko je stal Kmitic pred njim. „Mečnik rosenki mi je že povedal, da si prišel v roke onega malega vraga.“

„Dà,“ odvrne Kmitic.

„Samo moje pismo te je rešilo.“

„O kakem pismu govorite, svetli knez. Ko so prečitali to, katero so našli pri meni, so mi dali v zameno čitati še ono, katero ste pisali, knez, poveljniku v Birži.“

Knezovo lice zalije temna rdečica.

„Torej ti že veš?“

„Vem vse!“ odvrne vneto Kmitic: „Kako ste mogli tako postopati z menoj, svetli knez? Že za preprostega plemiča je sramotno, če prelomi svojo besedo, kaj šele za kneza in vojskovodjo?...“

„Molči!“ zapove Radzivil.

„Ne molčim, ker sem bil izpostavljen pred onimi ljudmi radi vas sramoti. Jaz sem se bil potegnil za vas, za vašo čast, oni pa so mi pokazali v dokaz verolomstva to pismo!...“

Hetmanu zadregečejo na to ustnice od besnote. Polastila se ga je divja želja, odbiti to ponosno glavo z vratu in že je dvignil roki, da bi tlesknil ter pozval služabnike, toda grozen napad naduhe ga je odvrnil od tega. Lice mu je počrnelo, vstal je s sedeža ter jel z rokami mahati po zraku, oči so mu izstopile, iz grla pa mu je prihajalo zamolklo hropenje, med katerim je Kmitic začul samo besedici.

„Duši me!...“

Na Kmiticev poziv prihité skupaj služabniki in zdravniki, ki jamejo dramiti nezavestnega kneza. Drgnili so ga celo uro in ko se je jel naposled zavedati, odide Kmitic iz sobe.

Na hodniku sreča Harlampa, ki je že nekoliko okreval po ranah, katere je dobil v boju s spuntanimi Ogri.

„Kaj je novega?“ vpraša brkač.

„Sedaj se že zaveda,“ odvrne Kmitic.

„Hm! Utegne nastati čas, da umre in vse gorjé se zvali na nas. Vse upanje stavimo še v Volodijevskega; on jedini še zamore braniti stare tovariše in, resnično povedano, mene veseli, da se je zmuznil Radzivilu iz rok.“

„Ali mu je že tako predlo?“

„Dà, predlo mu je. Pomisli gospod, v oni goščavi, kjer smo ga obkoljili, so bili volkovi, ki nam niso ušli, on pa nam je ušel. Težko, da bi se našla še taka priložnost, ker je postalo že nekako preveč nemirno okrog nas. Plemstvo se obrača od našega kneza in vsi pravijo, da jim je ljubši pravi sovražnik, Šved ali Tatar, nego odpadnik. Vrh tega pa meče knez čimdalje več ljudij v ječo. Takšno nasilje nasprotuje pravilu časti. Danes so pripeljali mečnika rosenskega.“

„A? Njega so pripeljali?“

„Dà, s sorodnico. Deklica je slična mandelju. Le častitati ti moram!“

„Kje so ju nastanili?“

„Na desnem krilu. Krasne sobane sta dobila, ne moreta se pritoževati, k večjemu čez to, da imata stražo pred vratmi. Nú, a kedaj bo svatba, gospod polkovnik?“

„Niso se še rodili godci za to svatbo. Ostani zdrav!“ odvrne Kmitic.

Poslovil se je Kmitic od brkača in odšel v svoje stanovanje. Noč, prebita brez spanja, burni dogodki ter poslednji slučaj s knezom, vse to ga tako utrudilo, da je komaj še stal pokoncu. Ker utrujenemu in pobitemu telesu provzroča vsak dotikljaj boleš, tako je tudi njemu razdrla vsaka malenkost globoko

dušo. Preprosto vprašanje Harlampovo. „Kedaj bo svatba?“ ga je občutljivo zbadlo. Takoj mu je stopilo pred oči hladno lice gospodične Aleksandre ob času, ko je molče pritrdila njegovi obsodbi v smrt. Vsa žalost in boleost, katero je čutil Kmitic v tem trenutku, je tičala v tem, da ni izpregovorila besedice, ko vendar že dvakrat prej ni omahovala. Takšna globoka propast je ležala med njima, tako močno je ugasnila v njenem srcu ne le ljubezen, marveč celo naklonjenost, kakoršna se nahaja v vsakem človeku celo do tujca. „Kaj sem vendar učinil, da me tako prezirajo, kakor da bi bil izobčen iz cerkve?“ je vprašal samega sebe.

„Inu! Pa naj bode tako! Naj se zgodi, kar hoče, toda jaz je ne pojdem prosit odpuščanja, ker ne slutim, da bi ji bil kaj zakrivil!“ je ponavljal sam sebi.

Toda srčna bolečina se ni zmanjšala, marveč naraščala je vsak trenutek. Vrnil se je v svojo sobo, vrgel se v postelj, hotel zaspati, toda spanec je bežal od njega! Vstal je, hodil po sobi, pridajal tu pa tam roko na čelu ter mrmljal:

„Sam vrag se je očitvidno nastanil v njenem srcu!... Kaj takega bi, moja draga, ne bil pričakoval od tebe.... Da bi ti ne ostal Bog tega dolžan!...“

Pri takem premišljevanju mu je minila ura za uro. Naposled mu je spanec že jel zapirati utrujene trepalnice in na postelji sedé je zadremal. Toda predno je zaspal, ga vzbudi knezov dvornik, ki ga pozove h knezu.

„Radi tebe sem bil že z jedno nogo na onem svetu,“ reče knez, sedeč v naslonjaču, ko je stopil Kmitic v sobo.

„Jaz nisem kriv, svetli knez... Povedal sem, kar sem mislil.“

„Nú, naj bo to poslednjikrat!... Ne obtežuj mi še tega bremena, katero nosim, ter vedi, da to, kar odpuščam tebi, ne odpuštil bi komu drugemu.“

Kmitic molči.

„Če sem naročil,“ nadaljuje knez čez nekaj časa, „naj pomoré te ljudi v Birži, katerim sem prizanesel na tvojo prošnjo, se

to ni zgodilo radi tega, da bi te hotel voditi za nos, marveč za to, ker sem ti hotel prihraniti bolest. Odjenjal sem od svojega sklepa na tvojo prošnjo, ker čutim do tebe slabost... Toda njih smrt mi je bila neobhodno potrebna... Jaz nisem rabelj, da bi moril radi nasičenja s krvjo ljudij... Oni bi bili imeli umreti tu v Kejdaneh, med tem pa sem jih odposlal v Biržo, in sedaj vidiš posledice svoje nespameti. Nastala je zamera, moje prijateljstvo s Švedi je raztrgano in punt se kmalu razprostré po vsej deželi. Toda to še ni vse; celo jaz sam sem moral iti nad te lopove ter osmratotiti se pred očmi cele vojske... Sedaj so odrinili na Podlesje in tam stopijo puntarjem na čelo. Poglej in uči se iz tega! Ko bi bili oni poginili v Kejdaneh, bi se nikakor ne bilo zgodilo... Bog, koliko zlega so mi prizadjali!"

„Toliko še menda vendar ne, da bi skazili vaše namene, svetli knez.“

„Ko bi mi tudi ne bili prizadjali nič drugega nego to, da so mi izpodkopali zaupanje pri Švedih, je to že neprecenljiva škoda. Stvar se je že pojasnila in Pontus že vé, da to niso bili moji ljudje, toda pisma, katero mi je bil poslal, mu nikdar ne odpustim. Dasi je kraljev zet, vendar je zelo dvomljivo, če bi mogel postati kedaj moj, kajti Radživilovi pragovi so zanj previsoki...“

„Vaša milost, dogovarjajte se s kraljem samim, ne pa z njegovimi služabniki.“

„Tako sem tudi namenjen učiniti. In če me vse te neprijetnosti ne ugonobé, naučim še olike tega Šveda. Bil je čas, ko so vsi trepetali pred Hmelnickim, on pa pred menoj, in oni vojaki, katerim sem jaz načeloval ob času splošne nesreče, so me sedaj zapustili ter še ná-me dvignili svoje roke.“

„Dà, toda ne še vsi... So še takšni, ki vam zaupajo, svetli knez,“ odvrne vneto Kmitic.

„Še zaupajo... dokler ne prenehajo!“ odvrne Radživil trpko. „Velika je njihova ljubav do mene!... Bojim se samo, da

se ne zastrupim ž njo. Vsakdo izmed vas mi zadaje zbadljaj za zbadljajem, dasi se tega niti ne zaveda, da ...“

„Svetli knez, obrnite nekoliko več pozornosti na cilj, ne pa na besede.“

„Hvala za nasvet... Odslej posvetim vsakemu več pozornosti ter se potrudim, da vsakemu ustrežem...“

„Grenke kakor pelin so vaše besede.“

„Toda življenje je sladko... Bog me je ustvaril za velike stvari, tu pa sem padel tako nizko, da moram loviti nekega Volodijevskega po svojih mestih in grajščinah. Mesto da bi svet občudoval mojo moč, občuduje le mojo slabost, mesto tega, da bi se maščeval nad Moskali za upepeljenje Vilne, moram biti še hvaležen tebi, da si obkrožil Kejdane z nasipi... Tesno mi je in duši me... Tesno mi je... Ali razumeš?...“

„Tudi jaz sem si mislil, da pojde vse drugače,“ odvrne mračno Kmitic.

Radzivil začne težko dihati.

„Predno dosežem krono, polagajo mi na glavo trnjeve venec... Naročil sem zvezdogledu Adersu, naj pogleda zvezde... Odvrnil mi je, da ne napovedujejo nič dobrega, da pa vse to preide... Medtem treba je trpeti... Po noči ne morem zaspati, ker hodi nekdo po sobi... Nekaki obrazi mi kukajo v posteljo, časih me kar nagloma popade mráz... To vse mi napoveduje smrt, ki že pleše okrog mene... Sedaj moram biti pripravljen na vse, kajti so ljudje, ki me nameravajo zapustiti, ki pa sedaj še omahujejo...“

„Ne, takih ni več!“ odvrne Kmitic. „Kdor je nameraval iti, je že davno šel.“

„Ne lagaj, saj sam vidiš, kaki so Poljaki; še pri begu so se ozirali okrog.“

Kmitic se spomni na to, kar je slišal od Harlampa, ter umolkne.

„Kaj je storiti, treba potrpeti... Ne govori o tem nikomur, kar si čul od mene... Hvala Bogu, da mi je odleglo... Uprav

danesh najbolj potrebujem moči, ker nameravam prirediti gostijo, da utrdim pogum mojim privržencem. Razveseli pa se tudi ti ter pomni, da sem ti povedal to za to, da me vsaj ti ne mučiš... Danes si me zelo razjezil, torej pazi, da se to več ne zgodi, kajti za to mi poplačaš s svojo glavo... Sedaj si prost! Nasipi, s katerimi si zavaroval Kejdane, delali bi čast celo Petersonu. Lahko greš... Pošlji k meni Meleška. Danes so pripeljali nekoliko ubežnikov njegovega polka. Ukažem mu, naj vse obesi... Treba je dati drugim vzgled... Ostani zdrav!... Danes ima biti veselo v Kejdaneh!...

VIII.

Mečnik rosenki se je dolgo pričkal z gospodično Aleksandro, predno jo je pripravil k temu, da je šla na veselico, katero je priredil Radzivil svojim privržencem. Skoraj solze so mu pritekale iz očíj, ko je prosil ponosno gospodično za to prijaznost. Dokazoval ji je, da pojde za njegovo glavo, da so vsi, ne samo vojaki, marveč tudi ostali kejdanski prebivalci, pokorni knezovi volji, kako naj se potem še upirajo oni, ki so izpostavljeni ljubavi in neljubavi strašnega kneza? Konečno je gospodična privolila.

Družba ni bila mala, ker je došlo dokaj plemstva z ženami in hčerkami. Toda največ je bilo vojakov, zlasti častnikov iz tujezemskih polkov. Knez sam se je kazal, predno je stopil med goste, tako veselega, kakor bi ga še nikdar ne bila težila kaka skrb. Želel je namreč s to gostijo ukrepi duh ne le v lastnih privržencih in vojaki, marveč s tem tudi pokazati, da je večina prebivalstva na njegovi strani ter da se samo svojeglavneži upirajo zvezi s Švedsko. V ta namen ni štedil ta večer ni truda ni stroškov, da bi vspela gostija čim najsijajnejše in da bi se razlegal njen glas čim najdalje po deželi. Komaj se je zmračilo, so že prižgali na stotine sodčkov na grajski cesti; zdaj pa zdaj so zagrmeli topovi, in vojakom je bilo ukazano, naj veselo vriskajo.

Vozovi in kočije so drdrale druga za drugo proti Radzivilovemu gradu. Plemiči in odličneži, oblečeni v svilo in atlas, so

napolnili tako imenovano „zlato“ dvorano, in ko se je prikazal na pragu Radzivil veselega lica, leskeč se od briljantov in dragega kamenja, so zaupili častniki enoglasno:

„Živel knez hetman! Živel vojvoda vilenski!“

Radzivil premeri dvorano s pozornim pogledom; hotel se je prepričati, če so res vsi ponovili klic vojakov; ali oglasilo se je samo nekoliko glasov. Toda ne gledé na ta hladen pozdrav, se je zahvaljeval knez navzočim za pozornost in „enoglasno“ naklonjenost.

„Z vami, gospoda,“ je dejal, „ugonobimo one, ki hočejo pogubiti domovino! Bog vam to povrni!“

Na to jame hoditi po dvorani, vstavlja se pred znanci ni štedil z naslovi: „gospod brat“ in „mili sosed.“ Marsikatero mračno lice se je zjasnilo pod vplivom toplih žarkov gospodarjeve ljubezni.

„Nemogoče je,“ so dejali oni, ki so nezaupno opazali njegovo ravnanje, „da bi tako odličen senator želel domovini kaj slabega. Gotovo je, da za tem tiči kaka tajnost, ki se prej ali poznej razkrije v prospeh ljudovlade.“

„Saj tudi dihamo pred sovražniki svobodneje, ker se radi nas ni hotel spreti s Švedi.“

„Bog daj, da bi se vse obrnilo na bolje!“

Med gosti so bili tudi taki, ki so odmajali z glavami, kakor bi hoteli reči: „Mi smo tu navzoči, ker smo prisiljeni, ker so nas prignali semkaj kakor ovne in nam nastavili nož na vrat.“ Čul se je tudi glasen razgovor, ki se ni mogel odtegniti hetmanovemu sluhu.

„Bolje je izpremeniti vladarja nego pokopati ljudovlado.“

„Naj kralj misli sam ná-se, kakor moramo misliti mi!“

„Kdo nam je dal prvi vzgled, ako ne Velika Poljska?“

„Vse svoje upanje stavimo v kneza; nanj se popolnoma zanašamo. Samo on more vladati Litvo.“

„Ako nas on ne reši, poginemo vsi! V njem je naša nadeja...“

„Bližji nam je nego Jan Kazimir, ker je vendar naša kri!“

Radzivil je lovil koperneče vsako besedo, katero je narekovala bojazen, ali dobrikanje, ne zmeneč se za to, da so prihajale iz ust takih ljudij, ki bi ga zapustili na prvi hip, ko bi prišla nevarnost; od ljudij, katere je majal vsak pih vetra kakor tršičje. In napajal se je s temi izrazi ter mamil samega sebe, ponavljal si je od teh besed one, ki so mu najbolj ugajale.

Ko se je približal številni gruči plemstva, je začul besede gospoda Juriča: „Bližji nam je nego Jan Kazimir,“ in lice se mu je povsem zjasnilo. Takoj je stopil k njemu ter rekel:

„Prav imate, gospod brat, kajti v žilah poljskega kralja se pretaka komaj peti del litovske krvi, med tem ko sem jaz čisto-krvni Litvin ter se v meni pretaka prava litovska kri... Radi tega pa zavisi od vas samih, nam naj li zapoveduje ta petina ali ne.“

„O svetli knez, mi vsi dajemo prednost čisti krvi proti pristnemu vinu, katero pijemo na vaše zdravje,“ odvrne Jurič.

„Veseli me, da ste mi tako naklonjeni. Veselite se, gospodje! Veselilo bi me, ko bi imel zbrano vso Litvo na tej gostiji.“

„V ta namen bi jo bilo treba še poprej prikrojiti,“ reče Šanecki iz Daljanova, čegar jezik je bil oster kakor njegova sablja.

„Kaj hočete s tem reči?“ vpraša knez, in vpre vanj oči.

„Ker je srce svitlega kneza obširnejše nego so Kejdani.“

Radzivil se prisiljeno nasmehne ter odide.

V tem hipu se mu približa maršal z naznanilom, da je že pripravljena večerja. V gručah jamejo navzoči vreti za knezom liki reka v ono dvorano, v kateri je bila pred nedavnim proglašena zveza s Švedsko. Tam jih posadi maršal po vrsti po dostojanstvu; klical je vsakega po imenu. Toda bilo je videti, da je imel že poprej naročeno, kako naj jih posadi, kajti Kmitic je dobil prostor med mečnikom rosenkim in gospodično Aleksandro.

Obema je strepetalo srce, ko je maršal zaklical njuni imeni. Omahovala sta za trenutek, toda bržkone sta se spomnila, da bi obrnila z uporom samo ná-se pozornost navzočih; molčé sta torej sedla drug poleg drugega. Bilo je to obema zelo neprijetno. Kmitic je sklenil, biti popolnoma malomaren, toda kmalu je razvidel, da je ta uloga pretežavna in neizvršljiva, kajti ne on ne gospodična bi ne mogla pričeti kakega stvarnega razgovora. Nasprotno, oba sta čutila, da misli v tej raznovrstni gneči naroda on na njo, ona pa nanj; radi tega je bilo obema nekako neprilično, dà, naravnost zoperno. Niti jeden niti drugi ni hotel izpovedati tega, kar mu je ležalo na srcu. Imela sta za seboj minulost, nista pa imela nadeje v prihodnost. Razun občutkov prevare in neprijetnosti ni bilo med njima nič skupnega. Ko bi bil ugasnil še ta plamenček, čutila bi se bila dokaj svobodnejša; toda na nesrečo, samo čas je mogel pogasiti ta plamenček.

Kmiticu je bilo slabo, zelo slabo, toda za noben denar ne bi oddal drugemu tega prostora, kateri mu je naznačil maršal. Lovil je z ušesi vsako njeno gibanje, vsako šuštenje njene suknjice ter se pri tem kazal kakor da ne obrača na to svoje pozornosti. Isto tako pa je tudi razvidel, da tudi ona ne obrača nanj pozornosti. Zelo rad bi jo bil pogledal; jel je obračati oči v stran, dokler ni zagledal jasnega čela, očij in vsega lica, kar je toliko vplivalo nanj, toda gorjé! razun ledene hladnosti ni zagledal na njem nič posebnega.

„Čudno zares“, si je mislil, „da zamore v takem angelskem bitju tičati takšna krepka volja in ponos!... Toda Bog bodi ž njo!... Naj jo vzame, kdor hoče!“

Toda pri poslednji misli je začutil, da mu je zagomazelo po hrbtu in začutil je ljubosumnost proti bodočemu lastniku njegega srca. Nekoliko minut pozneje se je zopet pomiril, ko se je spomnil, da on sam, ne pa kdo drugi, sedi pri njej. In znovič jo jame gledati po strani, toda v tem hipu je učinila tako tudi ona in hipoma pobesila oči, ko sta se srečala njuna pogleda. Tudi ona se je borila sama s seboj. Iz vsega tega, kar se je

bilo pripetilo, je razumela, da je Kmitic v zmoti, da je pa vendar bil toli ponosen, da ni pokazal pisma, ki bi ga bilo lahko rešilo neprijetnostij, ko je prišel Volodijevskemu v roke.

Vzgojena od starega vojaka, ki je preziral smrt ter čislal junaštvo nad vse na svetu, je tudi Alenka ljubila hrabrost, a vendar se ni mogla dovolj načuditi tej Kmiticevi žrtvi, njegovi vitežki domišljiji, katero bi mogel izgubiti samo s smrtjo. Spoznala je tudi to, da služi Kmitic Radzivilu s popolno vero, radi česar je moralo biti zanj zelo razžaljivo, ko so mu očitali izdajalstvo. A vendar mu je ona prva očitala to v obraz ter mu ni hotela odpustiti niti takrat, ko so ga peljali v smrt!

„Poravnaj to krivico,“ ji je dejalo srce. „Vsega je konec med vama, ker priznati je treba, da si ga napačno sodila.“

Toda v njej je tičalo toliko samoljubja in mogoče tudi upornosti, da se ni mogla, da se ni hotela spoprijazniti z vsem tem, kar se je bilo pripetilo v tem kratkem času, dasi je priznavala, da je tudi sama dokaj kriva pred njim. Ne gledé na to pa je sklenila, da ne pokaže, da se bori s seboj. Vest ji je narekovala, naj mu odpusti, toda vstrajala je v svojem sklepu, hotela je igrati svojo vlogo do konca.

„Raje molčim!“ si je mislila. „Naj trpi, saj je zaslužil. Dokler ne vidim resničnega kesanja, imam še vedno pravico, grajati njegove prestopke...“

Pri tej misli je zardela kakor zarja ter pogledala naravnost Kmitica, kakor bi se hotela prepričati, če mar ne zapazi kesanja na njegovem licu. To je bilo uprav takrat, ko so se srečale njune oči, na kar sta oba zardela.

Dasi ni zapazila Aleksandra kesanja na Kmiticevem licu, videla je vendar na njem obup in žalost, radi česar se je tudi ona užalostila, da so ji celo solze silile v oči. Sklonila se je torej še bolj nad mizo, da je skrila svoje občutke.

Med tem je postajalo tudi gostovanje živahnjše. Iz početka je bilo vsem nekako težko pri srcu, toda vino je pregnalo

skrbij oblake. Trušč je naraščal. Naposled je vstal knez, obrnil se k navzočim in dejal:

„Gospoda, prosim besede!“

„Pst! ... Knez hoče govoriti!“ se čuje klic od vseh strani.

„Napijem na zdravje švedskega kralja, ki nam daje pomoč proti našim sovražnikom, ki vlada v tej deželi, in je ne misli oddati prej, dokler ne nastane mir. Vstanite gospodje ter izpijte z menoj na njegovo zdravje!“

Gostje vstanejo, razun žensk, ter pijejo, toda molčé. Gospod Šanecki iz Daljanova zamrmlja nekaj, obrne se k sosedom, ki si grizejo brke, da se ne nasmejejo knezu v obraz, ter izprazni svoj vrč.

Drugo napitnico napije knez na zdravje „dragih gostov,“ ki so počastili s svojo navzočnostjo veselico. Na to se zahvalijo gostje hetmanu ter napijajo njegovemu zdravju:

„Na zdravje hetmana!“

„Našega litevskega Hektorja!“

„Živel knez! Živel naš vojvoda!“

„Živel Januš prvi, veliki knez litevski!“ zakliče Juric glasneje od vseh drugih.

Radzivil zardi kakor devica, katero pridejo snubit. Ko pa zapazi, da zbrani gostje le molčé ter ga začudeno gledajo, reče:

„Tudi to je v vaši oblasti; toda prezgodaj mi želite to, gospod Juric, prezgodaj!“

„Živel Januš prvi, veliki knez litevski!“ ponovi uporno kakor pijanec Juric.

Šanecki vstane prvi ter dvigne čašo.

„Prav pravi,“ reče. „Veliki knez litevski, kralj poljski in cesar nemški!“

Znovič nastane globoka tišina, na kar se spusté navzoči v glasen smeh, ki je trajal nekoliko minut, ki pa je isto tako urno utihnil pri pogledu na grozno lice hetmanovo.

Toda Radzivil potlači strašno jezo, ki mu je kipela v prsih, ter reče:

„Ne šalite se, gospod Šanecki!“

Toda plemič se ne zmeni za to ter odvrne:

„Kaj boljšega, svetli knez, vam itak ne moremo želeti. Ako lahko vi kot plemič postanete kralj poljski, pa vas kot kneza nemškega lahko povišajo v nemškega cesarja. Je-li to mogoče, ali ne, to je drugo vprašanje; toda kdor vam tega ne želi, ta naj vstane in mi ga kar tukaj razsekamo s sabljami.“

Na to se obrne k gostom.

„Naj vstane, kdor ne privoščí nemške cesarske krone vojvodi vilenskemu!“

Zares, nobeden ni vstal. Tudi smejal se ni nihče, kajti glas Šaneckega je zvenel tako zlobno, da je prevzel vse navzoče strah, češ: kaj še vse nastane iz tega?...

Toda nič se ni zgodilo, samo dobra volja je bila pokvarjena. Vino ni moglo razveseliti gostov ter razgnati oblakov, ki so se jeli zbirati po Šaneckovi napitnici. Radzivil je čutil, da je ponižan v očeh plemstva, kajti Šanecki mu je pokazal, da ima isto tako daleč do velikoknežjega prestola, kakor do nemške krone. Vse to se je izpremenilo v šalo, v posmeh, toda gostov vendar ni razveselilo, dasi je želel knez samo jedno, da bi spoprijaznil plemstvo z mislijo o bodoči njegovi vladi na poljskem prestolu. Hetman se je najbolj bal, da bi ne vplivalo to osmešenje njegovih nadej slabo na njegove častnike, katerim je bila znana ta tajnost, kajti na njih licih je bila zapaziti nejevolja.

Ganchof je praznil vrč za vrčem ter se umikal knezovemu pogledu. Kmitic ni pil, marveč gledal z nagrbančenim čelom v mizo, kakor bi kaj premišljeval, ali pa izbojeval kak notranji boj. Radzivil je strepetal pri misli, da tu lahko vsaki hip zasije luč ter osvetli senco resnice, in ta jedini častnik, v katerega stavi jedini svoje nadeje, ki veže skupaj ostanke poljskih vojsk z Radzivilovsko zadevo, razdere to ognjišče, dasi bi moral s tem iztrgati samemu sebi celo srce iz prs.

Kmitic je bil že dolgo nadležen Radzivilu. Ako bi ne bilo raznih že znanih okoliščin, padel bi bil že davno kot žrtev svoje

predrznosti in hetmanove jeze. Toda knez se je motil, ko ga je obsojeval v tem hipu kot sovražnika svojih namenov; nasprotno, on je bil zamišljen v Alenko ter v oni globoki propad, ki ju je ločil.

Časih se mu je zdelo, da ljubi to devo, ki sedi poleg njega, bolj nego vse na svetu; znovič pa ga je pograbila na njo taka jeza, da bi jo ugonobil, ako bi mogel, in potem še samega sebe.

Veselica je postajala vsaki hip turobnejša. Gostom se je zdelo, da se gosté pod svinčeno streho, ki sloni na njihovih glavah.

Med tem stopi nov gost v dvorano.

„Ha! Suhanec je tukaj!“ zakriči knez, ko zapazi prišleca. „Od brata Bogoslava? Gotovo prinašaš pisma?“

„Tako je!“ odvrne prišlec ter se knezu nizko prikloni. „Pridem naravnost iz Podlesja.“

„Daj sem pisma ter sedi za mizo. Oprostite, gospoda! ... Moram jih takoj prečitati, dasi ni primerno to omizju ... Mo-goče, da najdem v njih novice, ki utegnejo tudi vas zanimati. Gospod maršal, postrežite poslancu.“

Po teh besedah vzame knez poslancu iz rok zavoj pisem ter jame jedno urno odpirati. Navzoči so radovedno uprli vanj svoje oči, ker so hoteli brati na njegovem obrazu vsebino pisma. Prvo pismo bržkone ni javilo nič ugodnega, kajti knezovo lice se je zalilo s krvjo in oči so mu grozno zabliskale.

„Gospodje bratje!“ reče hetman, „knez Bogoslav mi piše, da pustošijo zavezniki, mesto da bi šli na sovražnika pod Vilno, sedaj moja posestva na Podlesju. Vrli vitezi so, kaj ne?! ... Očividno jim je ljubša vojna z babami! ... Prekrasno! ... Plačilo jim ne uteče! ...“

Knez razpečati drugo pismo. Komaj je pregleda, razjasni se mu lice od veselja in na ustnicah se prikaže smeh.

„Vojvodstvo Seradsko se je podalo Švedom!“ zakliče, „ter sprejelo po vzgledu Velike Poljske pokroviteljstvo Karola Gustava.“

„Evo poslednja pošta,“ nadaljuje čez trenutek in razpečati poslednje pismo. „Jana Kazimira so Švedje pobili pod Vidavo in Žarnovem!... Vojaki ga zapuščajo in on sam se umiče proti Krakovu... Švedje gredo za njim... Tudi Krakov se bo moral udati!“

„Radujmo se, gospodje!“ reče s čudnim glasom Šanecki.

„Dà, radujmo se, gospoda!“ ponovi hetman, ki ne zapazi ironičnega glasu Šaneckega.

In resnica, veselje se je odbijalo od knezovega lica; pomladil se je in oči so se mu bliščale. S trepetajočimi rokami je vzel poslednje pismo ter zlomil pečat. Urno ga preleti z očmi ter radostno zakliče:

„Varšava je vzeta!... Živel kralj Karol Gustav!“

Šele sedaj je zapazil, da je vtis, kateri provzročajo te novice na navzoče, popolnoma drugačen od onega, kakoršen je čutil sam. Vsi gostje so sedeli molčé ter mračno gledali pred se. Nekaterim so se gubančila čela, drugi so si zakrivali lica z rokami. Celo hetmanovi dvorniki ter ljudje lahkoživne naravi niso mogli deliti s knezom veselja vsled novice, da je Varšava vzeta, da bo moral Krakov pasti in da vojvodstva druga za drugo odstopajo od pravega gospodarja ter se podajejo sovražniku. Bilo je nekaj tako odurnega v tej zadovoljnosti, da je knez razvidel, da mora popraviti vtis.

„Gospodje,“ reče, „jaz bi se prvi razjokal z vami, ko bi se, tu šlo za pogin ljudovlade. Toda ljudovlada pri tem nima škode, marveč izpremeni samo gospodarja. Mesto nesrečnega Jan Kazimirja imela bo za kralja junaka in srečnega zmagovalca. V tem jaz vidim konec splošni nadlogi in vojni, vidim poraz naših sovražnikov.“

„Prav imate, svetli knez!“ se oglasi Šanecki. „Uprav tako sta govorila tudi Radziejevski in Opalinski pod Ujstjem... Radujmo se, gospodje! Na pogibelj Janu Kazimiru!...“

Po teh besedah odrine Šanecki z ropotom stol, vstane ter gre iz dvorane.

„Vina semkaj, najboljšega iz naše kleti!“ zapove knez.

Maršal zdirja, da izvrši ukaz. Plemstvo je zašumelo kakor čebele v panju. Ko se je ohladil prvi vtis, se je jelo plemstvo razgovarjati o novicah in popraševalo Suhanca o dogodkih v Podlesju in Mazovišču, kateri pokrajini so že zavzeli Švedje.

Čez nekaj časa so jeli valiti v sobo sode z vinom ter zabijati vanje pipe. Plemstvo je oživel in kmalu so se oglašali glasovi: „Kaj nam je početi? Zgodilo se je! Nemara utegne biti sedaj bolje!“ Treba se je sprijazniti z usodo! Knez ne dopusti, da bi se nam godila krivica... Živel Radzivil, naš hetman in vojvoda!“

„Veliki knez litevski!“ zakriči znovič Juric.

To pot je nekoliko hripavih glasov zaupilo po dvorani:

„Naj živi naš knez in vlada nad nami! Iz vsega srca mu želimo sreče in dolgo življenje!“

Magnat vstane z licem rdečim kot škrlat.

„Hvala vam, gospodje bratje!“ reče.

V sobani je postalo soparno. Gospodična Aleksandra se skloni čez Kmitica k mečniku rosenškemu ter reče s slabim glasom:

„Slabo mi je, stric; pojdiva vèn.“

Res je bila zelo bleda in na čelo so ji stopile kapljice znoja. Mečnik pogleda z nemirnim pogledom hetmana, boječ se, da se ta ne bi razsrdil, ko bi šel od mize. Dasi je bil pogumen vojak, vendar se je bal Radzivila kakor ognja. Na nesrečo se oglasi v tem hipu knez:

„Moj sovražnik je, kdor danes ne pije z menoj vseh nاپitnic, ker sem dobre volje!...“

„Ali čuješ?“ reče mečnik in se obrne k vnukinji.

„Jaz ne morem ostati dalje... meni je slabo,“ pošepeta Alenka s prosečim glasom.

„Pa odidi sama!“ odgovori mečnik.

Mlada deklica je vstala ter hotela oditi neopažena iz sobe, toda moči so jo zapustile, da se je morala poprijeti stola. Nakrat pa jo objamejo močne roke Kmiticeve.

„Jaz vas spremljam,“ reče on deklici, ki je že skoro omedlela.

Onemogla se je oprla njegovih ramen in odšla sta k vratom, kjer jo je on dvignil kakor peresce ter odšel ž njo iz dvorane.

IX.

Ta večer, po končani gostiji je hotel Kmitic na vsak način govoriti s knezom; toda odvrnili so mu, da nima knez časa, ker se tajno razgovarja s Suhancem.

Še le naslednje jutro so ga pustili k hetmanu.

„Svetli knez,“ reče, „prišel sem z neko prošnjo.“

„Kaj hočeš posebnega?“

„Ne morem ostati tukaj dalje. S vsakim dnevom se množi moje trpljenje. Pošljite me, kamor hočete, samo da pridem iz Kejdanov... Slišal sem, da nameravate, svetli knez, poslati polke na Žoltarenka. Pošljite me ž njimi.“

„Želel bi pomiriti Žoltarenka, toda brez Švedov ga ne morem... Grof Magnus se pomiče grozno počasi in znano mi je, čemu tako. Zato, ker mi ne zaupa. Ali se ti godi tako slabo v Kejdanah?“

„Vi ste zelo prijazni z mano, svetli knez, in jaz vam ne znam dovolj izraziti svoje hvaležnosti... Toda, da povem resnico, mislil sem, da pojde vse drugače... Mislil sem, da se bomo bili ter prebili noč in dan v ognju in dimu na sedlu. Za to sem jaz vstvarjen... Tu pa je prišlo vse narobe. Mesto, da bi bil sovražnika, sem primoran, loviti svojce... In tega jaz ne morem dalje prenašati... Želim si raje stokrat smrt nego takšno muko!“

„Nu, že vem, odkod izvira tvoj obup... To je posledica ljubezni, nič drugega! Ko postaneš stareji, se boš smejal takim mukam... Včeraj sem zapazil, da sta si prišla z ono deklico čimdalje bolj navskriž.“

„Kaj je meni mar za njo? ... Kar je bilo, je propalo.“

„Sinoči, se mi zdi, ji je postalo slabo.“

„Dà.“

„Svetoval sem ti in ti še enkrat svetujem,“ reče po kratkem pomisleku hetman, „vzemi jo siloma, ako noče biti prostovoljno tvoja. Ukažem koj, naj vaju poročé. Utegne sicer biti nekoliko joka in krika. Toda to nič ne dé; ko se izjoka, se pomiri! ... Po poroki jo vzameš v svoje stanovanje in ako bo naslednji dan še jokala, takrat še le smeš obupovati! ...“

„Ne prosim vas, svetli knez, da bi me poročili ž njo, marveč prosim vas za kak vojaški ukaz,“ odvrne rezko Kmitic.

„Torej se nočeš oženiti?“

„Nočem. Jaz ne maram za njo in ona ne mara zá-me. Ko bi se mi tudi srce razletelo na kosce, ne prosim je ničesar. Hočem pa biti, kolikor le mogoče, najdalje proč od nje ter pozabiti na vse. Tukaj nimam ničesar delati in ta brezposelnost je hujša od vsake bolezni. Tu v Kejdaneh ne prisedim ničesar, torej prosim, pustite me na pot. Če se to ne zgodi, pa zbežim, nabere tovarišev ter sè pojdem bit ...“

„S kom?“ vpraša knez.

„S kom? Pojdem pod Vilno, kjer bom bil, kogar dosežem, kakor sem ob svojem času Hovanskega. Dovolite, svetli knez, da gredó z menoj moji vojaki, pa se takoj začne vojna.“

„Tvoje vojake potrebujem tukaj, da pomirim domače sovražnike.“

„To uprav je tudi bolest in muka, stražiti v Kejdaneh ter preganjati nekega Volodijevskega, katerega bi človek raje smatral tovarišem.“

„Ne pustim te, da bi šel pod Vilno, pa tudi tvojega pólka ti ne dam, ker ga sam potrebujem. Ako pa greš svojevoljno proč od mene, ter si nabereš postopačev, lahko biješ, kogar dosežeš, toda vedi, da v tem hipu nisi več moj služabnik.“

„Nu, za to bom služil domovini!“

„Ako služiš meni, služiš domovini. Pravil sem ti že to. Spomni se pa tudi, kaj si mi prisegel. Naposled, ako postaneš prostovoljec, stopiš iz moje oblasti in pokroviteljstva... A tam te čakajo obsodbe in kazni... Radi lastne varnosti ne smeš učiniti tega.“

„Kaj značijo sedaj zá-me te obsodbe?“

„Za Kovnom res ničesar... Toda tukaj, kjer je še vse mirno, niso še sedaj izgubile svoje moči. Resnica, ti se jim lahko umakneš, toda obsodbe ostanejo v veljavi do najpoznejših časov. Kogar so enkrat namenili v zapor, tega ne pozabijo niti v desetih letih, in lavdansko plemstvo že skrbi, da te ne pozabijo.“

„Da vam povem resnico, ko napoči čas za pokoro, pa se ji udam brez ugovora. Poprej sem bil pripravljen, bojevati se z vso ljudovlado, toda sedaj čutim, da se mi je naredil na moji duši nekak red... Bojim se sedaj, da ne bi zagazil dalje nego bi hotel, in radi tega prenašam duševno muko.“

„Ali si res tak dvomljivec? Toda to ne spada sem. Rekel sem ti že, da te potrebujem, ker imam za-te važno naročilo, za katero se mi Ganchof ponuja vsaki dan. Že sem hotel vstreči njegovi želji... Toda ni se zgodilo, ker potrebujem za to boljšega človeka, a to ne tujca, marveč Poljaka, ki bo za-me živa priča, da me še niso vsi zapustili... Ker pa nisi bedast človek ter raje imaš, da se ti drugi uklanjajo, nego bi se ti uklanjal drugim, torej dam tebi to naročilo.“

„Kaj nameravate, svetli knez?“

„Treba bo odriniti na daljše potovanje...“

„Pripravljen sem; že danes pojdem!“

„Toda na svoje stroške, kajti moja blagajna je prazna... Nekatera posestva je zasedel sovražnik, druga pustošijo domačini in vsi so mi sedaj nadležni. Vse vojake, katere imam, moram sam vzdrževati, a gospod zakladnik, katerega imam pod ključem, mi tudi ne privošči groša, ker ga niti sam nima. Splošni dohodki se potrošijo, da se niti ne ve kam... A koliko jih je

tudi? Od Švedov pa tudi ni mogoče dobiti ničesar, ker se jim kar roke tresejo pri pogledu na jeden vinar.“

„Ne delajte si nepotrebnih skrbij. Jaz pojdem na svoje stroške.“

„Toda tam se je treba pokazati, tam ne smeš biti skup.“

„Saj tudi ne bom.“

Hetmanovo obličje se je zjasnilo, kajti gotovine res ni imel, dasi je še pred nedavnim časom oplenil Vilno. Vrhu tega pa je bil tudi zelo skup. Resnica, da njegova posestva, ki so se raztezala od Inflant pa do Kijeva, od Smolenska do Mazovišča, niso donašala radi vojne nikakih dohodkov, toda stroški za vojake so naraščali vsak dan.

„To mi je všeč!“ odvrne knez. „Ganchof bi zahteval od mene na vsak način denarja; ti pa si povsem drugačen človek. Čuj torej moje naročilo.“

„Čujem.“

„Najprej pojdeš na Podlesje. Resnica, to potovanje bo nevarno, ker delujejo proti meni tam zavezniki. Kako se jim izviješ, to je tvoja skrb. Oni Jakob Kmitic bi ti mogoče prizanesel, čuvaj pa se Horotkeviča, Žeromskega, zlasti pa Volodijevskega in njegove lavdanske družbe.“

„Bil sem že v njihovih rokah, a nič se mi ni zgodilo.“

„To je dobro. Na to zajdeš v Zabłudov, kjer biva Harasimovič. Naročiš mu, naj mi pošlje kolikor možno mnogo denarja, bodisi dohodke mojih posestev, kakor tudi davke, toda ne semkaj, marveč v Tilžo, kjer imam že zbrano ostalo svoje bogastvo. Ako more dati v zastavo zemljo, ali premakljivo blago, naj jo le dá in naj vzame vse, kar se bo dalo dobiti od židov. Sicer pa naj tudi pomisli na to, kako ugonobi zezavnike. Vrhu tega dam mu še pismeno naročilo. Ti mu oddaš pismo ter greš dalje v Tikotin h knezu Bogoslavu.“

Tu umolkne hetman ter jame glasno dihati, ker ga je govorjenje zelo utrudilo. Kmitic ga je koprneče gledal, ker mu je

duša že silila na pot. Slutil je, da bo to potovanje nekaj balzam njegovim duševnim ranam.

„Ne razumem,“ nadaljuje hetman, „čemu še sedi knez Bogoslav na Podlesju?... Toda pazi na vse, kar ti povem, kajti dasi mu daš moje pismo, treba je vendar še z živo besedo podpreti in pojasniti vse, česar se ne dá napisati. Včerajšne novice niso nikakor bile tako prijetne, kakor sem si mislil iz početka. Švedje so res že zajeli Veliko Poljsko, Mazovišče, Varšavo itd. ter zajmejo končno tudi Krakov. Resnica, da ga brani Čarnecki, toda sam Bog vé, kaj se vse še lahko pripeti? Švedje so res mojstri v obleganju trdnjav, a vrhu tega ni imel še Krakov dovolj časa, da bi se utrdil. V vsakem slučaju pa se on vzdrži dva ali tri mesece... Časih pa se dogode tudi takšni čudeži, kakor pod Zbaražem, katerih se še vsi spominjamo. Ako se Krakov nekaj časa drži, pa se lahko obrne še vse narobe. Vedi pa že naprej, da niso naklonjeni na Dunaju naraščajoči švedski moči, in lahko se pripeti, da pomagajo Kazimiru... Tudi Tatarji, kakor ti je znano, so pripravljeni in mu pomagajo; oni udarijo skupno na Kozake in Moskale in takrat pridejo vojaki iz Ukrajine kralju na pomoč... Dasi še obupuje nemara kralj danes, se vendar lahko obrne že jutri sreča na njegovo stran.“

Hetman je moral znovič ponehati in se oddahnuti, med tem pa so izpreletavali Kmitica čudni občutki, katerih še ni znal dobro razbrati. Evo, Radzivilov privrženec je čutil nekako veselje pri misli, da se sreča lahko izneveri Švedom.

„Suhanec mi je pravil,“ nadaljuje knez, „kako je bilo pod Vidavo in Žarnovem... Kar pri prvem spopadu so naše straže — hotel sem reči poljske — zdrobile Švede v prah... Tam niso več slaboglasni črnovojniki... Tudi Švedje so izgubili dokaj poguma.“

„Toda naposled so vendar zmagali?“

„Dà, zmagali so, ker so se polki spuntali proti kralju ter je plemstvo proglasilo, da bo sicer stalo v orožju, toda biti se pa noče... Vsekako pa se je pokazalo, da Švedje na bojnem polju

niso nič boljši od pravilne poljske vojske. Ako se nasmehne zmaga kralju, lahko se vse izpremeni. Naj samo kralj dobi potrebno denarna sredstva, pa se mu vojaki več ne bodo puntali. Daši nima Potocki mnogo vojakov, so vendar vsi dobro izurjeni in strupeni kakor ose. Tatarji pridejo ž njim, mejni grof pa, kakor znano, se tudi ne odlikuje posebno ...“

„Kako to?“

„Jaz in Bogoslav sva računala, da stopi on skupno s Švedi z nami v zvezo, kajti midva veva, česa se nama je držati gledé ljudovlade ... Toda on je zelo previden ter misli le na lastni dobiček ... On očitvidno čaka, kaj se zgodi; med tem pa je sklenil zvezo, toda s pruskimi mesti, ki stojé na strani Jana Kazimira. Po mojih mislih tiči v tem nekako izdajstvo, kajti sicer se mejni grof ne bi razdvojil s švedsko srečo. Toda predno se to pojasni, dvigne se liga proti Švedom, in če se ji posreči v Mali Poljski, dvigne se takoj tudi Velika Poljska in za njo Mazurje. Prusaki pojdejo ž njimi in Bog sam vé, kaj se more vse pripetiti ...“

Tu knez strepeta, kakor bi ga bilo strah lastnih mislij.

„Kaj se more pripetiti?“ vpraša Kmitic.

„Da Švedje ne uidejo živi iz ljudovlade,“ odvrne mračno knez.

Kmitic nagubanči čelo ter molči.

„Takrat,“ nadaljuje hetman z nizkim glasom, „bi padla naša usoda tako nizko, kakor je bila poprej visoko ...“

Andrej vstane s sedeža; oči se mu zaiskre in lice mu zalije rdečica.

„Ne razumem vas, svetli knez!“ zakliče. „Še pred nedavnim ste mi pravili, da je ljudovlada uničena in da jo morete rešiti samo vi v družbi s Švedi ... Kaj naj torej verjamem? Ali to, kar sem slišal takrat, ali to, kar čujem sedaj? Ako je pa tako, kar pravite, svetli knez, danes, čemu smo potem zavezniki Švedov mesto da bi jih bili? ... Celo kokoši se nam bodo smejale“

„Preveč predrzen si!“ zakriči knez in pogleda nemilo mla-dega viteza.

Toda poslednji, prevzet od domišljije, nadaljuje:

„Naj sem tudi, kakoršen sem, toda svetli knez, prosim vas, da mi odgovorite na moje vprašanje.“

„Ako se vse tako zgodi, kakor napovedujem, takrat jamemo biti Švede,“ reče s poudarkom Radzivil.

„Ah, bedak sem!“ zakliče Kmitic ter si otare z dlanjo čelo.

„Tega ne rečem,“ odvrne knez, „pač pa trdim, da si ne-koliko preveč predrzen. Vedi torej, da te pošljem radi tega, da boš pazil, na katero stran se zavrti kolo sreče. Jaz želim blagor domovini, in to, kar sem govoril, je samo dozdevek, ki pa se ne utegne uresničiti, vsaj do pičice ne tako, kakor si misli človek. Potrebno je torej, da smo previdni. Kdor noče utoniti, mora se naučiti plavati, in kdor hodi po gozdu ter ne zna poti, ta se mora večkrat vstaviti ter preudarjati, na katero stran ima kreniti. Ali razumeš?“

„Jasno je vse kakor beli dan.“

„Mi se smemo in moramo vrniti, ako je od tega odvisen blagor domovine. Toda vsega ni mogoče predvideti, a to temveč, ako bo knez Bogoslav še dalje sedel na Podlesju. Očividno je, da je povsem prišel ob zavest. Sedeč tam, se je naposled moral odločiti že za enega ali za drugega; za Šveda ali za Jana Ka-zimira. Poslednje bilo bi najslabše.“

„Bedak sem, svetli knez, ker znovič ne razumem.“

„Povsem preprosto. Podlesje je blizo Mazovišča, torej ali je zavzemo Švedje, ali pa dospe kralju pomoč od pruskih mest, in takrat bo Bogoslov moral izbirati.“

„A čemu ima izbirati?“

„Za to, ker ga mejni grof in Švedje že gledajo po strani, dokler se ne odloči na to ali drugo stran. Ako pride do tega, da se bo treba obrniti proti Švedom, takrat ima on biti člen ve-rige med menoj in Janom Kazimirom... On mi mora olajšati vrnitev, česar pa bi ne mogel učiniti, ko bi se poprej zvezal s

Švedi. To vprašanje se mora rešiti v kratkem tam na Podlesju, in takrat naj on odrine v Tilžo v Prusiji ter počaka, kaj se vse zgodi. Ker sedi mejni grof doma, postane Bogoslav kmalu vpliven mož v Prusiji... Lahko vzame celo Pruse v svoje roke, pomnoži vojsko ter ji stopi na čelo... In kakor prvi, tako tudi drugi nama dadó vse, kar bova zahtevala, samo da naju pridobi na svojo stran... S tem se tudi dvigne ugled in veljava naše hiše, in to je pglavitna stvar.“

„Rekli ste, svetli knez, da je glavna stvar blagor domovine,“ omeni Kmitic.

„Ne prijemlji me takoj za vsako besedo, ker sem ti že poprej dejal, da je to vsejedno, marveč poslušaj dalje. Dobro vem, da ni knez Bogoslav, časi je podpisal pogodbo s Švedi, njihov privrženec. Naj le trdi in tudi ti moraš potoma trditi, da sem ga jaz prisilil k podpisu. Ljudje bodo to radi verjeli, ker se pogostoma pripeti, da pripadajo rodni bratje raznim strankam. Na ta način lahko stopi v ožjo dotiko z zavezniki, povabi jih na dogovor k sebi ter potem polovi in odpelje v Prusijo. To bo kaj dobro sredstvo za blagor domovine, ker drugače ugonobé vse ti ljudje.“

„In to je vse, kar imam izvršiti?“ vpraša Kmitic.

„To je samo kos mojega naročila, ki pa še ni posebno važen... Od kneza Bogoslava pojdeš s pismi h kralju Karolu Gustavu. Od one klavanske bitke se ne moreva več spoprijazniti z grofom Magnusom. On me gleda vedno nekako po strani ter me ima na sumu, da se obrnem proti Švedom, kakor hitro se jim kje izpodrsne ter se Tatarji dvignejo na tega drugega sovražnika.“

„Če sodim po tem, kar ste svetli knez ravnokar govorili, ima on prav.“

„Naj ima prav ali ne, toda jaz nočem, da bi on gledal na moje karte. Ti oddaš kralju moja pisma, in če bi te izpraševal kaj o klavanski bitki, pa mu poveš vso resnico, kakor tudi to, da sem obsodil te ljudi v smrt, da si se pa ti potegnil za nje...“

Nič se ti ne zgodi radi tega, pač pa utegne biti kralju všeč tvoja odkritosrčnost. Na grofa Magnusa se sicer ne smeš pritožiti, ker je kraljev svak... Ko bi te pa kralj tako mimogredé vprašal, kaj mislijo tu o njem ljudje, pa mu reci, da so žalostni, da ni dovolj hvaležen grof Magnus za odkritosrčno njihovo prijaznost, kar tudi jaz zelo obžalujem. Ko bi te vprašal dalje, ali je res, da so me zapustili vsi poljski vojaki, reci mu, da to ni res, in za dokaz predstavi samega sebe. Imenuj se polkovnika, kar si tudi v resnici... Povej, da so privrženci Gosevskega našuntali vojake in da vlada med nami smrtno sovraštvo. Omeni tudi, ko bi mi bil Magnus poslal nekoliko topov in jezdecev, da bi bil že davno ugonobil zaveznike..., da je to splošno mnenje. Sicer pa pazi na vse, poslušaj, kaj govoré na kraljevem dvoru, ter povej to, ne meni, marveč, če boš imel priložnost, knezu Boguslavu v Prusiji, Tudi ljudje mejnega grofa lahko posredujejo med vama... Saj znaš nemški?"

„Dà, naučil sem se od Zenda, davnega tovariša, katerega so mi Lavdanci pobili. Tudi na Inflantskem sem bil že večkrat.“

„Dobro.“

„Kje pa najdem švedskega kralja?"

„Najdeš ga tam, kjer bode. Ob času vojne je težavno naznačiti njegovo prestolnico; danes je tukaj, a jutri Bog ve kje. Ako ga dobiš pri Krakovu, je še bolje, ker dobiš od mene pisma še na druge veljake, ki prebivajo v onem kraju.“

„Torej pojdem še k drugim?"

„Dà, pojdeš h kraljevemu maršalu Ljubomirskemu, katerega bi kaj rad pridobil za naše namene. On je velikaš in v Mali Poljski zavisí mnogo od njega. Ko bi se on pridružil Švedom, pa bi kralj Jan Kazimir ne imel kaj opraviti v ljudovladi. Povej tudi švedskemu kralju, da mu neseš pismo v ta namen, da ga pridobiš za Švede. Naravnost se s tem ne hvali, pač pa mu povej samo mimogredé vse to. Dobro bi bilo, ko bi me Ljubomirski hotel ubogati... On bo sicer omahoval, to vem; vsekako pa se nadejam, da ga prepričajo moja pisma, ker ima

dovolj vzroka bati se, da ne izgubi moje naklonjenosti. Gospod maršal namreč že davno hodi okrog mene, kakor okrog medvedove kletke, ter me prosi, naj dam svojo jedino hčer njegovemu sinu Herakliju za ženo... Resnica, da sta sedaj še otroka, toda vse to bi se dalo nekako uravnati, zlasti ker se on bolj zanima za-me nego jaz zanj. Druge takšne neveste on ne najde v vsej ljudovladi in ko bi se ti dve rodbini združili, pa bi se tretja enaka ne našla na svetu... Dobro bi bilo pojasniti maršalu, da bi lahko podedoval njegov sin, ko se poroči z mojo hčerjo, — veliko knežjo krono!... Dà, zbudi v njem to upanje in on je naš, ker je zelo slavohlepen.“

„Kaj naj mu povem?“

„To, česar jaz nisem zmožen napisati... Toda tréba je povedati to polagoma, previdno... Bog čuvaj, da bi se zagovoril, da si čul od mene, da si jaz želim krone... Za to je še prezgodaj... Reci mu pa, da govori vse žmudsko in litevsko plemstvo o tem, da tudi Švedje zatrjujejo to glasno in da celo na kraljevem dvoru že šepetajo, da bom nosil krono. Tam boš razvidel, kateri dvornik je najbolj zaupljiv z maršalom ter pri njem sprožiš misel: naj Ljubomirski prestopi k Švedom, a v plačilo za to naj zahteva, da Radzivilova hči vzame za moža njegovega sina Herakleja. Potem pa naj maršal podpira Radzivila v veliki kneževini, katero dobi sčasoma Heraklej za doto. Omeni tudi, da sčasoma pokličejo Herakleja na poljski prestol in tako bi se lahko dve kroni zjedini v jedni rodbini. Ako se on ne poprime tega predloga z obema rokama, pomenja, da se boji postati velik. Kdor pa ne meri visoko ter se boji velikih imenov, naj se zadovolji s palico in s kaštelansko bulavo; naj služi in pregiblje svoj vrat pred lakaji, naj išče njihovih častij in nagrad, ker boljšega res ni vreden... Mene pa je Bog vstvaril za kaj višjega in radi tega si drznem stegniti roko po vsem, kar lahko doseže človek, rojen — vladar.“

Pri teh besedah je stegnil knez roko, kakor bi hotel nekako prijeti nevidljivo krono. Vzplamtel je kakor baklja, toda med tem mu je znovič zastala sapa v prsih.

Čez minuto pa se pomiri ter nadaljuje s pretrganim glasom: „Evo... kadar duša leti proti solncu... ne zabi klicati bolezen svoj memento mori... Naj se zgodi, kar hoče!... Toda raje vidim, da me smrt pograbi na prestolu, nego v knežji sobani...“

„Nemara ukažete poklicati zdravnika?“ vpraša Kmitic.

„Ne... ni treba,“ odvrne hetman ter mahne z roko. „Bolje mi je... To je tudi vse, kar sem ti hotel povedati... Vrh tega pa poslušaj ter glej na obe strani... Pazi tudi na to, kaj delajo Potocki... Oni se shajajo tolpomoma ter hranijo zvestobo Vazom. Pa tudi mogočni so... Ni mi še znano, kaj počenjata Sobicki in Konecpoljski... Glej in uči se... Evo, naduha je prošla... Si razumel vse, kar sem ti naročil?“

„Dà. Če se v čem zmotim, sem sam temu kriv.“

„Pisma imam že skoro vsa gotova. Kdaj nameravaš odri-niti?“

„Še danes. Čim prej — tem bolje!“

„Nimaš še kake prošnje do mene?“

„Svetli knez!...“ začne Kmitic ter umolkne.

„Govori pogumno!“ sili vanj hetman.

„Prosim,“ reče Kmitic, „da bi se ne zgodila ob času, ko jaz nisem navzoč, mečniku rosenkemu in njej tu nikaka krivica.“

„Le miren bodi! Toda vidim, da še vedno ljubiš to devo.“

„Ni mogoče!“ zakliče Kmitic. „Vrh tega pa niti sam ne vem... Zdaj jo ljubim, a zdaj sovražim... Vrag sam vedi, kaj je to... Končalo se je vse, kakor sem rekel... le trpljenje je ostalo... Nočem, da bi ona bila moja, pa tudi tega nočem, da bi jo vzel kdo drugi... Ne dopustite tega, svetli knez!... Odi-dem takoj, čim dalje, tem bolje... Svetli knez!... Pfuj!... Vrag vedi, kaj govorim... Ne pazite, svetli knez, na moje besede. Bog mi vrne pamet, kadar pojdem skozi grajska vrata...“

„Razumem te popolnoma... Dokler se ljubezen ne shladi, se človek boji, da bi mu vzel ljubljeno kdo drugi. Toda miren bodi; jaz nikogar ne pustim k njej in tudi njej ne dovolim oditi.

Kmalu bo tu vse polno tujih vojakov, radi česar jo nameravam odposlati v Tavroge pod Tilžo, kjer prebiva kneginja... Pomiri se, Andrej!... Idi ter pripravi se na pot ter pridi še k meni na obed...“

Kmitic se prikloni ter odide. Radzivil pa si globoko od-dahne, in se veseli v duhu njegovega odhoda. Njegovo ime kot privrženca in njegov polk mu je ostal v Kejdanah; njega samega ni posebno potreboval. Vsekakor pa mu je Kmitic s svojim od-hodom storil veliko uslugo. Hetman se je čutil dokaj varnejšega, ako ga ni bilo blizu. Divja Kmiticeva domišljija in zdražljivost bi utegnila v Kejdanah učiniti kaj takega, kar bi bilo obema ne-varno. Z njegovim odhodom pa je bila odstranjena ta nevarnost.

„Odrini vrag v človeški koži ter mi služi!“ zamrmlja knez in zre v vrata, skozi katera je odšel oršanski praporščak. Na to pokliče pažeta ter mu zapove, naj pokliče Ganchofa.

„Prevzemi načelništvo nad Kmiticevim polkom,“ reče, ko je vstopil Ganchof, „ter zapoveduj njegovim jezdecem. Kmitic odide.“

Po hladnem Ganchofovem licu spreleti žarek veselja. Ni sicer dobil naročila, toda popel se je za stopinjo višje.

„Bodite zagotovljeni, da se znam skazati z zvestobo hval-ležnim za to službo, svetli knez,“ odvrne Ganchof in se prikloni. Potem se vzravna ter čaka.

„Nu, kaj poveš še novega?“ vpraša knez.

„Danes jutro je dospel plemič iz Vilkomira z novico, da gre gospod Sapieha z vojsko nad nas.“

Radzivil strepeta, toda hipoma premaga vtis.

„Lahko greš!“ reče Ganchofu ter se globoko zamisli.

X.

Kmitic se je jel marljivo pripravljati na pot. Izbiral je ljudi, ki bi ga imeli spremljati, kajti sklenil je, da ne potuje brez spremstva, i radi lastnega varstva, i zbog tega, da dá več veljave

svoji poslančevi osebi. Namenjen je bil odriniti že ta dan zvečer, v slučaju slabega vremena pa naslednje jutro. Konečno je našel šest zanesljivih mož, ki so mu služili že poprej v onih dobrih časih, ko je napadal še pred prihodom v Ljubič Hovanskega, ki so bili pripravljeni iti za njim v ogenj in vodo. Bili so plemiči — bojari, ostanki mogočne čete, katero so posekali Butrimi. Naceloval jim je stražnik Soroka, Kmiticev sluga.

Po obedu je dal hetman Andreju pisma ter pospremno pismo na švedske poveljnike, katere bi lahko srečal na poti. Knez se je poslovil skoraj po očetovsko ž njim in mu zabičeval, naj bo kolikor mogoče razsoden in previden.

Proti večeru, po dolgem deževju, se je nebo zjasnilo in jesensko solnce se je zabliščalo za Kejdanami ter se kmalo skrilo za zardele oblake. Ničesar ni več oviralo Kmitica na potovanju. Kmitic, Ganchof, Harlamp in nekoliko drugih častnikov so še praznili čaše v slovo, kar pride o mraku Soroka ter vpraša:

„Ali že gremo, gospod poveljnik?“

„Čez jedno uro!“ odvrne Kmitic.

„Konji in ljudje so pripravljeni ter čakajo na dvoru.“

Stražnik je odšel, oni pa jamejo še živahnejše trkati s čašami. Kmitic se je sicer kazal, da pije, v resnici pa ni pil. Vino mu ni dišalo, niti mu šlo v glavo; pač pa je jelo razgrevati tovarišem glave.

„Gospod polkovnik!“ reče Ganchof, „pokloni se v mojem imenu knezu Bogoslavu... Velik junak je, kateremu ni najti para v ljudovladi. Kadar prideš tja, zdelo se ti bo, da si dospel na Francosko. Vse je tam drugačno: razgovor in običaji... Tam se človek lažje nauči lepega vedenja nego na kraljevem dvoru.“

„Spominjam se kneza Bogoslava, kako se je bil pri Berestečku,“ oglasi se Harlamp. „Imel je jeden polk dragoncev, izurjenih po francoski šegi, ki so opravljali službo peš in na konjih... Častniki so bili večinoma Francozi, a tudi med vojaki je bila večina Francozov. Od njih je puhtela vonjava kakor iz

lekarne. V boju so grozno zbadali z meči in ako je prebodel kateri izmed njih človeka, pa mu je dejal: „pardonez moi!“ Knez Bogoslav je jezdil med njimi z mečem, ovitim z robcem ter s smehom na licu. Lice mu je bilo lepo pobarvano in obrvi počrnjene, radi česar so se mu vojaki smejali ter klicali ga ru-fijana. Po bitki so mu takoj prinesli novo obleko, da je hodil vedno snažen kakor na gostiji; lase so mu parili z železom ter delali iz njih različne franže. Ne glede na vse koketstvo je bil hraber ter je šel prvi v najhujši ogenj. Enkrat je pozval Kalinovskega na dvoboj in samo kralju se je posrečilo, da ju je pomiril.“

„Kaj bi še govoril!“ zakliče Ganchof. „On se nagleda tam zanimivih rečij ter bo zrl v obličje samemu švedskemu kralju, ki je za našim knezom prvi bojevnik na svetu.“

„In Čarnekega,“ dodá Harlamp. „Čimdalje glasneje govoré o njem.“

„Čarnecki stoji na strani Jana Kazimira in nam ni prilično govoriti o njem, ker je naš nasprotnik,“ odvrne surovo Ganchof.

„Čudne stvari se dogajajo na svetu,“ reče zamišljeno Harlamp. „Ko bi bil kdo rekel pred jednim ali dvema letoma, da pridejo Švedje, takrat bi bili vsi rekli, da jih bomo bili, med tem pa vidite gospodje...“

„Ne le mi sami, marveč vsa ljudovlada jih je vsprejela z odprtimi rokami!“ reče Ganchof.

„Dà, resnica!“ omeni zamišljeno Kmitic.

„Razun gospoda Sapihe, Gosevskega, Čarnekega in kraljevih hetmanov,“ reče Harlamp.

„Bolje je, da ne govorimo o tem,“ odvrne Ganchof. „Nu, gospod polkovnik, glej, da se vrneš zdrav... čaka te odlikovanje...“

„In gospodična Bilevičeva,“ dodá Harlamp.

„Bilevičeva vam ni nič mari!“ odvrne robato Kmitic.

„Gotovo ne, ker sem že prestar, da bi se zanimal za njo. Poslednjič... Čakajte, gospodje... kdaj je bilo to?... Aha!

zadnjič ob času volitve milostljivo nam vladajočega Jana Kazimira ...“

„Vi se morate odvaditi temu,“ seže mu v besedo Ganchof. „Danes je naš vladar Karol Gustav.“

„Resnica! Jezik moj je moj sovražnik ... Evo, zadnjič ob času volitve našega razkralja sem napravil neumnost ter sem se zaljubil v neko gospodično izmed sobaric kneginje Jeremijeve ... Bila je kaj mična prikazen ... Ko sem ji hotel bližje pogledati v oči, mi je Volodijevski nastavil sabljo. Imela bi se biti, med tem pa pride Bohun, katerega je Volodijevski razcepil kakor zajca. Ko bi tega ne bilo, težko, da bi me videli sedaj živega. Toda takrat sem bil pripravljen, boriti se za njo, ko bi bilo treba tudi z vragom. Pozneje se je pokazalo, da se je Volodijevski le kar tako potegnil za njo, ker je bila že zaročena z drugim. Ej, povem vam, mislil sem, da me bo takrat konec ... Ni mi bilo ni za jed, niti za pijačo ... Šele takrat, ko me je knez poslal iz Varšave v Smolensk, sem se otresel na poti te ljubezni. V podobnih slučajih ni boljšega zdravila od potovanja. Iz početka mi je bilo še hudo, toda predno sem dospel v Vilno, ni mi rojila več po glavi. Odslej pa sem ostal samec!“

„Tako je torej ta zadeva?“ vpraša Kmitic.

„Kakor je Bog v nebesih ... Sedaj ne potrebujem nobene, naj bi bila še takšna krasotica!“

„A brez slovesa meniš oditi?“

„Brez slovesa. Samo rdeči trak sem vrgel za seboj, ki mi ga je dala neka starka, ki je kaj izkušena v teh rečeh.“

„Na vaše zdravje!“ napije vmes Ganchof in se obrne znovič k Andreju.

„Na zdravje!“ odvrne Kmitic. „Hvala vam, gospodje!“

„Do dna, do dna! Tebi je čas zasesti konja, a tudi mi moramo iti po opravkih. Bog te spremljaj!“

„Vrni se zdrav!“

„Vreči nazaj rdeči trak,“ reče Harlamp, „ali pa polito na prvem prenočišču ognjišče z vodo, to je vsejedno. Pomni to, gospod, če jo hočeš pozabiti ...“

„Ostanite z Bogom!“

„Ne vidimo se kmalu!“

„Nemara prej nego si mislimo,“ reče Ganchof. „Dal Bog, da se srečava drug z drugim, ne pa drug proti drugemu.“

„Ne more biti drugače,“ odvrne Kmitic.

Častniki odidejo.

Na grajskem stolpu je bila ura sedem. Na cesti so konji teptali s kopiti ob kamenita tla in skozi okno si videl vojake, ki so čakali pripravljeni na odhod. Grozen nemir se polasti Kmitica. V domišljiji je videl pred seboj tuje kraje in množico tujih obrazov, katere bi imel ogledati, a ob enem se je pa čutil tudi samemu sebi radi te svoje neodločnosti, kakoršna se ga je polastila v tem trenutku.

„Treba je zasesti konja in odriniti,“ si je mislil. „Naj se zgodi, kar hoče, toda čas je.“

Med tem, ko so ga ljudje čakali ter konji prskali na dvorišču, ko je odbila ura ločitve, je on začutil, da bo ono novo življenje njemu popolnoma tuje in vse, česar se je bil privadil ter nekako prirastel k temu, ostane v tem kraju, v tej okolici, na tem mestu. Tudi njegova duša ostane tukaj, samo njegovo telo pojde, tuje vsem, vsi ostali pa njemu.

Kmitic se je čutil popolnoma pobitega, ne samo duševno, marveč tudi fizično. Težavno se mu je bilo posloviti od znanih mu mest in ljudi; med tem pa je moral oditi, in sicer čimprej tem bolje.

„Čas je čas!“ so šepetale njegove ustnice. „Treba je samo deti ná-se čapko ter iti.“

Ali pojde res brez slovesa? Ali je mogoče biti tako blizu, oditi tako daleč, pa ne izpregovoriti ni besedice v slovo? Toda, kaj naj ji reče?... Ali naj gre ter poreče: „Vsega je sedaj konec... Pojdi, gospodična, svojo pot, kakor pojdem tudi jaz svojo.“ Toda čemu ji praviti to, ko se je pa to že itak zgodilo? Ona ni več njegova nevesta in on ni njen ženin. Vse je propalo in ne vrne se več. Škoda za izgubljeni čas in izgubljene besede.“

„Ne pojdem!“ si misli Kmitic.

Toda vezala ju je še volja pokojnega njenega očeta, katero je bilo treba odstraniti ter hladnokrvno posloviti se za vedno. Treba ji je bilo reči: „Nočeš me, gospodična, torej ti vračam dano besedo. Ravnajva tako, kakor bi niti ne bilo oporoke. Vsak naj išče srečo, kjer se mu ponuja.“

Toda ona mu lahko reče, da mu je že davno naznanila svoj sklep.

„Ne pojdem, na noben način, ne pojdem!“ ponovi sam pri sebi Kmitic; natakne si čapko na glavo, vstane ter gre ven na hodnik. Hotel je kar zasesti konja ter odjezditi. Toda sredi hodnika je nakrat obstal, kakor bi ga bilo nekaj pograbilo za lase. Polasti se ga silna želja da vidi gospodično Aleksandro ter ji reče nekoliko toplih besed v slovo. Ne pomišlja dalje, naj li gre, ali ne, ampak teče z zaprtimi očmi, kakor bi hotel skočiti v vodo.

Pred vratmi naleti na strežaja mečnika rosenskega.

„Ali je gospod mečnik doma?“ vpraša.

„Je pri častnikih v orožnici.“

„A gospodična?“

„Gospodična je doma.“

„Pojdi ter ji povej, da se Kmitic odpravlja na daljno pot ter hoče govoriti ž njo.“

Strežaj odide, da izvrši naročilo, toda predno se vrne, pritisne Kmitic kljuko ter vstopi brez dovoljenja.

„Prišel sem, da se poslovim,“ reče gospodični Aleksandri, „ker ne vem, če se še vidiiva kedaj.“

Na to se obrne k strežaju:

„Čemu še stojiš tukaj?“

„Draga gospodična!“ nadaljuje Kmitic, ko se zapró duri za strežajem. „Hotel sem iti brez slovesa, toda nisem mogel. Bog sam ve, kedaj se vrnem, če se sploh še vrnem, ker se mi lahko pripeti kaj na potovanju. Bolje je, da se ločiva kot prijatelja... Mnogo bi bilo treba praviti, toda vsega ne izpoveš.

Očividno je nama že tako usojeno... Nisva vstvarjena drug za drugega in sedaj, ko bi tudi butal z glavo ob zid, vendar ne opraviš nič. Ne dolži me ničesar, gospodična, a tudi jaz tebe ne dolžim radi tega, kar se je bilo zgodilo. Odslej te tudi nočem več spominjati na oporoko tvojega očeta... Bog ti daj srečo in mirno življenje... Ne vem, kaj me tam doleti, in kam grem, toda v tej svoji sedanji muki ne morem dalje vstrajati... Da, razun trpljenja ne vidim tukaj ničesar ugodnega... Jaz moram oditi radi svojega lastnega in tvojega miru... Drugače pridem ob pamet.“

„Pošlji Gospod tudi vam srečo!“ odvrne gospodična Aleksandra.

Mlada deklica je bila zelo osupnena radi Kmiticevega odhoda. Na licu ji je bilo opaziti začudenje in zbeganost; videti je bilo, da se mora boriti sama s seboj. Zrla ga je s široko odprtimi očmi.

„Saj jaz se ne srdim na vas,“ je dejala čez nekaj časa.

„Zelo me veseli... Nekak zlobni duh je prinesel med naju razdor, radi česar nisva mogla preskočiti propada, ki je zijal med nama... Midva nisva mogla delati tega, kar sva hotela, nisva šla tjekaj, kamor sva želela, in gnana od nadnaravne sile, sva zašla oba. Ker se je pa to že večkrat zgodilo, je pač najbolje, da iščeva vsak posamezno izhod... Treba ti je vedeti, da sta razžaljenje in jeza dva različna pojma. Jaz se ne jezim, toda ne morem pozabiti razžaljenja... Še sam ne vem, ali me muči jedno ali drugo. Radi tega pa je tudi najbolje, da se odkrito-srčno razgovoriva. Ti me smatraš izdajalcem... in to me zbada najhuje, kajti kakor resnično želim izveličanja svoji duši, nisem in ne bom kedaj izdajalec.“

„Jaz že več ne mislim tega...“ reče Alenka.

„Oj, kako si mogla misliti kaj takega o meni vsaj jedno uro?... Znano ti je, da sem bil v svoji svojeglavnosti pripravljen posekati, požgati ali ustreliti koga, kar pa je kaj drugega, toda izdati koga radi dobička ali odlikovanja — nikdar!... Bog

me varuj in sodi... Ženska si ter ne moreš razumeti, kaj more služiti v prosep domovini, radi tega tudi ne smeš obsojevati onih, ki razumejo to bolje od tebe... Vedi torej, da zavisi vsa naša sreča in rešitev od Radzivila in Švedov in da ugonablja vsak, ki misli ali dela nasprotno, domovino. Toda sedaj nimamo časa, da bi ti pojasnoval to, ker moram iti... Hotel sem ti samo povedati, da nisem izdajalec ali podkupljiv človek, ki je radi lastnega dobička pripravljen na vse... Krivično si me sodila in me prezirala, toda jaz ti oprostim ter prosim tudi tebe odpustčenja!“

„Resnica je, da sem vas krivično sodila, radi tega vas tudi jaz prosim odpustčenja,“ reče gospodična Aleksandra s tresočim se glasom ter z očmi polnimi solz.

„Jaz ti rad odpustim ne samo to razžaljenje, marveč sem pripravljen, da ti oprostim celo svojo smrt!“ zakliče Kmitic razvnet.

„Bog vas spremlja ter vas pripelje na pravo pot, s katere ste zašli.“

„Pusti vse na miru in naj med nama nikdar več ne nastane svaja. Ali blodim, ali ne, to naj sodi Bog. Vsak dela po svojem nagonu ter gre za glasom svoje vesti... Daj mi k slovesu svojo roko... Nemara zadnjič! V glavi se mi vrti pri misli, da te mogoče vidim poslednjikrat... Nu, ali se res nikdar več ne vidiva?...“

Debele solze, kakor biseri, ji jamejo kapati z oči po licu.

„Odidite od izdajalcev... zapustite jih... in takrat, nemara vse...“

„Pomiri se... pomiri,“ odvrne Kmitic s pretrganim glasom. „To je nemogoče!... Raje ne govori ničesar!... Bolje je umreti nego poskušati takšno muko!... O Bog, zakaj naju tako kaznuješ?... Srečno... zdrava ostani!... Naj se zgodi, kar hoče. Nu, čemu se jočeš?... Ne jokaj!... Ne pripravi me ob pamet!“

In v največjem ginjenju jo objame, dasi se je branila, ter jame poljubovati njene oči in usta; na to se je še zgrudil k

njenim nogam. Naposled je vstal kakor zmešan, prijel se za lase in bežal iz sobe.

„Tu ne pomaga niti vrag, kaj še le rdeči trak,“ zamrmlja in stopi na hodnik.

Zasedel je konja in se odpravil v spremstvu šestih jezdecev na pot. Straža pri vratih mu je skazala primerno čast, spustila jezdece in zaprla vrata.

Nastala je temna noč.

XI.

Kovno in vsa dežela na levem obrežju Vilije, kakor tudi vsa pota je že zavzel sovražnik. Ker ni mogel iti Kmitic na Podlesje naravnost po veliki cesti, ki drži iz Kovna v Grodno in dalje v Belostok, spustil se je po stranskih potih navzdol za strugo reke Nevaže do Nemna, kjer se je prepeljal ter došel v vojvodstvo trocko.

Del te poti je prepotoval Kmitic mirno, ker se je ta okolica nahajala še v Radzivilovih rokah. Trgi in tu pa tam celo vasi so stražili hetmanski nadzorni polki; našel je pa tudi v njih male oddelke švedskih jezdecev, katere je hetman nalašč pozival proti krdelom Žoltarenke, ki je stal za Vilijo, ter nameraval s tem vzbuditi med njima boj.

Žoltarenko bi se bil rad po hetmanovih besedah spoprijel s Švedi, a pri tem niso hoteli oni, katerim je bil sam podložen, boja z njimi, ali pa so odlašali bolj in bolj. Radi tega je Žoltarenko dobil strogo povelje, da prestopi reke in v slučaju, ko bi planil sam Radzivil v družbi s Švedi nanj, naj se mu umakne kolikor mogoče urno.

Vsled tega je bila dežela na desnem bregu Vilije popolnoma mirna; čez reko pa so gledale od jedne strani že kozažke, od druge pa švedske in Radzivilove čete, torej je zadoščeval samo strel iz puške in lahko bi se vnela strašna vojna.

Ker je ljudstvo že slutilo kaj takega, se je dokaj zgodaj skrilo v varnejše kraje, in okolica je postajala vsak dan bolj

pusta. Kmitic je naletel povsod na opustošene trge in prazne vasi. Isto tako je bilo prazno tudi na polju, ker to leto ljudje niso sejali. Prostaki so zbežali v nepristopne gozde ter odgnali s seboj živino, plemstvo pa je zbežalo v sosedno Prusijo, ki je bila za sedaj varna pred sovražnikom. Radi tega pa je na velikih in puščanskih cestah vladalo živahno gibanje, kajti število ubežnikov so povečali še ubežniki iz levega brega Vilije, katerim se je posrečilo uiti iz Žoltarenkovih rok ter zbežati neopaženo na nasprotni breg. Največ ubežnikov pa je bilo kmetov, kajti plemstvo, katero še ni utegnilo zbežati doslej z levega obrežja, je postalo plen, ali pa je izgubilo glave na svojih lastnih pragovih.

Na tak način je srečal torej Kmitic na poti vsak hip gruče kmetov z ženami in otroci, goneče pred seboj črede goved, ovac in konj. Kos vojvodstva trockega, ki je mejil s Prusijo, je bil bogat in rodoviten, radi česar je tudi narod imel kaj skrivati. Bližajoča se zima ni plašila ubežnikov, ki so hoteli raje čakati boljših časov sredi gozda v šotorih, pokritih s snegom, kakor pričakovati smrt iz sovražnikovih rok v rojstnih vaseh.

Kmitic je naletel večkrat na ubežnike v gozdu ter čul pripovedovati grozne reči o krutostih Žoltaranke in njegovih zaveznikov, ki so morili ljudi ne oziraje se na starost in spol, požigali vasi, posekovali celo drevesa v sadnikih, in puščali za seboj samo golo zemljo in vodo. Niti tatarske čete niso puščale za seboj takih opustošenj.

Pa ne le samo smrt je silila prebivalce bežati iz tega kraja — kajti muke in smrt so bile vsem dobro znane — ampak mnogi med njimi so bežali skoraj popolnoma znoreli od groze ter napolnovali gozde z groznimi kriki. Nekateri so sicer že dospeli na to stran Nemna in Vilije, in gozdovi, goščave in močvirja so jih že ločila od Žoltaranke, vendar so bili še vedno zbegani ter čakali napada. Mnogi so stegavali roke proti Kmiticu in njegovim jezdecem, in jih prosili rešitve in usmiljenja, kakor da bi jim stal sovražnik že za hrbtom.

V Prusijo so drdrale tudi plemitaške kočije z ženami in otroci; za njimi so se vlekli vozovi s prtljago in živežem. Vsi so bili zbegani, prestrašeni in žalostni, ker so se morali klatiti po svetu.

Andrej je tolažil te nesrečneže in jim zatrjeval, da prestopijo Švedje kmalu reko ter jih rešijo sovražnika. Takrat so ubežniki sklepali roke ter govorili:

„Pošlji Bog zdravja in sreče našemu knezu vojvodi za to, da nam je pripeljal te vojake v obrambo. Kadar dospejo Švedje, vrnemo se domu na svoja pogorišča...“

In vsi so blagoslavljali kneza. Iz ust do ust je šla novica, da prebrodi nemara vsak hip Vilijo na čelu svojih in švedskih vojakov. Že naprej so hvalili švedsko „skromnost“ ter njih blago ravnanje s prebivalci. Radzivila so sploh imenovali Gedoona, Samsona, rešitelja. Ljudje iz okolic, v katerih se je še kadila sveža kri, dim in požar, so ga pričakovali kot rešitelja.

Ko je slišal tako blagrovanje in take želje, se je Kmitic še bolj utrjeval v svoji veri v Radzivila ter si ponavljal v duhu:

„To pomeni, da služim vrlemu človeku ter tudi pojdem slepo za njim. Resnica, strašen je on časih in nedoumen, toda um ima večji kot vsi drugi. On najboljše ve, česa nam je treba. V njem jedinem je naša nada, naša rešitev.“

Pri tej misli mu je postalo takoj lažje pri srcu, dokaj veseleje je nadaljeval svojo pot in mislil pri tem na nesrečno domovino.

Ni ga pa zapustila domotožnost, pač pa je nasprotno naraščala čimdalje bolj. Rdečega traku ni vrgel nazaj, prvega ognjišča ni polil z vodo, ker je vedel, da bi vse to nič ne pomagalo.

„Oj, ko bi bila ona tukaj, da bi prosila Boga, naj bi me On razsvetlil, ne govorila bi mi, da hodim v zmoto kakor krivoverci, ki so zapustili pravo vero. Toda nič ne dé: prej ali poznej se prepriča tega sama ter spozna, da se je motila... A takrat bo, kar Bog dá. Nemara se še srečava kedaj...“

In domotožje je naraščalo v mladem plemiču, ob enem pa tudi prepričanje, da hodi po pravi poti, in to ga je pomirilo. Obup in dvom sta ga polagoma zapuščala in brezskrbno, z veselim srcem je jezdil po velikanskih gozdovih. Od onega časa, ko je dospel po slavnih bojih s Hovanskim v Ljubič, ni se čutil tako veselega nego sedaj.

Brkasti Harlamp je imel prav, ko je rekel, da ni boljše pomoči od potovanja. Zdravje mu je izborno služilo in želja po naključbah naraščala. Videl jih je že pred seboj, se nasmehnil ter gnal konja naprej brez oddiha; vstavljal se je s svojimi tovariši le na kratko prenočišče po večerih.

Pred očmi mu je stala neprestano Alenka vsa objokana in trepetajoča v njegovih rokah kakor ptica. V duhu si je ponavljal: „Saj se vrnem!“

Časih je stopila predenj grozna postava hetmanova in nemara uprav radi tega, ker se je oddaljeval od njega, mu je postal ta človek drag. Doslej se je le klanjal njemu, sedaj pa ga je jel ljubiti; doslej ga je Radzivil tiral s seboj, kakor tira in odnaša močan hudournik s seboj vse, kar dobi v svojo strugo, sedaj pa se je Kmitic čutil pripravljenega, da hoče iti ž njim z roko ob roki.

Vojvoda je rastel v Kmiticevih očeh bolj in bolj, da se mu je konečno zdel nekaj nadčloveški orjak. Na prenočiščih, ko je Andrej zapiral oči, je videl večkrat hetmana, sedečega na tronu, višjem od smrek. Videl je krono na njegovi glavi; v rokah je držal meč in žezlo, a pod nogami mu je ležala vsa ljudovlada.

In klanjal se je temu veličanstvu do tal.

Tretji dan so se vstavili daleč za Nemnom ter dospeli v pokrajino, še bolj obraščeno z lesovi. Tudi tu so srečavali na poti tolpe ubežnikov, ker je bežalo plemstvo, ki ni moglo nositi orožja, brez izjeme pred sovražnikom, čegar krdela so bila tu še bolj razbrzdana nego na obrežju Vilije. Rop je bil njih glavni smoter.

Dobile so se tudi čete, ki so se kazale, kakor da bi pripadale Žoltarenku, prav za prav pa niso priznavale nad seboj nobenega gospodarja. Bile so to razbojniške čete, tako imenovane „partije,“ katerim so načelovali domači klateži. Te so se izogibale bojov z vojaki, kakor tudi z domačimi stražniki, pač pa so napadale manjše vasi, dvore in posamezne popotnike.

Plemstvo jih je pobijalo z lastnimi močmi ter jih obešalo na drevesa poleg cest. V gozdu se je lahko naletelo na številnejša krdela in radi tega je moral biti Kmitic posebno previden.

Toda nekoliko dalje za Pilviskami je našel Kmitic prebivalce še mirne. Meščanje so mu pripovedovali, kako je pred dvema dnevoma napadel starostvo oddelek Žoltarenke, broječ kakih pet sto mož, kateri bi bil brezdvomno pobil prebivalce ter požgal mesto, ako bi jim ne bila prišla pomoč kakor z neba.

„Že smo se priporočali Bogu,“ je dejal najemnik krčme, v kateri se je vstavil Kmitic, „kar nam je Bog poslal nakrat nekaj polk. Iz početka smo si mislili, da je to nov sovražnik, med tem pa se pokazalo, da so to bili naši. Takoj so planili na Žoltarenkove razbojnike ter pobili z našo pomočjo vse.“

„Čegav je bil oni polk?“ vpraša Kmitic.

„Bog sam vedi!... Oni niso povedali, mi pa si tudi nismo drznili vprašati... Nakrmili so tukaj konje, založili se s senom in kruhom ter odšli.“

„Toda odkod je prišel in kam je šel ta polk?“

„Prišel je od Koztove Rude ter odšel na jug. Mi smo poprej hoteli zbežati v gozd, toda ko smo si stvar premislili, smo ostali, ker nam je dejal podstarosta, da ne pride po takem porazu sovražnik kmalu k nam.“

„Ali ne veste, kdo je bil načelnik onemu polku?“ vpraša Kmitic, ki bi bil rad kaj več zvedel o oni bitki.

„Ne vem, pač pa smo videli polkovnika, ki je govoril z nami na trgu. Mlad je še in majhen kakor igla... Ne izgleda prav nič kakor vitez, toda...“

„Volodijeovski!“ zakliče Kmitic.

„Ali je Volodijevski, ali ne, tega ne vem, toda pošlji mu Bog zdravja ter mu daj, da postane kedaj hetman!“

Kmitic se globoko zamisli. Bržkone je potoval uprav po oni poti, po kateri je šel nekoliko dnij poprej Volodijevski s svojimi Lavdanci. Bilo je to povsem naravno, ker sta oba potovala na Podlesje. Sedaj si je Kmitic domislil, da bi lahko naletel na malega viteza ako bi pospešil potovanje in prišel v njegove roke, in v takem slučaju bi dobili vsa Radzivilova pisma zavezniki. Ta slučaj pa bi skazil vso njegovo nalogo ter prizadel Radzivilu Bog vedi kako škodo. Radi tega je sklenil Kmitic, ostati par dnij v Pilviškah, da odrinejo Lavdanci čim najdalje. Pa tudi ljudje in konji, ki so dospeli malone v eni sapi iz Kejdan, so potrebovali počitka. Razedlali so torej konje in se nastanili za nekaj časa v krčmi.

Drugega dne se je prepričal, da je postopal jako pametno, kajti komaj se je oblekel, je stopil krčmar k njemu.

„Novice vam prinašam,“ je dejal.

„Ali so dobre?“

„Niso dobre, niti slabe... Goste smo dobili... Ves dvor je dospel danes ter se nastanil v starostovi hiši. Ž njim je dospel jeden polk pešcev, koliko pa še jezdecev, kočij, služabnikov! ... Ljudje so mislili, da je dospel sam kralj...“

„Kateri kralj?“

Krčmar jame vrteti kučmo v roki.

„Resnica je, da imamo sedaj dva kralja, toda nobeden od njiju ni dospel... marveč gospod hlevar.“

Kmitic skoči na noge.

„Kateri hlevar?... Knez Bogoslav?...“

„Dà, vaša milost. Bratranec kneza vojvode vilenskega.“

„Torej se srečava!“ zakliče Kmitic ter ploskne od začudenja.

Ko uvidi krčmar, da je njegov gost znanec kneza Bogoslava, se prikloni še nižje nego prvi dan ter odide iz sobe. Kmi-

tic pa urno dene ná-se boljše obleko in uro pozneje je že stal pred starostovo hišo.

V trgu je bilo vse polno vojakov. Pešci so postavili puške v piramide na trgu, jezdec pa so stopili s konj ter se nastanili po sobah. Vojaki in dvorniki v najrazličnejši opravi so stali pred hišami, ali pa se izprehajali po ulicah. Čul se je francoski in nemški razgovor častnikov; nobenega poljskega vojaka ni bilo videti; vsi so nosili nekam čudno opravo, povsem drugačno nego jo je videl Kmitic pri tujezemskih polkih v Kejdaneh. Toda vsi vojaki so bili zali in krepki; slehernega prostaka si lahko smatral častnikom. Kmiticu so se kar žarile oči. Pa tudi njega so častniki gledali z začudenjem, ker je nosil na sebi okusno žametno obleko in imel s seboj šest čedno oblečenih mož kot strežaje.

Na dvorišču starostove hiše so hodili dvorniki, opravljeni vsi po francoski šegi: pažeti v biretih z dolgimi peresi, točaji v žametnih kaftanih ter hlevarji v visokih, švedskih škornjah. Knez gotovo ni nameraval ostati dolgo v Pilviškah, marveč se je vstavil le toliko, da so nakrmili konje, ker še kočij niso porinili v kolarne, in hlevarji so krmili konje kar na cesti iz kositrenih rešet, katere so držali v rokah.

Kmitic se predstavi častniku, ki je stal na straži pred hišo, kdo je in česa želi; ta odide, da ga naznani knezu. Čez kratko se vrne z naznanilom, da želi knez videti hetmanovega poslanca. Na to odideta oba v sobo.

Ko prideta iz veže, najdeta v prvi jedilni sobi nekoliko dvornikov, ki so sedeli na stolih ter sladko dremali. Pred vratmi daljše sobane se vstavi častnik, prikloni se Andreju in reče nemški:

„Izvolite, knez je v tej sobi.“

Andrej vstopi ter obstane na pragu. Knez je sedel pred zrcalom, obešenem v kotu sobane ter si ogledoval v njem svoje lice, ki je bilo bržkone sveže pobarvano. Prišleca niti zapazil ni. Dva sobarja, klečeča pred njim, sta mu zapenjala zapone pri

visokih škornjah; sam pa si je česal s prsti bujne, gladko pristižene lase.

Bil je še mlad človek kakih pet in tridesetih let, toda prisodilo se mu je na prvi pogled pet in dvajset let. Kmitic ga je dobro poznal, toda vsikdar ga je ogledoval radovedno, a to radi velike njegove vitežke slave, ki si jo je pridobil v dvobojih z različnimi tujezemskimi magnati, kakor tudi radi njegove postave, katera je ostala v spominu vsakomur, kdor ga je videl. Bil je namreč visok in močan, toda nad širokimi rameni je nosil tako drobno glavo, kakor bi ne bila njegova. Tudi lice je imel nenavadno drobno, pač pa velik nos in isto takšne oči, ki so znale prijazno, pa tudi drzno gledati. Poleg takšnih nepravilnih očij in nosa je bil ostali obraz skoro popolnoma skrit pod dolgimi šapelji lasulje; usta je imel skoro otročja, nad njimi pa male brčice, ki so komaj pokrivale gorenjo ustnico. Nežna polt, katero je dal vedno barvati, mu je dajala izraz kake gospodične; ob enem pa niso dopuščale drznost, ponos in zaupanje v samega sebe, da bi se pozabilo, da je ta chercheur de noises (iskalec prepira) človek, ki je takoj pripravljen postaviti se z robato besedo, pa tudi z orožjem vsakomur po robu.

V Nemčiji, Nizozemski in Franciji so pripovedovali čuda o njegovih bojnih činih in dvobojih. V Nizozemski se je boril z najboljšimi polki španskih pešcev ter jemal z lastno roko prapore in topove. Načelujoč polkom kneza Oranskega, je jemal baterije, katere so smatrali stari vojskovodje nepremagljivim. Načelujoč nad Renom francoskim mušketicrjem je razbil nemške polke, utrjene v tridesetletni vojni. Ranil je v dvoboju v Franciji najslavnejšega rokoborca francoskega, kneza de-Fremola; baron von Goetz ga je prosil klečé, naj mu pusti življenje. Ranil je pa tudi barona Grota, radi česar pa je oštel knez Januš, češ, da se spušča v dvoboj z ljudmi, ki niso ž njim enakega stanu; priložil je krepko zaušnico mejnemu grofu de Rieux za to, ker mu je rekel v lice drzno besedo.

Dvobojev, katere je imel nepoznan po drugih mestih, prenočiščih in krčmah, pa tukaj niti ne omenjamo. Bila je to nekaka mešanica ženskega značaja in surovega poguma. Ob času kratkega obiska domačega kraja se je zabaval s tem, da se je prepiral s Sapiehami ter hodil na lov. Tu so mu morali logarji poiskati medvedice z mladiči, nad katere je šel oborožen samo z bodalom. Sicer pa mu je postalo v domovini kmalu dolgočasno in, kakor smo dejali, ni rad hodil domov, kvečjemu le takrat, kadar je bila vojna. Na vojni se je proslavil pri Berestečku in Smolenskem. Vojna je bila njegovo življenje, dasi mu ni manjkalo uma in sposobnosti za intrige in diplomatske opravke.

V poslednjih je znal biti strpljiv in vztrajen, dà, dokaj bolj vztrajen, nego v ljubavnih spletkah, katerih je dopolnovala dolga vrsta zgodovino njegovega življenja. Potoval je neprestano po različnih dvorih, bil strah možem, ki so imeli zale žene. Bržkone ni bil samo radi tega oženjen, dasi je bil radi svojega bogastva in visokega dostojanstva jeden izmed najodličnejših ženinov v Evropi. Vabili so ga v svate francoski kralji, Marija Ljudovika, poljska kraljica, knez Oranski ter njegov ujec, mejni grof brandenburški; toda hotel je ostati samec.

„Dote ne potrebujem,“ je dejal cinično, „drugih vedril pa si tudi ne želim, ker mi jih itak ne manjka.“

Na ta način je doživel svoje pet in trideseto leto.

Kmitic je stal pri pragu in radovedno ogledoval njegovo lice, katero je videl v zrcalu. Knez pa si je zamišljen česal lase nad čelom. Naposled je plemič zakašljaj, ker je hotel obrniti s tem ná-se njegovo pozornost. Knez vpraša, ne da bi obrnil pogleda od zrcala :

„Kdo je tam? Ali ne sel kneza vojvode?“

„Sel ne, pač pa poslanec kneza vojvode!“ odvrne Kmitic.

Sedaj zavrti knez glavo, zagleda pred seboj čednega mladenciča in spozna, da nima opraviti z navadnim služabnikom.

„Oprostite, gospod vitez,“ reče sladko, „ker vidim, da sem se zmotil v dostojanstvu. Toda zdite se mi znani, dasi se ne mo-

rem spomniti imena... Vi ste, če se ne motim, dvornik kneza hetmana.“

„Imenujem se Kmitic,“ odvrne Andrej; „nisem pa dvornik, marveč samo polkovnik od onega časa, ko sem pripeljal hetmanu svoj polk.“

„Kmitic!“ zakliče knez; „oni Kmitic, ki se je bil proslavil v zadnji vojni ter pobil Hovanskega?... Dokaj sem že slišal o vas!... Sedite, gospod plemič!“ nadaljuje čez nekaj časa. „Veseli me, da se bliže spoznava... Nu, kaj je novega v Kejdaneh?“

„Tu imate pismo kneza hetmana,“ odvrne Kmitic.

Služabnika, ki sta zapenjala knezove škornje, odideta, knez pa zlomi pečat ter čita. Lice se mu pri tem urno izpremeni, pismo vrže pod zrcalo in reče:

„Vse to ni nič novega. Knez vojvoda mi svetuje, naj se preselim v Prusijo, v Tilžo ali Tavroge, kamor sem tudi namenjen, kakor vidite. Vraga! Ne razumem brata... Piše mi, da je mejni grof doma in da ne more dospeti mimo Švedov v Prusijo, obenem pa me ošteva, da mu ne pošljem vojakov! Kaj naj torej učinim? Ako mejni grof ne more dospeti preko Švedov k njemu, kako pa naj dospe tjekaj moj poslanec? Na Podlesju sem sedel samo radi tega, ker nisem imel drugega opravka. Povem vam pa, da sem se dolgočasil kakor vrab pri pokori. Medvede, ki so bili blizu Tikotina, sem vse pobil; ondotne ženske pa me niso zanimale, ker smrdé po kožuhovalini. Nu, ali govorite, gospod, francoski ali nemški?“

„Nemški razumem,“ odvrne Kmitic.

„Nu, hvala Bogu!... Raje govorim nemški, ker se bojim, da mi ne razpokajo od vašega jezika ustnice.“

Po teh besedah stegne spodnjo ustnico ter se je jame dotikati s prstom, hoteč se prepričati, če ni mar ranjena. Na to pogleda zopet v zrcalo ter nadaljuje:

„Slišal sem, da ima pri Lukovem neki plemič, Skretuski, nenavadno zalo ženo. Sicer pa je tjekaj zelo daleč!... Toda na veliko mojo žalost je niso našli doma!“

„To je sreča!“ odvrne Kmitic, „ker to je žena vrlega plemiča, ki je dospel iz Zbaraža skozi sovražni takor Hmelnickove vojske.“

„Nu, kaj? Moža so oblegali v Zbaražu, jaz pa bi oblegel ženo v Tikotinu. Mar mislite, da bi se ona branila tako uporno, kakor njen mož?“

„Svetli knez... Bojnega posvetovanja bi gotovo ne potrebovali pri tem oblegovanju, torej opravite lahko to brez mojega mnenja,“ odvrne rezko Kmitic.

„Resnica! Škoda časa za razgovor o tem,“ odvrne knez. „Vrnem se k stvari. Ali imate še več pisem?“

„Pismo, namenjeno vaši svetlosti, sem že oddal, pač pa imam še pismo za švedskega kralja. Ali veste, svetli knez, kje naj ga iščem?“

„Ne vem nič. Kako naj bi to vedel? V Tikotinu ga ni, za to sem vam porok. Ko bi on enkrat tja pogledal, bi se gotovo odrekel vladi nad ljudovlado. Varšava, kakor sem vam pisal, je že v švedskih rokah, toda kralja vendar ni tam. Nahaja se pri Krakovu, ali celo v samem Krakovu, ako še ni odrinil v kraljevo Prusijo. V Varšavi izveste vse. Po mojem mnenju misli Karol Gustav na pruska mesta, ker jih ne more pustiti kar tako za seboj. Kdo bi se bil nadejal, da nočejo v času, ko se je vsa ljudovlada izneverila kralju, ko se družijo vse plemstvo s Švedi, ko se vojvodstva udajajo drugo za drugim, uprav puska mesta, Nemci in protestantje, nič slišati o Švedih in se pripravljajo na upor. Oni hočejo vstrajati, hočejo rešiti ljudovlado ter pridržati Jana Kazimira! Ko so pričeli to delo, smo si mislili, da bo drugače, da bodo oni nam in Švedom pomagali rezati ta kolač, kateri imenujete ljudovlado. A vendar se nihče ne zgane! Vsa sreča, da obrača mejni grof posebno pozornost na nje. Ponudil jim je že pomoč proti Švedom, toda Gdančanje mu ne zaupajo ter pravijo, da se pobotajo že sami s sovražnikom.“

„Mi smo že čuli o tem v Kejdaneh,“ reče Kmitic.

„Ako niso dovolj močmi, imajo vendar dober nos,“ nadaljuje knez, „kajti mejnemu grofu, slutim, je toliko mar za ljudovlado, kakor meni ali knezu vojvodi.“

„Oprostite, svetli knez, da zanikujem,“ odvrne vneto Kmitic. „Knez vojvoda misli samo na ljudovlado, za katero je pripravljen prelitati poslednjo kapljo krvi.“

Knez Bogoslav se glasno nasmeje.

„Mlad si še, plemič, jako mlad. Toda to nič ne de. Evo, ujcu, mejnemu grofu, je mar samo za to, da bi dobil v svoje roke kraljevo Prusijo, in samo radi tega ponuja Gdančanom svojo pomoč. Ko jo dobi enkrat v roke, bo pripravljen kar naslednji dan, da se poprijatelji ne samo s Švedi, celo s Turki in z vragom samim. Ko bi mu obljubili Švedje še kos Velike Poljske, uporabi on vse svoje moči, da zagrnejo oni tudi ostali del v svoj prid. Le to ga ovira, da preže tudi Švedje na Prusijo, in to je tudi vzrok, da so si navskriž.“

„Strmim, ko poslušam vaše besede, svetli knez!“ reče Kmitic.

„Sam vrag me je držal na Podlesju, da sem moral sedeti toliko časa brez posla...“ odvrne knez. „Toda kaj sem hotel? S knezom sva se bila odgovorila, da jaz ne prestopim, dokler se stvar ne pojasni v Prusiji, očitno na švedsko stran. In prav je to, ker na ta način imava odprta vrata. Nalašč sem poslal skrivne glasnike k Janu Kazimiru ter mu naznanil, da sem pripravljen, sklicati na Podlesju črno vojsko, če mi dopošlje razglas. Kralj bi se nemara še dal speljati na led, toda kraljica mi ne zaupa, in ta mu je bržkone odsvetovala. Ko bi ne bilo babe, stal bi že danes na čelu podleškega plemstva, in kar je še več, oni zavezniki, ki pustošijo sedaj imetje kneza Januša, morali bi hoté ali nehoté stopiti pod moje poveljništvo. Navidez bi se smatral privržencem kralja, toda ko bi imel enkrat moč v svojih rokah, pogajal bi se s Švedi. Toda ta žena je uganila moje misli. Saj le ona hlače nosi! Razsodnosti pa ima več v mezincu nego Jan Kazimir v svoji glavi.“

„Knez vojvoda ...“ začne Kmitic.

„Knez vojvoda,“ seže mu nestrpljivo v besedo knez Bogoslav, „pride vedno prepozno s svojimi nasveti. V vsakem pismu mi piše: „učini to in to,“ a jaz sem to že davno učinil... On je najbrže že prišel ob pamet... Dà, vrag vedi, kaj on vse terja od mene... Evo, poslušajte!“

Po teh besedah vzame pismo ter je jame glasno čitati:

„Naročam pa, da si mi, svetli knez, previden na potu, da ne pozabiš na one lopove zaveznike, ki so se spuntali proti meni ter sedaj razgrajajo na Podlesju. Potrudi se, svetli knez, da jih razprašiš, da ne pojdejo h kralju. Sedaj nameravajo iti v Zabludov, kjer je pivo zelo močno. Ko se upijanijo, lahko vse posekaš, kajti boljšega res itak ne zaslužiijo...“

Pri teh besedah vrže Bogoslav pismo nejevoljen na mizo.

„Čujte, gospod Kmitic,“ nadaljuje knez, „to pomenja, da moram ob enem odriniti v Prusijo ter prirediti lov na Zabludov? Ob enem in istem času se imam kazati privrženca Jana Kazimira in rodoljuba, pri tem pa dati pomoriti one može, ki nočejo izdati kralja in domovine? Ali si to ne nasprotuje? Vraga, knez je prišel ob pamet... Potoma semkaj sem srečal neki polk spuntanih vojakov, ki so drvili na Podlesje. Najraje bi bil prejezdil preko njihovih trupel, bodisi tudi samo radi zabave. Toda, dokler nisem javen privrženec Švedov, dokler stoji ujec, mejni grof, še na strani pruskih mest, ne morem si dovoliti take zabave... Vse, kar sem mogel doslej učiniti, je bilo to, da sem se jim kazal uljudnega, kakor so se kazali tudi oni napram meni, ker so slutili, da sem v zvezi s hetmanom, za kar pa niso imeli črnega na belem.“

Po teh besedah se zlekne knez udobno v naslonjaču, stegne noge, sklene roke pod brado in ponovi nekolikokrat:

„Ej, zmešnjave so v tej vaši ljudovladi, zmešnjave!... Ni-kjer na svetu ni mogoče najti kaj podobnega!...“

Knez se zamisli za trenutek. Očividno mu je šinila kaka misel v glavo, kajti udaril se je v čelo in vpraša:

„A, vi ste namenjeni na Podlesje?“

„Seveda!“ odvrne Kmitic. „Moram iti tja s pismom na Harasimoviča, kateri je podstarosta v Zabłudovem.“

„Za Boga!“ reče knez. „Harasimovič je že tukaj pri meni. Vozi namreč hetmanove reči v Prusijo, ker smo se jih bali pustiti tam, da ne bi prišle v roke zaveznikov. Takoj zaukažem, da ga pokličejo.“

Po teh besedah pozove knez hišnika ter pozove podstarosto.

„Okoliščine se ujemajo, da se ne morejo bolje,“ nadaljuje knez. „Prihranite si dokaj poti, dasi mi je, odkrito rečeno, žal, da ne pojedete tja, ker je med zavezniki tudi vaš sorodnik... Vam bi se nemara posrečilo, da bi ga pridobili za nas.“

„Ne imel bi za to časa,“ odvrne Kmitic, „ker se mi mudi k švedskemu kralju in k gospodu Lubomirskemu.“

„Ej, torej imate pismo tudi na kraljevega maršala. Slutim že, kaj pomeni... V svojem času je hotel gospod maršal zaročiti svojega sinčka z Janovo hčerko... Mar želi sedaj hetman delikatno ponoviti ta dogovor?“

„Mogoče.“

„Saj sta še oba otroka... Hm! jako kočljiva stvar to... Saj hetmanu ne pristuje, hoditi prvemu v svate. Pri tem...“ nadaljuje ter nagrbanči čelo, „ni ustvarjena hetmanova hči za Herakleja. To rečem samo vam. Knez hetman mora vendar vedeti, da mora ostati njegovo premoženje v rokah Radzivilov.“

Kmitic gleda začudeno kneza, ki je hodil s čimdalje urnejšimi koraki po sobi. Nakrat pa ostane pred Kmiticem ter reče;

„Dajte mi vitežko besedo, da mi odgovorite resnico na moje vprašanje.“

„Svetli knez!“ odvrne Kmitic, „lažejo samo oni, ki se bojé; jaz pa se ne bojim nikogar.“

„Ali je vojvoda ukazal, tajiti pred menoj, da se pogaja z Ljubomirskim?“

„Ko bi imel tako naročilo, pa bi niti ne omenjal Ljubomirskega.“

„Utegnilo se vam je zareči. Dajte besedo!“

„Dam jo,“ odvrne Kmitic ter nagrbanči čelo.

„Rešili ste me bremena, ki mi je ležalo na srcu ... Mislil sem, da me vodi knez vojvoda za nos.“

„Ne razumem vas, svetli knez.“

„Nisem se hotel oženiti v Franciji z markizo Rohanovo, da ne omenjam pol ducata drugih kneginjic, katere so mi snubili. Ali veste zakaj?“

„Ne, ne vem.“

„Nu, zato, ker sva se bila s knezom vojvodo dogovorila, da imata njegovo dekle in bogastvo rasti zame. Vi, kot zvest služabnik Radzivilov, smete vedeti vse ...“

„Hvala za zaupanje! ... Toda motite se, svetli knez ... Jaz nisem služabnik Radzivilov.“

Knez Bogoslav odpre široko oči.

„Kaj ste torej?“

„Nisem dvornik, marveč hetmanov polkovnik iz rodbine Kiško, torej hetmanov sorodnik.“

Knez gleda strmeče Kmitica, čegar lice se zalije z rdečico. Končno stegne roko ter reče:

„Prosim te odpuščanja, bratranec. Pozdravljam te! ...“

Poslednje besede je izrekel nekako malomarno, s prisiljeno uljudnostjo, v kateri je začutil Kmitic razžaljenje. Lice mu še bolj zardi, in že je odpiral usta, da bi nekaj rekel, kar se odpro vrata in podstarosta Harasimovič se prikaže na pragu.

„Tu imate pismo,“ reče knez.

Harasimovič se prikloni knezu in potem Kmiticu, ki mu poda pismo od vojvode.

„Čitajte, gospod,“ zapove knez.

Harasimovič jame čitati:

„Gospod Harasimovič! Sedaj je čas, pokazati naklonjenost dobrega služabnika proti gospodarja ... Naberita denarja, kolikor zamoreta, vi v Zabludovem in gospod Prinski v Orlu ...“

„Gospoda Prinskega so ubili zavezniki v Orlu,“ seže mu knez v čitanje, „radi tega je Harasimovič pobegnil...“

Podstarosta se prikloni ter čita dalje:

„Naberita denarja čim največ mogoče. Zamoreta zastaviti vasi, pobrati navadne davke, najemščino itd. Potrudita se, da dobodeta denarja od kogarsibodi ter pošljita ga meni. Konje in govedo, kakor tudi oni veliki svečnik in kar je še drugega, slike in nakit, zlasti pa topove, ki so v Orlu, na hodniku velmožnega brata Bogoslava, odpošljita mi nemudoma, ker se je vsaki hip bati napadov...“

„Zopet prepozen svet, kajti topove že peljem s seboj,“ omeni knez.

„Ako bo topove težavno vzeti s stojali, vzemite jih brez stojal ter jih dajte pokriti tako, da sovražnik ne ve, kaj vodite. Vse te reči odpeljite naravnost v Prusijo ter jih branite pred onimi izdajalci, ki so povzročili med mojimi vojaki punt, ki ugonobljajo sedaj moja posestva in se pripravlja na pot v Zabłndov in od tod h kralju. Biti se ž njimi je jako težavno, ker jih je precejšna množica; toda povabite jih na posestva, napojite jih in posekajte jih potem; sleheren gospodar lahko to izvrši, ali jih pa zastrupite s pivom, nalašč za to pripravljenim.“

„Nič novega... Vse staro!...“ reče Bogoslav. „Lahko potujete z menoj dalje, gospod Harasimovič!“

„Je še pristavek,“ omeni podstarosta.

„... Če pa vina ni možno odpeljati (ker ga tu pri nas že nikjer ni dobiti), prodajta je urno za gotov denar...“

Tu preneha Harasimovič sam ter se udari po čelu.

„Za Boga!“ zakliče, „vino peljejo za pol dne hoda daleč za nami in gotovo je prišlo v roke onemu polku, kateri smo srečali na poti. Vrag jih vzemi!... Oni napravijo knezu škode najmanj za tisoč rumenjakov. Svetli knez, vi ste sami videli, da so navalili vse sode na vozove... Lahko sami pričujete.“

XII.

Strah Harasimoviča bi bil še večji, ko bi bil on poznal gospoda Zaglobo ter vedel, da se on nahaja v tem polku. Toda knez Bogoslav se nasmeje ter reče:

„Naj jim služi v zdravje! Čitajte dalje!“

„... Če se kupec ne najde...“

Knez Bogoslav se prime za bok radi smeha.

„Našel se je že“ reče, „samo treba mu je bilo dati na upanje.“

„... Če se kupec ne najde“ (čita z žalostnim glasom Harasimovič), „treba je vino zakopati v zemljo, toda tako, da bi razun tebe in nemara še koga drugega nihče ne vedel za to. Vsekako pa pustite po jeden sodček od najboljšega v Orlu in Zabludovem, na katera gotovo planejo ti lopovi. To vino pa zastrupite, da pocepajo po njem vsaj njih načelniki, kajti potem se razkropi družina. Za Boga, učinite mi to uslugo, ker ste mi naklonjeni, toda tajno. Za slučaj, da izvede kdo kaj od tega, pošljite ga k meni! Vino pa lopovi sami najdejo in popijejo... Jaz jim drage volje podarim to pijačo...“

Podstarosta neha čitati ter gleda kneza Bogoslava, kakor bi čakal naročil.

„Očividno je, da se zelo vznemirja moj brat gledé zaveznikov,“ reče knez. „Škoda samo, da je prepozna ta njegova skrb. Ko bi si bil kaka dva tedna, ali vsaj teden dnij prej domislil tega, bi se lahko poskusilo to sredstvo. Sedaj pa idite z Bogom, gospod Harasimovič, ker vas več ne potrebujem.“

Harasimovič se prikloni ter odide.

Knez Bogoslav stopi pred zrcalo ter jame pozorno ogledovati svojo podobo, pri čemur je lahko kimal z glavo na desno in na levo. Časih se je bližal, pa zopet oddaljeval zrcalu, stresal kodre svoje lasulje ter gledal po strani, ne zmeneč se za navzočega Kmitica, ki je sedel v senci, obrnjen s hrbtom k oknu.

Ko bi bil pogledal samo enkrat Kmitica, pa bi bil gotovo videl, da se godi v mladem poslancu nekaj čudnega. Kmiticevo lice je obledelo, na čelo so mu stopile debele potne kaplje in roke so se mu krčevito tresle. Časih je hotel skočiti s sedeža, pa je zopet obsedel, kakor človek, ki se bori z jezo ali obupom. Naposled so se mu raztegnile mišice na obrazu in osvežile. Bržkone je napel vse moči, da se je premagal.

„Svetli knez!“ reče naposled. „Iz zaupanja, kakoršno uživam pri knezu hetmanu, lahko razvidite, da on noče ničesar skriti pred menoj. Z dušo in telesom sem njegov privrženec; pri njegovi in pri vaši sreči zamorem biti tudi jaz srečen, torej kamor pojdeti vidva, tjekaj pojdem tudi jaz... Pripravljen sem na vse!... Dasi opravljam to službo, vendar vsega ne razumem, ker nisem toli bistrumen.“

„Kaj torej želiš, gospod vitez, ali prav za prav zali bratranec?“ vpraša knez.

„Prosim pojasnila od vas, svetli knez, ker bi me bilo sram, da bi se ne mogel ničesar naučiti od takih državljanov. Ne vem, če mi bode, svetli knez, hoteli odgovarjati odkritosrčno?“

„To zavisi od tvojega vprašanja in od moje dobre volje,“ odvrne Bogoslav in se neprestano gleda v zrcalu.

Kmiticeve oči zablistajo za trenutek; toda mirno nadaljuje:

„Stvar je taka. Vojvoda vilenski opravičuje vse svoje postopanje z blagrom ljudovlade. Vedno ima na jeziku to ljudovlado. Izvolite mi, svetli knez, povedati, ali je to le navidezno, ali pa je hetmanu res blagor domovine glavni namen?...“

Bogoslav pogleda mimogrede bistro Kmitica.

„A če bi ti rekel, da je to samo navidezno, bi-li še služil knezu vojvodi?“

Kmitic pomigne malomarno z rameni.

„Rekel sem že, da sem lahko pri vajini sreči tudi jaz srečen. Da se le to zgodi, drugo mi je potem že vsejedno!“

„Ti še prideš daleč, to ti povem. Toda čemu ne govori gospod brat nikdar s teboj odkritosrčno?“

„Nemara za to, ker je pretirano natančen; mogoče pa tudi za to, ker se nisva strinjala.“

„Pametno si povedal, plemič, to je resnica... On je velik skeptik, ki ne kaže rad nasprotne strani svojega medaljona. Taka je pač njegova narava. Saj se rad izpozabi celo takrat, ko govori z menoj, ter mi pravi o ljubezni do domovine. Šele potem, ko se mu nasmejem v obraz, se zopet zave. Resnica! Resnica!“

„Torej je vse to samo krinka?“ vpraša Kmitic.

Knez zavrti stol, sede nanj kakor na konja, upre roke ob naslonjač in molči nekaj časa, kakor bi premišljeval. Na to pa reče:

„Čuj, gospod Kmitic! Ko bi mi Radzivil živel na Španjskem, v Franciji, ali v Švedski, kjer nastopi sin vlado po očetu, kjer izvira kraljevo pravo od Boga samega, pa bi mi znali navzlic domači vojni, navzlic temu, da izmre kraljevi rod, navzlic vsakoršnim drugim slučajem služiti kralju in domovini, in se zadovoljili samo z visokim stališčem, katero nam pripada po rodu. Toda tukaj v tej deželi, kjer nima kralj takega prava, kjer ga postavi samo plemstvo na to visoko stopinjo, imamo pravico vprašati: Čemu naj nam vlada Vaz, a ne Radzivil?... O Vazu ne rečem ničesar, ker izvira njegov rod iz kraljevega; toda kdo nam more biti porok, da ne posadi za Vazom plemstvo na kraljevi, ali velikoknežji prestol bodisi kakega Harasimoviča, ali kakega Meleškota, ali gospoda Peglasoviča iz Pasje Volje? Pfuj! Mar li naj vem koga vse?... A mi Radzivil?... Mar naj mi poljubujemo še po stari šegi njegovo kraljevo Peglasevičevo roko? Ne, za tisoč vragov ne!... Čas je, da končamo to zadevo, plemič! Poglej samo na Nemčijo! Koliko ondotnih knezov bi nam lahko služili kot podstaroste; med tem pa oni vladajo, nosijo krone na svojih glavah, zavzemajo odlična mesta med nami, dasi bi se jim bolj spodobilo, da bi nosili za nami konce naših plaščev. Čas je, gospod plemič, da končamo to zadevo, čas, da izvršimo, kar je že nameraval moj oče!“

Po teh besedah vstane knez s sedeža ter jame hoditi po sobi.

„Seveda stane dokaj truda,“ nadaljuje, „ker nam nočejo pomagati mlačneži in babeži izmed Radzivilov. Znano mi je namreč, da je knez Mihael pisal bratu, naj raje misli na raš kot pa na kraljevi plašč. Toda naj on raje sam misli na njo, naj opravlja pokoro, sedi na pepelu, in jezuitje naj mu strojé kožo. Ako se on uzadovoljuje s svojim krojaštvom, pa opravimo mi to tudi brez njega ter ne pobesimo rok sedaj, ko je najugodnejši čas za to. Ljudovlada je že povsem oslabela in obkoljili so jo taki psi, katerim se ona ne more ubraniti. Vsi lazijo čez njene meje kakor čez star plot. To, kar se je zgodilo tukaj s Švedi, se še ni pripetilo nikdar na svetu. Prav za prav lahko sedaj zapojemo „Te Deum laudamus“ ter gremo svojo pot. Neverjetna, čudna stvar! Prišlec napade deželo, zarije se va-njo, toda ne samo, da ne najde upora, marveč nasprotno, vsi hité k njemu in zapuščajo svojega bivšega gospodarja: plemstvo, vojaki, gradovi in mesta, z jedno besedo vsi, ne da bi jih pekla vest, ne da bi jih zalivala rdečica sramote! Pfuj! gospod plemič! Samo živali živé v tej deželi brez vesti in časti!... In tak kraj da ne bi poginil?... Ozirate se na švedsko naklonjenost in dobite jo! Tam v Veliki Poljski že kažejo Švedje plemstvu, kaj znajo, ker mu pripenjajo pod peteline svojih mušket prste, katere zvijajo!... In tako nastane tudi tukaj — ne more biti drugače, ker tak narod mora poginiti, mora biti preziran, mora služiti kot hlapec svojim sosedom!...“

Kmitic je postajal čimdalje bledejši. S poslednjimi močmi je še dušil svojo jezo. Toda knez se je zatopljen v svoj govor napajal z lastnimi besedami in se ni zmenil za poslušalca.

„Navada je v tem kraju,“ nadaljuje, „da potegnejo sorodniki umirajočemu poslednji trenutek blazino izpod glave, ter mu hočejo s tem prikrajšati trpljenje. Jaz in knez vojvoda vilenski sva sklenila, da napraviva isto uslugo ljudovladi. Ker pa čaka dokaj roparjev na dedščino ter midva sama ne moreva vsega pograbit, želiva torej, da vsaj dobiva nekaj. Kot sorodnika imava pravico do tega. Če ti moje pripovedovanje ni dovolj

jasno in razumljivo, hočem ti to povedati drugače. Ljudovlada je kos rdečega sukna, za kateri se pulijo Švedje, Hmelnicki, Hiperborejci, Tatarji, mejni grof in še nekaj drugih. A midva s knezom vojvodo vilenskim sva sklenila, da mora od tega sukna nama toliko ostati v rokah, da zadostuje za plašč. Radi tega ne stavimo drugim zaprek, marveč se še sama puliva zanj. Naj ostane Hmelnickemu Ukrajina; naj se prepirajo Švedje z Brandenburci in Prusi za pokrajine Velike Poljske; naj vzame Malo Poljsko Rakočij, ali kdo drugi, ki je bliže, toda Litva mora ostati knezu Janu, njegova hči pa mora biti — moja!“

Kmitic vstane naglo.

„Hvala, svetli knez, samo to sem hotel vedeti!“

„Ali že odhajaš, gospod plemič?“

„Dà.“

Knez pogleda pozornejše Kmitica in v tem hipu še le zapazi njegov blede obraz in razburjenost.

„Kaj ti je, gospod Kmitic?“ vpraša. „Bled si kakor platno.“

„Utrudil sem se na potovanju in v glavi se mi vrti. Na svidenje, svetli knez; pred odhodom se pridem še poklonit!“

„V takem slučaju bodi le — uren, ker odidem že opoludne.“

„Najpozneje sem čez eno uro že zopet tu.“

Po teh besedah se prikloni Kmitic ter odide.

V drugi sobi vstaneta strežaja, ko ga zagledata, on pa gre mimo nju kakor da bi bil pijan. Na sobinem pragu se prime z obema rokama za glavo ter ponavlja skoraj stokajoč:

„Jezus Nazarenski, kralj židovski!“

Z omahujočimi koraki gre čez dvorišče mimo straže, katero je opravljal šest sulicarjev. Za vratmi so stali njegovi ljudje, s stražnikom Soroko na čelu.

„Za menoj!“ zapove Kmitic ter zdirja čez mestni trg h krčmi.

Soroka, stari Kmiticev tovariš, ga je poznal dobro in koj zapazil, da se godi z mladim polkovnikom nekaj nenavadnega.

„Čuvajte se!“ reče potihoma tovarišem. „Gorje mu, nad komur razlije svojo jezo!“

Vojaki so sledili molčé polkovniku; Kmitic pa ni šel, marveč kar dirjal je naprej, mahal z rokami ter ponavljal robate besede. Soroka je slišal tu pa tam izraze: „Zastrupovalca, figamoža, izdajalca, tatova! Vredna sta drug drugega.“

Na to je jel klicati po imenu svoje davne tovariše: Kokošinskega, Kulveca, Ranickega, Rekuta in druge. Zdaj pa zdaj se spomni tudi Volodijevskega. Soroka ga je poslušal zamišljen ter se žalostil bolj in bolj.

„Kri bo tekla, to vem... Ne more biti drugače...“ je mrmljal sam pri sebi.

Med tem dospejo h krčmi. Kmitic se zapre v sobo in ni ga bilo celo uro.

Med tem pa osedlajo vojaki brez ukaza konje.

„Ne bo škodovalo, če smo pripravljeni,“ omeni Soroka.

„Saj tudi smo,“ odgovore stari pretepači in si vihajo brke.

Kmalu se je pokazalo, da je Soroka dobro poznal svojega polkovnika, kajti Kmitic se prikaže nakrat v veži brez čapke, v sami srajci in hlačah.

„Osedlajte konje!“ zakriči.

„So že osedlani.“

„Privežite povezke!“

„So že privezani.“

„Cekin vsakemu!“ zakriči mladi polkovnik, ko zapazi, da so pogodili vojaki tako dobro njegove misli.

„Hvala vam, gospod poveljnik!“ se oglašé vsi enoglasno.

„Dva vzemita tovorne konje ter jih peljita iz mesta. Skozi mesto odidita tiho, za mestom pa poženita konja v skok ter ne ostavita se prej, dokler ne dospeta v gozd.“

„Čujeval!“

„Ostali štirje pa nabijete samokrese z nasekanim svincem. Za-me osedlajte dva konja, da bo tudi drugi pripravljen.“

„Vedel sem, da bo nekaj!“ zamrmlja Soroka.

„Stražnik, pojdi z menoj!“ zapove Kmitic.

In tak, kakšen je bil, v sami srajci ter hlačah odide iz veže na dvorišče. Soroka stopa za njim in se čudi nerazsodnosti svojega gospodarja. Tako dospeta k vodnjaku sredi dvorišča. Tu obstane Kmitic, pokaže vedro pri vodnjaku in reče:

„Lij mi vodo na glavo!“

Stražnik je vedel iz izkušenosti, da bi bilo nevarno čakati drug ukaz. Urno pograbi vedro, zajme ž njim vodo ter jo jame liti Kmiticu na glavo, kateri si gladi z rokami mokre lase. Potem zakriči:

„Še enkrat!“

Soroka zajme drugič vodo ter jo lije nanj na vso moč, kakor bi hotel pogašati plamen.

„Dovolj!“ reče naposled Kmitic. „Pojdi z menoj, da mi pomagaš!“

Vrnivši se v krčmo, srečata ona dva vojaka, ki sta odhajala na Kmiticevo povelje s tovornimi konji.

„Počasi skozi mesto, za mestom pa v skok!“ ponovi za njima Kmitic.

Na to stopi v sobo.

Pol ure pozneje pride polkovnik zopet iz sobe; bil je pripravljen na pot. Imel je na sebi škornje z visokimi golenicami, irhast kaftan, prepasan z usnjatim pasom, za katerim je tičal samokres.

Vojaki so tudi zapazili, da mu je molel izpod kaftana konec oklepa iz žice, kakor bi se bil pripravil na boj. Tudi sabljo je imel privezano visoko, da jo je bilo lažje prijeti za držaj. Lice mu je bilo mirno, toda grozno.

Pogleda še vojake, če so vsi pripravljeni in oboroženi, kakor je treba, zasede konja, stisne krčmarju cekin v roko in odjezdi.

Soroka je jezdil poleg njega, ostali trije tovariši pa zadaj, vodeč s seboj osedlanega konja. Kmalu so dospeli na trg, napolnen z Bogoslavovimi vojaki. Med njimi je bilo zapaziti ži-

vahno gibanje, ker so najbrže že dobili povelje, naj se pripravijo na pot. Jezdci so sedlali konje ter zapenjali jermene, pešci so jemali puške, postavljene v piramide na trgu, topničarji .pa so zapregali konje.

Ko vidi vse to Kmitic, se sprebudi iz zamišljenosti.

„Čuj starec!“ reče Soroki, „saj drži ta cesta naprej mimo starostove hiše in nam ni treba, da se vrnemo čez mestni trg?“

„A kam gremo, gospod polkovnik?“

„V Dobrovo!“

„Torej moramo prav pri dvoru kreniti s trga, kateri ostane potem za nami.“

„Dobro!“ reče Kmitic.

Minuto poznej zamrlja sam pri sebi poluglasno:

„Ej, ko bi še oni živeli sedaj! Premalo ljudij imam za tako podjetje, premalo!“

Med tem so prejezdili trg ter krenili proti hiši staroste, ki je stala za poldrugi streljaj stran od ceste.

„Stojte!“ zapove nakrat Kmitic.

Vsi obtanejo.

„Ali ste pripravljeni na smrt?“ jih vpraša kratko.

„Smo!“ odvrnejo oršanski pretepači.

„Lezli smo Hovanskemu v žrelo in ni nas požrl... Se-li še spominjate?“

„Dà!“

„Dandanes se moramo lotiti velikih rečij... Ako se nam posreči, podeli nam milostljivi kralj odlična dostojanstva... Jaz sem vam porok za to... Če se nam ne posreči, pa nas nataknejo na kole.“

„Kako bi se ne posrečilo?! Mora se posrečiti!“ reče Soroka, kateremu se zablinkajo oči kakor staremu volku.

„Gotovo se posreči!“ ponove ostali trije: Belous, Zavratinski in Ljubeneč.

„Moramo ugrabiti kneza hlevarja!“ reče Kmitic, nato umolkne, ker je hotel bržkone opazovati vtis teh besed na svoje

vojake. Pa tudi oni so le molčali; gledali so grozno lice svojega polkovnika ter si vihali brke.

„Kol je blizo, nagrada pa daleč!“ omeni Kmitic.

„Malo nas je!“ zamrmlja Zavratinski.

„Tu je nevarnejše nego s Hovanskim,“ dodá Ljubenec.

„Vojaki so vsi na trgu in pri knezu ni več nego dvanajst dvornikov,“ nadaljuje Kmitic. „Oni ničesar ne pričakujejo ter še niti sabelj nimajo.“

„Ako stavite vaša milost svojo glavo, čemu naj bi mi ne zastavili svojih?“ odvrne Soroka.

„Čujte!“ reče Kmitic. „Zvabiti ga moramo z zvijačo, ker drugače se nam ne posreči!... Jaz grem v sobo ter pridem čez kratko nazaj s knezom... Ako knez zasede mojega konja, zasedem jaz drugega in odrinemo... Ko odjezdimo za kakih sto ali poldrugo sto korakov, naj ga zagrabitá dva pod pazduho in potem poženemo konje v skok, kolikor bodo imeli sape.“

„Čujemo!“ odvrne Soroka.

„Ako pa ne pridem vèn s knezom,“ nadaljuje Kmitic, „ter zaslišite strel v sobi, takrat vstrelite straže in pripeljite mi konja, ko prihitim skozi vrata.“

„Čujemo!“

„A sedaj naprej!“ zapove Kmitic.

Odrinejo in čez četrť ure obstojé pred pragom starostove hiše. Tu je stalo šest suličarjev, štirje so pa bili pri vratih v dvorani. Na dvorišču se je kretalo pri kočiji nekoliko hlevarjev in predjezdecev, katere je nadzoroval nekaj dvornik, tujec, kakor se je spoznalo po kroju in lasulji.

Dalje poleg kolarne so vpregali konje še v dve drugi kočiji; dva orjaška možakarja sta nosila vanjo blazine in kovčege. Te je nadzoroval nekaj dvornik v črni obleki, podoben zdravniku ali zvezdogledu.

Kmitic se priglasí kakor prej po častniku, ki se čez kratko vrne ter ga pozove h knezu.

„Kako se imaš, plemič?“ vpraša veselo knez. „Tako naglo si me zapustil, da sem si mislil, da so napravile moje besede na te slab vtis ter niti nisem pričakoval, da bi te videl več tukaj.“

„V nikakem slučaju bi ne mogel oditi, predno se vam ne poklonim, svetli knez,“ odvrne Kmitic.

„Nu, pravkar sem si mislil, da je knez vojvoda vedel, komu je zaupal tako važno nalogo. Uporabim ugodno priložnost in ti dam tudi jaz nekaj pisem na važne osebe, med drugimi tudi na švedskega kralja. Toda čemu si tako oborožen kakor na boj?“

„Ker grem med zaveznike in prav tu v mestu sem slišal, in vi, svetli knez, ste mi potrdili, da je šel pred nedavnim tu mimo njihov polk, ki je pregnal celo Žoltarenkove lopove, kar pa ni čudno, ker vodi vojak po poklicu ta polk.“

„A kdo vendar?“

„Gospod Volodijeovski. Ž njim so šli: Mirski, Oskerko ter dva Skretuska; jeden izmed nju je znani Zbaražec, čegar ženo ste bili namenjeni oblegovati v Tikotinu. Vsi ti so se spuntali proti knezu in škoda je to velika, ker so vrli vojaki. Kaj hočemo? V ljudovladi se dobé bedaki, ki se nočejo puliti s Kozaki in Švedi za rdeče sukno.“

„Bedakov se nikjer ne manjka, zlasti v tej deželi!“ odvrne knez. „Tukaj so pisma, a kadar dospeš pred švedskega kralja, povej mu zaupno, da sem v duši isto takšen njegov pristaš, kakor moj stričnik, samo da sem primoran, kazati se od časa do časa nepristranskega.“

„Kdo se ne drži v takšnih okoliščinah takšne politike?“ odvrne Kmitic. „Tako ravnaajo vsi, zlasti oni, ki hočejo izvršiti kaj znamenitega.“

„Res, da je tako. Opravi mi vse dobro, dragi bratranec, in hvaležen ti bom. Tudi gledé nagrade ne zaostanem za knezom vojvodo.“

„Če ste, milostljivi knez, tako dobrotljivi, prosim vas nagrade že naprej.“

„Tako! Gotovo te je knez vojvoda slabo opremil na pot. Kača tiči v njegovi škrinji.“

„Ne mislite si, svetli knez, da vas prosim za denar. Nisem ga vzel od kneza hetmana, ne vzamem ga tudi od vas. Potujem na lastne stroške ter vzdržujem z lastnimi denarji svoj polk.“

Knez Bogoslav pogleda začudeno mladega viteza.

„Ej, že vidim, ti Kmitic nisi jeden izmed onih, ki gledajo na to, da bi jim kaj padlo iz tujih rok. Česa torej želiš?“

„Stvar je naslednja, svetli knez! Nisem si dobro premislil v Kejdanah, vzel sem s seboj konja žlahtne krvi, ker sem se hotel izkazati pred Švedi. Ne pretiram, če trdim, da boljšega in lepšega ni dobiti v kejdanskih hlevih. Sedaj pa mi je žal zanj, ker se bojim, da se bi mi preveč ne ogulil na kolovoznih potih ter na prenočiščih po krčmah. Tu se mi lahko pripeti vsak hip kaj; lahko pridem sovražniku v roke, nemara celo onemu Volodijevskemu, ki zelo streže po meni. Sklenil sem torej vas prositi, da ga blagovolite tu ohraniti in rabiti, dokler ne pridem ponj v ugodnejšem času.“

„Torej, prodaj mi ga!“

„Ni mogoče, ker to bi izgledalo tako, kakor bi prodal svojega prijatelja. Kolikokrat mi je že rešil življenje, ker me je odnesel iz najhujše bitke; vrhu tega pa ima še to lastnost, da v bitki grozno grize sovražnika.“

„Ej, takšnega konja imaš? Ali je res tako vrl?“ vpraša knez radoveden.

„Ali je vrl? Ko bi bil prepričan, da se, svetli knez, ne razsrdite, pa bi stavil sto cekinov, da nimate, svetli knez, takega v hlevu.“

„Nemara bi stavil tudi jaz, ko bi bil sedaj čas za takšno poskušnjo. Rad ga vzamem v rejo, dasi bi ga raje kupil. Toda kje imaš tega čudaka?“

„Pred vratmi ga drže ljudje. Čudak pa je res, pravim vam; sam turški sultan bi mi ga lahko zavidal. Tudi ni domačega

plemena, marveč izvira iz Anatolije, kjer je bil tudi jeden izmed prvih.“

„V takem slučaju pojdimo ga pogledat.“

„Sluga sem, svetli knez.“

Knez vzame klobuk in odideta.

Pri vratih so Kmiticevi ljudje držali dva osedlana konja, katerih jeden je bil res žlahtne krvi, črn kakor vran, z liso na čelu in na jedni nogi. Konj je zarezetgal, ko je zagledal svojega gospodarja.

„Ta je, že vem!“ reče knez Bogoslav. „Ne vem samo, ali je res takšno čudo, kakor si dejal, toda res lepa žival.“

„Inu, pripeljite ga!“ zakriči Kmitic. „Toda ne! Čakajte! Tam ga zasedem!“

Vojaki podajo konja; polkovnik skoči na sedlo, in ga jame voditi semtertje pred pragom. Pod izurjenim jezdecem je bil konj videti še dokaj lepši. Polkovnik se je vrtel ž njim naokrog, spreminjal hojo ter naposled prijezdil na kneza tako, da niso bile konjske nosnice dalje nego za korak od njegovega lica, ter zaklical:

„Halt!“

Konj je obstal kakor zidan.

„Nu, kaj?“ vpraša Kmitic.

„Zares, kakor pravijo: oči in noge so jelenove, hoja volčja, nosnice losove, prsi pa ženske!“ odvrne knez. „Vse je kakor je treba. Tudi povelje razume nemško.“

„Ker ga je jezdil moj tovariš Zend, ki je bil iz Kurlandije.“

„Uren konj!“

„O, svetli knez! Veter na polju vas ne vjame na njem.“

„Izurjen je moral biti tvoj tovariš, ker je tako izurjen njegov konj.“

„Izurjen pa je, izurjen. Stopa vam tako v vrsti, da smete, ko gre vrsta skokoma, spustiti uzdo, in on se vendar ne zmuzne ni za pol koraka iz vrste. Če ga hočete, svetli knez, poskusiti,

dam ga vam zastonj, ako se na dve sto korakov pomakne le za pol glave naprej.“

„To bi bilo največje čudo, da se ne bi pomaknil, če mu pustim uzdo.“

„Čudno in ugodno, ker ima človek prosti obe roki. Večkrat se je že pripetilo, da sem imel v jedni roki sabljo, a v drugi samokres, konj pa je šel, kamor je hotel.“

„Ba! Kaj pa tedaj, če se vrne vrsta?“

„Takrat se vrne tudi on pravilno kakor navadno.“

„Ni mogoče!“ reče knez. „Tega ne učini noben konj. Videl sem v Franciji konje kraljevih strelcev, predobro izurjene radi tega, da ne bi kazili dvornih obredov, a vendar jih je bilo treba voditi na uzdi.“

„Ta konj je pameten kakor človek... Izvolite sami poskusiti, svetli knez.“

„Daj ga sèm!“ reče po kratkem pomisleku knez.

Kmitic sam mu drži in knez skoči lahno na sedlo in potrka vranca po leskečem se vratu.

„Čudna stvar!“ reče. „Najboljši konji dobé na jesen ščetinasto dlako, ta pa je, kakor bi prišel iz vode. Na katero stran odrinemo?“

„Odrinemo najprej v vrsti naravnost in če svetli knez dovolite, proti gozdu. Pot je ravna in široka; v mestu pa bi pri vsakem koraku naleteli na ovire.“

„Nu, pa zdirjajmo proti gozdu!“

„Za dva streljaja naravnost. Spustite, svetli knez, uzdo ter poženite v skok... Dva naj jezdita na vsaki strani in jaz nekoliko zadaj.“

„Obstojte!“ zapove knez.

Vrsta obstoji ter krene na pot, ki drži iz mesta. Knez je bil na sredi.

„Naprej!“ zapove. „Iz mesta v skok!... Marš!“

Vrsta odrine in čez minuto je že dirjala kakor vihar. Oblak prahu jo zakrije očem dvornikov in hlevarjev, ki so se zbrali

pred hišo ter radovedno ogledovali to dirko. Izurjeni konji so že predirjali za jedno postajo ali še več, in Kmiticev vranec se ni pomaknil, dasi brez uzde, niti za ped naprej. Bili so že na koncu druge postaje. Sedaj se Kmitic ozre za seboj, vidi oblak prahu, skozi kateri se je bilo komaj zapazil starostin dvor ter pri njem stoječe ljudi, zakriči:

„Zgrabite ga!“

V tem trenutku zgrabita Belous in orjaški Zavratinski kneza za roki, da sta mu kar resknili v členih, držala ga z železnimi pestmi, in jameta zbadati z ostrogami svoja konja. Kmiticev vranec, stopajoč neprestano v sredi, ni zaostajal, niti pomaknil se naprej. Začudenje, obup, veter žvižgajoč okrog ušes, vse to je zavezalo knezu za nekaj časa jezik. Poskušal se je iztrgati enkrat, dvakrat, toda brezuspešno; samo roki sta mu močno zahreščali v zgibih.

„Kaj pomeni to?“ zakriči naposled. „Ste-li lopovi, ali kaj! ... Mar ne veste, s kom imate opraviti? ...“

Kmitic ga pa butne s samokresovo cevjo med pleča.

„Ne upiraj se, knez, drugače dobiš krogeljo v hrbet!“ reče.

„Izdajalec!“ zakriči knez.

„Kaj pa si ti?“ vpraša Kmitic.

In zdirjali so dalje.

XIII.

Dirjali so že dolgo po gozdu ter drvili tako, da se je zdelo, da drevesa beže v tem diru. Puščali so za seboj krčme, koče, smolarnice in tudi posamne vozove, ki so bili namenjeni k Pilviškam. Časih pa časih se je zvijal knez Bogoslav na sedlu, kakor bi poskušal, če bi se mar ne bilo mogoče zmuzniti, toda vsakokrat sta ga roki močnejše zboleli v železnih pesteh Kmiticevih vojakov, Kmitic mu je pa nastavljal vsak hip samokresovo cev med pleča. Bežali so dalje tako, da je padala bela pena kar v plasteh s konj.

Konečno je bilo treba pridržati konje, kajti Pilviške so ostale že tako daleč, da so bili pred proganjalci popolnoma varni. Nekaj časa so jezdili vsi molče, pokriti z oblakom sopare, ki se je kadila od konj.

Knez se dlje časa ni oglasil. Bržkone se je hotel pomiriti ter postati hladnokrven. Naposled vpraša:

„Kam me peljete?“

„To izveste, svetli knez, kadar bomo tam,“ odvrne Kmitic. Knez umolkne, a čez nekaj časa reče zopet:

„Ukaži tema capinoma, naj me spustita, ker sicer mi popolnoma zvijeta roke. Če mi to učinita, dam ju natakiniti na kol, sicer bodeta samo obešena.“

„Plemiča sta, pa ne capina!“ odvrne Kmitic. „Kar se pa tiče kazni, bo mogoče zamán vaša grožnja, ker še ne vemo, koga doleti prej smrt.“

„Ali pa veste, na koga ste dvignili roke?“ vpraša knez, in se obrne k vojakom.

„Vemo,“ odgovoré vojaki.

„Vrag vas vzemi!“ zakriči jezno knez. „Ali ukažeš tem ljudem, da me spusté ali ne?“

„Ukažem vam zvezati roke na hrbtu; to bo varnejše.“

„Ni mogoče!... Izpahnete mi jih popolnoma.“

„Koga drugega bi ukazal izpustiti na častno besedo, vi pa niste vajeni ostati mož-beseda,“ odvrne Kmitic.

„Dam ti besedo,“ odvrne knez, „da ne samo uidem pri prvi priliki iz tvojih rok, marveč te ukažem še raztrgati s konji, ako te dobim v svoje roke.“

„Kar ima biti, bodi“ odvrne Kmitic. „Ljubše pa mi je, da mi grozite, nego bi mi kaj obetali, pa lagali... Spustita mu roke ter držita samo za uzdo njegovega konja. Poglejte sem, svetli knez! Dovolj bo, da samo sprožim in imeli bodete kroglo v hrbtu. Ne zgrešim vas, ker nisem še nikogar. Sedite mirno na konju, ter ne mislite na beg!“

„Ne bojim se tebe, niti tvojega samokresa,“ reče knez ter stegne svoje otrpnele roke. Vojaka pa pograbita na obeh straneh konja za uzdo in tako so šli dalje.

Knez Bogoslav molči nekaj časa, potem pa reče:

„Očividno se mi sramuješ pogledati v obraz, gospod Kmitic, da se mi skrivaš za hrbtom.“

„Temu je baš nasprotno!“

Po teh besedah odstrani Zavratinskega, zgrabi sam knezovega konja za uzdo ter zre Bogoslavu naravnost v oči.

„Nu, kako vam je všeč moj konj? Ali nima vseh lastnostij, o katerih sem vam pravil?“

„Izvrsten konj!“ odvrne knez. „Če hočeš, pa ga kupim.“

„Lepa hvala! On zasluži boljšo usodo nego da bi moral nositi izdajalca.“

„Bedak si, gospod Kmitic!“

„Ker sem verjel Radzivilom!“

Znovič nastane molčanje, katero pretrga knez.

„Povej mi, gospod Kmitic,“ reče, „ali si prepričan, da se ti ni še zmešala pamet? Ali si že premislil, kaj si napravil, znoreli človek? Ali ti še ni padlo v glavo, da bi bilo bolje, ko bi te mati ne bila rodila? Ali ne veš, da bi se ne drznil kaj takega nihče učiniti, ne samo v Poljski, marveč v vsej Evropi?“

„Očividno ni posebno razumna ta vaša Evropa, ker sem vas jaz pograbil, vas držim in ne izpustim.“

„Takšnega prestopka ni moči izvršiti z zdravo pametjo!“ zakliče knez bolj samemu sebi.

„Oprostite, knez!“ odvrne Kmitic. „Pomnite, da ste v mojih rokah ter pomirite se s svojo usodo. Ne izgovarjajte zaman praznih besed. Pomoč vam ne dojde, ker mislijo vaši ljudje še vedno, da ste šli z nami prostovoljno. Nihče ni videl, ko so vas zgrabili moji ljudje, ker nas je zakrival prah; pa ko bi tudi tega prahu ne bilo, ne bi nas mogli opaziti ni hlevarji, niti straža. Čakali bodo kaki dve uri, potem se jeli vznemirjati in še le čez kakih pet, šest ur pošijejo poizvedovalce za nami. Takrat bomo mi že za Marijampoljem.“

„Kaj hočeš s tem?“

„Kaj drugega, kakor to, da nas ne dohité, kar se jim ne posreči, ako bi bili tudi takoj pognali za nami, ker mi imamo spočite konje, njihovi pa so utrujeni. V slučaju da nas tudi dohite, vam tudi nič ne koristi, kajti kakor resnično me vidite pred seboj, ustrelim vas v glavo, če ne bo drugače... Evo, kako je prišlo! Knez Radzivil ima dvornike, vojake, topove, dragonce, Kmitic pa ima le šestero ljudi, a vendar drži Radzivila za vrat.“

„In kaj potem?“ vpraša knez.

„Nič! Potem pojdem tjekaj, kamor mi bo všeč. Zahvalite, svetli knez, Boga, da ste še živi! Ako bi ne bil ukazal izliti ná-se danes zjutraj nekoliko veder vode, bili bi sedaj že na onem svetu, ali prav za prav v peklu, in sicer radi tega, ker ste luteranec in izdajalec.“

„Ti bi se drznil?“

„Ne da bi se hvalil, vendar trdim, da ne najdete, svetli knez, lahko podjetja, katero bi mi bilo pretežko. Pokazal sem vam že, kaj znam.“

Knez pogleda resnobno v junakovo lice ter reče:

„Vrag ti je zapisal na lice, da si pripravljen na vse in tudi pokazal si, kaj znaš. Dà, povem ti, celo mene samega je osupnil tvoj pogum, kar pa vendar ni lahka stvar.“

„Meni je vsejedno. Bodite hvaležni, svetli knez, Bogu, da ste še živi, to je vse!“

„Ne, gospod plemič. Pred vsem drugim pa smeš ti sam biti hvaležen Bogu... Če mi le jeden las pade z moje glave, vedi, da te Radzivil najdejo, ko bi se skril tudi pod zemljo. Zelo se motiš, ako računaš sedaj na to, češ, da živimo v neslogi ter da te Nesvežanje in drugi ne bodo iskali. Radzivilova kri se maščuje, vsaj za vzgled drugim, sicer bi ne bilo mogoče živeti v ljudovladi. Za mejo pa tudi ne boš varen. Nemški cesar te odda, ker sem knez nemške zveze, mejni grof brandenburški, je moj ujec, knez Oranski njegov svak in francoski kralj ter njegovi ministri so moji prijatelji. Kam se hočeš skriti? Turki in

Tatarji te prodajo, če bi jim bilo treba dati za-te tudi polovico bogastva. Na vsej zemlji ne najdeš prostora, kamor bi se skril.“

„Čudim se vam, svetli knez, da toliko skrbite za-me,“ odvrne Kmitic. „Dà, Radzivil, to je nekaj velikega!... Med tem pa mi je treba samo sprožiti...“

„Ne zanikujem, da bi to ne bilo mogoče. Večkrat se je že pripetilo, da je kak prostak umoril odličnjaka. Saj je tudi Pompeja ubil neki capin, a francoski kralji so ginili pod rokami ljudij nizkega stanu, pa tudi moj oče je bil umorjen na ta način. Samo to te vprašam: Kaj pa dalje?“

„Kaj bo dalje, to mi je vsejedno. Jaz se še nikdar nisem brigal za to, kaj bode jutri. Ako bo le treba boriti se z vsemi Radzivil, sam Bog vé, kdo komu bolj pogreje kašo. Nad mojo glavo visi že davno meč, med tem pa jaz mirno spim kakor polh. Sicer pa, če mi bo jeden Radzivil premalo, ugrabim še drugega in tretjega...“

„Vrag, vseč si mi, dragi sorodnik!... Ponavljam ti, da bi si mogel drzniti nemara ti sam v Evropi kaj takega. Ne skrbi ga nič; še misli ne na to, kaj bode jutri! Jaz zelo cenim pogumne ljudi, ker jih je čimdalje manj na svetu. Evo, pograbil je Radzivila ter ga drži kakor svojega. Kje si se rodil, plemič? Od kod si?“

„Sem oršanski praporščak.“

„Žal mi je, gospod praporščak, da izgubé Radzivila takega človeka, ker s takimi ljudmi se lahko izvrši vse. Ko bi mi ne bilo treba skrbeti za-se, pa bi se na vsak način, potrudil pridobiti te na svojo stran.“

„Prepozno je!“ odvrne Kmitic.

„Kajpada je prepozno,“ odvrne knez. „Obljubim ti pa, da te zaukažem ustreliti, ker zaslužiš, da umrješ kakor vojak... Pravi vrag si zares!... Ugrabil si me sredi mojih ljudij!“

Kmitic ne odgovori. Knez se zamisli nekaj časa, potem pa zakriči:

„Bes le plentaj! Če me izpustiš takoj, ne bom se maščeval! Daj mi samo častno besedo, da ne boš pravil tega, kar se je pripetilo, pa tudi svojim ljudem ukažeš, naj molče.“

„Ni mogoče!“ odvrne Kmitic.

„Hočeš odkupnine?“

„Nočem!“

„Čemu pa vraga si me torej ugrabil? Ne razumem!“

„Bilo bi predolgo praviti to. Izveste pozneje.“

„Kaj naj delava potoma drugega, če ne bova govorila? Priznaj mi, plemič, da si me ugrabil ob času, ko se te je polastila jeza in obup... in da sedaj sam ne veš, kaj bi počel z menoj.“

„To je moja stvar!“ odvrne Kmitic. „Da pa vem, kaj imam učiniti, se pokaže kmalu.“

Na Bogoslavovem licu se prikaže nestrpljivost.

„Nisi preveč zgovoren, gospod praporščak,“ reče, „toda odgovori mi odkritosrčno vsaj na jedno vprašanje: Ali si že nameraval tačas, ko si šel k meni na Podlesje, da se lotiš moje osebe, ali pa ti je to še le pozneje prišlo v glavo?“

„Na to vprašanje vam lahko odkritosrčno odgovorim, ker tudi mene samega že srbi jezik, da vam povem, radi česa sem vaju oba zapustil in, dokler bom živ, nikdar več ne bom vajin pristaš. Knez-vojvoda vilenski me je premamili ter me pripravil k temu, da sem mu prisegel na sveto razpelo, da ga ne zapustim do smrti...“

„Nu, prekrasno vztrajaš v svoji prisegi... Ni ti kaj reči!“

„Dà!“ zakliče krepko Kmitic. „Če sem s tem pogubil dušo, kdo je temu kriv drug nego vidva?... Toda zanašam se na usmiljenje božje ter sem raje pogubljen, raje gorim na veke, nego bi še z zavestjo prostovoljno dalje grešil ter služil izdajstvu. Naj se me usmili Gospod!... Toda stokrat raje gorim v peklu, ker goret bi tudi takrat, ko bi vama služil. Pri tem ne izgubim ničesar... Imel pa bom vsaj ta izgovor na sodbi, da nisem vedel, kaj sem prisegel. Ko sem pa izvedel, da je prisega merila

na izdajstvo domovine, na pogin imenu poljskemu, takrat pa sem prelomil prisego... A sedaj me pa sodi, Gospod!"

„K stvari! Le k stvari!“ reče mirno knez.

Toda Kmitic je težko dihal, jezdil nekaj časa molče z nagrbnčenim čelom in gledal srpo v tla.

„Le k stvari!“

Kmitic strese glavo, kakor da bi se prebudil iz snú, ter nadaljuje:

„Verjel sem knezu hetmanu kakor lastnemu očetu. Dobro se spominjam onega večera, ko je hetman razglasil svoje združenje s Švedi. Kaj sem takrat pretrpel, to vé sam Bog. Polkovniki so zmetali svoje bulave k nogam izdajalca, jaz pa sem stal kakor stolp, z rdečico sramote na licu, ker so mi zaklicali v obraz: „izdajalec!...“ In kdo je rekel to?... Ej!... bolje bi bilo, da se tega ne bi spominjal, da se ne bi spozabil ter pogнал si kroglijo v glavo!... Vidva sta me pripravila k temu.“

Pri teh besedah obrne Kmitic na kneza svoj grozen pogled, ki je izražal vse sovraštvo, kakoršno je gojil do Radzivilov. To sovraštvo se mu je pokazalo na licu kakor zmaju, ki je splezal iz brloga na beli dan, da tu popade človeka. Med tem pa je knez mirno zrl razjarjenega polkovnika.

„To je zanimivo,“ reče. „Le nadaljuj!“

Kmitic spusti uzdo knezovega konja ter sname čapko, da si ohladi glavo.

„V oni noči,“ nadaljuje Kmitic, „sem šel h knezu hetmanu, in mu hotel odpovedati službo, prelomiti prisego, zadaviti ga z lastnimi rokami ter s smodnikom spustiti Kejdane v zrak, naj bi se zgodilo potem, kar hoče. On je tudi vedel, da sem pripravljen na vse ter ni zaman pripravil samokrese v zaboju... Nič ne dé, sem si mislil, če me tudi ubije! Toda prišlo je nasprotno; začel me je pomirjati, kazati mi takšen pogled v prihodnost, predstavljati se kot rešitelja domovine, da sem se dal pregovoriti, da se je končno zgodilo, kar menda že veste.“

„Knez te je prepričal!“ reče Bogoslav.

„Ni me samo prepričal, še padel sem mu k nogam!“ zakriči Kmitic. „V tem hipu sem videl v njem jedinega rešitelja domovine, da sem se mu udal kakor vragu z dušo in telesom, da sem bil pripravljen skočiti zanj raz kejdanski stolp.“

„Domišljeval sem si, da bo takšen konec,“ omeni Bogoslav.

„Kaj sem izgubil v tej službi, o tem niti ne govorim, toda učinil sem marsikaj važnega zanj. Ohranil sem svoj polk v poslušnosti, ki je še sedaj ostal pri knezu, Bog daj, da v njegov pogin! Velik del spuntanih vojakov sem pobil in posekal... Omadeževal sem si svoje roke z bratsko krvjo, ker sem hotel s tem služiti domovini. Duša me je bolela, ko sem ukazal postreljati vrle vojake. Resnica, pogostoma sem se vznemirjal radi tega, a to tem več, ker ni držal knez svojih obljub. Toda misli sem si: bedak sem, on pa je moder človek; to pomeni, da mora biti tako. Še le sedaj, ko sem izvedel iz pisma o zastrupljenju zaveznikov, se mi je ognusil popolnoma. Tako je torej? Tako se vidva bojujeta! Zastrupiti vojake! To ima biti hetmanov, Radzivilov način? In takšna pisma naj jaz raznašam“

„Ti ne razumeš politike, plemič!“ mu seže v besedo Bogoslav.

„Vrag vzemi takšno politiko! Naj se ukvarjajo s takšno politiko izdajalci, ne pa plemič, kateremu je Bog dal plemenitejšo kri, ob enem pa tudi dolžnost, naj rabi v boju sabljo, ne pa strupa ter naj ne sramoti svojega imena!“

„Radi teh pisem si torej zapustil Radzivila?“

„Ne, ne radi pisem! Zmetal bi jih v ogenj, ko bi me bila ona ujezila!... Poprej bi se odrekel poslanstva, toda ker sem ga že enkrat prevzel, ga ne pustim... Vrh tega ne vem, kaj me je razljutilo? Nakrat mi je prišel v glavo sum, da hočete nemara vi zastrupiti vso domovino tako, kakor on one vojake... Nu, hvala Bogu, da sem se še streznil o pravem času, kajti glava mi je gorela kakor granata. Imel sem še toliko moči, da sem vas izkušal ter izvedel vse.“

„Od koga? Od mene?“

„Dà. Bog mi je pomagal, da sem vas, izkušenega politika, ne gledé na svoje prostaštvo speljal na led. Dasi so mi vstajali lasje po koncu na glavi, vendar sem vas poslušal potrpežljivo do konca... O izdajice! O, peklenščeki in pridaniči. Kako da vas še ni zemlja požrla? Torej s Hmelnickim, s Švedi, z mejnim grofom, z Rakočim, dà z vragom samim ste sklepali zvezo na pogin ljudovlade!... Razdeliti, prodati, raztrgati jo hočete, kakor volkovi psa, v zahvalo za vse dobrote, s katerimi je vas obsipala, za vsa dostojanstva, za katera vas zavidajo zamejni kralji. Med tem pa se vi nočete zmeniti niti za solze, niti za muke!... Kje je vaša vest, kje vera, kje poštenje?... Kaka spaka vas je rodila?...“

„Poslušaj me, plemič!“ seže mu knez v besedo. „V tvojih rokah sem in lahko me umoriš, toda prosim te samo jedno: ne bodi mi nadležen!“

Oba umolkmeta. Toda iz Kmiticevih besed je bilo moči razvideti, da je polkovnik izvedel od diplomata golo resnico in da je knez napravil veliko neumnost, ko mu je razkril svoje in hetmanove najtajnejše namene. To mu je ranilo samoljubje, radi česar tudi ni skrival slabe volje, ko je dejal:

„Ne pripisuj tega le lastnemu bistrumju, gospod Kmitic, da si izvedel od mene resnico. Govoril sem resnico, ker sem si mislil, da pozna knez vojvoda boljše svoje ljudi ter rabi za ta posel človeka, ki zasluži zaupanje.“

„Resnica, knez vojvoda je poslal k vam človeka, ki zasluži zaupanje,“ odvrne Kmitic, „toda vi ste je izgubili. Odslej vam bodo služili samo lopovi.“

„Ako ni bil način, na kateri si me ugrabil, lopovski, naj mi priraste v prvi bitki sablja k roki.“

„To ni nič drugega nego zvijača, katere sem se naučil v dobri šoli. Hoteli ste spoznati Kmitica, pa ste ga spoznali... Tako vsaj ne pridem s praznimi rokami k našemu milostljivemu kralju.“

„Mar si misliš, da mi pade le jeden las iz glave od rok Jana Kazimira?“

„To ni moja stvar; jaz nisem sodnik.“

Kmitic nakrat vstavi konja.

„Hej!“ reče. „A pismo kneza vojvode? Ali je imate pri sebi?“

„Ko bi je tudi imel, ne dal bi ga!“ odvrne knez. „Pisma so ostala v Pilviškah.“

„Preiščite ga!“ zapove Kmitic.

Vojaki pograbiijo znovič kneza za roki. Soroka mu jame iskati po žepih. Kmalu najde pismo.

„Tukaj je jedna priča proti vam in vašemu delovanju,“ reče Kmitic in vzame Soroki pismo iz rok. „Iz njega poizvešta poljski in švedski kralj o vajinih namenih ter o tem, komu vi služite. Vaše izdajstvo splava kakor maslo navrh. Vrh tega imam še pisma vojvode na švedskega kralja, na Wittemberga in Radiejevskega... Dasi ste mogočni in veliki, vendar ne vem, če vam ne bo pretesno v tej domovini, ko vama oba kralja prisodita za vajina izdajstva zaslužen plačilo.“

Knezove oči grozno zabliskajo. Toda premagal je svojo jezo ter dejal:

„Dobro, plemič, dobro!... Bori!a se bova na življenje in smrt!... Še se srečamo!... Provzročiš nama lahko dokaj zla, a vendar pravim, da do današnjega dne ni postopal nihče tako podlo, kakor ti. Toda gorje tebi in tvojim podložnim!“

„Branil se bom s sabljo, svoje ljudi pa imam s čem odkupiti!“ odvrne Kmitic.

„Me li smatraš zastavljencem?“ reče knez.

In navzlic jezi se je svobodno oddahnil. Razvidel je namreč v tem trenutku, da ne grozi njegovi osebi nevarnost, ker je prepotreben Kmiticu. Za to pa je tudi sklenil, okoristiti se s slučajem.

Med tem poženejo znovič v dir, in čez jedno uro zapazijo dva jezdeca, katerih vsak je vodil par tovornih konj. Bila sta Kmiticeva vojaka, katera je odpravil naprej iz Pilvišek.

„Nu, kaj je z vama?“ vpraša ju Kmitic.

„Najini konji so zelo utrujeni, vaša milost, ker še nismo počivali doslej.“

„Kmalu si odpočijemo!...“

„Tam na ovinku je videti koča; mogoče je krčma.“

„Naj je krčma ali ne, treba se je oddahniti. Stražnik zdirjaj naprej ter pripravi krmo za konje!“

„Čujem, gospod polkovnik!“

Soroka požene konja, ostali pa jezdarijo počasi za njim. Knez je jezdil med Kmiticem in Ljubencem ter se na videz popolnoma pomiril. Bilo je videti, da ga je utrudilo potovanje ter da se je spoprijaznil s položajem, v kakoršnem se je nahajal. Pobesil je glavo na prsi ter imel zaprte oči. Le semtertje je pogledal po strani Kmitica, pa zopet Ljubenca, ki sta držala vajeti njegovega konja, kakor bi premišljeval, katerega bi lažje nadvladal ter zbežal.

Med tem se približajo h koči, stoječi poleg pota na koncu gozda. Ni bila to sicer krčma, marveč kovačnica in kolarna ob enem, pri kateri so popotniki obstajali radi podkovanja svojih konj ter popravi vozov. Med kovačnico in cesto se je nahajalo neveliko dvorišče, obraščeno z redko travo, ki ni bilo ograjeno s plotom. Tam so se valjali ostanki koles in polomljenih voz, toda popotnikov ni bilo. Samo Sorokin konj je stal privezan k stebru. Soroka pa se je pogovarjal v kovačnici s kovačem Tatarjem in njegovima pomočnikoma.

„Kaj mršavo južino bomo imeli,“ reče knez smehljaje se. „Kakor je videti, ne dobimo tu ničesar.“

„Mi imamo hrano in žganjico s seboj,“ odvrne Kmitic.

„Izvrstno! Treba se je okrepčati.“

Konečno obstanejo. Kmitic vtakne samokres za pas, skoči s konja, prepusti ga Soroki, zgrabi zopet za uzdo knezovega konja, katerega pa ni pustil Ljubenec na drugi strani iz rok.

„Svetli knez, izvolite stopiti s konja!“ reče Kmitic.

„Čemu? Jem in pijem lahko na konju!“ odvrne knez in se skloni proti njemu.

„Prosim, stopite na tla!“ ponovi grozno Kmitic.

„Ti pa se vderi v zemljo!“ zakliče knez s strašnim glasom ter izdere po bliskovo urno samokres Kmiticu izza pasu ter mu ga sproži v obraz.

„Ah!“ zakriči polkovnik ter pade.

V tem hipu vzbode knez konja z ostrogami, da se ta kar vzpne po koncu; na to pa se zavrti proti Ljubencu ter ga udari z vso močjo s samokresom med oči. Ljubenec presunljivo zakriči ter pade s konja.

Predno so se ostali ozrli ter razumeli, kaj se je zgodilo, zdirja knez z dvorišča na cesto ter požene po bliskovo proti Pilviškam.

„Drži, drži! Bij ga!“ se razlegajo glasovi.

Trije vojaki, hi so še sedeli na konjih, zdirjajo za njim. Soroka pa pograbi puško, slonečo ob steni, ter jame meriti za begunom. Toda konj se je raztegnil kakor srna ter letel urno kakor tatarska pšica. Med tem poči strel. Soroka skoči iz dima, da bi videl posledico svojega strela; zasloni si pred solncem z roko oči ter reče:

„Nisem ga zadel!“

V tem hipu pa izgine Bogoslav za cestnim ovinkom in za njim tudi preganjalci.

Stražnik se obrne h kovaču in njegovima pomočnikoma, ki so osupnjeni gledali, kaj se je zgodilo, ter zakliče:

„Vode!“

Kovači skočijo k vodnjaku, Soroka pa poklekne k nepretnično ležečemu Andreju. Kmiticevo lice je bilo pokrito s sajami in zalito s krvjo; oči je imel zaprte, leve obrvi, trepalnice in brke osmojene. Stražnik jame najprvo tipati njegovo glavo. Tipal je dolgo in previdno, potem pa zamrmrljal:

„Glava je cela.“

Toda Kmitic ni pokazal znamenja življenja in kri mu je na vso moč tekla z lica. Konečno so kovači prinesli vedro vode

in cunjo za brisanje krvi. Soroka jame počasi in previdno omivati Kmiticevo lice.

Konečno se mu izpod krvi in saj pokaže rana. Kroglja je globoko razorala Kmiticevo levo lice ter odtrgala konec ušesa.

Soroka jame tipati, če je še kost nepoškodovana. Čez nekaj časa se prepriča, da je še cela ter se globoko oddahne. Ob enem pa je začutil tudi Kmitic vpliv mrzle vode ter se jel zavedati. Lice mu je strepetalo in globok vzdihljaj se mu je izvil iz prs.

„Živ je ... Nu, hvala Bogu!“ zakliče radostno Soroka. In debela solza mu strklja po licu.

Med tem se na ovinku ceste pokaže Belous, jeden izmed onih treh vojakov, ki so zdirjali za knezom.

„Nu, kaj?“ vpraša Soroka.

„Nič!“ odvrne vojak ter mahne z roko.

„Ali se ona kmalu vrneti?“

„Ona dva se več ne vrneti.“

Stražnik položi s trepetajočimi rokami Kmiticevo glavo na prag kovačnice ter skoči na noge.

„Kako to, da se ne vrneti?“

„Gospod stražnik, on je čarovnik! ... Prvi ga je došel Zavratinski, ker je imel najboljšega konja in za to, ker se mu je knez pustil ujeti. Pred najinimi očmi mu je izdrl iz rok sabljo ter ga pobil ... Vitkovski je bil bliže pri njem, torej mu skočil na pomoč. Toda pred mojimi očmi je podrl tudi njega, da ni imel časa niti zakričati! ... Nu, in jaz si nisem več drznil, da bi se ga lotil. Gospod stražnik, on se morda še vrne!“

„Nu, saj itak nimamo kaj delati tukaj,“ reče Soroka. „Na konje!“

In nemudoma jame vezati nosilnice med dvema konjema za Kmitica. Dva vojaka pa sta na povelje Soroke stopila s puškami v rokah na cesto, ker se je bilo bati, da se knez še vrne.

Toda knez prepričan, da Kmitic ne živi več, se je mirno vrnil v Pilviške.

O mraku mu pride naproti oddelek jezdecev, ki ga je bil poslal Peterson, ker se je že jel vznemirjati, da kneza tako dolgo ni nazaj.

Ko častnik zagleda kneza, skoči k njemu.

„Svetli knez! . . . Nismo vedeli . . .“

„Nič ne dé!“ seže mu knez v besedo. „Jezdil sem konja nekaj časa v družbi plemiča, od katerega sem ga kupil.“

Čez nekaj časa pa doda:

„In dobro sem ga plačal!“

(KONEC DRUGEGA ZVEZKA.)

I.

Zvesti Soroka je vodil svojega polkovnika po temnem gozdu; vedel ni, kaj mu je početi, kam naj se obrne. Kmitic ni bil samo ranjen, marveč tudi gluhi vsled strela. Soroka je sedaj pa sedaj namakal cunjo v posodi z vodo, ki je visela ob konju, ter mu otiral lice. Večkrat se je tudi ustavil, da je pri potokih in jarkih iznova napolnil posodo z vodo. Toda naj so že stali ali pa jezdili, Kmitica le niso mogli spraviti k zavesti. Ležal je kakor mrtev, da sta se spremljajoča ga vojaka, manj izkušena nego Soroka, jela že bati za njegovo življenje.

„On ostane živ,“ odvrne jima stražnik. „Čez tri dni bo že sedel na konju, kakor vsakdo izmed nas... Samo oglušil je nekoliko!...“

Čez jedno uro odpre Kmitic res oči. Iz ust se mu izvije samo besedica:

„Piti!“

Soroka mu poda čutarico s čisto vodo k ustom, toda pokazalo se je, da je povzročilo odpiranje ust Andreju neznansko bolečino. Ni mogel piti, toda zavest ga ni več zapuščala. Pa tudi vprašal ni po ničemur, kakor bi se ničesar ne bil spominjal. Z široko odprtimi očmi se je oziral po gozdu, v plavkasto nebo, ki je gledalo skozi drevje in po svojih tovariših; videti je bil kakor človek, ki se vzbudi iz snu, ali pa, ki se strezne po pijančevanju. Niti zastokal ni, ko mu je prevezoval Soroka rano, za-

tečeno s krvjo, ter jo izpiral s hladno vodo; da celo opaziti je bilo na njem, da mu to dobro de.

„Jutri, gospod polkovnik, preide gluhoti,“ ga je tolažil Soroka. „Bog dá, da še ozdravite.“

V resnici so se mu polajšale pred večerom bolečine nekoliko. Pred solnčnim zahodom se je zdramil popolnoma ter nakrat vprašal:

„Kaj tu tako šumi?“

„Šumi? Tu ničesar ne šumi,“ odvrne Soroka.

Bržkone je šumelo samo v Andrejevi glavi, kajti večer je bil krasen. Zahajajoče solnce je prodiralo s svojimi žarki tu pa tam skozi goščavo ter obsevalo njena tajna skrivališča. V ozračju je vladala tišina; v predsledkih je padalo suho listje z dreves. Časih se je tudi zaslišal šum preplašene zverjadi, ki je bežala pred jezdec.

Večer je bil hladen, toda Andreja se je polasčevala vročnica, da je jel blesti.

„Svetli knez“ je dejal zmočen, „med nama se bo vršila borba na življenje in smrt!“

Naposled se je popolnoma stemnilo in Soroka je jel misliti na prenočišče. Ker so pa dospeli na močvirnat svet, da so se pogrezovala konjem kar kopita v zemljo, so jezdili dalje, da bi dospeli na kako višino.

Jezdili so dobri dve uri, toda močvirja še ni bilo konec. Med tem je postalo zopet svetleje, ker je na nebo priplavala polna luna. Soroka, ki je jezdil spredaj, je nakrat zdrknil s sedla ter jel ogledovati tla.

„Konji so korakali tukaj“ reče, „kakor se spozna po sledi v blatu.“

„Kdo je mogel jezditi tukaj, kjer ni nobene poti,“ odvrne vojak, ki je podpiral Kmitica.

„Toda sled je tukaj — in še prav mnogo stopinj. Evo tam med smrekami jih lahko razločno vidimo.“

„Nemara so bili tukaj pastirji z govedo.“

„Ni mogoče. Sedaj ni čas paše po lesovih. Razločno je videti konjska kopita... Nekdo je moral jezdit tu mimo. Prav bi bilo, ako bi našli tu kako logarsko kočo.“

„V takem slučaju pojdimo za sledom!“

„Seveda.“

Soroka zasede znovič konja in odjezdi naprej. Sledovi kopit so se videli čimdalje razločnejše na mehki zemlji in bili, kolikor se je dalo opaziti pri mesečni svitlobi, še popolnoma sveži. Toda konji so gazili blato do kolen. Vojaki so se že bali, da obtiče, če zagazijo še v večjo mlakužo, toda kmalu se je pokazalo, da se nahajajo na pravi poti, ker so ovohali smrad dimu in smole.

„Bržkone mora biti tukaj kaka smolarna,“ reče Soroka.

„Evo tam se vidijo iskre,“ odvrne vojak.

V daljavi je bil res videti dim, združen s plamenom, okrog katerega so sikale iskre.

Ko dospejo bliže, zagledajo kočo, vodnjak in prostorno kolnico, napravljeno iz smrekovih brun. Utrujeni konji zarezgečejo, kmalu na to se oglasi razgetanje tudi izpod kolnice. Obenem se tudi prikaže pred vojaki neki človek v kožuhu z volno od zunaj.

„Koliko vas je?“ vpraša prišlece.

„Kmet! Čegava je ta smolarna?“ vpraša ga Soroka.

„Kdo ste vi? Odkod ste dospeli semkaj?“ vpraša znovič smolar z glasom, ki je izdajal strah in začudenje.

„Ne boj se,“ odvrne Soroka. „Nismo razbojniki.“

„Pojdite svojo pot; tu nimate ničesar iskati!“

„Umolkni ter povedi nas v kočo, dokler te prosimo. Ali ne vidiš, da prinašamo ranjenca?“

„Čegavi ste?“

„Pazi, kmet, da ti ne pošljem odgovor iz puške. Boljši smo gotovo nego ti. Spremi nas takoj v sobo, ako ne, spečem te v tvoji lastni smoli.“

„Sam se vas res ne ubranim, toda nas je več... Živi ne pojdete odtod.“

„Tudi nas se nabere več, samo sprejmi nas!“

„Nu, pa pojdite, to ni moja stvar.“

„Daj, kar imaš prigrizniti, in pa žganjice. Prinesli smo gospodarja, ki vse to bogato poplača.“

„Ako pride živ odtod.“

Po teh besedah odidejo v kočo, kjer je na ognjišču .plapolal ogenj; iz loncev okrog ognja pa je duhtelo meso. Soba je bila dovolj prostorna in Soroka je takoj pri vstopu zapazil ob steni šest ležišč, pokritih z ovčjimi kožami.

„Tukaj prebiva cela družba,“ je zamrmrljal tovarišem. „Pripravite puške in čuvajte. Pazite na smolarja, da ne uide. Nocojšnjo noč naj prenočé na dvorišču, ker mi se ne umaknemo iz sobe.“

„Gospodarjev nocoj ne bo,“ reče smolar.

„Tem bolje. Se nam vsaj ne bo treba prepirati za prenočišče, jutri pa itak odrinemo dalje. Med tem pa nam daj govedine, ker smo lačni, konjem pa prinesi ovsa.“

„Odkod naj vzamem pri smolarni oves, velmožni gospod vojak?“

„Čuli smo rezgetati konje pod kolnico, torej moraš imeti tudi oves. S smolo jih ne krmiš.“

„To niso moji konji.“

„Naj so tvoji ali ne, jesti vendar morajo, kakor tudi naši. Urno kmet, le urno, ako ti je draga tvoja koža.“

Smolar ni odgovoril. Med tem so vojaki prinesli spavajočega polkovnika v sobo ter ga položili na ležišče. Na to so sedli k večerji, ki jim je zelo teknila. Imeli so govedino z zeljem, a v čumnati je našel Soroka precejšnjo steklenico žganjice.

Toda poslednjo je le sam poskusil nekoliko; ni je dal piti tovarišema, ker je sklenil, da hoče biti previden. Ta prazna koč s šestimi ležišči, pa kolnica, v kateri je rezgetala čreda konj, mu je bila zelo sumljiva. Zdelo se mu je naravnost, da mora to biti nekak roparski brlog, tem bolj, ker je zapazil v čumnati, iz katere je prinesel steklenico, dokaj orožja, obešenega po stenah, na-

plenjenega bržkone po plemiških hišah. V slučaju, ko bi se vrnili nenavzoči prebivalci te koč, ni bilo pričakovati od njih ne le gostoljubja, marveč niti usmiljenja. Soroka je torej sklenil, da se polasti koč ter se pogodi zastran nje z gospodarjem.

Pred vsem drugim je potreboval tudi miru za Kmiticevo zdravje, kateremu bi utegnilo škodovati daljše potovanje. Isto tako je bilo treba pomisliti na njih lastno varnost.

Soroka je bil izkušen vojak, ki ni poznal strahu. Toda pri spominu na kneza Bogoslava ga je vendar-le jelo biti strah. Služil je Kmiticu že od mladih nog, in verjel slepo ne le v junaštvo, marveč tudi v srečo mladega gospodarja. Večkrat je videl njegova dela, katerim gledé junaštva ni bilo para, ker so bila združena z norostjo, ki pa so se vedno posrečila. Udeležil se je s Kmiticem vseh napadov na Hovanskega, udeležil se vseh pretepov, naskokov, prež, ugrabljenj ter naposled dospel k prepričanju, da premore mladi gospodar vse, da reši sebe in svoje iz vsake nevarnosti. Kmitic je torej bil zanj vzor največje moči, nekakega nadčloveškega bitja, — toda sedaj se mu je očitno izneverila sreča, ker je priletela kosa na kamen. Kmitic je nalletel na boljšega nego je bil sam. Kako je moglo biti temu drugače? Mož, ki ga je že imel Kmitic v svojih rokah, je bil zmožen, da se mu je neoborožen izmuznil, marveč ranil je še Kmitica, pobil njegove vojake in jih tako osupnil, da so se kar razprašili, boječi se, da bi se ne vrnil. Bil je to čudež za Soroko, ki je odmajeval z glavo, ko je premišljeval vse to. Vse drugo je menil prej doživeti, samo tega ne, da bi se našel kdo, ki bi ugnal Kmitica v kozji rog.

„Ali se mu je že res izneverila sreča?“ je mrmljal sam pri sebi, oziraje se zamišljen naokrog.

Dasi je šel nekoč za Kmiticem z zaprtimi očmi nad Hovanskega, obkoljenega z osemdeset tisoč mož broječo armado, mu je vendar zagomazelo sedaj pri spominu na tega dolgolasega kneza z deklinškimi očmi in pobarvanim licem po hrbtu. Sam ni vedel, kaj mu je početi. Zgrozil se je pri misli, da treba jutri

odriniti na cesto, kjer jih nemara sreča sam strašni knez, ali njegovi lovci. Uprav radi njih je krenil s ceste v gozd in sedaj želel ostati v tej leseni koči, dokler se ne utrudijo ter opusté daljši lov.

Pa tudi iz drugih razlogov se mu je zdelo kaj varno to zavetje. Rad bi bil poizvedel, pri čem je; ukazal je torej vojakom, naj stražijo pri vratih in oknih, sam pa se je obrnil k smolarju:

„Vzemi, kmet, svetilnico ter pojdi z menoj.“

„Svetilnice nimamo, pač pa vam posvetim z bakljo.“

„Vsejedno mi je; sveti s čemur hočeš... V slučaju nepredvidnosti zgoré ne moji, marveč tvoji konji.“

Na tak odgovor se je kmalu našla svetilnica v čumnati. Soroka ukaže kmetu stopati naprej, sam pa koraka za njim s samokresom v roki.

„Kdo prebiva v tej koči?“ vpraša ga potoma.

„Gospodje.“

„Kako se imenujejo?“

„Tega ne smem povedati.“

„Pazi kmet ter ne prikrivaj ničesar, sicer ti takoj pošljem kroglo v glavo.“

„Jaz vam ne prikrivam ničesar, kajti ko bi hotel, povedal bi vam kako izmišljeno ime in vi bi se morali zadovoljiti s tem.“

„Prav imaš! Ali jih je mnogo?“

„Starec je, dva sinova ter dva služabnika.“

„Ali so plemiči?“

„Seveda plemiči.“

„Ali živé vedno tukaj?“

„Časih so tukaj, časih pa Bog vé kje.“

„Odkod imate te konje?“

„Gospodje jih priženejo, a odkod, to le sam Bog vé!“

„Povej mi resnico, ali niso tvoji gospodarji cestni roparji?“

„Jaz ne vem, gospod. Vem samo to, da jemljejo in priženó konje, toda odkod, — tega ne vem.“

Tako sta se razgovarjala in dospela h kolnici, iz katere je bilo slišati smrčanje konj. Stopila sta vanjo.

„Sveti mi!“ zapove Soroka.

Kmet dvigne svetilnico kvišku ter gre z lučjo od jednega konja do drugega. Soroka pa je kot veščak gledal ter majal z glavo, mlaskal z jezikom in mrmljal:

„Pokojni Zend bi jih bil vesel... Tu so poljski in morskovski konji... a ta valah je iz Nemčije, takisto tudi ona kobila... Izvrstni konji... S čem jih krmiš?“

„Da se vam ne zlažem, gospod vojak, vam povem, da sem že v spomladi obsejal dve njivi z ovsem.“

„Torej tvoji gospodarji vodijo že od pomladi semkaj konje.“

„Ne; toda poslali so semkaj svojega delavca z naročilom, naj zasejem oves.“

„Torej si njihov sluga?“

„Bil sem njihov, dokler niso odšli na vojno.“

„Na kakšno vojno?“

„Ko bi jaz vedel to? Šli so že lansko leto ter se šele letos vrnili.“

„A čegav si ti sedaj?“

„Tu je kraljevi gozd.“

„Kdo te je nastanil tu v smolarnici?“

„Kraljevi logar, gospodarjev sorodnik, ki je ž njim vred pripeljal semkaj konje. Ko je pa ž njimi odšel, se ni več vrnil.“

„Ali obiskujejo gostje gospodarje?“

„Semkaj nihče ne zajde, ker je naokrog neprehodno močvirje, čez katero drži le jeden prehod. Čudim se le, da ste vi našli pot semkaj, kajti kdor je ne najde, pogine v blatu.“

Soroka je hotel takoj odgovoriti, da dobro pozna ta prehod in gozd, toda po kratkem pomisleku je sklenil raje molčati; vpraša torej:

„Ali je velik ta gozd?“

Kmet očividno ni razumel vprašanja.

„Kaj pravite?“

„Kako daleč sega gozd?“

„Oj! kdo bi to vedel; neznano je, kje mu je začetek in kje konec. Jaz še nisem videl niti prvega, niti drugega.“

„Prav!“ odvrne Soroka ter ukaže kmetu, naj se vrne v sobo, na kar tudi sam gre v kočo.

Potoma je premišljeval, kaj mu je početi, ter omahoval pri tem. Od jedne strani ga je napadala skušjava, da bi v nenavzočnosti gospodarjev pobral konje ter zbežal ž njimi. Plen bi bil bogat in dobri konji so že zdavnaj delali veselje staremu vojaku, toda od druge strani se mu je vsiljevalo vprašanje, kaj potem? Vzeti jih, bi bilo lahko, toda krog in okrog je močvirje in čez pa samo jeden prehod; torej kako ga najti? Enkrat se jim je posrečilo, toda lahko da jim spodleti drugič. Iti po sledu konjskih kopit bi nič ne hasnilo, ker so bivalci bili gotovo toliko premedeni, da so napravili nalašč več napačnih sledov, ki držé naravnost v globel blata. Soroka je dobro poznal ljudi, ki plenijo ali kradejo konje.

Dolgo je mislil in mislil ter se naposled udaril s pestjo po čelu.

„Bedak sem!“ zamrmlja; „saj lahko vzamem tega kmeta, da mi pokaže pot na cesto.“

Nakrat pa se zgrozi, ko izpregovori poslednjo besedo.

„Na cesto? A tam je knez s svojimi lovci... Vrag ga vzemi!... Žal mi je pustiti teh petnajst konj,“ dodá s takšno žalostjo, kakor da bi redil že od mladih nog te konje. „Ne, očitvidno se nam je izneverila sreča. Treba bo sedeti v koči, bodisi že z dovoljenjem, ali brez dovoljenja gospodarjev, dokler ne ozdravi Kmitic. Potem pa naj ugame polkovnik sam, kaj nam je početi dalje.“

Tako premišljuje se vrne v kočo. Vojaka sta stražila pri vratih in, dasi sta videla od daleč svetilko, isto, katero sta Soroka in smolar vzela s seboj iz koč, vendar sta se morala oglašiti, predno sta ju spustila v koč. Soroka je dal naročilo, da se

straže zamené o polnoči, sam pa je legel na ležišče poleg Kmitica.

V koči je zavladata tišina, samo ščurki so začeli svojo navadno godbo in v stranski sobi so jele škrbati miši. Bolnik se je tu pa tam vzbudil ter jel glasno blesti in Soroka je dobro čul njegove pretrgane besede:

„Oprosti, milostljivi kralj... Oni so izdajalci... Izpovem vse njihove tajnosti... Ljudovlada je kos rdečega sukna... Dobro, imam te, svetli knez... Drži ga... Milostljivi kralj... semkaj... tam so izdajalci.“

Soroka se sklone na ležišču ter posluša, toda bolnik zakriči enkrat, dvakrat, zaspi zopet, na to se vzbudi znovič ter kliče:

„Alenka, Alenka, ne srdi se!“

Šele okolu polnoči se prebudi popolnoma, pa zopet trdo zaspi. Tudi Soroka jame dremati, toda kmalu ga zbudi rahlo trkanje na kočina vrata.

Stražnik si takoj drgne oči, skoči po koncu in gre iz sobe.

„Kaj želiš?“ vpraša vojaka na straži.

„Smolar nam je ušel, gospod stražnik,“ odvrne vojak.

„Za sto vragov. Sedaj nam takoj privede te razbojnike. A kdo ga je stražil?“

„Belous.“

„Šel sem ž njim napajat konje,“ jame se opravičevati Belous. „Ukazal sem mu zajemati vodo, jaz pa sem držal konje.“

„Nu kaj? Ali je skočil v vodnjak?“

„Ne v vodnjak, gospod stražnik, marveč med drva, katerih leži dokaj naloženih poleg vodnjaka, ter jo pobrisal navzdol. Spustil sem konje, dasi bi mi bili lahko ušli, ter skočil za njim; toda kmalu sem obtičal. Bilo je temno kakor v vreči. Ker lopov pozna kraj, mi je kmalu odnesel pete... Da bi ga kuga!“

„Ej lopov. Privede nam sedaj teh vragov, privede... Da bi ga strela!...“

Stražnik umolkne, toda čez kratko dodá:

„Ne pojdemo spat! Treba je čuvati do jutra. Vsak hip jih lahko dospe cela tolpa.“

In kakor za vzgled drugim, sede sam na prag s puško v roki; tovariši sedejo poleg njega, razgovarjajo se in posluškujejo, mar ne začujejo sredi nočne tišine topota in prskanja bližajočih se konj.

Bila je svetla, mesečna noč. V gozdu je bilo slišati bleketanje jelenov, ki so se ravnokar parili. Ti glasovi so odmevali okrog od vseh strani, časih daleč, časih pa komaj kakih sto korakov za kočo.

„Ako oni dojdejo, utegnejo tudi bleketati, da bi nas prekanili,“ omeni Belous.

„Ej, to noč jih ne bo. Predno kmet dospe k njim, se že zdani,“ odvrne drugi vojak.

„Po dnevu, gospod stražnik, lahko podkopljejo steno ter dospejo v kočo. Ako so roparji, gotovo niso brez zakladov.“

„Najboljši zakladi so v onem hlevu,“ odvrne Soroka in pokaže z roko na kolnico.

„Ali jih vzamemo?“

„Bedaki ste! Iz te puščave je samo jeden izhod, ker je močvirje krog in krog.“

„A vendar smo srečno dospeli semkaj.“

„Bog nas je pripeljal. Živa duša ne more dospeti semkaj, niti oditi odtod, ako ne zna poti.“

„Po dnevu jo najdemo.“

„Ne najdemo je, ker so nalašč napravljene napačne sledi. Napačno je bilo spustiti kmeta.“

„Dà, do velike ceste je dan hoda... Ona se nahaja na tej-le strani,“ reče Belous ter pokaže s prstom proti vshodu.

„Pojdemo, dokler močvirja ne prebredemo ter ne dospemo na cesto.“

„Torej si misliš, da smo že na konju, ko bomo na cesti. Ne, bolje je, da nas tu zadene roparjeva kroglja nego da nas tam objame vrv.“

„Čemu?“

„Radi tega, ker nas tam gotovo že iščejo.“

„Kdo?“

„Knez.“

Pri tem odgovoru Soroka nakrat umolkne in za njim utihnejo tudi tovariši, kakor da bi jih prevzel strah.

„Oh!“ vzdihne naposled Belous. „Tu je slabo, pa tudi tam ni dobro.“

„Zagnali so nas kakor volkove v jamo. Tu so razbojniki, tam pa je knez!“ reče drugi vojak.

„Strela naj jih ubije!... Toda raje imam opraviti z razbojnikom nego s čarovnikom,“ odgovori Belous, „kajti ta knez mora biti z vragom v zvezi. Zavratinski se je vendar šel metat z medvedi, toda on mu je izpulil sabljo kakor otroku. Očividno je, da ga je začaral, kajti — kar sem jaz dobro opazil, ko je planil na Vltovskega, je nakrat zrasel kakor smreka. Ko bi tega ne bilo, ne bil bi ga izpustil živega.“

„Bedak si bil, da nisi skočil nanj.“

„Kaj sem hotel, gospod stražnik? Mislil sem si: On sedi na najboljšem konju, torej če hoče, lahko zbeži, če me pa napade, ne ubranim se mu, ker s čarovniki se ni mogoče boriti. Izgine ti izpred očíj, ali pa te objame z dimom...“

„Priporočimo svoje duše Bogu! Če je z vragom v zvezi, mu še semkaj pokaže pot.“

„Ko bi tudi ne bil čarovnik, ima že brez tega tako dolge roke, kakor kak...“

„Pst!“ reče nakrat Soroka. „Listje je zašumelo...“

Vojaki umolknejo ter napno posluh. Ne daleč je bilo slišati nekake težke korake, pod katerimi je hruščalo listje.

„To so konjski koraki,“ zašepeta Soroka.

Toda koraki se jamejo oddaljevati od kočé in kmalu na to se začuje grozno bleketanje jelena.

„To so pleni. Samec se oglašá samici, ali pa straši zverjad.“

„V tem gozdu je živahno, kakor bi se vrag ženil!“

Vojaki utihnejo znovič ter zadremljejo. Samo stražnik dvigne časih glavo ter posluša, toda trudna glava se mu kmalu zopet pobesi na prsi. Tako sta minili dve uri, dokler se ni jelo daniti. Bleketanje jelenov je umolknilo in v gozdu je nastala tišina. Ko pa je napočil dan, je našel utrjene vojake speče pred kočo.

Med tem se odpró vrata in Kmitic se prikaže na pragu ter zakliče:

„Soroka, pridi!“

Vojaki skočijo po koncu.

„Za Boga, vi ste že na nogah?“ vpraša Soroka.

„A vi pa ste zaspali kakor voli; lahko bi vam posekal glave ter zmetal jih za plot, predno bi se vzbudili.“

„Stražili smo do belega dne, gospod polkovnik, ter šele pravkar zaspali.“

„Kje smo?“ vpraša Kmitic, ozirajoč se okrog.

„V gozdu, gospod polkovnik.“

„To sam vidim. A čegava je ta koča?“

„Tega še sami ne vemo.“

„Pojdi z menoj!“ reče Andrej ter stopi nazaj v kočo. Soroka gre urno za njim.

„Čuj,“ reče Kmitic ter sede na ležišče. „Ali ni knez streljal na-me?“

„Dà.“

„A kaj se je zgodilo ž njim?“

„Zbežal je.“

Nastane trenutek molčanja.

„To je slabo, zelo slabo,“ odvrne Kmitic. „Bolje bi bilo, da bi ga ubili nego izpustili živega.“

„Mi smo to hoteli, toda . . .“

„Toda kaj?“

Soroka je povedal v kratkih besedah, kar se je zgodilo. Kmitic ga je poslušal mirno, samo oči so mu jele goreti. Na-pослед reče:

„Sedaj so oni na konju, toda še se srečamo. Čemu si krenil s ceste?“

„Ker sem se bal preganjalcev.“

„Resnica in prav tako, ker so jih bržkone poslali. Za knezove moči nas je sedaj premalo ... vruga premalo ... Vrh tega pa je odrinil v Prusijo, kjer ga ne moremo preganjati ... Treba počakati ...“

Soroka se oddahne. Kmitic se ni posebno bal kneza, ker je govoril o preganjanju. Ta pogum je dobro vplival tudi na starega vojaka, ki je bil vajen, da je polkovnik mislil mesto njega ter čutil ž njegovim srcem.

Med tem se zamisli Andrej globoko, nakrat pa se zave ter jame iskati z rokami po žepih.

„Kje so moja pisma?“ vpraša Soroko.

„Kakšna pisma?“

„Katera sem imel pri sebi ... Imel sem zataknene za pas; kje je pas?“ povprašuje razvneto Kmitic.

„Pas sem vam odpel jaz, da bi lažje dihali. Evo tam-le leži.“

„Daj ga semkaj.“

Soroka mu poda usnjat pas, podšit z irhovino. Kmitic ga razgrne ter urno izvleče papirje.

„To so pospremniki listi za švedske načelnike; kje pa so pisma?“ vpraša z nemirnim glasom.

„Kakšna pisma?“ ponovi Soroka.

„Za sto strel! Hetmanova pisma na kralja švedskega, na gospoda Ljubomirskega in ona druga, katera sem imel?“

„Če jih v pasu ni, pa jih ni. Mogoče ste jih izgubili na poti.“

„Na konje in iskat jih!“ zakriči Kmitic s strašnim glasom.

Toda predno je osupli Soroka utegnil zapustiti sobo, omahne Andrej na ležišče, kakor bi mu nakrat zmanjkalo močij. Na to se prime za glavo ter jame ponavljati ječe:

„Aj, moja pisma, moja pisma!“

Med tem so vojaki odrinili razun jednega, kateremu je Soroka zaukazal, naj straži pri koči. Kmitic je ostal sam v sobi ter jel premišljevati svoj položaj, za kateri bi mu težko kdo zavidal. Bogoslav je ušel, to je pomenilo, da je nad Andrejem viselo sedaj strašno in neizogibno maščevanje mogočnih Radzivilov. Toda ne samo nad njim, marveč nad vsemi onimi, katere je ljubil, zlasti nad Alenko. Kmiticu je bilo znano, da mu knez Jan ne odpusti in da ga udari tam, kjer ga najobčutljivejše rani, to je, da se maščuje nad Bilevičevo, zlasti ker se je ona nahajala v Kejdaneh pod varstvom neusmiljenega magnata. Čim bolj je premišljeval Kmitic svoj položaj, tembolj je bil prepričan, da je bil zanj naravnost strašen. Po tem, kar se je pripetilo z Bogoslavom, ga bodo smatrali Radzivil izdajalcem. Sredi vseh vojsk poljske ljudovlade ni bilo človeka, ki bi ga ne bil smatral svojim sovražnikom. Hovanski je razpisal na njegovo glavo nagrado, a sedaj jo razpišejo še Radzivil, Švedje — kdo vé, če je niso že razpisali privrženci nesrečnega kralja Jana Kazimirja.

„Ej, skuhal sem si kašo in sedaj jo moram sam pojesti!“ je zamrmrljal Kmitic.

Ko je pograbil kneza Bogoslava, ga je nameraval oddati zaveznikom ter jih s tem prepričati, da je pretrgal vse zveze z Radzivil ter da hoče skupno z njimi delovati v blagor kralja in domovine. Vrhu tega bi jim bil knez Bogoslav zastavnik za gospodično Aleksandro, toda sedaj, ko je zbežal, ni imel Kmitic več onega dokaza, vrhu tega pa je še spravil v nevarnost svojo nevesto. Resnica, da mu je bila še odprta pot k zaveznikom, in če bi naletel na oddelek Volodijevskega ali katerega njegovih prijateljev, pa bi mu nemara ti pustili življenje. Toda vprašanje je bilo, ali ga tudi sprejmejo kot tovariša, če mu verjamejo ter ga ne smatrajo ničvrednejšem, ki je prišel k njim le radi tega, da bi izvabil njihove ljudi na stran Radzivila? Obenem se je tudi spomnil, da ga teži kri zaveznikov, da je on pobil puntarske Ogre in dragonce v Kejdaneh ter jih s tem prisilil k pokorščini, da je dal vstreliti uporne častnike ter neusmiljeno posekati vo-

jake, da je utrdil z nasipi Kejthane ter tako zagotovil Radzivilu blagostanje...

„Kako naj zajdem k njim?“ se je vprašal v duhu. „Sama kuga bi jim bila ljubši gost kakor pa moja oseba!... Z Bogoslavom, privezanim z vrvjo k sedlu, bilo bi še mogoče pojaviti se med njimi, toda s praznimi rokami in pustimi frazami!?... Ko bi imel vsaj pisma! Akoravno bi se nemara ž njimi ne prikupil zaveznikom, imel bi vsaj na vajetih kneza Jana, zagotovil bi ž njimi varnost Alenki ter spodkopal hetmanov kredit pri Švedih...“

Toda nesreča je hotela, da so tudi pisma izginila.

Ko Kmitic znovič premislil vse to, prime se drugič za glavo.

„Izdajica sem Radzivilom, izdajica Alenki, izdajica zaveznikom, izdajica kralju! Izgubil sem slavo, čast, samega sebe in Alenko!...“

Kakor je bila tudi velika njegova rana na licu, vendar ga je duša še stokrat huje bolela, kajti poleg vsega trpljenja je bil osramočen, ponižan in pobit po knezu Bogoslavu. Nič niso bili v primeri s tem udarci, katere mu je prizadel v Ljubiču Volodijevski. Tam ga je premagal oborožen mož, ki ga je pozval na dvoboj, tu pa neoborožen jetnik, katerega je že imel v svojih rokah.

V Kmiticu je naraščalo vsak trenutek spoznanje, kako globoko je zabredel. Čim delj je premišljeval, tem več je videl črnih kôtov, iz katerih je zrla sramota, razžaljenje in poguba njemu in Alenki ter krivica za domovino. Naposled je vskliknil:

„Ali sem res jaz učinil vse to? Ne, ni mogoče! Bržkone me še kuha vročnica... Presveta božja Porodnica!...“

Med tem se mu je oglasila vest:

„Slepec si bil,“ mu je dejala, „čemu pa nisi stal na strani kralja in domovine... Čemu nisi ubogal Alenke?“

In polastila se ga je neizmerna žalost. Hej, ko bi mogel sedaj reči: „Švedje napadajo domovino, jaz pa grem nad nje! Radzivil nasprotuje kralju, a jaz stojim njemu nasproti!...“

Šele sedaj mu je postalo jasno in svetlo v duši! Ko bi bil nabral tolpo razbijalcev ter ž njimi napadal Švede in jih po-teptal v prah, stopil bi s čistim srcem in z mirno vestjo pro-slavljen pred Alenko ter ji dejal:

„Nisem več izobčenec, marveč zaščitnik domovine... Ljubi me, kakor te tudi jaz ljubim.“

Toda ponosna duša, vajena ustrezati svojim strastem, ni hotela takoj priznati svoje krivde. Radzivilo so ga tako pripravili ob slavo, zvezali mu roke in noge, vzeli mu pošteno ime in ljubezen.

In Kmitic je zaškripal z zobmi, stegnil roko proti Žmudi, kjer je bival knez Jan Radzivil, in jel klicati z zamolklim glasom:

„Maščevanje, maščevanje!“

Na to se je zgrudil sredi sobe na kolena ter obupno govoril:

„Obljubim ti, o Gospod, da hočem teptati in biti te izda-jice ter razdirati njihova gnezda z ognjem in mečem, dokler imam še v sebi moči, dokler ne izdahnem svoje duše. O Bog, po-magaj mi! Amen.“

Toda nekak notranji glas mu je šepetal:

„Služi zvesto domovini ter odloži maščevanje na bo-dočnost!“

Oči Kmitica so žarele vročnice, ustnice je imel oparjene in ves se je tresel kakor mrzliččen. Mahaje z rokami je glasno go-ovoril ter hodil urno semtertje po sobi, pohodil ležišče ter se ko-nečno zgrudil še enkrat na kolena.

„O Bog!“ je zaklical, „nauči me, kaj mi je početi, da ne pridem ob pamet.“

Nakrat pa je zaslišal strel v leseni globeli, čegar odmev je doletel do samotne kočice. Kmitic plane kvišku, pograbi sabljo in zdirja v vežo.

„Kaj je to?“ vpraša vojaka, ki je stal na straži pri vratih.

„Nekdo je streljal, gospod polkovnik!“

„Kje je Soroka?“

„Sel je iskat pisma.“

„Na kateri strani je bilo čuti strel?“

„Tam,“ reče vojak ter pokaže proti vzhodu, kjer se je razprostirala gosta goščava.

V tem hipu se začuje topot urno dirjajočih konj.

„Čuvaj!“ zakriči Kmitic.

Toda iz goščave pridrvi Soroka, dirjajoč na vso moč in za njim še drugi vojak. Oba skočita, dospevši h koči, s konj ter namerita svoji puški kakor iz tabora proti goščavi.

„Kaj je tam?“ vpraša Kmitic.

„Tolpa se bliža,“ odvrne Soroka.

II.

Nastane tišina, toda kmalu jame v bližnji goščavi nekaj hruščati, kakor bi se bližali mrjasci; čim bolj se je bližal ta trušč, tembolj je utiševal. Nato je zopet vse utihnilo.

„Koliko jih je?“ vpraša Kmitic.

„Kakih šest jih bo, nemara osem, ker jih nisem mogel dobro prešteti,“ odvrne Soroka.

„To je sreča za nas! Ne vzdrže nam!“

„Ne vzdrže, gospod polkovnik; toda treba bo ujeti katerega ter ga prisiliti, da nam pokaže pot.“

„Pride še čas za to. Čuvaj!“

Komaj je Kmitic izrekel poslednjo besedo, se je iz goščave skadil dim ter nekaj zašumelo po travi za kakih trideset korakov od kože.

„S samokresom je nekdo streljal!“ reče Kmitic. „Ako nimajo pušk, pa ničesar ne učinijo, kajti samokresi ne neso daleč.“

Soroka drži v jedni roki puško, naslonjeno na sedlo pred njim stoječega konja, nastavi votlo pest na usta ter jame kričati:

„Ej, pokaži se no iz goščave in kmalu pomoliš kvišku noge!“

Znovič vse utihne, na kar se oglasi iz goščave preteč glas:

„Kdo pa ste?“

„Boljši od teh, ki ropajo na cesti.“

„S kakšno pravico ste se polastili naše kočice?“

„Samo pošteni ljudje smejo vprašati to, vi pa se poberite k vragu, ki vas nauči, kaj je pravica.“

„Mi vas takoj preženemo odtod!“

„Poskusite, poskusite! Samo pazite, da se sami ne zadušite v tem dimu!“

Glas v goščavi utihne; napadniki so se bržkone posvetovali.

Med tem pa Soroka zašepeta Kmiticu:

„Trebalo bo katerega zvabiti in zvezati, da imamo potem zastavnika in izprevodnika.“

„Dà,“ reče Kmitic; „če kateri pride, takrat veljaj mož-beseda.“

„Pri opravi z razbojniki ni treba držati besede.“

„Bolje bo, da jim ničesar ne obljubimo!“ reče Kmitic.

„Kaj hočete tukaj?“ se oglasi znovič iz goščave vprašanje.

„Kakor smo prišli, tako zopet pojdemo. Ko bi ti, bedak, znal politiko, ne začel bi takoj s samokresom,“ odvrne Kmitic.

„Dolgo ne obsediš tukaj; na večer nas pride sto.“

„Proti večeru pride tudi za nami dve sto dragoncev, in ne ubrani vas to močvirje, ker oni ga prebrodijo, kakor smo ga tudi mi.“

„Torej ste vojaki?“

„Razbojniki seveda nismo.“

„Izpod katerega prapora?“

„Kaj si mar ti hetman, da nas to vprašuješ? Tebi se ne bomo predstavljali.“

„Vrág z vami! Volkovi vas tu pogrižejo.“

„Vas pa pozobljejo vrani.“

„Povejte, čemu ste prišli, za sto vragov! Čemu ste zasedli našo kočico?“

„Pojdi no bliže ter ne deri se tako iz goščave. Bližje! bližje!“

„Na častno besedo?“

„Častna beseda je le za viteze, ne pa za razbojnike. Če hočeš — verjemi, če nočeš — pa pusti!“

„Ali smeva priti dva?“

„Smeta.“

Minuto poznej stopita iz goščave, oddaljene za sto korakov, dva moža visoke rasti in širokih pleč. Jeden, nekoliko sklonjen, je moral biti že postaran človek; drugi pa je šel raven ter se radovedno oziral proti koči. Oba sta imela na sebi kožuhe, obšite s sivim suknom, kakoršne je nosilo navadno ubožnejše plemstvo, visoke škornje ter kosmate kučme.

„Kdo neki sta?“ zamrmlja Kmitic in gleda pozorno prišleca.

„Gospod polkovnik!“ zakliče Soroka, „čudno je to, toda to sta naša moža.“

Ona dva sta med tem dospela bližje, vsekako pa nista mogla spoznati za konjem stoječega Kmitica in njegovih tovarišev.

Kmitic stopi naprej, toda prišleca ga nista spoznala, ker je bil obvezan z robcem. Obstala sta ter ga jela meriti z nemirnimi očmi.

„A kje imaš drugega sina, gospod Kimlič?“ vpraša Andrej. „Pa ne, da bi ga bili ubili na vojni?“

„Kdo to govori? Kako — kaj?“ vpraša s prestrašenim glasom starec, obstoji in odpre široko oči in usta. Sin njegov pa, ki je imel bistrejše oči, vzame urno kučmo z glave ter zakliče:

„Hej, za Boga! Saj je to naš gospod polkovnik!...“

„Jezus Nazarenski!“ zakliče starec. „To ste vi, gospod Kmitic?“

In stala sta oba nepremično, kakor stojé vojaki, ki pozdravljajo svojega poveljnika. Na njunih licih se je javljal strah in začudenje.

„Ha, pa še takšni ste!“ reče smeja se Kmitic, „da me pozdravljate s samokresom!“

Starec se obrne proti goščavi ter jame kričati:

„Pridite sèm, vsi! Pridite!“

Kmalu se prikaže iz goščave še nekoliko ljudij, med njimi tudi drugi Kimličev sin in smolar. Vsi so prihiteli in vihteli orožje v rokah. Niso namreč vedeli, kaj se je pripetilo. Starec pa zakriči znovič:

„Na kolena, lopovi, na kolena! To je gospod Kmitic! Kateri bedak je streljal? Dajte ga sèm!“

„Vi sami ste strelili, oče!“ reče mladi Kimlič.

„Lažeš! Lažeš kakor pes! ... Kdo pa je tudi vedel, da ste vaša milost v naši koči. Za Boga, še sedaj ne verjamem svojim očem!“

„Jaz sem, v lastni osebi!“ reče Kmitic ter mu poda roko.

„O Gospod!“ odgovori starec. „Takšen gost v tej puščavi! Nu, s čim naj vas pogostim tukaj, vaša milost? Ko bi mi vedeli, ko bi se bili nadejali!“

Na to se obrne k sinovama:

„Pojdi no kateri k jami ter prinesi medicine!“

„Dajte, oče, ključ!“

Starec jame iskati ključ pri pasu, ob enem pa gleda sumljivo sinova.

„Ključ? Ej, ne! ... Poznam te, cigan, ter vem, da več sam izpiješ nego prineseš semkaj. Kaj? Kar sam pojdem. Ključ bi rad imel! Pojdita ter odvalita klade; jaz sam odprem jamo ter prinesem med.“

„Torej imaš jamo zakrito s kladami, gospod Kimlič?“ vpraša Kmitic.

„Je-li mar mogoče kaj skriti pred takimi razbojniki?“ odvrne starec in pokaže na sinova. Še svojega očeta bi pojedla ... Tako ubogata svojega očeta?“

Mlada junaka skočita urno za kočo h kupu nacepljenih klad.

„Kakor vidim, ste si s sinovoma nekoliko navskriž?“ vpraša Kmitic.

„Kdo bi se zamogel ž njima strinjati?... Biti se znata, pleniti tudi, ko pa je treba deliti plen z očetom, pa jima moram kos za kosom puliti iz ust... Takšno veselje imam nad njima v svoji starosti, sicer pa sta sinova kakor zuba!... Prosim vas ponižno, pojdimo v kočo, ker tu je hladno. Za Boga, takšen gost! Ob času, ko ste bili vi naš poveljnik, smo v kratkih tednih več naplenili nego sedaj vse leto... Sedaj vlada povsod uboštvo in časi so čimdalje slaběji; starost pa tudi ni radost. Oprostite, prosim, da vas vabim v sobo čez nizek prag. Toda kdo bi se bil nadejal, da vas vidim tukaj v gozdu?“

Stari Kimlič je govoril urno in z nekakim čudnim glasom, razodevajočim nezadovoljnost in oči so mu nemirno švigale na vse strani. Bil je zdrav, širokopleč starec s koščnim licem. Oči je imel poševne, kakor oba njegova sinova, obrvi in brke ščetinaste, izpod katerih je molela močno naprej spodnja ustnica, da mu je segala skoraj do nosa, kakor je to pri ljudeh, ki nimajo zob. Spakedranemu njegovemu licu se ni posebno prilegala krepka rast, ki je najavljala nenavadno moč in živahnost. Obračal se je urno, kakor bi hotel videti vse okrog sebe. V navzočnosti Kmitica je bil čimdalje bolj ponižen, sorazmerno z bojaznijo pokorščino in naklonjenostjo do davnega poveljnika.

Kmitic je dobro poznal Kimliča, kajti oče in oba sinova sta mu služila ob času, ko se je v Beli Rusiji bojeval s Hovanškim na lastno roko. Bili so vsi hrabri in okrutni vojaki. Sin Kozma je bil nekaj časa zastavonosec v Kmiticevem krdelu, toda kmalu se je odpovedal tej časti, ker ga je ovirala, da bi grabil plen. Med razbijalci in pretepalci, iz kakoršnih je bilo sestavljeno Kmiticevo krdelo, ki so zapravljali in zapijali to, kar so vzeli sovražniku, odlikovali so se Kimliči z nenavadno sebičnostjo. Zlasti pa so bili lakomni na konje, katere so poznej prodajali po vaseh in trgih. Oče ni prav nič zaostajal v boju za sinovoma, toda po vsakem boju je pulil njima iz rok najboljši plen ter kričal in tarnal pri tem, češ, krivica se mu godi. Sinova sta se sicer jezila; ker pa nista bila preveč bistre pameti, sta se udala

naposled. Toda navzlic svaji, v kateri so živeli, so branili v boju drug drugega; štedili niso ni moči, ni krvi. Tovariši jih niso ljubili, ampak bali so se jih splošno, kajti v dvobojih so bili strašni. Celo častniki so se jih izogibali. Samo Kmitic je vzbujal v njih nepopisljiv strah, za Kmiticem pa Ranicki, pred katerim so kar trepetali, kadar so se mu pokazale pege na licih. Spoštovali so ju tudi radi visokega stanu, kajti Kmitici so zapovedovali v davnih časih na Oršanskem, v žilah Ranickega pa se je pre-takala senatorska kri.

Tovariši so govorili, da so Kimliči zelo bogati, toda nihče ni vedel, koliko je bilo resnice na tem.

Nekega dne jih je odposlal Kmitic z nekoliko ljudmi in s krdelom uplenjenih konj — od tega časa so izginili. Kmitic si je mislil, da so jih ubili, vojaki pa so dejali, da so ušli s konji, na katere so bili tako lakomni. Sedaj, ko jih je zagledal Kmitic zdrave, ko so v kolnici poleg kočee razgetali konji se je Andrej spomnil, da so vojaki govorili resnico.

Ko torej stopijo v kočee, sede Kmitic na ležišče ter jame gledati staremu naravnost v oči. Naposled vpraša:

„Kimlič, kje imaš moje konje?“

„O Bog!“ zastoka starec. „Vse so pobrali Žoltarenkovi kozaki, nas pa ranili in razpodili. Šestnajst milj daleč so drvili za nami, da smo komaj ušli živi. A potem... potem smo se vrnili, toda nismo več našli ni vas, niti vašega krdela. Zapodili so nas sem-kaj v te gozde, v to kočee sredi močvirja, kjer še sedaj bivamo in gladujemo... Toda hvala Bogu, da vas še vidim živega in zdravega, dasi ste, kakor se mi zdi, ranjeni... Ali ne zapoveste, da vam prevežem rane ter jih obložim z zelišči... A ta moja sinova sta šla odvalit klade in ni ju več nazaj. Kaj neki delata tam, lopova? Bržkone sta dospela do vrat in sedaj hočeta sama izpiti medico. Razun gladi in uboštva ne najdete tukaj ničesar. Samo gobe imamo za živež, za vas pa se najde mogoče kaj pijače in prigrizka... Konje pa so nam oni ugrabili... Grozni ljudje!... Pa kaj bi še govoril? Radi njih smo izgubili

službo, prišli ob kos kruha pri vas, in sedaj ne vemo, kaj nam je početi... Toda nemara se nas usmilite ter nas zopet vzamete v svojo službo!..“

„Mogoče,“ odvrne Kmitic.

V tem trenutku stopita v kočo oba sinova: Kozma in Damijan, dvojčka, velike rasti, z ogromnimi glavami in ščetinastimi lasmi. Ko sta vstopila, obstaneta pri vratih, ker nista smela sesti v navzočnosti Kmitica.

„Klade so odvaljene,“ reče Damijan.

„Prav,“ odvrne stari Kimlič; „pojdem ter prinesem medicine.“ Pri tem pogleda pomenljivo sinova.

„One konje so ugrabili Žoltarenkovi ljudje,“ reče s poudarkom. Na to odide iz sobe.

Kmitic ogleduje orjaška sinova, stoječa pri vratih kakor izklesana iz štorov. Nakrat vpraša:

„Kaj delate sedaj?“

„Konje krademo,“ odvrneta dvojčka enoglasno.

„Komu?“

„Komur pride.“

„Toda največ?“

„Največ Žoltarenkovim.“

„Nu, jemati sovražniku ni greh... Ako pa jih kradete domačim, pa ste roparji, ne pa plemiči... A kaj počnete s temi konji?“

„Oče jih prodaja v Prusijo.“

„Ali ste jih jemali tudi Švedom? Saj švedski oddelki niso daleč od tod. Ste-li napadali Švede?“

„Smo.“

„Torej ste napadali le male čete? A če so se branile, kaj potem?“

„Pobijali smo jih.“

„Aha, pobijali. Torej vas imajo Žoltarenkovi in Švedje na piki in bržkone bi ne odšli zdravi, ko bi vas dobili v svoje roke?“

Dvojčka sta molčala.

„Nevaren posel opravljate, primernejši pobalinom kot pa plemičem... Vaše glave so bržkone že cenjene in nad vami visi meč.“

„Čemu ne?“ odvrneta oba.

„Tako sem si tudi mislil. Odkod ste?“

„Mi smo domači.“

„Kje je bival oče poprej?“

„V Borovici.“

„Je bila vas njegova?“

„Ne — Kopistinski je bil solastnik.“

„A kaj se je zgodilo ž njim?“

„Ubili smo ga.“

„Ter morali zbežati pred pravico. Prede vam, Kimliči, in na vejah dokončate življenje... Rabelj vas dobi na vrv, ne more biti drugače.“

V tem trenutku zaškripljejo vrata in v sobo stopi starec, noseč vrč medicine ter dve čaši. Vstopivši pogleda nemirno sinova in Kmitica ter reče:

„Idita ter zavalita nazaj klade!“

Dvojčka takej odideta, oče pa naliže medicine v jedno čašo, drugo pa pusti prazno ter čaka, da mu dovoli Kmitic piti ž njim.

Toda Kmitic ni mogel piti, ker je že govoril le z največjo težavo — tako ga je sklela rana. Ko starec to vidi, reče:

„Škoda, da ni mogoče z medom zaliti rano... Sicer pa dovolite, da jo ogledam. Saj se razumem na to ne mnogo manj od zdravnika.“

Kmitic dovoli in Kimlič odstrani obvezo ter jame pozorno ogledovati rano.

„Koža je ožgana, toda to ni nič! Kroglja je šla po vrhu ter povzročila oteklino.“

„Poslednja me zelo skeli ter me ovira v govorjenju.“

„Saj še dva dni nista pretekla, kar so vas ranili. Očividno je nekdo vstrelil od blizu na vas.“

„Po čem sodiš to?“

„Ker se niti ves smodnik ni utegnil užgati, kajti pod kožo še tiče cela zrna. Dà, te maroge vam ostanejo za vse življenje. Sedaj bo najbolje, ako denemo obliž iz kruha in pajčevine... Jako blizu je nekdo vstrelil na vas; dobro, da vas ni ubil.“

„Očividno mi ni bilo usojeno. Zamesi kruh s pajčevino, gospod Kimlič, ter me urno obveži, ker se imam še mnogo pomeniti s teboj, a čeljusti me zelo bolé.“

Starec pogleda nezaupno polkovnika, boječ se, da se ta razgovor ne bi tikal onih konj. Vsekako pa se je urno zavrtil, zamesil najprej kruh in, ker pajčevine ni manjkalo, je kmalu obvezal Kmitica.

„Sedaj je že dobro,“ reče Andrej; „sedi gospod Kimlič.“

„Čujem, gospod polkovnik,“ odvrne po vojaško starec ter sede na klop in obrne svojo osivelo, ščetinasto glavo proti Kmiticu.

Toda Kmitic upre, mesto da bi ga vpraševal, ali pa se razgovarjal ž njim, glavo ob roke ter se globoko zamisli. Na to vstane ter jame hoditi po sobi; sedaj pa sedaj se ustavi pred Kimličem ter ga zamišljeno gleda; bržkone je premišljeval. Med tem je preteklo pol ure. Starec je postal čimdalje nemirnejši, kakor da sedi na goreči žrjavici.

Kmitic se nakrat ustavi pred njim.

„Povej, gospod Kimlič,“ reče, „kje stojé oni prapori, ki so se spuntali proti knezu vojvodi vilenskemu?“

Starec jame sumljivo mežikati z očmi.

„Ali ste namenjeni odriniti k njim?“

„Ne potrebujem tvojih vprašanj, marveč tvoje odgovore.“

„Pravijo, da biva jeden polk, ki je bil zadnji čas na Žmudskem, sedaj v Ščučinu.“

„Kdo ti je povedal?“

„Vojaki sami.“

„Kdo je njihov poveljnik?“

„Gospod Volodijevski.“

„Dobro! Pokličí Soroko!“

Starec odide ter se takoj vrne s stražnikom.

„Ali ste našli pisma?“

„Nismo, gospod polkovnik!“ odvrne Soroka.

Kmitic stisne pest.

„Ej, gorje! gorje! Lahko greš, Soroka. Vredni ste, da bi vas obesil, ker ste izgubili ta pisma. Ali imaš kakšno pisalno orodje, gospod Kimlič?“

„Mogoče najdem kaj,“ odvrne starec.

„Ko bi bila samo pola papirja in pero.“

Starec se izgubi v čumnato, ki je bila očitvidno skladišče vsakovrstnih rečij, ter išče dolgo. Kmitic je med tem hodil po sobi ter glasno govoril sam s seboj.

„Vsejedno je, naj se že najdejo pisma ali ne,“ je dejal, „hetman ne ve, da so prišla v izgubo in bal se bo, da bi jih razglasil. Imam ga v svojih rokah... Zvijača nad zvijačo! Pogrozim mu, da jih pošljem vojvodi vitebskemu. Tako je. Upam, da se prestraši tega.“

Daljše premišljevanje mu pretrga stari Kimlič, ki je prišel iz čumnate, in reče:

„Papirja sem našel tri liste, manjka pa pero in črnilo.“

„Peres ni. Ali ni tu tic v gozdu? Treba katero vstreliti.“

„Jastreba imamo pribitega nad kolnico!“

„Idi ter prinesi mi njegovo krilo.“

Kimlič odide urno, kajti, v Kmiticevem glasu je bral že nestrpljivost. Minuto poznej se je vrnil z jastrebovim krilom. Kmitic jo izpulil starcu iz rok, izdere pero ter je jame rezati s kindžalom.

„Velelepo!“ reče, ko očisti pero ter jo dvigne proti luči, „toda lažje je rezati glave nego peresa! A sedaj je treba še črniti.“

Po teh besedah odviije rokav, zabode kindžal v roko ter namoči pero v svojo kri.

„Pojdi vèn, gospod Kimlič,“ reče „ter pusti me samega.“

Starec odide iz sobe, Kmitic pa jame pisati:

„Vaša knežja svitlost!

Odpovem vam svojo službo, ker nočem izdajalcem domovine dalje služiti. Da sem prisegel na sveto razpelo, da vas nikdar ne zapustim, ta greh mi Bog brezdvomno odpusti. Ako bi mi ga pa vendarle ne odpustil, pripravljen sem raje goreti v večnem ognju, nego služiti s polno zavestjo izdajalcu v pogibel domovine in kralja. Vi svetli knez, ste me vodili za nos, da sem bil slepo orožje v vaših rokah, pripravljen na prelivanje bratovske krvi. Torej vas pozivam na božjo sodbo, in tam, kjer bodeva sojena, spoznava, na čegavi strani je izdajalstvo, na čegavi pa iskrena želja, služiti domovini. Ako pa se srečava kedaj, pa bom vendar-le zahteval, ne glede na vašo mogočnost, da ne samo zasebnega človeka, marveč vso ljudovlado lahko pičite na smrt, zadoščenja od vas ter vas proganjaj, dasi imam v pesti samo sabljo, k čemur mi bodeta dajali moči žalost in obup, ki neprestano glodata na mojem srcu. Vam je dobro znano, svetli knez, da nisem jeden izmed onih, ki se bojazljivo skrivajo in da vam znam škodovati tudi brez vojakov, gradov in topov. Do poslednjega svojega dihljeja se hočem truditi, da se nad vami maščujem in da vam ne bo znan ni dan, niti ura, ko vas doleti pravična kazen. To je resnica isto tako, kakor je resnično dejstvo, da vam to pišem z lastno krvjo. Vaša pisma imam pri sebi, katere vam bodo pogubna, ne le pri poljskem kralju, marveč tudi pri Švedih, katerim hočete podstaviti svojo nogo. Ko bi bili še dvakrat močnejši, je vendar vaše življenje v mojih rokah, kajti podpisu in pečatu mora verjeti vsakdo. Torej predlagam vaši knežji svetlosti, da se ne dotaknete niti jednega lasu dragih mi oseb, ki so ostale v Kejdaneh, kajti sicer pošljem vaša pisma knezu Sapiehi ter Vam napravim ž njih prepise, katere razpošljem po vsej deželi. Vi imate konje in vozove, torej vam predlagam, da mi takoj po vojni, ko nastane mir v deželi, oddaste Bileviča, jaz pa vam vrnem pisma; v slučaju, ko bi se pa hoteli maščevati, pa jih brez odloga oddam Sapiehi, ki jih takoj pokaže

Pontusu. Vi, svetli knez, si želite krone; ne vem, če si je ne postavite na glavo takrat, ko vam odpade glava z vratu vsled poljske ali švedske sekire. Za to vam, svetli knez, svetujem, da mirno poravnava najino stvar ter menjava jetnike za pisma... Resnica, da se tudi potem ne neham maščevati nad vami, toda le na pošten način. Priporočil bi vas Bogu, ako bi vi ne služili izdajstvu ter ne bili v zvezi z samim vragom.

Kmitic.“

Pripis. Vojsko zaveznikov pa si, svetli knez, zamán prizadevate zastrupiti, kajti vedite, da so tudi taki može, ki zapuste vražjo službo in vas in jih posvaré, da ne pijejo medicine ni v Orši niti v Zabłudovu.“

Sedaj vstane Kmitic ter jame hoditi semtertje po sobi. Lice mu je plamtelo, ker ga je lastno pismo razburilo. S tem je nekako napovedovalo vojno Radzivilom. Kmitic je čutil v sebi v tem hipu nekako nenavadno moč ter bil pripravljen, stopiti pred oči temu mogočnemu rodu, pred katerim se je tresla vsa dežela. On preprost plemič, preprost vitez in izobčenec, preganjan od pravice, ki ni pričakoval od nikoder pomoči, ki je razdražil vse proti sebi, katerega je še pred kratkim premagal knez Bogoslav, je čutil sedaj v sebi tako moč, da je že videl s preroškimi očmi ponižanje knezov Jana in Bogoslava in svojo zmago nad njima. Toda kako naj začne vojno, kje najde zaveznike, na kakšen način zmaga nasprotnika, tega še sam ni vedel, pa tudi ni mislil na to. Toda globoko je bil prepričan, da dela to, kar mora uiniti, in da mu pomaga Bog.

Ta misel ga je napajala z zaupanjem v samega sebe. Kmalu se mu je olajšala duša. Zdelo se mu je, da se odpira pred njim nekako novo polje delavnosti. Treba je samo zasesti konja ter odjezditi tjekaj, in takoj dospe do časti, slave in ljubljene Alenke.

„Niti las ji ne sme pasti z glave,“ je ponavljal z nekako vročinsko radostjo. „Ta pisma ju obranijo. Hetman jo bo čuval kakor oko v glavi, nič manj, kakor bi jo čuval jaz sam. Evo,

dobro sem jo pogodil. Dasi sem le neznatno bitje, vendar se zboje mojega žela.“

Nakrat mu šine nova misel v glavo.

„Kaj, ko bi napisal tudi njej? Poslanec, ki ponese pismo hetmanu, lahko tudi njej izroči tajno pismo. Čemu bi ji ne najvil, da sem se sprl z Radzivili in da pojdem iskat druge službe?“

Ta misel jela mu je močno ugajati. Pičil se je znovič v roko, namočil pero ter začel pisati:

„Alenka!

„Sedaj že nisem več Radzivilov služabnik, ker sem izpregledal ter spoznal svojo zmoto...“

Nakrat pa preneha, se nekoliko zamisli ter reče sam sebi:

„Ne, naj raje pričajo moje zasluge o tem, ne pa prazne besede: ne pišem!“

In zmečkal je začeto pismo, takoj pa zopet sedel ter jel pisati tretje gospodu Volodijevskemu.

„Gospod polkovnik!

Niže podpisani prijatelj vas svari, kakor tudi druge polkovnike, da bodite previdni, kajti knez Bogoslav in Harasimovič sta prejela pisma od hetmana z naročilom, naj vas zastrupita ali ubijeta, kjer si poiščete bivališče. Resnica, da Harasimoviča ni doma, ker je odšel s knezom Bogoslavom v Prusijo, toda lahko je mogoče, da imajo še drugi podobna naročila. Čuvajte se jih, gospodje, ter ne jemljite ničesar od njih, po noči pa tudi ne spite brez straže. Iz zanesljivega vira mi je znano, da je hetman namenjen v kratkem odriniti nad vas; čaka še samo na konjico, katere mu ima poslati poldrugi tisoč general de-la Gardie. Pazite torej, da vas ne naskoči in ne ugonobi posamezno. Pošljite tudi nekoliko svojih ljudij k gospodu vojvodi vitebskemu z naročilom, naj pride ter prevzame poveljništvo nad vsemi. To vam svetuje vaš prijatelj — torej verjemite mu. Med tem pa

ostanite kolikor le mogoče blizu skupaj, da bodeite zmožni prihiteti drug drugemu na pomoč. Hetman ima sedaj malo vojakov; samo nekoliko dragoncev in nekoliko Kmiticevih vojakov, ki pa niso zanesljivi. Kmitica samega pa nima več, ker mu hetman ne zaupa več ter mu je izročil neki drugi posel. Kmitic tudi ni izdajica, kakor pripovedujejo, samo zapeljan je po hetmanu.

Priporočam vas varstvu božjemu ter ostanem vaš udani

Babinič.“

Kmitic ni hotel podpisati pisma z lastnim imenom, kajti bil je prepričan, da mu ne zaupajo.

„Če si domišljujete — si je mislil — da je bolje za nje, da se posamezno umaknejo hetmanu, nego da bi mu skupno zastopili pot, in zapazijo moje ime, jeli bi takoj sumničiti, da jih nalašč hočem zvabiti skupaj, da bi s tem pomagal hetmanu ter jih hotel ugonobiti z jednim mahljajem. Ko bi si mislili, da je to od moje strani kaka nova spletka, pa bodo raje verjeli nekemu Babiniču nego meni.“

Babinič pa se je imenoval Kmitic po trgu istega imena, ki je stal blizu Orše in bil v davnih časih lastnina njegovega rodu.

Ko je spisal pismo, pri čegar koncu je uvrstil nekoliko nesmelih besed v lastno obrambo, je čutil v svojem srcu veselje pri misli, da je napravil uslugo ne le Volodijevskemu in njegovim prijateljem, marveč vsem polkovnikom, kateri niso zapustili radi Radzivila ljubljene svoje domovine. Čutil je, da se ta nova nit nikdar več ne raztrže. Položaj, v katerem se je nahajal, je bil res takšen, da mu je bilo skoraj obupati, toda našel se je še izhod po ozki stezici, po kateri se je lahko dospelo na široko cesto.

Toda sedaj, ko je bila gospodična Aleksandra po njegovem mnenju varna pred maščevanjem kneza-vojvode, zavezniki pa pred nepričakovanim napadom, se je vzbudilo v Kmiticu zopet vprašanje: kaj naj počne? Raztrgal je zvezo z izdajalci, požgal za seboj mostove, sklenil služiti domovini ter njej žrtvovati svoje

moči, toda kako to učiniti, kako to začeti — tega v resnici ni vedel.

Najprej mu je šinila v glavo misel: „kaj ko bi šel k zaveznikom? ... Toda ako me ne sprejmejo, ako me proglasijo izdajalcem, me obesijo, ali — kar je še huje — sramotno zapodé?“

„O, naj me raje obesijo!“ zakliče Kmitic ter zardi sramote. „Že vidim, da je lažje rešiti Alenko in zaveznike nego lastno slavo.“

Sedaj se ga je polastil šele pravi obup, toda junaška kri je jela znovič kipeti v njem.

„Ali mar ne morem več delati tega, kar sem delal s Hovanskim?“ reče sam sebi. „Naberem pristašev ter jamem napadati in vznemirjati Švede. Saj to ni zá-me nič novega. Nihče se jim ni uprl, jaz pa se jim uprem, da končno napoči čas, ko bo povpraševala ljudovlada, kakor je povpraševala Litva: Kdo je oni junak, ki si drzne zahajati levu v žrelo? Takrat snamem kučmo z glave ter rečem: Glejte, to sem jaz, Kmitic!“

In polastila se ga je strastna želja po krvavem delu, da je bil pripravljen v tem hipu zasesti konja in odriniti, ne zmeneč se za to, da bi imel s seboj samo Kimliče in svojo družino.

Toda začutil je, ko se je približal k vratom, da ga je nekaka neprirodna moč pahnila od praga. Obstal je sredi sobe ter zrl zamišljen pred se.

„Nu, ali operem s tem svojo krivdo?“ si je zastavil vprašanje.

In Kmitic se je jel znovič boriti s svojo vestjo.

„Kje je pokora za moje grehe? Ne, tu je treba nekaj drugega,“ mu je odgovorila vest.

„A kaj vendar?“ vpraša Kmitic.

„S čem drugim ne zbrišeš svojih grehov, ako ne s težavno, pošteno, kakor solza čisto službo! ... Ali je mar to zasluga: nabrati tropo postopačev ter drviti ž njimi kakor vihar po polju? Ali si ne želiš vojne radi tega, ker ti diši poboj in rop kakor psu pečenka? To ni nikaka vojna, ni služba, niti bramba do-

movine, marveč rop o belem dnevu. Nasprotoval si in napadal Hovanskega, toda kaj je temu sledilo? Saj so roparji, skrivajoči se po gozdih, tudi pripravljeni napadati Švede, a kje pa dobiš druge, poštene ljudi? Resnica, da jim utegneš s tem zelo škodovati, vznemiriš pa tudi domačine, ker jim nakoplješ na glavo maščevanje in jezo, a sam vendar ničesar ne dosežeš. Hej, brate, z lepim izgovorom se hočeš odtegniti delu in pokori.“

Tako je govorila Kmiticu vest in čutil je, da je imela prav. Pograbila ga je jeza in žalost nad lastno vestjo, da mu je govorila tako bridko resnico.

Kolena se jamejo šibiti pod Andrejem. Naposled poklekne pri ležišču ter jame glasno moliti:

„Gospod Jezus Kristus! Usmili se me, kakor si se usmili razbojnika na križu. Iskreno želim, da bi se iznebil svojih grehov, da bi začel novo življenje ter pošteno služil domovini, toda ne vem kako, ker sem bedast in nečimern. Služil sem izdajalcem, toda ne iz hudobije, marveč radi nevednosti. Razsvetli me, o Gospod, nauči in potolaži me v obupu ter reši me po svojem usmiljenju, ker poginjam...“

Glas se je tresel Kmiticu pri teh besedah; na to se je jel trkati ob široke prsi, da je kar odmevalo po sobi, ter ponavljal: „Bog bodi milostljiv meni grešniku!“

Na to sklene roke, dvigne jih kvišku in nadaljuje:

„O ti najsvetejša Devica, braniteljica trpečih, sprejmi me pod svoje varstvo, posreduj pred ljubljnim Svojim Sinom, reši me ter ne zapusti me brez Svojega varstva do poslednje minute, da hvalim in proslavljam Tvoje sveto ime, dokler ne zapusti duša mojega telesa!“

Debele solze so mu jele kapljati iz očíj po licu. Slednjič je naslonil svojo glavo na ležišče ter dolgo molčal, kakor bi čakal uslišanja svoje vnete molitve. V sobi je nastala tišina in samo drevesa zunaj so močno šumela. Med tem so zahruščali ostružki pod težkimi koraki vojakov ter se začul naslednji razgovor:

„Kaj mislite, gospod stražnik, kam pojdemo od tod?“
„Kaj jaz vem!“ odvrne Soroka. „Pojdemo, kamor nas konji ponesó. Nemara k samemu kralju, ki zdihuje pod švedsko roko.“
„Ali je res, da so ga vsi zapustili?“
„Vsi, toda Bog ga ni zapustil.“
Kmitic urno vstane z ležišča. Lice mu je bilo jasno in mirno. Stopi k vratom, odpre jih in reče vojakom:
„Imejte konje pripravljene! Čas je, da odrinemo!“

III.

Med vojaki je nastalo takoj živahno gibanje. Radovali so se, da pojdejo iz gozda v daljni svet, a to tem več, ker so se bali, da jih bo proganjal knez Bogoslav. Med tem je tudi stari Kimlič stopil v sobo, kajti uganil je, da ga potrebuje Kmitic.

„Vaša milost hočete oditi?“ je vprašal.

„Dà! Spremiš nas iz gozda. Ti dobro poznaš pot?“

„Kaj bi ne, saj sem domač... A kam nameravate iti, vaša milost?“

„Naravnost k milostljivemu kralju...“

Starec osupne ter stopi za korak nazaj.

„Presveta Devica! zakliče. „H kateremu kralju?“

„Razume se, da ne k švedskemu.“

Kmitic se ni le svobodno oddahnil, marveč se celo pre-križal.

„Torej vaša milost bržkone ne veste, da je on zbežal v Avstrijo, ker so ga tu vsi zapustili. Celó Krakov oblegajo.“

„V takem slučaju pojdemo v Avstrijo.“

„Ba, toda kako dospemo čez mejo?“

„Bodisi plemitaški, bodisi kmečki, ali na konjih, ali peš, samo da dospemo!“

„Za to bi bilo treba mnogo, mnogo časa.“

„Časa imamo dovolj. Toda rad bi bil tam čim najprej.“

Kimlič se ni več čudil. Starec je bil preveč zvit, da bi si ne bil domislil, da mora imeti Kmitic tajni vzrok za to podjetje, in tisoč mislij je nakrat napolnilo njegovo ščetinasto glevo. Ker pa niso Kmiticevi vojaki, katerim je Andrej zapovedal, naj molče, povedali ni staremu, niti sinovoma o ugrabljenju kneza Bogoslava, jel si je starec domišljevali, da ga je bržkone poslal knez vojvoda vilenski s kakim naročilom h kralju. Utrjeval se je v tem prepričanju zlasti radi tega, ker je smatral Kmitica vnetim privržencem hetmanovim in so mu bile dobro znane njegove razmere s hetmanom, kakor tudi to, da je on pobil v Kejdaneh puntajoče se polke. Zavezniki so raznesli po vsem kraju govorico, da je Kmitic grozen okrutnež in izdajalec.

„Gotovo ga pošilja hetman kot poslanca h kralju,“ mislil si je starec. „Bržkone se hoče vojvoda spreti s Švedi ter pomiriti se s kraljem... Očividno mu že preseda švedsko gospodarstvo, kajti čemu bi ga sicer pošljal h kralju?“

Stari Kimlič se ni dolgo ukvarjal z rešitvijo te zagonetke, kajti mislil je na nekaj drugega, zlasti na to, da bi se mogel okoristiti s položajem. Evo, ako izkaže kakšno uslugo Kmiticu, prisluži se ob enem tudi hetmanu in kralju, kar pa ne ostane brez nagrade. Naklonjenost takšne gospode bi se prilegala zlasti tačas, ko bi bilo treba položiti račun starih grehov. Vrh tega gotovo nastane vojna, v deželi bo vse nemirno in plen bo kar sam lezel v roke. Vse to je ugajalo starcu, ki je bil že brez tega vajen ubogati Kmitica, katerega se je bal kakor ognja, goječ k njemu neko posebno naklonjenost, kakoršno je Andrej znal vzbuditi v vseh svojih podložnikih.

„Vašo milost,“ reče, „ako hočete dospeti h kralju, treba prehoditi vso poljsko ljudovlado. Švedske vojske še niso toliko nevarne, kajti mest se je mogoče izogniti ter potovati po gozdih, a najbolj nevarno pa je to, da je po gozdu — kakor je v takem času navada — vse polno raznih roparjev, ki napadajo popotnike, in vaša milost imate tako malo ljudi...“

„Saj pojdeš z nami, gospod Kimlič, s sinovoma in z ljudmi, katere imaš, pa nas bo več.“

„Ako vaša milost ukažete, pa pojdem; toda vam, gospod polkovnik, je znano, da sem revež; razun revščine nimam ničesar. Kako naj zapustim to svoje jedino bivališče?“

„Jaz ti poplačam vse, kar te to stane. Pa tudi za vas je bolje, da odnesete odtod svoje glave, dokler jih imate še cele na vratu.“

„O Bog! Kaj pravite, gospod? ... Kaj bi naj pretilo meni? Komu sem jaz nadležen?“

„O, vsi vas poznajo kot malopridneže! ... Imeli ste prepir s Kopistinskim, katerega ste ubili, na to ste zbežali pred obsodbo, stopili v mojo službo ter mi odgnali čredo konj ...“

„Resnica. Devica mogočna!“ zakliče starec.

„Čakaj in molči! Na to ste se vrnili v staro bivališče ter nalik roparjem jeli pleniti po okolici. Ne opravičuj se, kajti jaz nisem tvoj sodnik, ob enem pa veš sam najbolje, da govorim resnico ... Vi jemljete konje Žoltarenku, kakor tudi Švedom ... Ne rečem, da to ni prav, toda ako pridete v njihove roke, pa vas gotovo oderó žive.“

„Prav delamo, ker jemljemo konje samo sovražnikom.“

„Ni res, vi napadate tudi domačine, kar sta mi tudi že priznala tvoja sinova. To pa je že naravnost rop, ki je sramota za plemiča. Sramujte se, malopridneži! Ali ste kmetje, ali plemiči?“

Starec zardi ter odvrne:

„Krivično nas sodite, vaša milost, ker se mi spominjamo svojega stanu in se ne bavimo s kmečkim poslom. Mi lovimo konje po noči, toda doslej jih še nismo gonili iz tujih hlevov. Vse kaj drugega pa je: vjeti konja na livadi, ali dobiti ga kje drugje. V bojnem času je to dovoljeno celo plemiču ... Toda konj v hlevu je sveta reč in samo cigan, žid ali kmet ga krade, ne pa plemič! Mi tega, vaša milost, ne delamo ... Ko je pa vojna, izvršujemo tudi mi vse po vojaški.“

„Ko bi tudi desest vojen bilo naenkrat, vendar nima nihče pravice, jemati plen na veliki cesti... Plen se jemlje samo na polju, a ne na cesti... Vi ste nič več nič manj — roparji.“

„Bog nam je priča, da smo nedolžni!“

„Recite, kar hočete, toda dovolj ste se že nalukali piva. Kratko rečeno, za vas je bolje, da zbežite odtod, kajti vrv vam prej ali pozneje ne uteče. Ako pa greste z menoj ter mi hočete zvesto služiti, pa dobite plačilo ter si prislužite slavo. S tem si dokaj pridobite.“

„Mi pojdemo z veseljem za vašo milostjo povsod; prepe-ljemo vas skozi vrste Švedov in tolovajev v gozdu, kajti, da pri-znam resnico, nas zares proganjajo zlobni ljudje. Toda čemu?... Radi našega uboštva — za nič drugega. Mogoče se nas Bog usmili ter nas reši sovražnikov.“

Po teh besedah si je starec nehoté drgnil roki in oči so mu zabliskale.

„Dà,“ mislil si je, „delo prikipi kakor voda v kotlu in samo bedak bi ne izkoristil slučajja.“

„Samo pazi,“ reče Kmitic in grozno pogleda starca „da se mi ne skušaš izneveriti, kajti tega ne odpustim in samo Bog bi te še mogel rešiti moje roke.“

„Smete biti uverjeni o naši poštenosti,“ reče mračno starec. „Izdajalci nismo in naj nas kaznuje Bog, ako nam je že prišla kaka taka misel v glavo.“

„Verjamem,“ odvrne po kratkem pomisleku Kmitic, „kajti med izdajstvom in ropanjem je velika razlika in noben ropar ni za prvo sposoben.“

„Kaj ukažete sedaj, vaša milost?“ vpraša Kimlič.

„Najprvo bi rad odposlal dve pismi. Ali imaš za to spo-sobnih ljudij?“

„Kam bo treba iti?“

„Jeden pojde h knezu vojvodi ter odda pismo prvemu od-delku, katerega sreča na poti; naj ne čaka odgovora, in naj se vrne koj nazaj.“

„Smolar pojde; on je pameten in zanesljiv človek.“

„Dobro! Drugo pismo pa je treba nesti v Podlesje; naj poišče polk gospoda Volodijevskega, izroči naj pismo polkovniku samemu v roke.“

Starec jame mežikati z očmi.

„Kakor vidim,“ si misli, „je dela dovolj na vse strani. Zlasti sedaj, ko je jel že dopisovati z zavezniki!...“

„Ako ni to pismo posebno nujno,“ dostavi glasno „ga lahko mogoče na cesti oddamo komu, kadar pridemo iz gozda. Tukajšnje plemstvo je zelo naklonjeno zaveznikom in vsakdo rad odnese pismo, nam pa ostane jeden človek.“

„To si modro povedal,“ odvrne Kmitic. „Bolje je tudi, da on, ki prinese pismo, niti ne vé, odkod ga prinaša. Ali pojdemo kmalu iz gozda?“

„Kakor je vam ugodno, vaša milost. Lahko odidemo čez dva dni, ali pa že jutri?“

„V takem slučaju poslušaj me, gospod Kimlič!“

„Poslušam z obema ušesoma, gospod polkovnik.“

„Razglasili so me izdajicam v vsej poljski ljudovladi, ker me smatrajo privržencem hetmanovim in celo švedskim. Ko bi svetli kralj čul, kdo da sem, ne mogel bi mi zaupati ter bi celo zavrzel mojo žrtvo, ki je, kakor Bog vidi, iskrena in odkritosrčna. Čuj torej in preudari!“

„Čujem, vaša milost.“

„Jaz nisem Kmitic, marveč Babinič — razumeš? Nihče ne sme vedeti mojega imena. Glejte, da bodete znali molčati, da tega nihče ne zine. Ako te kdo vpraša odkod sem, pa reči, da si se mi pridružil na poti in da tega ne veš; kdor bi pa le ne mogel ukrotiti svoje radovednosti, njemu pa reci, naj vpraša mene samega.“

„Razumem, vaša milost.“

„Zapovej tako tudi sinovoma in družini. Ako bi tudi drli pasove ž njih, moje ime je Babinič. Z lastno glavo mi boste odgovorni za to!“

„Čujem in takoj grem to povedati sinovoma, kajti njima je treba ubiti vse z lopato v glavo. Takšno veselje mi delata... Očividno me Bog kaznuje za moje grehe... Evo kaj?... Ali dovolite, vaša milost, izreči še jedno besedo?“

„Povej pogumno!“

„Zdi se mi, da bo bolje, če ne povemo ni vojakom, niti služabnikom, kam pojdemo.“

„Dà, tako naj bo!“

„Jaz jim porečem samo, da z nami ne potuje Kmitic, marveč Babinič. Drugič pa bi Vam svetoval, da skrijete na tej dolgi poti svoj stan?“

„Kako? Čemu?“

„Radi tega, ker dajejo Švedje odličnejšim ljudem pospremnna pisma; kdor takšnega nima, njega odpeljejo k poveljniku.“

„Jaz imam pismo k švedskim načelnikom!“

V očéh starca je bilo opaziti začudenje. Pomisli nekoliko in reče:

„Vaša milost, dovolite mi, da izustim še svoje misli.“

„Če dobro svetuješ, le povej, ker vidim, da si premeten človek.“

„Ako imate pisma, je še bolje, ker jih lahko pokažete kadar treba. Ako pa imate kako tajno naročilo, pa je bolje, da jih niti ne pokažete. Ne vem sicer, ali se glasé na imé Babiniča ali Kmitica; toda če jih pokažemo, ostane za nami sled, po katerem nas lahko iščejo.“

„Prav imaš,“ zakliče Kmitic. „Bolje bo, da ohranimo ta pisma za drugi čas, ako bo samo mogoče prodreti skozi brez njih.“

„Mogoče bo, vaša milost, toda le v kmečki obleki, katerih imam nekaj na razpolago, kakor tudi nekoliko kučem in sivih kožuhov, uprav takšnih, kakoršne nosi plemstvo nižje vrste. Ako vzamemo četo konj, lahko gremo ž njimi kakor na sejmišča, in sicer zmerom dalje in dalje, da dospemo k Loviču in Varšavi. Jaz dobro poznam pota, ker sem imel v mirnih časih že večkrat po-

doben popravek. Kakor nalašč bo sedaj semenj v Soboti, na katerem se shajajo ljudje iz daljnih krajev. V Soboti izvemo še za druga mesta, kjer se bo vršil semenj; čimbolj so oddaljena, tembolje za nas!... Švedje ne obračajo toliko pozornosti na kmete, ker teh hodi na sejme celo mravljišče. Ako nas jame izpraševati kak poveljnik, pomoremo si iz zadrege z izgovorom, manjše oddelke pa kar raznesemo s kopiti, ako to dovoli Bog in sveta Mati božja.“

„Če nam pa vzamejo konje, kajti ob času vojne je to kaj navadnega?“

„Ali jih kupijo, ali pa zaplenijo. Če jih kupijo, lahko rečemo, da gremo konje kupovat v Soboto. Če jih pa zaplenijo, začnemo kričati ter se gremo pritožiti, v Varšavo ali Krakovo.“

„Zvit človek si,“ reče Kmitic; „že vidim, da mi boš potreben. Ko bi Švedje tudi vzeli konje, našel se bo človek, ki jih tudi plača.“

„Jaz sem bil že itak namenjen odriniti s konji v Elek in potem v Prusijo, torej me zelo veseli, da so se okoliščine tako zasukale, a to tem več, ker pojdemo po isti poti. Za Elkom prestopimo mejo ter krenemo na Ostrolenka in odtod po pustinji na Pultusk ter naposled v Varšavo.“

„Ali je daleč ona Sobota?“

„Ni daleč od Petka, vaša milost.“

„Ti se šališ, Kimlič.“

„Čemu?“ odvrne starec, in prekriža roke na prsih. „Samo mesta imajo tam tako čudna imena. Nahajajo pa se za Lovičem, toda še precej daleč.“

„Ali je velik semenj v oni Soboti?“

„Manjši je kakor v Loviču, toda tja priženejo konje celo iz Prusije. V tem letu ne bo semenj slabši od lanskega, ker je ondi še vse mirno. Povsod gospodarijo Švedje ter imajo posadke nastanjene po mestih. Ko bi se tudi hotel kdo ganiti, ne more se.“

„Dobro, jaz sprejemem tvoj nasvet... Pojdemo s četo konj, katere ti naprej plačam, da ne boš imel škode.“

„Hvala vam.“

„Pripravi le kožuhe, kučme in sablje, ker takoj odrinemo. Ne zabi pa povedati sinovoma in družini, kdo da sem, kako se zovem, da gremo na konjski semenj in da ste vi moji pomočniki. Pojdi!... Sicer pa postoj, počakaj!...“ dostavi, ko se starec napoti k vratom. „Od te minute naprej me nihče ne sme imenovati ne polkovnika, niti vašo milost, marveč samo: gospod Babinič.“

Kimlič odide in uro poznej so že sedeli vsi na konjih, pripravljene odriniti na dolgo pot.

Kmitic je imel na sebi sivkast jopič ter kučmo enake barve, z volno na vrh. Obvezal si je glavo, kakor po kakem dvoboju, ter se našemil tako, da ga je bilo težko spoznati. Bil je povsem enak plemstvu, ki obiskuje sejmišča. Okrog njega so stali ljudje v enaki opravi, oboroženi z navadnimi sabljami in dolgimi biči, s katerimi so gonili konje, ter vrvmi, da so vezali begunce.

Vojaki so zrlí začudeno svojega polkovnika in si pripovedovali potihoma o njem razne reči. Čudno se jim je zdelo, da ima že drugo ime in da mu ne smejo praviti več vašá milost. Najbolj je migal z rameni in brkami stari Soroka ter potihoma mrmljal Belousu:

„Naj me tudi ubije, jaz mu bom vendar skazoval spoštovanje kakor prej.“

„Ako je pa tako ukazal, pa ne ostane nič drugega nego ubogati“!... odvrne Belous. Vsekako pa je ta oprava zelo spremenila polkovnika“.

Vojaki niso vedeli, da se je izpremila v gospodu Andreju tudi duša isto tako, kakor njegova zunanost.

„Naprej!“ zapove nakrat Babinič.

Jezdeci so počili z biči ter obkoljili čredo konj, katere so zagnali blizu skupaj, in odrinili.

IV.

Potovali so ob meji med vojvodstvom trockim in Prusijo, in hodili skozi obširne gozdove po presekah, znanih samo Kimličem, dokler niso dospeli do Lenga, ali, kakor ga je imenoval Kimlič,

do Elka, kjer so nabrali novic o javnih zadevah od ondotnega plemstva, ki je zbežalo z ženami, otroci in živino pred Švedi pod obrambo obmejnega grofa.

Leng je bil povsem podoben taboru in lahko si je bilo misliti, da se vrši v njem kako zborovanje. Plemstvo je pilo po krčmah prusko pivo, pomenkovalo se in vsak hip je došel kdo, ki je prinesel novic. Po nikomur ni vpraševal, nastavljal je le pozorno svoja ušesa, in na ta način je zvedel gospod Babinič, da so stopila kraljeva Prusija in njena premožna mesta odločno na stran Jana Kazimira ter sklenila z mejnim grofom pogodbo, da se skupno branijo proti vsakemu sovražniku. Govorilo se je pa tudi, da niso hotela navzlic dogovoru znamenitejša mesta sprejeti grofovske posadke, ker so se bala, da bi se zviti veljak združil ž njimi in jih ne podvrgel z oboroženo roko svoji oblasti, ali pa se združil v kritičnem trenutku s Švedi, kajti za izdajstvo je bil sposoben že od rojstva.

Plemstvo ni odobraval te nezaupljivosti meščanstva, toda gospod Andrej, ki je dobro poznal razmerje med Radzivilii in mejnim grofom, se je samo vgriznil v jezik, da ni izbleknil vsega, kar mu je bilo znano. Zadrževala ga je pred tem misel, da bi bilo v Prusiji nevarno govoriti glasno proti mejnemu grofu, drugič pa, da ni kazalo postarnemu plemiču, ki je prignal konje na semenj, vmešavati se v zvite politične spletke, nad katerimi so si lomili še najizurjenejši politiki zamán glave.

Prodali so torej par konj, kupili nekoliko novih, in potovali dalje ob pruski meji po cesti, ki drži iz Lenga v Ščučin. To mesto je bilo že v kôtu vojvodstva mazoveškega. V Ščučin sam pa Andrej ni hotel iti, a to radi tega, ker je zvedel, da je tam jeden polk zaveznikov pod poveljništvom Volodijevskega.

Bržkone je moral Volodijevski iti po ravno isti poti, po kateri je šel sedaj Kmitic, ter se je nastanil v Ščučinu radi tega, ker tu ni bilo tako trda za hrano kakor na ugrabljenem Podlesju.

Kmitic ni hotel sedaj srečati polkovnika, ker si je mislil, da bi ga z besedami ne mogel prepričati, da se je vrnil z dosedanje

krive poti, saj drugih dokazov ni imel kakor besede. Radi tega je za kaki dne milji pred Ščučinom ukazal kreniti proti Vasoši na zapad. Pismo Volodijevskemu pa je sklenil odposlati pri prvi priložnosti.

Ni še dospel v Vasošo, ko je ustavil v krčmi ob cesti. Tu je hotel udobno prenočiti, ker v krčmi ni bilo razun krčmarja Prusaka nikakih gostov.

Toda komaj sedejo Kmitic, trije Kimliči in Soroka k večerji, začujejo zunaj ropot kočije in topotanje konj.

Ker ni še solnce zašlo, odide Kmitic iz krčme pogledat, kdo je prišel, ker je bil radoveden, če ni nemara kaka švedska prednja straža. Toda mesto Švedov je zagledal kočijo, za njo dva voza in nekoliko oboroženih ljudi okrog nju.

Na prvi pogled je bilo videti, da prihaja kak veljak. V kočijo so bili vpreženi štirje konji, dobro rejeni in debelih kostij. Na kozlu je sedel voznik in poleg njega po ogrski šegi opravljen hajduk. V kočiji pa je sedel gospod, podprt z rokami ob bok, v volčjem brezrokavnem kožuhu, zapetim s pozlačenimi gumbi.

Zadaj sta drdrala dva dobro oborožena vozova in ob vsakem so jezdili štirje služabniki, oboroženi s sabljami in samokresi.

Gospod je bil še mlad človek, komaj nekoliko čez dvajset let. Polno njegovo lice je bilo rdeče in videti je bilo na njem, da si je rad privoščil kaj slastnega.

Ko so obstali konji, je skočil hajduk s kozla ter pomagal gospodu iz kočije. Ko je zagledal Kmitica na hodniku, je mahnil z roko ter zaklical.

„Ej, prijatelj, pojdi no bliže!“

Mesto da bi se mu Kmitic približal, je skočil nazaj v krčmo, ker ga je nakrat pograbila jeza. Ni še bil vaje dvorjaniti veljakom, niti na to, da bi mu kdo migan z roko.

Stopil je v krčmo, sedel za mizo ter jel slastno jesti. Tujec je šel tesno za njim.

V sobani je vladal mrak in samo v kaminu je tlel ogenj. Radi tega je jel tujec mežikati z očmi.

„A čemu ne pride nihče nasproti, ko prihajam?“ vpraša tujec. „Krčmar je odšel v čumnato“, odvrne Kmitic, „mi pa smo popotniki kakor vi“.

„Hvala za pojasnilo. A kdo pa ste?“

„Plemič sem, ki ženem konje na semenj“.

„Ali so spremljevalci tudi plemiči?“

„Tudi, samo ubožnejši.“

„Torej poklon, poklon vam, gospodje. Kam ste namenjeni?“

„Iz semnja na semenj, da se iznebimo konj.“

„Če bodete tu prenočevali, pregledam jutri vaše konje. Mogoče kupim jaz katerega. A med tem pa dovolite, gospodje, da sedem k mizi“.

Tujec je sicer vprašal, če mu dovoli prisesti k mizi, toda s takšnim glasom, ki je razodeval, kako gotov mora biti, da mu tega ne odrekó. Mladi konjski kupec mu postrežljivo odvrne.

„Lepo prosimo, vašo milost, dasi vas nimam na kaj povabiti, ker imamo samo grah in klobase“.

„Imam s seboj bolj slastnih stvari,“ odvrne mladi gospodič ponosno, „toda tek imam izboren in grah in klobase so meni najljubša jed.“

Po teh počasi izgovorjenih besedah sede na klop za mizo. Ko se mu Kmitic toliko umakne, da je lahko ugodno sedel, dodá uljudno:

„Prosim, prosim, ne vznemirjajte se, gospod! Na potovanju se ne sme ozirati toliko na dostojanstvo in če me tudi trčite z laktom, mi ne pade še krona z glave“.

Kmitic je porinil pred tujca skledo z grahom in, ker ni bil — kakor že znano — vaje takim besedam, bi bržkone razbil posodo na glavi tega ošabnega mladeniča, ko bi ne bilo v tej ošabnosti nekaj takega, kar je zanimalo Andreja. Radi tega ni samo potlačil jeze, marveč se še celo nasmehnil ter dejal:

„Sedaj so takšni časi, gospod, da padajo krone celo z najvišjih glav. Za vzgled nam je naš milostljivi kralj Jan Kazimir,

ki ima pravico do dveh kron, ki pa sedaj nima nobene, razun trnjeve“.

Tujec pogleda na to bistro Kmitica, na to pa vzdihne ter reče :

„Zares so sedaj takšni časi, in bolje je, da ne govorimo o tem, k večjemu še z zavezniki.“

Čez trenutek pa doda :

„Toda kaj pametno ste povedali to. Morali ste služiti nekje na dvorih, ali pa ste bili sredi izobraženih ljudi, ker ste olikanejši, kakor bi si človek mislil.“

„Dà, zares sem se drgnil med izobraženimi ljudmi, kjer sem slišal to in ono, toda služil nisem.“

„Kje ste bili rojeni, prosim?“

„V grajščini, v vojvodstvu trockem.“

„Bodisi tudi v grajščini, samo da ste plemič. A kaj je slišati novega na Litevskim?“

„Nič! Vse je po starem. Samo izdajic ne manjka.“

„Izdajic?“ pravite, gospod. „Kdo pa so, prosim, ti izdajalci?“

„Oni, ki so odstopili od kralja in ljudovlade.“

„A kako se ima knez vojvoda vilenski?“

„Bolan je, pravijo; naduha ga muči.“

„Bog mu daj zdravja! To je vrl gospod!“

„Vrl za Švede, ker jim je odprl vrata na stežaj.“

„Kakor vidim, vi niste njegov privrženec?“

Kmitic je opazil, da ga ogleduje tujec ves čas pazljivo.

„Kaj meni mar za to?“ odvrne, „naj drugi mislijo na take stvari... Jaz se samo bojim, da se Švedje ne bi polastili mojih konj.“

„Treba je, da se teh precej iznebite. Evo tu na Podlesju so nastanjeni oni polki, ki so se spuntali proti hetmanu. Ti gotovo nimajo preveč konj.“

„Jaz tega ne vem, ker nisem bil med njimi, dasi mi je dal neki gospod, katerega sem srečal, pismo na jednega njihovih polkovnikov, s prošnjo, naj mu ga oddam pri priložnosti.“

„Kako vam je mogel dati oni gospod pismo, ako pa ne pojdete na Podlesje?“

„Ker stoji jeden njihov polk v Ščučinu, torej mi je gospod dejal, naj ga oddam ali sam, ali pa izročim pri Ščučinu komu drugemu.“

„To se kaj dobro ujema, ker uprav jaz sem namenjen v Ščučin.“

„Torej bežite tudi pred Švedi, gospod?“

Mesto da bi tujec odgovoril, pogleda Kmitica ter vpraša hladnokrvno :

„Čemu pravite gospod t u d i, ko pa sami ne bežite, marveč greste med nje, hoteč jim prodati svoje konje, če jih vam ne vzamejo s silo.“

Kmitic odmaja z rameni.

„Rekel sem t u d i, ker sem videl v Lengu dokaj plemstva, ki je bežalo pred Švedi. Kar se mene tiče, vem, da bi tu dolgo ne sedeli na gorkem, ko bi jim vsi tako služili, kakor jim mislim jaz služiti.“

„Ali se ne bojite govoriti kaj takega?“ vpraša tujec.“

„Ne bojim se, ker nisem plašljivec. Sicer pa greste v Ščučin in tam vsi glasno govorè, kar mislijo. Bog samo daj, da se kmalu izpremene besede v dejanja!“

„Vidim, da ste nenavadno bistroumen človek,“ ponovi tujec. „Pa če miste prijatelj Švedov, čemu torej greste strani od onih polkov, ki so se spuntali proti hetmanu? Čemu odhajate od onih vojsk, ki so se spuntale ne radi tega, ker niso sprejemale „žolda,“ marveč radi tega, ker nočejo služiti ni hetmanu, ni Švedom. Za te ljudi bi bilo dokaj bolje, da ostanejo pri hetmanu, kakor pa se izpostavljajo gladi in nezgodam; toda oni so raje učinili poslednje, nego bi se izneverili kralju. Gotovo je, da nastane med njimi in Švedi vojna; mogoče, da bi se bila že začela, ko bi bili Švedje že dospeli v ta kôt, česar se pa še doslej ni zgodilo... Počakajte, da pridejo, in takrat bodele videli, kaj bo!“

„Tudi jaz sem mnenja, da se začne tu najprej vojna!“ reče Kmitic.

„Dà, če tako mislite ter imate Švede v želodcu — kar vam čitam z obraza, — čemu potem ne pristopite k tem vrlim vojakom? Ali mar že ni napočil čas, ali mar tam ne potrebujejo ostrih sabelj? Dokaj vrlih ljudij služi tam, ki ljubijo bolj svojega vladarja kakor tujega, in z vsakim dnem jim raste število. Sedaj pridete iz onega kraja, v katerem niso še spoznali Švedov; kjer pa so jih že spoznali, že oblivajo z bridkimi solzami to spoznanje. V Veliki Poljski že čuti plemstvo, dasi se jim je podala prostovoljno, vso težo njihove vlade. Tudi v tukajšnjem vojvodstvu se ne godi bolje. General Steinbock je res dal razglasiti, da pustijo Švedje na miru imetje vsakogar, kdor mirno sedi doma. Toda kaj? General trdi svoje, manjši poveljniki tudi svoje, tako, da ni nihče gotov, si-li ohrani to, kar ima, do jutri. Vsakdo se hoče veseliti svoje lastnine ter mirno uživati to, kar ima. Med tem pa pride kak pritepenec ter reče: „daj!“ Če ne daš, najdejo kmalu vzrok, da ti izpulijo imetje, ali pa niti ne iščejo vzroka ter ti odsečejo kar brez ceremonij glavo. Marsikateri že pretaka bridke solze, ko se spominja davnega vladarja. Vsi pa se v svoji stiski neprestano ozirajo k zaveznikom, ne dospe-li od njih rešitev prebivalcem in domovini...”

„Gospod,“ odvrne Kmitic, „vidim, da niste bolj naklonjeni Švedom od mene.“

Tujec se ozre nekako prestrašen okrog. Kmalu se pomiri ter nadaljuje:

„Želim jim, da bi jih pomorila kuga, in tega niti pred vami ne skrivam, ker vidim, da ste pošten človek. A ko bi tudi ne bili pošteni, zvezali me vendar ne bode te odpeljali k Švedom, ker se ne dam, saj imam oboroženo spremstvo in sabljo ob boku.“

„Zagotovim vam, da ne učinim tega; rečem pa, da mi je všeč vaš pogum. Pa tudi to mi ugaja, da se niste obotavljali zapustiti posestvo, s katerim se bo mastil sovražnik. Kaj hvalevredna je takšna ljubezen do domovine.“

Kmitic je nehoté začel govoriti s pokroviteljstvenim glasom, kot načelnik svojemu podložniku, in ni niti pomislil, da doné

takšne besede kaj čudno iz ust konjskega kupca. Mladi gospodič pa se bržkone ni zmenil za to, ker je urno pomežiknil z očmi, naposled pa rekel :

„Sem mar bedast ? Moja prva skrb je paziti na to, da moja last ne propade, in čislati vse to, kar mi je Bog dal. Sedel sem in molčal, dokler nisem vsega prodal, in sedaj, ko sem že vse spravil v Prusijo, lahko rečem : Dovolj je, čas je, da se podam na pot ! Sedaj naj se le maščujejo, naj mi le poberó, kar hočejo.“

„Saj ste pustili zemljišče in poslopja.“

„Ba ! Imel sem v najemu vosoško starostvo in uprav sedaj je dospel rok, ko se je končala pogodba. Poslednjega obroka niti plačal nisem in ga tudi ne bom, ker čujem, da drži vojvoda mazoveški s Švedi. Naj izgubi radi tega svoje plačilo, ker tudi meni pride prav gotov denar.“

Kmitic se nasmehne.

„Dobro, gospod ! Vidim, da niste le hraber plemič, marveč tudi razsoden človek !

„Kaj še !“ odvrne tujec. „Razsodnost, to je temelj vsemu. Toda sedaj ne govorim z vami o razsodnosti. Čemu ne greste vi, ki čutite krivico, provzročeno kralju in domovini, k onim vrlim vojakom na Podlesje pod njihove prapore ? S tem bi napravili uslugo tudi Bogu, pa tudi vam samemu bi utegnili biti sreča ugodna. Komur ni še znano, kako je obogatel marsikateri prostak v vojnem času ? Spoznam tudi, da ste pogumen in odločen človek, in ako vas ne ovira vaš stan, si lahko v najkrajšem času nagrabite bogastva in plena. Ne vem sicer, ali imate kakšno posestvo ali ne ; pa lahko je dobite, kajti človek, ki ima denar, dobi lahko zemljo v najem ; od najemščine do lastnine pa tudi ni daleč. Ako začenjate tako s praznimi rokami, lahko postanete bogat grajščak, samo da ne lenuharite, marveč delate, kajti le kdor rano vstaja, mu kruha ostaja.“

Kmitic si je grizel brke, ker ga je lomil smeh. Lice mu je dregetalo, a ob enem se je tudi časih bolestno zarežal, ker ga je še bolela jedva posušena rana.

Tujec pa nadaljuje:

„Tam vas gotovo radostno sprejmejo, ker potrebujejo ljudij. Sicer pa ste se mi na mah prikupili in vzamem vas pod svoje pokroviteljstvo, katero vam zagotavlja prihodnost.“

Po teh besedah dvigne mladenič svoje debelo lice ter si jame gladiti brke. Slednjič vpraša:

„Hočete-li biti moj oproda? Nosili bode te za menoj sabljo ter pazili na mojo družinčad.“

Kmitic se ni mogel dalje vzdržati. Zasmel se je iz polnega grla ter pri tem pokazal dve vrsti belih zob, leskečih se liki biseri.

„Čemu se smejete?“ vpraša tujec in nagrbanči čelo.

„Radi veselja do te službe.“

Toda mladi veljak se zelo zavzame ter dé:

„Bedak je, kdor vas je naučil takega obnašanja. Pazite pa, s kom govorite, da ne zapravite zaupljivosti, katera se vam skazuje.“

„Oprostite, gospod,“ odvrne veselo Kmitic, „ker še ne vem, s kom imam čast govoriti.“

Mladi gospodič se podpre z roko ob bok.

„Jaz sem Redzijan iz Vosoše“, reče ponosno.

Kmitic je že odpiral usta, da bi povedal svoje pridejano ime, ko stopi med tem Belous urno v sobo.

„Gospod povelj...“

Vojak nakrat umolkne, prestrašen po groznem Kmiticevem pogledu, postane zbegan, zajecija ter izblekne naposled:

„Prosim, gospod, nekateri ljudje gredó.“

„Od kod?“

„Od Ščučina.“

Kmitic postane nekako zbegan, toda kmalu se zave ter odvrne:

„Pazite se! Ali jih je mnogo?“

„Kakih deset jih bo.“

„Imejte pripravljene samokrese. Pojdi! — Kaj, če to niso Švedje?“ dodá in se obrne se k Redzijanu iz Vosoše.

„Česa se bojite, ako pa greste k njim?“ odvrni mladi človek, in zre nekaj časa Kmitica z začudenjem. „Saj se morate vendar srečati prej ali poznej.“

„Raje bi imel tukaj Švede nego kake druge postopače, katerih je vse polno povsod... Kdor hodi okrog s konji, ta mora biti oborožen in previden, kajti konji so kaj kočljiva stvar.“

„Če je res, da biva v Ščučinu gospod Volodijevski, pa je to bržkone njegova ogledna četa,“ odvrne Redzijan. „Predno se tu nastani, se hoče prepričati, če je stan dovolj varen, kajti s Švedi je težko živeti v mirni sosesčini.“

Ko sliši to Andrej, se zavrti na podu in sede v najtemnejši kôt, kamor ni mogla prodreti slaba svitloba z ognjišča. Med tem se začuje pred vežo topot konjskih kopit, prskanje konj in naposled stopi nekoliko ljudij v sobo.

Spreдай je stopal vojak orjaške rasti in trkal z leseno nogo ob leseni tlak. Kmitic ga pogleda in srce mu nemirno udari v prsih.

Bil je Joža Butrim, s priimkom „Brez noge.“

„Kje je gospodar?“ vpraša, ko obstane sredi sobe.

„Tukaj sem,“ odvrne krčmar, „v vašo službo.“

„Daj konjem krme!“

„Nimam je, k večjemu če bi vam ti gospodje hoteli kaj posoditi,“ odvrne krčmar, in pokaže na Redzijana in konjske barantače.

„Čegavi ljudje ste?“ vpraša Redzijan.

„A kdo pa ste vi?“

„Starosta iz Vosoše.“

Redzijana so imenovali kot najemnika starostva njegovi ljudje starosto; pa tudi sam se je tako imenoval v važnejših slučajih.

Joža Butrim je postal ves zbečan, ko je videl, s kakim visokim dostojanstvenikom ima opraviti. Snel je kučno z glave ter rekel z nežnim glasom:

„Moj poklon vam, velmožni gospod... V temi je težavno razločiti, s kom ima človek opraviti.“

„Čegavi ljudje ste?“ ponovi Redzijan ter se prime za bok.

„Lavdanci smo izpod davnega bilevičevega prapora, ki pripada dandanes Volodijevskemu.“

„Za Boga! Torej gospod Volodijevski je v Ščučinu?“

„Dà, skupno z nekaterimi drugimi polkovniki, ki so prišli iz Žmude.“

„Hvala Bogu, hvala Bogu!“ ponovi oveseljen starosta. „A kateri polkovniki so še dospeli z Volodijevskim?“

„Bil je gospod Mirski,“ nadaljuje Butrim, „katerega je kap zadela na poti; dalje je še gospod Oskerka, gospod Kovalski, dva gospoda Skretuska...“

„Katera Skretuska?“ zakriči Redzijan. „Ali ni med njimi jeden iz Burce?“

„Tega ne morem reči, ker ga ne poznam,“ odvrne Butrim.

„Vem samo to, da je jeden od nju Zbaražec.“

„Hej! to je moj gospodar!“

Še le sedaj je opazil Redzijan, kako čudno se glasi ta izpoved v ustih staroste, torej dodá:

„Moj kum, sem hotel reči.“

Res niso bile te besede Redzijanove laž, saj je držal prvega sina Skretuskega, Jeremka, pri krstu.

Med tem so silile Kmiticu, sedečemu v kôtu, v glavo mračne misli. Najprej se je razburil pri pogledu na groznega vojaka v sivem jopiču in roka mu je nehoté posegla po sablji. Vedel je, da je Joža največ pomagal k temu, da so pobili njegove tovariše, ter bil njegov najzagrizenejši sovražnik. Ko bi bil Kmitic še to, kar je bil nekdanj, ukazal bi v tem trenutku, naj ga zgrabijo ter privežejo konju na rep, toda sedanji Babinič se je premagal. Nasprotno se je vznemirjal pri misli, če ga mar to plemstvo pozna, iz česar bi utegnile nastati velike nezgode, ki bi razdrle njegove načrte... Sklenil je torej, da se ne da spoznati in radi tega se je pomikal čimdalje bolj v senco. Naposled se je podprl z roko ob mizo, položil glavo v dlani in navidezno zadremal.

Ob enem je zašepetal pri mizi sedečemu Soroki:

„Pojdi v hlev in ukaži, naj osedlajo konje. Proti noči odri-nemo!“

Soroka je vstal in odšel.

Kmitic pa je še dalje dremal pri mizi. Različni spomini so mu silili v glavo. Ti ljudje so ga spominili na Lavdo, na Vodokte, na ono nedavno preteklost, ki je izginila kakor sèn. Ko je trenutek poprej rekel Joža, da spadajo davnemu bilevičevemu polku, je strepetalo Andreju kar srce v prsih pri tem imenu. Spomnil se je, da je bil uprav takšen večer, da je isto tako plapolal ogenj na ognjišču, ko je on pridirjal nepričakovano na saneh v Vodokte ter tu prvič zagledal Alenko med predicami.

Videl jo je sedaj skozi zaprte trepalnice, kakor bi stala pred njim v resnici, to jasno, zdravo, mirno gospodično; spomnil se je vsega, kar se je bilo pripetilo, kako je hotela biti njegov angelj varuh, hotela utrditi ga v dobrem, odvrniti od zlega ter mu pokazati pravo pot. Ko bi jo bil ubogal, oj, ko bi jo bil ubogal! ... Ona je vedela, kaj ima učiniti, na katero stran kreniti; vedela je, kje je čednost, pravica in dolžnost; kar prijela bi ga bila za roko ter ga tja peljala, ako bi jo bil samo hotel ubogati!

Ljubezen, katero so podžigali taki spomini, je pri tem tako vsplamtela v njegovem srcu, da je bil sedaj pripravljen, preliti svojo kri, samo da bi mu dovolila, da pade k njenim nogam. Bil je pripravljen celo, poljubiti tega medveda iz Lavde, ki mu je pobil tovariše, in sicer samo radi tega, ker je došel iz onega kraja, ki ga je spominjal Bilevičev ter izrekel to ime.

Iz te globoke zamišljenosti ga je zdramil še le Joža Butrim; zaklical ga je parkrat po imenu. Najemnik iz Vasoše ga je vprašal po znancih in Joža mu je pripovedoval, kaj se je zgodilo v Kejdaneh od onega časa, ko je hetman sklenil pogodbo s Švedi. Pravil mu je torej o uporih vojsk, o zaporu polkovnikov o njihovi odpravi v Biržo ter o srečni njih rešitvi. Večkrat je ponovil Kmiticevo ime pri tem pripovedovanju, toda združeno z grozo in sovraštvom. O tem, da so se imeli Volodijevski, oba Skretuska in Zagloba njemu zahvaliti za življenje, ni vedel Joža ničesar, za to

pa je pripovedoval s tem, kar se je bilo pripetilo v Bilevičah, tako-le:

„Naš polkovnik je ujel tega izdajalca v Bilevičah kakor lisjaka v jami in takoj zapovedal, naj ga odpeljejo v smrt. Odpeljal sem ga z velikim veseljem radi tega, da ga je vendar enkrat dosegla roka božja. Večkrat sem mu posvetil s svetilnico v oči, ker sem hotel videti, ali se mu mar ne prikaže v očeh kesanje. Toda nič! Šel je pogumno, ne zmeneč se za to, da bo kmalu stal pred sodbo božjo. Tako mu je že otrpnila narava. Ko sem mu svetoval, naj se vsaj prekriža, rekel mi je: „Drži jezik za zobmi, to tebi ni nič mar!“ Za vasjo smo obstali in postavili ga pod hruško. Že sem hotel zapovedati, naj sprožijo vojaki, kar dospe gospod Zagloba ter ukaže, naj ga preiščemo, če nima mar kakih papirjev pri sebi. In res smo našli pismo. Zagloba si veli posvetiti ter jame takoj čitati. Komaj pa prečita nekoliko vrst, prime se za glavo ter zakliče: „Jezus Marija!... Peljite ga urno nazaj, odkoder je bil prišel.“ Odpeljali smo ga nazaj, misleč si, da ga ukažejo še prej žgati z železom, da poizvedo od njega kakšno tajnost. Toda zmotili smo se! Kar izpustili so ga. Ni sicer moja stvar izpraševati, kaj so čitali v pismu, toda jaz bi ga ne bil izpustil.“

„Kaj je stalo v tem pismu?“ vpraša Redzijan.

„Ne vem. Domišljujem pa si, da je v knežjih rokah moralo biti mnogo častnikov, katere bi bil on ukazal obesiti, ako bi bili mi ustrelili Kmitica. A poleg tega nemara se je naš polkovnik vstrašil tudi solz gospodične Bilevičeve, ki je padla v nezavest, da so jo komaj še oživili... Z jedno besedo, ta človek je učinil toliko zlega, da bi mu lahko sam zlod bil nevošljiv radi tega. Vsa Litva se joče ter ga preklinja, in kdor njega ugonobi, napravi veliko uslugo, katere gotovo Bog ne pusti brez nagrade...“

Tu se je razgovor zasuknil znovič na Volodijevskega, na Skretuska in na vojake, nahajajoče se na Podlesju.

„Za živež nam gre trda,“ je dejal Butrim, „kajti posestva kneza hetmana so obrana, da ni človek, niti konj ničesar ne naj-

deta za zobé. Kar je še plemstva, je revno, bivajoče, kakor pri nas na Žmudi, po grajščinah. Polkovniki so sklenili, da se razdelé na krdela po sto in sto mož ter se razpostavijo jedno ali dve milj daleč narazen. Sedaj je še kako tako, toda kaj bo po zimi, tega ne vem.“

Kmitic, ki je doslej strpljivo poslušal, dokler so se pomenkovali o njem, se je zganil sedaj in že je odpiral usta, da bi zinil iz svojega temnega kôta:

„Tako razpostavljene vas hetman kar z roko polovi kakor rake iz mreže.“

Toda v tem hipu se odpró vrata in v sobo stopi Soroka, katerega je bil poslal Kmitic z naročilom, naj pripravijo konje na pot. Svetloba z ognjišča je osvetlila surovo stražnikovo lice. Joža Butrim ga pogleda, nekoliko pomisli, na to pa se obrne k Redziju ter vpraša:

„Ali je to vaš človek?... Zdi se mi, da ga nekoliko poznam!“

„Ne,“ odvrne Redzijan. „To so plemiči, ki ženejo konje na semenj.“

„A kam ste namenjeni?“ vpraša Joža.

„V Soboto,“ odvrne stari Kimlič.

„Kje je to?“

„Ne daleč od Petka.“

Joža je isto tako, kakor poprej Kmitic, smatral ta odgovor za razbrzdano šalo, nagrbnil čelo in dejal:

„Odgovarjaj jasno, kadar te vprašam.“

„Kako pravico imaš me izpraševati?“

„Lahko se ti opravičim, ker so me poslali pogledat, če se mar ne nahajajo v okolici sumljivi ljudje. Zdi se mi, da ste upravi sumljivi, ako nočete povedati, kam ste namenjeni.“

Kmitic se je bal, da ne nastane iz tega razgovora prepir, reče, da bi se ne dvignil iz temnega kôta:

„Ne srdi se, gospod vojak, kajti Petek in Sobota sta mesti, nalik drugim, v katerih se vrše konjski sejmi. Ako ne verjameš, vprašaj gospoda starosto, ki mora vedeti za nje.“

„Kajpada, da vem!“ odvrne Redzijan.“

„Če je temu tako, pa je to kaj drugega. Toda čemu treba vam hoditi v ona mesta? Lahko se iznebite konj tudi v Sčučinu, zlasti ker jih nam dokaj manjka, kajti konji, katere smo zajeli v Pilviškah, niso za nič.“

„Vsakdo gre tje, kamor mu ugaja; tudi mi znamo svojo pot,“ odvrne Kmitic.

„Ne vem sicer, kaj vam ugaja; samo to nam ni všeč, da bi vi prodajali konje Švedom ter donašali jim od nas novice.“

„Čudno se mi zdi,“ reče Redzijan, „ti ljudje se hudujejo na Švede, med tem pa se jim vendar tako mudi k njim!... Vi pa, gospod,“ dostavi in se obrne h Kmiticu, „tudi nikakor niste podobni konjskim barantačem, kajti na vaši roki sem videl prstan, katerega bi se nihče ne sramoval nositi...“

„Če vam je tako všeč, ga pa kupite. V Lengu sem dal dva stara groša zanj,“ odvrne Kmitic.

„Dva stara groša? To pomenja, da kamen ni pravi, marveč ponarejen... Pokažite, gospod!“

„Vzemite ga.“

„Ali se ne morete ganiti?... Čemu imam iti jaz ponj?“

„Ne morem, ker sem utrujen.“

„Ej, brate! Človek bi rekel, da hočete le skriti svoj obraz.“

Ko Joža to sliši, ne reče ni besedice, marveč stopi k ognjišču, vzame gorečo glavnjo in držeč jo visoko nad glavo, stopi h Kmiticu ter mu posveti naravnost v oči.

Kmitic se urno zravna po koncu in nekaj trenutkov se gledata grozna protivnika iz oči v oči. Nakrat pa pade Jožetu glavnja iz rok ter se razleti na tleh v tisoče isker.

„Bog!“ zakliče Butrim, „saj je to Kmitic!“

„Dà, jaz sem!“ odvrne Andrej, ko vidi, da se ne more dalje skrivati.

Joža jame klicati vojake, ki so stali pred vežo.

„Stopite bliže! držite ga!“

„Tukaj si torej, ti peklenšček, ti izdajica, ti zakleti vrag!“ nadaljuje in se obrne h Kmiticu. „Enkrat si mi sicer ušel, toda sedaj ne uideš več iz mojih rok, ti izdajalec, ti rabelj naših mož in žen!“

S temi besedami zgrabi Butrim Andreja za vrat, poslednji pa pograbi Butrima. Med tem sta vstala tudi oba Kimličeva sinova, dotikaje se z glavami skoro stropa. Kozma vpraša očeta:

„Oče, mar naj udrihneva po njem?“

„Udrihnita!“ odvrne stari Kimlič ter izvleče sabljo.

Med tem se odpró vrata z ropotom in Jožkovi vojaki plagnejo v sobo. Takoj za njimi pridrvi tudi Kimličeva družina.

Joža je pograbil z levico Andreja za vrat, v desnici pa je držal gol, kratek meč ter ga dvignil nasprotniku nad glavo. Dasi se ni odlikoval Kmitic s takšno herkulovo močjo, ga je tudi pograbil kakor s kleščami za vrat. Jožku so izstopile oči iz jam. Z držajem svojega meča je hotel zdrobiti Kmiticu roko, a ni mogel, ker ga je Kmitic poprej loputnil z držajem svoje sablje po glavi. Prsti Jožkove roke, s katero je držal nasprotnika za vrat, se takoj odpró, pa tudi sam je omahnil nazaj. Kmitic je še porinil njegovo roko od sebe, da bi dobil prostora za mahanje ter ga udaril s sabljo po obrazu.

Butrim je padel vznak kakor hrast ter butil z glavo ob tla.

„Bij ga!“ zakriči Kmitic, v katerem se je takoj zbudil nekdanji pretepalec.

Toda tu ni bilo treba spodbudje, kajti v sobi je že kipelo kakor v loncu. Dva mlada Kimliča sta sekala s sabljami ter časih bodla z bučami kakor dva bika. Za vsakim udarcem se je zvrnil nasprotnik. Takoj za njima je nastopil tudi starec, pripogibal se je k tlom in rabotal s sabljo za hrbtom svojih sinov.

Toda Soroka, vaje na bitke po krčmah, na tesnem prostoru, je širil največ ugonobljenja. Približal se je nasprotnikom za toliko, da ga niso mogli doseči s sabljami. Ustrelivši poprej v tolpo s samokresom, je bil sedaj s sabljo po vseh, kogar je le dosegel. Kimličeva družina in dva Kmiticeva vojaka so mu pomagali.

Tepež se je prekotalil od mize v drugi konec sobe. Lavdanci so se besno branili; od trenutka, ko je Kmitic vrgel Jožka ter takoj položil še drugega Butrima na tla, se je jela zmaga nagibati na njegovo stran.

Tudi Redzijanovo spremstvo je planilo v sobo s sabljami in čakuni in dasi je kričal Redzijan: „Bij!“ vendar ni vedelo, kaj ima učiniti, ker ni moglo razložiti nasprotnikov, saj Lavdanci niso imeli vojaške oprave. Čakalo je torej v splošni zmešnjavi samo konca.

Redzijan se je obnašal ves čas pretepa kaj previdno. Želel je dobiti Kmitica na muho ter ga vstreliti, toda pri slabi svitlobi z ognjišča mu je neprestano uhajal izpred očíj; le časih pa časih se mu je prikazal, rdeč kakor rak, pa znovič izginil v mraku.

Upor Lavdancev je oslabeval vsaki hip. Poboj Jožka in strašno ime Kmiticevo sta jim vzela pogum. Toda besno so se branili. Med tem pa je dospel krčmar tiho med pretepače z vedrom vode ter polil ž njo ogenj na ognjišču. V sobi je postalo popolnoma temno. Borilci so se tako stisnili skupaj, da so se mogli samo s pestmi pretepevati. Za nekaj časa je krik prenehal in čuti je bilo samo globoko dihanje in neredno topotanje škorenj. Med tem so skozi odprta vrata zbežali najpoprej Redzijanovi ljudje, za njimi Lavdanci, a za njimi Kmiticevi.

Začela se je gonja v veži, potem pred vežo in v skednju. Začulo se je nekoliko strelov, krik ter rezgetanje konj. Bitka se je ponovila pri Redzijanovih vozovih, pod katere so zbežali njegovi ljudje. Pa tudi Lavdanci so iskali pod njimi zavetja, in takrat so jih smatrali služabniki napadnikom in jih streljali.

„Udajte se!“ je kričal stari Kimlič in zbadal z oestro sabljo med vozove, med skrivajoče se ljudi.

„Prenehaj, udamo se!“ je odgovorilo nekoliko glasov.

In družina najemnika iz Vosoše je takoj jela metati izpod voz sablje in čakune. Konečno sta mlada Kimliča izvlekla tudi njih same.

„K vozovom!“ zakriči stari Kimlič. „Vzemite, kar vam pride v roke! Urno, urno, k vozovom!“

Mladeniča si nista dala dvakrat ponavljati naročila. Planila sta k vozovom, razvezovala vrvi, izpod katerih so štrleli Redzijanovi napolnjeni zaboji. Že sta segala po culjah, kar nakrat zagromi Kmiticev glas:

„Stoj!“ je zakričal ter podprl svoj ukaz z udarcem okrvavljene sablje.

Kozma in Damijan skočita urno na stran.

„Mar se ne sme . . . vaša milost?“ vprašata pokorno.

„Proč!“ zakriči Kmitic. „Poiščita starosto!“

Mlada Kimliča in za njima starec odrinejo skokoma in čez četrto ure se vrnejo z Redzijanom, kateri se Kmiticu nizko prikloni ter reče:

„Oprostite, vaša milost . . . kajti krivica se mi godi in jaz z nikomur nisem iskal boja. Jaz grem samo obiskat znance, kar vendar vsakdo sme . . .“

Kmitic, podprt ob sabljo, je težko dihal ter molčal. Redzijan torej nadaljuje:

„Jaz ni Švedom, niti knezu hetmanu nisem učinil kake škode; samo k gospodu Volodijevskemu sem namenjen, ker je moj davni znanec in sva se skupaj bojevala na Ukrajini. V Kejdaneh tudi nisem bil ter mi ni mnogo mar to, kaj se je tam pripetilo . . . Jaz pazim samo na to, da odnesem celo kožo in da ne propade to, kar mi je Bog dal . . . Saj ničesar od tega ni ukradenega, marveč vse sem si pridobil pošteno, v potu svojega obraza. Vsa vaša zadeva me ne briga. Dovolite mi, velmožni gospod, da odidem svobodno . . .“

Kmitic je težko dihal ter nekako raztrešeno gledal Redzijana.

„Prosim vas najpokornejše, velmožni gospod,“ začne zopet starosta. „Vi sami ste videli, da nisem poznal teh ljudij, niti bil njihov prijatelj. Za to, da so vas napadli, so že dobili plačilo; toda čemu imam tu poleg jaz trpeti, čemu ima priti v izgubo moje blago? Kaj sem zakrivil? Ako le ni drugače, oddam voja-

kom vaše milosti nekoliko odkupnine, dasi ne morejo tirjati veliko od mene — reveža. Vsakemu dam srebrnjak, da ne bo njihov trud zamán... Dà, dam jim celo dva... pa tudi vi dobite kaj od mene...“

„Pokrijte te vozove!“ zapove nakrat Kmitic. „Vi pa poberte ranjence ter pojdite k vragu!“

„Pokorno se vam zahvaljujem,“ reče najemnik iz Vosoše.

Med tem se približa stari Kimlič, pomoli naprej doljno ustnico ter zajeclja:

„Vaša milost... to je naše... Zrcalo pravice... to je naše...“

Toda Kmitic ga pogleda tako, da se je kar sključil starec k tlom ter ni smel izpregovoriti več besede.

Redzijanovi služabniki so urno skočili h konjem ter jih jeli vpregati v vozove. Kmitic pa se obrne znovič k gospodu starosti:

„Vzemite vse tukaj ranjene in pobite,“ reče, „odpeljite jih k gospodu Volodijevskemu ter recite mu, da nisem njegov sovražnik, marveč mogoče boljši prijatelj nego si on misli. Nisem se pa hotel srečati z njim, ker sedaj še ni čas za to... Pozneje mogoče napoči ta čas, toda danes bi mi ne verjel, a jaz bi tudi ne imel ga s čem prepričati... Nemara pozneje... omenite mu to. Povejte mu, da so me napadli ti ljudje in da sem bil primoran, braniti se.“

„Resnica, tako je tudi bilo,“ odvrne Redzijan.

„Čakajte... Povejte še gospodu Volodijevskemu, naj se drže kolikor le mogoče blizu skupaj. Brž ko dobi Radzivil jezdece od Pontusa, namerava takoj planiti nad nje. Nemara je že na poti. Oba kneza imata zvezo z mejnim grofom, in blizu meje stati je kaj nevarno. Glavna stvar je, da se držé skupaj, ker sicer poginejo. Vojvoda vitebski namerava prodreti na Podlesje... Naj mu raje gredó naproti, da mu lahko priskočijo v slučaju ovire na pomoč.“

„Vse povem, kakor bi mi kdo plačal za to.“

„Če tudi govori ter jih svari Kmitic, smejo mu vendar verjeti. Naj se posvetujejo z drugimi polkovniki ter se prepričajo, da bodo v tolpi močnejši. Ponavljam, da je hetman že na poti in da jaz nisem nasprotnik Volodijevskemu.“

„Ko bi imel kako znamenje od vaše milosti, bi bilo še bolje,“ omeni Redzijan.

„Čemu vam je treba znamenja?“

„Ker bi Volodijevski potem raje verjel resnico vaše naklonjenosti in vašega prijateljstva.“

„Tu imate znamenje,“ reče Kmitic, „dasi ne manjka znamenj od mene na glavah teh ljudij, katere odpeljete Volodijevskemu.“

Po teh besedah sname prstan s prsta. Redzijan ga zgrabi koprneče ter reče :

„Pokorno se vam zahvaljujem, gospod.“

Čez jedno uro je odšel Redzijan s svojimi vojaki in družino, nekoliko opraskano, mirno proti Ščučinu, vozeč s seboj tri pobite in tudi ostale ranjence, med katerimi je bil tudi Joža Butrim z ranjenim licem in razbito glavo. Potoma je ogledoval prstan, čegar kamen se je tako mično lesketal pri mesečni svetlobi. Ob enem pa je tudi premišljeval o tem čudnem in groznem človeku, ki je toliko zlega učinil zaveznikom, toliko dobrega pa učinil Švedom in Radzivilu, ter hoče še sedaj očitvidno rešiti zaveznike pogube.

„Njegov svet je kaj iskren,“ reče sam pri sebi Redzijan. „Bolje je vedno ostati skupaj, kakor pa delovati posamezno. Toda, čemu jih svari?... Bržkone radi naklonjenosti do Volodijevskega, ki mu je daroval v Bilevičih življenje. Toda knez hetman mu slabo poplača naklonjenost. Čuden človek, zares. Služi Radzivilu, pa je vendar naklonjen našim ljudem. A še k Švedom ga vleče... Tega jaz v resnici ne razumem.“

Čez trenutek pa dodá :

„Bogat gospod je, samo nevarno mu je hoditi na pot.“

Ob tem času je tudi stari Kimlič zamán in nemirno lomil svojo glavo, želeč najti odgorov na vprašanje: Komu služi gospod Kmitic?

„Namenjen je h kralju, pa pobija zaveznike, ki stojé na kraljevi strani. Tudi Švedom bržkone ne zaupa, ker se skriva pred njimi... Kaj bo neki z nami?“

Ni mogel razvozlati tega vozla; obrnil se je jezen k sinovoma:

„Lopova! Brez blagoslova pogineta. Ali nista mogla one pobite pretipati?“

„Bala sva se,“ odvrneta Kozma in Damijan.

Samo Soroka je bil zadovoljen s svojim polkovnikom.

„Izognili smo se zlim urokom,“ misli si, „ker smo one pobíli. Radoveden sem, koga bomo sedaj bili?“

Toda bilo mu je to vsejedno, kakor tudi to, kam ga ne-sejo noge.

H Kmiticu pa vendar ni smel pristopiti ter ga nečesa vprašati, kajti mladi polkovnik je bil mračen kakor noč. Zeló se je ujedal radi tega, da je moral pobiti te ljudi, s katerimi bi bil najraje stal v jedni vrsti. Toda, ko bi se bil tudi udal ter dovolil, da ga odpeljejo k gospodu Volodijevskemu, kaj bi si ta mislil, ko bi slišal, da so ga ujeli ob času, ko je preoblečen, ko se skriva pod tujim imenom, ko je bil namenjen iti k Švedom s pospremnimi listi do švedskih poveljnikov.“

„Stari grehi me proganjajo...“ reče sam sebi Kmitic. „Zbežim, čim najdalje mogoče, ti o Bog, pa bodi moj spremljevalec!..“

In jel je vneto moliti ter tolažiti svojo vest, ki mu je očitala:

„Že znovič trupla, a še vedno ne švedska...“

„Bog, bodi milostljiv meni grešniku!... Sedaj grem h kralju, tam se začne moja nova služba...“

V.

Redzijan ni nameraval prenočiti v Pokriku, ker iz Vosoše v Ščučin ni bilo daleč. — Želel je torej samo, da bi se konji nekoliko odpočili, zlasti oni, ki so peljali naložene vozove. Ko mu

je dovolil torej Kmitic oditi, ni zamujal Redzijan časa in uro poznej je že prišel pozno v noč v Ščučin, naznanil se stražam in nastanil se na trgu, ker so bili po hišah nastanjeni vojaki, dasi je celo tem manjkalo prostora. Ščučin je veljal kot mesto, kar pa v resnici ni bil, ker ni imel okopov, ni mestne hiše, niti sodišča ali višjih šol, katere so se osnovale še le le za kralja Jana III. Pa tudi hiš je imel malo, in le dejstvo, da so bile postavljene v četverokotnik, da je v sredi trg, na katerem ni bilo nič manj blata kakor v ribniku pred mestom, je napravilo to skupino hiš za mesto.

Ko se je naspal Redzijan pod toplim kožuhom, je stopil drugo jutro takoj k Volodijevskemu, kateri ga je veselo sprejel, ker ga ni videl že dokaj časa, in odpeljal v stanovanje Skretuskih in gospoda Zaglobe. Redzijan se je kar razjokal pri pogledu na davnega gospodarja, kateremu je služil toliko let zvesto, prebil ž njim toliko nezgod ter si pridobil naposled premoženja. Ni se sramoval prejšnje svoje službe, in poljubljal je Janu roke ter ponavljaje ves ganjen:

„Moj gospod... moj gospod!... V kakem času se zopet vidiva!...“

„Toda ti Redzijan sediš vedno Bogu pod pozduho in kakor vidim, postal si kaj bogat gospod. Ali se še spominjaš, kar sem ti bil prerokoval: če te ne obesijo, si lahko še ljudem v veselje!... Povej nam, kako se ti godí!...“

„Gospod! Radi česa naj bi me obešali, saj se nisem pregrešil ni proti Bogu, niti zoper postavo. Vedno sem zvesto služil in če sem koga izdal, bil je to bržkone sovražnik, kar še sedaj smatram zaslugam. Če sem pa semtertje kakega ustaša ugonobil z zvijačo, kakor ono čarovnico, če se je spominjate, gospod, pa to ni bil velik greh. A ko bi tudi bil greh, vsaj ni bil moj, marveč vaš, ker le od vas sem se prav za prav naučil zvijač.“

„Oj, to ni mogoče!... Glejte ga no, gospodje!“ Zakliče Zagloba. „Ako hočeš, da bi jaz odgovarjal na onem svetu za tvoje grehe, pa mi daj že sedaj v življenju dobiček od njih. Ker pa sam rabiš svoje bogastvo, ki si ga nabral med Kozaki, za to te bodo samega v peklu pretapljali v ocvirke!“

„Bog je usmiljen, dragi gospod, dasi ni res, da bi jaz sam rabil svoje bogastvo. Najprej sem dobil pravdo nad sosedi ter preskrbel stariše, ki sedé sedaj mirno v Redzijaneh, ko so pognali Javorske z mavhami po svetu. Jaz si pri tem pomagam, kakor morem.“

„Torej ne bivaš več v Redzijaneh?“ vpraša Jan Skretuski.

„V Redzijaneh živé, kakor poprej, moji stariši, jaz pa bivam v Vosoši in ne smem se pritoževati, ker me je Bog blagoslovil. Ko sem pa izvedel, da ste gospodje v Ščučinu, nisem mogel dalje ostati miren, ker sem si mislil: čas je, da znovič odrinem! Če ima le biti vojna, naj bo!“

„Le priznaj! Priznaj!“ reče Zagloba, „da so te Švedje pregnali iz Vosoše.“

„O ne, kajti Švedje še niso prišli v ono pokrajino; k večjemu dospe tje časih kaka mala ogledna četa in še te ravna jo kaj previdno, ker so kmetje grozno razjarjeni na nje.“

„Torej mi prinašaš dobro novico,“ reče Volodijevski, „ker sem včeraj nalašč poslal ogledno četo, da bi dobil o Švedih kakih novic, ker nisem vedel, če je lahko varno prenočiti v Ščučinu. Gotovo so te ti ljudje priveli sèm?“

„Ti ljudje? Mene? Še jaz sem jih privel, ali bolje pripeljal semkaj, ker med njimi ni nobenega, ki bi mogel čvrsto sedeti na sedlu.“

„Kako to?... Kaj govoriš?... Kaj se je zgodilo?“ vpraša Volodijevski.

„Ker so jih grozno pobili,“ pojasnuje Redzijan.

„Kdo jih je pobil?“

„Gospod Kmitic.“

Skretuska in Zagloba skočijo s klopi ter z grozo poprašujejo drug drugega:

„Kako, Kmitic?... Kaj neki on dela tukaj?... Ali nemara že sam hetman pride za njim? Le urno povej, kaj se je zgodilo?“

Med tem, ko so ostali izpraševali Redzijana, plane Volodijevski iz sobe. Hotel si je sam ogledati škodo, katero mu je povzročil sovražnik. Redzijan pa reče:

„Čemu naj pripovedujem, saj je bolje, da počakamo, da se vrne Volodijevski, ker to je njegova stvar, in neprijetno je ponavljati dvakrat jedno in isto.“

„Ali si videl Kmitica z lastnimi očmi?“

„Kakor vas sedaj vidim!“

„In si govoril ž njim?“

„Kajpada, ker sva se sešla v Pokriku. Jaz sem hotel, da bi se konji odpočili, on pa je menil tam prenočiti. Pogovarjala sva se skoro jedno uro, ker je nama bilo dolgočasno sedeti brez dela... Jaz sem se jezil na Švede, pa tudi on se je jezil...“

„Na Švede? On jezil na Švede?“ vpraša Skretuski.

„Kakor na vrage, toda navzlic temu je šel k njim.“

„Ali je imel mnogo vojakov?“

„Nikakih vojakov ni imel, marveč samo nekoliko družine, res, da oborožene in sicer s takšnimi obrazi, da gotovo niso imeli bolj surovih oni, ki so po Herodeževem naročilu morili nedolžne otročiče. Rekel mi je, da je plemič in da hodi s konji od jednega semnja na drugi. Dasi so imeli tropo konj, vendar se mi ni posrečilo, da bi katerega kupil, ker pri teh ljudeh je tudi izgovor in domišljija drugačnejša nego pri konjarjih. Pa tudi dragocen prstan se mu je lesketal na roki... Uprav ta-le.“

Pri teh besedah pokaže Redzijan poslušalcem prstan z dragocenim kamnom. Zagloba pa ploskne z roko po plašču ter zakriči:

„Že ga je izciganil od njega. Po tem jedinem bi te spoznal, Redzijan, na koncu sveta!“

„Oprostite, gospod, nisem ga prosil zanj, ker sem plemič, ne pa cigan, dasi hodim po najemščinah, dokler ne sedem na svoje. Ta prstan mi je dal Kmitic v znamenje, da je to, kar je govoril, resnica. Torej hočem takoj zvesto ponoviti njegove besede, ker zdi se mi, da pojde tu za našo kožo.“

„Za našo kožo?“ vpraša Zagloba.

Med tem vstopi Volodijevski ves razburjen in bled od jeze. Jezen vrže čapko na mizo ter zakliče:

„To pa že presega vse meje. Trije vojaki so pomorjeni, Joža Butrim pa je pobit, da komaj diha!“

„Joža Butrim!... Ta človek z medvedjo močjo?“ vpraša osuplo Zagloba.

„Kmitic sam ga je oplazil pred mojimi očmi,“ omeni Redzijan.

„Sedaj pa imam že dovolj tega Kmitica!“ reče razjarjen Volodijevski. „Kjer se ta človek le pokaže, pušča trupla za seboj kakor kuga. Dovolj je tega! Usluga za uslugo, smrt za smrt... Sedaj imam ž njim nove račune in pri prvem sestanku se pobotava.“

„Zamán se hudujete nanj,“ reče Redzijan, „kajti on ni napadel vaših ljudij, marveč le oni njega. Nalašč je sedel v temni kôti, da ga ne bi spoznali.“

„A ti, mesto da bi bil mojim pomagal, ga še opravičuješ!“ odvrne ježno Volodijevski.

„Kakor tirja pravica... Kar se pa pomoči tiče, so moji sicer hoteli pomagati, toda v gneči niso znali, koga naj bijejo, komu prizanesejo, pa še sami so dobili povrh. Le Kmiticu se imam zahvaliti, da sem srečno odšel z zdravo kožo in z zavoji; torej čujte, kako se je vse to pripetilo.“

Sedaj jame Redzijan opisovati podrobnosti pretepa v Pokriku; ničesar ne izpusti od vsega, kar se je bilo pripetilo. Ko pa naposled pove tudi to, kar mu je Kmitic naročil, se tovariši zelo začudijo.

„Ali je res on sam rekel to?“ vpraša Zagloba.

„Sam,“ odvrne Redzijan. „Jaz (je dejal) nisem sovražnik Volodijevskemu ali zaveznikom, dasi si nemara oni to domišljujejo. Pozneje se pokaže, a med tem pa naj se radi Boga držé skupaj, da jih vojvoda vilenski ne polovi kakor rake iz mreže.“

„In dejal je, da je vojvoda že na poti?“ vpraša Jan Skretuski.

„Rekel lje, da čaka samo na švedsko pomoč, potem pa takoj odrine na Podlesje.“

„Kaj mislite, gospodje, o vsem tem?“ vpraša Volodijevski in pogleda tovariše.

„To je čudna stvar!“ odvrne Zagloba. „Ali se je ta človek izneveril Radzivilu, ali pa nam pripravlja kako zanjko. Toda kakšno? Svetuje nam, naj se držimo skupaj, in kaka škoda za more nastati iz tega za nas?“

„Iz tega nastane to, da naposled poginemo od gladu,“ odvrne Volodijevski. „Ravnokar sem dobil novico, da tudi Žiromski, Ratovski in Lipniški nameravajo razdeliti svoje polke v oddelke ter jih razstaviti po vsem vojvodstvu, ker se ne morejo preživiti v družbi.“

„A če Radzivil zares pride?“ vpraša Stanilav Skretuski, „kdo se mu takrat upre?“

Nihče ni znal odgovoriti na to vprašanje, kajti bilo je jasno kakor solnce, da lahko zatara hetman zaveznike, ko dospe ter najde zaveznike razprašene, kar po vrsti.

„Čudna stvar!“ ponovi Zagloba.

Po kratkem molčanju pa nadaljuje:

„Kmitic se nam je vendar-le pokazal zelo naklonjenega. Mogoče si je misliti, da se je povsem sprl z Radzivilom... Toda v takem slučaju ne bi šel preoblečen k Švedom.“

Po teh besedah se obrne k Redzijanau.

„Pa ti je dejal, da gre v Varšavo?“ vpraša.

„Dà,“ odvrne poslednji.

„Nu in tam je zbrana glavna švedska moč.“

„Ba! Že ob tej uri je moral naleteti na Švede, ako je po-toval vso noč,“ omeni Redzijan.

„Ali ste že videli kedaj takega drugega, ki bi bil kakor Kmitic?“ vpraša Zagloba in pogleda tovariše.

„Da v njem tiči dobro poleg slabega, kakor pleve poleg zrna, to je gotovo,“ reče Jan Skretuski. „Da bi pa v tem nasvetu, kateri nam sedaj pošilja, bilo kakšno izdajstvo, to moram naravnost zanikati. Ne vem sicer, kam je namenjen in čemu hodi preoblečen, in zamán bi si lomil glavo nad tem, ker je to nekaka tajnost... Svetuje pa dobro ter odkritosrčno svari, na kar lahko prisežem, kakor tudi na to, da je naša jedina rešitev, ako ubogamo ta svet. Kdo vé, če mu ne bomo zopet hvaležni za naše zdravje in življenje?“

„Za Boga!“ zakriči Volodijevski. „Na kak način naj pride Radzivil semkaj, če mu pa stojé na poti vojaki Žoltarenke in Hovanskega? Z nami je vse kaj družega. Jeden polk se še kako tako zmuzne, saj i mi smo si morali v Pilviškah s sabljami odpirati pot. Isto tako je bilo tudi s Kmiticem, ki je imel s seboj le peščico ljudij. Kako pa hoče prodreti knez z vso vojsko? K večjemu takrat, če one poprej pobije...“

Volodijevski še ni končal, kar se vrata odpro in v sobo stopi služabnik.

„Poslanec s pismom k gospodu polkovniku,“ reče in obstane pri vratih.

„Daj ga sèm!“ zapove Volodijevskim.

Služabnik odide ter se čez kratko vrne s pismom. Volodijevski urno zlomi pečat ter jame čitati:

„Česar včeraj nisem dopovedal najemniku iz Vosoše, to vam danes sporočam v pismu. Hetman ima za vas sam dovolj vojakov, pa nalašč čaka na švedsko pomoč, da odrine tako v imenu švedskega kralja nad vas. Ko bi se ga Žoltarenko in Hovanski lotila, morala bi udariti tudi na Švede, in to bi pomenilo toliko, kakor začeti vojno s švedskim kraljem. Tega pa ona ne smeta učiniti, ker nimata ukazov ter se bojita Švedov in odgovornosti za započeto vojno. Dobro je njima tudi znano, da potiska Radzivil nalašč Švede naprej in da bi se takoj začela vojna, ako bi ona dala ustreliti le jednega Šveda. Višje imenovana poveljnika sedaj sama ne vesta, kaj naj učinita, ker se je podala

Litva Švedom. Radi tega stojita na mestu ter čakata, kaj še vse pride. V vsakem slučaju se ne bodeta ustavljala tudi Radzivilu, ki pridrvi brez ovir naravnost na vas ter vas pobije po vrsti, ako se kmalu ne združite. Prosim vas, učinite to ter povabite vojvodo vitebskega, naj prevzame poveljništvo nad vami, kajti tudi njemu bo sedaj lažje dospeti k vam, dokler „septentrijota“ še ne vesta, kaj je njima početi. Hotel sem vas opozoriti na to pod tujim imenom, da bi mi raje verjeli: Ker pa že veste, od koga prihaja to pismo, podpišem torej svoje pravo ime. Ako mi ne verjamete, poginete; jaz sedaj že nisem več to, kar sem bil poprej, in če Bog dá, slišali bodele kmalu še kaj drugega o meni.

Kmitic.“

„Hotel si vedeti, kako Radzivil pride k nam, evo, tu imaš odgovor!“ reče Jan Skretuski.

„Dà, resnica, dobro svetuje!“ pritrdi Volodijevski.

„Ne samo dober, marveč diven njegov je svet!“ zakliče Zagloba. „Tu ni nikakega dvoma več. Jaz sem prvi spoznal tega človeka, in dasi je ni kletve, ki bi ne bila padla na njegovo glavo, ga bom vendar vedno blagoslovlja! Meni zadošča, da samo pogledam človeka, in že vem, koliko je vreden. Ali se še spominjate, kako mi je prirastel k srcu v Kejdaneh? Pa tudi on sam nas ljubi kot viteze, in ko je prvič zaslišal moje ime, nas bi kmalu zadušil in le radi mene nas je vse rešil.“

„Prav nič se niste izpremenili, gospod,“ omeni Redzijan. „Radi česa bi gojil Kmitic do vas več spoštovanja nego do mojega gospodarja, ali gospoda Volodijevskega?“

„Bedak si!“ odvrne Zagloba. „Tudi tebe je takoj spoznal, in če te je imenoval starosto, ne pa bedaka, je učinil to samo radi olike!“

„V takem slučaju nemara tudi k vam goji spoštovanje samo iz uljudnosti,“ omeni Redzijan.

„To je vse prav,“ reče Volodijevski; „toda ako nam zares želi dobro, čemu potem sam ne pride k nam, mesto tega, da bi se plazil liki volk okrog nas ter grizel naše ljudi.“

„To ni tvoja stvar, gospod Mihael,“ odvrne Zagloba; „ti nas samo ubogaj, pa koj uvidiš, da se ne zgodi nič napačnega. Ko bi bil tvoj um tako oster kakor tvoja sablja, pa bi bil že davno veliki hetman mesto pokojnega Reverija Potočkega. Čemu naj bi prišel Kmitic sèm? ... Mar radi tega, da bi tako odkimaval nad njegovimi besedami, kakor odkimavaš nad njegovim pismom, in da bi radi tega med vama nastal prepir? ... Saj ti je znano, kako je rahločuten. Ako pa celo dopustim, da bi mu ti verjel, kaj bi pa neki rekli še drugi polkovniki, kakor: Kotovski, Žiromski ali Lipniški? Naposled, kaj bi rekli na to tvoji Lavdanci; če ga mar ne bi posekali, ko bi ti le nekoliko odnesel pete odtod.“

„Prav imate, oče!“ pritrdi Jan Skretuski. „On ni mogel priti sèm.“

„Toda čemu potem gre k Švedom?“ ponovi trdovratno Mihael.

„Vrag vedi, ali gre res k Švedom in kaj je utegnilo priti v njegovo znorelo glavo! To nam ni nič mar. Mi moramo samo okoristiti svarilo, ako hočemo odnesti zdrave svoje glave.“

„Tu nimamo nič premišljevati,“ omeni Stanislav Skretuski.

„Treba je to čim najprej naznaniti Kotovskemu, Žiromskemu, Lipniškemu in onemu drugemu Kmiticu,“ reče Jan Skretuski. „Pošlji jim, Mihael, koj te novice, toda ne piši jim, kdo jih svari, ker tega gotovo ne bi verjeli.“

„Mi sami si hočemo zapomniti, komu naj skazemo hvaležnost, kar tudi dejanski učinimo o svojem času!“ zakriči Zagloba. „Urneje, Mihael, urneje!“

„A sami odrinimo med tem v Belostok,“ omeni Jan Skretuski, „katero mesto določimo za zbirališče. Bog pripelji najprej vojvodo vitebskega!“

„Iz Belostoka treba poslati k njemu deputacijo,“ omeni Zagloba. „Ako Bog dá, se postavimo po robu hetmanu litevskemu. Mi sami se ne moremo spoprijeti ž njim; toda gospod vojvoda vitebski, to je kaj drugega. On je odličen gospod, kateremu ne najdeš enakega v ljudovladi.“

„Ali poznate gospoda Sapieho?“ vpraša Stanislav Skretuski.
„Če ga poznam? Poznal sem ga, ko še ni bil večji od moje sablje. Pa že tačas je bil kakor angelj.“

„On je tudi sedaj ne samo namizno orodje, marveč vse srebro in dragocenost dal prekovati na denar, da bi ž njim najel kolikor največ možno vojakov,“ reče Volodijevski.

„Hvala Bogu, da je vsaj jeden tak!“ odvrne Stanislav. „Saj se še spominjajte, kaj smo pričakovali od Radzivila?“

„Ne obrekujte!“ zakriče Zagloba. „Vojvoda vitebski in Radzivil. Živel Sapieha!... A ti Mihael, poprimi se urno dela! Naj ostanejo v tem ščučinskem blatu sami piškurji, mi pa pojdemo v Belostok, kjer si nalovimo boljših rib. Vrhu tega pekó tam židje izvrstno pecivo za šabas.... Nu! pri tem se začne vsaj vojna, kajti dolg čas mi je že po njej... Ko premagamo Radzivila, lotimo se Švedov. Pokazali smo jim že, kaj znano. Le urno na delo, kajti sila ni mila.“

„Jaz pojdem, da spravim vojake na noge,“ reče Jan Skretuski.

Uro pozneje je nekoliko poslancev dirjalo na konjih proti Podlesju, in takoj za njimi je odrinil ves polk Lavdancev. Starešine so jezdili spredaj, posvetujoč in razgovarjajoč se med seboj; vojakom pa je načeloval gospod Rok Kovalski. Šli so na Osovec in Goniondz, ubiraje pot proti Belostoku, kamor so pričakovali tudi polke drugih zaveznikov.

VI.

Volodijevski je razposlal pisma polkovnikom, ki so bili razkropljeni po vsem podlesškem vojvodstvu, z naznanilom o gibanju Radzivilovih vojsk. Nekateri izmed njih so že razdelili svoje polke v manjše oddelke ter jih nastanili po vaseh in zasebnih kmetiskih hišah, tako, da je ostalo pri praporih le naznatno število vojakov. To se je zgodilo večinoma radi težavnega vzdrževanja vojakov v disciplini, ker so bili radi bojazni pred gladom vsi nekako naklonjeni k nepokorščini. Ako bi se bil nahajal med njim odličen

poveljnik, ki bi bil zmožen, voditi vse v boj proti sovražnikom, pa bi se pokorščina gotovo ne bila skrhala. Ker se je pa vojska razvadila s pohajkovanjem po Podlesju, ker si je preganjala čas s streljanjem in plenitvijo Radzivilovih gradov ter s sklepanjem dogovorov s knezom Bogoslavom, so vojaki radi lenobe vznemirjali prebivalce ter odpovedali pokorščino svojim poveljnikom. Nekateri vojaki, zlasti poštni in družinčad, so se zbrali v samostojna krdela ter so ropali ob cesti.

Na tak način je ginila vojska, na katero so stavili svoje nadeje i kralj i národ, dan za dnevom. Začasna razdelitev polkov na manjše oddelke je še bolj pospešila nered. Zares je bilo težavno skupno vstrajati radi pomanjkanja živeža; nemara so pa tudi nalašč pretiravali bojazen gladu, kajti bila je jesen, in pridelki so se to leto obnesli, a vrhu tega ni ugonabljal noben sovražnik vojvodstva z ognjem in mečem. Ugonabljala jo je lastna razposajenost zaveznih vojakov, kakor je ugonabljala brezposelnost te vojske, kajti okoliščine so se združile tako čudno, da je sovražnik pustil na miru te polke. Švedje so poplavili deželo od zapada, pomikali se proti jugu in niso še dospeli do tega kôta; na drugi strani pa so stala krdela Hovanskega, Trubeckega in Serebrjanega povsem brez posla in omahovala, ker niso znala, kaj jim je početi. V Rusiji sta Butúrlin in Hmelnicki razpošiljala kakor prej ogledne čete ter uprav v tem času pobila perišče vojakov pod Gradnom, katerim je načeloval gospod Potocki. Toda Litva se je nahajala pod švedskim pokroviteljstvom. Vsako daljše opustošenje pomenilo bi toliko, — kakor je prav omenil Kmitic v svojem pismu, — kakor napovedati, da oni postanejo kmalu zavezniki kralja Jana Kazimira ter se napoté proti Švedom, katerim bi se nihče ne mogel upreti, ko bi švedski kralj postal kralj poljske ljudovlade.

Radi vsega tega ni napadal Hovanski Podlesja, niti vojsk zaveznikov; nasprotno pa se tudi zavezniki niso lotili brez pravega poveljnika ter raztreseni po vsem vojvodstvu samostojnega dela, razun plemenitve Radzivilovih posestev. Vsled tega so pasli lenobo ter ginili.

Toda pisma Volodijevskega so vzbudila polkovnike iz zapanosti in brezposelnosti. Takoj so bila razposlana povelja k razpuščenim oddelkom, naj se vrnejo pod prapor, z grožnjo, da se kaznuje strogo vsakogar, ki bi ne hotel ubogati. Najprvi je odrinil Žiromski, najresnobnejši med polkovniki, čegar polk se je nahajal v najboljšem stanju, k Belostoku; za njim je došel čez teden dni Jakob Kmitic s sto dvajsetimi vojaki. Za njim so jeli dohajati vojaki Kotovskega in Lipniškega, bodisi posamezno, bodisi tol-poma. Manjše plemstvo je prihajalo prostovoljno iz bližnjih grajščtn; prostovoljci so dohajali celo iz vojvodstva lubelskega; sem-tertje je došel tudi kak premožnejši plemič s svojo družino. Od vojske so bili poslani poslanci k grajščakom v ta namen, da dobé od njih denarja in živeža za polkovniške pobotnice: z jedno be-sedo, povsod je nastalo živahno gibanje in pripravljenje na boj, in ko je došel Volodijski s svojim lavdanskim polkom, stalo je je že nekoliko tisoč mož pod orožjem, katerim je manjkal še iz-kušen poveljnik

Resnica, v vseh polkih je vladal grozen nered, toda ne še takšen, kakoršen je bil med velikopoljskim plemstvom, ki je bra-nilo pred nekoliko meseci Švedom prehod pod Ujstjem, kajti Podleščanje, Ljubimci in Litevci so dobro poznali vojaško ro-kodelstvo. Med temi prostovoljci ni bilo nobenega, razun naj-mlajših, ki bi ne bil še vohal smodnikovega dimu. Vsak izmed njih se je že boril bodisi s Kozaki, bodisi s Turki ali Tatarji; bili so pa tudi taki, ki so se še spominjali švedske vojne. Toda najiz-kušenejši izmed vseh je bil Zagloba; on je bil zelo vesel, ko se je nahajal med zbranimi vojaki, med katerimi ni bilo nikogar sta-rejšega po letih in ko niso ostajala pri bojnem posvetovanju ali na prijateljski zabavi grla suha.

Na takšen način je zasenčil s svojimi leti in izkušnostjo najveljavnejše polkovnike. Lavdanci so pripovedovali vsem, da bi Volodijevski, Mirski, Skretuski in Oskerko ne bili ušli Radzivilu iz rok, ko bi njega ne bilo, saj so jih peljali v Biržo, da jih tam pomoré. Pa tudi sam ni skrival svojih zaslug ter skrbel že sam za to, da izvedó vsi, koga imajo pred seboj.

„Nisem vaje hvaliti se,“ je dejal, „niti mnogo govoriti o tem, kar je bilo, ker meni je le resnica ljuba nad vse, čemur lahko pritrdi tudi ta moj stričnik.“

S temi besedami se je obrnil k Roku Kovalskemu, ki je stal Zaglobi za hrbtom, ter dejal s krepkim glasom:

„Ujec ne ... la ... že!“

In težko sopihajoč je zrl po navzočih, kakor bi iskal predrzneža, ki bi se mu drznil ugovarjati.

Toda nihče ni ugovarjal; Zagloba je jel pripovedovati davne svoje čine, kako je še ob času Konecpoljskega dvakrat pomagal premagati Gustava Adolfa; kako je vodil za nos Hmelnickega, kaj vse je učinil pri Zbaražu, kako se je knez Jeremija ravnal po njegovih nasvetih ter mu zaupal poveljništvo nad oglednimi četami ...

„Po jednom četovanju — je dejal — ko smo pobili okolo deset tisoč vojakov, je Hmelnicki iz obupa bil z glavo ob zid ter ponavljal: „Nihče, razun tega vraga Zaglobe, ni mogel tega učiniti! Ko je dospelo delo do premirja, pa me je kar gledal kot nekak čudež ter me prosil za mojo sliko, katero je hotel nesti v dar sultanu.“

„Takih ljudij potrebujemo bolj nego kedaj poprej“, so ponavljali poslušalci.

In ker so mnogi že prej slišali o nenavadnih činih gospoda Zaglobe, katerim so se pridružili še zveži dogodki v Kejdaneh, kakor: oproščenje polkovnikov in klavenjska bitka s Švedi, pa je rastla njegova slava čimdalje bolj, da je Zagloba hodil v njej kakor v solncu, vsem viden in leskeč se nad drugimi.

„Ko bi bilo več takih v ljudovladi,“ so govorili v taboru, „pa bi gotovo ne prišlo do tega, kar se je bilo zgodilo.“

„Hvala Bogu, da imamo vsaj enega takšnega človeka med nami.“

„On je prvi proglasil Radzivila izdajicam.“

„Ter osvobodil vrle ljudi iz njegovih rok. Potoma je pa pod Klavanami tako pobil Švede, da ni nihče odnesel pet.“

„On jih je prvi zmagal!“

„Dà, verjetno je, da ne zadnjič!“

Polkovniki, kakor Žiromski, Kotovski, Jakob Kmitic in Lipniški so zrlí tudi z velikim spoštovanjem na Zaglobo. Drug drugemu so ga pulili iz rok ter ga prosili nasvetov in se čudili njegoví razsodnosti, ki ni zaostajala za junaštvom.

In uprav v tem času so pretehtavali kaj važno stvar. Poslali so poslanca k vojvodi vitebskemu ter ga prosili, naj pride ter prevzame poveljništvo nad zavezniki. Ker pa nihče ni vedel, kje je v tem hipu vojvoda, so torej poslanci sicer odšli, toda kmalu je dospela novica, da so jih zajele Žoltarenkove ogledne čete, ki so zašle pod Volkovisk in ropale na lastno roko.

Polkovniki pod Belostokom so torej sklenili, da si izvolijo začasnega zapovednika, ki bi prevzel poveljništvo do prihoda Sapiehe. Ni nam treba praviti, da je izvzemši Volodijevskega vsak polkovnik mislil le nà-se.

Začelo se je prigovarjanje in spletké. Vojaki so zahtevali, da se udeleže volitve, a to ne po poslancih, marveč po generalnem zboru, katero se je takoj osnovalo v ta namen.

Volodijevski se je posvetoval s svojimi tovariši in zelo priporočal Žiromskega, ki je bil vrl in resnoben človek ter se prikupil vojakom s svojo rastjo in dolgo brado, ki mu je segala do pasu. Vrhu tega je bil tudi izurjen in izkušen vojak. Poslednji je v znamenje hvaležnosti priporočil Volodijevskega, toda Kotovski, Lipniški in Jakob Kmitic so temu nasprotovali, trdeč, da ni mogoče izvoliti najmlajšega, ker poveljnik mora zastopati tudi pred ljudstvom največje dostojanstvo.

„A kdo je tu najstareji?“ so vprašali številni glasovi.

„Ujec je najstareji!“ zakriči naglo Rok Kovalski s tako močnim glasom, da so obrnili vsi glave proti njemu.

„Škoda samo, da je brez polka!“ reče Jahovič, namestnik Žiromskega.

Toga drugi jamejo klicati:

„Kaj za to! Kdo nas more siliti, naj izvolimo uprav polkovnika? ... Ali ni to v naši oblasti? ... Ali ne živimo v svobodni državi? ... Tudi kraljem smejo izvoliti vsakega plemiča, kaj še le zapovednikom ...“

Gospod Lipniški, ki ni bil naklonjen Žiromskemu, čegar izvolitvi se je upiral na vso moč, se oglasi k besedi:

„Resnica! Vi gospodje smete glasovati, kakor se vam ljubi. Toda po mojem mnenju je še bolje, ako ne izvolite polkovnika načelnikom, ker se radi tega vsaj nihče izmed nas ne bo čutil razžaljenim.“

Navzoči so jeli šumeti in kričati: „Glasovati, glasovati!“ Nekateri so se oglasili ter popraševali: „Kdo je stareji od gospoda Zaglobe? Kdo je slavnejši vitez? ... Kdo izkušenejši vojak? Prosimo gospoda Zaglobo ... Živel gospod Zagloba! ... Živel zapovednik!“ so klicali vojaki.

„Živel! živel!“ je vreščalo čimdalje več glasov.

„S sabljami sprejememo uporneže! ...“ zakričé trdoglavci.

„Protivnikov ni! Volitev je jednoglasna!“ so odgovarjale čete.

„Živel Zagloba! On je pobil Gustava Adolfa! On je spustil mravljince Hmelnickemu pod kožo.“

„In rešil je polkovnike!“

„Ter pobil Švede pod Klavanami!“

„Živel, živel gospod Zagloba!“

In čete so metale čapke kvišku, dirjale po taborišču ter iskale Zaglobo, ki se je začudil ter postal zbegan v prvem hipu, kajti kaj takega ni pričakoval. Pač pa je želel, da bi izvolili Stanislava Skretuskega. Ko je torej zaklicala nekoliko tisoč mož broječa tolpa njegovo ime, mu je zmanjkalo sape, in ves je zardel kakor puran.

Med tem so ga obkoljili tovariši in, ko so zapazili njegovo zbeganost, so upili:

„Glejte, gospodje, zardel je kakor gospodična! Skromnost je enaka njegovemu junaštvu. Živel Zagloba! ... Naj nas on pelje k zmagi!“

Med tem so dospeli tudi polkovniki ter mu hoté nehoté čestitali k temu dostojanstvu. Nekateri so bili mogoče celo veseli,

da so se tako iznebili tekmecev. Volodijevski je stal osupnem nič manj od Zaglobe ter si vihal brke; Redzijan pa je široko odprl usta in izbulil oči ter z nezaupnostjo in ob enem s spoštovanjem zrl na Zaglobo, kateremu se je jela vračati polagoma zavest. Hipoma je tudi dvignil glavo kvišku ter z veliko resnobljostjo sprejemal čestitke k temu dostojanstvu.

Prvi ga je pozdravil Žiromski v imenu vseh polkovnikov, potem Žimirski, tovariš gospoda Kotovskega, v imenu vojske ter navajal v svojem govoru izreke raznih grških in rimskih modrijanov.

Zagloba je poslušal ter kimal z glavo. Ko je govornik končal, je novoizvoljeni načelnik izpregovoril naslednje:

„Gospodje! Ko bi hotel kdo utopiti prave zasluge na dnu morja, ali zasuti jih z orjaškimi Karpati, vendar bi one splavale liki maslo na površje ter rekle ljudem: „Jaz se ne bojim svetlobe, ne strašim obsodbe, marveč čakam nagrade.“ Takisto, kakor dragi kamen v zlato, ima biti vdelana v skromnost prava čednost ter biti ocenjena nesebična zasluga. Torej, gospodje, pred vami stojim in vas vprašam: „Ali mar nisem skrival pred vami svojih zaslug? Ali sem se kedaj hvalil pred vami? Ali sem se poganjal za dostojanstvo, s katerim ste me odičili? Vi sami ste ocenili moje zasluge, katere sem pripravljen celo zanikati in trditi, da so tu še boljši polkovniki kakor jaz... To so gospodje Žiromski, Kotovski, Lipniški, Kmitic, Oskerko, Skretuski in Volodijevski. Zasluge teh vitezev so tolike, da se lahko ponaša ž njimi zgodovina!... Ne gledé na njih zasluge pa ste vendar mene izvolili svojim poveljnikom!... S čim sem zaslužil tako čast? Čemu ste izvolili mene, a ne katerega izmed njih?... Še je čas, gospodje! Vzemite mi z ramen to dostojanstvo ter odičite s tem ploščem vrlejšega od mene!“

„Ne, ne!“ ponovi na tisoče glasov.

„Ne!“ ponové polkovniki iz skromnosti.

„V takem slučaju,“ reče Zagloba, „ako ne more biti drugače, sprejemem z veseljem dano naročilo ter izpolnim vašo voljo. Zahvaljujem se Vam, gospodje bratje, in se nadejam, da se niste

zmotili v zaupanju, katero stavite vá-me. Kakor vi poleg mene, tako obljubujem tudi jaz stati poleg vas, bodisi ob času zmage ali poraza, kakor nanese usoda. Dà, še smrt nas ne loči, kajti še po smrti si delimo slavo!“

Zbranih se je polastilo navdušenje. Nekateri so pograbili za sablje, drugi jeli jokati od veselja. Zaglobi pa je sedel znoj v kapljah na čelo. Čimdalje bolj ga je prevzemalo navdušenje.

„Stati hočemo pri našem milostljivem kralju in pri mili domovini!“ je zakričal. „Za nju hočemo živeti in umreti. Gospodje! Odkar obstoji naša domovina, niso še prišle na njo take nezgode kakor sedaj. Izdajalci so odprli sovražniku vrata na stežaj in ni je več pedi zemlje, razun tega vojvodsta, v kateri ne bi razgrajal sovražnik. Samo v vas še stavi domovina svoje zaupanje, vi pa stavite svoje zaupanje vá-me, na katerega ima obrnene oči vsa ljudovlada! Pokažimo ji, da ne steza k nam zamán svojih rok. Kakor vi zahtevate od mene junaštva in hrabrosti, tako tudi jaz zahtevam od vas redú in brezpogojne ubogljivosti, in ako bomo složni, odpremo tudi s svojim vzgledom oči onim, katere je preslepil sovražnik, in polovica ljudovlade se pridruži k nam. Kdor veruje v Boga, ta stopi na našo stran. Nebeške moči nas bodo podpirale in mi pojdemo zmagoviti iz te bitke.“

„Tako mora biti in tako tudi bo!... Bolj pametnih besed ne bi povedal niti Salomon!“ ... zakličejo vojaki.

„Pridi sedaj k nam, Radzivil!“ zakriči Zagloba, in zapreti s pestjo proti severu. „Pridi gospod hetman, vodja krivovercev, mi te čakamo ne razstreseni kakor zrna na polju, marveč složni, kakor izmlačeno zrnje v omari, ne v prepiru drug z drugim, marveč z ostrimi meči v rokah! Tebe pričakuje tukaj pošteno, krepostno vojaštvo s svojim poveljnikom, katera čast pripada meni. Pridi na bojno polje k meni, k Zaglobi... Vzemí s seboj na pomoč vso peklensko moč ter pridí na boj z menoj!... Poskusiva se, kateri naju je močnejši!“

Potem se on obrne k vojakom ter nadaljuje:

„Za Boga! Navdahnjen sem s proroškim duhom ter prepričan, da pobijemo te lopove, nogavičarje, ribojede in vso njih sodrgo!... Mi jim zadamo takšen udarec, da ga ne pozabijo dlje časa! Pobijajte, gospodje, te pasje sinove; pobijaj jih, kdor v Boga veruješ in komur je draga mila domovina!“

Nekoliko tisoč sabelj se zabliška nakrat v ozračju. Čete obkolijo Zaglobo, potiskajo se in vrešče:

„Vodite nas, vodite!“

„Jutri vas popeljem, pripravite se na pot!“ zakriči navduščen Zagloba.

Volitev Zaglobe načelnikom se je vršila zarano v jutro, popoldne pa je bilo naznačeno pregledovanje vojske. Prapori so stali po horoščanski livadi, drug poleg drugega v izvrstnem redu, s polkovniki in zastavonošo na čelu. Pred polki je jezdil Zagloba pod bunčukom, s pozlačeno bulavo v roki ter s čapljenim peresom na čapki. Rekel bi: pravcati hetman! Po vrsti je pregledoval polke, kakor pregleduje pastir čredo, In vojakom je rastlo srce pri pogledu na vzvišeno njegovo postavo. Vsak polkovnik je stopil k njemu s poročilom in načelnik je govoril ž njimi ter rahlo hvalil ali grajal, ako je našel kake nedostatke pri vojaki. Vsi so bili zadovoljni z novim načelnikom in oni, ki so iz začetka javljali nezadovoljnost, so priznavali v duhu, da je Zagloba kaj izkušen človek, kateremu ni načelništvo nikakšna novost.

Edini Volodijevski je nekako čudno vihal brke, ko ga je potrkal novi načelnik po pregledu vojske v navzočnosti drugih polkovnikov po rami ter mu dejal.

„Veseli me, da se nahaja vaš polk v boljšem stanju, nego vsi drugi. Vztrajajte tako do konca ter bodite uverjeni, da vas ne zabim.“

„Nu, resnica!“ zašepeta Volodijevski Skretuskemu, vrnivši se iz pregledovanja. „Sam veliki hetman ne mogel bi mi povedati nič boljšega.“

Ta dan je odposlal Zagloba nekoliko oglednih čet, da pregledajo pokrajino. Ko so se vrnili naslednje jutro vsi oddelki

domov, je poslušal njih poročila z veliko pazljivostjo, na kar je šel v stanovanje Volodijevskega, ki je bival skupno s Skretuskima.

„V navzočnosti vojakov moram biti poveljnik, toda kadar smo sami, pa si lahko ohranimo davno zaupljivost... Tu nisem ničesar drugega nego vaš tovariš in prijatelj! Prav, kakor dé poslovica: družba je družba, služba pa mora biti služba. Dasi imam svoj razum, vendar ne zametujem tudi vaših nasvetov, kajti tudi vi ste izkušeni ljudje.“

Vsi so ga pozdravili prijateljski in se začeli posvetovati. Samo Redzijan ni smel biti ž njim kakor prej in sedel je sam na koncu klopi.

„Kaj mislite početi, oče?“ vpraša ga Jan Skretuski.

„Najprej hočem vpeljati red in disciplino med vojake, tega ne dopuščam, da bi se izpridili radi lenobe. Dobro vem, gospod Mihael, da si se mi včeraj smejal, ko sem odposlal ogledne čete na vse štiri vetrove. Toda učinil sem to radi tega, da priučim ljudi k službi, ker so jeli že zares lenuhariti. To je prvo. Vdrugič pa, kaj nam še manjka? Ne manjka nam ljudij, ker za te ne bo sile. Plemstvo, ki je zbežalo pred Švedi iz vojvodstva mazoveškega, pride koj semkaj k nam. Ljudij in sabelj nam ne bo manjkalo, samo živeža ni dovolj, brez tega pa se ne vzdrži nobena vojska. Radi tega nameravam ukazati oglednim četam, naj pripelejo s seboj vse, kar jim pride v roke: govedo, ovce, prašiče, zrnje, seno, bodisi iz tega vojvodstva, bodisi iz Mazovišča, katero še doslej ni videlo sovražnika, torej ima še vsega dovolj.“

„Plemstvo bo kričalo na vso grlo,“ omeni Skretuski, „ako prično vojaki jemati zrnje in živino.“

„Za nas je večjega pomena vojska nego plemstvo. Naj kričé! Sicer pa ne bomo jemali ničesar brezplačno, ker naročim oddajati pobotnice, katerih sem dokaj pripravil v pretekli noči. Denarja sedaj nimam, toda po končanem boju, ko preženemo Švede, plača to ljudovlada. Dà, kaj bi govoril! Plemstvu je še vedno huje tačas, ako dospe vojska gladna ter jame pleniti. Na-

meravam pa tudi preiskati lesove, ker čujem, da se tam skriva dokaj kmetov z živino. Naj bo hvaležna naša vojska sv. Duhu, da jo je navdihnil, da me je izvolila za poveljnika, ker nihče drugi na mojem mestu ne bi vedel, kje mu stoji glava.“

„Vi imate senatorsko glavo, to je gotovo!“ omeni Redzijan.

„Kaj? He?“ reče oveseljen Zagloba, kateremu je ugajala hvala mladega človeka, „tudi tebi, lisjak, se vidi, da nisi bival v temnici... Niti ozreti se ne utegneš in že te napravim namestnikom, ako se najde kako prazno mesto.“

„Pokorno se vam zahvaljujem, gospod,“ odvrne Redzijan.

„Evo, jaz mislim tako!“ nadaljuje Zagloba. „Najprej moram nabrati dovolj živeža, da lahko prebijemo, če treba, tudi obleganje. Potem napravimo tabor in takrat pa naj le pridrvi Radzivil s Švedi, ali z vragi. Lopov naj bom, če ne naleti tu na novi Zbaraž.“

„Za Boga, izvrstna misel je to!“ zakliče Volodijevski. „Toda odkod dobiti topove?“

„Gospod Kotovski ima dva možnarja, Jakob Kmitic jedno risanico, v Belostoku so štiri oktave, katere nameravajo prepeľjati v tikotinski grad. Vi, gospodje, še ne veste, da se Belostok nahaja pod vlado gospoda Veselovskega in da so ti topovi kupljeni še v minulem letu, kar mi je sporočil tukajšnji gubernator Stompaljski, kakor tudi to, da ima po sto nabojev za vsaki top. Mi se bomo znali vzdržati, samo podpirajte me s svojo pomočjo ter ne pozabite na grlo, katero bi rado dobilo kaj mokrega, saj je že čas za to.“

Volodijevski ukaže prinesiti medicine, in govorica se je nadaljevala pri steklenicah.

„Mislili ste, ko ste me volili, da boste imeli naslikanega poveljnika,“ nadaljuje Zagloba, srebajoč medico iz vrča. „Toda kaj še! Nisem se potegoval za to dostojanstvo; ker pa ste me le odičili ž njim, zahtevam tudi stroge discipline in redú. Jaz napravim tukaj drugi Zbaraž. Radzivil se zadavi s svojimi Švedi, predno me pohrusta. Kaj rad bi tudi imel, ko bi prišel Hovanski

semkaj... Tako ga tu pokopljem, da ga ne najdejo niti na sodnji dan. On ni daleč, torej naj le pride! Medice, gospod Mihael!“

Volodijevski naliže vrč in Zagloba ga izprazni v jedni sapi. Na to nagrbanči čelo, kakor bi se nečesa spomnil.

„Kaj sem pripovedoval? Kaj sem hotel prav za prav?... Da, medice, gospod Mihael.“

Volodijevski zopet naliže.

„Pravijo,“ reče Zagloba, „da ga tudi gospod Sapieha rad pije v družbi. Ni nikako čudo; vsak vrl človek si ga rad privoščí... Samo izdajice, ki niso naklonjeni domovini, se bojé vina in medice, da ne bi izbleknili v pijanosti svojih namenov. Radzivil pije brezov sok, po smrti pa bo pil smolo. Že naprej vem, da se bova dobro sporazumela s Sapieho, ker sva si tako podobno kakor jedno konjsko uho drugemu, ali kakor par škorenj. Vrhu tega je on prvi načelnik, jaz pa sem drugi, toda praviti hočem vse tako, da najde, kadar pride, vse pripravljeno. Veliko breme leži na moji glavi, toda kaj hočem? Ako nihče drugi ne utegne misliti na domovino, pa misliš na njo ti, stari Zagloba, dokler ti še srce bije v prsih. Najslabše pa je, da nimam pisarne.“

„Čemu bi vam bila, oče, pisarna?“ vpraša Skretuski.

„Čemu pa ima kralj svojega tajnika; čemu so pri vojskah polkovniški pisarji? Treba bo poslati koga v mesto, da mi pre-skrbi pečat.“

„Pečat?...“ ponovi presenečen Redzijan in gre s čimdalje večjim spoštovanjem na Zaglobo.

„A kaj bode te pečatili, gospod?“ vpraša Volodijevski.

„V tako zaupni družbi me že še lahko tikaš, Mihael. Jaz ne bom pečatil, pač pa moj pisar... To si zapišite na nos!“

Pri teh besedah pogleda Zagloba navzoče tako strogo, da skoči Redzijan kar s klopi.

„Le poslušajte me, čemu mi bo pisarna,“ nadaljuje Zagloba. „Najprej vam je treba vedeti, da te nezgode, ki so prišle nad domovino, so po mojih mislih samo nasledki razkošja...“

Medice, gospod Mihael!... Pravim razkošja, ki nas prešinja kakor kuga. Toda v prvi vrsti je vsled krivovercev čimdalje več takih, ki zaničujejo s pravo vero vred tudi našo najsvetejšo patrono, katero mora po pravici zelo žaliti takšna nečast...“

„Dà, resnica je!“ se oglasé vsi ob enem. „Desidentje so se prvi pridružili sovražniku, in kdo vé, če ga uprav oni niso privedi k nam?“

„Z velikim hetmanom litevskim na čelu!“

„Nu, tudi v vojvodstvu, kjer mi je čast biti načelnik, je mnogo krivovercev, kakor na primer v Tikotinu in drugih mestih. Da torej pridobimo blagoslov božji našemu podjetju, izdam povelje, da se mora vsak, ki živi v zmoti, v treh dneh vrniti k pravi veri; onim pa, ki tega ne učinijo, se ima zarubiti imetje.“

Tovariši so pogledovali z začudenjem drug drugega. Vedeli so, da Zaglobi ne manjka razsodnosti in zvijač, niso se pa nadejali, da bi Zagloba bil tak politik ter znal tako temeljito soditi javne zadeve.

„Pa še poprašujete,“ reče zmagonosno Zagloba, „odkod dobim denar za vojsko?... S konfiskacijo pridejo vsa Radzivilova posestva v last vojske.“

„Vprašanje pa je, ali bo tudi pravica na naši strani?“ omeni Volodijevski.

„Danes so taki časi, kdor ima sabljo, ima tudi pravico. A kako pravico pa imajo Švedje in vsi ti sovražniki, ki razgrajajo v mejah ljudovlade?“

„Prav imate!“ odvrne s prepričanjem Mihael.

„Toda tega še ni dovolj!“ zakliče razvnamajoč se Zagloba.

„Drugi poziv je treba poslati plemstvu vojvodstva podležkega in sosednjih dežel, katere še niso v sovražnikovih rokah, naj se zbere kakor ob času črne vojske ter brez odloga dospe semkaj s svojo družino, ki nam bo služila za pehoto. Vem, da bi mnogi že davno bili prišli, toda oni čakajo pisma in naposled poveljnika. Sedaj imajo oboje...“

„Vi zares imate toliko razuma kakor veliki kraljevi hetman!“ zakriči Volodijevski.

„Medice, gospod Mihael!... Tretje pismo pošljemo k Hovanskemu, naj se pobere brez odloga k vragu, če ne, ga zapodimo iz vseh mest in gradov. Resnica, sedaj sede že mirno na Litvi ter se ne dotikajo nobenega gradu, za to pa jezdijo Žoltarenkovi kozaki v oddelkih naokrog ter odirajo narod. Naj jih pridrži na uzdi, sicer se jih lotimo mi.“

„Kajpada, da lahko to učinimo,“ reče Jan Skretuski. „Vsaj naša vojska ne bo lenuharila.“

„Jaz sam sem že mislil na to in še danes pošljem k Volkovislu nove ogledne čete... Tretje pismo nameravam pisati našemu preljubeznivemu kralju, da ga potolažimo v žalosti in nesreči... Naj izve, da se še nahajajo ljudje, ki so pripravljeni stati pri njem do poslednje kaplje krvi... Naj se vsaj s tem potolaži naš dobri oče, naša jagelonska kri, ki se mora potikati sedaj po svetu... Nu...“

Pri teh besedah se zapre Zaglobi govorica, ker ga je imel že v glavi; naposled pa zastoka od žalosti nad kraljevo usodo in Mihael isto tako. Solzil se je tudi Redzijan, ali vsaj kazal, da se solzi; oba Skretuska pa sta pobesila glave ter sedela molče.

Nekaj časa je vladala tišina; nakrat pa pograbi Zagloba jeza.

„Kaj meni mar mejni grof!“ zakriči. „Ako je on sklenil zvezo s pruskimi mesti, pa naj gre sedaj na bojno polje proti Švedom, naj se ne giblje na obe strani; naj učini to, kar mora učiniti vsak zvest najemnik v obrambo svojega gospodarja in dobrotnika.“

„Kdo ve, če se še ne postavi na stran Švedov?“ reče Stanislav Skretuski.

„On da bi se postavil na stran Švedov? V takem slučaju mu jaz prvi odrečem prijateljstvo! Pruska meja ni daleč in vrhu tega se zgane nekoliko tisoč sabelj na moj poziv! On ne bo vodil Zaglobe za nos. Kakor me tukaj vidite, kakor sem na-

čelnik te vrle vojske, tako gotovo ga obiščem z ognjem in mečem... Ako tukaj nimamo živeža, dobro, najdemo ga dovolj v pruskih žitnicah.“

„Presveta Mati!“ zakriči razvnet Redzijan. „Velmožni gospod se lahko postavite po robu celo kronanim glavam. Nihče vam ne vzdrži!“

„Takoj mu napišem pismo: Gospod mejni grof! Dovolj dolgo nas že dražiš s svojim mačjim repom, dovolj je že zavidanj in spletk! Nastopi proti Švedom, če ne te jaz osebno obiščem v Prusiji... Dajte sem črnilo, pero in papir! Redzijan, ti pa ponesesh pismo.“

„Jaz?“ vpraša najemnik iz Vosoše vesel, da je dobil tako naročilo.

Toda predno so prinesli Zaglobi črnilo, peresa in papir, se začuje pred hišo trušč in krik, in tolpe vojakov se prikažejo pred okni. Nekateri so kričali živio, drugi upili kakor Tatarji. Zagloba gre s tovariši pogledat, kaj se godi.

Pokazalo se je, da so pripeljali one topove, o katerih je pripovedoval Zagloba. Ko so jih zagledali vojaki, so kričali na vse grlo „živio!“

Gospod Stempalski, gubernator mesta Belostoka, pristopi k Zaglobi ter izpregovori:

„Jasnovelmožni poveljnik! Od onega časa, ko je zapisal gospod maršal velike kneževine litevske, človek nevenljivega spomina, svoje imetje za vzdrževanje tikotinskega gradu, sem jaz, bivši oskrbnik tega imetja, zvesto in pošteno obračal vso najemščino v prospeh tega gradu, s čemur se lahko skažem z zapiski pred vso ijudovlado. Tako sem delal nad dvajset let, oskrboval sem oni grad s smodnikom, topovi in hrano ter smatral svojim največjim skrbem to, da se je porabljal vsak groš edino le v to svrho, za kar ga je namenil maršal velike kneževine litevske. Ko pa je postal vsled spremene tikotinski grad največja podpora sovražnikom domovine v tem vojvodstvu, sem se vprašal: naj li

dalje podpiram sovražnika? Ni li mar moja dolžnost, da oddam dohodke vsega leta v vaše roke? ...“

„Dà, to je vaša dolžnost...“ omeni resnobno Zagloba.

„Samo jedne stvari vas prosim, velmožni gospod,“ nadaljuje oskrbnik, „da mi daste v navzočnosti cele vojske pismeno potrdilo, da sem v istini oddal vse dohodke z vašim posredovanjem ljudovladi.“

Zagloba prikima z glavo v znamenje, da je s tem zadovoljen, ter jame takoj pregledovati zapisnik.

Pokazalo se je, da je bilo tam še skritih razun topov tri sto nemških mušket, v precej dobrem stanju, dve sto moskovskih čakunov za pešce za obrambo obzidja in nasipov ter šest tisoč gotovine.

„Denar se razdeli med vojake,“ reče Zagloba, „kaj pa naj počnem s puškami in čakuni...“

Po teh besedah pogleda naokrog, obrne se k Oskerki in nadaljuje:

„Vzemite ta denar ter sestavite polk pehote. Tu je dokaj Radzivilovih ubežnikov... Ako je teh premalo za jeden polk, naberete jih med mlinarji. Gospodje!“ dodá po kratkem molčanju, „sedaj imamo denar in orožje; to pomeni, da bomo imeli tudi hrano... Takšen je začetek mojega poveljništva.“

„Živel!“ zakriče vojaki.

„Sedaj pa, gospodje in fantje, skočite urno v vasi po krampe, lopate in motike! Napravimo bojni tabor, drugi Zbaraž. Ne sramujte se dela, ne ozirajte se na stanove in službe, katere drugače zavzemate.“

Po teh besedah je šel poveljnik v svoje stanovanje. „Spremljali so ga urnebesni, veseli kliki vojakov.

„Resnica, ta človek ima glavo na pravem koncu,“ reče Skretuskemu Volodijevski. „Vse se vrši v boljšem redu.“

„Da bi le Radzivil takoj ne prišel!“ omeni Stanislav Skretuski, „kajti on je vojskovodja, da mu ga ni para v ljudovladi.

Naš Zagloba je sicer dober za oskrbovanje tabora, toda s takim bojevnikom se on ne more kosati.“

„To je res!“ reče Jan. „V slučaju vojne ga bomo radi podpirali, kajti zdi se mi, da ni posebno izurjen v bojnem delu. Sicer pa se konča njegova vlada koj pri prihodu gospoda Sapiehe.“

„Med tem časom pa on stori lahko dokaj dobrega,“ omeni Volodijevski.

Vojska je tudi istinito potrebovala poveljnika, bodisi tudi gospoda Zaglobo, kajti od onega dne, ko je bil izvoljen, je zavladal v taboru boljši red. Naslednje jutro, koj ko se je zdanilo, so jeli delati nasipe nad belostoškimi prodi. Oskerka, ki je služil v tujezemskih polkih ter znal dobro delati nasipe, je nadzoroval vse delo. Tako je torej narastel čez tri dni jako krepak nasip, podoben nekoliko zbaražkemu, kajti boka in hrbet mu je zakrivalo blatno močvirje. Pri pogledu nanj je rastel vojakom pogum; čutili so, da imajo trda tla pod nogami. Pa še bolj pogumni so postajali pri pogledu na nakopičeno hrano, s katero so oskrbovale tabor močne ogledne čete. Vsak dan so prignali v tabor vole, ovce, svinje; vsak dan so dohajati vozovi, obloženi z vsakovrstnim zrnjem in senom. Tudi plemstva je dohajalo čimdalje več. Ko se je namreč razglasila novica, da imajo v taboru vlado, vojsko in poveljnika, se je vzbudilo takoj pri ljudeh več zaupnosti. Dasi je bilo meščanom težavno živiti „vso divizijo,“ se Zagloba za to niti zmenil ni, a poleg tega je bilo vendar-le bolje, dati jedno polovico vojski ter mirno uživati drugo polovico, nego biti vsak hip izpostavljan nevarnosti, da pobero mogoče obe polovici tolpe svojeglavnežev, katere so se bile pomnožile, razsajale liki Tatarji in katere so po Zaglobinem ukazu lovile in ugonobljale ogledne četo.

„Ako se on skaže, da je takšen hetman, kakor je gospodar,“ so govorili splošno o novem poveljniku v taboru, „pa še ljudovlada ne vé, kako velikega moža ima v svoji sredi.“

Sam Zagloba pa je kaj nemirno mislil na prihod kneza Jana Radzivila. Spominjal se je vseh hetmanovih zmag, in takrat se je izpreminjala postava hetmana v domišljiji novega poveljnika v velikanskega orjaka.

„Oh!“ je govoril sam s seboj, „dasi sem dejal, da se Radzivil zadavi nad menoj, me vsekako požre kakor pozoblje kokoš črva.“

Zagloba je sklenil torej, izogibati se glavne bitke z Radzivilom.

„On nas bo gotovo oblegal,“ si je mislil, „in to obleganje utegne trajati Bog ve kako dolgo. Nu, takrat se lahko ž njim dogovarjamo, med tem časom pa dospe Sapieha.“

Za slučaj, ko bi pa le ne prišel Sapieha, je sklenil Zagloba ubogati v vsem Jana Skretuskega, ker se je spominjal, kako visoko je cenil knez Jeremija njegove vojaške zmožnosti.

„Ti, gospod Mihael,“ dejal je Zagloba Volodijevskemu, „si ustvarjen samo za napad, ker planeš na sovražnika kakor volk nad ovce. Ko bi ti pa naročili, da zapoveduješ vsej vojski, bi bilo najbolje za-te, da bi se odrekel tej časti, ker nimaš za to potrebne razsodnosti. Jan Skretuski pa je poveljniška glava in, ko bi mene ne bilo, me lahko on nadomešča.“

Med tem so prihajale različne neprijetne novice. Govorili so, da že gre Radzivil čez Prusijo, da je pobil Hovanskega, zajel mesto Grodno, odkoder gre sedaj z veliko močjo. Nahajali so se celo takšni, ki so trdili, da ni pobil Radzivil Hovanskega, marveč Sapieha s pomočjo kneza Mihaela Radzivila. Oglede čete tudi niso prinašale nikakih zanesljivih novic, razun onih, da so pod Volkoviskami stali oddelki Žoltarenkovih vojakov ter grozili mestu. Vsa okolica se je že nahajala v ognju.

Dan pozneje so jeli dohajati tudi begunci, ki so potrdili to novico ter prinesli ob enem še drugo, da so odpravili meščanje poslance k Hovanskemu in Žoltarenku, da izprosijo usmiljenja mestu, na kar jim je odgovoril Hovanski, da je to nekako samostojno krdelo, ki ni v nobeni zvezi z njegovo vojsko. Žolta-

renko pa je svetoval meščanom, naj se odkupijo, kar pa se ni moglo zgoditi, ker niso imeli denarja po nedavno razgrajajočem požarju.

Radi tega so prosili tudi načelnika, naj jim pomore, dokler se še vrši dogovor radi odkupnine, kajti pozneje je — prepozno. Zagloba se je sočutno odzval tej prošnji ter izbral poldrugi tisoč izvrstnih ljudi, med njimi tudi poklical prapor lavdanski Volodijevskega in mu dejal:

„Nu, gospod Mihael, čas je, da pokažeš, kaj znaš! Pojdi k Volkoviskam in zatri tam one lopove, ki prete neoboroženemu mestu. Ti nisi bil samo enkrat na takšnem pohodu in mislim, da smatraš to častem, ker ti zaupam tako nalogo.“

Na to se obrne k drugim polkovnikom:

„Jaz sam sem primoran ostati v taboru, ker na meni počiva vsa odgovornost. Sicer pa tudi ne pristuje mojemu dostojanstvu, da bi šel sam nad lopove. Naj le pride Radzivil, takrat se spozna, kdo je močnejši: hetman ali poveljnik.“

Volodijevski je rad odrinil, ker mu je bilo že itak dolgčas v taboru. Pa tudi naznačeni mu ljudje so šli veselo in pevaje za njim. Zagloba jih je spremil do nasipa ter tu blagoslavljal s križem odhajajoče. Mnogi so se čudili nad to slovesnostjo. Zagloba se je dobro spominjal, da so tudi Žolkovski in drugi hetmani imeli navado, blagoslavljal vojakе, ki so šli v boj. Vrh tega pa je tudi rad imel, da je bilo vse slovesno, kar je še bolj množilo njegovo veljavo v očeh vojakov.

Komaj pa so izginili polki v megli, se je jel že vznemirjati nad njihovo usodo.

„Jan,“ reče in se obrne k Skretuskemu, „nemara bi bilo dobro, ako bi poslali Volodijevskemu še perišče ljudi?“

„Pomirite se, oče,“ odvrne Skretuski. „Iti na tak pohod, to znači Volodijevskemu toliko, kakor pojesti komu drugemu skledo mlečne juhe. Saj on vendar ni delal vse svoje življenje ničesar drugega.“

„Ba, če ga pa napade desetkrat večja armada?... Celo Herkul ne opravi nič proti preveliki sili.“

„O tem se ne spleča govoriti. Ako se bo čutil slab proti preveliki moči, pošlje sam po pomoč, med tem pa bo skubel sovražnika, kolikor bo le mogoče. Smete biti povsem mirni radi njega.“

„Aha! znal sem, koga pošiljam, toda to ti rečem, da mi je moral Volodijevski bržkone začarati, da čutim takšno slabost do njega. Še nikogar nisem imel tako rad, razun tebe in pokojnega Podbipente.“

Prešli so trije dnevi. V tabor so še neprestano dovažali hrano, tudi prostovoljcev je dohajalo čimdalje več, toda o gospodu Volodijevskemu ni bilo ni duha ni sluha. Nemir je naraščal Zaglobi vsako minuto, ne gledé na različne dokaze Skretuskega, ki je trdil, da se še ni mogel Volodijevski vrniti od Volkovisk. Zagloba je odpravil k njemu Jakoba Kmitica s stotnijo petigorske konjice.

Ogledna četa je odšla in zopet sta prešla dva dni brez kakih novic. Še le sedmega dne o mraku so hlapci, poslani po hrano v Bobrovnik, prijezdili urno nazaj v tabor z novico, da so videli nekako bojno krdelo, ki se bliža iz babrovniškega gozda.

„To je gotovo Volodijevski!“ zakliče radostno Zagloba.

Toda hlapci so mu ugovarjali. Oni mu niso šli nasproti, ker so zapazili nekake tuje prapore, katerih ni bilo v oddelku Volodijevskega. Pa tudi krdelo je bilo večje od njegovega. Hlapci niso mogli v svoji preprostosti določiti števila; nekateri so trdili, da jih je tri tisoč, drugi, da pet in še več.

„Vzamem dvajset jezdecev ter jim pojdem naproti,“ reče konjiški stotnik Lipniški.

Odšel je. Ura je pretekla za uro. Naposled se je dalo znamenje, da se ne bliža ogledna četa, marveč cela armada.

Hipoma reče nekdo, da se bliža Radzivil. Ta novica je švignila po taboru liki električna iskra. Vojaki so drvili na nasepe in na marsikaterem obrazu je bil opaziti strah. Nikjer ni bilo videti redu, samo pešci Oskerke so zavzeli odkazana jim mesta. Iz ust do ust se je širila novica, da je ugonobil Radzivil

Volodijevskega, da je tudi Kmiticeva ogledna četa padla v njegove roke in da so ubili Lipniškega. Vse to je razburilo vojake, zlasti prostovoljce, med katerimi je nastala vsled takšnih novic velika zmešnjava. Toda kmalu so prihтели polkovniki ter napravili red.

Ko je Zagloba zaslišal krik: „Radzivil gre!“ ni hotel verjeti tega svojim ušesom ter se glasno nasmejal. „Kaj se je bilo zgodilo z Volodijevskim?“ šinilo mu je v glavo. „Ali se je res pustil tako zajeti, da niti noben človek ni ušel živ iz Radzivilovih rok. In druga ogledna četa? In gospod Lipniški?“

„Ni mogoče,“ ponovi Zagloba in si otira potno čelo. „Ali je res ta zmaj, ta vrag že dospel iz Kejdan ter se je res že približala moja poslednja ura?“

Med tem so klicali od vseh strani čimdalje številnejši glasovi: „Radzivil gre! Radzivil gre!“

Zagloba je nehal dvomiti. Skočil je na noge ter planil v stanovanje Skretuskega.

„Pomagaj, Jan, sedaj je čas!“

„Kaj se je pripetilo?“ vpraša Skretuski.

„Radzivil gre!... Jaz, brate, oddam svojo oblast v tvoje roke, ker je dejal knez Jeroma, da si rojen za vojskovodjo. Jaz bom samo nadzoroval, ti pa vodi vso stvar in načeluj nam!“

„Ni mogoče, da bi bil to Radzivil!“ zakliče Skretuski. „Odkod se bliža armada?“

„Izpod Volkovisk. Pravijo, da so Volodijevski, Kmitic in Lipniški prišli v njegove roke.“

„Vi si mislite, da se je Volodijevski dal zajeti? To znači, da ga še ne poznate. Gotovo se on vrača in nihče drugi.“

„Ne, ker jih prihaja premnogo.“

„Hvala Bogu! Bržkone je dospel knez Sapieha.“

„Za Boga, kaj govoriš? Dal bi mi vendar poprej znamenje. Lipniški jim je šel naproti.“

„To je dokaz, da se ne bliža Radzivil. Spoznali so se ter se združili in sedaj se vračajo skupaj. Pojdiva!“

„Saj sem tudi jaz dokazoval, da to ni Radzivil!“ zakriči Zagloba. „Pojdiva urno!“

Prišedši iz sobe sta splezala na nasip, na katerem so stali vojaki. Lice gospoda Zaglobe je kar plamtelo. Stopal je na prste ter glasno kričal:

„Gospodje, ne plašite se! Ako je to Radzivil, mi mu pokažemo pot nazaj v Kejdane!“

„Dà, dà, mi mu pokažemo!“ zakričé vojaki.

„Zapalite kresove na nasipih! Ne bomo se skrivali; naj nas vidijo, pripravljeni smo! Zapalite kresove!“

Vojaki so hipoma prinesli drv in četrť ure pozneje je zažarel ves tabor, da je kar nebo zardelo. Vojaki so se obračali od luči in zrli v temo proti Bobrovniku. Nekateri so dejali, da že čujejo hrup in topot konjskih kopit.

Med tem se v temi v daljavi začuje strel mušket. Zagloba pograbi Skretuskega za suknjo.

„Že začenjajo streljati!“ reče nemirno.

„Na pozdrav,“ odvrne Skretuski.

Za streljanjem se oglasi radostno ukanje. Že ni bilo nikakoršnega dvoma več. Minuto pozneje pridrvi na penastih konjih nekoliko jezdecev, klicaje:

„Gospod Sapieha gre! Gospod vojvoda vitebski!“

Komaj zaslišijo vojaki ta klic, stečejo kakor narasla reka z nasipov ter hité vojski naproti, kričeči tako, da bi si lahko mislil vsak, da pobijejo tu vse, kar je živega.

Zagloba zasede tudi konja ter odjezdi na čelu svojih polkovnikov pred nasip, okrašen z vsemi znaki svojega dostojanstva: z bunčukom, bulavo in čapljevim peresom pri čapki.

Nekoliko minut pozneje dospe k nasipu vojvoda vitebski na čelu svojih častnikov v spremstvu Volodijevskega.

Bil je že bolj prileten, ne posebno rejen in tudi ne zal človek, vsekako pa razumnega in dobrotljivega obraza. Brke je imel sive, pristrizene nad gornjo ustnico, in isto tako neveliko brado, kar ga je delalo podobnega tujcem, dasi se je oblačil poljski.

Ne gledè na to, da je bil znan kot vitez, je bil vendar bolj podooben politiku kot pa vojskovodji. Oni, ki so ga bliže poznali, so dejali, da je bila videti na njegovem licu borba Minerve z Marsom. Zlasti pa si mu lahko čital z obraza poštenje, ki se mu je odbijalo v očeh, kakor solnčna svetloba v vodi. Na prvi pogled se je opazilo v njem vrlega in pravičnega moža.

„Tako smo ga pričakovali kakor lastnega očeta!“ so klicali vojaki.

„Naposled je prišel naš vojskovodja!“ so sočutno govorili drugi.

„Živel! Živel!“

Zagloba se mu približa na čelu svojih polkovnikov. Sapieha sname svoj klobuk ter jame mahati ž njim.

„Jasno velmožni gospod vojvoda!“ začne govoriti Zagloba. „Ko bi se tudi ponašal z zgovernostjo starih Rimljanov, celo samega Cicerona ali Demonstena, vendar ne bi znal izraziti veselja, kakoršno občutijo naša srca pri pogledu na dostojnega jasno velmožnega gospoda. Z nami se veseli vsa ljudovlada, pozdravlja je najmodrejšega senatorja in najboljšega sina, a to tem bolj, ker je tako nepričakovana ta radost. Dospeli smo na te nasepe, ne da bi tu pozdravljali načelnika, marveč da bi se zoperstavili z orožjem sovražniku... ne da bi poslušali radostnih klicev, marveč da bi zadali nasprotniku smrtne udarce... Nismo prišli sem, da bi prebivali solze veselja, marveč kri za našo drago domovino. Ko se je pa po taboru razširila novica, da se ne bliža sovražnik domovine, marveč njen rešitelj, ne litevski hetman, marveč vojvoda vitebski...“

Toda gospodu Sapiehu se je očitvidno mudilo v tabor. Mahnil je z roko ter dejal, dasi dobrodušno, vsekako pa malomarno in samozavestno:

„Tudi Radzivil gre! V dveh ali treh dneh bo že tukaj!“

Zagloba postane znova zbežan, ker s tem je bila prvič pretrgana nit njegovega govora, drugič pa je vest o Radzivilu napravila nanj močan vtis. Stal je nekaj časa pred Sapieho in

ni vedel, kaj naj mu še pove, toda kmalu na to je izvlekel bulavo izza pasu in rekel svečano :

„Dasi me je vojska proglasila svojim poveljnikom, vendar oddam z veseljem to znamenje oblasti v dostojnejše roke, da dam s tem vzgled mlajšim, kako se treba v splošni blagor odpovedati tudi visokim dostojanstvom.“

Vojaki jamejo ukati, toda Sapieha se samo nasmehne ter dé:

„Gospod brate! Da bi se le Radzivil ne smejal nad vami, češ, da dajete iz strahu pred njim od sebe bulavo. Veselilo ga bo, če izve to.“

„On me že pozna,“ odvrne Zagloba. „ter si ne misli, da sem plašljivec, ker sem ga prvi oštel v Kejdaneh in še le za menoj so mu drugi polkovniki zmetali pod noge svoje bulave.“

„Če je tako, pa me spremite v tabor,“ reče Sapieha. „Volodijevski mi je potoma pripovedoval, da ste vrl gospodar ter da imate tu dovolj hrane. Mi pa smo zelo utrujeni in gladni.“

Po teh besedah odjezdi naprej in za njim njegovo spremstvo. V taboru je zavladalo splošno veselje pri pogledu na novega vojvodo. Zagloba se je spomnil, kar je čul praviti o Sapiehi, da je rad vesel in dobre volje. Torej je sklenil dostojno proslaviti dan njegovega prihoda v tabor. Priredil je gostijo, kakoršne še doslej ni bilo v taboru. Pri kozarcu vina je pripovedoval Volodijevski, kaj se je vse pripetilo pod Volkoviskami, kako so ga iznenadoma obkoljili vojaški oddelki Žoltarenke in kako je bil že v stiski, kar je spremenil nenadni prihod gospoda Sapiehe obupno brambo v najslavnejšo zmago.

„Takšne smo jim dali za spomin,“ je dejal, „da si niti nosu ne bodo drznili pomoliti več iz tabora.“

Na to se obrne govorica na Radzivila. Vojvoda vitebski je prinesel najnovejše novice o vsem, kar se je bilo pripetilo v Kejdaneh. Pripovedoval je, da je poslal litevski hetman nekega Kmitica s pismom na švedskega kralja s prošnjo, naj gre na Podlesje ter udari na zaveznike od obeh strani.

„Jaz v resnici ne razumem ter se čudim temu človeku!“ zakliče Zagloba. „Ako bi njega ne bilo, bi še mi sedaj ne bili zbrani in Radzivil bi nas lahko pohrustal kakor preste, ko bi prišel.“

„Že sva se menila o tem z Volodijevskim,“ odvrne Sapieha. „Iz tega jaz sklepam, da goji do vas posebno ljubezen. Škoda samo, da ne služi domovini. Toda ljudje, ki stavijo svoj „jaz“ nad vse drugo, ne služijo nikomur vestno ter so pripravljeni vsakega tako izdati, kakor je izdal Kmitic Radzivila.“

„Med nami, gospod, ne najdete izdajalcev in mi vsi smo pripravljeni, preliti poslednjo kapljo krvi za jasno velmožnega vojvodo,“ omeni Žiromski.

„Verjamem ter vem, da ste tu vsi vrli vojaki,“ odvrne Sapieha. „Nisem pa se nadejal najti tukaj takšen red... Za to moram izreči svoje globoko priznanje gospodu Zaglobi.“

Zagloba je ves zardel od zadovoljnosti. Dasi se je videlo doslej, da je gospod vojvoda prijazen ž njim, vendar je pričakoval več priznanja in spoštovanja do svoje osebe. Jel je pripovedovati, kako je prevzel čast poveljnika, kaj vse je moral oskrbeti, koliko živeža nakopičil, kako dobil topove in muškete, kako priredil novi polk pešcev in kako obširno vodil dopisovanje. Pri tem je tudi ponosno omenil, da je poslal pismo prognanemu kralju, Hovanskemu in mejnemu grofu.

„Po tem pismu se mora odločiti mejni grof ali za nas, ali pa proti nam,“ je dejal ponosno.

Vojvoda vitebski je bil vesel človek in nemara celo nekoliko hudomušen, pogladil si je brke, se zlobno nasmehnil se zlostno ter dejal:

„Nu, ali nemškemu cesarju še niste pisali?“

„Ne!“ odvrna Zagloba.

„A to je škoda“, reče vojvoda, „ker lahko bi govorili ž njim kakor s sebi enakim.“

Polkovniki se spusté v glasen smeh. Zagloba si je domislil, da se njemu smejejo, vsekako pa je sklenil, biti trd in oster.

„Jasno velmožni gospod,“ reče, „vsak plemič lahko piše mejnemu grofu, ker tudi jaz sam sem kot plemič mejni grof. Vrh pa še ni dolgo, ko sem tudi jaz glasoval za kralja Jana Kazimira...“

„Dobro ste se odrezali!“ odvrne vojvoda vitebski.

„Toda takšnemu mogočnemu cesarju, kakor je nemški, jaz ne pišem,“ nadaljuje Zagloba, „da bi on ne izrekel radi mene ono znano prislovico, ki sem jo slišal na Litevskem...“

„Kakšna je ta prislovica?“

„Zaman ne širi se po svetu glas, da glave Vitebcev so prazen klas.“*)

Polkovniki so se kar prestrašili na to, a Sapieha se je prijel za bok, sklonil se nazaj na sedež in se na vse grlo zasmel.

„Ugnali ste me v kozji rog... Hej, takšen molodec ste! Dovolite, tovariš, da vam stisnem roko za to... Kadar se bom hotel briti, izposodim si od vas jezik?“

Gostovanje je trajalo še pozno v noč. Pretrgal je še le prihod plemstva izpod Tikotina, ki je doneslo novico, da so Radzivilove ogleadne čete dospele že do tega mesta.

VII.

Radzivil bi bil že davno odrinil na Podlesje, toda različni vzroki so ga zadrževali v Kejdaneh. Pred vsem drugim je čakal na švedsko pomoč, toda Pontus de-la Gardie je nalašč odlašal pošiljatev vojske. Ne glede na to, da so vezale švedskega generala vezi sorodstva s samim kraljem, se on vendar ni mogel kosati s tem litevskim magnatom. Kar se bogastva tiče, bi lahko obogateli navzlic sedanjim praznoti v Radzivilovi zakladnici s polovico knezovih posestev vsi švedski generali ter se smeli smatrati premožnim. Ko je Radzivil torej slučajno pokazal, da je odvisen od Pontusa, je dal poslednji iz maščevanja čutiti temu veljaku njegovo odvisnost in svojo oblast nad njim.

*) V izvirniku: „Jakas glowa kiepska — musí być z Vitebska.“

Radzivil sicer ni potreboval tuje pomoči, da ugonobi zaveznike, kajti imel je sam dovolj vojakov, toda Švedje so mu bili potrebni radi drugih vzrokov, katere je omenjal že Kmitic v pismu Volodijejskemu. Med Radzivilom in Podlesjem so se nahajala krdela Hovanskega, ki so čuvala pota, in ako bi šel Radzivil v imenu švedskega kralja, bi se vsak sovražni korak Hovanskega moral smatrati izzivanjem Karola Gustava. To si je tudi želel Radzivil ter nestrpljivo pričakoval prihoda vsaj jednega švedskega polka. Hudoval se je na Pontusa in večkrat dejal svojim dvornikom :

„Pred par leti bi smatral za veliko čast, ko bi bil prejel pismo od mene, katero bi shranil še za svoje potomce ; sedaj pa igra ulogo nedosežnega oblastnika.“

Neki plemič, čegar rezek jezik je bil znan po vsej okolici, si je dovolil na to odvrniti :

„To se godi po znani prislovice, „kakor si kdo postelje, tako tudi spi.“

Radzivil se je razsrdil ter zapovedal, naj se ga vrže v ječo. Drugi dan ga pa izpusti ter ga obdaruje z redom, kajti plemič je bil bogat in Radzivil si je hotel izposoditi od njega denarja. Plemič je vzel nagrado, toda denarja le ni dal.

Naposled je dospela švedska pomoč. Bil je to oddelek, sestavljen iz osem sto težkih jezdecev. Pontus je poslal v tikotinski grad tri sto pešcev in sto lahkih jezdecev, in hotel na vsak način imeti svojo lastno posadko v njem.

Vojske Hovanskega so se brezpogojno umaknile onim ljudem ; učinile jim niso nič žalega, ko so srečno dospeli v Tikotin, ker so bili razškrpljeni uprav v tem času polki zaveznikov po vsem Podlesju ter so se ukvarjali s plenitvijo Radzivilovih posestev.

Vsi so se nadejali, da odrine hetman, ko dočaka zaželjeno pomoč, takoj, toda on je še odlašal. Temu so bile vzrok neprijetne novice iz Podlesja o nemiru, ki je tam vladal, ter o po-

manjkanju sloge med zavezniki; o nesporazumljenjah, ki so nastala med Kotovskim, Lipniškim in Jakobom Kmificem.

„Treba jim je dati časa,“ je dejal knez, „da si skočijo v lase. Pogrizejo se med seboj in njihova moč izgine brez boja, mi pa med tem udarimo na Hovanskega.“

Toda kmalu jamejo dohajati nasprotne novice. Polkovniki se niso pobili med seboj, marveč zbrali se v jedno krdelo pri Belostoku. Knez se je vsled tega razsrdil, toda vedel ni, kaj je povzročilo to premembo.

Naposled je doletelo ime Zaglobe, kot načelnika, na hetmanova ušesa, kakor tudi to, da je on osnoval krepak tabör, preskrbel ga z živežem in topovi, shranjenimi v Belostoku. Ob enem je došla tudi vest, da neprestano naraščajo moči zaveznikov po prostovoljcih. Ko je zaslišal vse te novice, se je Radzivil razsrdil tako, da se mu še Ganchof, neprestrašen vojak, dlje časa ni smel bližati.

Naposled dobé polki ukaz, naj se pripravijo na pohod. Čez jeden dan je bila že vsa divizija gotova: jeden polk nemških pešcev, dva škotska in jeden litevski. Korf je načeloval topničarjem, Ganchof pa konjici. Razun dragoncev Harlampa ter švedskih jezdecev je bil še lahki polk Nevjarovskega ter lasten hetmanov polk, kateremu je načeloval Slizen. Bil je sestavljen iz samih veteranov. Ob času prve vojne s Hmelnickim je dobil knez marsikatero zmago, ki mu je zagotovila slavno ime v zgodovini; z nič večjo močjo je pobil kneza Nebabo, razprašil pod Lojevom nekoliko tisoč mož broječe krdelo preslavnega Krečevskega, posekal prebivalce v Moziru in Turovu, napadel Kijev ter tako pritisnil Hmelnickega k steni, da je moral pri sklepanju pogodbe iskati rešitve.

Toda zvezda tega slavnega bojavnika je očitvidno zahajala in tudi sam je slutil nekaj slabega. Upiral je svoje oči v bodočnost, toda jasnega obzorja le ni videl. Če tudi pojde na Podlesje, razpraši zaveznike, sterc iz zemeljskega površja sovražnega Zaglobo — toda kaj potem? Kako se zavrti potem usoda? Ali udari

takrat na Hovanskega, se maščuje za cibihovski poraz ter si ozalša glavo z novim lovorjevim vencem? Dasi je knez mislil na to, je vendar tudi dvomil, če se zamore vse to zgoditi, ker so jele dohajati že druge novice, da opusté severne vojske, boječe se prevelike švedske moči, vojno ter stopijo celo v soglasje s kraljem Janom Kazimirjem. Sapieha jih je že pobijal, kjer je le mogel, ter ob enem stopil ž njimi v dogovor. Imel je takisto svoje načrte kakor gospod Gosevski.

V slučaju, ko bi Hovanski odstopil, bi se zakrilo tudi polje njegove delavnosti in tako bi izginila poslednja nadeja na objavljenje svoje moči. Ko bi pa kralj Jan Kazimir sklenil zvezo ter odrinil na Švede, takrat bi se utegnila sreča nakloniti celo na njegovo stran.

Hetman je v resnici dobival tudi ugodne novice. Uspeh Švedov je nadkriljeval vse nadeje. Vojvodsta so se podajala drugo za drugim; v Veliki Poljski so Švedje gospodarili tako, kakor v Švedski. V Varšavi je zapovedoval Radziejevski, Mala Poljska se tudi ni upirala in Krakov je bil gotov, udati se vsako minuto. Kralj, zapuščen od vojakov in plemstva, je z izgubljeno nadejo bežal v Šlezijo, in sam Karol Gustav se je čudil, da je tako lahko zlomil to moč, ki je doslej vedno zmagovala v boju s Švedi.

Toda uprav v tej lahkoti je videl Radzivil nevarnost za se, ker je čutil, da po sreči zaslepljeni Švedje ne bodo računali ž njim, zlasti ker se ni pokazal tako mogočen na Litvi, kakor so to mislili vsi, ne izvzemši njega samega.

Ali mu dá v takem slučaju kralj Litvo, ali vsaj Belo Rusijo? Ali ne bo hotel raje s kakim okrajcem ljudovlade pomiriti večno gladnega sosedu, da bo imel proste roke v ostali Poljski?

To so bila vprašanja, ki so neprestano vznemirjala Radzivilovo dušo. Dneve in noči je prebil v neprestanem nemiru. Mislil si je, da bi Pontus ne smel ravnati ž njim tako prezirljivo, ako ne bi vedel, da odobri kralj to njegovo ravnanje, ali, kar je še huje, ko bi ne dobil od njega nikakih navodil.

„Dokler bom stal na čelu nekoliko tisoč mož broječe vojske,“ si je mislil hetman, „me bodo še vedno upoštevali; toda kadar mi zmanjka denarja ter se razkropé najeti polki na vse strani — kaj pa potem?“

Med tem ni bilo dovolj dohodkov iz njegovih ogromnih posestev, pa še ti niso dohajali točno, kajti večina teh posestev, ki so se razprostirala po vsem Litevskem do kijevskega Podlesja, je bila opustošena. Kar pa se tiče podleških posestev, so ta že davno oplenili zavezniki. Časih se je zdelo knezu, da leti v propast. Od vsega njegovega truda in spletk mu je ostalo samo ime izdajalca in ničesar drugega.

Vrhu tega ga je časih tudi strašila smrt. Vsako noč se mu je prikazovala pred zavesami njegove postelje, migala mu z roko ter ga vabila s seboj — v temno brezno neznane večnosti.

Ko bi bil stal na vrhuncu slave, ko bi si mogel tako vneto zaželeno krono deti vsaj za jeden dan na svojo glavo, pa bi se ne bil ustrašil tudi te prikazni. Toda umreti osramočen ter nakopati si preziranje ljudij, to se je zdelo ošabnemu magnatu trpko kakor strup.

Kadar je bil sam, ali v navzočnosti svojega ljubljenega zvezdogleda, kateremu je vse verjel, se je večkrat prijemal za glavo ter govoril z zamolklim glasom:

„Gorim! gorim! gorim!“

V takem položaju se je pripravljaj na pohod na Podlesje, kar mu nakrat dojde vest, da je knez Bogoslav že došel iz Tauroga. Na to novico je knez nekako oživel, kajti knez Bogoslav je donášal s seboj mladost in slepo vero v bodočnost. V njem bi se imela obnoviti moška veja Radzivilov: zanj je on deloval in se toliko trudil.

Ko je hetman izvedel, da Bogoslav prihaja k njemu, mu je hotel iti naproti; ker pa šega tega ni dopuščala, da bi starejši brat hodil naproti mlajšemu, je poslal knez ponj zlato kočijo ter ves polk pod poveljništvom Nevjarovskega. Poleg tega je ukazal streljati iz topov, nahajajočih se v nasipu, zgrajenem po Kmiticu — ali skratka, sprejel ga je kakor samega kralja.

Ko sta brata po ceremonijalnem pozdravu ostala končno sama, je jel Jan objemati Bogoslava.

„S tvojim prihodom se mi je takoj vrnilo zdravje, moč in mladost!“ je zaklical, držeč ga objetega.

„Kaj vam je, vaša knežja svitlost?“ je vprašal Bogoslav ter pozorno pogledal kneza Jana.

„Ne vikajva se, ko sva sama — saj naju nihče ne sliši... Kaj mi je? Bolezen me spodjeda, da se naposled zvalim kakor trohnelo drevo. Toda nič za to. Ali je zdrava moja žena in hči?“

„Odpotovali sta iz Tauroga v Tilžo. Zdravi sta obe, zlasti Marica cvete, kakor razvit cvetličin popek; to bo prava roža, kadar se povsem razvije... Vraga! Lepših nog nobena nima in lasje ji segajo že mimo pasu.“

„Ali je ona res tako zala in tebi všeč? Nu, tem bolje... Sam Bog te je navdahnil k temu, da si prišel semkaj... Takoj mi je postalo lažje pri srcu. A kake novice mi prinašaš?... Kaj počne mejni grof?“

„Saj že veš, da je sklenil zvezo s pruskimi mesti?“

„Vem!“

„Samo, da mu dosti ne zaupajo. Gdasko ni hotelo sprejeti njegove posadke... Nemci imajo dober nos.“

„Tudi to vem. Ali mu nisi pisal? Kaj on misli o nas?“

„O nas?...“ ponovi razmišljen Bogoslav ter jame ogledovati sobo; na to vstane. Vojvoda si je mislil, da nečesa išče, toda poslednji je stopil k zrcalu, stoječemu v kotu sobane ter se jel s palcama tipati po licu.

„Koža mi je potoma nekoliko otekla, toda do jutri vse to preide... Kaj misli o nas mejni grof? Ničesar... pisal mi je, da nas ne pozabi.“

„Kako, ne pozabi?“

„Imam pismo pri sebi, pa ti je pokažem. On piše, naj se zgodi, kar hoče, on nas ne pozabi... In jaz mu verjamem, ker mu vелеva to njegov lastni dobiček. Mejni grof uprav toliko mara za ljudovlado kakor jaz za staro lasuljo; rad bi jo oddal

Švedom, da bi le Prusijo mogel dobiti v svoje roke. Toda švedska moč ga sedaj vznemirja in rad bi si pridobil zaveznika ter ga tudi pridobi, kadar zasedeš ti litevski prestol.“

„O, ko bi se to zgodilo!... Toda za-se si ne želim prestola.“

„Vsa Litva se nemara iz početka ne bo dala pridobiti, pač pa en kos z Belo Rusijo in Žmudskim.“

„A Švedje?“

„Švedje se tudi radi vzadovoljijo z vshodno polovico.“

„Ti mi liješ zdravilni balzam v mojo dušo.“

„Balzam! aha! Nekak čarovnik v Taurogih mi je hotel prodati balzam, o katerem pripovedujejo, da je vsak, kdor se ž njim namaže, pred sabljo, bodalom in bakljo popolnoma varen. Ukazal sem, naj ga takoj namažejo, suličar pa ga naj sune s sulico, in misli si... prebodel ga je!...“

Po teh besedah se jame knez Bogoslav smejati in kazati pri tem svoje bele roke. Toda Janu ni bil všeč ta razgovor ter je zopet začel o politiki.

„Poslal sem pisma k švedskemu kralju ter mnogim drugim veljakom,“ reče. „Moral si tudi ti dobiti pismo od Kmitica?“

„A čakaj no; saj sem uprav radi tega prišel semkaj. Kaj misliš ti o Kmiticu?“

„On je vročinska, znorela glava ter kaj nevaren človek, katerega ni moči pustiti brez uzde; nu za to pa je to jeden izmed onih redkih ljudij, ki nam zvesto služijo.“

„Istinito,“ odvrne Bogoslav. „Pri meni je tako vrlo služil, da sem bil že pripravljen, poslati ga na oni svet k dedom.“

„Kako to?“ vpraša Jan vznemirjen.

„Gospod brat! Pravijo, da te takoj začne dušiti, kadar te pograbi jeza. Obljubi mi, da me boš potrpežljivo in mirno poslušal in jaz ti povem nekaj o tvojem Kmiticu, da ga spoznaš bolje nego si ga poznal doslej.“

„Prav, hočem biti potrpežljiv, samo urno povej.“

„Po kakem čudežu sem se rešil iz rok tega zakletega vraga, tega še sam ne vem,“ odvrne Bogoslav.

Na to je jel pripovedovati podrobno vse, kar se je bilo pripetilo v Pilviških.

Nič manjši čudež ni bil tudi ta, da kneza Jana ni napadla naduha; za to pa je bilo pričakovati, da ga zadene kap. Ves se je tresel, škripal z zobmi, zakrival si z rokami oči, naposled je zaklical s hripavim glasom:

„Takšen je torej? ... Izborni! ... Očividno je pozabil, da se nahaja njegova nevesta v mojih rokah.“

„Pomiri se za Boga ter poslušaj dalje!“ reče Bogoslav. „Nikdar nisem pričakoval, da bi nekak lopov tako ravnal z menoj, o katerem je sam Mazarin dejal, da ni bolj zvitega človeka pri francoskem dvoru od mene. Toda nič za to! Iz početka sem sodil, da sem pobil onega Kmitica, sedaj pa imam dokaz v rokah, da se je izlizal.“

„To ni nič! Najdemo ga, izkopljemo, izvlečemo, bodisi tudi izpod zemlje! ... A med tem mu jaz zadam tu bolestnejši sunec nego bi ga ukazal živega deti iz kože.“

„Nikakega sunca mu ne zadaš, marveč lahko škoduješ lastnemu zdravju. Čuj! Ko sem se peljal semkaj, sem zapazil nekega prostaka na prižastem konju, ki je nalašč jezdil blizu moje kočije. Ukazal sem ga poklicati k sebi ter ga vprašal: „Kam greš?“ — „V Kejdane,“ je odgovoril. „Kaj nosiš?“ — „Pismo knezu vojvodi.“ Ukazal sem, naj mi odda pismo, in ker nimava med seboj nobenih tajnostij, sem ga tudi prečital. Tukaj-le!“

S temi besedami odda knez Bogoslav hkratu ono pismo, katero je napisal Kmitic v gozdu ter ga poslal po onem smolarju, da ga odda prvemu Radzivilovemu vojaku, na katerega naleti.

Knez Jan je površno prečita ter zmečka pismo v rokah.

„Resnica, resnica!“ zakriči ter zaškriplje z zobmi. „On ima moja pisma in v njih se nahajajo takšne reči, iz katerih švedski kralj ne povzame samo sumnje, marveč smrtno sovraštvo ná-me ...“

Po teh besedah mu zastane šapa in naduha ga je jela dušiti. Široko je odprl usta ter lovil sveži zrak, z rokami pa si je jel trgati srajco pri vratu. Ko je videl knez Bogoslav brata v nevarnosti, zaploska z rokami.

„Rešite kneza,“ reče služabniku. „Kadar se mu vrne zavest, poprosite ga, naj pride v mojo sobo, kjer se hočem nekoliko odpočiti.“

S temi besedami odide Bogoslav.

Dve uri pozneje je potrkal Jan z očmi, napolnjenimi s krvjo, s pobešenimi trepalnicami in z zasanelim licem na vrata Bogoslovove sobe. Brat ga sprejme, ležec v postelji; obraz si je bil namazal z mandeljevim maslom, ki bi imelo napraviti kožo mehko in gládko. Brez lasulje na glavi, brez barvila na licu je bil videti dokaj stareji nego navadno, toda hetman se ni zmenil za to.

„Jaz pa si vendar mislim, da Kmitić ne more razglasiti mojih pisem,“ reče vojvoda, „kajti ko bi to učinil, bi obsodil s tem sam svojo nevesto k smrti. Dobro pa je pogodil, da me s tem lahko drži na vajeih. Najslabše je, da se ne morem maščevati nad njim, kar me grize neizrekljivo.“

„Ta pisma bo treba na kak način dobiti nazaj,“ reče Bogoslav.

„Toda kako?“

„Treba je poslati k njemu kakega gibčnega človeka, ki se naj sprijazni ž njim ter mu pobere pri prvi priložnosti pisma, njega pa sune z nožem. Treba je obljubiti veliko nagrado...“

„Nihče si ne drzne kaj takega.“

„Ko bi bili v Parizu ali v Nemčiji, dobilo bi se tam v enem dnevu kakih sto prostovoljcev. Tukaj pa je še za denar težavno dobiti takega človeka.“

„Treba najeti domačina, kajti tujca se bo čuval.“

„Torej prepusti meni to stvar; nemara jaz najdem koga v Prusiji.“

„Ej, ko bi bilo mogoče živega ujeti in ga pripeljati k meni. Vse bi mu kar naenkrat poplačal. Povem ti pa, da presega pre-

držnost tega človeka vse meje. Odpravil sem ga za to, ker je že mene samega vrtil ter se zaganjal va-me kakor maček. Imel sem že kakih stokrat na jeziku ukaz, naj ga ustrelé ... Toda izreči ga nisem mogel, in sam ne vem zakaj ...“

„Povej mi, ali je Kmitic res najin sorodnik? ...“

„Dà, po pokolenju Kiškov.“

„On je pravi vrag in jako nevaren nasprotnik.“

„On, nasprotnik? Ako bi mu ukazal iti v Carigrad ter vreči sultana s prestola, ali odtrgati brado švedskemu kralju ter ga pripeljati v Kajdane, bi on brez ugovora izpolnil tvoje naročilo. Kaj vse je on tu učinil ob času vojne! ...“

„Dà, to je njemu podobno, Zapisegel nam je maščevanje do poslednjega zdihljeja. K sreči sem ga jaz nekoliko naučil in on sedaj vé, da je boj z nami jako težaven. Priznaj, da sem po Radzivilsko postopal ž njim, in če bi se kak francoski plemič mogel pohvaliti s podobnim učinkom, bi se hvalil ž njim cele dneve ...“

„Res, da si ga oplazil, toda raje bi imel, ko bi se to ne bilo zgodilo.“

„Tudi jaz bi si želel, da bi dobival boljše zaušnice ter imel večje spoštovanje do Radzivilskih kostij.“

„Oh, ta pisma, ta pisma!“

Brata umolkneti za nekaj časa.

„Kakšno dekle je to, o kateri si mi pravil?“ se oglasi naposled Bogoslav.

„Bilevičeva.“

„Bilevičeva ali Meleškova, to je pač vsejedno. Ti veš, da jaz svobodno vladam z jezikom ter skladam vrze. Toda jaz ne vprašam po njenem imenu, marveč po njeni lepoti!“

„Dasi se ne zmenim za takšne reči, vendar lahko rečem, da bi ji zavidala za njeno lepoto Marija Ljudovika.“

„Kraljica Marija Ljudovika? Ob svojem času je bila nemara zala, toda sedaj lapajo psi, ko jo zagledajo. Če je tvoja Bilevičeva takšna krasotica, kakor je sedaj kraljica, pa si jo le pridrži za-se. Če je pa v resnici zala kakor Venera, pa mi jo oddaj v Tavroge, da tam ž njo vred izumim maščevanje za Kmitica.“

Vojvoda se za trenutek zamisli.

„Ne dam ti je,“ reče naposled, „ker ti se je polastiš s silo in potem razglasi Kmitic moja pisma.“

„Jaz naj bi rabil nasilje proti jedni vaši čepici?... Ne da bi se hvalil, toda imel sem že opravila z drugimi deklicami, a sile nisem rabil. Samo enkrat, toda to je bilo v Flandriji... Bila je bedasta... ta zlatarjeva hči... Pozneje so dospeli španjski pešci, katerim se je to nasilje pripisalo na rovaš.“

„Ti te deklice še ne poznaš. Iz vrle rodbine je, čednostno vzgojena, porečeš: redovnica...“

„Jaz poznam takšne redovnice...“

„A vrhu tega nas ona grozno sovraži, ker je domoljubkinja. Ona je premotila Kmitica. Razum ima popolnoma moški... Ona je vnetja pristašinja Jana Kazimira.“

„Nu, mi jo drugače poučimo.“

„Ni mogoče, ker potem objavi Kmitic pisma... Moram jo čuvati, kakor oko v glavi — za nekaj časa. Potem jo oddam tebi, ali tvojim dragoncem; meni je vsejedno!“

„Dam ti vitežko besedo, da se je ne polastim s silo, in častno besedo tudi vsekdar izpolnim. V politiki je kaj drugega... Sram bi me moralo biti, ko bi ne znal drugače nič opraviti.“

„Nič ne opraviš.“

„V takem slučaju dobim zaušnico in ničesar več. Ako se jo dobi od ženske, ni nič sramotnega... Kadar pojdeš na Podlesje, kaj takrat učiniš ž njo? S seboj je ne vzameš, a tu je ni moči pustiti, ker bi utegnili priti Švedje ter jo vzeti, a tebi je vendar potrebno, da je ona v najinih rokah... Bolje bo, da jo vzamem jaz s seboj v Tavroge, h Kmiticu pa ne pošljem morilca, marveč poslanca s pismom, v katerem napišem: Oddaj pisma in jaz ti oddam deklico!“

„Resnica,“ reče knez Jan, „to je kaj dobro sredstvo.“

„Ako mu je pa ne oddam povsem takšne, kakoršno sem vzel,“ nadaljuje Bogoslav, „pa bo to začetek maščevanja.“

„Dal si mi vitežko besedo, da ne boš rabil sile.“

„Dal sem in ponavljam še enkrat, da bi me bilo sram!“

„Torej moraš vzeti ž njo vred tudi njenega strica, mečnika rosenskega, ki prebiva tukaj pri njej.“

„O ne! Ta plemič nosi gotovo namazane škornje in tega smradu jaz ne morem prenesti.“

„Ona pa sama ne pojde.“

„Bomo videli. Povabi jo nocoj k večerji, da jo vidim in spoznam, ali je vredna, da bi človek hodil za njo. Med tem jaz izmislim za njo sredstva, ti pa, radi Boga, ne govori ji ničesar o Kmiticevem poslednjem učinku, ker to bi ga še bolj povzdignilo v njenih očeh in jo utrdilo v zvestobi. Pri večerji mi ne nasprotuj v ničemur, naj tudi porečem karkoli. Občudoval boš moje zmožnosti ter se spomniš svojih mladih let.“

Hetman mahne z roko ter odide iz sobe, Bogoslav pa si podpre glavo z rokami ter jame misliti, na kak način bi obrnil ná-se pozornost mlade deklice.

VIII.

K večerji je bilo povabljenih razun mečnika rosenskega in Alenke tudi več odličnih kejdanskih častnikov in nekoliko dvornikov kneza Bogoslava. On sam pa je bil tako ozaljšan in polikan, da se je vse lesketalo na njem. Na lasulji je imel napravljene umetne kodre: lice s svojo nežno poltjo je spominjalo na mleko in rožo. Na sebi je imel obleko iz črnega žameta, rokavi pri kaftanu so bili zapeti z gumbi. Okrog vratu je imel širok ovratnik iz najzalših brandenburških čipk, katere so obrobljale tudi rokave pri pesteh. Na prsih je nosil zlato verižico; čez desno ramo do levega bedra mu je visel pas iz nizozemskega usnja, a tako posut z demanti, da je bil videti kakor proga utrinjajočih se lučic. Takisto se je bliščal od demantov tudi držaj meča; a dva največja sta se mu svetila v traku njegovih čevljev, ki sta bila tako velika kakor dva lešnika. Vsa postava kneza Bogoslava je bila vzvišena in zala.

V jedni roki je imel krasno izšivan robec za nos, z drugo pa je držal klobuk, ki je bil ozaljšan s črnim, nenavadno dolгим novejim peresom, in privezan k držaju meča.

Vsi, ne izvzemši kneza Jana, so ga gledali z začudenjem in spoštovanjem. Vojvoda se je spomnil svojih mladih let, ko so tudi nad njim vsi strmeli na francoskem dvoru. Dasi je bilo to že davno, vendar se mu je zdelo, da se je pomladil pri pogledu na brata.

Knez Jan postane torej kaj židane volje; ko se sreča z bratom, dotakne se ga s prstom ter reče:

„Kar žar sije od tebe, kakor od lune. Ali si se radi Bilevičeve tako oblekel?“

„Luna povsod lahko pokaže svojo luč,“ odvrne samohvalno Bogoslav.

Na to se razgovarja z Ganchofom, pri katerem se je nalašč ustavil, da bi se bolje videla njegova krasota. Ganchof je bil namreč nenavadno oduren človek. Lice je imel temno in razorano od osepnic, nos podoben kraguljevemu kljunu, brke so mu molele kvišku. Bil je videti kakor duh teme, Bogoslav pri njem pa kakor duh svetlobe.

Med tem sta stopile v sobo ženski: gospa Korfova in gosposdična Aleksandra. Bogoslav ju z bistrimi očmi pogleda, prikloni se gospe Korfovi in že je hotel položiti prst na usta, da bi po vitežki šegi poslal poljub mladi deklici. Ko pa zagleda njeno zalo rast, njeno ponosno in resno lice, postane nakrat zbežan in hipoma izpremeni svoj načrt. Klobuk vzame v desno roko, stopi korak naprej ter se prikloni tako nizko, da se je kar preklal na dvoje. Nižjega poklona ne bi mogel napraviti niti francoski kraljici. Bilevičeva, ki je izvedela, kdo je prišel v grad, si je takoj domislila, kdo stoji pred njo. Prijela je s konci svojih prstov za suknjico ter se mu isto tako globoko priklonila.

Vsi so občudovali njeno rast in uglajeno vedenje, ki se je že pokazalo pri pozdravu, dasi še ni bilo udomačeno v Kejdaneh, kajti kneginja Januševa se je raje kazala kot Valahinja v

svojem vshodnem izobilju nego v dvorljivosti; njena hči pa je bila še majhna deklica.

Med tem se zravna Bogoslav pokoncu, strese kodre svoje lasulje na pleča, čvrsto zacepeta z nogami in skoči urno k Alenki. Obenem vrže pažetu klobuk, sam pa poda gospodični roko.

„Svojim očesom ne verjamem in bržkone se mi le sanja to, kar vidim,“ reče in jo sprejme k mizi. „Povejte mi, zala boginja, na kak način ste prišli iz Olimpa v Kejdane?“

„Dasi sem le preprosta plemkinja in ne boginja,“ odvrne Alenka, „vendar sem toli pametna, da smatram vaše besede le izrazom vaše dvorljivosti.“

„Ko bi tudi hotel biti najdvorljivejši,“ odvrne on, „vam vendar vaše zrcalo pove več nego bi vam mogel jaz povedati.“

„Ne, ono mi ne pove več, pač pa odkritosrčneje,“ odvrne ona ter umolkne.

„Ko bi v tej sobani imeli vsaj jedno zrcalo, bi vas hotel koj voditi predenj... Med tem pa mi pogledajte v oči in razvideli bode, da se vam ne hlinim, da se ne laskam.“

Knez skloni nekoliko glavo in pred gospodično Aleksandro se zasvetijo njegove velike oči, črne kakor žamet, toda mične in presunljive. Mlada deklica je zardela od njihovega ognja, pobesila je trepalnice ter se umaknila nekoliko na stran, ker je čutila, kako je Bogoslav stiskal njeno roko k sebi.

Ko jo je pripeljal do mize, sede poleg nje, in bilo je videti, da je njena lepota napravila nanj nenavaden vtis. Pričakoval je, da najde plemenitašino, brhko kakor srno, smejočo se in rdečo kakor makov cvet; med tem pa je našel ponosno gospodično, v katere črnih očeh je bila čitati neupogljiva volja, razum in veljava; dà, bila je dične postave, mična in zala, da bi se ji klanjali celo na kraljevem dvoru vsi od prvega do poslednjega. Njena lepota je nehoté vzbujala občudovanje in koprnjenje. Bilo je na njej nekaj veličastnega, tako da se je knez Bogoslav jel že kesati, da ji je prezgodaj stisnil roko.

„Pri takšni mora biti človek previden,“ si je mislil.

Pri tem pa je sklenil, da si pridobi njeno srce, ter se že naprej radoval pri misli, da napoči trenutek, ko lahko razpolaga s to dekličjo mičnostjo in lepoto. Tem sanjam se je sicer ustavljalo po robu surovo lice Kmiticevo, toda to je bilo za mladega kneza le nova vzpodbuda. Pod vplivom teh občutkov je ves vsplamtel; kri je jela vreti v njem kakor v arabskem žrebcu; vse strasti so oživele v njem in svetil se je tako kakor briljantje na njegovem meču.

Razgovor pri mizi je postal splošen, ali bolje, izpremenil se je v splošno soglasje pohvale in hlimbe za kneza Bogoslava, katere je ta poslušal z rahlim nasmehom, toda brez posebne zadovoljnosti kot nekaj navadnega in vsakdanjega. Najprej so se pomenkovali o njegovih bojnih činih in dvobojih. Imena premaganih knezov, mejnih grofov in baronov so se sipala kakor z rokava. On je le časih pa časih dodal še katero imé. Poslušalci so kar strmeli, knez vojvoda pa je gladil svoje dolge brke; naposled reče Ganchof.

„Ko bi mi tudi rod in imetje ne delala ovir, vendar ne bi hotel hoditi vaši knežji milosti na pot, torej se samo čudim, da so še predrzneži, ki se drznejo boriti z vami.“

„Kaj hočeš s tem, gospod Ganchof?“ odvrne knez. „So ljudje z železnim licem in zbadljivim pogledom, katerih se človek kar prestraši, ko jih zagleda. Meni pa Bog ni dal takšnih lastnostij... Mojega lica se ne vstraši ni gospodična.“

„Kakor se tema ne boji baklje,“ odvrne prilizovaje se gospa Korfova, „dokler vsa ne zgori v njej.“

Bogoslav se nasmeje, gospa Korfova pa nadaljuje:

„Vas, gospode, zanimajo pripovedke o knežjih dvobojih; me ženske pa bi rade čule kaj o ljubkovanju vaše knežje milosti, o katerih so vesti segale celo do nas.“

„Gotovo so bile, draga gospa, lažnjive te vesti. Vse to je izmišljeno in lažnjivo... Snubili so me, to je resnica. Njeno veličanstvo francoska kraljica je bila tako prijazna...“

„Da vas je snubila za kneginjico de Rohan,“ omeni hetman.

„Za kneginjico de-la Forse,“ odvrne Bogoslav. „Ker pa srcu ni mogoče zapovedovati ljubezeni, blagostanja pa mi, hvala Bogu, itak ni treba iskati v Franciji, za to ni bilo iz te moke kruha... Dični gospodični sta bili zares in obe nenavadno zali, a vendar so pri nas še lepše. Ni bilo ti treba iti iz te dvorane, da bi našel takšno krasotico...“

Po teh besedah pogleda po strani Alenko, katera se je delala, kakor da ne čuje njegovih besed, ter jela nekaj praviti mečniku rosenkemu.

„Zalih se tu ne manjka,“ oglasi se znovič gospa Korfova, „pa vendar takšnih ni, ki bi se mogle kosati z vami glede bogastva in rodu.“

„Dovolite gospa, da zanikujem,“ odvrne živo Bogoslav, „ker si jaz ne mislim, da bi bila poljska plemitašinja manj vredna od francoskih Rohanovk in Forsovk. Vrhu tega pa so se Radzivili že večkrat ženili s plemitašicami, kakor dokazuje zgodovina. Zagotavljam vas, gospa, da prekosi plemitašinja, ki postane Radzivilova žena, celo gospe na francoskem dvoru.“

„Vrl človek!“ zašepeta Aleksandri mečnik rosenki.

„Jaz sem bil vedno tega mnenja,“ nadaljuje knez Bogoslav, „dasi se večkrat sramujem svojega poljskega plemstva, ko ga primerjam s tujezemskim. Tam se še ni nikdar zgodilo, kar se tukaj godi, da bi zapustilo plemstvo svojega gospodarja ter ga pahnilo v tak položaj. Čeprav je francoski plemič sposoben za vse, gospodarja svojega vendar ne izda...“

Navzoči jamejo gledati drug drugega, pa tudi kneza z začudenjem. Knez Jan nagrbanči čelo, Alenka pa hvaležno upre svoje plave oči v Bogoslava.

„Odpustite, svetli knez,“ reče Bogoslav, in se obrnil k hetmanu, ki se še ni mogel stresti vpliva prejšnje izjave, „vem, da vi niste mogli drugače postopati, ker bi sicer morala poginiti vsa Litva, ko bi vi ubogali moj svet; toda spoštujem vas kot svojega starejša brata in vendar ne neham pričakati se z vami ter braniti Jana Kazimira. Domači smo, torej govorim kakor mislim; rečem

pa, da je on dober, priljuden in meni dvakrat drag gospod! Saj sem bil prvi izmed Poljakov, ki ga je spremljal, ko so ga izpustili Francozi iz ječe. Takrat sem bil še skoro otrok, pa vendar tega nikdar ne pozabim in rad bi prelił svojo kri, da bi ga rešil onih, ki snujejo spletke proti njemu.“

Knez vojvoda je spoznal naposled, kakšno igro igra tu njegov brat, toda zdela se mu je nekoliko prepogumna in nevarna za tako neznaten namen. Ni skrival torej svoje nezadovoljnosti :

„O kakšnih spletekah govorite proti našemu razkralju gospod? Kdo jih vendar snuje? Kje bi se mogel dobiti tak fenomen v poljskem narodu? ... Tega še ni bilo, kar stoji ljudovlada.“

Knez Bogoslav pobesi glavo.

„Ni še jeden mesec tega,“ reče s turobnim glasom, „ko sem potoval iz Podlesja v Tavroge ter naletel na plemiča iz odlične hiše. Oni plemič najbrže ni poznal moje naklonjenosti do našega vladarja in si je mislił, da sem tudi jaz njegov sovražnik, kakor so drugi. Evo, ta plemič mi je obljubil, da odrine za bogato nagrado v Šlezijo ter pograbi Jana Kazimira, bodisi živega ali mrtvega, ter ga odda Švedom.“

Vsi so ostrmeli od groze.

„Ko sem pa odklonil z nevoljo to ponudbo,“ konča knez Bogoslav, „mi reče oni človek z bakrenim čelom : „Pojdem k Radziejevskemu ; ta sprejme ponudbo ter plača z zlatom.“

„Dasi nisem prijatelj našemu razkralju,“ reče knez vojvoda, „vendar bi ukazal vsakogar, ki bi meni stavil takšno ponudbo, kar brez sodbe postaviti k zidu, predenj pa šest vojakov s puškami.“

„V prvem hipu sem tudi jaz hotel tako storiti,“ odvrne Bogoslav, „toda bil sem brez priče ter sem se zbal, da ne bi dolžiti Radzivilov tiranstva. Omenil pa sem mu, da bi ga kaznovali tudi Radziejevski, kralj švedski, dà, celo sam Hmelnicki, za to s smrtjo. Skratka, pripravil sem tega lopova tako daleč, da je opustil svoj namen.“

„To je premalo! Takšnega bi ne smeli spustiti živega, ker zasluži vislice!“ zakliče Korf.

Knez Bogoslav se nakrat obrne k hetmanu ter reče:

„Nadejam se, da ga kazen ne mine, toda le vi sami, svetli knez, ga lahko kaznujete, ker je vaš dvornik in polkovnik...“

„Moj dvornik? ... Polkovnik? Kdo pa je? Kdo... Govorite, svetli knez!“

„Kmitic!“ reče Bogoslav.

„Kmitic?“ ponove vsi osupnjeni.

„To ni res!“ zakriči nakrat Bilevičeva ter vstane z naslonjača z iskremi očmi.

Nastalo je mučno molčanje. Nekateri se še niso otresli otrplosti po oni grozni Bogoslavovi novici, drugi zopet strmeli nad drznostjo te gospodične, ki se je drznila povedati mlademu knezu v oči, da laže. Mečnik rosenki jame jecljati: „Alenka! Alenka!“ Bogoslav pa naredi otožen obraz ter reče brez jeze:

„Če je bil ta plemič vaš sorodnik ali ženin, mi je zelo žal, da sem povedal to novico... Toda svetujem vam, iztrgajte si ga iz srca, ker on vas ni vreden.“

Ona je še stala nekaj časa kakor da bi jo zadela strela, samo oči so se ji iskriale. Polagoma pa ji je lice jelo bledeti. Sedla je nazaj v naslonjač ter rekla:

„Odpustite, svetli knez. Zmotila sem se, ko sem se potegnila zanj... Ta človek je pripravljen na vse.“

„Naj me Bog kaznuje, ako čutim k njemu kaj drugega nego sočutje in pomilovanje,“ odvrne nežno knez Bogoslav.

„Ta človek je bil ženin gospodične Aleksandre in jaz sam sem bil njegov svat,“ reče knez vojvoda. „On je mlad in radi tega vročekrvn človek... Jaz sem ga branil pred zakonom, ker je bil vrl vojak... Razume se, da sem vedel, kak prepirljivec je... Toda, da bi bil zmožen kaj takega, tega ne bi pričakoval od njega.“

„On je zloben človek, že davno sem vedel to,“ reče Ganchof

„Čemu me nisi svaril pred njim, čemu?“ vpraša hetman z očitajočim glasom.

„Bal sem se, da bi mi, svetli knez, ne očitali nevošljivosti, ker ste njega vedé bolj čislali nego mene.“

„Horribile dictu et auditu,“ reče Korf.

„Gospodje!“ zakliče Bogoslav, „pustimo to reč na miru. Ako je že vam bridko slišati kaj takega, kaj še le gospodični Bilevičevi?“

„Prosim vas, svetli knez, nikar se ne ozirajte za-me,“ reče Alenka. „Sedaj lahko slišim vse.“

Večerja se je že bližala h koncu; prinesli so še vode za umivanje rok, na kar je vstal prvi knez Jan ter podal roko gospi Korf, knez Bogoslav pa — Alenki.

„Izdajalca je že kaznoval Bog,“ ji je rekel knez, „kajti kdor je vas izgubil, izgubil je nebo... Nista še pretekli dve uri, kar sem vas spoznal, vendar bi vas rad vedno gledal, ne v žalosti in solzah, marveč v veselju in sreči.“

„Hvala vam, svetli knez,“ odvrne Alenka.

Ko so odšle gospe, se vrnejo možje še enkrat k mizi iskat vedrila v kozarcih. Knez Bogoslav je pil na smrt, kajti bil je zadovoljen sam s seboj. Hetman se je razgovarjal z mečnikom rosenkim.

„Jutri se odpravim na pohod v Podlesje,“ je dejal hetman. „Sèm v Kejdane pride švedska posadka. Bog vé, kedaj se vrnem... Vi ne morete tukaj ostati z deklico, ker bi bilo to bivanje za njo med vojaki nedostojno. Torej pojdeta oba s knezom Bogoslavom v Tavroge, kjer se mlada deklica lahko nastani pri dvornih gospodičnah moje soproge.“

„Svetli knez,“ odvrne mečnik rosenki. „Bog nama je dal lastno streho, čemu naj se torej potikava po tujih kôti? To je zame velika čast, da vaša milost toliko skrbi za naju. Ker pa nočem zlorabiti vaše naklonjenosti, želim, da dovolite, da se vrneva pod lastno streho.“

Vojvoda ni mogel pojasniti mečniku vseh vzrokov, radi katerih ni hotel spustiti za nobeno ceno iz svojih rok gospodičine Alenke. Toda nekatere je le povedal dovolj rezko.

„Ako hočete smatrati, gospod, to za naklonjenost, je še bolje . . . Povem vam pa, da je to samo previdnost . . . Vi mi bodele porok za vse Bileviče, kateri, to dobro vem, se ne štejejo k mojim prijateljem ter so pripravljeni razburiti Žmudsko, kadar odidem . . . Svetujte jim, gospod, naj tu mirno sedé ter ne začénjajo nič proti Švedom, za kar bodeta odgovorna vi in vaša sinaha s svojimi glavami.“

Pri tem je mečniku bržkone zmanjkalo potrpežljivosti, kajti živo je odvrnil :

„Zamán se tu sklicujem na svojo plemitaško pravico. Moč je na vaši strani, a meni je tudi vsejedno, kje naj sedim v ječi Tako rad sedim tam kakor tu.“

„Dovolj bodi tega!“ zakliče osorno knez.

„Res, dovolj bodi tega,“ odvrne hladnokrvno mečnik. „Bog daj, da napoči nasilju kóneč in da znóvič zavlada pravica.“

Bogoslav je bržkone opazil, da se zbira jeza na Januševem obrazu. Torej se mu urno približa ter vpraša :

„Kaj se pričkata?“

„Povedal sem gospodu hetmanu,“ odvrne mečnik razdražen, „da raje sedim v ječi v Tavrogih nego v Kejdaneh.“

„V Tavrogih ni nikake ječe, marveč samo moja hiša, v kateri se bodate nahajali kakor doma. Vem, da vas hoče hetman imeti za poroka, jaz vas pa smatram samo kot milega gosta.“

„Prisrčna vam hvala, svetli knez!“ odvrne mečnik.

„Tudi jaz se vam zahvaljujem.“ Toda trčíva ter izpijva, ker pravijo, da je treba novo družbo takoj zamočiti, da ne zvene že v zarodku.“

Po teh besedah vede knez Bogoslav mečnika k mizi, kjer trčíta večkrat ter pijeta drug drugemu na zdravje.

Uro pozneje se je mečnik vračal z omahujočimi koraki v svojo sobo, ponavljajoč poluglasno :

„Vrl človek, jako vrl in pošten. Poštenejšega niti s svetilnico ne najdeš . . . Zlato, pravo čisto zlato . . . Zadovoljen bi pretil zanj svojo kri.“

Brata sta ostala sama. Imela sta se še marsikaj pomeniti, a med tem so dospela nekaka pisma, po katera sta poslala pažeta, naj jih prinese od Ganchofa.

„Očividno,“ reče vojvoda, „ni niti pičice resnice v tem, kar si pravil o Kmiticu?“

„Kajpada... Sam najbolje veš to. Toda kaj? Priznaj, ali ni imel Mazarin prav? Z enim udarcem se lahko grozno maščuješ ter napraviš ob enem predor v tej zali trdnjavi!... Kdo je sposoben za to, razun mene? To se smatra spletkam, katere se ne sme sramovati naša hiša. Toda kaj zal biser je ta Bilevičeva, prava kneginja. Mislil sem že, da ne vzdržim!“

„Pomni, da si dal častno besedo... Pomni, da nas pogubiš; ako razglasi oni pisma.“

„Kakšne obrvi ima. Gleda pa kakor kraljica... Odkod neki ima to veličastvo?... Enkrat sem že videl v Antverpnu naslikano Dijano, na katero ščuje radovedni Akteon svoje pse... Uprav, kakor bi videl njo.“

„Pazi, da ne razglasi Kmitic ona pisma, ker potem ugonobe oni psi tudi naju.“

„Ni res! Jaz izprememim Kmitica v Akteona ter naščujem pse nanj. Dvakrat sva se že spoprijela, pa še tretjič prideva skupaj!“

Daljši razgovor pretrga prihod pažeta s pismom.

Vojvoda vilenski vzame pismo v roke ter se prekriža. Navajen je bil tako delati, ker se je bal slabih novic. Mesto da bi odprl pismo, je pozorno ogleduje.

Takoj se mu izpremeni barva na licu.

„Sapiehov grb vidim na pečatu!“ zakriči.

„Odprl urno!“ reče Bogoslav.

Hetman odpre pismo ter jame čitati, pretrgujoč čitanje s kriki:

„Gre na Podlesje!... Povprašuje me, če mar nimam za Tikotin kakih naročil!... Roga se mi!... Še več, kajti čuj, kaj piše dalje:

„Svetli knez si želite domače vojne, hočete poriniti še jeden meč več v materino srce. V takem slučaju pridite na Podlesje, kjer vas pričakujem z nadejo, da vas Bog kaznuje z mojo roko... Toda, če svetli knez imate sočutje z domovino, če se vam še ni popolnoma zamrla vest, če obžalujete davne prestopke, pa imate odprto polje pred seboj. Mesto, da bi pričenjali domačo vojno, skličite raje črnovojnike, postavite kmete na noge ter udarite na Švede, dokler se še Pontus ničesar ne nadeja. Hovanski vam v tej zadevi ne bo delal ovir, ker so mi došle iz Moskve novice, da je on sam namenjen, udariti na Inflantsko, dasi doslej še skriva to namero. Ako bi pa Hovanski vsekako le hotel kaj začeti, držal ga bom jaz na uzdi ter skrbel, da vam z vsemi močmi pomagam rešiti drago domovino. Vse je torej odvisno, svetli knez, jedino od vas, ako se samo hočete vrniti s krive poti ter popraviti storjene krivice. S tem pokažete vi, da niste sprejeli pokroviteljstva Švedov radi kakih zasebnih koristij, marveč za to, da rešite Litvo. Naj nas Bog navdahne, svetli knez, za kar ga tudi jaz vsaki dan prosim, dasi me nemara, svetli knez, smatrate svojim sovražnikom.

P. S. Slišal sem, da je oblegovanje Nesveža prenehalo in da se knez Mihael pridruži k nam, brž ko nekoliko popravi škodo. Ozrite se, svetli knez, na to, kaj odlični vaši sorodniki delajo. Bodijo vam vzgled in pomislite v vsakem slučaju, da vam je še prosto, če se hočete vrniti.“

„Ali si slišal?“ reče knez Jan, ko konča s čitanjem pisma.

„Slišal sem... toda kaj pa zdaj?“ odvrne Bogoslav ter pogleda bistro brata.

„Treba se je odreči vsemu ter z lastnimi nogami razdreti svoje delo.“

„Ter zapustiti mogočnega kralja Gustava za vedno, oprijeti se suknje Jana Kazimira, prositi ga odpuščanja in službe... ob enem pa tudi gospoda Sapieho prositi pokroviteljstva.“

Hetmanu se zalije lice s krvjo.

„Zapazil si, s kakim tonom mi piše. To znači: „poboljšaj se in jaz ti odpustim,“ kakor kak načelnik svojemu podložniku.“

„On bi pisal drugače, ako bi viselo šest tisoč sabelj nad njegovo glavo.“

„Vsekakor...“ pri tej besedi se zamisli hetman turobno.

„Kaj vsekakor?“

„Za domovino bilo bi nemara dobro učiniti tako, kakor svetuje Sapieha.“

„A ti? A jaz? In Radzivil?“

Hetman ne odgovori; glavo položi na sklenjene roke in se globoko zamisli.

„Naj bo tako!“ reče naposled. „Naj se zgodi...“

„Kaj si sklenil?“

„Jutri odrinem na Podlesje in čez teden dni udarim na Sapieho.“

„Ti si pravi Radzivil!“ reče knez Bogoslav ter poda bratu roko.

Čez nekaj časa gre Bogoslav k počitku. Jan je ostal sam. Prehobil je enkrat, dvakrat s težkimi koraki sobano, naposled pa plosknil z roko.

Strežaj stopi v sobo.

„Naj pride zvezdogled čez jedno uro k meni“ reče.

Paž odide, knez pa jame znovič hoditi po sobi ter popevati svoje luteranske psalme. Večkrat je moral prenehati, ker mu je zmanjkavalo sape, in se oziral sedaj pa sedaj na zvezde, ki so migljale na obnebjū.

Polagoma so jele ugaševati luči v gradu... Toda razun kneza in zvezdogleda je še jedno bitje čulo v svoji čumnati, namreč Alenka Bilevičeva.

Klečé pred posteljo je sklenila roki nad glavo ter šepetala z zaprtimi očmi:

„Bog, bodi milostljiv meni grešnici!... Usmili se me!“

Nocoj je bilo prvičrat po Kmiticevem odhodu, da ni hotela moliti zanj.

IX.

Kmitic je zares imel Radzivilova pospremnna pisma do švedskih poveljnikov, potrebna za svoboden prehod, toda ni se smel okoristiti ž njimi. Bal se je namreč, da bi knez Bogoslav ne bil poslal iz Pilvišek na vse strani poslanca k Švedom, s svarilom in s pojasnilom o vsem, kar se je bilo zgodilo. Radi tega je tudi izpremenil svoje ime in svojo obleko. Izognil se je Lomže in Ostrolenke, kamor so lahko novice najprej dospele, in gnal svoje konje s tovariši k Prasnišču, odkoder je želel mimo Poltuska priti v Varšavo.

Predno je dospel k Prasnišču, je napravil ovinek ob pruski meji na Vasošo, Kolno in Mišinec, a to radi tega, ker so imeli Kimliči, ki so dobro poznali one puščave, prehod zagotovljen ter tam zaveznike Kurpijane, od katerih so sineli v slučaju nevarnosti pričakovati pomoč.

Krajina ob meji je bila že večinoma v rokah Švedov, kateri pa so oblegali le večja mesta in se niso preveč pogumno spuščali v gluhe in nepredorne lešove, kjer je živel dokaj oboroženih ljudi, zlasti lovcev, ki nikdar niso zapustili tega svojega samotnega domovja. Uprav pred jednim letom je ukazala kraljica Marija Ljudovika, pozidati v Mišincu kapelico, ter nastanila v njej jezuite, ki naj učé vero ter ugladijo običaje teh samotarjev.

„Čim pozneje srečamo Švede, tem bolje za nas,“ reče stari Kimlič.

„Naposled pa se moramo vendar-le srečati ž njimi,“ odvrne Andrej.

„Kdor jih sreča bliže večjih mest, njemu se bojé učiniti krivice, kajti v vsakem večjem mestu je gotovo kakšna vlada in kak starikav načelnik, pri katerem se lahko pritoži. Slišal sem, da je izdal švedski kralj ukaze, ki zabranjujejo rop. Toda manjše ogleadne čete, odposlane daleč proč od poveljnikov, se ne zmenijo za to prepoved ter odirajo mirne ljudi.“

Potovali so torej po lesovih, nikjer niso srečali Švedov ter prenočevali po smolarnicah in lesenih kolibah. Med ondotnimi bivalci so krožile, dasi ni dotlej še nobeden videl Švedov, o njih prihodu najrazličnejše novice. Govorili so, da so dospeli nekaki zamorci, ki ne verujejo v Kristusa, v najsvetejšo Devico, niti v svetnike. Nekateri so pripovedovali o nenavadni lakomnosti teh ljudij na živino, kože, orehe, med in posušene gobe in kateri, ako ničesar ne dobe, požigajo vasi in puščave. Nekateri so celo trdili, da so to sami volkodlaki, ki se hranijo najraje s človeškim mesom, zlasti z ženskim.

Pod vplivom takšnih groznih novic, zanešenih v globoke puščave, so se jeli Kurpiki dramiti ter klicati skupaj po lesovih. Oni, ki so kuhali potašelj in smolo; oni ki so nabirali hmelj, trudili se z drvarstvom in ribolovom, pa lovci, čebelarji in bobrovničarji, so se zbirali sedaj po večjih naselbinah, poslušali novice ter se posvetovali, kako zapoditi sovražnika, ko bi se prikazal.

Kmitic s svojim krdelom je večkrat srečal večje ali manjše čete teh ljudij, oblečenih v konopljene srajce ter v volčje, lisičje ali medvedje kožuhe. Časih so mu tudi zastopili pot ter ga izpraševali :

„Kdo si ti ! Ali si Šved ?“

„Ne,“ je odgovarjal Andrej.

„Bog te čuvaj !“

Kmitic je radovedno ogledoval te ljudi, živeče neprestano v lesnem mraku, katerim nikdar ni opalilo lica vroče solnce; občudoval je njihovo rast, ponosno obnašanje, odkritosrčno govorico ter njih nenavaden razum.

Kimliči so jih poznali in zagotavljali Kmiticu, da ni dobiti boljših strelcev v ljudovladi nego so oni. Res je tudi zapazil, da so imeli vsi nemške risanice, katere so dobili v Prusiji za kože. Naročil jim je, naj mu pokažejo, kaj znajo, ter kar strmel nad njihovo izurjenostjo.

„Ako bo treba nabirati vojake, pridem na vsak način semkaj,“ si je mislil.

V Mišincu je našel zbranega dokaj naroda. Nad sto strelcev je stalo neprestano na straži pri misijonu, ker so se bali, da prideró Švedje tu sém najprej.

Hmeljarji, vozeči svoje blago celo v Prasnišče ondotnim pivovarjem, so pripovedovali, da kar mrgoli v Lomži, Ostrolenki in Prasnišču Švedov, ki tam gospodarijo kakor doma ter pobirajo davke.

Kmitic je prigovarjal Kurpikom, naj ne čakajo Švedov, marveč krenejo na Ostrolenko ter začno vojno. Ponudil se jim je celo za poveljnika. Kurpiki so z veseljem sprejeli predlog, toda dva duhovnika sta jih odvrnila od tega znorelega koraka in jim prigovarjala, naj počakajo, da se vzdigne vsa dežela, kajti s prezgodnjo vstajo bi si utegnili nakopati na glavo okrutno maščevanje sovražnikovo.

Kmitic je odšel žalostnim srcem. Samo jedna tolažba mu je še ostala, namreč zavest, da ne zmanjka ljudovladi in kralju v tej pokrajini braniteljev.

„Ako je tako tudi drugod,“ si je mislil, „se lahko takoj začne z vojno.“

Ognjevita njegova narava je stremila po urnem razvoju vojne, toda razum mu je dejal, da kmetje sami ne premagajo Švedov... Treba je prehoditi vso deželo, pregledati jo, poslušati ter naposled iti za kraljevim poveljem.

Odrinil je dalje. Prijezdil je iz puščave v obljudeno okolic; tu je zapazil po vaseh nenavadno živo gibanje. Na poti je naletel na neoboroženo plemstvo, ki se je vozilo v kočijah, ali pa jezdilo na konjih. Vsi so hiteli v bližnja mesta in trge, da bi tam prisegli zvestobo novemu kralju. Za to so jim dali obrambna spričevala, s katerimi so lahko zahtevali, da so oni sami, kakor tudi njih imetje popolnoma na varnem. Po mestih in po deželi so dali razglašati oglase, ki so zagotavljali svobodo vere ter nedotakljivost plemenitaških pravic.

Plemstvo je hitelo hoté nehoté k prisegi, kajti upornikom so bile zažugane hude kazni. Govorili so, da so zvijali Švedje

semtertje kakor v Veliki Poljski sumljivim ljudem prste. S strahom so pravili, da so premožne nalašč za to začeli sumničiti, da so ih lažje pripravili ob imetje.

V takih okoliščinah je bilo kaj nevarno bivati v vasi. Pre-možnejši so torej silili v mesto, da so bili tu pod zaščito samih švedskih poveljnikov ter se na ta način odtegnili takemu sum-ničenju.

Kmitic je nastavljal ušesa ter poslušal, kaj je govorilo plemstvo, dasi ni hotelo ž njim kot revežem mnogo govoriti. Uvidel pa je, da celo najbližnji sosedje, znanci, da, celo prija-telji ne govoré odkritosrčno med seboj. Glasno so se pritoževali na „rekvizicije“, in to ne brez vzroka, kajti v vasi so dohajali vsak dan ukazi švedskega načelnništva, koliko zrnja, kruha, soli, živine in denarja morajo oddati prebivalci Švedom, katerih po-velj pa ni bilo. mogoče izvršiti, ker so se navadno ponavljala večkrat zaporedoma. Kdor ni plačal, so mu zarubili, vzeli mu trikrat več nego je bilo treba.

Toda davni, dobri časi so minuli. Vsak se je izvijal, kakor je znal, pritrgoval si poslednji košček od svojih ust ter ga jo-kaje dajal Švedom. Časih se je plemstvo tolažilo, češ, da nastanejo zopet boljši časi ter dospe konec teh eksekucij, kar so ob-ljubovali tudi sami Švedje, govoreči, da se to takoj izpremeni, koj ko zavlada kralj nad celo deželo.

Plemstvo, ki je zapustilo lastnega vladarja in domovino, ki je še pred kratkim imenovalo dobrega Jana Kazimira tiranom, se je sedaj sramovalo pritoževati se čez Švede, ker je samo brez upora priznalo Karola Gustava svojim kraljem. Saj jih je uprav on rešil „tirana“, saj so dosegli izpremeno, po kateri so tako hrepeneli.

Radi tega niso govorili tudi najzaupljivejši odkritosrčno med seboj o tem, kar so mislili o tej premembi. Pač pa so radi poslušali one, ki so trdili, da so te nadloge samo začasne, ki kmalu minejo, ko si utrdi Karol Gustav poljski prestol.

„Hudo je, gospod brat, hudo,“ so dejali večkrat plemiči, „toda kaj hočemo; hoté ali nehoté moramo biti zadovoljni z novim vladarjem. Slaven je in velik bojevnik, ki nas vsaj reši Kozakov, ukroti Turke ter odžene „septentrijote,“ in v družbi s Švedi se nam razcvete blagostanje.

„Ako bi tudi ne bili zadovoljni,“ odgovoré drugi, „kaj naj začnemo proti taki moči? Z motiko si ne smemo drzniti na solnce...“

Časih so prebivalce drugič klicali k prisegi. Kmitic se je zelo jezil, ko je čul podobne novice in ko mu je neki plemič zatrjeval v krčmi, da mora vsakdo biti zvest onemu, komur je prisegel, je Kmitic poskočil ter mu dejal:

„Moraš pač imeti dvojna usta, jedna za pravo, a druga za krivo prisego, kajti prisegel si zvestobo tudi Janu Kazimiru!“

Te besede je čulo dokaj drugega plemstva, ker se je to zgodilo ne daleč od Prasnišča. Ko so slišali Kmiticeve besede, so vsi skočili pokoncu. Na vseh obrazih si čital občudovanje radi takšne predrznosti; nekateri pa so kar zardeli od jeze.

„Nihče izmed nas ni prelomil prisege davnemu kralju,“ reče jeden izmed njih. „On sam nas je osvobodil od nje, ker je zbežal iz dežele, in se s tem smatral nezmožnim, da bi jo branil.“

„Da bi vas strela!“ zakriči Kmitic. „Kolikokrat je moral kralj Laketek bežati iz dežele; ko pa se je vrnil, ga narod ni zapustil, ker je še bival božji strah v človeških srcih. Ni zbežal Jan Kazimir, marveč njegovi izdajalci so zbežali od njega ter ga sedaj napadajo, da bi olupšali pred Bogom in pred ljudmi svoje postopanje.“

„Preveč drzen si, mladenič. Odkod pa si, ki nas prideš učiti strahu božjega? Pazi, da te ne slišijo Švedje.“

„Ako ste le radovedni, pa vam povem, kdo sem. Pridem iz knežje Prusije ter spadam pod mejnega grofa... Toda kot sarmatinec po krvi se ne morem odreči ljubezni do domovine in kar sramujem se malosrčnosti tega naroda.“

Plemstvo je pozabilo na jezo, obstopilo ga ter ga rado-vedno izpraševalo:

„Vi ste iz knežje Prusije? ... Nu, povejte vse, kar veste! Kaj dela mejni grof? Ali nas misli kmalu rešiti iz stiske?“

„Iz kake stiske? ... Zadovoljni ste z novim kraljem, čemu torej govorite o stiski? Kakor ste si postlali, tako bodele tudi spali.“

„Zadovoljni smo, ker ne more biti drugače. Meči vihrajo nad našimi glavami. Pomislite le, da tega nismo veseli! Govorite previdno.“

„Dajte mu pijače, da se mu razveže jezik. Govorite pogumno, ker med nami ni izdajalcev.“

„Vi vsi ste izdajalci!“ zakriči Kmitic. „Nočem piti z vami, švedski hlapci!“

Po teh besedah odide iz sobe ter zaloputne z vratmi za seboj. Vsi so ostali osramočeni in začudeni. Nobeden pa ni po-grabil za sabljo, nobeden ni šel za Kmiticem, da se maščuje za zabavljanje.

Odšel je naravnost v Prasnišče. Nekoliko milj dalje pred mestom ga obkolji švedska straža ter odpelje k poveljniku. Med stražniki je bilo samo šest jezdecev in jeden podčastnik, torej so jeli Soroka in trije Kimliči lakomno gledati na nje, kakor volkovi na ovce, na kar so vprašali z očmi Kmitica, naj jih li pobijejo.

Tudi Kmitic se je težko ustavljal skušnjavi, zlasti ker je tekla blizo reka Ogra, katere obrežje je bilo obrašeno s trsičjem. Toda premagal se je ter se dal odpeljati k poveljniku, kateremu je povedal, odkod je, da hodi vsako leto na konjski se-menj v Soboto. Tudi Kimliči so imeli izpričevala, s katerimi so se preskrbeli v Lengu. Poveljnik je bil pruski Nemec in radi tega jim ni delal nikakih ovir. Samo vprašal jih je, kakšne konje imajo ter jih želel videti.

Ko mu jih pripelje Kmiticevo spremstvo, jih skrbno ogleda ter dé:

„Jaz kupim vse. Drugemu bi jih kar tako vzel; ker si pa iz Prusije, ti nočem delati krivice.“

Kmitic nekoliko ostrmi, ko začuje ta predlog. Ko bi prodal konje, ne imel bi več vzroka, potovati dalje, radi česar bi mu treba bilo vrniti se v Prusijo. Povedal je torej ceno, skoro dvakrat toliko, kakor so konji vredni. Toda čudno; poveljnik se ni razsrdil, niti barantal.

„Dobro,“ reče. „Odženite konje v hlev; jaz vam takoj prinesem plačilo.“

Kimliči so se razveselili v svojih srcih, toda Kmitic se razsrdi ter jame preklinjati Švede. Toda ni bilo drugače, moral je dati konje. Sicer bi bili takoj jeli sumiti, da barantajo samo na videz.

Med tem se vrne poveljnik ter prinese Kmiticu košček popisanega papirja.

„Kaj je to?“ vpraša Andrej.

„Denar, ali toliko kot denar, namreč pobotnica.“

„A kje mi jo izplačajo?“

„V glavnem taborišču.“

„Kje pa je to?“

„V Varšavi,“ odvrne častnik in se zlobno nasmehne.

„Mi trgujemo samo za gotov denar... Kako to? Kaj je to?...“ jame ječati stari Kimlič.

Toda Kmitic se obrne k njemu, ga ostro pogleda in reče:

„Meni je poveljnikova beseda toliko vredna kot gotov denar, in v Varšavo grem jako rad, ker se tam lahko dobi od Armentcev blago, ki se dá z dobičkom prodati v Prusiji.“

Ko častnik odide, obrne se Kmitic h Kimliču ter mu v tolažbo reče:

„Molči, šleva! Ta pobotnica je najboljše pospremnno pismo, ker ž njo lahko grem celo v Krakov pritožiti se, da mi je nočejo izplačati. Lažje je narediti iz kamenja sir nego dobiti denar od Švedov... In to mi pride sedaj prav. Ta švedski kozel si

misli, da nas je speljal na led, toda sam ne ve, kako mi je vstregel s tem... Tebi pa jaz plačam konje iz svojega, da ne boš imel škode.“

Starec se oddahne svobodno in tarna samo radi navade še nekaj časa:

„Odrli so nas, ugonobili, pripravili na beraško palico.“

Toda Kmitic se je radoval, ker je imel pot odprto pred seboj. Vedel je že naprej, da mu ne le v Varšavi, marveč nikjer ne plačajo konj. Radi tega je bil namenjen, potovati iz mesta v mesto, iskati povračila za storjeno krivico ter se napotiti celo k švedskemu kralju, ki je bil pod Krakovem in oblegal to trdnjavo.

Med tem je sklenil Kmitic, da prenoči v Prasnišču; svojega pridejanega imena ni izpremenil, pač pa odložil svojo konjarsko opravo. Opazil je namreč, da prezira revnega konjarja vse in da ga še prej kdo napade, ker se ne boji odgovornosti za krivico. V tej opravi mu je bil tudi zaprt pristop k premožnemu plemstvu, vsled česar ni mogel izvedeti, kaj ono misli.

Oblekel je torej opravo, primerno svojemu stanu, ter odšel v krčmo, da bi se pomenkoval z brati-plemiči. Toda ni ga razveselilo to, kar je slišal. Po vseh krčmah in pivnicah so pili na zdravje švedskemu kralju ter se smejali kralju Janu Kazimiru in Čarneckemu.

Strah za lastno kožo in imetje je tako predrugačil ljudi, da so se celo dobrikali Švedom. Pa tudi ta podlost je imela svoje meje. Plemstvo se je norčevalo iz kralja, Čarneckega in Hmelnickega, ni pa dovolilo posmehovati se veri. Ko je neki švedski kapitan dejal, da je luteranska vera boljša od katoliške, ga je njegov sosed, gospod Grabkovski udaril za to s čakunom po glavi, zbežal iz krčme ter izginil v gneči.

Začeli so ga loviti, med tem pa so došle novice, da je Krakov vzet, Čarnecki pa vjet.

Plemstvo je v prvem hipu kar onemelo od groze, toda Švedje so se veselili ter kričali živio. V cerkvi sv. Duha, v cerkvi Bernardincev in v pred kratkem postavljenem samostanu Bernar-

dink so ukazali zvoniti z zvonovi. Pešci in jezdecii so se postavili v vrste na trgu ter jeli streljati s topovi in puškami. Na trg so pritrkljali sodčke z žganjico, medom in pivom za pogoščenje vojakov in meščanov. Prižgali so sodčke s smolo ter se gostili še pozno v noč. Švedje so vlačili meščanke iz hiš, da so ž njimi plesali ter uganjali samopašnosti. In sredi tolpe razbrzdanih vojakov so hodili tolpoma plemiči, pili z vojaki ter se nehoté radovali nad padom Krakova in nezgodo Čarneckega.

Kmitic tega ni mogel prenesti; skril se je torej v svoje stanovanje v predmestju, toda spati ni mogel vso noč. Mučil ga je dvom, če se mar ni že prepozno vrnil na pravo pot, ko je bila že vsa dežela v švedskih rokah. Zdelo se mu je, da je že vse izgubljeno in da se nikdar več ne dvigne ljudovlada iz svojega padca.

„To ni več nesrečna vojna,“ si je mislil, „radi katere se izgubi kaka pokrajina. Tukaj poginja vsa ljudovlada in se pretvori v švedsko pokrajino. Mi sami smo tega krivi in jaz bolj od drugih!“

Ta misel ga je sklela in vest ga je pekla... Spanec je bežal daleč proč od njega... Sam ni vedel, kaj mu je storiti: naj nadaljuje svojo pot, ali naj ostane na mestu, ali naj se vrne? ... Ko bi nabral prostovoljcev ter začel napadati Švede, ga bodo preganjali kot razbojnika, ne pa kot vojaka. Vrh tega pa je tu v tuji okolici, kjer ga nihče ne pozna, in kdo neki pojde za njim? Dirjali so k njemu neprestrašeni borilci na Litvi, ko jih je klical proslavljen Kmitic, toda tukaj, ko bi bil tudi kdo slišal kaj o Kmiticu, smatral ga je izdajicam ter privržencem Švedov. O nekakem Babiniču še gotovo nihče ni imel pojma.

Zaman je namenjen h kralju, ker je že prepozno... Zaman bi se napotil tudi na Podlesje, kjer ga zavezniki smatrajo izdajcem, zaman bi se vračal na Litvo, kjer vlada Radzivil; zaman bi tudi ostal, ker tu ni imel nobenega opravka. Najbolje bi bilo umreti, da ne bi gledal vsega tega ter ne okušal teh bridkih muk.

Toda na onem svetu, bo-li mar bolje onim, ki se niso spokorili za svoje grehe ter jih prinesó celo butaro pred sodnji stol? Kmitic se je valjal na svojem ležišču, kakor bi ležal na razbeljenem ražnju. Podobnih neznosnih muk ni trpel niti v le-seni Kimličevi koči.

Bil je zdrav, in podjetna duša je zahtevala dejanj; sedaj pa so bila kakor nalašč vsa pota zaprta; ni bilo ni izhoda, ni rešitve, niti nadeje.

Vso noč se je valjal na ležišču, ob svitu je pa skočil po koncu, zbudil ljudi in takoj odpotoval. Šel je proti Varšavi, toda sam ni vedel po kaj in čemu. Vsled obupa bi bil zbežal celo na Sič, ko bi se časi sedaj ne bili izpremenili, ko bi Hmelnicki in Buturlin ne stiskala velikega kraljevega hetmana pod Grodkom, požigala pri tem vshodni del ljudovlade ter pošiljala svoja ropazeljna krdela celo k Ljublinu.

Po poti v Poltusk je naletel Kmitic povsod na švedske oddelke, ki so spremljali vozove z živežem, ali črede različne domače živine. Pri čredah in vozovih so šle tolpe kmetov ali ubožnejšega plemstva, jokaje in stokaje, ker so jih gonili s seboj po več milj daleč. Srečni so bili oni, katerim so dovolili, da se vrnejo domov s konjem in vozom, kar pa se je le redko pripetilo, kajti po izvršeni vožnji so gnali Švedje kmete k drugemu delu, kakor k popravljanju gradov, k stavbi žitnic in skladišč.

Kmitic je vedel, da Švedje so bliže Poltuska dokaj surovejše ravnali z ljudmi nego v Prasnišu, in ker tega ni mogel razumeti, je poprašal po vzroku plemiče, ki so ga srečali:

„Čim dalje dospete k Varšavi,“ odvrne jeden izmed njih, „tem večjo njihovo surovost bodele videli. Kamor še le dospó ter še niso popolnoma na varnem, tam so vsikdar jako prijazni, tam še spoštujejo kraljev ukaz in svare pred tiranstvom; kjer pa čutijo, da stojé na trdnem ter imajo v bližini zasedene kake gradove, tam se takoj izpremené v roparje in tirane, ne zmené se za cerkev, niti za samostan. Toda to še ni nič; ko bi vi še le videli, kaj se godi v Veliki Poljski...“

In plemič jame pripovedovati o nasilju in tiranstvu Švedov v Veliki Poljski, kako so morili ljudi z gladom, da bi izvedeli, kdo ima denar, kako so umorili duhovnika Braneckega v Poznaju in kako so razlivali svoj žolč nad preprostim narodom.

„Vsega se ne more povedati z besedami,“ doda plemič, „kajti že pri spominu na to vstajajo človeku lasje... Očividno se že bliža konec sveta... A od nikod ni videti rešitve... Vedno je le huje in huje...“

„Čudno se mi zdi, kako prenašate vi vse to tako potrpežljivo... Sicer pa ne poznam ljudij v tem kraju, ker nisem tukajšnji domačin, toda človek mora biti kamen, da bi mirno prenašal vse to.“

„Kaj nam početi? Z glavo stene ne prebiješ... V švedskih rokah je vse — gradovi, trdnjave, topovi in puške. Vse svoje upanje smo stavili v Čarneckega, toda on je sedaj zaprt, kralj pa je v Šleziji. Kdo bi se drznil in se dvignil proti tej sili? Roke so, toda v rokah nimamo ničesar, pa tudi glava je prazna.“

„In nobene nadeje ni!“ reče zamolklo Kmitic.

Razgovor je pretrgal švedski oddelek, ki je spremljal malo plemstvo z vozovi in „rekvizicijo.“ Bila je to kaj čudna prikazen. Brkasti jezdecji so sedeli na dobro rejenih konjih, upirali se z desno roko ob bok ter si nadeli kučmo po strani. Na vrvi so imeli navezane gosi in kokoši, da so bili vsi v perju. Kdor je gledal njihova bojevita in ponosna lica, je lahko spoznal, kako varne so se čutili. Plemiči pa so šli peš pri vozovih — marsikateri celo bos — s pobešenimi glavami; in Švedi so jih priganjali često z biči k urnejši hoji.

Ko je zagledal Kmitic ta prizor, je strepetal, kakor bi ga stresla mezlica.

„Oh, kako me srbé roke!“ reče plemiču, ki je jezdil poleg njega.

„Bodite no tiho, na usmiljenje božje!“ odvrne plemič, „ker sicer ugonobite sebe, mene in moje otroke.“

Večkrat pa je imel Andrej pred seboj še čudnejši prizor. Časih je zapazil med oddelki švedskih jezdecev večje ali manjše tolpe poljskega plemstva z oboroženo družino, ki je popevalo v pijanosti, saj se je pobratilo s Švedi in Nemci pri kozarcu vina.

„Kako je to?“ vpraša Kmitic osupnen. „Nekatere tlačijo in odirajo Švedje, z drugimi pa se bratijo. To morajo gotovo biti izdajice, ti veseljaki, katere vidim med vojaki.“

„Oni niso samo zakleti izdajalci, marveč — kar je še huje — krivoverci,“ odvrne plemič. „Oni so še brezobzirnejši od Švedov, ker plenijo cerkve, požigajo hiše ter ugrabljajo dekleta... Vse se jih boji, ker ostajajo njih prestopki brez kazni. Lažje si poiščeš pravico pri švedskih poveljnikih nad Švedi nego nad domačinom krivovercem. Vsak načelnik, če se mu pritožiš, ti takoj odvrne: „Jaz nimam pravice, da bi ga proganjaj, ker ni naš človek; pritožite se pri vaših sodiščih.“ A kakšna pa so sedaj naša sodišča, ko je vse v švedskih rokah? Kamor Šved sam ne dospe, tjekaj pošlje krivoverca; kar pa se tiče ropanja po samostanih, so oni prvi pomočniki. Tako se znašajo nad materjo domovino za to, ker jim je dala varno zavetje, ko so jih radi raznih prestopkov proganjali po drugih deželah...“

Pri teh besedah umolkne plemič nakrat ter nemirno pogleda Kmitica.

„A, a... vi pravite, da ste iz Prusije, torej ste nemara luteranec?“

„Bog me varuj tega!“ odvrne Kmitic, „Resnica, da sem rodом iz Prusije, toda od katoliških starišev, ki so se preselili iz Litve v Prusijo.“

„Hvala tebi o Gospod!... kajti že sem se bil ustrašil. Tudi na Litvi se ne manjka „odpadnikov,“ katerim je poglavar Radzivil, ki se je tudi pokazal izdajico, da še komaj Radziejevski ž njim tekmuje.“

„Bog, da bi mu vragi iztrgali dušo iz grla, predno napoči novo leto!“ zakriči strastno Kmitic.

„Amen!“ odvrne plemič; „toda tudi njegovim služabnikom, njegovim pomočnikom, o katerih smo tudi pri nas dovolj slišali. Mogoče, da se brez njih ne bi drznil pogubiti domovine.“

Kmitic obledi ter ne odgovori ničesar. Niti ni smel vprašati, na katere pomočnike in rabeljne misli.

Počasi so jezdili in dospeli pozno v noč v Poltusk. Tam so pozvali Kmitica v škofijsko palačo, da se predstavi poveljniku.

„Vaši vojski gonim konje skupaj,“ reče Kmitic, „ter imam pobotnico, s katero grem po denar v Varšavo.“

Polkovnik Izrael (tako je bilo ime poveljniku) se nasmehne ter reče :

„O hitite, hitite ter vzemite s seboj voz, da bodele imeli na čem odpeljati denar.“

„Hvala za svet,“ odvrne Kmitic. „Mislim si pa, da brijete le burke z menoj. Toda jaz vsekako grem po svoj denar, ko bi imel iti celo k samemu kralju.“

„Pojdite in tirjajte to, kar vam gre,“ reče Šved, „saj to ni ravno mala svota.“

„Napoči čas, da mi še radi plačate,“ omeni Kmitic, odhajaje od poveljnika.

V mestu je naletel znovič na svečanost, kajti veselje radi vzetja mesta Krakova bi imelo trajati tri dni. Zvedel je pa tudi, da so v Prasnišu nemara nalašč pretiravali švedsko zmago. Kaštelan kijevski ne samo da ni bil zaprt, marveč je še dobil pravico, da sme svobodno oditi z vojaki, orožjem in topovi iz mesta. Govorili so, da se je napotil v Šlezijo. To je bila sicer slaba tolažba, toda boljša vendar nego slišati, da je bil zajet.

V Poltusk so stale izdatne švedske moči, ki bi imele odriniti pod poveljništvom Izraela od ondod na prusko mejo, da bi tam prestrašile mejnega grofa, radi česar ni bilo ni v mestu ni v gradu dovolj prostora za vojake. Tukaj je Kmitic prvič zagledal vojake, nastanjene v cerkvi. V krasni gotiški stavbi, zidani pred dve sto leti od škofa Gižickega, so bili nastanjeni najeti nemški pešci. Cerkev je bila vsa razsvetljena kakor ob času

zornic, ker so goreli po kamenitem tlaku ognji. Nad njimi so viseli kotli. Vojaki so se zbirali okrog sodčkov s pivom. Bili so to zloglasni roparji, ki so oplenili Nemčijo ter so očitno že večkrat prenočevali po cerkvah. Torej se je notri razlegel hrup in krik. Hripavi glasovi so prepevali taboriščne pesmi; čul si krik in smeh žensk, ki so se tačas navadno vlačile z vojsko.

Kmitic obstane pri odprtih vratih. Sredi rdečkastega plamena zagleda razvneto brkasta lica vojakov, ki so sedeli na sodčkih ter pili pivo; drugi so se igrali s kockami, ali pa so kvartali, nekateri so prodajali razne obleke, drugi zopet objemali ženske, opravljene v prižasto obleko, — s kratka, cerkev se je izpremenila v jamo razbojnikov in tolovajev.

Glava se mu je zavrtela okrog, oči niso hotele verjeti tega, kar so gledale, sapa mu je zastala v prsih. Pekla samega bi se ne bil manj vstrašil nego se je vstrašil razbrzdanosti tu v cerkvi.

Nezmožen, da bi to dalje gledal, se je prijel za lase, zdirjal vөн ter jel klicati kakor obnorel:

„O Bog, usmili se nas! O Bog, kaznuj jih ter reši nas!“

X.

V Varšavi so gospodarili že dlje časa Švedje. Ker je bil Wittenberg, poveljnik in načelnik posadke v mestu, v tem hipu v Krakovu, ga je nadomeščal v službi Radziejevski. Blizu dva tisoč vojakov je stalo v središču mesta, objetem z nasipi, s prekrasnimi stavbami, cerkvami in palačami. Grad in mesto nista bila uničena, ker se je gospod Vesel, starosta makovski, udal brez boja, sam pa urno zbežal s posadko vred, ker se je bal osvete svojega osebnega sovražnika Radziejevskega.

Ko pa je jel Kmitic od blizu in pozornejše gledati krog sebe, je zapazil na mnogih hišah sledove roparskih rok. Bile so to hiše onih prebivalcev, ki so zbežali iz mesta in niso hoteli prenašati tujega gospodarstva, ali pa onih, ki so se branili, ko so Švedje napadali nasipe.

Izmed palač, ki so stale poleg nasipov, so se le one ohranile, katerih prebivalci so stali z dušo in telesom pri Švedih. Tako je stala cela in nepoškodovana palača Kazanovskih, ker jo je čuval Radziejewski, dalje njegova lastna ter praporščaka Konecpoljskega in še ona, zidana po kralju Ladislavu IV., kojoj so imenovali „Kazimirsko.“ Za to pa so bila knežja poslopja razdrta do tal. Skozi okna so zrli nemški najemniki; ondi si videl drago pohišno opravo, katero je pripeljal pokojni kancler z ogromnimi stroški iz Italije, ki bi imela biti odpeljana sedaj po Visli na Švedsko. Dokaj teh stvari je bilo že spravljeno v zaboj, ki so čakali na vetru in dežju in poleg katerih so stale straže. Isto se je lahko opazalo tudi drugod in dasi se je udala prestolnica brez boja, je vendar stalo na Visli že trideset ladij pripravljenih, da odpeljejo nabrani plen.

Mesto se je zdelo popolnoma tuje. Na ulicah se je slišalo več tujega nego poljskega jezika; povsod se je naletelo na švedske in nemške vojake, na francoske, angleške in škotske najemnike v najrazličnejših krojih, v klobukih, grebenastih čeladah, v kaftanih, oklepih, poloklepih, v čevljih, ali švedskih škornjih. Povsod se je videlo tuje obraze, tuji kroj, povsod slišalo tuje pesmi. Celo konji so bili videti drugačni od domačih.

Došlo je tudi dokaj Armencev s temnimi obrazi, črnimi lasmi; prišli so kupovat plen. Toda najbolj se je čudil Kmitic neizmerni množici ciganov, ki so pridrveli Bog ve zakaj od vseh strani skupaj za Švedi v prestolnico. Razpeli so poleg palače Ujazdovskega in po vsej kapiteljski ulici svoje šotore, da se je zdelo, kot bi stalo platneno mesto poleg zidanega.

Sredi teh raznojezičnih tolp skoraj ni bilo opaziti meščanov. Radi lastne varnosti so raje sedeli zaprti v svojih hišah ter se le malokdaj pokazali na ulici. Samo časih je spominjala gosposka kočija, drdraječa od krakovskega predmestja proti gozdu, obkroljena s hajduki, pažeti ali vojaki v poljskem kroju, da je to poljsko mesto.

Samo ob nedeljah in praznikih, ko so vabili zvonovi vernike v cerkev, so prišli prebivalci na dan iz svojih hiš, in prestolnica je kazala nekdanje svoje lice. Takrat so stale pred cerkvami dolge vrste tujih vojakov, ki so ogledovali ženske ter jih cukali za obleko, ko so šle s povešenimi očmi mimo. Smejali so se ter prepevali pred cerkvami opolzle pesmi med tem, ko se je tam vršila služba božja.

Vse to se je, kakor v megli, majalo pred začudenimi Kmiticevimi očmi; ni dolgo vstrajal v mestu. Ker tu ni imel znancev, ni imel tudi nikomur odkriti občutkov svoje duše. Celo z onim plemstvom, ki se je zabavalo v mestu ter obiskovalo krčme, zidane za časa vlade kralja Zigmunda v dolgi ulici, se Kmitic ni bil seznanil. Izpregovoril je res s tem in onim, da bi izvedel kako novico, toda bili so sami zakleti švedski privrženci, ki so čakali na povrat Karola Gustava, obešali se švedskim častnikom in Radziejevskemu na vrat in upali dobiti starostev in zaplenjenega imetja, bodisi zasebnega ali cerkvenega. Vsak izmed njih je bil vreden, da bi mu pljunil Kmitic v oči, česar se je res komaj, komaj zdržal.

Samo o meščanih je slišal Kmitic, da žalujejo zaavnimi časi in za kraljem. Za to pa so jih Švedje strogo preganjali, podili jih iz hiš ter jih zapirali v ječe.

Govorili so tudi, da so nekateri izmed njih imeli skrito orožje ter so samo čakali vrnitve Jana Kazimira. Ti niso izgubljali nadeje v to vrnitev, in pripravljali so se vsak hip na borbo s Švedi.

Ko je Kmitic to izvedel, ni verjel svojim ušesom, da bi imeli ljudje preprostega stanu več ljubezni do domovine in vere v pravega vladarja od plemstva, katero se je ponašalo doslej s tem, da so mu bila že prirojena ta čustva.

Toda baš plemstvo in veljaki so stali pri Švedih, med tem, ko so kazali preprosti ljudje največ volje, upirati se sovražniku. Večkrat se je pripetilo, da so Švedje priganjali prostake k delu pri utrjevanju Varšave, da so pa ti raje prenašali tepenje in zapor ter celo smrt, kot pa pomagali utrjevati švedsko moč.

Za Varšavo je vrelo po deželi kakor v čebelnjaku. Vsa pota, mesta in trgi so bili v švedski oblasti. Vse je bilo zaplenjeno, vse švedsko, kakor bi bila ta dežela že od davna v njihovih rokah.

Kmitic ni srečal drugih ljudi nego Švede, ali privrženca Švedov, ali pa takšne, ki so bili do dna svoje duše prepričani, da je že vse izgubljeno. Nihče ni mislil na kak upor; tiho in mirno so izvrševali vsi povelja, proti katerim bi bilo v prejšnjih časih vse polno nasprotovanj in ugovorov. Plemstva se je postal tak strah, da je jelo nehoté proslavljati ime „rešitelja“ ljudovlade.

Pripetilo se je celo, da so terjali od jednega človeka po dvakrat zaporedoma davek. Zaman se je hotel ubraniti temu s pobotnico. Sreča je še bila, da ni ukazal častnik, ki je pobiral davek, namočiti pobotnico v vino ter jo potlačiti plemiču v usta, češ, naj jo poje, a vrhu tega naj še kriči „živio!“ Toda to še ni bilo nič, ker je šlo vse srečno izpod rok. Ko je častnik odšel, je poslal plemič služabnika na streho pogledat, če se mar ne bliža že drugi eksekutor. Vse to bi se dalo prenašati, ko bi bilo samo to. Toda poglavitni sovražniki so bili — izdajice, ki so žalili plemstvo ter mu odvažali stoge neizmlačnega žita. Najhujši so bili „desidentje“ (krivoverci). Iz raznih lopovov so se sestavljale oborožene roparske čete, ki so napadale plemstvo in kmete. Nemški in žvedski postopači so jim pri tem pomagali. V deželi je razgrajal požar; mesta je žulila vojaška pest, v gozdih so napadali razbojniki. Na rešitev ljudovlade, na odstranitev težkega jarma pa nihče ni mislil... Nihče tudi ni imel kakšnega upanja na boljše čase...

Pripetilo se je, da je oblegalo pod Sohačevim švedsko in nemško pobalinstvo gospoda Luščevskega, starosto sohačevskega, na njegovem posestvu v Strugah. Kot bivši vojak se je hrabro branil on ne glede na starost. Uprav ob tem času dospe tjakaj Kmitic, čegar potrpežljivost je že davno priklopela do vrhunca ter bila gotova skipeti pri prvi priliki, torej je zares vskipela v Stru-

gah. Dovolil je torej Kimličem, da so udrihali po napadnikih, pa tudi sam je pomagal tako čvrsto, da jih je razbil. Nihče izmed napadnikov ni ostal živ, ker je ukazal jetnike celo potopiti. Starosta, kateremu je prišla ta pomoč tako nepričakovano, je sprejel rešitelja z odprtimi rokami ter ga hvaležno pogostil. Ko je videl Kmitic pred seboj veljaka in državljana, pri tem pa človeka starega kova, mu je odkril svojo mržnjo do Švedov ter ga jel izpraševati, kaj misli on o usodi ljudovlade, ker je upal, da mu vlije starosta kakšno kapljico zdravilnega balzama v dušo.

Toda starosta je imel povsem drugačne misli o tem, kar se je zgodilo, torej mu odvrne:

„Ne vem, kaj bi vam bil povedal, ko bi me bili vprašali takrat, ko sem imel še rudaste brke in pamet zaslepljeno z dobro voljo? Toda sedaj imam brke že osivele in izkušnost sedemdesetih let na svojem vratu. Ker stojim že blizu groba, vidim prihodnje reči, in za to ti povem, da se ne moremo ubraniti švedski moči, ker je niti vsa Evropa ne zlomi...“

„Kako je to mogoče? Od kod ste posneli to?“ zakriči Kmitic. „Kedaj je postala Švedska takšna velesila? Je-li mar poljski narod manjši od švedskega? Mar ne moremo mi nabrati več vojakov? Ali mar zaostaja naše vojaštvo, kar se poguma tiče, za švedskim?“

„Našega naroda je desetkrat toliko nego Švedov. Zemljo nam je Bog tako blagoslovil, da pridelam sam na svojem sohačevskem starostvu več pšenice nego v vsej Švedski. Kar pa se junaštva tiče, rečem le to, da sem bil navzoč pri Kircholmu, kjer so premagali in uničili trije tisoči huzarjev osemnajst tisoč najboljše švedske vojske.“

„Ha, če je pa tako,“ odvrne Kmitic, kateremu so se kar oči zasvetile pri spominu na ono bitko, „kakšni so torej vzroki, radi katerih bi jih ne mogli sedaj zmagati?“

„Najprvo je to“ odvrne starec s počasnim glasom, „da smo postali majhni, oni pa so nam zrastli čez glavo; da so nas zavojevali z našimi lastnimi rokami, kakor so prej zavojevali Nemce

s pomočjo Nemcev. Takšna je očitno volja božja in ponavljam, da je ni moči, ki bi mogla se jim protiviti.“

„Če se pa plemstvo spametuje ter se zbere okrog svojega vladarja; če vsi zagrabijo za orožje, kaj porečete potem in kaj ste namenjeni učiniti?“

„Takrat pojdem ž njimi, položim svoje kosti ter svetujem vsakemu, da učini isto, ker napočijo takšni časi, na katere človek raje ne bi gledal...“

„Slabejši že itak ne morejo priti nego so sedaj!... To je nemogoče!“ zakliče Kmitic.

„Vedite gospod,“ odvrne starosta, „da pride pred koncem sveta in pred poslednjo sodbo še antikrist in dobi oblast nad pravičnimi; takrat bo vrag hodil po svetu ter učil ljudi novo vero. Po božjem dopuščanju bo zloba zmagovala do onega trenutka, ko naznanijo nebeški trobentači konec sveta...“

Po teh besedah se skloni starosta nazaj v naslonjač, na katerem je sedel, pomežika z očmi ter nadaljuje s tihim, tajnojsnim glasom:

„V svetem pismu stoji zapisano, da se bodo prikazovala na nebu znamenja... Na solncu so že bila znamenja v podobi roke in meča... Bog, usmili se nas grešnikov!... Zloba zmaga nad pravico, ker slavijo Švedje in njih privrženci nad nami zmago... Prava Kristusova vera propada, ker se dvigajo luteranci... Ljudje, ali res ne vidite, da se bliža dies irae, dies illa? Jaz imam že sedemdeset let, stojim na obrežju Stiksa ter čakam izprevodnika... Jaz vidim...“

Tu starec zopet umolkne, Kmitic pa ga z začudenjem in z grozo prešinjen gleda, ker dokazi iz svetega pisma so se mu zdeli prepričevalni. Torej se zelo prestraši sodbe ter se zamisli.

Toda starosta ga ni opazoval, marveč raztreseno zrl po prostranstvu. Konečno je dejal:

„Kako bi bilo tudi mogoče zmagati Švede, ko je pa to dopuščanje in volja božja razločno napovedana od prerokov?... Oj, v Čenstohovo naj bi šli ljudje, v Čenstohovo!...“

Starosta umolkne znovič.

Solnce je ravnokar zahajalo ter pošiljalo svoje poševne žarke v sobo in narejalo raznobarvne proge po podu. V kôtih sobane je bilo temno. Kmiticu so jeli gomazeti mravljinci po životu; zdelo se mu je, da napovedo, koj ko izgine nebeška luč zahajajočega solnca, tudi nebeški trobentači poslednjo sodbo.

„O kakšnih prerokovanjih govorite?“ vpraša naposled starosto, ker se mu je zdelo molčanje še strašnejše.

Mesto da bi odgovoril, starosta se obrne k vratom stranske sobe ter zakliče:

„Alenka! Alenka!“

„Za Boga!“ zakriči Kmitic; „koga pa kličete, gospod?“

V tem trenutku je verjel vse. Verjel je, da se njegova Alenka, po čudežu prenešena iz Kejdanov, prikaže njegovim očem.

In pozabil je na vse, uprl oči v vrata ter čakal brez sape v prsih.

„Alenka! Alenka!“ ponovi starosta.

Vrata se odpro in v sobo stopi ne Alenka Bilevičeva, marveč zala, visokovzrastla gospodična, nekoliko Alenki podobna, toda kaj resnega in mirnega lica. Bila je bleda, nemara celo bolna, osupnena po tolovajskem napadu. Šla je s pobešenimi očmi tako lahko in tiho, kakor po vetru.

„To je moja hči,“ reče starosta. „Mojih sinov ni doma, ker so šli z gospodom Krakovskim k našemu nesrečnemu kralju.“

Obrne se k hčerki in doda:

„Gospodična, zahvali se najprej temu vitezu za rešitev, potem pa nam prečitaj prerokovanje svete Brigite.“

Deva se prikloni Kmiticu ter odide in se čez malo časa vrne s tiskanim papirnatim zavojem v roki. K oknu stopi in jame čitati z zvonečim in sladkim glasom:

„Prerokovanje svete Brigite. „Pokažem ti najprej pet kraljev in njih vladarstva: Gustav, sin Erika, je lenobni osel, ker je zanemarjal pravo vero in sprejel krivo. Zavrgel je apostolsko vero,

vpeljal v svojem kraljestvu avgsburško veroizpoved ter osramotil s tem svojo slavo... Poglej sveto pismo, kjer stoji zapisano o Salomonu, da je onečastil svojo slavo z malikovanjem.“

„Ali čujete?“ vpraša starosta in pokaže Kmiticu velik prst leve roke.

„Čujem.“

„Erik, sin Gustava, je volk (je čitala gospodična) radi nenasitljive svoje lakomnosti, s čemur si je nakopal sovraštvo ljudij in brata Jana. Najprej je na sumu, da je brat Jan v zvezi z Danci in Poljaki, da je istega užugal v vojni, ujel ga naposled, in ga vrgel z ženo vred v ječo, v kateri ga je držal štiri leta. Naposled se je oprostil Jan ječe, zmagal Erika, odvzel mu krono ter ga pahnil v ječo na vse večne čase. Evo, tega se oni nikakor ni nadejal.“

„Pazite,“ reče starosta, „to je že drugi.“

Gospodična je čitala dalje:

„Jan, Erikov brat, vzvišen orel, je trikrat zmagal brata Dončika septentrijona. Njegov sin Zigmund je bil izvoljen poljskim kraljem, v čegar žilah se pretaka plemenita kri. Slava njegovim mladikam!“

„Ali razumete?“ vpraša starosta. „To je že tretji.“

„Naj Bog pomnoži leta Janu Kazimiru!“ odvrne Kmitic.

„Karol, knez Sudermanije, je oven, kajti kakor vodi oven čredo, tako je on zapeljal Švede h krivici. Ta se je upiral pravici.“

„To je že četrti.“ omeni vmes starosta.

„Peti je Gustav Adolf“ je čitala gospodična „ubiti oven, toda ne brez madeža; njegova kri je bila vzrok raznega trpljenja in nezgod.“

„Tako, to je Gustav Adolf,“ reče starosta. „Kristina ni omenjena, ker so tu naštetih samo možje. Čitaj sedaj, hčerka, konec, kateri dobro osvetljuje sedanje čase.“

„Sedaj ti pokažem šestega“ je nadaljevala gospodična; „ta poslednji je vznemiril morje, suho zemljo in ljudi. Ako urno ne doseže svojega namena, pa se približa dan moje sodbe in zgodi

se, kakor je pisano: sladnost sejejo, želi pa bodo trpljenje. Jaz ne obiščem samo tega kraljestva, marveč tudi druga mesta, ker so poklicala lačnega, kateri požre njih izobilje. Ne bo manjkalo notranjega zla in nezdod bode dovolj čez glavo. Vladali bodo bedaki, razumniki in starci pa ne dvignejo svojih glav. Čast in pravica propadeta, in to bo trajalo dotlej, dokler ne pride nekdo iz njih ter potolaži mojo jezo, ki ne bo štedil svoje duše radi resnice.“

„Tu imate sedaj,“ reče starosta.

„Vse se tako vrši, da bi le samo slepec mogel še dvomiti,“ omeni Kmitic.

„Za to tudi Švedje ne morejo biti premagani,“ reče starosta.

„Dokler ne pride on, ki ne bo štedil svoje duše radi resnice!“ zakliče Kmitic. „Prerokovanje še dopušča upanje. Torej ne sodba, marveč rešitev nas čaka!“

„Saj tudi Sodomi in Gomori bi bilo prizanešeno, ko bi se bilo našlo v njima deset pravičnih,“ odvrne starosta, „toda še toliko se jih ni našlo. Isto tako se ne najde, ki bi ne štedil duše radi ljubezni resnice in — ura sodbe odbije.“

„To ni mogoče, gospod starosta, to ni mogoče!“ zakliče Kmitic.

Predno je utegnil odgovoriti starosta, se odpro vrata in v sobo stopi že ne več mlad človek v oklepu in s puško v roki.

„Gospod Ščebricki?“ vpraša starosta.

„Dà,“ odvrne prišlec. „Slišal sem, da so vas oblegli lopovi in pritekel sem vam z družino na pomoč.“

„Brez božje volje človeku niti las ne pade z glave,“ odvrne starec. „Ta vitez me je že rešil iz stiske... A vi, odkod pridete?“

„Iz Sohačeva.“

„Kaj ste čuli novega?“

„Vedno slabše je, kar je novega, gospod starosta. Nova nesreča...“

„Kaj se je pripetilo?“

„Vojvodstva krakovsko, sandomersko, rusko, ljubeljsko, belzko, volinjsko in kijevsko so se podala Karolu Gustavu. Dogovor so že podpisali poslanci in kralj Karol.“

Starosta jame kimati z glavo; konečno se obrne h Kmiticu:

„Vidite?“ reče, „a vi pa si še mislite, da se najde oni, ki ne bo štedil svoje duše radi ljubezni resnice?“

„O, groza, groza!“ zakliče Kmitic ter si jame puliti lase z glave.

„Pravijo, da ono perišče ljudij“ — nadaljuje Ščebricki „ki se nahaja pri hetmanu Potockim, že odreka svojemu poveljniku pokorščino ter hoče prestopiti k Švedom. Hetman, kateremu gre za življenje, mora storiti to, kar zahtevamo.“

„Sladnost sejejo, želi pa bodo trpljenje,“ odvrne starosta. „Kdor se hoče pokoriti za grehe, temu je še čas!“

Toda Kmitic že ni mogel poslušati dalje prerokovanj, niti novic. Hotel je čim čim najprej zasesti konja ter si ohladiti glavo na vrtu. Vstane torej ter se jame poslavljal od staroste.

„Kam se vam tako mudi?“ vpraša ga starec.

„V Čenstohov, ker sem velik grešnik.“

„V takem slučaju vas ne zadržujem, dasi bi vas zelo rad pogostil; temu se tudi zelo mudi, ker sodnji dan že ni več daleč.“

Kmitic odide in za njim tudi gospodična, ki je hotela mesto očeta spremiti odhajajočega, ker so staremu že odpovedale noge službo.

„Ostanite zdravi, gospodična,“ reče Kmitic. „Želim vam vse najboljše na svetu.“

„Ako ste mi, gospod, naklonjeni,“ odvrne deva, „pa mi učinite še eno uslugo. Vi ste namenjeni v Čenstohov... tukaj imate zlatnik... Dajte ga duhovniku za sveto mašo v kapelici.“

„V kak namen?“ vpraša Kmitic.

Prerokinja pobesi oči, žalost pokrije njeno lice, ob enem pa se ji prikaže rdečica.

„Za zdravje Andreja, da bi ga Bog odvrnil z njegove pregrešne poti,“ reče s tihim glasom.

Kmitic odskoči za par korakov, izbulji oči ter vsled osupnenja ne izpregovori za nekaj časa.

„Za rane Kristusove!“ zakliče naposled. „Kje pa sem? Kakšna hiša je to?... Tu čujem sama prerokovanja in napovedi. Vas kličejo Alenko in za zdravje pregrešnega Andreja dajete za maše?... To ne more biti priprosto naključje, to je prst božji... to... to. Da, jaz zblaznem. V resnici zblaznem!...“

„Kaj vam je?“

Toda on jo nasilno prime za roko ter jo jame krepko stiskati.

„Prerokujte mi dalje — do konca!... Ali mu ostane Alenka zvesta, če se njen Andrej vrne s pregrešne poti?... Govorite, povejte, prej ne odidem!...“

„Kaj vam je?“

„Ali mu ostane Alenka zvesta?“ ponovi Kmitic.

„Do poslednjega zdihljeja, do smrtne ure,“ odvrne ona in debele solze se ji uderó po licu.

Ni še vsega izgovorila, kar ji pade Kmitic k nogam kakor je bil dolg in širok. Ona je hotela zbežati, toda on je ni spustil.

„Tudi jaz sem pregrešni Andrej, ki si želi nastopiti pot resnice in pokore!... Tudi jaz imam svojo ljubljeno Alenko. Naj se torej vaš Andrej srečno vrne, a meni naj ohrani moja Alenka ljubezen in zvestobo... Naj se izpolnijo vaše besede!... Vili ste mi v dušo zdravilni balzam!... Bog vam to povrni!...“

Na to vstane Kmitic, zasede konja ter odjezdi.

XI.

Besede starostove hčerke so napolnile Kmitica z veliko tolažbo in cele tri dni mu niso prešle iz glave. Po dnevu na konju, a po noči na ležišču jih je premišljeval ter se prepričal naposled, da ni moglo biti to priprosto naključje, marveč prerokba in na-

poved samega Boga, da mu ona ohrani svojo prejšnjo ljubezen in zvestobo, ako pojde on po tej poti, katero mu je pokazala Alenka.

„Ako starostova hči,“ si je mislil, „ohrani zvestobo svojemu Andreju, ki doslej še ni začel delati pokore, pa tudi zame ni še ugasnilo vse upanje, ko vendar odkritosrčno želim, da se poboljšam ter pošteno služim kralju in domovini.“

Pa tudi bridkostij se ni manjkalo Kmiticu. Imel je zares dober namen, poboljšati se, toda ali ni bilo že prepozno? Ali je še bila kaka rešilna pot, kako drugo sredstvo? Ljudovlada se je vsak dan bolj pogrezala v propast in težko je bilo zapirati oči, da ne bi gledale te strašne resnice, ker za njo ni bilo več rešitve. Kmitic si ni ničesar bolj želel nego nabrati ljudi ter začeti delo, toda kje jih dobiti? Vsak dan je videl pred seboj nove obraze, toda oni in njihov razgovor so mu jemali poslednjo nadejo.

Nekateri so prestopili z dušo in telesom k Švedom, iskajé pri njih osebnih koristij; tu so popivali, razgrajali in se veselili kakor na sedmini, utaplajoč v kozarcih in razbrzdanosti plemi-taško svojo čast. Drugi so govorili v nepojmljivi zaslepljenosti o oni moči, katero pokaže ljudovlada, ko se združi s Švedsko pod žezlom prvega bojvnika na svetu. Ti so bili naravnost gotovi in prepričani, da se mora kljanjati pred takšno zvezo ves ostali svet. — Tretji, kakor na primer starosta sohačevski, ter ljudje vrli in naklonjeni domovini, so opazovali znamenja na nebu ter videli voljo božjo v vsem, kar se je bilo zgodilo. Posledica njihovega modrovanja pa je bila ta, da ni več nadeje, ni rešitve in da se že bliža konec sveta, radi česar je bilo treba skrbeti samo za rešitev duš. Četrti pa so se skrivali po gozdih ali pa bežali za mejo.

Na tak način je torej Kmitic srečal samo razbrzdane, popačene, razjarjene, obupne in nezadovoljne ljudi.

Med tem pa je sreča Švedov neprestano naraščala. Novica, da vojaki, ki so še ostali pri hetmanu, zares grozé ter hočejo prestopiti k Švedom, se je od dne do dne potrjevala. Vest, da

se je podal gospod Konecpoljski s svojo divizijo Karolu Gustavu, se je razglasila kakor grom po vseh krajih ljudovlade ter prognala poslednjo vero iz src, kajti Konecpoljski je bil vendar zbaraški vitez. Njegov vzgled so posnemali starosta Javorski ter knez Dimitrij Višnjevecki, katerega ni zadržala niti zaslužena neumrljiva slava.

Konečno so jeli že dvomiti o gospodu maršalu Ljubomirskem. Oni, ki so ga dobro poznali, so trdili, da v njem nadkrijuje častiželjnost razum in ljubezen do domovine. Pri kralju pa je baje on vstrajal doslej le radi tega, ker so mu tu vsi dvorjani, ker so bile oči vseh obrnene nanj, ker so se mu jedni in drugi dobrikali ter mu govorili, da ima usodo domovine v svojih rokah. Toda pri pogledu na švedsko srečo je jel tudi on omahovati, umikati se nazaj ter je dajal nesrečnemu Janu Kazimiru vsak dan čutiti, da je v njegovih rokah.

Ubegli kralj je sedel s periščem svojih vojakov v Glogu, pa še tu so ga zapuščali ljudje ter odhajali k Švedom. Tako slabichi padajo ob času poskušnje, celo takšni, katerim je prvo ganutje srca pokazalo, naj hodijo po trnjevi poti poštenja. Karol Gustav jih je sprejel z odprtimi rokami, obdaroval jih ter obsipaval z obljubami, s čim je povabljal k sebi še ostale privrženice kralja Jana in tako razširjal svojo vlado. Sreča sama mu je odstranjevala izpod nog vse ovire. S poljskimi močmi je zavojeval Poljsko in zmagal jo brez boja.

Vrste vojvod, kaštelanov, kraljevih in litevskih uradnikov, cele tolpe oboroženega plemstva, polki neprekosljivih poljskih jezdecev so že stali v njegovem taboru, zroč v oči novemu gospodarju ter pripravljeni na njegov migljaj.

Ostanki kraljevih vojsk so čimdalje bolj silili v hetmana, naj se uda: „Pojdi!“ so govorili vojaki, „ter skloni svojo sivo glavo pred veličanstvom kralja Karola. — Pojdi, ker hočemo biti podložniki Švedov!“

„K Švedom ! K Švedom !“

In na tisoče sabelj se je zabliskalo v ozračju po teh besedah.

Ob enem pa je vojna še vedno razgrajala na vshodu. Hmelnicki je znovič oblegel Lvov in krdela njegovih zaveznikov, dirjajoča mimo nepremagljivega obzidja Zamostja, so se razškropila po vsem ljubljinskem vojvodstvu.

Litva je bila v rokah Švedov in Hovanskega. Radzivil je začel vojno na Podlesju. Mejni grof je odlagal ter vsak hip mogel zadati poslednji udarec umirajoči ljudovladi, sam pa se je med tem čimdalje bolj utrjeval v Prusiji.

Poslanci so hiteli od vseh strani h kralju švedskemu ter mu čestitali k srečni zmagi.

Približala se je zima, listje je padalo z drevja in tolpe vran so zapuščale lesove in letale nad mesti in vasmi.

Za Petrokovim je naletel Kmitic znovič na švedske oddelke, ki so napolnjevali vse ceste in kolovozne poti. Nekateri so korakali po vzetju Krakova k Varšavi, kajti Gustav Karol je sprejel zagotovilo udanosti od južnih in vshodnih vojvodstev, podpisal „kapitulacijo“ in samo čakal, da se mu podvržejo še oni oddelki vojsk, ki se še nahajajo pod poveljništvom Potočkega in Lanckoronskega, na kar se je bil namenil v Prusijo, kamor je tudi pošiljal naprej svoje vojake. Kmitica nihče ni oviral na poti, ker ni vzbujalo potujoče plemstvo suma; dokaj oboroženega plemstva je odšlo v Krakovo z namenom, pokloniti se novemu vladarju ter prositi ga milosti, radi tega Švedje niso nikogar popraševali po pospremnih listih ali domovnicah, kajti v bližini kralja Karola so se hoteli kazati ljubeznive ter niso hoteli nikogar nadlegovati.

Poslednjo noč pred dohodom v Čenstohovo se je nastanil Kmitic v Krušinu, toda komaj je sedel, pridejo gostje. Najprvi je prišel neki švedski oddelek, broječ kakih sto konj pod poveljništvom nekoliko častnikov in kaj resnobnega kapitana. Bil je to človek srednje starosti, dovolj čedne postave, velik, močan, širokopleč, z bistrimi očmi. Oblečen je bil po tujem kroju in vsakdo ga je smatral tujcem, ko je pa stopil v krčmo, je izpregovoril v najčistejši poljščini in vprašal Andreja, kdo je in kam gre.

Kmitic je odgovoril, da je doma iz Lohačeva, kar se je moralo gotovo čudno zdeti častniku, da se je, kot podložnik mejnega grofa, napotil tako daleč. Ko je pa izvedel naposled, da je namenjen iti s pritožbo h švedskemu kralju, ker mu označenega dolga nočejo plačati, reče častnik:

„Pri velikem oltarju je najbolje moliti in prav učinite, da ste namenjeni s pritožbo k samemu kralju. Dasi ima on na ti-soče skrbi v svoji glavi, vendar nikogar ne zapodi od sebe; zlasti do plemstva je tako ljubezniv, da vse že Švedje sami za to zavidajo.“

„Samo da bi mu le ne manjkalo denarja.“

„Karol Gustav ni vaš Jan Kazimir, ki je moral celo od židov jemati posojilo. To, kar je imel, je oddal takoj prvemu, ki ga je prosil. Sicer pa, da bi se le posrečilo podjetje, potem ne zmanjka denarja v zakladnici.“

„O kakem podjetju govorite, gospod?“

„Premalo se pozna, gospod vitez, da bi vam smel za-upati tajnosti. Toda vedite samo to, da čez teden ali dva bo zakladnica kralja švedskega tako težka, kakor je sultanova.“

„Torej mu naredi gotovo kak kemik denarja, ki ga v tem kraju ni nikjer dobiti.“

„V tem kraju? Treba je samo stegniti roko. Poguma se nam ne manjka. Najboljši dokaz temu je, da smo tukaj gospodarji.“

„Resnica! Resnica!“ odvrne Kmitic. „Mi se zelo radujemo tega gospodarstva, zlasti ako nas naučite, na kak način naj do-bimo denar...“

„Vi ste imeli to sredstvo v svojih rokah, toda vi bi bili raje poginili od gladu nego bi ondi vzeli le jeden groš.“

Kmitic bistro pogleda častnika.

„Ker so takšna mesta, po katerih si niti Tatarji ne drznejo stegniti svojih rok!“ reče.

„Preveč si domišljujete, gospod plemič,“ odvrne častnik.

„Pomnite samo, da ne greste po denar k Tatarjem, marveč k Švedom.“

Daljši razgovor je pretrgal prihod novega oddelka. Častnik ga je bržkone že pričakoval, ker je urno šel iz krčme. Kmitic je tudi šel za njim ter obstal pri vežinih vratih, da bi videl, kdo prihaja.

Najprva je priropotala zaprta kočija, v katero so bili vpreženi štirje konji, obkoljena z oddelkom švedskih jezdecev, ter se ustavila pred krčmo. Častnik, ki se je razgovarjal prej s Kmiticem, skoči urno h kočiji, odpre vrata in se nizko prikloni v njej sedeči osebi.

„Bržkone je kak vojak...“ si misli Kmitic.

Med tem prinesó iz krčme svetilko. Iz kočije stopi resnoben človek, opravljen v dolg plašč do kolen, podšit z lisičjo kožu-hovino, ter v klobuku s peresi.

Častnik vzame svetilko iz rok jezdeca, pokloni se še enkrat in reče:

„Tukaj, ekscelenca!“

Kmitic se vrne urno nazaj v krčmo, ona dva gresta za njim. V sobi se častnik še enkrat prikloni ter reče:

„Imam čast predstaviti se vaši ekscelenci. Jaz sem Vejhard Vreščevič, urejevalec in zakladatelj z živežem njegovega kraljevega veličanstva, poslan vaši ekscelenci naproti.“

„Veseli me spoznati tako vrlega plemiča“ odvrne črno oblečen veljak, vrnivši mu poklon.

„Ali se hočete vaša ekscelenca ustaviti tukaj delj časa, ali odrinite koj naprej?... Njegovo kraljevo veličanstvo iskreno želi, da vas kmalu vidi.“

„Namenjen sem bil ustaviti se v Čenstohovem, da bi odpravil pobožnost“ odvrne prišlec, „toda v Velunju sem dobil naročilo, naj se požurim. Torej se napotim takoj dalje, ko si nekoliko počijem. Vi pa odpravite med tem sedanje spremstvo ter zahvalite kapitana, ki ga je vodil.“

Častnik odide, da izvrši povelje. Kmitic ga ustavi na poti.

„Kdo je to?“ ga vpraša.

„Baron Lisola, cesarski poslanec, ki pride iz Brandenburga k našemu švedskemu vladarju,“ odvrne častnik.

Po teh besedah odide, pa se kmalu vrne.

„Izvršil sem ukaz vaše ekcelence,“ reče baronu.

„Hvala lepa!“

ln z veliko dvorljivostjo pokaže Vreščeviču prostor poleg sebe.

„Veter je jel žvižgati na dvorišču,“ reče, „in dež začenja škropiti. Mogoče, da bo dolgo deževalo. Pogovoriva se torej nekoliko pred večerjo. Kaj je slišati tu novega? Čul sem, da so se malopoljska vojvodstva podala švedski milosti.“

„Tako je, ekscelenca. Njegovo veličanstvo kralj samo čaka, da se mu podajo še ostali vojaki, na to pa odide takoj v Varšavo in potem v Prusijo.“

„Ali je pa gotovo, da se podajo?“

„Poslanci vojske so že v Krakovu. Sicer pa ne morejo postopati drugače, ker drugega izhoda ni. Ako ne prestopijo k nam, pobije jih. Hmelnicki do slednjega vojaka.“

Lisola pobesi svojo razumno glavo na prsi.

„Grozne, neverjetne reči!“ reče.

Razgovarjala sta se v nemškem jeziku. Kmitic ni preslišal nobene besede.

„Vzvišenost,“ odvrne Vraščevič, „kar se je zgodilo, to se je moralo zgoditi.“

„Mogoče; težavno pa vendar je, da bi ne žalovali nad to državo, ko je propadla pred našimi očmi. Kdor ni Šved, mora to pomilovati.“

„Jaz nisem Šved, toda če tega Poljaki sami ne pomilujejo, ne čutim tudi jaz nobene naklonjenosti do njih,“ odvrne Vreščevič.

Lisola ga resno pogleda.

„Res je, da nimate švedskega imena. Kakšnega rodu ste, prosim?“

„Jaz sem Čeh.“

„Torej podložnik nemškega cesarja? To pomeni, da imava oba jednega gospodarja.“

„Jaz se nahajam v službi njegovega veličanstva kralja švedskega,“ odvrne s poklonom Vreščevič.

„V tem ni nič graje vrednega,“ odvrne Lisola, „toda takšne službe so navadno opolzle. Ker ste podložnik našega milostljivega cesarja, morate vendar-le njega, ko bi služili tudi kateremu drugemu, smatrati svojim rodnim vladarjem.“

„Tega ne zanikujem.“

„Torej vam odkritosrčno povem, da zelo pomiluje moj vladar usodo proslavljene ljudovlade in dobrodušnega njenega vladarja ter ne more z mirnim očesom pogledati na one svoje podložnike, kateri malomarno zrejo na propad te države. Povejte, kaj so vam učinili Poljaki, da ste jim tako nenaklonjeni?“

„Vzvišenost! Premnogo bi imel na to odgovoriti, toda bojim se, da zlorabim vašo potrpežljivost.“

„Spoznal sem v vas ne samo vrlega častnika, marveč tudi razumnega človeka; moja dolžnost pa je: gledati, poslušati ter poizvedovati. Govorite torej, če tudi najobširnejše, ter ne bojte se, da bi utrudili mojo potrpežljivost. Nasprotno, ako sklenete in stopite — kar vam najtoplejše želim — kedaj v cesarsko službo, najdete v meni prijatelja, ki vas opraviči, ako bi vam šteli v greh vašo sedanjo službo...“

„V takšnem slučaju vam povem vse, kar mislim. Kakor mnogo plemičev, zlasti mlajših, moram si tudi jaz iskati srečo za mejo. Radi tega sem dospel semkaj, kjer so ljudje mojemu narodu sorodni ter radi sprejemajo tujce v službo.“

„Nu, kako so vas sprejeli?“

„Dali so mi solovarnico v oskrbovanje. Tako sem našel pot do kruha, do ljudij in do samega kralja. Sedaj služim Švedom, toda ko bi me kdo smatral nehvaležnikom, moral bi jaz to naravnost zanikati.“

„A to čemu?“

„Na kak način je mogoče zahtevati od mene več nego od Poljakov samih? Kje so dandanes Poljaki? Kje so senatorji tega kraljestva, knezi, velikaši, plemstvo, vitezi, ako ne v švedskem taboru? Kdo drugi, ako ne oni, morajo prvi vedeti, kaj imajo učiniti, kje je rešitev in kje pogin domovine? Jaz grem za njimi; torej kdo se me drzne imenovati nehvaležnika? Čemu bi jaz, tujec, moral biti zvesteji poljskemu kralju in ljudovladi nego oni sami? Čemu bi jaz imel prezirati to službo, v katero me sami vabijo?“

Lisola ne odgovori ničesar, marveč se samo globoko zamisli. Zdelo se je, da posluša žvižganje vetra in šum jesenskega dežja, ki je začel škropiti po oknih.

„Nadaljujte,“ reče naposled. „Resnica, posebne reči mi pravite.“

„Jaz iščem sreče tam, kjer jo morem najti,“ reče Vreščevič; „da ta narod gine, radi tega se nimate bolj brigati zanj nego on sam. Sicer pa bi mi moja skrb tudi nič ne pomagala, ker ta narod mora poginiti,“

„A to čemu?“

„Najprej radi tega, ker to sami hočejo; drugič pa, ker to tudi zaslužijo. Vzvišenost! ali je mar še na svetu kateri drugi kraj, kjer bi se dalo najti toliko nereda in svojeglavnosti?... Kakšna je tukaj vlada? Kralj ne vlada, ker mu ne dovolijo. Zbori tudi ne vladajo, ker se le lasajo na njih... A čemu nimajo vojakov? Radi tega ne, ker nočejo plačevati davkov; tu ni pokorščine, ker pokorščina nasprotuje prostosti, ni pravice, ker jo tepta vsak, kdor je močnejši; ni zvestobe v tem narodu, ker so vsi zapustili svojega vladarja, ni ljubezni do domovine, ker so jo oddali Švedom za obljubo, da jim dovolijo živeti naprej, kakor so živeli doslej... Kje drugje bi se moglo najti kaj podobnega? Kateri narod na svetu bi pomagal sovražniku zavojevati svojo lastno zemljo, ali zapustil kralja, ne za njegovo tiranstvo, ne za zlo, katero je učinil, marveč samo radi tega, ker je prišel drug močnejši? Kje so takšni ljudje, ki bi ljubili samo za-

sebnе stvari, javne pa teptali z nogami? Kaj torej imajo vrlega na sebi? Naj mi kdo imenuje vsaj jedno čednost. Razun vrle konjice nimajo ničesar. Tako so tudi Numidje sloveli kot dobri jezdeci in Galeji, kakor vemo iz zgodovine, ponašali so se s svojimi dirkarji, a kje pa so oni sedaj? Poginili so, kakor morajo tudi ti poginiti. Kdor hoče rešiti ljudovlado, zapravlja le po nepotrebnem dragi čas, ker oni sami se nočejo rešiti. Samo lenobni, svojeglavni, zlobni in podkupljivi ljudje prebivajo v tej deželi.“

Poslednje besede je izgovoril Vreščević z izbruhom sovraštva, katero je bilo zelo čudno pri tujcu, ki je našel kruh med narodom; toda Lisola se temu ni čudil. Vrli diplomat je poznal svet in ljudi; vedel je, da kdor noče plačati s srcem svojemu dobrotniku, še marljivejše išče na njem pomanjkljivosti, da ž njimi zakrije lastno nehvaležnost. Sicer pa je nemara celo pritrjeval Vreščeviću, radi česar mu tudi ni ugovarjal.

„Ali ste katoličan?“ vpraša ga iznenadoma.

„Dà, vzvišenost,“ odgovori zbeگان.

„Čul sem v Velunju, da so tudi takšni, ki nagovarjajo kralju Karolu, naj zasede jasnogorski samostan... Ali je to res?“

„Vzvišenost! Samostan stoji blizu šlezke meje in Jan Kazimir lahko dobi od ondot zdatno pomoč. Da to zaprečimo, moramo tudi to dobiti v svoje roke... Jaz sem prvi opozoril kralja na to in radi tega mi je kralj zaupal ta posel.“

Vreščević nakrat umolkne, pogledal Kmitica, ki je sedel v drugem kotu sobane, stopi k njemu ter ga vpraša:

„Gospod plemič, ali znate nemški?“

„Niti besede,“ odvrne Kmitic.

„Škoda, kajti hotela sva vas povabiti v družbo.“

Po teh besedah se obrne k Lisoli ter reče.

„Ta-le tukaj je tuj plemič, ki pa ne razume nemški, torej lahko govoriva, kar hočeva.“

„Jaz nimam nikakoršnih tajnostij,“ odvrne Lisola. „Ker pa sem tudi jaz katoličan, torej nočem, da bi se temu svetemu mestu

zgodila kaka krivica. Ker pa sem prepričan, da je tudi naš najjasnejši vladar teh mislij, ga nameravam prositi, naj prizanese menihom. Prosim vas torej: ne požuriti se, dokler ne dobite novih naročil.“

„Jaz že imam tajne instrukcije v tej zadevi, radi česar ne maram tega skrivati pred vami, ker hočem zvesto služiti svojemu vladarju. Lahko pa vas pomirim, da ne grozi svetišču nobena nevarnost. Jaz sem katoličan,“

Lisola se nasmeje, in ker je hotel izvedeti vso resnico, vpraša šaljivo:

„Toda menihom hočete prebrskati njihovo zakladnico? Brez tega gotovo ne bo! Kaj?“

„To je lahko mogoče,“ odvrne Vreščevič. „Presveta Devica ne potrebuje rumenjakov, ki ležé v priorjevi škrinji. Ako plačujejo davek drugi ljudje, naj ga plačajo tudi menihi.“

„A kaj, če se bodo branili?“

Vreščevic se nasmeje.

„V tem kraju se nihče ne bo branil ter se tudi ne more. Bil je čas za to, toda sedaj je — prepozno.“

„Dà, prepozno,“ pónovi Lisola.

S tem se je končal razgovor. Po večerji oba odideta in Kmitic je ostal sam. Bila je to najhujša noč izmed vseh, katere je prebil po svojem odhodu iz Kejdanov.

Poslušal je besede Vejharda Vreščeviča in se moral z vsemi močmi premagovati, da ni zakričal: lažeš pes! ter planil s sabljo nadenj. A da tega ni učinil, ga oviralo je samo to, ker je priznaval resnico tujčeve izpovedi, ki ga je palila kakor ogenj.

„Kaj bi mu mogel reči?“ je dejal sam sebi. „Kakšne dokaze navesti? Govoril je čisto resnico!... Pa tudi oni cesarski politik je priznal, da je že prepozno za obrambo.“

Kmitica je zadela nemara najhuje beseda „prepozno“ radi tega, ker je bila ona usodepolna ne samo za domovino, marveč tudi radi njegove zasebne sreče. Med tem je on že dovolj izkušal to muko; zmanjkalo mu je moči, ker po več tednov že ni

slišal nič drugega nego to, da je že vsega konec, da je prepozno. Noben žarek upanja mu ni zabliskal v duši.

Potoval je neprestano dalje in se toliko požuril, da je potoval po dnevu in po noči, da bi ušel tem napovedim in vedeževanju, da bi našel naposled človeka, ki bi mu vlil v dušo vsaj kapljico tolažbe. Med tem pa je našel čimdalje večje pojemanje močij, čimdalje večji obup. Vreščevićeve besede so prenapolnile naposled ta kelih bridkosti; njegove besede so mu pokazale jasno to, da niso zakrivili toliko Švedje, „septentrijotje“ in Kozaki pogina domovine, marveč narod sam.

„Samo bebeci, lenuhi in izdajice prebivajo v tej deželi,“ je ponavljal za Vreščevičem. „Kralja ne ubogajo, na zborih se lasajo, davkov ne plačujejo ter sami pomagajo sovražniku k zmagi. Oni morajo poginiti.“

„Za Boga! Ko bi mu bil mogel zavrniti vsaj jedno trditev. Ali res razun jezdecev ni nič dobrega, ni nobene čednosti, marveč samo zlô?“

Kmitic je iskal v svoji duši odgovora. Tako je bil že utrujen od potovanja in premišljevanja, da se mu je jelo kar vrteti v glavi. Zdelo se mu je, da je bolan; v možganih je čutil čimdalje večjo zmedenost. Pred očmi so mu mrgoleli znani in neznaní obrazi, katere je poznal in srečal na poti.

Oni ljudje so se pomenkovali kakor na zborovanju, pre-rokovali in vedeževali ter ugibali o Alenki. Ona je pričakovala rešitve od Kmitica, toda Vreščevič ga je držal za rame in zroč mu v oči ponavljal: „Prepozno, prepozno! Kar je švedskega, ostane švedsko!“ Bogoslav Radzivil pa se je smejal ter pritrdjeval Vreščeviču. Naposled so jeli vsi kričati: „Prepozno, prepozno, prepozno!“ pograbili so Alenko in izginili nekje ž njo v temi.

Kmiticu se je zdelo, da sta Alenka in domovina eno in isto, da je obe izgubil ter prostovoljno oddal Švedom.

Takrat se ga je polastila taka žalost, da se je vzbudil in gledal z začudenimi očmi okrog sebe, ali pa poslušal piš vetra,

ki je žvižgal v dimniku, po steni in strehi z raznimi glasovi ter sviral skozi špranje kakor na orgljah.

Tako je sanjaril Kmitic vso noč. V trenutkih, ko se je zavedel, si je mislil, da gotovo še zbolí, in že je hotel pozvati Soroko, naj pride ter mu pušča kri.

Med tem se je začelo svitati. Kmitic skoči pokoncu ter gre vèn pred krčmo. Jutranja zarja je napovedovala jasen dan, četudi so se oblaki zbirali v skupinah na zapadu, toda nebo je bilo čisto na vshodu, kjer so še tu pa tam lesketale zvezde. Kmitic zbudi ljudi, obleče praznjo obleko, ker je bila nedelja, in vsi odrinejo.

Po prečuti noči je bil Kmitic utrujen na duši in na telesu. Niti sveže jesensko jutro ni moglo pregnati njegove otožnosti. Nadeja je zgorela v njem do tal ter ugasnila kakor svetilnica, v kateri je zmanjkalo olja. Kaj mu prinese ta dan? Ničesar! Isto žalost, isti obup in isto breme na duši!

Jezdil je torej molče, uprl svoj pogled v nekak bliščeč predmet. Konji so prskali v lepem vremenu, ljudje pa so prepevali z zaspanimi glasovi jutranjo pesem.

Med tem se je povsem zdanilo. Nebo se je pokrilo z rdečo in zlato zarjo in ona točka na obzorju se je jela tako bliščati, da je jemalo kar pogled očem. Ljudje so nehali peti, kajti vsi so zrlí proti oni strani.

„Ali je to čudež, ali kaj?“ reče naposled Soroka. „Dasi je tam zapad, vendar se zdí, kakor bi tam vshajalo solnce.“

Resnica, ona svetloba je kar rastla pred očmi, da se je zdelo, kakor bi bil kdo obesil nad zemljo velikansko zvezdo, ki je sipala naokrog svoje žarke.

Kmitic in njegovi ljudje so ogledovali začudeno ono prikazen in niso vedeli, kaj imajo pred seboj. Med tem dospe od Krušine kmet z vozom. Kmitic ga pogleda ter vidi, da nese kmet kučmo v roki ter moli, zroč ono svetlobo.

„Povej predragi,“ vpraša ga Kmitic, „kaj se tako blišči na oni strani?“

„To je jasnogorska cerkev!“ odvrne kmet.

„Slava presveti Devici!“ zakliče Kmitic, sname kučmo in se prekriža. Tudi njegovi ljudje so isto učinili.

Po tolikih dnevih trpljenja, obupa in omahovanj čuti Kmitic nakrat, da se je zgodilo ž njim nekaj čudnega. Komaj sta mu zazveneli v ušesih besedici „jasnogorska cerkev,“ je pobegnila otožnost od njega, kakor bi jo bil zapodil z bičem.

Viteža je prevzela radost, a obenem tudi bojazen, polna časti; pri srcu je začutil olajšanje in tolažbo. Od te cerkve, ki se je lesketala v prvih solnčnih žarkih na višini, se je odbijalo upanje, kakoršnega je zaman iskal; nepremagljiva moč, ob katero se je hotel opreti. Zdelo se mu je, da se je prerodil ter začel živeti novo življenje. Oddahnil si je globoko kakor bolnik, ki se zbudi iz nezvesti in vročnice.

A kupola cerkve se je lesketala čimdalje bolj, kakor bi jo obsevala vsa solnčna svitloba. Krajina je ležala pred njenimi nogami, cerkev pa je zrla na njo z višine kakor stražnica in varuhinja.

Kmitic ni mogel dolgo odtrgati svojih očíj od te svetlobe. Dolgo se je radoval nad to prikaznijo. Njegovi ljudje so imeli resnobna lica, na katerih se je odbijal strah.

Med tem se oglasi zvon v tihem, jutranjem zraku.

„Stopite s konj!“ zapove Kmitic.

Vsi skočijo raz konj, pokleknejo kraj ceste in jamejo moliti litanije. Kmitic je molil naprej, a tovariši so mu odgovarjali.

Med molitvijo je dospelo k njim nekoliko kmetov, videli so ob cesti klečeče viteze in se jim pridružili.

Ko je bila molitev končana, je Kmitic vstal in za njim njegovi ljudje. Toda konj niso več zasedli, marveč šli peš, vodeči konje za uzdo in prepevaje.

Kmitic je korakal tako čilo, kakor bi mu bila zrastle krila. Na cestnih ovinkih se je cerkev skrivala, pa zopet prikazovala. Kadar so jo zakrili hribje, se je zdelo Kmiticu, da je tema za krila svet; ko se je pa znovič zabliskala, takrat so se vsem zjasnili obrazi.

Dolgo so šli tako. Cerkev, samostan in obkoljevajoče ga obzidje je postalo čimdalje veličastnejše in ogromnejše. Naposled so zagledali tudi mesto in pod goro dolge vrste hiš, ki so bile videti poleg velikanske cerkve majhne kakor tičja gnezda.

Bila je nedelja. Ko se je solnce že pomaknilo na obzorje, se je prikazala na cesti množica ljudij, peš in na konjih, ki so šli v cerkev. Iz visokih stolpov so jeli doneti zvonovi večji in manjši, in napolnjevali ozračje s prijetnimi glasovi. V teh glasovih je odmevala nekaka moč, veličanstvo in mir obenem. Ta kos zemlje pri vznožju Jasne Gore ni bil nikakor podoben ostali pokrajini.

Okrog cerkvenega obzidja se je gnetla množica ljudij. Pod goro je stalo na stotine voz in kočij, razgovor ljudij se je pomešal med rezgetanje konj, privezanih k stebrom. Dalje na desno poleg glavne ceste, ki je držala na goro, je bila videti dolga vrsta šotorov, v katerih so prodajali odpustke iz voska, sveče, podobe, škapulirje. Povsod si videl vse polno ljudij.

Vrata so bila široko odprta; svobodno je lahko šel vsakdo notri ali ven, kakor se mu je poljubilo. Na obzidju pri topovih ni bilo vojakov. Svetost kraja sama je čuvala cerkev in samostan; nemara so verjeli tudi pismu Karola Gustava, ki je bilo porok varnosti svetišča.

XII.

Kmetje, plemiči, meščanje, ljudje razne starosti in spola so se plazili na kolenih od vrat trdnjave proti cerkvi ter prepevali pobožne pesmi v čast presveti Devici Čenstohovski. Svobodno je plavala ta reka ter se le časih ustavila, kadar je bila gneča prevelika. Zastave so plapolale nad njo liki mavrica. Časih so umolknile pesmi, in množica je jela moliti litanije; takrat se je razlegel grom besed po vsej obširni okolici. Ko se pa ni pelo in ne molilo, so molčale gruče, in narod se je dotikal s čelom mrzlih tal; v tem hipu je bilo čuti samo proseče glasove beračev, ki so sedeli na obeh straneh te človeške reke ter kazali ljudem

svoje hrome ude. Njih upitje se je mešalo z žvenketom drobiža, kateri so metali darežljivi ljudje v njih kositrene in lesene skle-dice. Množica pa se je pomikala zopet dalje, prepevajoča pesmi.

Čimbolj se je bližala množica cerkvenim vratom, tembolj je naraščalo njeno navdušje. Videl si roke, dvignene proti nebu, lica bleda od ganutja ali obupne molitve. Razlika med stanovi je izginila. Kmečke suknje so se pomešale s kontušami, vojaški jopiči z žoltimi vrhnjimi suknjami meščanov.

Pri cerkvenih vratih je postala gneča še večja. Ljudje tu niso tvorili več reke, marveč napravili nekak most, tako tesno zbit skupaj, da bi jim lahko hodil po glavah brez strahu, da bi moral kdaj stopiti na tla. Prsim je zmanjkalo sape, telesom prostora, toda duh, ki jih je oživiljal, je delal ljudi čvrste kakor železo. Vsakdo je molil; nihče ni mislil na kaj drugega. Vsakdo se je gnetel ter okušal na sebi težo te gneče, toda nihče ni padel, in gnan od tisočerih je čutil v sebi moč za tisočere. S to močjo je rinil naprej, vtopljen v molitev.

Kmitic je plezal s svojimi ljudmi v prvi vrsti in dospel s prvimi vred v cerkev; na to ga je ta prôd odnesel še v čudovito kapelico, kjer so padali verniki na obraz, jokali, objemali z rokami stene ter poljubovali tla. Isto je učinil tudi Kmitic, in ko si je naposled drznil dvigniti glavo, so ga pripravili občutki veselja, sreče in smrtnega strahu ob enem skoraj ob zavest.

V kapelici je bilo mračno; niti sveče, ki so gorele pred oltarjem, niso mogle pregnati tega mraku. Od sveč na oltarju se je razgrinjala zlata zarja. Dim iz kadilnice se je sprijemal v rudasto meglo; bela obleka duhovnika, ki je opravljal sveto daritev, se je svetila v vseh sedmerih barvah. Vse je bilo le na pol vidljivo, na pol zakrito, nadzemeljsko, prenapolneno s tajnostjo, molitvijo, blagoslovom, svetostjo...

Iz središča cerkve se je razlegal šum raznih človeških glasov, podoben šumu razburkanih morskih valov, med tem ko je vladala v kapelici globoka tišina, katero je dramil samo glas duhovnika, ki je bral sveto mašo.

Slika sv. Device v oltarju je bila še zakrita, torej je dušilo pričakovanje navzočim dih v prsih. Oči vseh so bile uprte v jedno točko; niti zganili se niso, kakor bi se bili že poslovili od pozemeljskega življenja liki angelji na slikah.

Petje duhovnikovo so spremljale orglje z nežnimi in sladkimi glasovi. Časih so sikali ti glasovi liki voda iz vrelca, časih pa se izpremenili v zamolkli šum vodopada ali majnikovega dežja.

Med tem je zadonel sredi enoličnega petja menihovega grom tromb, bobnov in kotlov, in strah je spreletel vsa srca. Zagrinjalo pred sliko se je odprlo na obe strani in potok svitlobe je zalil pobožne vernike. V kapelici se je razlegalo jokanje, stok in krič.

„Zdrava Marija!“ je zaklicalo plemstvo, „pokaži se nam mater!“ Kmetje pa so klicali: „Najsvetejša Devica, kraljica nebeška, kraljica angelska, reši nas ter nam pomagaj!“

In dolgo so doneli ti glasovi, pomešani s stokanjem žensk, s pritožbami nesrečnih, s prošnjami bolnih in pohabljenih. Kmitica je skoro zapustila zavest; pred njim se je pojavilo nekako tajnostno bitje, katerega nihče ne more razumeti in v čegar navzočnosti vse blede in gine kakor dim pred vetrom. Kaj vse je bil oni obup poleg tega zaupanja, katero ni moglo najti dovolj prostora v človeku? Kaj nezgoda poleg te tolažbe? Kaj švedska moč poleg takšne obrambe? Kaj človeška zloba poleg takšne zavetnice? ...

Misli njegove so nehale delovati in on se je ves izpremenil od samih čustev; pozabil je ter se niti ni več zavedal, kje se nahaja in kaj se godi ž njim ... Zdelo se mu je, da je umrl, da leti njegova duša kvišku z glasovi orgelj, da se je združila z dimom kadilnice ... Roke, ki so bile navajene sukati meč in prelivati kri, je stegal kvišku ter klečal kakor pijan, omamljen.

Med tem je končala sveta daritev. Kmitic sam ni vedel, na kak način je došel nazaj v glavno cerkev. Duhovnika že dolgo

ni slišal in ničesar ni razumel kakor človek, ki vzbujen iz sladkega snú ne vé, kedaj je bil še sanjal in kedaj se zares vzbudil.

Prve besede, katere je slišal, so bile: „Tu se napolnujejo srca z blaženstvom in se krepča duh, katerega ne premagajo Švedje, niti krivice!“

„Amen!“ je rekel v duhu Kmitic ter se jel biti ob prsi, ker se mu je zdelo, da se je hudo pregrešil, ko je sodil, da je že vse propalo in da ni od nikoder nobene nadeje.

Po končani pobožnosti je šel Kmitic iz cerkve in ustavil tu prvega meniha, katerega je srečal, ter ga prosil, naj ga nemudoma oglasi predniku v važni zadevi, ki se tiče samostana. Prednik ga je nemudoma pustil k sebi. Bil je že priletel človek, bližajoč se večeru svojega življenja. Črna gosta brada mu je obkoljevala prijazno obličje, a plave oči so zrle mirno, a presunljivo. V beli obleki je bil videti kakor svetnik.

Kmitic stopi k njemu ter mu poljubi rokav njegove halje, menih pa položi svoji roki na njegovo glavo, kakor bi ga blagoslavljal, ter ga vpraša odkod in radi česar je prišel.

„Prihajam iz Žmudske,“ odvrne Kmitic, „z namenom, služiti najsvetejši Devici, tlačeni domovini in zapuščenemu kralju, proti kateremu sem se doslej mnogo pregrešil; pri sveti izpovedi že obširnejše povem. Prosim pa, da bi, ako ne danes, tako vsaj jutri mogel priti k izpovedi, ker me priganja žalost nad grehi k temu. Ob tej priliki tudi povem svoje pravo ime, ker odganja hudobija od mene ljudi ter me lahko ovira na poti poboljšanja. Pred ljudmi se hočem imenovati Babiniča po nekem svojem posestvu, na katerem gospodari sovražnik. Vrhu tega pa vam pri našam važno novico, katero, častitljivi oče, prosim, da bi potrpežljivo poslušali, ker se tiče svetega mesta in samostana.“

„Slava in čast vašemu dobremu sklepu,“ odvrne prednik Kordecki. „Kar se izpovedi tiče, vstrežem rad takoj vaši želji in že sedaj poslužam.“

„Dolgo sem potoval,“ jame praviti Kmitic, „marsikaj sem videl in čimdalje bolj se me je polasčeval obup... Videl sem,

kako se utrjuje sovražnik, kako nas nadkriljujejo krivoverci, kako visoko dvigajo oni svojo zastavo; dà, celo katoličanje sami prestopajo k sovražniku v tabor, kateri je postal po pridobitvi dveh prestolnic predrzen ter stega sedaj svoje brezbožne roke celo po Jasni Gori.“

„Odkod imate, gospod, te novice?“ vpraša prednik.

„Nocojšnjo noč sem prenočeval v Krušinu, kamor sta dospela Vejhard Vreščevič in cesarski poslanec Lisola; poslednji je šel iz Brandenburga k švedskemu kralju.“

„Švedski kralj ne biva več v Krakovu,“ odvrne duhovnik, in zre presunljivo v oči Kmiticu; toda ta je prenesel ta pogled ter nadaljeval:

„Ni mi znano, je-li ondi ali ne... Vem samo to, da je šel Lisola k njemu, Vreščevič pa mu je prišel naproti. Oba sta se razgovarjala pred menoj po nemški, ker sta menila, da ne razumem tega jezika. Ker sem pa znal nemški že od mladih nog, sem razumel, da je Vreščevič namenjen vzeti samostan ter polastiti se zakladnice, za kar že ima dovoljenje od kralja.“

„Ali ste čuli to na lastna ušesa?“

„Tako, kakor slišim vaše besede.“

„Zgodi se volja božja!“ reče mirno duhovnik.

Kmitic se prestraši. Mislil si je, da poreče prednik k povelju švedskega kralja, da je božja volja; ker pa ni mislil na upor, reče zbeغان:

„V Pultavsku sem videl cerkev v švedskih rokah. Vojaki so kvartali v svetišču božjem... imeli pred seboj sodčke s pivom... ženske so uganjale nesramnosti z vojaki.

„Čudno zares,“ reče duhovnik in zrl neprestano naravnost v oči vitezu, „odkritosrčnost in resnica vam zreta iz očij...“

Kmitic pljune.

„Naj tukaj mrtev obležim, če je to laž, kar govorim!“ reče.

„V vsakem slučaju je važna ta novica ter vredna pomisleka. Ako dovolite, pokličem nekoliko starejših očetov in plemstva, ki nas podpira s svojimi nasveti. Ali dovolite?“

„Z veseljem ... Jaz ponovim vse to pred njimi.“

Prednik odide ter se vrne čez četrto ure v spremstvu štirih priletnih menihov.

Kmalu na to dospe gospod Rožič-Zamojski, mečnik sedradski, kaj resnoben mož; za njim gospod Okelniški, praporščak velunjski; potem gospod Peter Čarnecki, še mlad človek s surovim vojaškim licem, podoben hrastu po rasti in moči, ter še nekoliko drugega plemstva različne starosti. Duhovnik Kordecki jim predstavi Babiniča iz Žmudske ter ponovi pred njimi vse, kar mu je povedal Kmitic. Vsi so se začudili ter ga merili z očmi, ki so razodevale nezaupljivost. Ko je prednik videl, da noče nobeden izpregovoriti ž njim, se oglasi sam.

„Gospodje!“ reče. „Nikakor nisem namenjen obsojati tega viteza ter ga dolžiti laži, toda te novice, katere je prinesel, se mi zdé tako neresnične, da sem bil prisiljen povabiti vas, da ga vsi skupaj poslušamo. Dasi ima najboljšo voljo, vstreči nam, utegnil se je ta vitez le zmotiti, morda je kaj preslišal ali pa napačno razumel; mogoče so mu krivoverci nalašč to natvezili. Oni bodo namreč neizmerno zadovoljni, ako zavlada strah na tem svetem mestu, ki bo oviral pobožnost ter povzroči zbeganost med menihi.“

„Meni se zdi, da je vse zelo podobno resnici,“ odvrne oče Neškovski, najstarejši izmed navzočih.

„Najprej je treba izvedeti, če mar ta vitez sam ni krivoverec?“ omeni Peter Čarnecki.

„Katoličan sem kakor vi,“ odvrne Kmitic.

„Po mojem mnenju je treba najprej presoditi vse okoliščine te zadeve,“ seže vmes Zamojski.

„Čemu jih presojevati?“ odvrne prednik. „Okoliščine so sedaj takšne, da sta Bog in sveta njegova Porodnica nalašč poslala nad tega sovražnika slepoto, da se naposled razlije mera njegovih krivic. Sicer bi si ne bil drznil stegniti svojih rok po svetišču. Kakor je znano, ni zmagal sovražnik z lastnimi močmi ljudovlado, ker so mu Poljaki sami pomagali pri tem. Dasi je

nizko padel ta narod, dasi se je pogreznil v pregrehe, vendar je tudi v tem nekaka meja, katere nihče ne more prestopiti. Ne glede na to, da je narod odstopil od svojega vladarja in domovine, vendar ni odstopil od svoje Matere Zavetnice in Kraljice. Sovražnik se nam roga ter povprašuje: katera od davnih čednostij nam je še ostala? Jaz pa mu odgovorim: vse je sicer izginilo, toda vera je še ostala in češčenje najsvetejše Device, na katerem temelju se da tudi drugo dalje zidati. Čutim pa, ko bi le jedna švedska kroglja oplazila to obzidje, pa bi se tudi najtrdovratnejši obrnili od Švedov, iz prijateljev postali njihovi sovražniki ter dvignili nad nje svoje meče. In Švedje to razumejo tako dobro kakor mi. Ako Bog, kakor sem že omenil, ni nalašč poslal na nje slepoto, se oni nikdar ne drznejo dvigniti svojih rok na Jasno Goro, kajti že isti dan bi se zavrtilo kolo njihove sreče ter se pričelo naše spokorjenje.“

Kmitic je poslušal zamišljen duhovnikove besede, ki so mu služile v odgovor na to, kar je prišlo zoper narod poljski iz ust Vreščeviča. Čez nekaj časa je dejal naposled:

„Čemu, častitljivi oče, ne bi mi verjeli, da je Bog udaril sovražnika s slepoto? Treba je samo pomisliti na njih lakomnost po tujem blagu, na njih nadutost. Poglejte samo na neznosljivi pritisk in davke, katere nakladajo celo duhovnikom, pa lahko spoznate, da se ne zbojé niti tega drzega prestopka.“

Kordecki ni odgovoril. Obrnil se je k navzočim in dejal:

„Gospod Babinič je pripovedoval, da je videl poslanca Lisolo, potujočega k švedskemu kralju. Kako pa je to mogoče, ko imam pa zanesljive novice, da kralja ni več v Krakovu, niti v Mali Poljski, ker je takoj po vzetju Krakova odšel v Varšavo.“

„Ni mogoče!“ odvrne Kmitic; „najboljši dokaz temu je njegovo čakanje, da se mu podajo vojaki, nahajajoči se pod poveljništvom Potockega.“

„Te vojake sprejema v kraljevem imenu general Duglas,“ odvrne duhovnik, „tako mi poročajo iz Krakova.“

Kmitic je umolknil, ker ni vedel odgovora.

„Dopuščam pa,“ nadaljuje duhovnik, „da švedski kralj ni hotel videti cesarskega poslanca ter je nalašč pred njim odnesel pete. Saj Karol Gustav rad naredi tako: naglo priti, naglo oditi, naj se tudi jezi cesarsko veličanstvo. Radi tega rad verjamem, da je odšel, kakor da bi za poslanca niti ne vedel. Manj čudno pa se mi zdi, da mu je bil poslal naproti Vreščeviča; mislim si, da v tem tiči perfrigana politika. Nikakor pa ne morem verjeti, da bi bil Vreščevič takoj odkril svoj namen baronu Lisoli, katoličanu ter zvestemu privržencu kralja in ljudovlade.“

„To je nemogoče“ reče oče Neškovski.

„Tudi meni ne more to v glavo,“ dodá mečnik seradski.

„Vreščevič je sam katoličan in naš dobrotnik,“ omeni drugi pater.

„A ta vitez pravi, da je slišal to na lastna ušesa?“ vpraša osorno Peter Čarnecki.

„Vrhu tega, gospodje,“ reče prednik, „imam jaz pismo od samega kralja Karola, s katerim se proglašá naš samostan svoboden pred zajetjem.“

„Priznati je treba,“ reče resno gospod Zamojski, „da nasprotujejo te novice druga drugi. Sicer pa, kakšen dobiček bi imeli Švedje, ko bi jeli napadati Čenstohov? Kralja ni tukaj, torej Lisola ni mogel iti k njemu, kakor tudi mu ni mogel Vreščevič zaupati svoje tajnosti, ker on ni krivoverec, marveč katoličan, ne sovražnik samostana, marveč njegov dobrotnik... Ko bi ga tudi sam satan zapeljal k napadu, ne smel bi ravnati zoper kraljevo povelje in pismo.“

Po teh besedah se obrne h Kmiticu.

„Povejte, gospod, prosim, iz kakega namena hočete ostrašiti svete očete in nas vse tu navzoče?“

Kmitic je stal kakor obtoženec pred sodiščem. Od jedne strani se ga je polaščeval obup, da pade, če mu ne verjamejo, samostan v plen sovražniku; z druge strani pa ga je bilo sram, ker je sam videl, da govoré vse okoliščine proti njegovim novicam ter ga navzoči lahko proglasijo lažnjivcem. Pri misli na

vse to se je v njem vnela jeza ter vzbujala v njem prirojene nagone; skratka, postal je nekdanji Kmitic. Oborožil se je s potrpežljivostjo, ukrotil se, da je končno zares potlačil svojo jezo. „Naj bo to za moje grehe,“ je ponavljal sam sebi ter dejal naposled glasno:

„Kar sem slišal, to ponovim še enkrat: Vejhard Vreščević je namenjen napasti samostan. Kedaj se to zgodi, ne vem, mislim si pa, da zelo kmalu... Jaz vas svarim, a vi sami boste odgovorni za to, ako me ne ubogate!...“

„Počasi, gospod plemič, počasi!“ reče Čarnecki s povdarkom. Ne vjedajte se! — Dovolite mi, nadaljuje in se obrne k menihom, „da stavim nekatera vprašanja temu prišlecu...“

„Vi nimate pravice me žaliti,“ zakriči Kmitic.

„Tega niti ne mislim,“ odvrne hladnokrvno Čarnecki. „Toda ker pojde tu za samostan in za svetišče svete božje Porodnice, morate odložiti vsaj za nekaj časa vsako razžaljenje... Bodite zagotovljeni, da vas najdem povsod. Vi ste nam prinesli takšne novice, katere mi nismo dolžni verjeti, in ako nam ne odgovorite odkritosrčno, pa si mislimo, da lažete in nas strašite.“

„Prav, le vprašajte,“ odvrne Kmitic ter stisne zobe.

„Rekli ste, da pridete iz Žmudske?“

„Dà!“

„In dospeli ste semkaj radi tega, da bi se izognili službi Švedom in Radzivilu?“

„Tako je.“

„A vendar so tam takšni, ki stojе zvesto pri domovini; so tam vojaki, ki so odrekli pokorščino Radzivilu... Tam je gospod Sapieha... Čemu se niste napotili k njemu?“

„To je moja stvar!“

„Aha, vaša stvar! V takem slučaju mi nemara odgovorite na drugo vprašanje?“

Kmiticu so se roke tresle; oči so se mu uprle v težak mendeni zvonček, stoječ na mizi, odkoder so se zopet obrnile za

vprašajočim. Mikalo ga je na vso moč, da bi pograbil oni zvonček ter ga vrgel Čarneckemu v glavo. Nekdanji Kmitic se je čimdalje bolj povzdigoval nad pobožnim in skesanim Babiničem. Pa se je še premagal ter odvrnil hladnokrvno:

„Vprašajte!“

„Če ste iz Žmudske, vam mora biti torej znano, kaj se godi na dvoru izdajice. Imenujte nam imena onih, ki so bili vzrok pogube domovine, imena polkovnikov, ki se nahajajo pri Radzivilu.“

Kmitic obledi kakor platno, vsekako pa imenuje nekoliko imen.

„Moj dober prijatelj mi je pripovedoval še o nekem človeku,“ nadaljuje Čarnecki, „ki si je zaslužil naslov nadlopova... Ali niste ničesar čuli o njem?“

„Ničesar.“

„Kako?... Ničesar niste čuli o onem polkovniku, ki je nalik Kajnu prelival bratovsko kri?... Ali res niste čuli kaj o Kmiticu?“

„Častiti oče!“ zakriči nakrat Kmitic, trepetajoč kakor mrzličen. „Izprašujte me vi in vse prenesem... Toda za Boga živega, ne dovolite temu plemiču, da bi me dalje mučil...“

„Dajte mu mir!“ reče duhovnik Kordecki in se obrne k Petru Čarneckemu. „Kaj je nam mar oni plemič?“

„Samo jedno vprašanje še imam,“ reče mečnik seradski. Obrnil se h Kmiticu in vpraša:

„Bržkone niste pričakovali, da ne bomo verjeli vašim novicam?“

„Kakor je Bog v nebesih... nisem pričakoval,“ odvrne Kmitic.

„Kakšne nagrade pričakujete za nje?“

Mesto da bi odgovoril, zagradi Andrej z obema rokama v majhno usnjato vrečico, ki mu je visela pri pasu, ter izvleče iz nje dve pesti biserov in drugih dragocenih kamnov.

„Evo,“ reče s tresočim se glasom, „to je dokaz, da nisem prišel po denar. Vse, kar vidite tukaj, sem strgal raz bojarskih

klobukov... Tukaj sem!... Povejte sedaj, ali mar potrebujem nagrade?... Hotel sem to darovati v cerkvi najsvetejše Device... toda le po izpovedi... s čistim srcem!... Evo jih, vzemite jih... Recite sedaj, ali mar potrebujem nagrade?... Imam še kaj več... Da bi vas!“

Vsi so umolknili pri pogledu na množico dragotin, katere je razsul po mizi in katerih je še več ostalo v vrečici. Vsakdo si je nehoté zadal vprašanje: Kakšen vzrok bi moral imeti ta človek, da bi si izmišljal laži, če mu pa ni mar za nagrado?

Čarnecki je umolknil, kajti človek je že takšen, da ga prevzame prikazen tuje moči in bogastva. Naposled je izginil celo njegov sum. Kako bi namreč mogel dopuščati, da bi tak velik gospod, ki ima polno vrečico biserov, hotel strašiti menihe radi dobička?

Navzoči so pogledovali drug drugega; Kmitic pa je med tem stal s pokoncu dvigneno glavo, podoben razdraženemu medvedu, z iskrečimi očmi in rdečico na licu. Še sveži obrunek rane na licu mu je zasanel in strašen je bil videti gospod Babinič, preteč z groznim pogledom Čarneckemu, proti kateremu se je obračala njegova jeza.

„Skozi vašo jezo sili na dan resnica,“ reče duhovnik Kordecki. „Te dragocenosti pa le spravite, ker najsvetejša Devica ne mara sprejeti darú, katerega ji izročate bodisi tudi v pravični jezi. Sicer pa, kakor sem rekel, se stvar ne tiče vas, marveč onih novic, ki so nas navdale s strahom in grozo. Bog sam ve, ali ne tiči v tem kako nespোরazumljenje, ali pa pomota, ker sami razvidite, da se ne vjema z resnico to, kar pravite. Kaj naj torej izženemo pobožne vernike, prikrajšamo čast najsvetejši Devici ter imamo vrata noč in dan zaprta?“

„Imejte vrata zaprta, za Boga! imejte zaprta!“ zakriči Kmitic ter si od obupa drgne roke.

V njegovem glasu je bilo toliko resnice in pravega obupa, da so navzoči nehoté strepetali, kakor bi bila nevarnost že pred durmi.

„Saj itak marljivo opazujemo okolico,“ odvrne Zamojski, „ter popravljamo obzidje. Po dnevu že smemo spuščati ljudi v cerkev, toda treba nam je biti previdnim, bodisi tudi radi tega, da je Karol odpotoval ter Wittenberg z železno roko vlada v Krakovu in stiska duhovščino enako z ostalimi meščani.“

„Dasi ne verjamem, da bi nas napadli Švedje, vendar nimam ničesar zoper previdnost,“ omeni Čarnecki.

„Jaz pa hočem poslati poslanca k Vreščeviču,“ reče prednik, „vprašat ga, ali kraljevo pismo res nima več veljave.“

Kmitic se oddahne.

„Hvala Bogu! hvala Bogu!“ zakliče.

„Gospod vitez,“ mu reče duhovnik Kordecki, „naj vam Bog povrne, da ste nam prinesli te novice. Ako ste nas svarili z dobrim namenom, ovekoveči se vaše ime v zgodovini naše domovine; nikakor pa se ne čudite, da smo sprejeli to vaše svarilo z nezaupnostjo, ker smo tukaj že nekolikokrat čuli različna strašila. Nekateri delajo to vsled sovraštva do vere, da bi ovirali čast najsvetejši Devici; drugi iz lakomnosti, ker si hočejo s tem kaj pridobiti; tretji radi tega, da se skažejo s takšno novico pred ljudmi. Našli so se tudi takšni, katere so vodili za nos, kakor se bojimo, da so tudi vas vodili. Sovražnik človeštva ne spi ter se trudi na vso moč, da bi oviral pobožnost ter ne pustil semkaj vernikov, kajti peklenščka ne stori ničesar toliko obupnega nego pogled na češčenje Nje, ki je strla kači glavo... Toda sedaj je čas za večernice... Priporočimo se Njenemu svetemu varstvu, na to pa pojdemo mirno spat... Kje naj bi bili bolj varni kot pod Njenim krilom?“

Vsi se razidejo. Po večernicah je prednik šel sam izpovedovat Kmitica; izpovedoval ga je dolgo, da se je med tem cerkev izpraznila. Na to mu je naročil: ležati na obrazu pred zaprtimi vrati kapelice, in on je ležal do polnoči.

Vrnil se je o polnoči v celico, vzbudil Soroko ter mu naročil, naj ga biča, da so se mu rame in pleča polila s krvjo.

XIII.

Naslednje jutro je zavládalo v samostanu nenavadno gibanje. Dasi so bila vrata odprta ter so ljudje kakor po navadi hodili ven in noter v svetišče, vendar se je naročilo, ko je bila pobožnost končana, vsem romarjem, naj zapuste samostansko obzidje. Sam prednik je ogledoval v navzočnosti mečnika seradskega in Petra Čarneckega obzidje in škarpe od znotraj in zunaj. Pokazalo se je, da bo treba tu pa tam kaj popraviti; kovači so dobili naročilo, naj pripravijo kaveljev, sulic in kos, nataknjenih na dolge droge. In ker je bilo vsem znano, da je takega orožja vse polno v samostanu, zato so jeli govoriti po vsem mestu, da kmalu pričakuje samostan napada. Nova naročila radi utrdbe obzidja pa so še potrjevala te novice.

Na večer je že kakih dve sto ljudij imelo opraviti pri obzidju. Dvanajst težkih topov, katere je poslal Varšicki še pred oblegovanjem Krakova; so naložili na nova stojala ter jih naravnali, kakor treba.

Iz obokanih shramb so nosili menihi in fantje kroglje, katere so skladali na kupe pri topovih; pritrkljali so na dan sodčke s smodnikom, razvezali snopove pušk ter jih razdelili med posadko. Na stolpih in oglih so stale straže, ki so čuvalle podnevi in ponoči pozorno. Vrh tega so še poslali ljudi po okolici na poizvedovanje: k Pristajni, Klobucku, Krepici, Krušini in Mostovu. V zaloge in skladišča za hrano v samostanu so dovažali nove tovore iz mesta Čenstohovke in drugih vasij, pripadajočih samostanu. Sluh o teh pripravah se je raznesel po bliskovo po vsej okolici. Meščanje in kmetje so se jeli zbirati in posvetovati. Nihče pa ni hotel verjeti, da bi si drznil kak sovražnik stegniti svoje roke na Jasno Goro.

Nekateri so trdili, da zasedejo Švedje samo mesto Čenstohovo; pa že tega je bilo dovolj, da so se razburili duhovi, zlasti ker so omenjali nekateri, da so Švedje vendar-le krivoverci, katerih ničesar ne vzdrži pred nasiljem, kakoršno so menili učiniti

nad častilci najsvetejše Device. Radi takšnih različnih novic so mnogi omahovali in niso vedeli, naj se jim verjame ali ne. Nekateri so vili roke ter pričakovali nebeških prikaznij, kot znamenja kazni božje; drugi so pobesili v nemem molčanju glave; tretje pa je grabila strašanska jeza, da so kar besneli ter stiskali v jezni onemoglosti pesti. Človeška domišljija je rastla ter se razvijala; vsak dan so dohajale odurnejše novice, po katerih se je narod nemirno oziral, zbiral se v tolpe ter se vrtil na enem mestu nalik mravljam, ako jim kdo razdere mravljišče.

Popoludne so dospele tolpe meščanov in kmetov z ženami in otroci k samostanskemu obzidju. Vsi so jokali, stokali in klicali presveto Devico na pomoč. Pred solnčnim zapadom je stopil k njim duhovnik Kordecki ter jih vprašal:

„Ljudje, kaj hočete tukaj?“

„Hočemo iti v samostan ter braniti presveto Devico!“ so klicali možje ter mahali po zraku s cepci, vilami in drugim kmečkim orožjem.

„Hočemo videti presveto Devico zadnjikrat!“ ječale so ženske.

Duhovnik Kordecki stopi na odkrhneno skalo ter reče: „Vrata peklenska nikdar ne premagajo močij nebeških. Pomirite se in upajte, moji otroci! Noga krivoverca ne stopi na to sveto obzidje, za katerim se nikdar ne bodo šopirili privrženci Lutra. Ne vem še gotovo, ali res dospe sem predrzni sovražnik, to pa vem, da če pride, bo moral zapustiti osramočen ta kraj, kajti njegova moč se tu zlomi, jeza razprši in sreča se mu tu izneveri. Zaupajte! Niste še videli poslednjokrat to našo Zavetnico, marveč jo zagledate še v večji slavi, zagledate nove čudeže. Obrišite si solze ter utrdite se v veri, kajti zagotavljam vas, da niti Šved niti drug sovražnik se ne dotakne s svojimi rokami svetišča Gospodovega. Tema ne pogasi svetlobe, kakor ta noč, ki se bliža, ne more zabraniti, da ne bi napočilo novo jutro.

Bil je večer. Mrak je že pokrival okolico, samo kupola cerkve se je še lesketala v poslednjih solnčnih žarkih. Ko so to ljudje videli, so padli na kolena okrog obzidja in takoj so se jim srca napolnila z nadejo. Med tem je začelo zvoniti v stolpu „zdravo Marijo.“ Duhovnik Kordecki je začel moliti „Angel Gospodov“ in verniki so molili za njim. Plemstvo in vojaki na obzidju so združili ž njimi svoje glasove, in zdelo se je, da moli vsa gora, ker molitev se je razlegala na vse štiri strani sveta.

Verniki so popevali pesmi do pozne noči. Pred odhodom jih je blagoslovil Kordecki ter dejal:

„Kdor izmed vas moških je služil v vojski ter zna sukati orožje, naj pride jutri k meni v samostan.“

„Jaz sem služil pri pešcih, jaz pridem!“ so klicali številni glasovi.

Gruče so se polagoma razšle. Noč je minila mirno.

Naslednje jutro, ko so se ljudje zbudili, so radostno zaklicali: „Švedov ni!“ Toda navzlic temu so ves dan nadaljevali započeta dela.

Barantačem, ki so imeli pri vshodnih vratih razstavljene svoje šotore, je bilo naročeno, naj odnesejo svoje blago v samostan, čegar obzidje so marljivo utrjevali. Popravljali so zlasti tako zvane „ovire“, to je ozke prehode v ozidju, katere niso rabili za vrata, pač pa so dobro služili ob času izletov. Gospod Rožič-Zamojski je naročil, zadelovati jih z brunami, opeko, gnojem, da se jih ob času potrebe lahko kmalu odpre od znotraj. Ves dan pa so dovažali na vozovih živež v samostan. Dospelo je tudi nekoliko plemiških rodbin, katere je prestrašila novica o skorajšnjem prihodu sovražnika.

Proti poldnevu so se vrnili ljudje, katere so poslali prejšnji dan na poizvedovanje, toda nobeden ni videl Švedov, niti slišal kaj o njih, razun onih, ki so se nahajali v Krepici.

Ne gledé na to vendar niso opustili v samostanu priprav. Po zapovedi duhovnika Kordeckega so dospeli v samostan meščanje in kmetje, ki so znali sukati orožje. Gospod Sigismund

Mosinski, čuvaj vshodnega stolpa, jih je sprejel pod svoje poveljništvo. Zamojski je ves dan delal priprave, dajal naročila, določil vsakemu prostor in delo v slučaju napada, ali se je pa posvetoval z menihi.

Kmitic je z veseljem ogledoval te bojne priprave, vežbajoče se vojake, topove in puške, zložene v gromado ter ostalo vojaško pripravo. Sredi teh groznih strojev, sredi kretanja, priprav in bojne vročnice se je čutil veselega in srečnega! Dà, čutil se je še zadovoljnejšega radi tega, ker je opravil vesoljno izpoved čez vse svoje življenje, kakor navadno storé bolniki na smrtni postelji, ter prejel odvezo, katere se ni nadejal, ker je izpovednik spoznal njegov dober namen in trdno voljo, poboljšati se, katero pot je tudi že nastopil.

Tako se je Kmitic znebil bremena grehov, pod katerim je že skoraj padal. Pokoro je dobil težko; vsak dan je krvavel njegov hrbet pod bičem Soroke. Izpovednik mu je zaukazal, naj se vadi v pokorščini, kar je bilo tem težavnejše za Kmitica. Vrh tega mu je bilo naročeno, naj nadomeščuje svoje grehe z dobrimi deli, kar je tudi sam strastno želel. Mlada njegova duša je kar silila k temu delu; pod tem je razumel vojno in pobijanje Švedov od jutra do večera brez počitka in usmiljenja. In glej! kako lepa in mična pot k temu se odpira pred njim! Bíti Švede ne samo radi brambe domovine in kralja, kateremu je prisegel zvestobo, marveč tudi radi brambe kraljice angelske, to je bila zanj sreča, kakoršne ni zaslužil.

Kam so se izgubili časi, ko je stal na razpotju in se povpraševal: kam naj se obrne? Kje so časi, v katerih ni vedel kaj početi, ko je povsod naletel le na obup ter je začel že sam izgubljati nadeje? A med tem so se pripravljali ti ljudje, ti beli menihi ter to perišče meščanov in plemstva na obrambo, na boj za življenje in smrt. Jeden sam tak kotiček se je našel v ljudovladi in vanj je zašel gospod Kmitic, kakor bi ga tjekaj pripeljala srečna zvezda. Pri tem pa je sveto verjel v zmago, naj si bi

tudi vsa švedska moč imela obkoljiti to obzidje. Iz srca se je torej vzdigovala proti nebu molitev, veselje, hvaležnost.

Židane volje in jasnega lica je hodil po obzidju ter se oziral na vse strani in videl, da napreduje delo prav dobro. Z izkušenimi očmi je takoj spoznal iz priprav, da jih delajo izvežbani ljudje, ki se znajo pokazati, ko napoči čas dela. Občudoval je hladnokrvnost prednikovo, katerega je jel zelo spoštovati; občudoval vztrajnost mečnika seradskega ter jel celo spoštovati Čarneckega, dasi ga je bil razžalil. Poslednji ga je nasprotno surovo in po strani gledal in če ga je srečal na obzidju, mu je dejal zaničljivo:

„Švedov ni videti nikjer, gospod vitez... Ako jih ne bo, pojedjo psi vašo slavo.“

„Če bi se imela zgoditi radi tega, da ne pridejo, svetemu mestu kaka škoda, pa naj raje propade moja slava,“ mu odvrne Kmitic.

„Vi se očitvidno bojite, vohati smodnikov dim. Oj, poznamo mi takšne viteze, ki imajo podšite škornje z zajčjo kožo!“

Kmitic pobesi oči kakor gospodična.

„Raje bi držali svoj jezik,“ reče, „kaj sem vam dolžan? Pozabite razžaljenje, kakor sem je tudi jaz pozabil.“

„Imenovali ste se plemiča,“ reče strogo Čarnecki. „A povejte tudi, kdo ste?... Kakšno prednost imajo Babiniči pred Čarneckimi?... Ali je to tudi senatorski rod?“

„Čujte,“ reče veselo Kmitic, „ko bi me ne ovirala pokora, katero mi je naložil izpovednik, ko bi ne bilo onega bičanja, vsled česar mi krvavi vsak dan hrbet, takoj bi vas še drugače imenoval; samo iz strahu, da se ne pregrešim, vas pustim na miru. Kar pa se tiče vprašanja, kateri rod je boljši, pokaže koj, ko dospejo Švedje.“

„A na kakšno stopinjo nameravate dospeti... Ali si nemara domišljujete, da postanete poveljnik?“

Kmitic postane resnoben.

„Sumničili ste me, češ, da iščem dobička, sedaj pa mi že govorite o stopinji. Vedite torej, da nisem prišel semkaj, da bi tukaj dosegel odlikovanja, ker bi se kje drugje prej povspel na višjo stopinjo. Jaz ostanem preprost vojak, bodisi tudi pod vašim poveljništvom.“

„Čemu bodisi?“

„Ker se jezite na-me ter ste pripravljeni, delati mi krivico.“

„Hm! To je lepo od vaše strani; očitvidno je, da niste posebno pokorne naravi. Vi se hočete boriti?“

„To se pokaže, kadar pridejo Švedje.“

„A kaj, če pa oni ne pridejo?“

„Tedaj pa veste kaj? Iskat jih pojdemo!“

„Oj, to mi je všeč!“ zakliče Čarnecki. „Lahko bi se nas nabrala odlična družba ... Šlezija ni daleč od tukaj, tam bi se dalo dobiti dokaj prostovoljcev. Starešine, kakor tudi moj stric, so mi dali besedo; prostakov pa doslej še nismo niti vprašali. Oni vsi dospejo na prvi poziv.“

„S tem bi se dal dober vzgled drugim!“ reče vneto Kmitic.

„Tudi jaz imam perišče ljudij ... Videli jih bodete pri delu.“

„Dà, dà! zakliče Čarnecki. „Dovolile, da vas poljubim.“

„Dovolite tudi vi!“

Nista se dolgo pomišljala in padla sta drug drugemu v naročje.

Duhovnik Kordecki je šel uprav mimo in ju blagoslovil, ko je videl, da sta se spravila. Ona pa sta mu povedala, o čem sta se razgovarjala. Duhovnik se je samo mirno nasmehnil, šel dalje in dejal potihoma kakor samemu sebi:

„Bolniku se začenja vračati zdravje.“

Do večera so bili s pripravami gotovi in trdnjava je bila pripravljena na brambo. Ničesar ji ni manjkalo, ni smodnika, niti orožja, niti živeža, razun krepkega obzidja in dovolj izvežbane posadke.

Čenstohov, ali bolje: Jasna Gora, utrjena že po naravi in človeški roki, se je prištevala k manjšim in slabejšim trdnjavam

ljudovlade. Kar se posadke tiče, dalo bi se dobiti na prvi poziv toliko ljudi, kolikor bi jih kdo hotel. Toda menihi nalašč niso preobkladali obzidja s posadko, da bi delj časa shajali z živežem. Bili pa so tam tudi takšni, zlasti med nemškimi topničarji, ki so trdili, da se Čenstohov ne ubrani.

Bedaki! Mislili so, da ga ne brani ničesar drugega nego obzidje, ker niso vedeli, kakšna so srca, navdahnena z živo vero. Duhovnik Kordecki je v strahu, da ti ne razširijo med ljudmi obupnosti, odstranil vse, razun jednega, katerega je smatral mojstrom v svoji stroki.

Uprav ta dan pride h Kmiticu stari Kimlič in njegova sinova, s prošnjo, naj jih spusti iz službe.

Kmitica pograbi jeza.

„Nesrečneži!“ zakliče, „prostovoljno se odrekate tej sreči, nočete braniti svetišča najsvetejše Device!... Dobro, pa bodi po vašem. Plačilo za one konje ste prejeli, ostalo pa dobite takoj.“

Po teh besedah izvleče mošnjček ter ga vrže na tla.

„Evo vam plačilo za službo. Vi hočete na oni strani obzidja iskati plena! Vi hočete biti raje razbojniki nego branitelji Marije!... Proč izpred mojih očí! Niste vredni, da bi se nahajali v kristijanski družbi!... Niste vredni umreti take smrti, kakoršna nas tukaj čaka! Proč! Proč!“

„Nismo vredni,“ odvrne starec, sklene roke in pobesi glavo. „Nismo vredni, da bi naše oči gledale jasnôgorsko svetišče. Nismo vredni gledati obličja presvete Device, te zavetnice grešnikov!“

Pri teh besedah se je Kimlič znovič priklonil do tal ter s suho, ropoželjno roko pograbil mošnjo, ležečo na tleh.

„Toda za tem obzidjem,“ je nadaljeval, „mi ne nehamo služiti Njej in vaši milosti... V vsakem slučaju vam naznanimo vse, pojdemo, kamor bo treba, storimo vse, kar bo v naši moči. Vaša milost bo imela za tem obzidjem vedno zveste služabnike.“

„Proč!“ ponovi Kmitic.

Odšli so, neprestano se priklanja; bili so srečni, da se je vse to tako dobro končalo. Na večer so zapustili trdnjavo.

Nastala je temna in deževna noč. Bilo je dné osmega listopada. Bližala se je zgodnja zima in z nalivom dežja so padale na tla plasti razmočenega snega. Tišino je dramil samo neprestani glas straže... „pozo-o-or!“ V temi si zapazil tu pa tam belo obleko duhovnika Kordeckega. Kmitic ni spal; bil je na obzidju pri gospodu Čarneckem, s katerim sta se pomenkovala o prebitih vojnah. Kmitic je pripovedoval tovarišu o bojih s Hovanskim, toda ni mu povedal, katerih teh prask se je bil sam udeležil; Čarnecki pa je pravil o ravsu in kavsu s Švedi pri Predboru, Žernovcih in v okolici Krakova.

„Učini sem, kar se je dalo,“ se je pohvalil. „Vsakega Šveda, katerega se mi je posrečilo razklati, sem si zaznamoval z vozlov na traku pri sablji. Doslej imam že šest vozlov in še več jih bo, če Bog dá. Radi tega nosim sabljo čimdalje višje pod pazduho... Trak bo v kratkem poln vozlov, toda ne razvežem jih, marveč vsakega dam vdlati v dragocen kamen, katere darujem po vojni cerkvi Marije. Ali imate že tudi vi kakega Šveda na vesti?“

„Žalibog še ne,“ odvrne osramočen Kmitic. „Pod Sohačevim sem bil razbil neki oddelek, toda to so bili le lopovi.“

„Za to pa imate severjanov brčkone zelo mnogo.“

„O, teh bi se pač dovolj našlo.“

„Razume se, da s Švedi je težavnejše, ker jih ni mnogo, ki bi ne bilo čarovniki... Od Finov so se naučili čaranja in vsak ima po dva ali tri vrage za služabnike; dobé se pa tudi taki, ki jih imajo po sedem. Ti jih čuvajo ob času boja na vso moč... Toda, ako Švedje dospejo semkaj, ne opravijo tu vrage ničesar, kajti kakor daleč sega pogled iz tega stolpa, tako daleč je okolica varna pred vrage. Ali ste že čuli o tem?“

Kmitic ni odgovoril, marveč samo zavrtil z glavo ter jel poslušati.

„Gredó!“ reče nakrat.

„Kaj pravite, gospod?“

„Čujem stopinje jezdecev.“

„To je samo šum dežja in vetra.“

„Ne, ne, to ni veter, niti dež... To so konji... Smem se zanesti na svoja ušesa... Velika množica jezdecev se bliža, toda veter gluši njih stopinje... Stražarji, čuvajte!“

Kmiticev glas je vzbudil v bližini dremajoče stražnike, toda ni še utihnil, kar se spodaj v temi oglasé presunljivi glasovi trombe, ki jame doneti dolgo, žalostno, strašno. Vsi skočijo osupnjeni po koncu ter povprašujejo prestrašeni drug drugega :

„Mar ne doni v tej noči tromba poslednje sodbe?“

Vojaki, plemiči, menihi, kmetje in meščanje že jamejo rojiti na obzidje. Zvonarji stečejo v zvonike in kmalu zapojó vsi zvonovi : veliki, srednji, mali, kakor ob času požarja, mešajoči svoje glasove z odmevom tromb, ki ne nehajo doneti.

Na to prižgó sodčke s smolo, nalašč pripravljene in privezane na verigah, katere potem potegnejo s kavelji kvišku. Rdeča svetloba je razsvetlila vznožje trdnjave, in takrat so zagledali Jasnogorci najpoprej oddelek trombarjev na konjih, ki so stali najbližje, s trombami pri ustih, za njimi pa dolge vrste jezdecev z razvitimi prapori.

Trobentači so še nekaj časa trobili, kakor bi hoteli s temi kovinskimi glasovi napovedati vso švedsko moč ter do dobrega prestrašiti menihe. Jeden izmed njih stopi naprej ter, mahaje z belim robcem, se jame bližati k vratom.

„V imenu njegovega kraljevega veličanstva,“ zakliče trobentač, „najjasnejšega kralja švedskega, gotskega in vandalskega, velikega kneza Finske, Estonije, Karelje, Breme, Verde, Ščetine, Pomeranije, Kašubske in Vandalske, kneza Rugije in vladarja Zugrije, Vismarske in Bavarske, grofa palandinskega, renskega, klivskega, bržkega, pozivam vas... odprite!“

„Odprite mu!“ zapove duhovnik Kordecki.

Odpro mu vratca v velikih vratih. Jezdec je omahoval nekaj časa, naposled zleze s konja ter stopi skozi vratca in, ko zapazi tolpo belo oblečenih menihov, vpraša :

„Kateri izmed vas je prednik?“

„Jaz sem!“ odvrne duhovnik Kordecki.

Jezdec mu poda zapečateno pismo ter reče :

„Gospod grof čaka pri sveti Barbari odgovora.“

Kordecki pozove menihe in plemitaše v sobo na posvetovanje.

Potoma reče Čarnecki Kmiticu :

„Pojdite tudi vi !“

„Pojdem, toda zgolj iz radovednosti,“ odvrne Kmitic, „ker sicer nimam tam ničesar opraviti. Moj namen ni, služiti presveti Devici z jezikom, marveč z dejanjem.“

Ko se vsi zberó v posvetovalnici, zlomi duhovnik Kordecki pečat ter čita :

„Znano vam je, častiti očetje, kako sem bil temu svetemu mestu in vaši družbi vedno naklonjen. Radi tega želim, da se prepričate, da se ni ohladila moja naklonjenost in udanost do vas tudi v sedanjem času. Zato tudi danes ne pridem kot sovražnik, marveč kakor prijatelj. Brez vsake bojazni izročite v moje varstvo vaš samostan, kakor zahtevajo čas in sedanje okoliščine. Na ta način si pridobite mir in varnost, katero si želite. Svečano vam obljubujem, da se svetišča nihče ne dotakne, da vaše imetje ne bo uničeno ; dà, nasprotno, jaz še pomnožim blagostanje samostana. Pomislite torej trezno, koliko si pridobite, če ustrežete moji prošnji ter mi zaupate samostan. Ne zabite pa tudi tega, da vas lahko doleti še tem večja nesreča od groznega generala Müllerja, čegar povelja bodo groznejša, ker je krivoverec in sovražnik kristijanstva. Kadar on pride, se bodete morali podvreči nasilju ter izpolniti njegovo voljo, in žalost vam bo trgala dušo, da ste prezrli moj sladki nasvet.“

Spomin na nekdanja dobra dela je zelo ganil menihe. Našli so se celo takšni, ki so zaupali v njegovo naklonjenost ter v njegovem nasvetu videli odvrnitev bodočih izgub in nesreč. Toda nihče se ni oglasil, čakaje, kaj poreče prednik Kordecki. On pa je molčal nekaj časa, samo usta so mu šepetala tiho molitev.

„Ali bi prišel pravi prijatelj ponoči,“ reče naposled, „ter tako z velikim glasom tromb budil speče služabnike božje ? Bi-li prišel prijatelj na čelu teh tisoč oboroženih mož, ki stojé pod

obzidjem? Čemu ni prišel s kakimi petimi, desetimi, saj se je smel nadejati kot dobrotnik prijaznega sprejema? Kaj pomenja ono grozno krdelo drugega nego da nam grozi v slučaju naskok, ko bi samostana ne hoteli dati... Dragi bratje, spomnite se tudi, da Švedje niso ostali nikdar mož-beseda, nikdar niso držali prisege. Saj imamo kraljevo obljubo, doposlano nam prostovoljno, kjer stoji črno na belem, da ima biti samostan varen pred zajetjem, med tem pa stoji sovražnik že pod obzidjem ter naznanja z glasovi tromb svojo lastno laž. Dragi bratje, naj vsakdo izmed nas dvigne svoje srce k Bogu, da ga razsvetli sveti Duh, potem pa svetujte in govorite, kar vam narekuje vest v obrambo svetišča.“

Nastane globoka tišina.

„Slišal sem v Krušinu,“ se oglasi Kmitic, „kako je Lisola dejal Vreščeviču: „Vendar ste namenjeni prebrskati menihom njihovo blagajnico,“ na kar je poslednji, ki stoji sedaj pod obzidjem, odvrnil: „Mati Božja ne potrebuje rumenjakov, ki so spravljene v prednikovi škrinji.“ Danes pa vam piše ta Vreščevič, da še pomnoži vaše blagostanje.... Presodite njegovo odkritosrčnost.“

„Mi živimo v uboštvi in ta denar je darovan v čast najsvetejši Devici,“ odvrne Melecki, najstarejši izmed navzočih menihov, bivši vojak. „Če bi si tudi hoteli kupiti ž njimi varnost, kdo nam more biti porok, da ostane sovražnik mož-beseda ter ne poseže z grabežljivo roko po darovih, svetih oblačilih ter ne pobere cerkvenega orodja? Ali je mogoče zaupati lažnjivcem?“

„Brez provincijala, kateremu smo dolžni pokorščino, ne moremo ničesar skleniti,“ reče oče Dobroš.

A duhovnik Tomicki dodá:

„Vojna ni naša stvar, torej čujmo, kaj porekó oni vitezi, ki so prihiteli pod krila svete božje Porodnice v samostan.“

Po teh besedah se oči vseh obrnejo na gospoda Zamojskega, najstarejšega po letih in najveljavnejšega v družbi. Ta pa vstane in reče:

„Tu pojde za vašo usodo, velečastiti očetje. Primerjajte torej moč sovražnika z močjo, katero mu lahko naproti postavite ter ravnajte se, kakor vas je volja. Kaj naj vam mi gostje svetujemo? Ker pa nas, velečastiti očetje, le po svetu vprašate, odgovorim, naj ostane, dokler nas sila k temu ne primora, prav daleč od nas vsaka misel na to, da bi se podali. Velika sramota bi bila za nas, ko bi verjeli tem besedam ter si kupovali s sramotnim podanstvom nezanesljivi mir od verolomnega sovražnika. Po lastnem nagibu smo zbežali semkaj z ženami in otroci in se izročili varstvu najsvetejše Device; s trdno vero smo sklenili z vami živeti in, če Bog hoče, tudi z vami umreti. Gotovo je to bolje za nas nego sprejeti sramotno sužnjost, ali zreti na oskrumbo svetišča... Gotovo pride tudi presveta Mati, ki je navdahnila naša srca z željo po brambi, na pomoč pobožnim naporom svojih služabnikov ter nas podpre pri našem delu...“

Mečnik umolkne. Navzoči so še premišljevali nekaj časa njegove besede. Le Kmitic, kakor je bil navajen, ni premišljeval, marveč skočil ter pritisnil roko starega moža k svojim ustom. Ta prizor je dobro vplival na vse in vsakdo je smatral njegovo vnemo kot dobro znamenje, in želja po obrambi je naraščala ter prevzela srca vseh.

Med tem je sledila še druga napoved. Za sobinim oknom se je začul nepričakovano trepetajoč in star glas beračice Konstancije, ki je pela pobožno pesem:

„Zamán mi groziš lutrovec strogi,
zamán zoveš vragove na pomoč
zamán požigaš in kri preливаš,
mene ne zmagaš!

Ko bi sém prišlo na tisoč poganov,
kakor na zmajih vojska leteča,
nič ne opravijo meč, ogenj, vojaki,
jaz zmagam!“

„Evo napoved,“ reče prednik. „Gospod nam napoveduje zmago po ustih te stare beračice. Branimo se, bratje, ker takšne

pomoči še obleženci nikdar niso imeli, kakoršno bo imela Jasna Gora.“

„Z veseljem žrtvujemo svoje življenje!“ zakliče Peter Čarnecki.

„Ne zaupajmo figamožem! Ne zaupajmo krivovercem, niti onim katoličanom, ki so stopili v satanovo službo,“ kličejo drugi ter ne pusté k besedi ónih, ki so hoteli ugovarjati.

Sklenili pa so, poslati dva meniha k Vreščeviču z naznanilom da ostanejo vrata zaprta; v slučaju oblege pa se bodo menihi branili, k čemur jim daje pravico kraljevo pismo.

O tej priliki naj tudi pokorno prosita poslanca Vreščeviča, naj odstopi od svoje nakane, ali vsaj odloži oblego do tega časa, dokler ne dospe semkaj Teofil Bronevski, provincijal njih redú, ki se je nahajal v tem hipu v Šleziji.

Poslanca, oče Benedikt Zeračevski in Marcel Tomicki, odideta iz trdnjave, ostali pa so ju pričakovali s trepetajočim srcem v sobi. Menihe, nevajene na vojno, je prevzemal strah pri misli, da je odbila ura, ko je treba izbirati med dolžnostjo ter jezo in maščevanjem sovražnika.

Ni še preteklo pol ure, ko se vrneta meniha ter stopita s pobešenimi glavami in potrlih obrazov pred posvetujoče. Molče izročita Kordeckemu novo Vreščevičevo pismo. Ta je vzame iz njunih rok ter je glasno prečita. Bilo je načrtanih osem točk pogodbe, pod katerimi je pozval Vreščevič menihe, naj mu pre-pusté samostan.

Ko je končal čitanje, je zrl prednik dolgo v lica navzočih; naposled reče s svečanim glasom:

„V imenu Očeta, Sina in svetega Duha! V imenu najčistejše Device! Na obzidje, dragi bratje!“

Trenutek pozneje je razsvetlil jasni plamen vznožje samo-stana. Vreščevič je zaukazal zapaliti stavbe pri cerkvi svete Bar-bare. Požar je zagrnil stara poslopja in vsak hip naraščal. Kmalu so se valili stebri rdečkastega dima proti nebu, sredi katerih so se lesketali iskreči ognjeni jeziki. Naposled se razlije po oblakih rdeča zarja.

Pri blisku ognja se je lahko videlo oddelke jezdecev, švigajoče urno semtertja. Vojaška svojevoljnost se je pričela. Jezdci so gonili iz hlevov živino, ki je presunljivo mukala ter bežala iz kota v kot; ovce pa so kar slepo silile v ogenj. Smrad požarja se je razširjal na vse strani ter segal celo do samostanskega obzidja. Mnogi izmed posadke so videli sedaj prvokrat v življenju krvavo obličje vojne; njih srca so kar otrpnila pri pogledu na ljudi, katere so podili vojaki ter jih sekali z meči, pri pogledu na ženske, katere so vlačili za lase po zemlji. Pri krvavem blesku požarja se je opazilo vse. Krik in celo besede so razločno prihajale na ušesa obležencev.

Ker so še molčali samostanki topovi, so jezdeci poskakali s konj, se bližali obzidju in mahali z meči in puškami po zraku.

Sedaj pa sedaj se je prikazal kak vojak, opravljen v žolti vojaški jopič, nastavil votlo pest na usta in zmerjal in grozil obležencem, ki so ga potrpežljivo poslušali ter stali s prižganimi zažigalnicami pri topovih.

Kmitic je stal poleg Čarnekega ravno pred cerkvijo ter vse dobro videl. Na lice mu je stopila živa rdečica, oči sta se mu bliščali kakor dve sveči. V roki je držal izboren lok, ki ga je poddedoval po očetu; ta pa je dobil lok v bitki pod Hocimom. Poslušal je tudi on grožnje in žaljivke, naposled se pa obrnil, ko je oni orjaški jezdec stopil k skali ter začel vreščati, k Čarnecnemu ter dejal:

„Za Boga! on preklinja najsvetejšo Devico... Jaz razumem nemški. Strašno preklinja... Ne vzdržim dalje!...“

Naravnal je svoj lok, toda Čarnecki udari z roko po njem.

„Bog sam ga bo kaznoval za to,“ reče. „Duhovnik Kordecki nam je prepovedoval streljati, dokler oni sami ne začnejo,“

Komaj je to izgovoril, dvigne jezdec puško k licu; strel zagromi, toda kroglija ni dosegla obzidja in padla nekam med skale.

„Sedaj smem?“ zakriči Kmitic.

„Smeš,“ odvrne Čarnecki.

Kmitic se hipoma pomiri kot pravi vojak. Jezdec si je zakril z dlanjo oči, da bi zrl za sledom svoje kroglje. Kmitic pa nategne lok, pogladi z roko tetivo, da je zažgolelo nalik lastavici, naposled pa se sklone ter zakliče :

„Je že na tleh!“

Obenem se tudi čuje sikot pšice. Jezdec spusti puško, dvigne obe roki kvišku, strese glavo ter pade vznak. Nekaj časa se je zvijal kakor riba ter kopal zemljo z nogami; naposled pa se je stegnil ter mirno obležal.

„To je jeden,“ reče Kmitic.

„Zaveži vozal na jermen!“ omeni Čarnecki.

„Vrv pri zvoniku ne bo zadoščala, ako Bog dá!“ zakriči Kmitic.

Med tem priskače drug jezdec, ki bi rad izvedel, kaj se je zgodilo; pšica zažvižga znovič in tudi ta pade prvemu na prsi.

Kmalu na to se oglasi strel iz poljnih topov, katere je Vreščevič pripeljal s seboj. Dasi ni mogel ž njimi razdreti trdnjave, niti misliti na to, da bi jo vzel, ker je imel s seboj samo jezdece, vendar je zapovedal streljati s topovi, da bi ostrašil menihe. Delo se je pričelo.

Duhovnik Kordecki stopi k Čarneckemu; za njim dospe tudi duhovnik Dobroš, ki je v mirnem času nadzoroval samostansko topničarstvo ter streljal ob večjih praznikih s topovi. Radi tega so ga tudi imenovali topničarja. Prednik je prekrizal top ter ga pokazal Dobrošu. Ta je zavihal rokava ter začel naravnavati top med dvoje poslopij, kjer se je nahajalo nekoliko jezdecev in med njimi častnik z mečem v roki. Dolgo je meril Dobroš, ker tu je šlo za njegovo čast. Naposled je vzel zažigalnico ter prižgal.

Grom potrese ozračje in dim zakrije razgled. Toda kmalu odnese dim veter. Med stavbami ni bilo videti nobenega jezdeca. Nekateri so ležali s konji vred na tleh, drugi so pa zbežali.

Menihi zapojó na obzidju. Ropot rušéčih se poslopij pri sveti Barbari je spremljal njihovo petje. Ozračje se je zatemnilo, samo nepregledni roji isker od požarja so sičali v ozračje.

V oddelkih Vrešéčeviča se znóvič oglasé trombe, toda njih glas se jame čimdalje bolj oddaljevati. Požar je ugaševal. Tema je zagrníla vznožje Jasne Gore. Semtertje se je ozvalo razgetanje konj, toda vsak hip bolj oddaljeno in medlejše, Vrešéčevič se je umikal h Krepici.

Duhovnik Kordecki pade na kolena.

„Presveta Mati! Vladarka naša!“ zakličé s krepkim glasom, „stori, da bo on, ki dospe za njim, odhajal isto tako sramotno, kakor odhaja ta navidezni naš prijatelj!“

Ko je še molil, se pretrga nakrat oblak nad njegovo glavo in mesečna svetloba pobeli stolp, obzidje, klečéčega prednika in pogorišče požganih poslopij pri sveti Barbari.

XV.

Drug dan je zavladal na Jasni Gori mir, kar je zelo ugajalo menihom, da so se še tem marljivejše pripravljali za brambo. Delali so poslednje popravke v obzidju in ograjah ter pripravili še več orodja, ki bi se imelo rabiti pri odbijanju napadov.

Iz Zdebora, Krovodre, Legote in Grabovke se je znóvič oglasilo nekoliko kmetov, ki so prej služili pri pešcih. Menihi so jih sprejeli. Kordecki je imel posla čez glavo. Opravljal je pobožnosti, prisostoval posvetovanjem, posečal bolnike, hodil v prostem času po obzidju ter se razgovarjal s plemstvom in kmeti. Pri vsem tem je razodevala vsa njegova postava takšen mir, kakoršnega imajo le krepke duše. Kdor je zrl v njegovo nekoliko obledelo lice, si je lahko mislil, da spi ta človek v sladkem snú, toda tiha udanost in radost, ki mu je odsevala iz očij, ter usta, premikajoča se v tihi molitvi, so javljala, da čuje, misli, moli in se žrtvuje za vse. Iz te duše, ki je koprnela z vsemi močmi k

Bogu, se je stekala vera v mirnem in globokem vrelcu; vsi so pili iz tega vrelca, in kdor je imel bolno dušo, je ozdravel. Kjerkoli se je pokazal, so se zjasnila lica, nasmehnile oči, usta pa so ponavljala: „To je naš dobri oče, naš tolažnik, branitelj, naše upanje!“ Poljubovali so mu roke in obleko; on pa se je nasmihaval kakor zarja ter šel dalje, a za njim je šlo upanje in nadeja.

Ni pa tudi zanemarjal sredstev k obrambi. Očetje, ki so zahajali v njegovo celico, so ga našli, ako ne na kolenih, pa pri pisanju pisem, katera je razpošiljal na vse strani. Pisal je Wittenbergu, glavnemu poveljniku v Krakovu, ter ga prosil, naj prizanese svetemu mestu, pisal Janu Kazimiru, ki je deloval v Opolu s poslednjimi močmi, da bi rešil nehvaležni narod; pisal kaštelanu kijevskemu, pisal Vreščeviču in polkovniku Sadovskemu, Čehu in luterancu, ki je služil pod poveljništvom Müllerja ter si prizadeval, da bi odvrnil groznega generala od napada na samostan.

Dva človeka, v bližnji okolici Müllerjevi, sta se borila med seboj. Vreščevič, razdražen po upor, kakoršen je doživel dne osmega listopada, si je prizadeval na vse kriplje, da bi naklonil generala k napadu na samostan. Obljuboval mu je neizmerne zaklade ter trdil, da je na svetu le nekoliko cerkvâ, ki se lahko kosajo glede bogastva s čenstohovsko ali jasnogorsko. Sadovski pa je dejal:

„General! Vaši milosti, ki ste zajeli že toliko nemških trdnjav, je znano, koliko krvi in časa nas stane tudi najslabejša trdnjava, če so obleženci pripravljeni boriti se na življenje in smrt.“

„Toda menihi se ne bodo upirali,“ omeni Müller.

„Slutim, da bo ravno nasprotno. Čim bogatejši so, tem besnejše se bodo branili, ker zaupajo ne samo v moč svojega orožja, marveč tudi v svetost svetišča samega. Dovolj, da omenim nemško vojno: kako pogostoma so bili menihi drugim vzgled, kar se tiče srčnosti in poguma celo tam, kjer so obupavali vojaki sami nad srečnim uspehom! Tako se zgodi tudi tukaj, tembolj, ker trdnjava ni tako slaba, kakor jo smatra gospod grof Vejhard. Ona stoji na visoki skalnati gori, da na podkope ni niti misliti;

ko bi obzidje ne bilo dovolj dobro, so je doslej gotovo že popravili; kar pa se zaloge orožja, smodnika in živeža tiče, tega vsega bogatemu samostanu ne bo manjkalo. Fanatizem vname njih srca in ...“

„Ali mar mislite, gospod polkovnik, da me prisilijo k odstopu?“

„Ne, tega ne mislim, pač pa menim, da nam bo treba zelo dolgo stati pod obzidjem ter poslati po večje topove nego so oni, katere imamo s seboj, a vrhu tega še nameravamo odriniti v Prusijo. Treba je preudariti, koliko časa smemo žrtvovati oblegi Čenstohova, kajti ko bi nas kralj pozval, da naj gremo drugam, bi menihi bržkone razglasili, da so nas oni primorali odstopiti. In pomislite, kako bi bila s tem onečaščena vaša slava. In pri tem ...“ tu je Sadovski znižal glas, „že sam namen, udariti na ta samostan, napravi najslabejši vtis. Vaša milost ne veste, ker tega noben tujec ne more vedeti, kaj je Čenstohov temu narodu. Ozirati se pa moramo tudi na to plemstvo, ki se nam je tako prostovoljno podalo, na to gospôdo in vojake, ki so prestopili na našo stran. Brez njih bi ne mogli učiniti tega, kar se je že zgodilo. Skoro večjo polovico te zemlje smo zajeli z njihovimi rokami, toda naj le jeden strel zagromi pod Čenstohovem ... kdo vé ... nemara niti jeden Poljak ne ostane več pri nas. Tako močni so predsodki, ki klijó v tem národu ... Lahko nastane nova strašna vojna! ...“

Müller je priznaval v svoji duši, da ima Sadovski prav; dà, še več: menihe sploh in čenstohovske posebej je smatral čarovnikom in teh se je on, švedski general, bal bolj nego topov. Toda nadaljeval je razgovor in rekel:

„Vi govorite tako, kakor bi bili vi sam čenstohovski samostanski prednik, ali ... kakor bi bili vas podkupili.“

Sadovski je bil pogumen in razdražljiv vojak in, ker je poznal svojo veljavo, mu je bilo kmalu dovolj.

„Niti besedice več ne zinem!“ reče svečano.

Pa tudi Müller se je čutil razžaljenega po glasu, s kakoršnim je bil izrekel one besede.

„Saj vas tudi ne prosim več za vaš svet, ker vas Vreščevič prav dobro nadomešča,“ odvrne Müller.

„Bomo videli,“ reče Sadovski ter odide.

Resnica, Vreščevič ga je res nadomeščal. Prinesel je pismo, katero je bil prejel med tem od Kordeckega s prošnjo, naj bi se prizaneslo samostanu; toda zlobni človek je izvajal iz tega pisma uprav nasprotni svet.

„Prosijo milosti,“ reče Müllerju, „torej vedó, da se ne ubramijo.“

Naslednji dan je bil v Velunju sklenjen pohod na Čenstohov. Niso pa skrivali svojega namena, vsled česar je oče Jakob Rudnicki še pravočasno odrinil v Čenstohov s to novico. Revnemu menihu ni padlo niti v glavo, da se bodo Jasnogorci branili.

Želel jih je samo opozoriti na to, da bi vedeli, česa se imajo držati ter sklenili s sovražnikom dobre pogoje. Ta novica je res zelo vplivala na menihe ter jih poparila. Toda duhovnik Kordecki jih je okrepčal ter jih ogrel z žarom lastnega srca, da se jim celo smrt ni zdela več tako strašna. Vsi so se jeli nehotе pripravljati na upor s takšno vnemo, s kakoršno so se navadno pripravljali le na velike cerkvene slavnosti.

Ob enem so delali tudi načelniki posadke, kakor na primer: mečnik seradski in Peter Čarnecki, poslednje priprave. Požgali so vse šotore, ki so stali okrog samostana in ki bi lahko olajšati sovražniku napad. Niso prizanesli tudi bližnjim poslopjem, tako, da je švigal ves dan plamen okrog trdnjave; ostala so naposled sama pogorišča. Samostanski topovi so imeli pred seboj prazen prostor, katerega ni zakrivala nobena ovira. Črna njihova žrela so zrla svobodno v daljavo, nestrpljivo pričakovala sovražnika in ga želela pozdraviti s svojim gromom.

Med tem se je bližala zima z urnimi koraki. Pihal je rezek sever; blato se je izpreminjalo v grude a ob jutrih se je narejal na vodah led. Kordecki je korakal po obzidju, drgnil si je otrpnele roke ter dejal:

„Bog nam pošilja mraz na pomoč. Težavno bo sovražniku nasipe delati in podkope, med tem ko se bode te vi lahko greti v topli sobi. Radi mraza bodo kmalu siti oblegovanja!“

Toda uprav radi tega je Müller želel kmalu dovršiti to stvar. Pripeljal je s seboj devet tisoč vojakov, večinoma pešcev, z devetnajstimi topovi. Imel je s seboj tudi dva polka poljske konjice, toda na njo ni računal, ker jezdecev ni mogel rabiti pri napadu na skalnato gorovje, in ker ti ljudje niso šli radi tja ter so že naprej povedali, da se boja ne udeleže. Šli so torej tja le radi tega, da bi branili trdnjavo v slučaju, ko bi padla pred grabežljivostjo zmagovalcev. Tako vsaj so govorili vojakom polkovniki. Šli so, ker je to zaukazal Šved, ker je morala vsa vojska, nahajajoča se v njegovem taboru, poslušati njegovo povelje.

Iz Velunja v Čenstohov ni bilo daleč. Dne osemnajstega listopada se je imelo začeti oblegovanje. Švedski general je računal, da obleganje ne bo trajala čez par dnij, da dobi trdnjavo s pogodbo.

Kordecki je pripravil med tem na ta slučaj človeške duše. Začele so se pobožnosti kakor ob velikih praznikih, in ko bi se ne bralo raz nekatera lica nemira in bledice, bi si lahko vsak domišljeval, da se bliža vesela „aleluja“. Prednik sam je služil sveto mašo, v zvoniku so se ozvali vsi zvonovi. Po maši je odrinila procesija na obzidje.

Duhovnika Kordeckega, ki je nosil Najsvetejše, sta podpirala mečnik seradski in Peter Čarnecki. Spredaj so šli strežaji v mašnih srajcah s kadilnicami na verižicah, jantarom in miro. Pred nebom so šli v vrstah menihi v beli obleki, s kvišku dvignjenimi očmi: ljudje različne starosti. Žolti plamenčki sveč so se tresli v vetru; oni pa so šli in prepevali, zatopljeni popolnoma v pobožnost, kakor da se ne brigajo za nič več na tem božjem svetu. Za njimi si videl odkrite glave plemstva, objokana lica žensk, toda vsa mirna, navdahnena z vero in upanjem. Šli so tudi kmetje v svojih dolgih suknjah, podobni prvim kristijanom; fantje in dekleta, pomešani v tolpi, so združili svoje angelske tankeglasove s plošnim

pevskim zborom. In Bog je poslušal to pesem, ta izliv srca, to iskanje zavetja pred zemeljskimi stiskami pod obrambo božjih perutnic. Veter je utihnil, ozračje se pomirilo, zjasnilo in jesensko solnce je razlilo svoje nežne, blede-zlate, toda še dovolj tople žarke na zemljo.

Procesija se ni razškopila, ko je končala svoj obhod po obzidju, marveč šla dalje. Blesk od monstrance je padal na lice prednikovo, vsled česar je bilo videti zlato in zareče. Korakal je z zaprtimi očmi; na ustnicah mu je igral nadzemljski smeh sreče, blaženosti in upanja, duša njegova je bila v nebu, v večnem veselju, v neskaljenem miru. Toda, kakor bi začul tam povelje, naj ne zabi na to pozemeljsko svetišče, na te ljudi in trdnjavo v tej uri, ki je imela napočiti, je obstal, odpiral oči, dvigal monštranco in blagoslavljal. Blagoslavljal je narod, vojake, prapore, plapolajoče nalik mavrici; na to je blagoslovil obzidje in goro, manjše in večje topove, svinčene in železne kroglice, posodo s smodnikom, stojala pri topovih ter skladišča orožja, pripravljenega za odbijanje napada. Na to je še blagoslovil oddaljene vasi, blagoslovil sever, jug, vshod in zahod, kakor bi hotel na vso to okolico, na vso zemljo razprostrti moč božjo.

Ura je odbila dve, a procesija se je še mudila na obzidju. Med tem se je nakrat nekaj zamajalo in se začelo gibati na obzorju, kjer se je zdelo, da se tika nebo z zemljo in kjer je ležala sivkasta megla. Prikazala so se neka bitja, iz početka mračna, ki pa so postajala čimdalje razločnejša. Konečno se nakrat oglasi krik:

„Švedje! Švedje gredó!“

Nato nastane tišina, kakor bi vsem nakrat zavezal jezik. Samo zvonovi so še zvonili. Toda v tišini zadoni močan, toda miren glas Kordeckega:

„Bratje, radujmo se! Ura zmage in čudežev se bliža!“

A trenutek pozneje:

„Pod tvojo brambo se zatekamo, o Mati, Gospa in kraljica naša!“

Med tem se je švedski oblak izpremenil v neizmerno kačo, ki se je plazila čimdalje bližje. Že je bilo videti njeno grozno žrelo. Zvijala se je, raztezala, časih so se zasvetile jeklene njene luskine, časih zopet potemnele, a pri tem se je plazila čimdalje bliže iz daljave.

Naposled so gledalci raz obzidja vse jasno razločevali. Spredaj je šla konjica, za njo pešci vsak polk posebej, nad katerimi je štrlil kvišku cel gozd sulic; za njimi pa so se vlekli topničarji z nazaj obrnjenimi topovi. Lenobna njih trupla so se zlokobno bliščala na solncu. Za njimi so ropotali po robati cesti vozovi, obloženi s smodnikom in vsakovrstnimi bojnimi pripravami...

Grozen, toda mičen je bil pogled na pohod redne vojske, ki se je razgrinjala kakor na grožnjo Jasnogorcem, pred njihovimi očmi. Naposled so se jezdecı odtrgali od celote ter zdirjali naprej liki morski valovi, katere ziblje veter. Kmalu so se razškropili na nekoliko večje in manjše oddelke. Nekateri izmed njih so zdirjali proti trdnjavi, drugi so se razprašili po bližnjih vaseh in iskali plena; zopet drugi pa so jezdili okrog trdnjave, ogledovali si obzidje in tla ter zasedali bližnja poslopja. Posamezni jezdecı so dirjali vsak hip od večjih krdel k temnim oddelkom pešcev, in javljali častnikom, kje se imajo nastaniti.

Topot in razgetanje konj, krik, klici, šum tisočerih glasov in gluhi ropot topov, so razločno bili ob ušesa obležencev, ki so stali doslej mirno na obzidju in gledali z začudenimi očmi na to veliko gibanje in kretanje sovražnikove vojske.

Naposled dospó tudi polki pešcev ter obkolijo trdnjavo. Oddelek vojske plane na Čenstohovko, namreč pristavo, pripadajočo samostanu, v kateri ni bilo nikogar, razun nekoliko kmietov, zaprtih v sobah. Polk Fincev, ki je prvi došel tjekaj, je planil na neoborožene kmete. Vlačili so jih za lase iz koč ter morili uporneže brez usmiljenja. Ostale pa so pregnali iz pristave in jezdecı so jih razprašili na vse štiri vetrove.

Müllerjev parlamentar je še enkrat zatrobil pred cerkvenimi vratmi, toda branitelji so odgovorili pri pogledu na borbo in vojaško okrutnost v Čenstohovski na to s topovim ognjem.

Ko so bili pregnani domači prebivalci iz svojih stanovanj, so se nastanili v njih Švedje. Radi tega je bilo treba koj razdreti te stavbe, da bi sovražnik v njih ne našel zavetja. Samostansko obzidje se je torej nakrat pokrilo z dimom; grom topov je potresel ozračje, da se je kar obzidje streslo, da so šipe zažvenkljale v oknih. Ognjene bombe, podobne belim oblačkom, so švigale po zraku ter padale na švedska skrivališča, razdirale strope, strehe, stene, in kmalu so se valili kvišku stebri dimu s prostorov, kamor so padale kroglice.

Stavbe je zajel požar.

Komaj razstavljeni švedski polki so bežali na vso sapo iz zavetišč ter se razšropili na vse strani. Med švedskimi vrstami je zavladal nered. Treba je bilo odstraniti še nepostavljene topove ter zavarovati jih pred streli. Müller je kar osupnil; ni se nadejal takega sprejema, niti ni pričakoval takšnih topničarjev na Jasni Gori.

Med tem je napočila noč. Ker je sovražnik potreboval miru, da uredi svojo vojsko, je poslal trobentača s prošnjo za premirje.

Menihi so mu je dovolili brezpogojno.

Ponoči pa so ne gledé na to zažgali še ogromni skedenj, z obilnim skladiščem živeža, v katerem se je bil nastanil polk vestlandski.

Požar je zajel poslopje tako urno, streli so padali drug za drugim tako gosto, da niso utegnili vojaki odnesti pušk, niti nabojev, kateri so se razpočili v ognju in raznašali daleč naokrog goreče glavnje.

Švedje niso spali po noči; delali so priprave, kopali nasipe, polnili koše z zemljo ter razstavljali tabor. Vojaki, utrjeni v vojski, hrabri in vstrajni po naravi, niso pričakovali z veseljem drugega dne. Že prvi dan jim je prinesel poraz.

Samostanski topovi so povzročili med švedskimi vrstami tako znatno škodo, da so zmajevali celo najstarejši vojaki kar z glavami in pripisovali vso krivdo neprevidnosti in prevelikemu približanju k obzidju.

Ko bi tudi naslednje jutro prineslo zmago, vendar ni obetalo nikakor slave. Kaj bi značilo vzetje neznatne trdnjave in samostana za takšne zmagovalce, kakoršni so bili Švedje? Samo hrepenenje po bogatem plenu je še krepčalo njih dobro voljo; za to pa se je polastil oni sveti strah, s kakoršnim so stopili zavezni poljski polki pred slovečo Jasno Goro, tudi Švedov. Samo v tem je tičala razlika, da so prvi trepetali pri misli na cerkveni rop, drugi pa so se zopet bali nekaj nenavadnega, česar si niti sami niso znali pojasniti in kar so imenovali s plošnim imenom: čari. Če je verjel va-nje sam Müller, kako bi naj ne verjeli va-nje njegovi vojaki?

Poslednji so takoj zapazili, da se je Müllerjev konj, ko se je približal cerkvi svete Barbare, pod njim nakrat ustavil, jel siliti nazaj, odprl gobec, pobesil ušesi ter žalostno prskajoč ni hotel stopiti naprej. Stari general ni pokazal na sebi strahu, toda že drug dan je odstopil to pozicijo knezu Heskemu, sam pa se je pomaknil z večjimi topovi na severno stran samostana, k vasi Čenstohovki. Tam je čez noč delal nasipe in hotel drug dan naskočiti trdnjavo.

Komaj se je zasukalo, so začeli topničarji streljati, toda to pot so prvi začeli grometi švedski topovi. Sovražnik ni hotel precej iz početka napraviti v zidu preloma, da bi planil skozi na obležence; hotel jih je samo osupniti, zasipati s krogliami cerkev in samostan, zanetiti požar, zdrobiti topove, pobiti ljudi in razširiti strah.

Na samostansko obzidje je stopila znovič procesija, ker ničesar ni tako okrepčalo borilce, kakor pogled na Najsvetejše in na mirno ž njim korakajoče menihe. Samostanski topovi niso ostali sovražniku dolžni odgovora. Zdelo se je, da se zemlja stresá

v svojih tečajih. Morje dimu se je razgrinjalo nad samostanom in cerkvijo.

Kakšni trenutki, kakšen prizor je bil to za ljudi, — in takih je bilo veliko v trdnjavi, — ki niso nikdar v življenju zrl v krvavo obličje vojne! Tu si slišal neprestano grom topov, videl blisk, dim; čul žvižganje krogelj po ozračju, strašno sikanje granat, treskanje padajočih krogelj ob tlak, gluhe udarce ob steno, žvenket razbitih šip in polom stojal. Ves ta čas ni bilo niti za trenutek pokoja, niti oddiha za na pol z dimom zadušene prsi; pač pa se je sipala čimdalje nova toča krogelj in sredi te zmešnjave so se oglašali na raznih straneh trdnjave, cerkve in samostana osupljivi glasovi:

„Gori! Gori! Vode! Vode!“

„Na strehe s kavlji!... Prinesite več plah!“

Na obzidju pa si čul krik po vojni razgretih vojakov:

„Višje top!... Višje!... med poslopja!... Sproži!...“

O poludne se je streljanje še pojačalo. Zdelo se ti je, da ugledajo, kadar se dim poleže, švedske oči samo kup krogelj in granat na mestu, kjer je stal samostan. Dim od apna, ki so ga skrhale krogelje z obzidja, se je zmešal z dimom smodnika ter zakrival pogled. Duhovniki so znovič stopili na obzidje s svetinjami.

Streli so postajali redkejši. Toda nakrat se je na stolpu, na novo pozidanem po požarju, oglasilo ubrano petje pobožne pesmi, ki je donelo daleč naokrog, da jo je bilo slišati celo tja do švedskega tabora. Lahko si razločil besede;

„Bogorodnica, Devica,

Od Boga slavljenja Marija!...“

Zopet je prisičalo nekoliko granat. Čul si polom stropa in strehe in na to krič: „Vode!“ na kar je pesem donela dalje:

„Pri svojem Sinu, Rešeniku,

bodi naša priprošnica,

bodi naša pomočnica...“

Kmitic je stal na obzidju pri topu, obrnjenem proti vasi Čenstohovki, v kateri se je nahajal sam Müller, in odkoder je prihajal najhujši ogenj, odrinil na stran manj izurjenega topničarja ter začel sam delati. Delal je tako izborno, da je moral, če tudi je bil listopad in hladno vreme, kmalu sleči jopič, da je imel konečno na sebi same hlače in srajco.

Ljudem, ki niso poznali vojne, je rastlo srce pri pogledu na tega vojaka iz krvi in kosti, kateremu se je vse to, kar se je godilo okrog njega, kakor grom topov, toča krogelj, uničevanje, smrt — zdelo tako navadno kakor ribam voda.

Imel je nagrbančeno čelo, ogenj v očeh, rdečico na obrazu in nekako divje veselje na licu. Sedaj pa sedaj se je sklonil nad top ter meril, ves zamišljen v boj, mislil ni na nič drugega. Ko je naravnal top, se je zravnal po koncu ter zakričal: „sproži!“ in ko je Soroka prikladal zažigalnico, je skočil on na rob obzidja zasledoval učinek krogelje, in tu pa tam zaklical kako naj bi namerili vnovič top...

Njegove bistre oči so prodirale prah in dim. Ako je le ugledal kje med stavbami večjo tolpo klobukov ali čelad, takoj je naravnal na njo svoj top ter jih razprašil na vse strani.

Časih, kadar je napravil več škode nego je pričakoval, se je spustil v glasen smeh. Krogelje so žvižgale nad njim in mimo njega — on pa ni pogledal nobene, marveč skočil naglo po strelu na rob, uprl oči v daljavo ter zakričal:

„Top je razbit... Samo trije še bljuvajo krogelje in ogenj!...“

Do poludneva se ni oddahnil. Znoj mu je zalival čelo, srajca se je kadila na njem. Lice je imel črno od saj, a oči leskeče.

Sam Peter Čarnecki je občudoval njegovo delo.

„Za vas vojna ni nič novega!“ mu je rekel večkrat. „To sem takoj uvidel. Kje ste se tega naučili?“

Ob treh popoldne je umolknil na švedskih nasipih še drugi top, razbit z dobrim Kmiticevim strelom. Ostala dva so tudi kmalu odvlekli z nasipov. Bržkone so spoznali Švedje, da se ne morejo vzdržati na tem mestu.

Kmitic se globoko oddahne.

„Počijte se!“ reče mu Čarnecki.

„Dobro, pa tudi lačen sem,“ odvrne vitez. „Soroka, daj mi, kar imaš pod roko!“

Stari stražnik je urno izvršil naročilo. Prinesel je čutaro žganjice in na krožniku nekaj rib. Kmitic jih jame poželjivo jesti, zroč sedaj pa sedaj na ne daleč proč padajoče granate, kakor bi bile to skakajoče vrane. Teh je še vedno dokaj priletelo, toda ne od Čenstohovke, marveč od nasprotne strani, čez samostan in cerkev.

„Slabe topničarje imajo, previsoko merijo,“ reče Kmitic, in hladnokrvno použiva svoje kosilce; „glejte, vse kroglice lete čez cerkev na nas!“

Te besede je čul mlad menih, sedemnajstletni mladenič, ki je še-le pred kratkem stopil v samostan. Poprej je podajal Kmiticu naboje ter se ni umikal, dasi je trepetala vsaka žilica v njem, ker je sedaj prvič gledal vojno. Kmitic se mu je neizrekljivo prikupil s svojo hladnokrvnostjo. Ko je sedaj slišal njegove besede, se je nehote prituknil k njemu, kakor bi pri njem hotel iskati zavetja.

„Ali nam morejo škodovati z one strani?“ je vprašal.

„Čemu ne?“ odvrne Kmitic. „A kaj, dragi brat, ali se bojiš?“

„Gospod,“ odvrne trepetaje mladenič, „predstavljal sem si sicer vojno kot nekaj strašnega, toda nisem si mislil, da bi bila tako strašna.“

„Vsaka kroglica ne ubije, sicer bi ne bilo več ljudi na svetu.“

„Najhuje se bojim onih ognjenih krogelj, onih granat. Čemu se razletavajo s takim treskom?.... O, Bog, kako te pohablajo ljudi!...“

„Jaz ti to pojasnim, moj dragi. Granate so železne kroglice, ki so znotraj votle ter nabasane s smodnikom. Izvrtana luknja je zamašena s cevko iz papirja ali lesa.“

„O Bog!“

„V leseno ali papirnato cev pa je vtaknjen žveplenast stenj, ki se pri strelu prižge. Pri svojem padcu udari granata s to cevjo ob tla ter jo porine na sredo; v tem hipu se vname v granati smodnik in ona se razleti. Dokaj teh krogelj pa ne pade na cev, toda to nič ne de, ker ogenj počasi vendar-le dospe do smodnika ter povzroči razpok...“

Med tem Kmitic nakrat umolkne, pokaže z roko padajočo granato, dostavi:

„Glej, glej! Tu imaš vzgled!“

„Jezus, Marija!“ zakriči mladi menih pri pogledu na padlo granato.

Granata je med tem padla na tla ter žvenkoče ropotala po tlaku, spuščaje iz sebe sivkast dim; prekotalila se je enkrat, dvakrat, pritrkljala pod zid, na katerem so sedeli, padla na kup mokrega peska, izgubila moč in obležala.

Padla je na srečo s cevjo kvišku, toda stenj ni ugasnil, kajti dim se je takoj dvignil kvišku.

„Na tla! Na obraze!“ jamejo kričati osupljivi glasovi. „Na tla, na tla!“

Toda Kmitic skoči v tem hipu na pesek, pograbi z urno roko za cev, jo izdere, dvigne roko z gorečim stenjem kvišku, in zakriči:

„Vstanite! Kakor bi psu polomil zobe. Sedaj niti muhe več ne ubije!“

Pri teh besedah sune z nogo ležečo krogeljo. Navzoči so kar otrpnili, videvši ta dokaz nadčloveškega poguma, in delj časa ni nobeden izpregovoril. Naposled reče Čarnecki:

„Šmentani človek! Ko bi se bila razpočila, bi vas bila na kosce raznesla!“

Kmitic se na to nasmeje ter pokaže svoje bele zobe.

„Ali mar ne potrebujemo smodnika?!“ reče. „Ko bi me nabili v top ter vstrelili v sovražnika, bil bi vam v korist še po svoji smrti.“

„Oh, da bi vas!... Kje pa ste se navzeli takšnega junaštva?“

Mladi menih sklene roke ter gleda z nemim občudovanjem Kmitica. Razun mladega meniha, Čarneckega in drugih, je videl ta drži čin tudi duhovnik Kordecki, ki je uprav o tem času došel na to stran. Ko pride h Kmiticu, prime ga z obema rokama za glavo ter ga blagoslovi.

„Takšni, kakoršen si ti, ne pusté poginiti Jasni Gori,“ reče mu, „toda prepovem ti, da bi izpostavljaj nalašč svoje življenje nevarnosti. Vzemi to kroglo, izsuj iz nje smodnik ter nesi jo najsvetejši Devici v kapelico. Ljubši ji bo ta dar nego oni biseri in drago kamenje, katero si ji nudil!“

„Oče!“ odvrne Kmitic razgret, „jaz ne vidim v tem nobenega junaštva... Jaz bi za najsvetejšo Devico... Nu, ne morem najti primernih besed... Za Njo sem pripravljen na muke in smrt!... Ne vem, kaj bi učinil, samo da bi le Njej služil!“

In Kmiticu zablišče solze v očeh.

„Pojdi k Njej s temi solzami, dokler se ne posuše,“ reče prednik. „Naj te Ona pomiri in potolaži z večno slavo.“

S temi besedami ga prime pod pazduho ter ga odpelje v cerkev. Čarnecki gleda nekaj časa za njim, naposled pa reče:

„Videl sem že v življenju dokaj pogumnih vitezov, toda ta Litvin je bržkone vr...“

Tu pa se nakrat udari z dlanjo po ustih, da ne izreče tega imena na svetem mestu.

XV.

Boj s topovi ni prav nič oviral sklepanja dogovorov. Menihi so sklenili okoristiti se z vsakim slučajem, mameč sovražnika, da je odlašal napad, da pričakajo na ta način kakoršno si bodi pomoč, ali vsaj hudo zimo. Med tem pa je bil tudi Müller uverjen, da želé menihi sami skleniti najboljšo pogodbo.

Na večer po oni bitki pošlje general novega parlamentarja, namreč polkovnika Kuklinovskega, s pozivom, naj se podajo. Prednik pokaže prišlecu kraljevo pismo, s čemur mu takoj zamaši usta. Toda Müller je imel še novejši kraljevi ukaz, naj zasede Boleslavo, Velunj, Krepico in Čenstohov.

„Nesite jim ta ukaz,“ reče prednik Kuklinovskemu. „Upam, da jim zmanjka izgovorov, ko jim pokažete ta ukaz.“

Toda motil se je.

Kordecki je izjavil, naj le brez skrbi izvrši ukaz, kajti oni, menihi, ga pri tem ne bodo ovirali, toda na Jasno Goro se ne more kraljev ukaz raztegniti. — Ko je slišal Müller ta odgovor, je spoznal, da ima spraviti z izkušenimi diplomati. Njegova potrpežljivost pa je tudi že bila pri kraju — torej je ostala nadaljna beseda topovom.

Toda čez noč je še trajalo premirje. Švedje so utrjevali na vso moč svoje nasipe, Jasnogorci pa so popravljali včerajšnjo škodo ter se presenečeni prepričali, da je niti ni bilo. Le tu pa tam je bila polomljena streha in strop; ponekje je bil omet odkrhnjen z zidu — a to je bilo vse. Od ljudij ni bil nihče ubit niti ranjen. Duhovnik Kordecki je hodil po obzidju in dejal z nasmehom:

„Glejte le, saj ni tako strašen ta sovražnik in njegove bombe, kakor ga slikajo. Božje oko nas čuva, božja roka nas varuje; samo vstrajajmo, pa vzremo še večje čudeže!“

Napočila je nedelja, praznik darovanja Marije Device. Švedje niso ovirali vernikov v pobožnosti, kajti Müller je čakal na poslednji odgovor, ki so mu ga menihi obljubili poslati popoldne.

Med tem so šli duhovniki znovič na obzidje v procesiji.

Odgovor je bil odposlan ob dveh popoldne; v njem je stalo ponovljeno vse to, kar so bili povedali menihi poprej polkovniku Kuklinovskemu, namreč, da se imenuje samostan Jasna Gora ter nima ničesar skupnega s Čenstohovem.

„Radi tega Vaše visokorodje pokorno prosimo,“ je pisal duhovnik Kordecki, „da blagovolite pustiti v miru nas in

cerkev, posvečeno slavi božji in preblaženi Devici Mariji, v kateri se vrši božja služba za zdravje in srečo najjasnejšega kralja. Med tem pa mi, nevredni, izročamo svojo pokorno prošnjo Vašemu visokorodju, in se zanašamo na Vašo dobroto, od katere tudi v bodoče mnogo pričakujemo...“

Pri čitanju tega pisma so bili navzoči: Vreščevič, Sadovski, Horn, Krepicki, de Fossis ter knez Hesenski, kateri je zdatno nadkriljeval Müllerja, dasi je bil njegov podložnik. Poslednji se je zlobno nasmehnil in, ko je bilo pismo prečitano, je dejal:

„Od vaše dobrote še mnogo pričakujemo. Te-le besede mi nudijo priložnost, da vas nekaj vprašam, gospod general. Vprašam vas torej, kaj znajo menihi bolje: prositi ali streljati?“

„Resnica!“ odvrne Horn. „Te kratke dneve smo izgubili toliko ljudij, da bi jih bilo dovolj za veliko bitko.“

„Kar se mene tiče,“ nadaljuje knez Hesenski, „ne iščem slave, niti denarja, pač pa ozebem v teh lesenih kočah do dobrega v noge. Kakšna škoda, da nismo šli v Prusijo! Kraj je tam bogat in prijeten, mesto lepše od mesta.“

Müller, ki je počasi mislil pa urno delal, je še le sedaj razumel vsebino pisma; torej je zardel in dejal:

„Menihi se norčujejo iz nas, gospodje!“

„Ne, tega namena uprav nimajo, dasi je odgovor zelo podooben roganju,“ odvrne Horn.

„V takem slučaju na nasipe! Premalo so še dobili včeraj ognja in krogelj!...“

To povelje je spreletelo kakor blisk od jednega konca švedskih vrst do drugega. Nasipi so se kmalu pokrili s sivkastim dimom; pa tudi samostanski topovi niso molčali. Toda to pot so Švedje bolje naravnali svoje topove ter jeli delati večjo škodo. Metali so bombe, nabite s smodnikom, za katerimi so se vlekla povesma plamena. Metali so tudi prižgane baklje in klobčiče konoplja, polite s smolo.

Kakor posedajo časih tolpe potujočih žrjavov, utrujene po dolgem letanju po gričih, tako so padali roji teh ognjenih po-

slancev na cerkveno streho in druga lesena poslopja. Kdor se ni udeležil boja, kdor ni imel opravka pri topovih, je sedel na strehi ter gasil požar z vodo, klobučino in mokrimi plahtami. Nekatere kroglice so razdirale strop, in padale na podstrešje in takoj sta se razširjala dim in smrad požarja po sobah. Toda tu so jih že čakali ognjegasci s sodčki vode. Najtežje bombe so prebijale celo strop. Navzlic človeškim naporom, navzlic vsej čujnosti se je vendar zdelo, da mora samostan prej ali slej zajeti požar. Baklje in konopljeni klobčiči, katere so odrivali z drogovi raz strehe, so goreli kupoma pod stenami. Okna so pokala od vročine, ženske in otroci, zaprti v sobah, pa so se dušili od dimu.

Toda komaj so pogasili jedne ogorke, komaj se je voda scedila po žlebih, priletelo je novo krdelo razbeljenih krogelj, gorečih cunj in isker živega ognja. Ves samostan je bil pokrit z njimi; rekel bi: nebô se je odprlo nad njim in Perun siplje nanj svoj ognjeni dež. Toda v tem ognju samostan ni gorel, niti razpadal v razvaline; dà, še več, sredi tega ognjenega morja so jeli ljudje v samostanu prepevati, kakor nekdam trije mladeniči v ognjeni peči.

Kakor prejšnji dan se je oglasila na stolpu pesem, spremljana z glasovi tromb. Ljudem, stoječim na obzidju in onim pri topovih, kateri so si vsaki hip lahko mislili, da že vse gori za njihovim hrbtom ter razpada v razvaline, je bila ta pesem kakor zdravilni balzam, ker jim je naznanjala, da cerkev in samostan še stojita, da plamen doslej še ni zmagal človeških naporov. Takrat je bilo namreč prišlo v navado slajšati si svoje gorje z ubranim petjem ter odganjati hrup in krik vojakov od ženskih ušes. Toda tudi v sovražnem taboru je napravila ta pesem in godba globok vtis. Vojaki na nasipih so jo poslušali najprej z občudovanjem, potem pa s praznovernim strahom.

„Čudno, prečudno!“ rekli so med seboj. „Zmetali smo že toliko železa in ognja na ta kurnik, da bi se izpremenila marsikatera močna trdnjava od tega v dim in pepel, toda tam še radostno prepevajo ... Kaj je to?“

„Čari!“ odgovoré drugi.

Kroglje se ne primejo onih sten. Granate strkljajo s stene, kakor bi hlebec kruha metal na nje. „Čari! Čari!“ so ponavljali. „Nič dobrega ne doživimo tukaj!“

Starešine so bili gotovi, da je tem glasovom pripisovati neki tajnostni pomen. Toda nekateri so pojasnovali to drugače in Sadovski reče nalašč glasno, da ga je Müller slišal:

„Mora se jim dobro goditi, da se veselé. Očividno smo zaman potratili toliko smodnika.“

„Katerega nam je že jelo primanjkovati,“ doda knez Heski.

„Za to pa imamo slavnega vojskovodjo,“ odvrne Sadovski s takim glasom, da ni bilo mogoče razumeti, se-li posmehuje, ali pa se hoče laskati Müllerju. Poslednji je to bržkone spoznal ter si jel grizti brke.

„Bomo videli, če bodo čez jedno uro še peli,“ reče in se obrne k svojim vojakom.

Na to zaukaže podvojiti ogenj.

Njegovo povelje se je kakor vedno urno izvršilo. V naglici pa so naravnali topove previsoko in kroglje so švigale čez samostan. Nekateri so priletele do švedskih nasipov na drugi strani, razbijale tam stojala topov ter morale ljudi.

Minila je ura za uro. Raz cerkveni stolp se je neprestano glasilo petje, spremljano z godbo.

Müller je stal z daljnogledom v Čenstohovem ter dolgo gledal. Navzoči so zapazili, da roka, s katero je držal daljnogled, mu je trepetala čimdalje močnejše. Naposled se obrne k navzočim ter zakriči:

„Streli prav nič ne škodujejo cerkvi!“

Pri tem je divja, neukrotljiva jeza pograbila starega vojaka. Vrgel je daljnogled na tla, da se je razletel na kosce.

„Še zblaznim radi te godbe!“ zavrešči.

Čez nekaj časa pridirja inženir de Fossis na konju k njemu.

„Gospod general!“ reče, „podkopa ni mōči narediti. Pod plastjo prsti ležé same skale. Tu bi potrebovali kamnolome.“

Müller zakolne, toda ni še končal kletve, kar pridirja zopet častnik s čenstohovskega nasipa, pozdravi ga vojaški in reče:

„Največji top so nam razbili. Ali naj pripeljemo drugega iz Lgote?“

Streli so res nekoliko pojekali — godba pa se je razlegala čimdalje bolj svečano.

Müller odide molče v svoje stanovanje. Ni pa zapovedal, naj boj preneha. Sklenil je, da utruji obležence. Saj tam v trdnjavi je bilo komaj dvesto mož posadke, on pa je imel na razpolago vedno čile ljudi.

Nastala je noč, topovi so še neprestano gromeli. Pa tudi v samostanu so jim čilo odgovarjali, dà, celo čileje nego po dnevu, ker so jim kazala švedska ognjišča cilj. Večkrat se je pripetilo, da so vojaki sedli okrog ognjišča, nad katerim je visel kotel z večerjo; kar nakrat pa je prifrčala v temi kroglja iz samostanskega topa, kakor nekak duh smrti. Razprašila je ognjišče, da so kar iskre letele naokrog; vojaki so zbežali z groznim krikom ali pa so šli iskat zavetja k tovarišem. Drugi so zopet blodili v nočni temi gladni, osupnjeni.

O polnoči je streljanje v samostanu tako oživel, da niso mogli Švedje prižgati ognjev. Zdelo se je, da govore obleženci z glasovi topov: „Hočete nas utruditi... nu, poskusite, sami vas pozivljamo!“

Odbilo je dve po polnoči. Jel je škropiti droben dež, nalik prezorni megli, ki se je izpreminjala ponekje v stebre in mostove ter rdela od ognja. Skozi one fantastične stebre in oboke pa se je lahko razločno videlo samostan, ki se je izpreminjal Švedom pred očmi. Enkrat se jim je zdelo, da stoji višje, na to zopet, da pada v propast. Od nasipov do samostanskega obzidja pa so se nakopičili nekaki zlokobni oboki in hodniki, ustvarjeni iz megle in teme, in po teh hodnikih so frčale kroglje, prinašajoče smrt. Časih se je zjasnilo ozračje nad samostanom nenedoma, kakor bi močno zabliskalo, na to je postalo zopet temno

Vojaki, prevzeti praznovernega strahu, so zrlí na to z grozo ter šepetali drug drugemu:

„Ali si videl? Samostan se pojavlja in gine vse obenem. To je peklenščkovo delo!...“

„Še več sem videl,“ odvrne drugi. „Naravnali smo uprav oni top, ki se je razletel, na samostan, kar je nakrat vsa trdnjava jela poskakovati in trepetati, kakor bi jo kdo na vrvi vlačil kvišku. Potem pa meri in pogodi takšno trdnjavo — če moreš!“

Po teh besedah odvrže vojak-topničar metlo ter čez trenutek dodá:

„Tu očividno ničesar ne opravimo... Oni nam ne dadó niti povohati svojih novcev... Brr! mrzlo je! Imate tam sodček s smolo; prižgite ga, da si pogrejem v roke.“

Jeden izmed vojakov jame prižigati smolo s pomočjo žvepljenih nitij. Najprej je prižgal stenj ter ga jel polagoma potapljati v sodček.

„Ugasnite luč!“ zagromi nad njim častnik.

Toda skoro ob enem je prifrčala tudi granata, začul se je presunljiv krič in luč je ugasnila.

Noč je prinesla grozno škodo Švedom. Dokaj ljudij je poginilo to noč; na nekaterih mestih so se vojaki razškropili tako, da se do jutra niso mogli zbrati. Obleženci pa, kakor bi hoteli pokazati, da ne potrebujejo spanja, so streljali čimdalje živahneje.

Jutranji svit je pobelil na obzidju utrujena bleda lica, oživljena z vročnico. Duhovnik Kordecki je po noči prebdel v cerkvi; ko je pa napočil svit, se je razlegal njegov spodbudni glas že pri topovih.

„Bog nam je poslal dan, dragi otroci...“ je dejal. „Naj bo posvečeno Njegovo sveto ime!... Niti v cerkvi, niti na drugih poslopjih ni videti kake škode... Ogenj je pogašen, nihče ni izgubil življenja... Gospod Mošicki,“ je dodal in se obrnil k jednemu plemiču, „ognjena krogla je padla pod zibeljko vašega otroka, in ni povzročila nikake škode. Zahvalite za to najsvetejšo Devico!“

„Naj bo proslavljeno Njeno sveto ime na veke!“ odvrne Mošinski.

Prednik je šel dalje.

Že se je popolnoma zdanilo, ko se je ustavil poleg Čarnekega in Kmitica. Poslednjega ni zapazil, ker si je šel ogledat na drugo stran stojalo, katero je nekoliko pohabila švedska kroglja. Duhovnik takoj vpraša:

„Kje je Babinič? Ali ne spi?“

„Jaz naj bi spal v taki noči!“ odvrne Kmitic, plezaje na obzidje. Grizla bi me vest. Bolje je, da čujem ter služim najsvetejši Devici.“

„Dà, bolje, bolje, zvesti služabnik!“ pritrdi prednik Kordecki.

Toda v tem hipu zapazi Kmitic lučico v švedskem taboru.

„Luč imajo tam luč! Naravnaj top; višje! Le po njih, pasjih bratih!“

Duhovnik Kordecki se nasmeje, ko vidi takšno gorečnost, na to se vrne v samostan, da pošlje utrujenim vojakom tečne pivne juhe s sirom.

Čez pol ure se prikažejo na obzidju ženske in starci, noseči kadeče se lončke in vrče. Vojaki hlastno sežejo po njih in govore:

„Ne godi se nam slabo v službi najsvetejše Device. Izvrstno je to krepilo!“

„Huje se godi Švedom,“ rečejo drugi, „ker niso mogli kuhati ves dan. Toda hujše še pride.“

„Dovolj imajo, pasji bratje! Po dnevu bodo menda mirovali ter pustili, da si nekoliko počijemo. Saj so jim topovi že itak postali hripavi od neprestalega kihanja.“

Toda vojaki so se motili. Dan jim ni prinesel počitka.

Ko so zarano prišli častniki s poročili k Müllerju ter povedali, da bitka v minuli noči ni prizadljala samostanu nikake škode, pač pa jim je sovražnik pobil mnogo ljudij, se je general zelo razsrdil ter zapovedal nadaljevati streljanje.

„Konečno se morajo naveličati te streljbe!“ je dejal knezu Hesenskemu.

„Smodnika smo obilno potrošili,“ odvrne častnik.

„Saj ga tudi oni trosijo.“

„Oni imajo očitno veliko zalogo smodnika, solitra in žvepla; oglja pa jim pripravimo sami, ako se nam posreči, da jim zapalimo kako poslopje. Ponoči sem šel k obzidju ter sem razločno slišal ropotati mlin; gotovo so mleli smodnik.“

„Ukazal sem, streljati do solnčnega zahoda tako močno, kakor smo streljali včeraj. Po noči si počijemo. Bomo videli, ali nam ne pošljejo poslancev.“

„Ali pa veste, gospod general, da so jih že poslali k Wittenbergu?“

„Vem, pošljem pa tudi jaz po največje topove. Ako ne bo mogoče, da jih ostrašimo ali zanetimo požar, treba prebiti obzidje.“

„Vaša vzvišenost se torej nadejate, da pohvali maršal oblegovanje?“

„Maršal vé za moj namen ter ni rekel nič,“ odvrne robato Müller. „Ako se mi tukaj ne posreči, se bo sicer hudoval ter gotovo ne zamudi zvaliti vso krivdo na-me. Kralj mu pritrdi, to vem... Dokaj sem že prestal od slabovoljnega maršala, uprav kakor bi bil jaz kriv, da ga muči „mal francese,“ kakor pravijo Italijani.“

„Da zvalé krivdo na vašo vzvišenost, tega ne dvomim, zlasti ako se pokaže, da ima prav Sadovski.“

„Kaj, prav? Sadovski se nemara le za to poteguje za te menihe, ker je od njih podkupljen. Kaj pravi on?“

„On pravi, da bodo ti streli odmevali po vsej deželi od baltijskega morja do Karpatov.“

„V takem slučaju naj ukaže kralj potegniti kožo z Vreščeviča in jaz jo pošljem samostanu v dar, kajti on je nasvetoval oblegovanje.“

Po teh besedah se prime Müller za glavo.

„Toda treba je končati z nasiljem. Meni se sploh zdi ter mi nekaj pravi, da oni pošljejo nekoga, da se sklene pogodba. Dotlej pa le ognja in ognja!“

Znovič je nastal dan, včerajšnjemu podoben, poln groma, dima in pepela. Še dokaj enakih je imelo priti na Jasno Goro. Toda branitelji niso obupavali; gasili so požar ter streljali z neomahljivo hrabrostjo, dasi je le polovica vojakov ostala na obzidju pri topovih, drugi pa so šli počivat.

Ljudje so se nekako privadili na neprestani grom, zlasti, ker so se prepričali, da ni provzročil sovražnik mnogo škode. Manj izurjeni so se utrjevali v tej veri; toda bili so med njimi tudi stari vojaki, ki so dobro poznali vojno in ki so opravljali to službo kakor nekako rokodelstvo. Ti so navduševali kmete.

Soroka je postal sredi njih zelo priljubljen, saj je preživel dokaj življenja v vojni in bil tako malomaren za njen trušč, kakor star krčmar na krik pijancev. Po večerih, ko je streljba utihnila, je pripovedoval tovarišem o oblegovanju Zbaraža. Dasi se ga sam ni udeležil, vendar je čul praviti o njem stare vojake.

Kmitic je stal nekoliko na strani ter čul njegovo pripovedovanje. Ko ga pa začuje praviti o izletih, udari se po glavi ter pogleda po švedskih nasipih. Bila je že temna noč. Na nasipih je že vladala tišina. Utrujeni vojaki so bržkone spali pri topovih. V daljavi, za dva topova strela, se je bliščalo nekoliko ognjev.

„Kaj takega jim niti ne pade v glavo!“ zašepeta sam sebi Kmitic. Po teh besedah zleti naravnost k Čarneckemu, kateri je stal pri stojalu in prestopal z noge na nogo, ker ga je zeblo.

„Hladno je,“ reče, ko zagleda Kmitica „in v glavi se mi vrti od tega hrupa, kateri mi odmeva v ušesih neprestano.“

„Komu bi takšen trušč ne odmeval? Toda nocoj bomo imeli mir. Oni tam so trdo zaspali. Sedaj bi jih bilo lahko mogoče zajeti kakor medveda v brlogu.

„Dà, ne vzbudili bi se niti po strelu iz topa.“

„A!“ odvrne Čarnecki. „Na kaj misliš?“

„Mislim na Zbaraž ter na one izlete, na katerih so obleženci prizadjali pobalinstvu toliko gorjá.“

„Ti si kakor volk; še po noči misliš na kri.“

„Za Boga živega, napravimo izlet! Pobijemo jim vojake ter zamašimo z železom topove. Oni se ne nadejajo ničesar podobnega.“

Čarnecki skoči po koncu.

„Izvrstna misel!“ zakliče. „Jutri pridejo bržkone ob pamet. Oni si bržkone mislijo, da so nas že dovolj nastrašili ter samo še čakajo, da se jim udamo. Izborna misel!... Pravcata vitežka ideja! Kako, da mi to še ni prišlo v glavo! Treba je samo najaviti to duhovniku Kordeckemu, ker tu je on poveljnik.“

Čarnecki in Kmitic nemudoma odideta.

Prednik se je ves ta čas pomenkoval v dvorani z mečnikom seradskim. Ko je zaslišal korake, je dvignil glavo, odrinil svečo na stran in vprašal?“

„Kdo je tam? Kaj je novega?“

„Jaz sem Čarnecki in Babinič je z menoj. Ne moreva spati, ker naju Švedje vznemirjajo. Ta Babinič, oče, je velik nemirnež; ne more sedeti na mestu. Kar na vso silo hoče iti za obzidje k Švedom ter jih vprašati, ali bodo tudi jutri tako streljali, ali pa privoščili nam in sebi miru?“

„Kako to?“ vpraša začuden prednik. „Babinič hoče oditi iz trdnjave?“

„V družbi, v družbi,“ odvrne urno Čarnecki, „tudi jaz in nekoliko drugih vojakov pojdemo ž njim. Sedaj spé tam vsi trdno; niti ognjev ni videti... Vse preveč se zanašajo na našo slabost.“

„Zamašimo jim topove!“ dodá vneto Kmitic.

„Dovolite mi, da vas objamem!“ zakriči mečnik seradski. „Srbi vas roka, da hočete moriti tudi po noči. To je veliko junštvo, ki nam utegne dokaj koristiti. Odobrujem vajin namen ter sem celo pripravljen sam iti z vama.“

Prednik je osupnil iz početka nad to nakano, toda pomislil je nekoliko in spoznal, kako vabljiv je ponočni izlet.

„Dovolite mi, da nekoliko molim,“ reče.

Po teh besedah se zgrudi pred podobo Matere božje, moli nekaj časa z razprostrtimi rokami; konečno vstane z jasnim licem.

„Pomolite sedaj tudi vi,“ reče, „na to pa pojdite z Bogom.“

Četrť ure pozneje odidejo vsi štirje ter se napoté na obzidje. Švedje so trdno spali na nasipih. Noč je bila zelo temna.

„Koliko vojakov hočete vzeti?“ vpraša prednik Kmitica.

„Jaz?“ odvrne Andrej z začudenjem. „Jaz nisem tukaj poveljnik in tudi kraja ne poznam tako dobro kakor gospod Čarnecki. Pojdem s sabljo, toda vojake naj vodi gospod Čarnecki, mene in druge... Rad bi pa imel, ko bi tudi moj Soroka šel z nami; on je okruten glavorez.“

Ta odgovor je bil všeč Čarneckemu in predniku, ki je videl v njem javni dokaz Kmiticeve skromnosti. Niti minute niso zamudili, poprijeli so se dela, izbrali ljudi, zabičali jim, naj bodo kolikor le mogoče tihi, ter jeli odstranjevati kamenje in opeko iz zamašenega predora.

To delo je trajalo jedno uro. Naposled je bil predor odprt in vojaki, oboroženi s sabljami, samokresi ter nekateri celo s puškami, so se jeli izgublјati v njem. Nekateri kmetje so se oborožili s kosami, ker so jim bili najbolj vajeni.

Ko so prišli na drugo stran obzidja, se seštejejo. Čarnecki stopi oddelku na čelo, Kmitic ostane poslednji, in tako odrinejo ob dolžini okopa, pridržuje sapo v prsih, liki volkovi, bližajoč se ovčjemu hlevu. Ne gledé na vso previdnost, se je vendar časih ozval odmev kose ali sablje, po čemur se je lahko spoznalo, da se pomikajo izletniki naprej. V dolini se ustavi Čarnecki. Tu pusti nekoliko ljudij pod poveljništvom nekega Janiča, starega in vstrajnega vojaka, katerim zapove, naj ležejo po tleh; sam pa jo krene na desno, otipaje mehko zemljo pod nogami, po kateri niso več odmevali koraki, in jame urneje voditi svoje krdelo. Namenil se je bil namreč, da obhodi nasip ter udari od zadaj na

speče in jih spodi proti samostanu na Janičeve ljudi. Ta svet mu je dal Kmitic, ki je korakal sedaj poleg Čarneckega s sabljo v roki ter šepetal:

„Nasip je bržkone tako narejen, da se nahaja med njim in glavnim taborom nekoliko praznega prostora. Straže, ako so sploh katere, stojé gotovo pred nasipom, a ne na oni strani... Tako jih lahko brez ovir obkoljimo ter planemo na nje od one strani, od katere najmanj pričakujejo napada.“

„Prav,“ odvrne Čarnecki. „Niti jeden izmed teh nam ne uide!“

„Ako se kdo oglasi, ko stopimo čez nasip,“ reče Kmitic, „dovoli gospod, da jaz odgovorim... Znam govoriti po nemški kakor po poljski, torej si bodo mislili, da prihaja kdo od generala.“

„Da bi le straž ne bilo za nasipi.“

„Ako bi tudi bile, mi zaupijemo ter skočimo na nje na mah. Predno se zavejo, jim sedimo že na vratu.“

„Čas je kreniti na desno,“ omeni Čarnecki.

Po teh besedah se obrne ter zapove potihoma:

„Na desno!“

Karavana krene na desno. Takrat pokuka mesec nekoliko skozi oblake in postane svetlejše. Naši znanci zagledajo za nasipom prazen prostor. Straže — kakor je bil napovedal Kmitic — ni bilo tamkaj. Kdo bi si tudi mogel misliti, da bi vojakom od te strani pretila kaka nevarnost?

„Sedaj pa le prav tiho,“ zapove Čarnecki. „Že vidim šotore.“

„V dveh imajo še luč. Očividno tam še ne spé... Bržkone so ondi starešine.“

„Od zadaj mora biti vhod ugoden.“

„Seveda,“ odvrne Kmitic. „Tam skozi vlačijo topove in hodijo vojaki... Evo, tu se začinja nasip. Pazite sedaj, da nas ne izda orožje...“

Že so dospeli do višine, narejene previdno nasipu za hrbtom. Tu je stala dolga vrsta voz, na katerih so pripeljali smodnik

in krogelje. Toda pri vozovih ni bilo nikogar. Prišedši mimo njih, se jamejo brez truda povspenjati na nasip, na kateri je bil od te strani pristop kaj ugoden.

Tako dospejo k šotorom in z orožjem v roki obstanejo poleg njih. V dveh izmed njih se je še zares bliščala luč, radi česar izpregovori Kmitic par besed s Čarneckim in reče:

„Jaz pojdem naprej k onim, ki ne spé... Počakajte na moj strel, a potem planite po njih.“

Po teh besedah odide.

Da bo uspeh izleta ugoden, videli so že naprej, torej se tudi niso več trudili, da bi hodili tiho. Kmitic je šel mimo več šotorov, toda nihče se ni vzbudil, niti ga vprašal, kdo je.

Jasnogorski vojaki so slišali samo odmev njegovih korakov ter utripanje lastnih src. Med tem je došel k osvetljenemu šotoru, dvignil zaveso ter vstopil s samokresom v jedni in sabljo v drugi roki.

Obstal je radi tega, da so se njegove oči nekoliko privadile svitlobi. Na mizi je namreč stal svetilnik s šestimi gorečimi svečami, ki so mu jemale pogled.

Za mizo so sedeli trije častniki, sklonjeni nad načrti. Jeden izmed njih je sedel na sredi, sklonil se toliko nad nje, da so mu njegovi dolgi lasje padali na bele liste. Ko je zagledal vstopivšega Kmitica, je dvignil glavo ter vprašal z mirnim glasom:

„Kdo je?“

„Vojak,“ odvrne Kmitic.

Sedaj dvigneta tudi ostala častnika glave.

„Kakšen vojak? Od kod?“ vpraša prvi. Bil je to inženir de-Fossis, ki je bil glavni vodja obleganja.

„Iz samostana.“

V njegovem glasu je bilo nekaj strašnega. De-Fossis poskoči ter si pokrije oči z roko pred lučjo. Kmitic je stal raven in nepremičen; samo njegovo lice, podobno glavi ropnega tiča, je najavljalo nevarnost.

Med tem pa šine de-Fossisu urno v glavo misel, da je to nemara ubežnik iz samostana; torej vpraša:

„Kaj hočeš tukaj?“

„Evo, kaj hočem!“ zakriči Kmitic ter mu sproži samokres v prsi.

V tem hipu se oglasi grozen krik in za njim številni streli na nasipu. De-Fossis je padel kakor snop. Drugi častnik plane z bodalom na Kmitica, toda ta ga oplazi z sabljo po glavi. Tretji častnik zdrkne na tla ter se hoče skobacati po vseh štirih iz šotor, toda Kmitic skoči k njemu, stopi mu z nogo na hrbet ter ga pribije z bodalom k zemlji.

Med tem se je mirna noč izpremenila v pravi sodnji dan. Kriki: „bij!“ „mori!“ so se pomešali z obupnimi klici švedskih vojakov, ki so klicali na pomoč. Preplašeni ljudje so bežali iz šotorov, toda niso vedeli, česa se naj poprimejo in kam naj beže. Nekateri, ki niso koj zapazili, odkod prihaja napad, so drvili naravnost k Jasnogorcem ter ginili pod udarci sabelj, kos in sekir, predno so utegnili zaklicati „pardon!“ Nekateri so bodli v temi lastne tovariše; drugi so stali brez orožja, na pol oblečeni, brez klobukov, ter držali roke kvišku; nekateri pa so sredi razdrtih šotorov padali na tla. Le mala peščica od njih je bila sposobna za brambo, toda razjarjeni samostanski vojaki so jih prevračali in teptali z nogami. Stokanje umirajočih ter klici onih, ki so prosili milosti, so še bolj povečali splošni strah.

Ko so napadeni naposled po krikih spoznali, da ni prišel napad od samostanske strani, marveč od zadaj, od strani švedskega taborišča, se je ta strah izpremenil v pravo norost. Vojaki so si mislili, da so zavezni domači polki iznenadoma planili po njih. Tolpe pešcev so jele skakati z nasipa ter teči proti samostanu, kakor bi se hoteli skriti v njegovem obzidju. Toda takoj so spoznali, da sò se zmotili, ko so naleteli na oddelek Ogra Janiča, ki jih je podil tesno k obzidju.

Med tem so sekali Jasnogorci na obe strani, dospeli k topovom katere so nemudoma zamašili z železnimi zagozdami.

Kmetje, ki niso bili toliko izurjeni, da bi se spustili v boj z izurjenimi vojaki na odkritem polju, so sedaj v malih kopicah napadali cele trope.

Slavni polkovnik Horn, krepiški gubernator, se je trudil pridržati bežeče Švede. Skočil je za vogel nasipa in jel klicati v temi ter mahati z mečem. Švedje so ga spoznali ter se jeli zbirati okrog njega, toda nakrat pridrvé napadniki, katerih v temi ni bilo moči razločiti. Nakrat se začuje presunljiv žvižg kose in njegov glas hipoma umolkne. Vojaki se razkrope, kakor bi padla granata med nje. Kmitic in Čarnecki planeta po njih ter jih posečeta do zadnjega.

Na ta način so zajeli nasip.

Tudi v glavnem švedskem taboru so se že jele oglašati trombe. Nakrat pa se oglašé tudi jasnogorski topovi, katerih ognjene kroglice so osvetljevale vračajočim se Jasnogorcem pot. Ti pa so se vračali zasopljeni ter pomazani s krvjo, liki volkovi, kateri so mesarili do sitega in beže pred odmevom lovskega roga. Čarnecki je šel spredaj, Kmitic poslednji.

Čez pol ure so naleteli na Janičev oddelek, toda gorjé! ni jim več odgovoril na njihov klic. Ko je namreč zdirjal za nekim častnikom, so ga ustrelili njegovi lastni vojaki.

Zmagovalci so se vrnili v samostan med gromom topov. Pri vходу jih je že čakal duhovnik Kordecki ter jih štel po vrsti, kadar je kateri pomolil glavo skozi. Ni manjkalo nobenega, razun Janiča. Mahoma sta bila poslana dva vojaka, ki sta prinesla njegovo truplo v trdnjavo. Prednik ga je hotel namreč slovesno pokopati.

Nočna tišina, enkrat pretrgana, se ni več povrnila do belega dne. Raz samostanskega obzidja so je oglašali streli; v švedskem taboru je vladala najgroznejša zmešnjava. Sovražnik ni vedel, odkod je dospela nevarnost, je popustil nasipe ter zbežal. Müller se je na vse načine trudil, da bi zopet zbral razškopljence. Na strele iz samostana so odgovarjali z ognjenimi

krogljami, da razvestlé temo ter pomagajo razškopljencem, da bi se zopet zbrali.

Naposled je napočil konec one za Švede osodopolne noči. Beli dan je začel zlatiti strehe in cerkveno kupolo. Streha na samostanu je čimdalje bolj rdel, dokler se ni popolnoma zdanilo.

Müller je šel na čelu svojih vojskovodij sam ogledat zaplenjen nasip ter štet pobite, ki so ležali med šotori. Častniki so otožnega in resnega obraza jezdili za njim. Pri pregledu trupe je grbančil general čelo ter uporno molčal. Bridko se je začel zanj ta dan. Takšne sramote nikakor ni pričakoval, kajti bil je izkušen poveljnik ter imel opravka z menihi.

Med tem so dospeli pešci ter jeli odnašati pobite. Ko so nesli jednega mrtveca mimo generala, ga je poslednji pogledal, zakril si oči ter zamolklo zamrmrljal:

„Horna nesó!“

Toda Horn je bil še živ; kmet, ki ga je ranil s koso, ga je zadel samo z njenim koncem v prsi, toda udarec je bil tako silen, da mu je je odprl prsno ogrodje. Težko ranjen je še ohranil zavest. Opazil je Müllerja in njegove spremljevalce, nasmehnil se ter hotel nekaj povedati, toda mesto glasu se mu je prikazala na ustih samo rdeča pena, na kar je začel grozno mežikati z očmi ter je omedlel.

„Nesite ga v moj šotor!“ zapove Müller; „naj mu moj zdravnik zaveže ranel!“

Na to so častniki šlišali, kako je govoril sam s seboj:

„Horn, Horn... V spanju sem ga videl nocoj... takoj zvečer... Grozna, nerazumljiva stvar...“

Uprl je oči v tla in se globoko zamislil; nakrat pa ga vzdrami iz te zamišljenosti presunljiv glas Sadovskega:

„Poglejte, pogledjte, general! Tjekaj... na samostan!...“ Müller pogleda in ostrmi.

Bil je že beli dan, samo megla je še visela nad zemljo, toda nebo ja bilo čisto in rdeče od jutranje zarje. Bel oblačič je zakrival grič Jasne Gore in po navadni prikazni v prirodi imel

bi zakrivati tudi cerkev; med tem pa se je cerkev s stolpom vred povznašala visoko ne samo nad skale, marveč tudi nad meglo, visoko, visoko, uprav kakor bi se bila odtrgala od svojega temelja ter obvisela v sinjem ozračju pod nebom.

Kriki vojakov so javljali, da so opazili prikazen.

„Megla tako mami oči!“ reče Müller.

„Megla leži pod cerkvijo!“ odvrne Sadovski.

„Čudna stvar!“ omeni Hesenski, „toda ta cerkev se nahaja desetkrat višje nego je bila včeraj ter visi v ozračju.“

„Dviga se kvišku, dviga se kvišku!“ so kričali vojaki. „Kar gine izpred očíj!...“

Istina; oblak, viseč na skali, se je jel dvigati nalik velikan-skemu stolpu dimu proti nebu; cerkev pa, kakor stoječa vrhu tega stolpa, se je povspenjala vedno višje in višje; pod oblaki pa jo je zakrila bela sopara, v kateri se je raztapljala ter izgini-la popolnoma izpred očíj.

Müller se obrne k častnikom. V njegovih očeh si zapazil začudenje, združeno s praznovernim strahom.

„Priznavam vam gospodje,“ reče, „da nisem še videl podobne prikazni v svojem življenju. To je vse povsem protinara-vno in bržkone čaranje papeževcev.“

„Čul sem vojake,“ odvrne Sadovski, „ki so dejali: „Kako hočemo streljati v takšno trdnjavo? Zares ne vemo kako?!“

„Toda kaj sedaj, gospodje?“ zakliče knez Hesenski. „Ali je še cerkev ondi v megli, ali pa je že izginila za vedno?“

In dolgo so še stali zamišljeni ter molčali. Konečno reče knez Heski:

„Ko bi bila to tudi naravna prikazen, vendar nam to ne obeta nič dobrega. Glejte, gospodje, od onega časa, kar smo prišli sém, nismo še napravili koraka naprej!“

„Dà,“ odvrne Sadovski, „ko bi bilo samo to. Toda v re-snici smo doživeli poraz za porazom... in nocojšna noč je bila najhujša. Vojak izgublja nejevoljen pogum ter jame pešati v službi. Vi si niti ne morete domisliti, kaj vse si pripovedujejo

vojaki. Vrhu tega pa se godé tudi druge čudne reči. Že od nekaj časa si ne drzne nihče sam oditi iz tabora; kdor pa to vendar-le stori, padel je, kakor bi ga hotela zemlja požreti. Človek bi bi dejal: volkovi se klatijo okrog Čenstohova. Sam sem poslal pred kratkim praporščaka s tremi spremljevalci v Velunj po toplo obleko in od tega časa ni duha niti sluha za njimi!...“

„Huje bo, kadar napoči zima, ker so že sedaj noči neznosne,“ dodá knez Hesenski.

„Megla postaja redkejša!“ reče nakrat Müller.

Zares je nastal veter ter jel razpihавati soparo. V megli se jelo nekaj majati; naposled je izšlo solnce in ozračje je postalo prozorno. Najprvo se je prikazalo iz megle obzidje, na to pa še cerkev in samostan. Trdnjava je bila tiha in mirna, kakor bi v njej niti ne bivali ljudje.

„General!“ reče energično knez Hesenski, „poskusite še enkrat s pogodbami. Treba je končati to stvar!“

„A kaj, če s pogodbami ne dosežemo svojega namena, mar ne svetujete potem, naj opustimo oblegovanje?“ vpraša mračno Müller.

Častniki so molčali. Šele čez nekaj časa se oglasi Sadowski:

„Vaša vzvišenost veste sami najbolje, kaj treba učiniti.“

„Vem, vem,“ odvrne ponosno Müller, „toda to vam povem, da preklinjam dan in uro, ko sem dospel semkaj, kakor tudi svetovalce, ki so mi svetovali oblegovanje.“ Pri teh besedah pogleda grozno Vreščeviča. „Vedite pa, da po tem, kar se je bilo zgodilo, ne odstopim, dokler ne izpremenim te proklete trdnjave v kup razvalin, ali pa poginem sam!“

Na licu kneza Heskega se prikaže nevolja. On ni nikdar preveč spoštoval Müllerja in te njegove besede je smatral za ta slučaj neumestnim vojaškim bahanjem. Radi tega se je obrnil k generalu ter dejal zbadljivo.

„Tega vi nikakor ne morete obljubovati, general, kajti odstopite na prvi ukaz njegovega veličanstva kralja, ali gospoda

maršala Wittemberga. „Časih pa tudi ukazujejo okoliščine isto tako kakor kralji in maršali.“

Müller nagrbnanči čelo. Ko Vreščević to vidi, reče urno:

„Poskusimo še enkrat s pogodbami vplivati na menihe. Morajo se udati... ne more biti drugače!“

Poslednje besede je zaglušil glas zvona, vabeč vernike k rani sv. maši v jasnogorsko cerkev. General in njegovi spremljevalci odjezdijo počasi k Čenstohovu, toda niso še dospeli k glavnemu stanišču, kar srečajo častnika na penastem konju.

„Od maršala Wittemberga!“ reče Müller.

Častnik mu poda pismo, katero nemudoma odpečati ter jame čitati, pri čemur mu prebledi lice in on reče ves zmeden.

„Ne, to je došlo iz Poznanja... slabe novice. V Veliki Poljski se dviga plemstvo in prostaki se mu pridružujejo... Na čelu gibanja stoji Krištof Žegocki, ki hoče priti Čenstohovu na pomoč.“

„Napovedal sem, da bodo ti streli odmevali od Balte do Karpat,“ zamrmlja Sadovski. „Ta narod je kaj izpremenljiv v svojem mišljenju. Vi še ne poznate Poljakov, toda sedaj jih spoznate.“

„Dobro, poznam jih!“ odvrne Müller. „Ljubši mi je odkrit sovražnik nego potuhnen zaveznik... Sami so se podali, sedaj pa dvigajo orožje... Prav, naj spoznajo moč našega orožja!“

„Mi pa njihovega,“ odvrne Sadovski. „Svetujem vam, da končamo s pogodbami stvar s Čenstohovci, da se spoprijaznimo z vsakimi njihovimi predlogi in pogoji. Saj tu ne pojde za to trdnjavo, marveč za vlado njegovega veličanstva kralja v tem kraju.“

„Menihi se morajo udati... ako ne danes... pa jutri,“ reče Vreščević.

Med tem ko so se oni tako pogovarjali med seboj, vladalo je v samostanu radi vspešnega ponočnega izleta neizmerno veselje. Ženske in menihi so se zbirali okrog Čarneckega ter mu čestitali k zmagi, ta pa je odklanjal hvalo, kazal na Kmitica in dejal:

„Ne zahvaljujte se meni, marveč gospodu Babiniču, a to radi tega, ker on ni baba. Dasi si on ne pusti poljubiti rok, ker so mu še krvave, toda ako ga katera mladenka poljubi v obraz, mislim, da se ne bo branil tega.“

Mlajše so res obračale svoje sramežljive oči po gospodu Andreju ter občudovale njegovo zalo rast, toda on ni odgovarjal z očmi na njihove poglede, kateri so ga spominjali na Alenko in kateri je v duhu obljubil pisati, kakor hitro se konča oblegovanje, ter poslati s pismom Soroko.

In tako se je spoprijaznil s to namero, da ni čul deklet, ki so odhajaje govorile:

„Čuden vitez, tako se je zagledal v vojno, da ne vidi razun nje nikogar poleg sebe...“

XVII.

Soglasno z nasvetom svojih častnikov je Müller zopet prišel pogajanja. Kot poslanec je odšel iz tabora v samostan znamenit poljski plemič, kaj zgovoren in že prileten človek. Jasnogorci so ga gostoljubno sprejeli. Slutili so namreč, da jim bo prigovarjal samo na videz in prisiljen, naj izroče sovražniku samostan, v resnici pa jih bo šele vzpodbujal k obrambi ter potrdil novice, ki so pridrle skozi samostansko obzidje o vstaji v Veliki Poljski, o nevolji poljskih vojsk na Švede, o pogodbah Jana Kazimira s Kozaki, ki so kazali željo vrniti se k nekdanji pokorščini; naposled o grozni napovedi tatarskega kana, da gre izgnanemu kralju na pomoč ter prežene vse njegove sovražnike z ognjem in mečem.

Toda kako so se zmotili menihi! Zares, prinesel jim je poln koš novic, toda te novice so bile tolikanj osupljive, da so zamogle ohladiti največjo vnemo, zlomiti najtrdnjši sklep, omajati najkrepkejšo vero.

Menihi in plemstvo so ga spoštljivo obstopili v posvetovalnici. Iz ust starca se je glasila, kakor se je zdelo, sama čista

resnica in boleost nad usodo domovine. Pogostoma si je položil roko na belo glavo, kakor bi hotel pridržati obup, ki mu je silil na dan; zrl na sveto razpelo s solznimi očmi ter govoril s počasnim in pretrganim glasom besede:

„Bog, kakšne hude čase je dočakala naša izmučena domovina! Vse je propadlo in hoté nehote se moramo udati švedskemu kralju... Dà, resnica, za koga se vi borite, gospodje? Za koga vi ne štedite svoje krvi ter grabite za meče? Radi koga izpostavljate z brezuspešnim uporom sebe in to sveto mesto groznemu maščevanju švedskih vojsk?... Za Jana Kazimira? Toda vedite, on se je že odrekel našemu kraljestvu. Mar ne veste, da se je on že odločil ter se bogastvu, gostijam in razveseljevanju na ljubo odrekel kroni v prid Karola Gustava. Vi njega nočete zapustiti, on pa je nas že davno zapustil; vi nočete prelomiti prisege, on pa jo je že davno prelomil, vi ste pripravljeni umreti zanj, on pa za nas nobenega ne mara... Naš kralj je sedaj Karol Gustav! Glejte torej, da si ne nakopljete na svoje glave ne le jeze in maščevanja, marveč vneboupijočega greha sploh, ker ne dvigate drzno svojih rok proti napadnikom, marveč proti lastnemu gospodarju...“

Na govornikove besede so vsi molčali, kakor bi bila spreletela smrt po dvorani.

Kaj je moglo biti namreč strašnejšega nego novica, da se je Jan Kazimir odrekel prestolu? Dasi ni bila ta novica podobna resnici, jo je pravil starec pred svetim razpelom, pred sliko preblazene Device Marije in s solznimi očmi.

Ako bi bila ta vest resnična, bi bil daljši upor zares norost. Plemstvo si je zakrilo oči z rokami, menihí so pomaknili kapice na oči in grobna tišina je vladala v dvorani; samo duhovnik Kordecki je jel vneto moliti ter premikati obledele ustnice; njegove mirne, globoke, svetle in presunljive oči pa so bile uprte v onega plemiča.

Ta je čutil na sebi njegov pogled in slabo mu je postajalo radi njega. Z nemirnim pogledom se je oziral po ostalih menihih in čez trenutek je nadaljeval:

„Nič ni hujšega nego vzbujati jezo z zlorabo potrpežljivosti. Nasledek vašega upora bo razdejanje te hiše božje in naložitev strogih in velikih kaznij, katerim se boste morali uklopiti. Da izmrejo svetu in vsem njegovim mičnostim, je naloga menihov. Kaj imate opraviti z bojnim truščem vi, katerim naročajo samostanski predpisi samoto in molčečnost? Bratje moji, častitljivi in predragi očetje! Ne nakladajte si na svoja srca in svojo vest takšno grozno odgovornost... Niste vi zidali tega samostana, torej tudi ne sme služiti samo vam... Dovolite mi blagosloviti to zemljo v tolažbo naših sinov in vnukov na veke vekov.“

Izdajalec je sklenil roke in njegove oči so se zalile s solzami, toda plemstvo in menihi so uporno molčali. Dvom je ležal liki svinec na njihovih srcih.

„Pričakujem vašega odgovora, častitljivi očetje,“ reče izdajalec ter pobesi glavo na prsi.

Sedaj vstane duhovnik Kordecki ter z glasom, v katerem ni bilo razbrati najmanjše omahljivosti, nikakega dvoma, reče s proroškim glasom:

„To, kar pripovedujete gospod, da nas je Jan Kazimir zapustil ter se odrekel kroni v prid Karola Gustava — to je laž! V srcu našega proganega vladarja se je nastanilo upanje in nikdar ni bolj vneto kakor sedaj delal na to, da zagotovi domovini rešitev, pridobi nazaj prestol ter nam pomaga v stiski!“

Krinka je takoj padla izdajalcu raz obraz ter se na njem prikazala jeza, kakor bi mahoma priplezal zmaj iz brezna njegove duše, v katerem se je skrival doslej.

„Odkod imate to novico? Kdo vam more to zagotoviti?“ vpraša.

„Odkod?“ ponovi Kordecki, in pokaže na veliko sveto razpelo, obešeno na steni. „Pojdi ter položi prste na prebodene Kristusove noge in ponovi še enkrat to, kar si povedal poprej.“

Izdajalec se jame zvijati, kakor bi ga pritiskala železna roka; iz globeli njegove duše pa mu pripleza nov zmaj — strah

— na obličje. Prednik Kordecki pa je stal med tem grozen kakor Mojzes; zdelo se je, da mu je kar žar sijal z obraza.

„Pojdi ter ponovi!“ reče s tako močnim glasom, da se je kar stresel obok nad dvorano, odkoder se je čul odmev:

„Pojdi ter ponovi...“

Napočil je trenutek molčanja; konečno se začuje zamolkli glas prišlecev:

„Jaz si umivam roke...“

„Kakor Pilat!“ konča Kordecki.

Izdajalec vstane ter odide iz sobe. Urno je stopal čez samostansko dvorišče, a ko dospe za vrata, jame naravnost teči, kakor bi ga nekaj podilo od samostana naravnost k Švedom.

Medtem se približa Zamojski Čarneckemu in Kmiticu, ki nista bila v sobi, ter jima hotel povedati, kaj se je zgodilo.

„Ali je kaj dobrega prinesel ta poslanec?“ vpraša Čarnecki; „imel je pošten obraz...“

„Bog nas varuj takih poštenjakov,“ odvrne mu mečnik seradski; „prinesel je obup in zmešnjavo...“

„Kaj je dejal?“ vpraša Kmitic in dvigne kvišku prižgano zažigalnico, katero je držal v roki.

„Govoril je kakor plačan izdajalec.“

„Radi tega menda sedaj tako beži!“ odvrne Čarnecki. „Glejte, gospodje, kako ga nesó noge k Švedom... Ej! kar kroglo bi poslal za njim...“

„Prav!“ reče nakrat Kmitic ter priloži zažigalnico k topu. Top zagromi, predno sta Zamojski in Čarnecki utegnili opaziti, kaj se je zgodilo. Zamojski se prime za glavo.

„Za Boga!“ zakriči, „kaj ste učinili?... To je vendar poslanec!“

„Napravil sem napako,“ odvrne Kmitic in zrl v daljavo, „ker ga nisem zadel. Že se je pobral ter beži dalje!... Ko bi bil ta poslanec Šved, ne bil bi si nikdar drznil streljati za njim; ker je pa Poljak in izdajalec, pa res nisem mogel mirno obdržati zažigalnice. Pri pogledu na takšne izdajalce se mi kar želodec

preobrača... Za to pa drugokrat ne bo hotel biti več poslanec.“

„Ako ne ta, najdejo se drugi, ki izvrše ta posel“ odvrne Zamojski. „Toda vi, gospodje, ne kažite se kot nasprotniki pogodb ter ne kršite jih svojevoljno. Čimdalje se pogodbe zavlečejo, tembolj bo to nam v prid. Vrh tega nastane kmalu zima, v kateri postane oblegovanje nemogoče.“

Po teh besedah odide v sobo, kjer se je po odhodu poslanca vršilo še posvetovanje. Izdajalčeve besede so jih povsem potrle. Niso sicer hoteli verjeti, da bi se bil odpovedal Jan Kazimir prestolu, toda poslanec jim je slikal v takšnih barvah švedsko moč, da se jim je jelo radi tega vrteti v glavi. Saj so se uklonile pred to močjo še krepkejša trdnjave nego je Jasna Gora. Poznanj, Krakov, Varšava in drugi gradovi so odprli svoja vrata zmagovalcu. Kako naj se ubrani sredi tega potopà Jasna Gora?

„Nemara se bomo še branili jeden, dva ali tri tedne,“ so si mislili nekateri plemiči in menihi „toda kaj bo dalje; kakšna bo posledica teh naporov?“

Vsa dežela je bila liki ladja pogreznjena v propast in samo ta samostan je še molil konec svojega jambora nad valove. Ali pa so mogli v tem slučaju, držeči se tega jambora, še misliti ne samo na svojo rešitev, marveč tudi na rešitev ladje izpod valov?

Soditi človeški, je bilo to nemogoče.

A vendar, uprav v trenutku, ko se je Zamojski vrnil v sobo, je dejal duhovnik Kordecki.

„Bratje moji! Jaz ne spim, a tudi vi prosite našo Patronko, naj nam izprosi rešitev. Onemoglost, trud in slabost vplivajo tako na moje kosti, kakor na vaše, a to še bolj, ker na-me pada vsa odgovornost. Med tem pa jaz vendar verjamem ter ne omahujem, med tem ko se vi nahajate v dvomih?... Preudarite vendar ter se oglejte: ali vaše oči, zaslepljene po sovražnikovih moči, ne vidijo druge moči nego je švedska? Ali si res mislite, da ni nihče več zmožen, ubraniti nas pred njihovim orožjem?

Ako je tako, bratje moji, so pregrešne vaše misli in vi grešite zoper usmiljenje božje, zoper Njegovo mogočnost, zoper moč presvete Patronke, katere služabniki se imenujete. Kdo izmed nas sme reči, da ne zamore ta presveta Kraljica ubraniti Sebe in nas ter nam ne more nakloniti zmage? ... Naša dolžnost je samo, prositi jo za sveto pomoč.“

„Oče!“ odvrne plemič. „Tu ne pojde za naše vratove, ne za naše žene in otroke; pač pa trepetamo pri misli, kaj bo z našo trdnjavo potem, ako jo sovražnik vzame z naskokom?“

„Radi tega tudi nočemo prevzeti ná-se odgovornosti,“ dodá drugi.

„Ker nihče nima pravice jemati je ná-se, niti gospod prednik,“ reče tretji.

Opozicija je naraščala tembolj, ker so molčali mnogi menihi.

Mesto da bi prednik odgovoril, jame zopet moliti; na to se obrne k navzočim ter reče:

„Kdo prevzame ná-se takšno odgovornost? Kdo sme ovirati Marijo, da ne bi delala čudežev v rešitev kraljestva in vladajoče v njem katoliške vere?“

„Tak predrzneš se ne najde med nami!“ zakliče Zamojski.

Po tem razgovoru ni nihče več mislil na udajo.

Ne glede na to je vendar ugonobljujoča setev izdajalčevega zrna rodila strupen sad. Novica, da se je odpovedal prestolu Jan Kazimir, je prišla tudi ženskam na ušesa; odtod se je razširila med služabniki, ki so razširili to novico tudi med vojaki. Na te poslednje pa je napravila najslabejši vtis. Jeli so se zbirati v tolpe ter ukrepati, češ, da je daljši upor naravnost nemogoč in da ne kaže ubogati menihov, ki tega ne razumejo.

Nek topničar, Nemec po rodu, na katerega pa se ni bilo zanesti, je svetoval vojakom, naj sami vzamejo to stvar v roke ter se glede predaje trdnjave sami pogodijo s Švedi. Nekateri so podpirali to misel, toda našli so se tudi takšni, ki so se odločno uprli izdajstvu ter ga nemudoma naznanili Kordeckemu.

Prednik, ki je najbolj zaupal v nebeške moči, je znal tudi tu izbornu odpomoči ter je takoj v zarodu zadušil upor. Pred vsem drugim je voditelje vstaje, s puntajočim se Nemcem na čelu, zapodil iz trdnjave, ne zmeneč se niti za to, da oni lahko ponesó Švedom vest o stanju trdnjave in slabih njenih straneh. Na to je podvojil mesečno plačilo posadki ter sprejel od nje prisego, da bo branila samostan do poslednje kaplje krvi.

Podvojil pa je tudi čuječnost ter sklenil še marljiveje nadzorovati ne le najete vojake, marveč celo svoje menihe. Starejši menihi so morali prepevati po noči predpisane psalme; mlajši pa so razun službe božje morali še opravljati službo na obzidju. Naslednji dan je izvršil pregled pešcev ter odločil za vsako bastijo po jednega plemiča z njegovo družino, po deset menihov in dva zanesljiva topničarja. Vsem tem je bilo naročeno, čuvati po dnevu in po noči poverjena jim mesta. Kmitic in Čarnecki sta prevzela stolp na južni strani.

Načelnikom nad stražami sta bila imenovana oče Dobroš in Zahar Malahovski. Nesposobne za vojno so odločili na streho. Nadzorovanje nad ognjišči, ki bi imela osvetljevati obzidje, da bi se mu pešci ne mogli približati, je bil poverjen očetu Lisoti.

Po noči se je kazala gora kot nekaka orjaška svetilnica. To je res olajšalo Švedom streljanje, ob enem pa je tudi služilo v znamenje, da se trdnjava še krepko brani, ako bi slučajno prišla obležencem pomoč.

Na ta način ni bila namenjena trdnjava, da bi se udala marveč se je ša vnetejše pripravljala za obrambo. Prednik Kordecki je hodil vsako jutro po obzidju ter se veselil nad tem, da je bilo vse v redu; hvalil je poveljnike ter spodbujal prostake.

„Mečnik seradski je zelo vesel,“ je dejal, ko je dospel k Čarneckemu, „da se je priredilo vse tako, da se niti bolje ni moglo. Čutim, da smo sedaj dvakrat močnejši, nego smo bili poprej. Nov duh je stopil v naša srca. Jaz se med tem zopet poprimem pogodb. Treba jih je zavleči čim najdalje mogoče, kajti s tem preprečimo prelivanje krvi.“

„Ej, častitljivi oče!“ zakliče Kmitic, „kdo bi še sedaj mislil na pogodbe? To je samo potrata časa. Bolje bi bilo, napraviti izlet ter pobiti te pasje sinove.“

Prednik Kordecki se je nasmehnil ter ga potrkal po rami.

„Eh, kakšen vojak ste!“ reče. „Kar žeja vas po krvi... Tu imate za to!“

In znovič ga je oplazil po licu. Kmitic je med tem kakor učenec, umikal lice ter ponavljal:

„Biti je treba Švede, biti, biti!“

Tako so se vedrili branitelji, ki so se žrtvovali za domovino. Med tem pa ni odklonil prednik, ko je videl, da se Müller poprijemlje vsake bilke, da bi ponovil pogajanja, marveč se nasprotno radoval nad vsakim novim poskusom.

Dan je minil za dnevom. Topovi in puške niso povsem molčale, toda glavni posel so opravljala le peresa. Na tak način se je oblegovanje zavleklo ter se bližala čimdalje bolj stroga zima. Na vrhove visokih Tater so se obešali oblaki ter prinašali v deželo sneg in mraz. Švedje so se po noči stiskali okrog ognjišč ter hoteli raje poginiti od topovih krogelj nego od mraza.

Radi otrpnele zemlje je bilo kaj težavno delati nasipe ali podkope. Oblegovanje ni prav nič napredovalo. Ne le častniki, marveč celo prostaki so imeli na ustnicah samo jedno besedo: „pogajanje.“

Menihi so se kazali navidezno pripravljene, da se hočejo udati. Prišla sta k Müllerju kot poslanca oče Dobroš in Sebastijan Stavicki. Ta dva sta dala Müllerju upanje, da se sklene pogodba. Poslednji ju je sprejel z razprostrtimi rokami ter bil pripravljen objeti ju od veselja. Saj tu ni šlo samo za Čenstohov, marveč za vso deželo. Ako bi se udala Jasna Gora, bilo bi strto poslednje upanje rodoljubov ter spravljena ljudovlada v naročje švedskega kralja, med tem ko bi zmagoviti upor utegnil izzvati novo vojno. Znamenj se ni manjkalo. Müller je vedel in čutil, česa se je lotil in kakšna grozna odgovornost ga je težila: vedel je, da ga čaka ali kraljeva ljubezen, maršalska bulava, odliko-

vanje, ali pa — propast. Ker pa se je bil že prepričal, da tega oreha ne zgrize, je vsprejel poslanca nenavadno prijazno. Povabil ju je na obed ter sam pil na njuno zdravje, na zdravje prednika in mečnika seradskega, obdaril ju z ribami, naposled pa navel pogoje tako ugodne, da ni dvomil niti za trenutek, da se jih ne sprejme.

Meniha sta se pokorno zahvalila, vzela papir ter odšla. Ob osmi uri zarano je zapovedal Müller, naj bodo vrata odprta. Veselje v švedskem taboru je bilo nepopisno. Vojaki so zapuščali nasipe in okope, dospeli pod obzidje ter se jeli razgovarjati z obleženci. Iz samostana pa je došel odgovor, da prednik prosi še za jeden dan odloga, da se poprej posvetuje s plemstvom in menihi. Müller je privolil v to, v samostanu pa so se res posvetovali do pozne noči.

Dasi je bil Müller star in vstrajen vojak ter general, kateremu podobnih nemara ni bilo v vsej švedski vojski, vendar mu je srce nemirno bilo, ko je zagledal drugo jutro dva meniha v kutah, kako sta se bližala njegovemu stanovanju. Spredaj je šel lektor modroslovja Blešinski, ki je nesel zapečateno pismo, a njemu je sledil Zaharija Malahovski. Oba sta bila bledih lic ter imela roke prekrižane na prsih.

General ju je sprejel v navzočnosti svojih tovarišev-poveljnikov, zahvalil se Blešinskemu za pozdrav, vzel mu urno iz rok pismo, odtrgal pečat ter začel čitati. Lice se mu je pri tem nakrat zelo izpremenilo, kri mu je zalila obraz in oči so mu izstopile. Molče je pokazal pismo knezu Heskemu, ki je površno pogledal, obrnil se k polkovnikom in mirno rekel:

„Menihi se nočejo odreči Janu Kazimiru, dokler ne razglasi primas novega kralja; s kratka, oni nočejo priznati svojim kraljem Karola Gustava.“

Knez Heski se nasmeje pri teh besedah, Sadovski upre svoj prezirljivi pogled v Müllerja, Vreščevič pa si puli brado od jeze.

„Hej, stražniki!“ zakriči nakrat general in se udari z roko po kolenu, „vzemite ta dva golobradca ter ju vrzite v ječo... Gospod Sadovski, zatrobite pod samostanskim obzidjem ter najavite menihom, da bodeta oba poslanca obešena, ako si drznejo le še jedno kroglo poslati v naš tabor.“

Štirje brkasti vojaki odpeljejo meniha med splošnim zasmehevanjem in roganjem vojakov. Pod samostanskim obzidjem pa je dal Sadovski raztrobiti ukaz, ali bolje grožnjo Müllerjevo.

Menihi so se v resnici prestrašili, vojaki otrpnili. Topovi so umolknili. Pri posvetovanju niso vedeli, kaj naj počno. Pustiti poslanca v barbarskih rokah, ni kazalo; ako pa pošljejo druge, jih Müller zopet pridrži. Toda čez nekoliko ur pošlje Müller sam poslanca, ki naj vpraša menihe, kaj nameravajo učiniti?

Odgovoré mu, da tudi oni nočejo ničesar slišati o pogodbah, dokler ne izpusti poslanecev. Kako naj namreč verjamejo, da ostane general mož-beseda, ako pa navzlic mednarodnemu pravu zapira poslanca, katerih nedotakljivost spoštujejo celo barbarji.

Na to izpoved ni bilo kmalu odgovora. Grozna negotovost je torej visela nad samostanom ter ugaševala vnemo braniteljev.

Med tem so napeli Švedje vse moči, delali urno nove nasipe, približali so se samostanu za pol strela in grozili menihom, da vzemo z nasiljem samostan, ako se branitelji prostovoljno nočejo podati. Na pol pijani vojaki so kričali in stegovali roke proti obzidju:

„Oddajte samostan, ali pa vedite, da bodeta obešena vaša meniha.“

Drugi so grozno preklinjali Devico Marijo in katoliško vero. V bojazni za življenje poslanecev so jih morali obleženci mirno poslušati. Kmiticu pa je jeza kar zapirala sapo v prsih. Kar lase si je pulil z glave, trgal si obleko, lomil roke ter ponavljal Čarneckemu:

„Evo, rekel sem že, kam nas privedejo pogajanja z lopovi! Sedaj stoj tu in trpi, oni pa ti lezejo pred oči in grozno pre-

klinjajo ... Mati božja, usmili se me ter daj mi vstrajnost!... Za Boga! čez kratko jamejo lezti celo na obzidje ... Držite me, privežite me kot razbojnika, ker se sicer ne premagam!“

Oni pa so se bližali čimdalje bolj ter preklinjali čimdalje predrznejše.

Med tem pa se je pripetil nov slučaj, ki je pripravil obležence skoraj v obup. Kaštelan kijevski, ki je prepustil Švedom Krakov, si je izgovoril pravico, da sme svobodno oditi z vso vojsko ter da ostane ž njo do konca vojne v Šleziji. Sedemsto pešcev te vojske pod poveljništvom polkovnika Wolfa je že dospelo blizu k meji, in zaupajoč pogojem tam mirno počivalo. Vreščevič pa je pregovoril Müllerja, naj zajame te vojake. Ta je res poslal njega samega z dvema tisočema jezdecev, ki so po noči prestopili mejo, napadli speče vojake ter jih zajeli vse do poslednjega. Te vojake je ukazal potem Müller nalašč voditi okrog obzidja, da bi pokazal menihom, da se uprav oni vojaki, od katerih so pričakovali pomoči, že nahajajo v njegovih rokah ter mu celo pomorejo vzeti Čenstohov.

Pogled na te molodce je osupnil obležence, kajti nihče izmed njih ni dvomil, da jih Müller najprej pošlje v boj. V trdnjavi je znovič zavladal strah; vojaki so jeli lomiti orožje ter kričati, da ni več pomoči, da se je treba udati čim najpoprej. Toda Zamojski in prednik sta zopet pomirila razburjene duhove. Poslednji si je pri tem na vse kriplje prizadeval, osvoboditi poslanca. Radi tega je napisal pismo Müllerju, v katerem mu je javil, da rad žrtvuje radi rešitve samostana ta dva meniha. „Torej, gospod general, ako vam je ljubo, le kaznujte ju; na tak način vsaj vsi spoznajo, česa se smejo nadejati od vas in koliko je zaupati vašim obljubam.“

Müller se je razveselil, ko je prejel pismo, ker si je mislil, da se ta zadeva bliža koncu. Ni pa hotel takoj verjeti besedam Kordeckega, da je pripravljen žrtvovati meniha. Radi tega je spustil jednega izmed njih, Blešinskega, v samostan, ki mu je

moral prej priseči, da se vrne prostovoljno ne oziraje se na odgovor. Zabičeval mu je, naj predstavi obležencem pred oči švedsko moč, iz česar naj razvidijo, da je vsak upor brezvspešen. Menih je ponovil vse to, kar so mu rekli, toda v očeh si mu bral vse kaj drugega; naposled je dejal:

„Ne cenim toliko svojega življenja kolikor prospeh samostana, torej čakam vaše odločbe in povem sovražniku do pičice vse, kar mi naročite.“

Naročili so mu povedati generalu, da želé menihi nadaljevati pogajanja, da pa ne morejo zaupati generalu, ki zapira poslanca. Drugi dan je došel v samostan še drugi menih Malahovski, ter se vrnil z istim odgovorom kakor prvi. Ko se je vrnil poslednji menih, sta oba poslušala svojo obsodbo k smrti s takšnim samozatajevanjem in celo z veseljem, da so nad tem kar osupnili sodniki.

„Čemu se ne bi žrtvovala,“ sta dejala, „ako pa velja ta žrtva Bogu in kralju?“

Müller ju ukaže odpeljati. V sobi so ostali samo častniki.

„S takšno prenapetostjo se je težko boriti,“ reče jeden izmed njih.

„S takšno vero so se odlikovali samo prvi kristijanje, hočete reči?“ vpraša knez Heski, obrne se k Vreščeviču in doda:

„Gospod Vejhard, rad bi vedel, kaj mislite vi o teh menihih?“

„Nimam vzroka, da bi si lomil glavo nad temi budalostini,“ odvrne ta, „saj se peča že gospod general dovolj ž njima.“

Med tem pa stopi Sadoovski sred sebe ter obstane pred Müllerjem.

„Nadejam se, vaša dostojnost, da ne kaznujete teh dveh menihov,“ reče odločno.

„A čemu to?“

„Zato, ker potem ne bodo hoteli menihi niti slišati več o kakih pogodbah; posadka se napije želje po maščevanju in ti ljudje bodo raje popadali drug za drugim, predno se podajo...“

„Wittemberg mi pošilja težke topove.“

„Vaša dostojnost, ne učinite tega,“ reče krepko Sadovski, „kajti to sta poslanca, ki sta prišla s polnim zaupanjem k nam.“

„Za to zaupanje ju ukažem obesiti na vislice,“ odvrne Müller.

„Odmev vašega čina se razglasi po vsej deželi ter vznemiri one, ki nam zaupajo.“

„Mirujte mi vendar s temi vašimi odmevi. Že stokrat sem slišal to.“

„Vaša dostojnost, ne učinite tega brez vednosti njegovega kraljevega veličanstva.“

„Vi nimate pravice, naštevati mi mojih dolžnostij gledé kralja!“

„Imam pa pravico prositi, da se me oprusti od vojaščine ter razložiti kralju za to svoje vzroke. Hočem biti vojak, ne pa rabelj!...“

Knez Heski stopi iz vrste sred sobe ter reče odločno:

„Dovolite mi, da vam stisnem roko. Plemič ste in pošten človek!“

„Kaj je to? Kaj pomeni to?“ zarjove Müller ter skoči s sedeža.

„General,“ odvrne mrzlo knez Heski, „dovoljujem si misliti, da je Sadovski pošten človek ter slutim, da v tem ne vidite ničesar, kar bi nasprotovalo disciplini.“

Müller ni ljubil kneza Heskega, toda kot mnogim ljudem nižjega stanu, je tudi njemu ugajal oni hladen, priljuden in obenem porogljiv način govorjenja, ki je lasten ljudem visokega stanu. Müller se je celo trudil prisvojiti si to lastnost, toda ni se mu posrečilo. Ukrotil je svoj srd ter rekel mirno:

„Meniha bodeta jutri visela.“

„To ni moja stvar,“ odvrne knez. „Toda v tem slučaju ukažite, gospod general, da se še danes plane po onih dveh tisočih Poljakov, ki so v našem taboru; ako tega danes ne učinite, planejo oni jutri nad nas... Saj je že sedaj bolj varno za

švedskega vojaka, da gre med volkove nego med njihove šotore. To je vse, kar sem hotel povedati, in sedaj vam želim samo najboljši uspeh.“

Po teh besedah odide iz sobe.

Müller je opazil, da se je zaletel predaleč. Toda ukaza ni preklical in še isti dan so postavljali vislice pred očmi vseh prebivalcev samostana. Ob enem so tudi vojaki uporabljali čas premirja, prihajali čimdalje bližje k obzidju ter se niso nehali rogati, preklinjali so in izzivali. V celih tolpah so se pomikali navkreber ter se obnašali tako, kakor bi hoteli pričeti napad.

Med tem tudi Kmitic, katerega niso zvezali, kakor je prosil, zares ni vzdržal dalje, marveč sprožil top v največjo gnečo, a to s takšnim uspehom, da je ugonobil vse one vojake, ki so se nahajali pred žrelom. To je bilo kakor povelje, ker takoj so zagromeli brez vsakega ukaza vsi topovi in možnarji.

Švedje, ki so bili izpostavljeni od vseh strani ognju, so kričé in tulé zbežali od trdnjave ter v gručah padali po poti.

„Ali veš, da dobiš za to kroglo v glavo?“ vpraša Čarnecki ter skoči h Kmiticu.

„Vem, toda meni je že vsejedno! Naj me!...“

„Nu, tedaj pa le dobro meri!“

In on je res dobro meril. Vsekako pa ni imel v kratkem več na koga meriti, kajti v švedskem taboru je med tem nastal grozen strah, ki je dokazoval, da so bili sami Švedje krivi, da so začeli Jasnogorci streljati. Celó Müller sam je priznal, da imajo Jasnogorci prav.

In kaj še več! Kmitic ni niti pričakoval, da je s svojimi streli rešil življenje menihoma. Po njih se je bil namreč Müller prepričal, da so menihi v blagor samostana in cerkve res pripravljeni žrtvovati dva svoja brata. Streli pa so mu tudi utepli v glavo prepričanje, da ni treba pričakovati drugega kakor grom topov, ako se skrivi poslancema le en las na glavi.

Naslednje jutro je povabil oba zaprta meniha na obed, na to pa ju je poslal v samostan. Prednik Kordecki se je razjokal,

ko ju je zagledal. Vsi navzoči so ju objemali ter se čudili, ko so čuli iz njunih ust, da se uprav onim strelom imata zahvaliti za rešitev. Prednik pozove takoj Kmitica k sebi.

„Jezil sem se na-te, ker sem si mislil, da si ju ugonobil, toda tebe je navdahnila s to mislijo sama božja Porodnica... To je znamenje Njene ljubezni do tebe... Bodi vesel radi tega.“

„To pomenja, da so pogodbe že končane!“ zakliče radostno Kmitic. Toda komaj izreče to, se oglasi pri vratih tromba in nov Müllerjev poslanec stopi v samostan.

Bil je to polkovnik Kulinovski, poveljnik prapora prostovoljcev, ki so se povsod vlekli za Švedi. V njegovem polku so se nahajali sami postopači brez vere in časti, večinoma nekatoličani. S tem se je tudi tolmačila njih prijaznost do Švedov; glavno pa jih je gnala v Müllerjev tabor želja po plenu. Njegova tropa je bila sestavljena iz plemstva, lopovov ter vsake vrste ljudij, ki so zbežali iz ječ in izpod vislic, podobna nekdanjim Kmiticevim privržencem, samo s to razliko, da so se oni borili kakor levi, ti so pa hoteli samo ropati ter razbijati hleve in škrinje. Kuklinovski je bil še manj podoben Kmiticu. Lase je imel že popolnoma sive a lice nagubančeno. Takšnih ljudij, kakoršni so bili njegovi tovariši, se je kretalo takrat, po tridesetletni vojni, vse polno po Nemčiji in Poljski. Pripravljeni so bili služiti vsakemu in večkrat je odločil samo srečen slučaj, na katero stran so stopili.

Domovine, vere, z jedno besedo: narodnih svetinj, niso poznali. Znano jim je bilo samo vojaško življenje; v njem so iskali radosti, razbrzdanosti, prospeha in pozabljenja. Ko so stopili v službo, so služili navadno šo precej zvesto, a to radi tega, da bi ne kratili sebi in drugim dobrega imena. Takšen je bil tudi Kuklinovski. Orjašk pogum in neizmerna trmoglavnost sta mu pridobili slavo med postopači. Svoje življenje je prebil v raznih taborih. Bil je ataman na Siču, vodil je polke na Valaško; v Nemčiji je nabiral za tridesetletno vojno prostovoljce ter se proslavil kot načelnik jezdecev. Krive njegove noge so kazale, da

je prebil večji del svojega življenja na konju. Poleg tega je bil medel kakor trska in nekoliko naprej upognen vsled razbrzdčnosti. Ne glede na to grdo napako ni bil ravno zloben ter je časih učinil celo kaj dobrega. Vsekako pa ni verjel vsled svoje razbrzdanosti v pravičnost božjo, niti v kazen po smrti, pač pa je verjel v vraga, v čarovnice, zvezdarje in alhimiste.

Bil je to krvolok v polnem pomenu besede ter govoril mnogo o sebi kakor otrok, kar je vplivalo zelo neugodno na poslušalce. Müller, ki je tudi sam spadal k takim ljudem, ga je visoko cenil ter ga vabil k sebi na obed. Sedaj pa se mu je Kuklinovski sam ponudil za pomočnika in mu zagotovil, da pregovori s svojo zgovornostjo takoj menihe.

Toda še prej, ko sta tičala poslanca še v zaporu ter bil Zamojski namenjen iti v Müllerov tabor in zahtevati v ta namen zastavnika, je Müller poslal Kuklinovskega. Zamojski in prednik pa ga nista hotela sprejeti kot človeka, ki se po svojem rodu ne more kosati z mečnikom, vsled česar se je čutil Kuklinovski zelo razžaljenega ter je sklenil, da se maščuje nad Jasnogorci koj, ko mu bo mogoče.

Šel pa je v samostan iz dveh vzrokov. Prvič radi poslaniške časti, drugič pa, ker je hotel vse pregledati ter vtakniti svoje prste vmes. Kot davni znanec Čarneckega se je napotil k vratom, katere je on čuval, toda Čarnecki je spal ob tem času in nadomeščal ga je Kmitic. Ta je tudi sprejel gosta ter ga odpeljal v posvetovalnico.

Kuklinovski je bistro pogledal Andreja in takoj mu je bila všeč ne le njegova postava, marveč tudi njegovo obnašanje.

„Pravi vojak takoj spozna junaka,“ je dejal ter dvignil roko h klobuku. „Nisem pričakoval, da bi menihi imeli tako vrle častnike. Kako vam je ime, prosim?“

„Jaz sem Babinič,“ odvrne Kmitic, „bivši polkovnik litevskih vojsk in sedaj prostovoljec v službi najsvetejše Device.“

„Jaz pa sem Kuklinovski, tudi polkovnik, o katerem ste gotovo že slišali, kajti njegovo sabljo poznajo ne samo v ljudovladi, marveč celo za mejo.“

„Moj poklon!“ odvrne Kmitic; „slišal sem.“

„Nu, prosim... torej ste iz Litve... Tudi ondi se nahajajo slavni junaki. Mi se dobro poznamo, ker tromba slave doni tako glasno, da se čujejo njeni glasovi od jednega konca sveta do drugega. Vi ste gotovo poznali tam nekega Kmitica?“

Na to vprašanje je Kmitic obstal kakor vzdan.

„A čemu povprašuje po njem?“

„Ker ga imam rad, dasi ga ne poznam; ker sva tako podobna drug drugemu kakor par škornjev. Za to pa vedno trdim, da sva dva prava vojaka v ljudovladi, jaz v kraljevi Poljski, Kmitic pa na Litvi. Ali ga poznate, gospod?“

„Da bi te strela!“ si misli Kmitic, toda spomni se, da je poslanec, odvrne glasno:

„Ne, osebno ga ne poznam... Toda prosim, vstopite! Tam vas že pričakujejo.“

S temi besedami mu pokaže vrata posvetovalnice, skozi katere mu pride nasproti neki menih.

„Veselilo me bo, ako me izvolite vi pospremiti nazaj k vratom, a ne kdo drugi,“ odvrne oni, predno vstopi.

„Prav, počakam vas.“

Po vhodu Kuklinovskega je jel Kmitic hoditi semtertje po hodišču. Srce se mu je zalivalo s krvjo od jeze.

„Smola se obleke tako močno ne prime kakor slabo ime,“ je mrmljal sam pri sebi. „Celo ta lopov, ta prodanik in izdajalec si drzne ter me nazivlja z bratom in tovarišem po orožju!... Evo, kaj sem doživel!“

Posvetovanje je trajalo precej dolgo; bilo je že temno, toda Kmitic je le še čakal. Konečno je prišel Kuklinovski. Dasi ga Kmitic ni videl v lice, je vendar spoznal po urnemu sopenju, da se mu ni posrečilo. Celo veselje do govorjenja mu je prešlo. „Očividno niste ničesar opravili,“ mu reče Kmitic. „Menihi so kaj trdoglavi ljudje, toda med nama rečeno, oni ravnaajo slabo, da se ne udajo,“ pri teh besedah je ponižal glas, „toda vedno se ne bodo upirali.“

Kuklinovski obstane, prime Kmitica za rokav in ga potegne k sebi.

„Vi si mislite, da je to slabo? Dà, vi ste pameten človek. Vi nimate slame v glavi. Dà, mi jih smeljemo na otrobe — jaz sem vam porok za to. Nočejo poslušati Kuklinovskega, toda poslušali bodo njegov meč!“

„Vidite, gospod,“ odvrne Kmitic, „stvar se ne tiče toliko njih, marveč svetišča, prej ali poznej se bodo morali podati in tem slabše za nje, čim pozneje se to zgodi. Ali je pa mar resnica, da se bliža pomoč? Pravijo, da se pojavlja v deželi hrup, da so prebivalci jeli klestiti Švede in da hiti krimski kan Poljakom na pomoč. Če je to res, potem bo moral Müller odstopiti.“

„Le vam samemu povem, da je res dobilo prebivalstvo slast na Švede... Pripovedujejo tudi o kanu. Toda Müller ne odstopi. Čez par dnij nam pripeljejo težke topove, na to pa preženemo te stare lisjake iz brloga in potem bo, kar bo!... Toda vi ste pameten človek!“

„Tukaj-le so vrata!“ reče Kmitic, „moram se posloviti. Saj menda ne želite, da vas še sprejemem po strmini?“

„Spremite me, spremite! Pred par dnevi ste streljali za poslancem!“

„Resnica je, kar pravite.“

„Nemara nehoté... Stopite bliže, gospod... Imam vam nekaj povedati.“

„Jaz isto tako.“

„Izvrstno.“

Stopila sta skozi vrata ter se izgubila v temi. Nakrat pa obstane Kuklinovski ter prime Kmitica za rokav.

„Gospod sovrstnik,“ reče, „kakor vidim, ste vi kaj pameten in razsoden človek, cel vojak iz krvi in kosti. Čemu za vraga držite z duhovniki, ne pa z vojaki, čemu se ne odpoveste njihovi službi?... Pri nas je boljša in veselejša družba pri čašah, kockah, dekletih... Ali razumete, kaj?“

Pri teh besedah ga prime za roko.

„To poslopje,“ nadaljuje, in kaže na trdnjavo, „že gori in vsakdo je tepec, ki ne beži iz gorečega poslopja. Nemara se bojite imena izdajalcev? ... Pljunite na one, ki vas tako nazivljejo. Jaz, Kuklinovski, vam to predlagam. Sicer pa ubogate, ako hočete, ako ne, pa tudi dobro, jaz vas ne silim. General vas sprejme prijazno, jaz sem vam porok za to, pa tudi meni ste se prikupili. Pri nas najdete veselo družbo. Svoboden vojak si ne da vezati rok, on služi komur hoče. Kaj se bodete družili z menihi! Ako vas ovira čednost, izpljunite jo! ... Pomnite pa tudi to, da služi dokaj poštenjakov pri nas. Koliko je plemstva, koliko gospode, hetmanov ... Čemu bi si vi želeli biti boljši od drugih? Kdo se še sedaj drži kralja? ... Samo jedini Sapieha stiska Radzivila.“

Kmitic postane radoveden.

„Vi pravite, da Sapieha stiska Radzivila?“

„Dà. Močno ga je že naklestil ondi na Podlesju in sedaj ga oblega v Tikotinu. Toda mi ga ne oviramo.“

„Kako, čemu?“

„Ker želi švedski kralj, da se pogrizeta. Radzivil ni nikdar bil zanesljiv; on je vedno le na-se mislil. Pri tem bržkone itak komaj še diše. Kdor pusti, da ga oblegajo, temu gre že slabo.“

„In Švedje mu ne gredo na pomoč?“

„Kdo pa naj gre? Kralj sam je sedaj v Prusiji, ker je tam stvar najvažnejša ... Mejni grof se je doslej še zvijsal, toda sedaj se več ne izvijsa. V Veliki Poljski razgraja vojna, a Wittemberg je potreben v Krakovu. Duglas ima opraviti z Gorali, radi tega je Radzivil izpostavljen samemu sebi. Naj ga tam Sapieha pojé. Poslednjemu so res nekoliko preveč zrasli rogovi, toda tudi on pride na vrsto. Naš kralj Karol prikrajša, da se le enkrat sprijazni s Prusi, rogove tudi Sapiehi. Sedaj ni mogoče ravnati drugače, ker drži vsa Litva ž njim.“

„A Žmudsko?“

„Žmudsko drži Pontij de la Gardie v svojih krempljih in poznam ga, težki so ti kremplji.“

„Torej je Radzivil propal; on, ki se je glede moči lahko kosal celo s kraljem?“

„Ugaša, že ugaša. Na vojni je sreča kmalu opoteča... Toda o tem se ne splača govoriti. Vi pa vsekako premislite moj predlog ter prestopite k nam. Ako tega nočete še danes, pa učinite jutri, ali pojutršnjem, predno dospejo težki topovi. Oni vam bržkone zaupajo, ker vas pusté samega iti skozi vrata... Ali pa pridite s pismom ter se več ne vrnete...“

„Vi držite s Švedi, ker ste njihov poslanec,“ reče nakrat Kmitic; „ne morete ravnati drugače, dasi bi imeli Bog si vedi kaj na srcu. So takšni, ki služijo Švedom, pa jim vendar niso naklonjeni.“

„Dam vam vitežko besedo,“ odvrne Kuklinovski, „da govorim odkritosrčno, a to ne radi tega, ker sem poslanec. Za vratmi že nisem več poslanec in, ako le želite, pa odložim prostovoljno poslaniško čast ter vam rečem kot zaseben človek: Zapustite to trdnjavo!“

„Torej govorite kot zaseben človek?“

„Dà.“

„In vam morem kot takšnemu odgovoriti?“

„Dà, prosim...“

„Torej čujte me, gospod Kuklinovski“ — tu se Kmitic sklone ter pogleda lopovu v oči. — „Ti si nečimnik, izdajalec, podlež, pes vseh psov! Ali imaš že tega dovolj, ali naj ti še pljunem v lice?“

Kuklinovski ostrmi in dlje časa vlada med njima molk.

„Kaj je to?... Ali prav slišim?“

„Ali imaš že dovolj; ali mar hočeš, da ti še pljunem v lice?“

Kuklinovski izvleče sabljo, toda Kmitic ga pograbi s svojo železno roko za pest, mu jo odpre ter izvije sabljo; naposled mu priloži tako gorko zaušnico, da je odmevalo daleč naokrog; priloži še drugo od druge strani, obrne ga v rokah, kakor vrtalko, sune ga z nogo in zakriči:

„Zasebniku, ne poslancu!...“

Kuklinovski se potoči navzdol liki kamen, kateri se vrže s pračo, Kmitic pa se mirno vrne v trdnjavo.

To se je godilo v gorski globeli, da ju ni bilo môči videti z obzidja. Toda pri vratih že sreča Kmitic prednika Kordeckega, ki ga takoj odpelje na stran ter vpraša:

„Kaj si imel tako dolgo opraviti s Kuklinovskim?“

„Zaupala sva drug drugemu svoje misli.“

„Kaj ti je pravil?“

Kmitic mu je izpovedal do podrobnega vse. Prednik se je prekrizal.

„Sedaj si si nakopal na glavo jezo novega sovražnika!“ zakliče. „To je grozen človek.“

„Ej, jeden sovražnik več ali manj, to mi je vsejedno.“ Na to se sklone ter reče potihoma: „Moj sovražnik je samo knez Bogoslav; za tako cunjo, kakor je Kuklinovski, se jaz niti ne zmenim.“

XVIII.

Med tem se je oglasil grozni Wittemberg. Neki častnik je prinesel njegovo pismo z robatim naročilom, naj menihi takoj izroče trdnjavo Müllerju. „V nasprotnem slučaju,“ je dodal, „ako ne nehate biti trdovratni ter se ne podvržete generalu, bodite prepričani, da vas čaka za to kažen, ki bo služila drugim v vzgled. Škodo pripišite samim sebi.“

Ne glede na grožnje, so menihi sklenili po prejemu tega pisma, odlašati po stari navadi, predstavljajoč neprestano nove ovire. In znovič je minil dan za dnevom, v katerem času je samo grom topov vznemirjal in oviral pogajanja.

Müller je javil, da želi samo radi varstva samostana pred tolkami svojeglavnežev vpeljati vanj svojo posadko.

Menihi pa so odgovorili, ker se je njih posadka pokazala dovolj močna proti tako močnemu vojskovodji, kakor je general,

da bo tembolj zadoščevala proti svojeglavnežem. Obenem so prosili Müllerja, naj jih pusti na miru, naj prizanese časti Božje Porodnice, kakoršno skazuje narod temu svetišču. Toda švedska potrpežljivost je bila že izcrpana. Ta pokorščina obležencev, ki so ob enem prosili usmiljenja ter čimdalje huje streljali, je pripravljala v obup vojskovodjo in vojake.

Müllerju nikakor ni moglo v glavo, da se brani sedaj, ko se je že podvrgla vsa dežela, samo to jedino mestece, češ, kakšna moč jih podpira, kakšna nadeja vzdržuje, česa se sploh nadejajo, da se nočejo udati?

Toda čas je prinašal čimdalje jasnejši odgovor na to vprašanje. Upor, ki se je tu pričel, širil se je kakor požar.

Navzlic dovolj topemu razumu je slednjič spoznal general, za kaj se je prav za prav potegoval prednik Kordecki, zlasti, ker mu je pojasnil Sadovski to stvar. Izvedel je, da tu ne pojde za na skali pozidano mesto, ne za Jasno Goro, niti za tu nakopičene zaklade, ali za varnost menihov — marveč za usodo ljudovlade. Müller je spoznal, da je ta mirni duhovnik vedel, kaj je delal, da se je zavedal svoje naloge ter nastopil kot prerok, da poda vsej deželi dober vzgled, da zakliče z mogočnim glasom na vshod in zahod, na sever in jug: „Sursum corda!“ da prebudi s svojo zmago ali pa s svojo smrtjo speče Poljake iz spanja, omije grešnike ter prižge luč v temi.

Ko je to zapazil, se je stari vojak naravnost vstrašil tega branitelja in svoje lastne naloge. Ta čenstohovski „kurnik“ se mu je predstavil nakrat kot nekaka velikanska gora, katero brani orjaški Titan; jel je dvomiti v svojo lastno moč ter zrl na svojo vojsko kot na perišče ničemne golazni. Kako hoče zmagati ž njo te grozne, tajne in nadzemelske moči? Müller se je zgrozil in obup se je polastil njegovega srca, ko je videl, kako valé vso krivdo nanj, iskal je krivce, in njegov srd se je razlil najprej na Vreščeviča. V taboru je nastala mržnja in nesloga.

Toda Müller, vaje meriti ljudi in dogodke z navadno vojaško mero, se je še tolažil z nadejo, da se trdnjava mora na-

posled udali. Po človeški sodbi se ni moglo zgoditi drugače. Saj mu je Wittemberg obljubil, da mu pošlje šest najtežjih topov, ki so že pod Krakovem pokazali svojo moč.

„Vrag!“ si je mislil Müller, „takšno obzidje se ne bo dolgo upiralo tem razbijačem; to gnezdo strahov, vraž, čarov se razkadi kakor dim, in vsa stvar se obrne takoj drugače in dežela se pomiri.“

Čakal je težke topove in ukazal streljati z manjšimi. Dnevi bojevanja so se vrnili. Zaman pa so ognjene kroglice padale na strehe, zaman so si prizadevali najvrlejši topničarji na vse kriplje, da bi jim škodovali. Kolikorkrat je odpihnil veter morje dimu, prikazal se je samostan nedotaknen, vzvišan kakor vedno. Med tem so se pripetili slučaji, ki so širili strah med oblegajočimi. Kroglice so padale čez goro ter ranile vojake, stoječe na drugi strani; ponekje je topničar, ki je ravno naravnal top, nagloma padel; ponekje se je zbiral dim v strašna in čudna bitja; zopet drugje se je smodnik iznenadoma vžgal, kakor bi ga podžigala nevidna roka.

Vrhu tega so neprestano ginili vojaki, ki so odšli posamič iz tabora. Sum radi te izgube je letel na poljske pomožne prapore, ki se, razun polka Kuklinskega, niso hoteli udeležiti oblegovanja ter so izgledali čimdalje groznejše. Müller je grozil polkovniku Zbrožku, da bo tiral njegove ljudi pred vojaško sodbo, ta pa mu je odvrnil v navzočnosti vseh častnikov: „Poskusite, gospod general!“

Vojaki izpod poljskih praporov so se klatili nalašč po švedskem taborišču ter kazali malomarnost in preziranje do švedskih vojakov in začenjali prepire s častniki. Radi tega je prišlo večkrat do dvobojev, v katerih so navadno padali le Švedje. Müller je strogo prepovedal dvoboje ter slednjič prepovedal poljskim vojakom, da bi zahajali v tabor. To je tudi zakrivilo, da sta ležala oba tabora drug drugemu nasproti kakor dva sovražnika, in čakala samo prilike za boj.

Samostan pa se je branil čimdalje krepkeje. Pokazalo se je, da ne zaostajajo samostanski topovi v ničemur za onimi, katere je imel s seboj Müller. Topničarji so se po dolgi vaji toliko izurili, da je vsak njihov strel podiral sovražnika. Švedje so to pripisovali čarom. Topničarji so naravnost v obraz dejali častnikom, da se z močjo, ki brani samostan, oni niso zmožni boriti.

Neko jutro je nastal trušč na južno-vzhodnem prekopu. Vojaki so razločno zagledali žensko v modrem plašču, zakrivačo cerkev in samostan. Na to prikazen so vsi popadali na tla. Zaman je dospel tjekaj sam Müller, zaman jim zatrjeval, da se je le iz megle in dima napravila ta prikazen; končno je grozil s sodbo in kaznijo. V prvem hipu ga nihče ni poslušal, zlasti ker niti sam general ni mogel skriti osupnenja.

Kmalu po tem dogodku se je razširilo med vojaki mnenje, da nobeden izmed teh, ki so se udeležili obleganja, ne umre navadne smrti. Tudi dokaj častnikov je to verjelo in še Müller se ni mogel otresti strahu. Naročil je pozvati lutrovske duhovnike ter jim zapovedal, čare zagovoriti. Hodili so torej po taboru, šepetajoč in prepevajoč psalme; strah pa se je že tako razširil, da so morali večkrat slišati iz ust vojakov besede: „Ničesar ne opravite, gospodje!“

Sredi topovih strellov je dospel nov Müllerjev poslanec v samostan ter stopil pred Kordeckega in njegove svetovalce.

Bil je to gospod Sladkovski, ravski točajev namestnik, katerega so zajele švedske čete, ko se je vračal iz Prusije. V samostanu so ga sprejeli zelo hladno, skoro odurno, dasi je imel pošten obraz. Menihi so bili namreč že vajeni videti na izdajalcih poštene obraze. Popravlil si je lase na glavi in dejal:

„Hvaljen bodi Jezus Kristus!“

„Na veke vekov!“ odgovoré navzoči enoglasno.

Duhovnik Kordecki pa dodé:

„Naj bodo blagoslovljeni oni, ki Mu služijo.“

„Tudi jaz Mu služim,“ odvrne točajev namestnik, „kar vam takoj pokažem... Hm! dovolite častitljivi očetje, da se odkašljam, ker moram to nesnago najpoprej izpljuniti... Inu Müller... pfuj... me je poslal, častitljivi gospodje, k vam z naročilom, da naj vam... pfuj... prigovarjam, da se podaste. In šel sem radi tega, da vam povem: branite se ter niti ne mislite na udajo, kajti Švedom že tanko prede ter se jim vrté kar kolobarji pred očmi.“

Menihi in navzoči možje so ostrmeli, ko so zaslišali poslančeve besede. Mečnik seradski takoj zakriči:

„Za Boga! to je vendar enkrat pošten človek!“ Po teh besedah skoči k njemu ter mu jame stiskati roko.

Sladkovski si znovič popravi lase ter nadaljuje:

„Da nisem nikak podlež, se koj pokaže. Ponudil sem se Müllerju za poslanca največ radi tega, da vam prinesem novice, ki so tako ugodne, da bi hotel izpovedati vse v jedni sapi... Zahvalite se Bogu in najsvetejši njegovi Porodnici, da vas je izbrala za orodje izpreobrnjenja človeških src! Naučen po vašem vzgledu, po vaši obrambi, je jel naš narod stresati raz sebe švedski jarem. Kaj naj izpovem prej? Švede pobijajo v Veliki Poljski in na Mazurskem ter prežijo na nje ob potih in soteskah. Ponekje so jim že do dobrega ostružili hrbet. Plemstvo je jelo zasedati konje, kmetje se zbirajo in kjer dobe kakega Šveda, gorje mu! Kar iveri in cunje leté okrog. Evo, do česa je prišlo naposled! In kdo je to povzročil? Vi!...“

„Toda to še ni vse. Poslušajte dalje. Kan, spominjajoč se dobrot našega kralja Jana Kazimira — kateremu daj Bog zdravje in vlado še mnogo let! — nam gre na pomoč in je že prestopil mejo poljske ljudovlade. Kozake, ki so se upirali, je pomandral v prah in sedaj drvi s sto tisoč vojaki pod Lvov. Hmelnicki gre hoté nehoté ž njim.“

„Hvala Bogu!“ zakličejo navzoči.

„Toda to še ni vse!“ nadaljuje Sladkovski. „Hetman Čarnecki, kateremu niso ostali Švedje poprej mož-beseda, čuti se sedaj prostega ter je že zasedel konja. Kralj Kazimir zbira vo-

jake ter vsak dan že pričakujejo njegovega prihoda v deželo; hetmana: Potocki in Lanckoronski in ž njima vsa vojska, čakajo samo na kralja, da se odtrgajo od Švedov ter obrnejo proti njim svoje sablje. Med tem so se spustili v dogovor z gospodom Sapieho in kanom... Z jedno besedo, kdor je živ, zasede konja ter odrine na vojno. Vojna razgraja po vsej deželi.“

Težavno je opisati, kaj se je godilo v prsih menihov in plemstva po teh besedah. Nekateri so jokali, drugi padali na kolena ter ponavljali: „Ni mogoče, ni mogoče!“ Ko Sladkovski to sliši, se približa k velikemu razpelu, visečemu na steni ter reče:

„Polagam roke na noge Kristusove z žebliji pribite ter prisežem, da sem govoril čisto resnico. Ponavljam vam samo: branite se do poslednje minute, ne omahujte, kajti od vas je odvisna rešitev vse poljske ljudovlade.“

Po teh besedah se strese Sladkovskemu glas in solze se mu prikažejo v očeh.

„Pridejo pa še težki trenutki,“ nadaljuje, „kajti kmalu pripeljejo iz Krakova težke topove. Ko se to zgodi, naskočijo trdnjavo z vso silo, toda to bo poslednji napor Švedov... Vstrajajte, kajti rešitev je blizu... Zarotim vas pri teh svetih ranah Kristusovih, vstrajajte, kajti sveti naši patroni pridejo na pomoč kralj, hetmani, vojska in vsa poljska ljudovlada.“

Pošten plemič se je razjokal in za njim so se zjokali vsi navzoči.

Duhovnik Kordecki stopi k Sladkovskemu ter razprostre roke. Sladkovski mu pade v naročje v dolg objem. Na to so gajeli vsi po vrsti objemati in poljubovati, uprav kakor bi bil prinesel novico o zmagi in odstopu Švedov od trdnjave.

„Sedaj pa, moji bratje, za menoj v kapelico!“ zakliče prednik ter odide in za njim vsi navzoči. V kapelici se zgrudi prednik na kolena pred odkrito čudotvorno podobo svete božje Porodnice ter jame vneto moliti. Vsi navzoči so molili s solzami sreče in veselja v očeh. Nekaj časa je trajalo molčanje, naposled zakliče prednik Kordecki:

„Pod Tvojo obrambo bežimo, o sveta božja Porodnica . . .“

Daljše besede so mu ostale v ustih; utrujenost, prebito trpljenje, tajni nemir z radostnim upanjem rešitve, so skipeli v njem kakor velikanski morski val, radi česar mu je stok potresel prsi, in mož, ki je nosil usodo vse dežele na svojih ramah, je padel na obraz ter zaklical bridko ihteč:

„O Marija! Marija! Marija!“

Ž njim vred so se razjokali tudi navzoči, a podoba Marije v oltarju jih je prijazno gledala.

Šele pozno v noč so se razšli menihi in plemstvo, prednik Kordecki pa je ostal vso noč v kapelici. V samostanu so se jeli že bati, da jim popolnoma ne opeša, toda drugo jutro prikazal se je znovič na narožnikih, korakal med vojaki očitno vesel in spočit ter tu pa tam ponavljal:

„Deca! Najsvetejša Devica še pokaže, da je močnejša nego so oni orjaški topovi; potem pa bo konec skrbij in nadlog!“

To jutro se je še približal čenstohovski meščan Jakob Bruhanski v švedski obleki k samostanskemu obzidju, da ondi potrdi novico o dovožnji težkih topov in o prihodu kana. Poleg tega je prinesel še pismo iz krakovskega konventa, od očeta Antona Paškoveškega, v katerem vzpodbuja opisujoč grozne okrutnosti in grabežljivost Švedov in prosi Jasnogorske menihe, naj ne verujejo obljubam sovražnika, marveč naj vstrajno branijo sveto mesto pred predrznim brezbožnikom.

„Nobene mož-besede ni pri Švedih“ je pisal Paškovski „nobene vere. Nič božjega, niti človeškega, jim ni sveto; ničesar, bodisi pogodbe, ali javne obljube — oni niso vajeni držati.“

Bil je uprav praznik brezmadežnega spočetja Marije. Nekoliko častnikov in vojakov izpod pomožnih poljskih praporov je po neodjenljivih prošnjah dobilo od Müllerja dovoljenje, da smejo iti v trdnjavo k sveti maši. Med temi vojaki je došel v samostan tudi neki Tatar, ki je isto tako svetoval menihom, naj vstrajajo v borbi, kajti Švedje bodo morali v kratkem osramočeni odstopiti. To so ponavljali tudi ostali vojaki, potrjujoči vse

novice Sladkovskega. Vse to je zelo okrepilo na duhu obležence, da se niso več bali onih orjaških topov, marveč so si celo burke brili ž njih.

Po sveti maši se je znovič začelo streljanje. Bil je nek švedski vojak, ki je pogostoma prihajal pod obzidje ter z gro-mečim glasom preklinjal najsvetejšo Devico. Obleženci so večkrat vstrelili nanj, toda vedno brezuspešno. Kmiticu, kateri ga je vzel enkrat na muho, je počilo tetivo, vojak pa je postajal čimdalje bolj pedrzen ter je še druge napeljeval k temu. Ta dan je začel znovič preklinjati, toda obleženci, zaupajoč v pomoč brez-madežne Device, so sklenili, da ga kaznujejo. Streljali so po njem precej dolgo brez uspeha, naposled pa je topova kroglja, odbita od zmrzlega nasipa, priskakala nalik tiču po snegu ter ga raztrgala na dvoje. Branitelji so se razveselili ter klicali z obzidja: „Kdo si bo odslej še drznil preklinjati?“ In njegovi tovariši so res nemudoma zbežali k svojim nasipom.

Švedje so streljali v obzidje in na strehe, toda njihove kroglje niso prestrašile braniteljev Jasne Gore. Streljali so dva dni. Naposled je nastala takšna temna noč, da niti sodčki s smolo, niti ognjišča, katera je dal prižgati oče Lasota, niso mogli razsvetliti tega mraku. Med tem pa je vladalo v švedskem taboru nekako nenavadno gibanje. Slišalo se je škripanje koles, glasen človeški trušč, razgetanje konj in razni drugi glasovi. Vojaki, stoječi na obzidju, so takoj uganili, kaj to pomeni.

„Topove so pripeljali, ne more biti drugače!“ so dejali nekateri.

„Nasipe delajo, toda tema je takšna, da niti prstov na roki ne vidiš.“

Starešinstvo se je posvetovalo v samostanu, ali bi mar ne kazalo napraviti izlet, katerega je priporočal Čarnecki, toda Zamojski se je temu uprl, trdeč, da se je pri tako važnem poslu sovražnik gotovo dobro zavaroval ter ima bržkone pešce pripravljene. Radi tega so le streljali proti severu in jugu, od koder je prihajal največji trušč.

Naposled je napočil dan in ob prvem njegovem svitu se je prikazalo ponočno švedsko delo. Na severu in na jugu so se jim prikazali nasipi, katere je delalo nekoliko tisoč ljudij. Bili so že tako visoki, da se je obležencem zdelo, da ležé enako visoko z obzidjem. Med pravilnimi predori so bila videti žrela orjaških topov in za njimi stoječi vojaki so bili podobni velikanskim osam.

V cerkvi še ni bila končana rana sveta maša, ko je nenavaden grom pretresel ozračje, da so kar šipe zažvenkljale ter nekatere celo popadale iz oken in se razbile na kamenju. V cerkvi se je radi tega dvignil silen prah.

Velikanski topovi so se oglasili.

Začela se je strašna streljba, kakoršne še niso slišali obleženci. Po končani sveti maši so odšli vsi na obzidje in strehe. Poprejšnji naskoki so bili le nedolžna igrača proti temu strašnemu razgrajanju ognja in železa. Po ozračju so letele ogromne kroglice, granate, klobčiči smolnatih vrvij, baklje in ognjeni motvozi... Šest in dvajset funtov težke kroglice so krušile obzidje ter butale in se vgrezovale v stene, odtrgujoč omet, glino in opeko. Obzidje, ki je obdajalo samostan, se je jelo tu pa tam razsipavati ter grozilo, da se podre pod neprestalimi novimi udarci. Samostanska poslopja so kar zasipavali z ognjem.

Čuvaji na stolpu so čutili kako se trese. Tudi cerkev se je tresla od neprestanih strellov; iz nekaterih svečnikov so celo sveče popadale.

Voda, katero so v ogromni množici polivali na požar, na plamteče baklje, na zidovje in ognjene kroglice, je napravila, združena z dimom in prahom, gosto soparo, da ničesar ni bilo mōči videti. Kroglice so jele delati škodo na poslopih in obzidju. Krik: „gori!“ se je razlegel čimdalje bolj pogostoma sredi groma topov in žvižganja krogelj. Na severnem narožniku so strli obe kolesi pri topu ter ga prisilili, da je moral umolkiniti. Jedna ognjena kroglica je priletela v hlev, ubila tri konje ter zanelila požar. Ne le kroglice, marveč tudi odlomki granat so padali tako gosto kakor dež na strehe, narožnike in obzidje.

Čez kratko se je odzvalo tudi stokanje ranjencev. Po nesreči so bili zadeti trije mladeniči z imenom Janez. Na tem so se zgrozili ostali branitelji, ki so nosili isto ime, toda treba je priznati, da je bila bramba dostojna napada. Celo starci, ženske in otroci so prihiteli na obzidje. Mnogi izmed njih so tekli z vedri po vodo ter ž njo zalivali skakajoče in za izbruh pripravljene granate. Vsi so delali brez povelja, ker ob času groma topov od obeh stranij ni bilo moči slišati človeške besede.

O poludne so prenehali streljati. Vsi so se oddahnili, toda pred vratmi trdnjave se je oglasil nakrat boben in bobnar, poslan po Müllerju, je jel povpraševati, če mar imajo menihi že dovolj in če se hočejo podati. Prednik Kordecki je odgovoril, da si do jutra pomislijo. Komaj pa je Müller začul ta odgovor, začel se je napad znovič in streljanje se je podvojilo.

Semtertje so se tudi pešci približali obzidju, kakor bi hoteli poskusiti ročni napad, toda sprejeli so jih z ognjem iz samostanskih topov, in urno so se vračali nazaj k nasipom. In kakor morski val, ki zaliva obrežje in pušča, ko se vrača, za seboj na pesku razne izmečke, tako je tudi vsak švedski val odplaval nazaj in puščal za seboj trupla, razmetana semtertje po strmini.

Müller je naročil streljati ne v naročnike, marveč v dolžino obzidja, kjer je bil upor najslabejši. Res so se že jele delati v obzidju semtertje znatne razpoke, ki pa še niso bile tako velike, da bi pešci mogli planiti skozi. Proti večeru se je pripetil naslednji slučaj. Pri enem izmed večjih topov je stal švedski topničar s prižgano zažigalnico, katero je hotel ravnokar priložiti k topu, kar nakrat prileti samostanska kroglija ter ga udari v prsi. Ker pa ni priletela naravnost, marveč je bila že trikrat odbita od zmrzline na nasipu, je vojaka samo prevrnila s prižgano palico vred. Padel je v odprto škrinjo, še skoro polno smodnika. Kmalu se je razlegel grozen pok in velikanski dim je pokril nasipe. Ko se je nekoliko polegel, se je pokazalo, da je izgubilo pet topničarjev življenje, jedno kolo pri stojalu se je odtrgalo,

radi česar je moralo streljanje prenehati, zlasti ker je nastala nakrat grozna tema.

Drugi dan je bila nedelja.

Lutrovski duhovniki so opravljali po nasipih svoje pobožnosti in topovi so molčali. Müller je znovič naročil vprašati menihe, če mar nimajo že dovolj? Odgovorili so mu, da prenesejo še več.

Med tem pa so šli ogledat škodo v samostanu. Bila je velika. Poleg pobitih ljudij so opazili, da je bilo obzidje semtertje močno razrušeno. Najgroznejši se je pokazal orjaški top, stoječ na južni strani. Razbil je obzidje, razkopal toliko kamenja in opeke, da se je lahko spoznalo, da se more, če borba traja še par dnij, velik kos obzidja podreti v razvaline.

Predor, ki bi se v takem slučaju naredil, bi ne bilo mogoče zabasati z iveri, prstjo ali gnojem. Radi tega je duhovnik Kordecki zrl s skrbipolnim očesom na ono opustošenje, katerega ni bilo mōči zabraniti.

Med tem se je začel v ponedeljek znovič napad in orjaški top je vedno bolj širil oni predor. Pa tudi Švede so zadevale nezgode. Ob mraku tega dne je bil ubit Müllerjev bratranec, katerega je general ljubil kakor lastnega sina ter mu hotel pomagati do visoke stopinje. Radi tega se je srce starega vojaka še bolj napolnilo s sovraštvom do obležencev.

Obzidje pri južnem narožniku je bilo že tako razdrapano, da je bilo po noči pričakovati ročnega napada. Da bi se mogli pešci tem varnejše približati trdnjavi, je ukazal Müller napraviti v temi dolgo vrsto manjših nasipov, uprav tja do strmine. Toda noč je bila dovolj svetla in blesk snega je izdal sovražnikovo gibanje. Na to so jasnogorski topovi razprašili delavce.

Ob svitu je opazil Čarnecki pripravljen oblegovalni stroj, katerega so že prikotalili k obzidju. Toda obleženci so ga brez truda zdrobili, pri čemur so pobili toliko ljudij, da se je smel ta dan imenovati za nje dan zmage, ako bi ne bilo onega orjaškega topa, ki je podiral obzidje z neukrotljivo silo.

Na to je nastopilo vlažno vreme in razgrnila se tako gosta megla, da so jo menihi pripisovali kovarstvu zlobnih duhov. Ničesar ni bilo mōči videti, ni bojnih strojev, niti dela oblegovalcev. Ko je prednik na večer, kakor po navadi, hodil po obzidju, poklical ga je Čarnecki na stran ter mu rekel potihoma:

„Slabo je, častitljivi oče. Naš zid ne vzdrži dalje nego jeden dan.“

„Mogoče ovira ta megla tudi one v streljanju,“ odvrne Kordecki, „med tem pa si mi popravimo škodo.“

„Megla jih ne ovira, kajti top je naravnan in lahko nadaljuje celo v temi uničevanje; tu pa se nam obzidje le kruši in kruši.“

„V Boga in presveto Porodnico stavimo vse naše upanje.“

„Tako je, tako! Toda kaj, ko bi napravili izlet... Ko bi tudi izgubili nekoliko ljudij, da bi le temu peklenskemu zmaju mogli zamašiti žrelo!“

Med tem se prikaže v megli neko bitje in Babinič stopi pred naša znanca.

„Dober večer, častitljivi oče!“ ju pozdravi. „O čem se pogovarjata?“

„Pogovarjava se o onem topu. Gospod Čarnecki nasvetuje napraviti izlet...“

„Častitljivi oče!“ odvrne Kmitic, „od onega časa, ko nam oni top razbija obzidje, mislim neprestano nanj in že mi je nekaj šinilo v glavo... Izlet bi sedaj ne koristil nič... Toda pojdemo v sobo, da vama ondi povem, kaj mislim.“

„Prav!“ odvrne prednik, „pojdita v mojo celico.“

„Izlet bi tu ne bil prospešen,“ reče Kmitic, ko sede za jevalo mizo v revni prednikovi celici. „To mora izvršiti jeden sam človek.“

„Na kak način?“ vpraša Čarnecki.

„Jeden sam mora iti tja in mora top s smodnikom razstreliti, a to je mogoče izvršiti samo sedaj, ko leži tako gosta megla. Najbolje je, da gre preoblečen. Tukaj imam švedski podobno

opravo. V tej obleki se lahko izmuznem, ako se posreči, skozi njihove vrste. Ako se pokaže, da ni na tej strani nasipa straže, je še bolje.“

„Nu, kaj zmore izvršiti to jeden sam človek?“

„Potrebuje samo škatljico s smodnikom, katero mu vtakne v žrelo z nitjo vred, katero prižge. Ko se smodnik vname, se top razleti!“

„Ej, fant, kaj vse govorite? Ali mar ne bašejo dokaj smodnika vanj, pa vendar ne počí!“

Kmitic se nasmeje ter poljubi duhovnikov rokav.

„Oh, častitljivi oče! veliko in junaško srce imate, toda vojak vendar niste in topov ne poznate. Vse kaj drugega je, ako se smodnik vname na dnu topa, kajti takrat izvrže naboj; ako se pa s smodnikom zamaši žrelo ter prižge, pa ga ni topa, ki bi vzdržal nepoškodovan takšen strel. Povprašajte le Čarnekega in on vam isto pove... Ako se pri puški cev zabaše s snegom, se tudi cev pri strelu razleti. Kaj še le takrat, ako se smodnik vname pri koncu cevi!“

„Babinič ima prav!“ se oglasi Čarnecki.

„Treba je samo razstreliti ta top,“ nadaljuje Kmitic, „ker takrat so vsi ostali za nič!“

„Meni se zdi ta nakana neizvršljiva,“ povzame Kordecki, „sicer pa, kdo bi se lotil kaj tacega?“

„Samo jeden lopov se more lotiti tega,“ odvrne Kmitic, „in ta lopov je — Babinič.“

„Ti!“ zakličeta ob enem prednik in Čarnecki.

„Da, častitljivi oče! Bil sem pri vas pri izpovedi, kjer sem vam odkril vse svoje grehe, vsa svoja podjetja. Bila so mnoga še dokaj nečimnejša od onega, na katero sedaj mislim; kako torej morete dvomiti, da bi se tega ne drznil? Ali me mar ne poznate?“

„Ti si vitez nad vitezi!“ zakriči Peter Čarnecki, objame Kmitica okrog vratu in nadaljuje:

„Dovoli, da te poljubim!“

„Pokažite mi drugega človeka, pa ne pojdem,“ reče Kmitic, „toda zdi se mi, da težko kaj opravi. Znano vama je, da mi teče nemški jezik kakor barantačem v Gdanski in da imam samo obleko, pa me niti ne spoznajo. Mislim si pa tudi, da nihče ne stoji ondi topovom pred žreli, da torej izvršim svoj posel predno me zapazijo.“

„Gospod Čarnecki, kaj rečete na to?“ vpraša nakrat prednik.

„Izmed sto mož se komaj jeden vrne od takšnega podjetja,“ odvrne Čarnecki, „toda pogumnim pomaga sreča!“

„Bil sem že v hujših zagatah,“ pripoveduje Kmitic, „toda nič se mi ni zgodilo, ker imam že svojo srečo! Ej, častitljivi oče, in kakšna razlika je to! Prej sem šel v razne nevarnosti samo radi tega, da si pridobim perišče puhle slave, sedaj pa se to zgodi na čast najsvetejši Devici. Ko bi bilo treba tudi izgubiti glavo, kar pa se mi težko zgodi, povejte sami, ali si je mogoče želeti hvaležnejše smrti, nego je ona za takšno stvar? ...“

Prednik molči dolgo, naposled reče:

„V takem slučaju te ne bom pridrževal... Pojdi z Bogom!... Naše molitve pojdejo za teboj.“

„V takšni družbi pojdem pogumno, če treba, na oni svet!“ zakliče Kmitic.

„Ali se ne želiš prej izpovedati, moj sin?“ vpraša prednik.

„Kako drugače? Brez tega ne bi šel, ker bi skušnjavec imel še večjo oblast do mene.“

Peter Čarnecki odide iz celice in Kmitic poklekne pred duhovnika ter se izpove svojih grehov. Po končani izpovedi vstane vesel ter se gre pripravljat na pot. Dve uri poznej potrka zopet na vrata prednikove celice, kjer ga je že čakal Čarnecki. Ko ga pri luči pogledata, sta ga prednik in Čarnecki komaj spoznala, tako se je bil prekrojil v Šveda.

„Denita na stran svečo!“ zakliče Kmitic, „nekaj vama pokážem.“

Ko Kordecki odmakne svečo, položi Kmitic na mizo za kak poldrugi čevelj dolgo črevo, debelo kakor moška roka, narejeno iz posmoljenega platna ter čvrsto natlačeno s smodnikom. Od jednega njenega konca je visel dolg motvoz, narejen iz tkanine ter napolnen z žveplom.

„Nu,“ reče, „ko ta trijak vtaknem onemu topu v žrelo ter prižgem motvoz, pa se mu razleti trebuh.“

„A s čim prižgeš motvoz?“ vpraša Kordecki.

„Od tega je odvisno vse moje podjetje, ker moram ogenj ukresati. Imam izvrsten kremen, suho gobo ter kresilo iz finega jekla, toda klepati bo treba in lahko da me zapazijo. Motvoz — upam — ne ugasne, ker bo visel visoko na topu, da ga celo težko dosežem, toda zakaditi se utegnejo za menoj. Nazaj v samostan ne bom mogel bežati.“

„Čemu ne?“ vpraša prednik.

„Ker bi me strel ubil. Brž ko zapazim iskre na motvozu, moram takoj na vso moč zbežati na stran in za kakih petdeset korakov daleč se pritukniti pod nasip. Še le po strelu jo mahnem proti samostanu.“

„Bog, Bog, kolika nevarnost!“ reče prednik in dvigne oči proti nebu.

„Častitljivi oče!“ reče, „tako gotovo vem, da se vrnem semkaj, da se ne čutim prav nič ganjen, kakor bi se moral v podobnih okoliščinah... Ostanite zdravi ter prosite Boga, naj mi da srečo... Pospremita me k vratom!“

„Torej hočeš takoj oditi?“ vpraša Čarnecki.

„Ali mar naj čakam, da se zdani ali megla razpraši? Tudi jaz hočem še živeti na svetu.“

Toda v tej noči Kmitic ni odšel, kajti uprav, ko so prišli k vratom, se je kakor nalašč jelo jasniiti. Poleg tega se je dal slišati nekak šum pri onem orjaškem topu... Zares, ko se je zdanilo, so zapazili Jasnogorci, da je bil smrtonosni top prepeljan po noči na drug prostor.

Minilo je še nekoliko nočij, toda Kmitic še ni mogel oditi iz trdnjave ter zamašiti žrelo orjaškemu topu, kajti noči so bile običajno jasne, dnevi pa megleni. Streli so se nadaljevali s podvojeno močjo. Kmitic se je od onega časa, ko si je namenil razstreliti s smodnikom top, zelo dolgočasil v trdnjavi. Kar vzdihaje je vsaki dan ogledoval pripravljeno črevo. Pa si je premislil ter naredil še večje, ki je bilo skoraj za laket dolgo ter debelo kakor golenica.

Na večer se je poželjivo oziral raz obzidje proti oni strani, kjer je gromel orjaški top. Na to je opazoval liki zvezdogled nebo. Toda jasna luna, obsevajoča zasneženo okolico, je onemočila njegovo podjetje.

Konečno je nastopilo vlažno vreme, oblaki so zakrili obzorje in nastala je noč, da je bilo temno kakor v vreči. Kmitic je nemudoma postal ves židane volje in komaj je ura odbila polnoč, prišel je v svoji švedski opravi k Čarneckemu s črevesom pod pazduho.

„Grem!“ je dejal.

„Čakaj, najavim to predniku.“

„Prav! Daj, da te poljubim, Peter, ter pojdi po duhovnika.“

Čarnecki ga prisrčno poljubi ter odide. Komaj pa se oddalji za trideset korakov, zagleda pred seboj Kordeckega. Domislil si je sam, da Kmitic odide ter prišel se poslavljal.

„Babinič je pripravljen. Sedaj čaka samo na vas.“

„Hitim, hitim!“ odvrne duhovnik. „Presveta božja Porodnica, čuvaj ga, pomagaj mu!“

Čez trenutek sta bila oba na mestu, kjer je Čarnecki popustil Kmitica, toda po njem že ni bilo več sledu.

„Šel je?..“ vpraša prednik začuden.

„Dà, očitvidno je šel,“ odvrne Čarnecki.

„O, izdajalec,“ reče nekako razgorčen prednik. „Hotel sem ga še blagosloviti za pot...“

Nastalo je gluho molčanje. Radi teme so topovi molčali na obeh straneh. Čarnecki nakrat živo zašepetata:

„O Bog, on še niti hoditi ne mara tiho! Ali čujete njegove korake? ... Sneg mu škriplje pod nogami!“

„Najsvetejša Devica, čuvaj ti svojega služabnika!“ ponovi prednik.

Znovič sta oba umolknila, pridržala sapo ter poslušala šum njegovih korakov. Njuna srca je prevzel strah. Duhovnik je napravil z roko križ čez temo. Nakrat se pojavi pred njima tretja oseba. Bil je to mečnik seradski.

„Kaj je novega?“

„Babinič je šel prostovoljno s smodnikom razstrelit top.“

„Kako? Kaj?“

„Vzel je črevo s smodnikom, motvoz, kresilo ... ter šel.“ Zamojski si seže z rokami v lase.

„Jezus Marija! Ali je šel sam?“ vpraša.

„Sam.“

„In kdo mu je dovolil? To je nekaj nemogočega.“

„Jaz! Z božjo pomočjo je vse mogoče, celo to, da se Kmitić srečno vrne,“ odvrne prednik.

„Ne, očitvidno ničesar ne opravi!“ omeni Čarnecki ter globoko vzdihne.

Nakrat pa se zabliska v daljavi velikanski stolp ognja, kakor bi se ves grom nakrat zvalil na zemljo ter strese zidovje, cerkev in samostan.

„Razstrelil ga je, razstrelil!“ zakriči Čarnecki.

Novi strelji so pretrgali daljše besede.

Duhovnik se zgrudi na kolena, dvigne roke kvišku in zakliče proti nebu:

„Najsvetejša Devica, varuhinja grešnikov, vrni ga nam srečno!“

Po obzidju nastane trušč. Posadka, ne vedoča, kaj se je zgodilo, pograbi za orožje. Menihi jamejo brneti iz celic. Nihče ni več počival. Celo ženske so se vzbudile iz spanja. Vprašanja in odgovori se jamejo križati kakor blisk.

„Kaj se je zgodilo?“

„Napad?“

„Največji švedski top se je razletel!“ zakriči jeden izmed topničarjev.

„Babinič je razstrelil top!“ zakliče Čarnecki.

„Babinič, Babinič! Hvala tebi, o Gospod! Sedaj nam več ne more škodovati.“

V tem času je tudi iz švedskega tabora jel doletavati obležencem na ušesa krik zbeganosti. Na vseh nasipih so se zasvetile luči. Pri svetlobi ognjev se je lahko videlo, kako so dirjali Švedje neredno na vse strani. Zadonela je tromba in zaropotali so bobni; na obzidju je doletaval krik, v katerem si spoznal strah in osupnenje. Duhovnik Kordecki pa je še neprestano klečal na obzidju.

Naposled je jela noč bledeti, toda Babinič se ni vrnil v trdnjavo.

XIX.

Kaj se je torej zgodilo s Kmiticem in na kakšen način je izvršil svoj namen?

Odšel je iz trdnjave, korakal nekaj časa potihoma naprej ter poslušal vsak najmanjši šum. Tiho je bilo vse naokrog, celo pretiho, tako, da so njegovi koraki razločno hruščeli po snegu. Čim bolj pa se je oddaljeval od obzidja, tem bolj je bil previden. Bal se je tudi, da se mu ne bi izpodrsnilo toliko, da bi padel ter si svojega dragocenega črevesa ne zmočil; radi tega je izvlekel čakun ter se opiral nanj. Tako je stopal in po preteku pol ure slišal lahen šepet naravnost pred seboj.

„Ha, čuvajo... Prvi izlet jih je naučil previdnosti!“ si je mislil.

In počasi je šel dalje. Veselilo ga je, da ni zablodil, kajti tema je bila takšna, da konca čakunovega toporišča ni mogel videti.

Pričakoval je tudi, da ne najde pred nasipom straže, ker v resnici tudi ni imela tam kaj opraviti, zlasti ne po noči. Mogel

pa se je nadejati, da naleti na vsakih sto ali manj korakov na posamične straže, toda upal je, da se jim v takšni temi lahko izogne.

Tema je bila v resnici grozna. Ko se je ozrl nazaj, ni videl ni cerkve niti samostana. „To pomenja,“ si je mislil, „da sem že blizu nasipa... Toda rad bi vedel, ali imajo straže?“ Toda komaj je prestopil par korakov, kar se nakrat začujejo v bližini enakomerni koraki in nekoliko glasov vpraša nakrat:

„Kdo gre?“

Kmitic obstane kakor vzdignjen. Vroče mu postane.

„Našinec,“ odgovoré drugi glasovi.

„Geslo?“

„Upsala.“

„Odgovor?“

„Krona!“

Kmitic je iz tega spoznal, da se je menjala straža.

„Jaz vam dam Upsalo in krono!“ je zamrmrljal, ker lahko je prekoračil stražno črto uprav ob času spreminjanja straže, ko so glušile stopinje vojakov njegove korake. Urno je krenil k nasipu ter se skril v njem.

Med tem se je nekoliko zjasnilo, česar se je Kmitic zelo razveselil, kajti v temi bi ne bil mogel najti zaželenega topa. Dvignil je glavo ter razločno zagledal črno črto, ki je naznačevala rov, za katerem so pri koših stali topovi.

Že je zagledal njihova žrela, ki so se dvigala nekoliko nad rov. Pomikaje se počasi ob rovu naprej, je našel naposled zaželeni top. Obstal je ter poslušal.

Raz nasipe je slišal šepet. Bržkone so stali pešci pripravljeni pri topovih. Toda višina nasipa je zakrivala Kmitica; lahko bi se ga slišalo, ne pa videlo. Sedaj mu je bilo mar samo to, doseže-li s tal topovo žrelo, ki se je dvigalo visoko nad njegovo glavo.

K sreči ni bil rov preveč strm in pri tem tudi nasip, šele ravnokar dodelan in polivan z vodo, ni bil še zamrznjen, ker so

imeli nekaj časa vlažno vreme. Premislil je vse to in se jel po-tihoma bližati topu ter vspenjati se k njegovemu žrelu.

Čez četrť ure ga doseže z roko. Nekaj časa obvisi v oz-račju, toda nenavadna njegova moč mu je pomagala, viseti tako dolgo, dokler ni porinil naboja v topovo žrelo.

„Tu imaš, pes, klobaso!“ je zamrmľjal, „samo glej, da se ne zadaviš ž njo.“

Po teh besedah se je spustil na tla ter jel iskati traku, ka-teri je visel od zunanjega konca črevesa in segal doli v rov. Kmalu ga je imel. Toda sedaj je nastala največja težava, kajti treba je bilo kresati ogenj in prižgati trak.

Kmitic je počakal nekoliko, da se je jel šepet na drugi strani oglašati glasneje. Naposled jame na lahno kresati z jeklom ob kremen.

Toda v tem hipu se oglasi nad njegovo glavo vprašanje v nemškem jeziku:

„Kdo je tam v rovu?“

„Jaz sem Hans!“ odvrne nemudoma Kmitic; „pipa mi je padla v rov, torej krešem, da jo najdem.“

„Dobro, dobro!“ odvrne topničar. „Sreča, da ne streljamo, sicer bi ti sopuh sam odtrgal glavo.“

„Aha!“ si misli Kmitic, „top je nabasan. Toliko bolje.“

V tem hipu se je z žveplom napolnen trak vnel in mične iskrice so se vspenjale vedno višje in višje.

Sedaj je bil čas bežati. Kmitic ni zamudil trenutka, zbežal je navzdol po rovu kolikor so ga noge nesle. Ni se več zmenil za hrup, ki ga je delal. Toda, ko je bil že za kakih dvajset ko-rakov oddaljen, je radovednost premagala slutnjo grozne ne-varnosti.

„Motvoz je nemara ugasnil, ker je vlažno vreme,“ si je mislil. Obstal je. Pogledal nazaj in še zagledal iskre, toda že dokaj višje nego jih je pustil.

„Ej! če le nisem preblizu?“ si je domislil in strah ga je prevzel.

Zopet je začel dirjati na vso moč; nakrat pa je naletel z nogu ob kamen ter — padel. Med tem pa je strašanski grom potresel ozračje, zemlja se je zamajala, razmetani kosovi lesa, železa, kamenja, ledu in prsti pa so mu žvižgali mimo ušes... Izgubil je zavest.

Na to se je oglasil še drugi strel. Zaboje s smodnikom, ki je stal blizu topa, se je tudi unel. Toda Kmitic tega izbruha ni več slišal, kajti ležal je kakor mrtev v rovu. Isto tako tudi ni slišal, kako se je čez nekaj časa sredi neme tišine jel razlegati človeški stok, krič in klicanje na pomoč. Skoro polovica švedske vojske se je zbrala na mestu izbruha. Prišel je tudi sam Müller v družbi svojih polkovnikov.

Hrup in zmešnjava je dolgo trajala, predno je general iz zaslišanih sporočil izvedel, da je moral biti top nalašč razstreljen. Takoj je zapovedal poiskati provzročitelja tega dejanja. Skoraj do svita so iskali vojaki in našli naposled v rovu ležečega Kmitica. Pokazalo se je, da je bil popolnoma oglušil od strela ter zgubil vso moč v rokah in nogah. Ta njegova onemoglost je trajala ves naslednji dan. Še le na večer naslednjega dne je prišel nekoliko k sebi. Müller je nemudoma zapovedal, poklicati ga pred se. Zasedši prostor sredi mize, je posadil naokrog Heskega, Vreščeviča, Sadovskega, Kalinskega in Kuklinovskega. Poslednji je pri pogledu na Kmitica kar zasanel v obraz; oči so se mu zasvetile kakor dva goreča oglja in ustnice so mu jele dregetati.

„Jaz poznam tega tiča!“ je dejal, ne čakajoč generalovega vprašanja. „On je člen čenstohovske posadke. Imenuje se Babinič!“

Kmitic je molčal. Bil je bled in utrujen toda pogled mu je bil ponosen in lice mirno.

„Ti si razstrelil top?“ vpraša ga Müller.

„Jaz,“ odvrne Kmitic.

„Na kak način si to učinil?“

Kmitic pove v kratkem vse in ni ničesar utajil. Častniki so gledali drug drugega.

„Junak!...“ zašepeta Sadovskemu knez Heski.

Sadovski se skloni k Vreščeviču:

„Grof Vejhard,“ vpraša, „kaj mislite, ali vzamemo trdnjavo, ki ima takšne branitelje? Ali se nam podajo?“

„Nisem jaz sam takšen,“ odvrne na to Kmitic. „Mnogo nas je takšnih v trdnjavi in vi ne veste ne ure ne dneva.“

„Tudi mi imamo več vrvij,“ poseže mu v besedo Müller.

„To mi tudi vemo. Toda Jasne Gore ne dobite, dokler živi tam vsaj jeden človek!“

Nastalo je molčanje. Naposled vpraša Müller:

„Ti se imenuješ Babinič?“

Kmitic si je domislil, da ga čez kratko doleti smrt, radi tega je sklenil, da izpove svoje pravo ime.

„Ne, jaz nisem Babinič,“ je ponosno odvrnil. „Imenujem se Andrej Kmitic ter sem bil polkovnik svojega lastnega polka v litevskem okrožju.“

Kuklinovski poskoči, napne oči, odpre usta ter se jame otepati z rokami po boku.

„Gospod general!“ zakriči, „prosim za besedo, nemudoma, brez odloga!“

Med poljskimi polkovniki nastane ropot. Tudi Švedje so ga gledali z začudenimi očmi, kajti ime samo jim še ni povedalo ničesar. Vsekako pa so razumeli, da Kmitic ni kak preprost vojak, zlasti po tem, da je Zbrožek vstal, približal se jetniku, prijel ga za roko in rekel:

„Gospod polkovnik! V okoliščinah, v kakoršnih se v tem hipu nahajate, vam res ne morem pomagati; prosim vas pa, da mi podaste roko.“

Toda Kmitic dvigne ponosno glavo ter odvrne prezirljivo:

„Jaz ne podajem rok izdajalcem, ki služijo proti domovini in kralju.“

Zbrožek zarudi v obraz. Kalinski, ki je stal tesno za njim, se je tudi umaknil. Med tem je Kuklinovski v sosednji sobi prišel Müllerja k oknu ter mu dejal:

„Ali veste, gospod general, da je Kmitic prvi junak in prvi polkovnik v vsej ljudovladi? Njegovo ime je znano vsem. Nekdaj je služil Radzivilu in Švedom, sedaj pa je bržkone prestopil na stran Jana Kazimira. Razun mene mu v junaštvu nobeden ni enak. Samo on se je odločil na takšno podjetje ter šel razstrelit top. On je napadal Hovanskega, da je ta razpisal nagrado na njegovo glavo. On je imel po šklovskem porazu pri sebi dve ali tristo ljudij ter pobijal sovražnika... To je najnevarnejši človek v vsej deželi...“

„Čemu mi ga toliko hvalite?“ mu seže Müller v besedo. „Da je nevaren, to sem se prepričal, toda v svojo lastno škodo.“

„Kaj nameravate, vaša vzvišenost, učiniti ž njim?“

„Hotel sem ga dati obesiti; ker pa sem tudi sam vojak, torej znam ceniti pogum. Vrh tega pa je še to plemič visokega stanu... Ukažem ga vstreliti še danes.“

„Vaša dostojnost!... Jaz ne smem učiti takšnega dostojnika, kakor ste vi, pač pa si dovoljujem omeniti, da je ta človek že preveč razglašen, in ako vaša dostojnost daste izvršiti to povelje, pa še danes prestopita polka Zbrožkov in Kalinskega na stran Jana Kazimira.“

„Ako je tako, pa zaukažem posekati ju pred odhodom!“ zakriči Müller.

„Vi jemljete ná-se za to preveliko odgovornost, kajti kazni dveh polkov nakrat se ne da lahko skriti; sicer pa uidejo vsi poljski vojaki od švedskega kralja. Vaši dostojnosti je znano, da oni že itak omahujejo. Tudi na hetmane se ni zanašati... Saj stoji gospod Konecpoljski s šest tisoč jezdecí na strani našega kralja... To ni nikaka šala. Bog obvaruj, ko bi se ti obrnili proti nam, proti osebi jasnega kralja! Vrh tega se ta trdnjava še brani... Polka Zbrožkovega in Kalinskega ni lahko posekati, ker je tu še Wolf s kraljevimi pešci. Lahko se sporazumi s posadko v trdnjavi...“

„Poberite se k vragu, Kuklinovski!“ zakriči Müller. „Nemara hočete, da naj prizanesem Kmiticu? Saj je to nemogoče!“

„Želim, da ga vaša dostojnost darujete meni,“ odvrne Kuklinovski.

„A kaj hočete učiniti ž njim?“

„Jaz ... ga živega denem iz kože.“

„Niste poznali pravega njegovega imena, torej kaj imate zoper njega?“

„Spoznal sem se ž njim še le v Čenstohovu, ko sem se mudil ondi kot poslanec pri menihih.“

„Imate li kakšen vzrok k maščevanju? Kaj vam je učinil?“
Kuklinovski strepeta kakor mrzličen.

„Bolje je, da niti ne govorim o tem. Prosim samo, da ga darujete meni! Že je itak namenjen v smrt, torej naj se nekoliko pozabavam ž njim. Ako ga jaz spravim s poti, takrat se ni Zbrožek, niti Kalinski ne razsrdita na vas ... To pa je že moja stvar, kar jaz učinim ž njim.“

Müller se zamisli in na licu se mu nakrat pokaže sum.

„Čujte, Kuklinovski! Nemara ga vi hočete samo rešiti?“

Kuklinovski se potihoma nasmeje, toda to je bil smeh tako grozen in potuhnen, da je prešel Müllerju takoj ves sum.

„V takšnem slučaju ga vzemite!“

Po teh besedah oba odideta v dvorano, kjer so ju čakali častniki. Müller se obrne k njim ter reče:

„Za zasluge, ki si jih je pridobil Kuklinovski, mu darujem jetnika, da učini ž njim, kar hoče.“

Nastane trenutek molčanja, na kar se Zbrožek prime za bok ter vpraša porogljivo:

„Kaj pa namerava učiniti Kuklinovski z jetnikom?“

Kuklinovski, ki je bil prej sklonjen, se naglo vzravna, usta se mu odpro v zlokobnem smehu in zrenice jamejo trepetati.

„Komu ni všeč, kar učinim ž njim,“ reče, „ta vé, kje me ima iskati.“

Na to udari z roko po sablji.

„Ste mož-beseda, gospod Kuklinovski?“ vpraša Zbrožek.

„Mož-beseda!“

Po teh besedah se približa Kmiticu.

„Nu, ti preslavni junak, pojdi z menoj. — Slab si še nekoliko in treba ti je počitka... Jaz te ozdravim!“

„Rakolovec!“ odvrne Kmitic.

„Prav, prav, ošabna dušica. Pozneje se pomeniva kaj več, a sedaj pojdiva.“

Častniki so ostali v sobi. Kuklinovski je zasedel konja ter zapovedal jednemu svojih vojakov, naj dene Kmiticu vrv na vrat, pa se napoté vsi skupaj k Legoti, kjer je stal Kuklinovskega polk.

Kmitic je vedel, da mu je smrt blizu, potoma je vneto molil. Tako se je zatopil v molitev, da niti ni slišal, kaj mu je pravil Kuklinovski; dà, celo opazil ni, kako dolga je bila pot.

Naposled se vstavijo v praznem, skoro na pol razdrtem skednju, ki je stal nekoliko strani od bivališč polka Kuklinovskega na odkritem polju. Polkovnik ukaže, naj peljejo vanj Kmitica, sam pa se obrne k jednemu izmed vojakov z naročilom:

„Teci urno v tabor po vrvi in sodček s smolo.“

Vojak je zdirjal na vso moč na konju in se čez četrto uro isto tako urno vrnil še z jednim tovarišem. Oba sta prinesla s seboj zaželjene reči.

„Slecite ga do nagega,“ zapove Kuklinovski; „zvežite mu z vrvjo na hrbtu roke in potegnite ga kvišku k tramu!“

„Rakolovec!“ ponovi Kmitic.

„Prav, prav, še se zmenimo, saj imamo čas...“

Ko je bil Kmitic zvezan ter vrv vržena čez tram, je zapovedal Kuklinovski, naj ga potegnijo kvišku. Vrv je zaškripala. Kmitic pa je obvisel v ozračju. Na to je namočil Kuklinovski sam omelo v gorečo smolo, stopil h Kmiticu in dejal:

„A kaj, gospod Kmitic?... Nisem ti mar dejal, da sta v vsej ljudovladi le dva slavna polkovnika, ti in jaz. Toda ti nisi maral družbe s Kuklinovskim in še pahnili si ga od sebe!... Dobro, črviček, prav si imel! Tebi ni bila všeč družba Kuklinovskega, ker sem jaz boljši. Nu, gospod polkovnik, v mojih rokah si in za to ti osmodim perutnice.“

„Rakolovec!“ ponovi tretjič Kmitic.

„Evo, tako ... osmodim perutnice!“ dokonča Kuklinovski. Na to se dotakne z gorečim omelom Kmiticevega boka.

„Ne preveč naenkrat,“ reče, „le polagoma, saj imamo čas ...“

Med tem se pred skednjevimi vrati začuje konjski topot.

„Koga neki je prinesel vrag?“ vpraša polkovnik.

Vrata zaškripljejo in vojak vstopi v skedenj.

„Gospod polkovnik“ reče, „general nemudoma želi govoriti z vami.“

„Ej, to si ti, starec! Česa za vraga mu je neki treba?“

„General prosi, da vaša milost takoj pridete k njemu.“

„Kdo je dospel od generala?“

„Prišel je švedski častnik, ki pa je že odšel.“

„Prav!“ odvrne Kuklinovski. Na to se obrne h Kmiticu.

„Bilo ti je vroče, ohladi se sedaj, črviček, jaz se kmalu vrnem; se še pomenimo!“

„Kaj hočemo z jetnikom?“ vpraša jeden vojak.

„Pustite ga tako! Takoj se vrnem! Naj gre jeden z menoj.“

Polkovnik odide in ž njim vred tudi oni vojak, ki je poprej potegnil Kmitica na tram. Ostali so samo trije, ko so trije novi stopili v skedenj.

„Lahko gresta spat,“ reče starec, ki je Kuklinovskemu prinesel Müllerjev ukaz; polkovnik je naročil, naj mi stražimo.“

Kmitic je strepetal, ko je zaslišal ta glas. Zdelo se mu je, da ga pozna.

„Raje ostanemo,“ odvrne jeden od prvih vojakov, „da vidimo, kar še nismo videli nikoli ...“

Nakrat umolkne.

Nekak strašen, nečloveški glas se mu izvije iz grla, podoben hropenju zabodenega konja. Razprostre roke ter pade kakor od strele zadet.

Ob enem se začuje glas „kolji!“ in druga dva prišleca planeta kakor risa na ostala dva vojaka. Začel se je kratek, toda

grozen boj, osvetljen od bleskov plamtečega sodčka. Trenutek poznej sta še ta dva vojaka padla na slamo, za jeden hip bilo je slišati hropenje umirajočih, na kar se je ozval oni glas, ki se je zdel poprej znan Kmiticu:

„Vaša milost, to sem jaz in moja sinova! Že od ranega jutra smo čakali na priložnost...“

Na to se obrne starec k sinovoma:

„Nu, lopova! porežita polkovniku vrvi, nemudoma, urno!“

In predno je Kmitic utegnil razumeti, kaj se godi, prikažeta se pred njim dve kodrasti glavi Kozmeta in Damijana, podobni orjaškim kodeljam. Kmalu so bile vezi presekane in Kmitic je stal na nogah. Omahnil je iz početka, komaj je utegnil izpregovoriti:

„To ste vi?... Hvala vam!...“

„To smo mi!“ odvrne strašni starec. „Presveta Mati božja! Dajte se gospod obleči. Urno, lopova!“

In vsi jamejo oblačiti Kmitica.

„Konji stojé za skednjem,“ nadaljuje starec. „Odkod je pot odprta. Straže nas ne bodo zadrževale, ker nam je znano geslo. Kako se počutite, vaša milost?“

„Opekel mi je bok. Čutim slabost v nogah...“

„Napijte se žganjice, vaša milost!“

Kmitic pograbi hlastno čutaro, katero mu je starec podal, izprazne jo na pol in reče:

„Grozno me je zazebló. Toda takoj se segrejem...“

„Na sedlu se ogrejete, vaša milost. Konji čakajo!“

„Takoj mi bo bolje,“ ponovi Kmitic. „Bok me nekoliko skli, toda to ni nič hudega...“

Po teh besedah sede na pregrajo.

Čez trenutek se mu vrnejo moči. Zavedel se je popolnoma in zrl na zlokobne obraze treh Kimličev, osvetljene z žoltim plamenom goreče baklje.

Starec stopi predenj.

„Vaša milost, mudi se! Konji čakajo!“

Toda v Kmiticu se nakrat vzbudi nekdanji Kmitic.

„Ne!“ zakriči. „Sedaj počakam tukaj tega lopova!“

Kimliči ga pogledajo začudeno, toda nobeden izmed njih ne izpregovori besedice. Tako slepo so bili privajeni ubogati tega davnega svojega poveljnika.

Med tem so se napele Kmiticu žile na čelu, oči so se mu zasvetile v temi kakor dve zvezdi, takšno koprnenje po maščenju se je odbijalo v njih. To, kar je sklenil sedaj, bila je norost, ki bi ga lahko dovedla v smrt.

Toda kaj, saj se je skladalo vse njegovo življenje iz dolge vrste takšnih norostij. Bok ga je zelo skelel, da se je večkrat nehoté potipal z roko zanj; ne glede na to pa je mislil na Kuklinovskega ter bil pripravljen čakati ga, bodisi tudi do jutra.

„Čujte!“ reče naposled, „ali ga je Müller res pozval?“

„Ne,“ odvrne starec. „To sem si jaz nalašč izmislil, da sem imel z drugimi lažji posel. Peterim bi bili mi trije težko kos, zlasti ker bi utegnil kdo zakričati.“

„To je prav. On se vrne semkaj ali sam, ali pa v družbi. Ako bo ž njim večja družba, planite vi takoj po njej, njega samega pa prepustite meni... Potem pa na konje... Ali imate samokrese?“

„Jaz ga imam,“ odvrne Kozma.

„Daj ga sem. Ali je nabit?“

„Dà.“

„Dobro. Ako se vrne sam, takrat takoj pri vstopu planite nadenj ter mu, bodisi tudi s kapo, zatlačite usta.“

„Kakor ukažete!“ odvrne starec. „Dotlej pa dovolite, da te preiščemo. Reveži smo...“

Po teh besedah pokaže na trupla, ležeča na slami.

„Ne! Bodite pripravljeni. Kar najdete pri Kuklinovskem, to bo vaše!“

„Ako se vrne sam,“ reče starec, „takrat se ne bojim ničesar. Stopim za vrata in, ako bi kdo iz tabora semkaj dospel, mu porečem, da je polkovnik prepovedal vstopiti...“

„Dobro! Čuvaj!“

Za skednjem se oglasi konjski topot. Kmitic vstane ter vstopi v senco pri steni. Kozma in Damijan zavzameta prostor pri vhodu, kakor dva mačka, ki čakata podgano.

„Sam je!“ reče starec ter si mane roke.

„Dà, sam!“ ponovita sinova.

„Pridi ven kateri, da mi prime konja!“ se oglasi glas za vratmi.

Starec poskoči urno ter zdirja vèn. Nastane za trenutek tišina, na kar začujejo prežalci v skednju naslednji razgovor:

„To si ti, Kimlič? Kaj za zlodja! Ali si zbesnil ali znoril? Noč je... Müller že davno spi... Straže nikogar ne spusté ter pravijo, da od ondot ni odšel noben častnik!... Kaj je to?“

„Častnik vas čaka tukaj v skednju. Prijezdil je takoj po vašem odhodu ter pravi, da vas je zgrešil na poti... Torej čaka!“

„Kaj pomeni vse to? A jetnik?“

„Visi.“

Vrata zaškripljejo in Kuklinovski stopi v skedenj, toda predno prestopi par korakov, zgrabijo ga železne roke za grlo, da ni mogel zakričati. Na to ga podereta brata na tla, poklekneto mu na prsi in kakor bi trenil mu zamašita usta.

Sedaj pristopi Kmitic bližje, posveti mu z omelom v oči in reče:

„Ej, to je gospod Kuklinovski!... Sedaj imam pa jaz s teboj govoriti.“

Polkovniku se oči zalijejo s krvjo, tako je bil osupnen.

„Slecita ga in na tram ž njim!“ zapove Kmitic.

Kozma in Damijan urno sezeta po njem in čez nekoliko minut je Kuklinovski visel na onem tramu, kjer je visel prej Kmitic.

„Nu, kaj, gospod Kuklinovski, kdo je sedaj bolji, ti ali jaz?“ vpraša prezirljivo Kmitic ter se prime za bok.

Po teh besedah vzame gorečo omelo ter se mu približa.

„Tvoj tabor je komaj za streljaj oddaljen, čemu ne pokličeš svoje lopove? Tvoj švedski poveljnik ni daleč, ti pa visiš tu na tramu, na katerem si hotel poprej mene peči... Spoznati torej Kmitica! Hotel si se kosati ž njim, pripadati njegovi družbi ter stopiti ž njim v dogovor... Oh, ti podleži! Ti strah za stare babe! Ti nečisti krivoustnež! Groza vseh žensk! Kmet! Suženj!... Lahko bi te kot petelina zaklal z nožem, toda raje te dam živega speči, kakor si hotel ti speči mene...“

Po teh besedah dvigne omelo, jo priloži k boku nesrečnega obešenca ter jo drži tako dolgo, dokler se ni jela širiti vonjava pečenega mesa po skedju.

Kuklinovski se skrči, da se je kar vrv zazibala. Njegove oči uprte v Kmitica so izražale strašno bol in nemo prošnjo za milost. Iz stisnenih ust je prihajalo žalostno stokanje, toda v boju otrpnelo srce Kmiticevo ni poznalo usmiljenja, zlasti ne do izdajalcev.

Naposled je odtegnil Kmitic omelo, pridržal je za trenutek Kuklinovskemu k nosu, osmodil mu brke, trepalnice in obrvi ter dejal:

„Darujem ti življenje, da boš imel še čas misliti na Kmitica. Povisiš tu do jutra, a sedaj pa prosi Boga, da te najdejo ljudje, predno zmrzneš.“

Na to se obrne h Kozmu in Damijanu.

„Na konje!“ zakriči ter odide iz skednja.

Pol ure poznej so se že nahajali štirje jezdec na tihem, praznem polju. Sveži jutranji zrak je hladil njihove vroče glave. Kmitic je jezdil spredaj, Kimliči pa za njim. Oni so se potihoma razgovarjali med seboj, on pa je molčal, ali bolje: molil jutranjo molitev, ker se je imelo že kmalu svitati.

Med tem se je izpremenil tih razgovor med očetom in sinovoma v glasen prepir.

„Tu je mošnjiček!... Nu, dobro!“ reče starec. „Kje pa so prstani? V jednom izmed njih je bil kamen, vreden dvajset gol-dinarjev.“

„Pozabila sva mu ga sneti!“ odvrne Kozma.

„Da bi vaju vrag pobral! Samo jaz naj bi imel vse na skrbi! Pozabila sta na prstane!... Lažeta kakor psa!“

„Pa se vrnite oče in poglejte!“ zamrmlja Damijan.

„Lažeta lopova, dragotine zametujeta. Staremu očetu delata krivico? Oj takšna sinova! Da bi se ne bila rodila! Brez mojega blagoslova umrjeta!...“

Kmitic nekoliko pridrži konja.

„Pojdite semkaj!“ zakliče Kmitic ter pridrži konja.

„Ali znate pot k šlezski meji?“ vpraša Kmitic.

„O, znamo, znamo!“ odvrne starec.

„Ali Švedov ne srečamo na poti?“

„Ne, radi tega, ker stoje vsi pod Čenstohovem... Samo kak posameznik bi se znal še dobiti, kar pa le Bog daj!“

Nastalo je molčanje.

„Torej vi ste služili Kuklinovskemu?“

„Dà, stopili smo v njegovo službo radi tega, ker smo hoteli služiti vam v slučaju potrebe. In res je prišlo tako.“

„Zato dobite od mene bogato nagrado... Jaz nisem pričakoval tega od vas.“

Med tem jim pretrga grom topov daljši razgovor. Za trenutek poznej so se streli še podvojili. Kmitic vstavi konja ter posluša. Zdelo se mu je, da je razločeval grom trdnjavih topov od švedskih, radi tega zapreti s pestjo sovražniku.

„Streljajte, le streljajte!“ reče. „Toda kje je vaš največji top?“

XX.

Razstrelitev orjaškega topa je napravila na Müllerja kaj neprijeten vtis, kajti vse svoje nadeje je stavil v ta top. Že so bili pešci pripravljeni na napad; že so pripravili lestve in skladišča protja, a sedaj je bilo treba dati slovo vsaki misli na napad.

Namen, da se spusti samostan v zrak s pomočjo podkopov, se tudi ni posrečil. Kamenarji, katere je pripeljal iz Olkuša, so res lomili skale ter se bližali od strani samostanu, toda delo je napredovalo zelo počasi. Delavci so gosto padali navzlic veliki previdnosti, zadele so jih trdnjavine krogelje, radi česar niso drugi več radi delali. Mnogi so hoteli raje umreti nego delati na pogubo svetega mesta.

Müller je čutil vsak dan naraščajoči upor. Mraz je vzel slednji pogum nejevoljnim vojakom, med katerimi se je od dne do dne širil strah in vera, da tega samostana ni mogoče vzeti s človeško močjo.

Med tem je tudi Müller sam jel izgubljati nadeje. Drug dan, komaj ob zori je dal sklicati vojni svet, toda samo radi tega, da čuje prigovarjanje: zapustiti trdnjavo! Na ta poziv so se jeli zbirati vsi utrujeni in mračni. V nobenih očeh ni bilo opaziti upanja, niti vojaškega poguma. Molčé so sedli okrog mize v veliki, mrzli sobani, kjer se jim je sapa izpreminjala v soparo, da so zrl izza nje, kakor iz megle. Vsak je čutil v duši utrujenost; vsak si je dejal v duhu, da ne ve nobenega sveta, kvečjemu tak, s katerim pa noče prvi na dan. Vsi so čakali, kaj poreče Müller; on pa je pred vsem drugim ukazal prinesiti vina, upajoč, da izvabi pod vplivom te opojne pijače iz teh molčečih bitij odkritosrčne misli. In res, ko je menil, da je vino že opravilo svojo dolžnost, jim reče:

„Ali ste opazili, gospodje, da nobeden izmed poljskih polkovnikov ni dospel na to posvetovanje, dasi sem tudi one pozval?“

„Vaši dostojnosti je gotovo že znano, da so služabniki poljskih praporov našli na ribjem lovu samostansko srebro ter se celo stepli za nje z našimi vojaki. Nekoliko mož je smrtno ranjenih.“

„Vem! Nekoliko tega srebra sem jim izpulil iz rok. Sedaj ga imam tukaj in ravnokar sem premišljeval, kaj naj učinim z njim?“

„Odtod bržkone izvira jeza poljskih polkovnikov. Oni trdé, da so Poljaki našli, da pripada njim srebro.“

„O prav imajo!“ zakliče z ironijo Vreščevič.

„Kajpada prav!“ pritrdi Sadovski. „Mislim si, gospod grof, ako bi vi nečesa našli, bi ne smatrali kot neobhodno potrebno, da delite ne le s Poljaki, marveč tudi ne z menoj, ki sem Čeh.“

„Pred vsem drugim,“ odvrne Vreščevič, „nočem deliti z vami vaše naklonjenosti do sovražnika.“

„Toda mi, gospod grof, moramo vam na ljubo deliti z vami sramoto, v katero ste nas spravili, ker nimamo moči, da bi vzeli to trdnjavo.“

„To pomenja, da ste izgnal že vse nadeje?“

„A vi, ali jih še gojite?“

„Nadejam se, da vsi raje delé z menoj moje upanje nego vaš obup.“

„Ali me smatrate babežem, gospod Vreščevič?“

„Ne pripisujem vam toliko poguma, kolikor ga imam sam.“

„Jaz ga vam še toliko ne pripisujem.“

„A jaz,“ oglasi se Müller, ki je zrl nekaj časa mračno Vreščeviča kot povzročitelja nesrečne oblege, „jaz nameravam poslati srebro v samostan. Nemara opravita dobrota in ljubezen več pri teh upornih menihih nego topovi in kroglje. Naj spoznajo, da hočemo ovladati trdnjavo, ne pa njene zaklade.“

Častniki pogledajo začudeno Müllerja; tako malo so bili vajeni velikodušnosti od njegove strani.

„Nič boljšega ne morete učiniti,“ reče Sadovski, „ker s tem bi se zamašila usta poljskim polkovnikom, ki si lasté pravico do srebra. Tudi na menihe napravi to kaj ugoden vtis.“

„Najboljši vtis napravi smrt onega Kmitica,“ odvrne Vreščevič. „Nadejam se, da ga je Kuklinovski že del iz kože.“

„Tudi jaz si mislim, da ne živi več,“ odvrne Müller. „Toda njegovo ime me opominja na našo, z ničemur ne nadomestljivo izgubo. Bil je to največji top iz orožnice našega milostljivega kralja. Ne tajim pred vami, da sem stavil vanj vse svoje nadeje.“

Še par dnij in vzeli bi bili v napadu trdnjavo, a sedaj je zaman vse delo, ves moj trud. Sedaj lahko popravijo zid v enem dnevu, topovi pa, katere še imamo, niso nič boljši od onih v trdnjavi in lahko jih je razbiti... Gospodje, čim bolj premišljuje to zadevo, tembolj se me polasča prepričanje, da se trudimo zaman in vsega tega je kriv jeden sam človek... Na vse vrage, kar znorel bi človek.“

Po teh besedah udari Müller s pestjo po mizi, ker ga je popadla neukrotljiva jeza.

„Kaj poreče njegovo kraljevo veličanstvo, ko izve, da je top uničen?“ dostavi ter se prime za glavo. „A kaj naj mi počnemo? Z zobmi ne razgrizemo teh skal. Da bi vrag pobral one, ki so me nagovorili, naj grem in vzamem to trdnjavo!“

Po teh besedah pograbi kristalni vrč ter ga trešči v jezi z vso močjo ob tla, da se razbije na tisoč koscev. Častniki so molčali.

„Svetujte, gospodje!“ zakriči general.

„Svetovati je mogoče samo takrat, kadar se vi pomirite,“ odvrne knez Heski.

Müller sopiha jezo skozi nosnice. Čez nekaj časa se pomiri, pogleda z očmi po navzočih in reče:

„Oprostite, gospodje, da sem se razsrdil. Toda v takem slučaju bi celo vrag sam izgubil glavo. Treba je, da se posvetujemo. Svetujte torej in kar sklenete, to izvršim.“

„Naj nam vaša dostojnost da vsaj snov, katero naj obdelamo,“ odvrne knez Heski. „Ali se naj posvetujemo o oblegi, ali o odstopu od trdnjave?“

Toda Müller ni hotel staviti vprašanj in radi tega reče naravnost.

„Govorite, gospodje, odkritosrčno, kar si slednji izmed vas misli, kajti tu pojde za blagor njegovega kraljevega veličanstva.“

Toda nobeden izmed častnikov ni hotel svetovati prvi, torej nastane znovič molčanje.

„Gospod Sadovski!“ reče naposled Müller, „vi ste odkritosrčnejši od vseh drugih, povejte, kar mislite...“

„Jaz si mislim, gospod general, da je bil Kmitic jeden izmed najboljših sedanjih vojakov in da je naš položaj naravnost obupen.“

„Vi ste že poprej prigovarjali k odstopu.“

„Oprostite, vaša dostojnost; jaz sem bil le za to, naj ne začenjamo oblegovanja... To je pa vse kaj drugega...“

„Kaj pa svetujete za ta slučaj?“

„Sedaj prepuščam besedo Vreščeviču.“

Müller zakolne kakor pogan.

„Gospod Vreščevič bo sam odgovoren za to oblego!“ reče naposled.

„Jaz lahko odklonim od sebe vsako odgovornost,“ odvrne predrzno Vreščevič, „ker se moji nasveti niso izvršili natančno... Svetoval sem, naj obesimo ona poslanca in prepričan sem, da bi ta kurnik, ko bi se bilo to zgodilo, že davno imeli v svojih rokah.“

„Zaman primerjate to trdnjavo s kurnikom,“ omeni knez Heski, kajti čim bolj zmanjšujete pomen te trdnjave, tembolj povekušete s tem našo sramoto.“

Na to so jeli zbadati drug drugega.

„Prosim umolknite, gospodje!“ zapove Müller. „Govorite, gospod grof, toda pomnite, da so prinašali vaši nasveti doslej grenek sad.“

„Kateri moramo požirati, v mrazu kakor splesneli suhar,“ poseže vmes knez Heski.

„S tem se očitvidno tudi pojasnuje, čemu, svetli knez, pijete toliko vina,“ odvrne Vreščevič. „Toda pustimo to! Dobro mi je znano, da je v trdnjavi stranka, ki se že davno želi udati in le naša onemoglost na eni strani ter nadčloveški upor prednika na drugi jo še drži na uzdi. Radi tega nam ne sme upasti pogum radi izgube onega topa; nasprotno, mi moramo pokazati menihom, da nas ne vznemirja ter še tem besnejše napadati trdnjavo. Vrh tega je treba raztrositi med naše vojake, zlasti med poljske, novico, da so kamnarji, ki sedaj delajo podkop,

odkrili star podzemeljski prehod, ki drži naravnost pod samostan in cerkev...“

„Vi imate prav, ta nasvet mi je všeč!“ reče Müller.

„Ko se ta novica razširi, bodo Poljaki sami nagovarjali menihe, naj se udajo, ker tudi njim kakor menihom je dokaj mar za to, da se ohrani to zakleto gnezdo... Oni celo pošljejo k njim svoje poslanca in stranka v samostanu, ki se hoče podati, ponovi vsled osupnenja svoje napore in kdo ve, če ne prisili prednika, da nam odpre vrata.“

„In pogine mesto Prijama, ko se mu približa božanstveni Leartid...“ reče knez Heski.

V resnici, nasvet ni bil ravno slab radi tega, ker stranka, katero je omenjal Vreščević, je bila v resnici v samostanu. Celo nekateri manj pogumni menihi so pripadali k njej. Vrhu tega se je strah lahko razširil med posadko ter prevzel celo one, ki so se doslej hoteli braniti do poslednje kaplje krvi.

„Poskusimo, poskusimo!“ reče Müller, ki se je prijemal liki utopljenec vsake rešilne deske. „Toda ali pa bodeta Kalinski in Zbrožek hotela iti kot poslanca v samostan; ali bodeta verjela, da se je našel prehod, ali bodeta hotela to javiti menihom?“

„Kuklinovski gotovo pojde,“ omeni Vreščević; „toda bolje bo, da se on sam utrdi v veri, da se je res našel tak prehod.“

Med tem se oglasi odmev konjskih kopit.

„Zbrožek je dospel!“ reče Heski, ko pogleda skozi okno.

Čez trenutek vstopi Zbrožek v sobo. Lice mu je bilo blede in razburjeno. Častniki niso utegnili vprašati, kaj mu je, kar zakriči iznenadoma:

„Kuklinovski je mrtev.“

„Kako? Kaj?“ vpraša Müller.

„Dovolite mi, da si oddahnem... „ker to, kar sem videl, presega vsako domišljijo...“

„Govorite urneje!... Ubili so ga... Kdo?...“

„Kmitic.“

Vsi častniki poskočijo raz sedežev ter gledajo Zbrožka kakor norca. On pa težko dihajoč pripoveduje:

„Ko ne bi tega sam videl, ne bi verjel, kajti to je nadčloveška moč. Kuklinovski in trije vojaki so mrtvi, za Kmiticem pa ni sledu. Vedel sem, da je to grozen človek. Toda tega nikdar nisem verjel, da bi on kot jetnik, zvezan na rokah in nogah, ne samo ušel, marveč še potolkel vojake in Kuklinovskega obesil na tram! Ne, to je mogel učiniti le z vražjo pomočjo.“

„Nikoli nisem slišal kaj enakega,“ zašepeta Sadovski.

„To pomenja, da je pokazal Kmitic, kaj vse zna!“ reče knez Heski. „Mi pa včeraj nismo hoteli verjeti Poljakom, ker smo si mislili, da oni pretiravajo.“

„Kar znoreti je radi tega!“ zakriči Vreščevič.

Müller se prime z obema rokama za glavo, toda molčal je. Ko se ozre pa po navzočih, mu je kar blisk sršal iz očij. Osupljivo je zakričal:

„Gospod Zbrožek! Ko bi Kmitic bil tudi vrag, ne pa človek, tudi takrat ne bi učinil tega brez tuje pomoči. Kmitic ima gotovo tu svoje privržence, Kuklinovski pa sovražnike, katerim pripadate tudi vi.“

Ko Zbrožek sliši to očitiranje, pobledi za trenutek, skoči raz sedeža, zre mu naravnost v oči in grozno vpraša:

„Vi me torej sumničite, kaj?“

Nastane turoben trenutek molčanja. Vsi so že pričakovali nekaj groznega, ako pritrdi Müller temu vprašanju. Častniki položijo roke na držaje svojih mečev, Sadovski pa svojega kar izvleče. Toda na srečo se jame v tem hipu polniti dvorišče s poljskimi vojaki, ki so dospeli z istimi novicami, kakoršne je prinesel Zbrožek. Müller jih zapazi in smrtna bledica se mu razlije po licu, toda premagal se je in se delal, da se ne zmeni za Zbrožkovo izzivanje; mirno odvrne:

„Povejte nam raje vse, kako se je to pripetilo?“

Zbrožek se je tudi oddahnil, kajti častniki so prihajali v sobo ter ponavljali:

„Kuklinovski je ubit!“

„Njegovi vojaki so se razprašili.“

„Tiho, gospodje; naj pove gospod Zbrožek!“ zakriči general.

Čez trenutek utihnejo vsi in Zbrožek jame pripovedovati:

„Znano vam je, da sem pozval Kuklinovskega včeraj na dvoboj, ker sem postal častitelj Kmitica radi njegovega junaštva. Zahteval sem od njega, naj ravna s Kmiticem kakor z vitezom, in radi tega sem šel takoj danes jutro k njemu z dvema priča. Ko sem došel v tabor, sem poprašal po Kuklinovskem. Odgovorili so mi, da je bil še prejšnji večer z jetnikom v skednju, kjer je bil namenjen mučiti Kmitica. Zdrvil sem tjekaj, stopil v skedenj ter zagledal golega človeka, visečega na tramu. Mislil sem si, da je to Kmitic, toda ko sem stopil bližje, sem videl, da je bilo to truplo Kuklinovskega.“

„Na tramu?“ vpraša Müller.

„Dà. Prekrižal sem se, ker sem si mislil, da so to čari, in zdelo se mi je, da sanjam. Ne, bila je gola resnica... Ne daleč proč od Kuklinovskega sem zagledal še tri ubite vojake in moj dvom je izginil. Ta strašen človek jih je ubil ter obesil Kuklinovskega, opeknel mu liki rabelj bok s smolo ter naposled zbežal.“

„Šlezka meja ni daleč,“ omeni Sadovski.

Nastal je trenutek molčanja. Sum, da je bil Zbrožek deležen Kuklinovskega umora, se je že skadil Müllerju iz glave. Sedaj je videl okrog sebe samo nevarnost, proti kateri se je čutil povsem onemoglega.

Vreščevič pretrga prvi molčanje.

„Strašno!“ zakliče, „Jaz sem nekje videl tega človeka, toda ne morem se spomniti!“

„Kaj nam mar za to, če ste ga videli,“ odvrne nejevoljen Müller. „Topa sedaj več skupaj ne sklejete, takisto tudi ne oživite več Kuklinovskega. — Gospodje,“ dostavi in se obrne k častnikom, „pojdit z menoj na kraj nesreče!“

Vsi zasedejo konje ter odjezdijo z Müllerom na čelu k skedju. Ko so se mu približali, zapazi general vojake, ki so stali okrog poslopja na polju.

„Čegavi ljudje so?“ vpraša.

„Bržkone Kuklinovskega,“ odvrne Zbrožek. „Oni so sedaj vsi znoreli. Ej, pojdi semkaj!“ pokliče jednega izmed vojakov. „Vi ste vojaki Kuklinovskega?“

„Dà!“

„Kje so pa še drugi?“

„Zbežali so. Nočejo dalje služiti ter boriti se z Jasnogorci.“

„Kaj je rekel?“ vpraša Müller.

Zbrožek ponovi odgovor.

„Vprašajte jih, kam so odšli?“ reče general.

Zbrožek ponovi vprašanje.

„Ne vem,“ odvrne vojak. „Nekateri so odšli v Šlezijo. Drugi so dejali, da gredo služiti Kmiticu, kajti drugega takega polkovnika ni dobiti niti med Poljaki niti med Švedi.“

Zbrožek pojasni Müllerju vojakov odgovor, na kar se ta globoko zamisli. Zares, takšni ljudje, kakoršne je imel Kuklinovski, so bili brez omahovanja pripravljeni, stopiti pod poveljništvo Kmiticevo. Toda v tem slučaju bi oni utegnili postati nevarni Müllerjevi armadi, ali vsaj njegovim vozovom. Skratka nevarnost je čimdalje bolj naraščala okrog te trdnjave. Tega prepričanja je bil tudi Zbrožek.

„Mi smo v nevarnosti,“ je dejal. „Naj samo zažvižga takšen Kmitic in na stotine, dà, na tisoče ljudij zdirja k njemu, zlasti po tem, kar je sedaj učinil.“

„Ali on kaj opravi?“ vpraša Müller.

„Vaša dostojnost ste pozabili, da je on pobil armado Hovanskega, šestkrat številnejšo nego je naša. Nobeden voz ne dospe k nam, ako on ne dovoli, in treba je priznati, da nas je jel že stiskati glad, ker so vse žitnice ugonobljene. Vrhu tega se lahko združi z Žegockim in Kulešem, in potem posluša par tisoč ljudij njegovo povelje.“

„Ali se smete zanesti na svoje vojake?“

„Bolj nego na samega sebe.“

„Kaj je to bolj?“

„Da resnico govorim, ker mi že preseda to oblegovanje.“

„Upam, da bo v kratkem končano.“

„Vprašanje je samo jedno: kako? Sicer pa je sedaj enako sramotno, ali že vzamemo trdnjavo ali pa jo pustimo.“

Med takšnim razgovorom dospejo k skednju. Vojaki so bili že odvezali Kuklinovskega od trama ter ga položili na slamo poleg ubitih vojakov.

„Odkrijte ga!“ zapove Müller.

Vojak odgrne zagrinjalo in general zagleda nagrbančeno lice z izhuljenimi očmi Kuklinovskega. Müller strepeta; ko ga zagleda, veli, naj ga zopet zakrijejo.

Turobna tišina je zavladala v skednju. Nakrat pa se Müllerja polasti takšno kopnenje po maščevanju, da zakriči:

„Kje je oni vojak, ki je videl, da je Kuklinovski bil v skednju. Ta je gotovo sokrivec.“

„Ne vem, če je ta vojak še tukaj,“ odvrne Zbrožek. „Vsi ljudje Kuklinovskega so zbežali na vse strani.“

„Ujemite ga!“ zarjove v jezi Müller.

„Pa ga ujemite, ako hočete, sami!“ zakriči enako besno Zbrožek.

In znovič je obvisela nevarnost nad glavami Švedov in Poljakov. Poslednji so obkoljili Zbrožka ter jeli grozno ropotati s sabljami.

Med tem se oglasi zunaj hrup, odmev strela in topot konjskih kopit in v skedenj pridrvi častnik švedskih jezdecev.

„General!“ zakriči, „samostanska posadka je provzročila napad. Kamnarji, kopajoči podkop, so pobiti do poslednjega! Pešce so nam razprašili.“

„Še znorim!“ zavrešči Müller in si puli lase iz svoje lasulje. „Na konje!“

Čez trenutek zdrve vsi kakor vihar k samostanu, da so se kar gruče snega sipale izpod konjskih kopit. Sto jezdecev Sadovskega pod zapovedništvom njegovega brata se pridruži Müllerju. Potoma so videli, kako so se jim grozili Jasnogorci s krvavimi sabljami in kako so Švedje bežali z bojišča. Celo raz nasipov, katerim ni pretila kaka nevarnost, so zbežali vsi topničarji. V številu Jasnogorcev so Švedje zapazili Zamojskega, ki je zapovedoval izletnikom. On se jim je priklanjal, ker je bil na varnem pod obrambo trdnjavinih topov.

Res se je na obzidju kadilo in jata železnih tic je s strašnim sičem priletela med častnike. Nekoliko jezdecev se je zazibalo na sedlih in stok je sledil sičanju.

„Nazaj, general! Tu smo v rokah smrti!“ zapove Sadovski.

Zbrožek pograbi za uzdo Müllerjevega konja. „General, umaknimo se! Tu je smrt!“

Müller, kakor bi otrpnil, ne reče niti besedice, pač pa se pusti odpeljati iz nevarnosti. Ko se vrne v svoje stanovanje, se zapre v sobo in ves dan ni hotel videti nikogar.

Med tem je prevzel Vreščevič poveljništvo ter jel delati na vse kripnje priprave k napadu. Dal je delati nove nasipe in vojaki so šli lomiti skale, da naredo podkop. Po vsem švedskem taboru je postalo vse živahno in delavno. Zdelo se je, da je nov duh navdihnil oblegovalce, ali pa, da jim je došla pomoč.

Nekoliko dni poznej se je raztrosila po švedskem in poljskem taboru novica, da so kopači našli podzemeljski prehod, ki drži naravnost pod cerkev in da je sedaj odvisno samo od generalove dobre volje, ali spusti trdnjavo v zrak ali ne.

Med Švedi je zavladalo neizmerno veselje. Od ust do ust se je razlegal klic: „Čenstohov je naš!... Mi razstrelimo ta kurnik!“ Začele so se gostije in pijančevanje. Vreščevič je bil povsod navzoč, utrjeval je bodrost duha v vojaki in jim zagotavljal, da se je v resnici našel prehod pod trdnjavo.

Odmev te radosti je došel naposled tudi v trdnjavo. Novica o gotovem podkopu, pripravnem za razstrel, se je razširila

urno kakor blisk od jednega konca obzidja do drugega. Celo najpogumnejši so se prestrašili. Ženske so jokaje jele oblegati prednikovo stanovanje, kazati mu otroke, če se je prikazal za trenutek, ter klicati:

„Ne pogublaj nedolžnih ... Njihova kri se razlije na tebe!“

Čimbolj je bil kdo bojazljiv, tembolj je nadlegoval duhovnika Kordeckega, naj ne izpostavlja v nevarnost svetega mesta, stolice najsvetejše Device.

Za uporno dušo junaka v meniški kuti so nastali tako težki in bolesteri trenutki, kakoršnih še doslej ni bilo. Sreča, da so opustili tudi Švedje napade, hoteč s tem javno pokazati obležencem, da ne potrebujejo ni topov, ni krogelj, marveč da jim je dovolj, da zapalijo samo nit, nabasano s smodnikom. Radi tega je tudi naraščalo osupnenje v samostanu. Po tihih nočeh se je nekaterim bojazljivcem zdelo, da čujejo že izpod zemlje nekaj šum, nekako gibanje in da so Švedje že pod samim samostanom. Tudi dokaj menihov je naposled izgubilo pogum. Ti so šli z očetom Stradomskim na čelu k predniku s prošnjo, naj sklene brez odloga pogodbo s sovražnikom. Ž njimi je šlo tudi dokaj vojakov in nekoliko plemstva.

Takrat stopi prednik Kordecki na dvorišče in, ko se zbere četa okrog njega, jame govoriti:

„Ali mar nismo prisegli, da hočemo braniti sveto mesto do poslednje kaplje krvi? Resnica, rečem vam, ako nas vrže smodnik v zrak, vrže samo naša bedna trupla. Samo naši pozemeljski ostanki padejo nazaj na zemljo, duše pa se več ne vrnejo nazaj...“

Nad dušami se odpre nebo in tam pojdejo v veselje, v srečo, ki je velika liki brezmejno morje. Tam jih sprejme sam Jezus Kristus in najsvetejša Devica jim pride naproti; one pa sedejo kakor zlate čebele na njen plašč, pojdejo v svetlobo, kjer bodo gledale obličje božje.“

Pri teh besedah se razlije blesk svetlobe po njegovem licu, navdušene oči dvigne kvišku ter nadaljuje resno in nenavadno mirno:

„Gospod, ki vladaš nad svetovi, Ti zreš v moje srce ter veš, da ne lažem temu ljudstvu, ko pravim, da bi le stegal, ko bi si zaželel lastne sreče, k Tebi roke ter klical iz globočine svoje duše: „Gospod, da bi le res bil ta smodnik, da bi se vnel, kajti s takšno smrtjo najdemo odpuščanje grehov in večni počitek, kajti Tvoj služabnik je postal že onemogel in utrujen... A kdo bi si ne želel takšne nagrade za smrt brez muke, kratko, kakor utripljaj z očmi, kakor na nebu švigajoči blisk, po kateri smrti nastopi nespremenljiva večnost, neizrekljiva sreča in veselje brez konca!...“

Toda Ti, o Gospod, si mi naročil, naj čuvam Tvoje sve-tišče, torej ne smem oditi. Ti si me postavil kot stražo, radi tega si vlil vá-me Svojo moč in to vem, vidim in čutim, o Go-spod, da zadošča, ko bi zlobni sovražnik tudi dospel pod cerkev, ko bi tudi spravil ondi ves smodnik in ugonobljajočo tvarino, da samo prekrižam vse to strelivo, in ne vname se...“

Po teh besedah se obrne k navzočim ter nadaljuje:

„Bog mi je dal to moč, pa tudi vi zapodite strah iz vaših src! Moj duh prešinja zemljo ter vam pravi:

„Vaši sovražniki lažejo in smodnika ni pod cerkvijo!... Vi, bojzljivi ljudje, vi, v katerih je strah zadušil vero, niste zaslužili tega, da bi šli danes v kraljestvo ljubezni in počitka — radi tega ni smodnika pod vašimi nogami! Bog hoče rešiti to sve-tišče, da bo plavalo liki Noetova barka nad potopom porazov in nezgod, torej v imenu Boga vam ponavljam v tretje: smod-nika ni pod cerkvijo! A če govorim v Njegovem imenu, kdo mi more ugovarjati, kdo more še o tem dvomiti?...“

Po teh besedah umolkne ter gleda tolpo menihov, plemstva in vojakov. Takšna neomahljiva vera, krepost in moč je odme-vala iz njegovega glasu, da so vsi molčali in nihče ni zinil be-sedice. Nasprotno, zaupanje je jelo stopati v njihova srca, da je naposled jeden izmed vojakov, priprost kmet, dejal:

„Bodi hvaljeno Gospodovo ime!... Že tri dni pripovedu-jejo, da morejo spustiti trdnjavo v zrak, čemu je torej ne spuste?“

„Slava najsvetejši Devici! Čemu je ne spusté?“ ponovi nekoliko glasov.

Med tem se prikaže čudno znamenje. Ptičje perutnice nakrat zašumé in jata zimskih ptic se prikaže na trdnjavinem dvorišču, pa še vedno so prihajale nove. Tu so navzočim krožile nad glavami in žalostno čivkale, kakor bi prosile miloščine, prav nič se niso bale ljudij. Vsi navzoči ostrmé nad to prikaznijo, duhovnik Kordecki pa pomoli nekoliko in reče naposled:

„Evo, tičice bežé pod varstvo Matere božje, vi pa ste dvomili o njeni moči?“

Pogum in nadeja sta se že vrnili v srca; menihi so se trkali ob prsa, šli so v cerkev, vojaki pa na obzidje.

Ženske so posipale zrno tičicam, katere so je hlastno zobale. Vsi navzoči pa so si tolmačili prikazen teh gozdnih prebivalcev kot dobro znamenje, sovražniku na škodo.

„Čudno,“ so govorili vojaki, „da bežé celo ptice od Švedov.“

„Ker ima tudi najdrobnejša stvar na svetu toliko razuma, da razločuje sovražnika od prijatelja.“

„Ne, temu ni tako,“ odvrne drug vojak, „saj so tudi v švedskem taboru Poljaki. Pač pa pomenja to, da ondi trpé pomanjkanje in da nimajo več otrob za konje.“

„To pomeni še kaj boljšega,“ povzame tretji. „Pomeni namreč, da je to, kar pripovedujejo o onem smodniku, ostudna laž.“

„Kako to?“ povprašajo vsi naenkrat.

„Stari ljudje pripovedujejo,“ odvrne vojak, „da odlete, ako se ima podreti kakšno poslopje, lastavice in vrabci, ki imajo pod streho svoja gnezda, kaka dva ali tri dni pred nezgodo. Toda evo, one ne zbežé, marveč še druge prihajajo sem. Radi tega se mi zdi, da bi one ne letale sem, ako bi bil pod samostanom podkop. Te drobne stvarice dobro čutijo nesrečo.“

„To pomenja, da se vse obrača na bolje. Nu, hvala Bogu!“

V tem trenutku se začuje glas trombe pri južno-zapadnih vratih. Vsi zdirjajo pogledat, kdo je dospel.

Bil je švedski trobentač s pismom iz tabora.

Menihi se takoj zbero v posvetovalnici. Pismo je bilo od Vreščeviča, ki je napovedal, da spusti trdnjavo, ako je ne oddajo, drugega dne v zrak.

Toda celo oni, katere je poprej trla bojazen, niso vrjeli temu pozivu.

„To je prazen strah!“ so klicali menihi in plemstvo.

„Napišite generalu,“ so dejali, „naj nam ne prizanaša. Naj razstreli trdnjavo!“

Med tem so se vojaki, ki so se zbrali poleg trobentača, isto tako smejali in odgovarjali njegovemu svarjenju.

„Prav!“ so mu dejali. „Čemu nas štedite? Pojdemo še prej v nebo!“

Oni pa, ki je prinesel poslancu pismo z odgovorom, mu reče:

„Ne zapravljajte zaman besed in časa!... Revščina vas tare, nam pa, hvala Bogu, ničesar ne manjka. Celo tice beže od vas.“

In ko je še pretekel dan, pokazalo se je popolnoma jasno, kako nečimna je bila bojazen obležencev, in mir se je vrnil v samostan.

Drugo jutro je vrgel vrli čenstohovski meščan Jasnogorcem novo pismo, v katerem jih je svaril pred bližajočim se napadom, ob enem pa jim je tudi povedal novico, da je Jan Kazimir že odrinil iz Šlezije in da je vstala vsa ljudovlada proti Švedom. Ta napad bi imel biti poslenji.

Bruhanski je priložil pismo v žakelj z ribami, ki so bile namenjene menihom, s katerimi se je približal obzidju, preobleden v švedskega vojaka.

Na nesrečo so ga spoznali in ujeli. Müller ga je ukazal, naj se ga dene na natezalnico, toda starec je imel ob času muk nebeško prikazen, nasmejala se je tako sladko kakor otrok, a mesto bolečin se je kazalo na njegovem obrazu neizrekljivo veselje. General sam je bil navzoč pri mučenju, toda mučenec ni

izpovedal ničesar. General si je pridobil samo obupno prepričanje, da takšnih ljudij ničesar ne omaje, ničesar ne zlomi, kar ga je razljutilo do skrajnosti.

Naposled je napočil sveti večer. V prvem mraku so zamigljale luči in lučice po vsej trdnjavi. Noč je bila mirna, mrzla, toda jasna. Švedski vojaki, trepetajoči od mraza na nasipih, so zrlí kvišku na črno obzidje nepristopne trdnjave in na misel so jim prihajale tople, z mahovi postlane škandinavske koče, žene, otroci, jelkova drevesca, žareča se od sveč, in marsikateré železne prsi so globoko vzdihnile od žalosti, domotožja in obupa. A v trdnjavi so se obleženci gostili z mlinci pri mizah, pokritih s senom. Tiho veselje si čital na vseh obrazih, ker vsak je imel čút, dà, bil je gotov, da mine kmalu čas nezgode.

„Jutri bo še napad, toda poslednji,“ so ponavljali duhovniki in vojaki. „Komur je odločil Bog smrt, naj se zahvali, da bo imel priložnost biti navzoč pri božji službi, ki mu tem gotoveje odpre vrata nebeška. Saj vsak, ki umrje na božični praznik, mora priti v večno slavo.“

Želeli so si torej vzajemno srečo in dolgo življenje, ali pa krono nebeško, in vsi so se čutili tako veseli, kakor bi bila nezgoda že minila.

A poleg prednika je bil jeden sedež prazen. Ondi je stal krožnik, na katerem si videl kopico mlincev, prevezanih s plavim trakom.

Ko vsi sedejo, ni bilo nikogar, da bi zasedel to mesto. Mečnik seradski pa reče:

„Vidim, častitljivi oče, da imate po stari navadi tudi za zagorsko gospodo mesto pripravljeno.“

„Ne za zagorsko gospodo,“ odvrne prednik, „marveč v spomin na onega mladeniča, katerega smo vsi ljubili kakor sina in čegar duša zre sedaj vesela na nas, da smo jo ohranili v spominu.“

„Za Boga!“ zakliče mečnik, „raje ne govorite o njem!... Njemu je sedaj bolje nego nam!“

Predniku se zalesketajo solze v očeh.

„V zgodovini se omenjajo še manj sloveči junaki,“ reče Peter Čarnecki „in ako mi Bog da doživeti ter me kdo pozneje vpraša: Kdo je bil najboljši branitelj Jasne Gore, pa mu odgovorim brez pomisleka: — „Babinič.“

„On se ni imenoval Babinič,“ odvrne duhovnik Kordecki.

„Kako, ni se imenoval Babinič?“

„Že davno mi je znano njegovo pravo ime, katero mi je razodel pri izpovedi... Še le takrat, ko je šel nad oni top, mi je dejal: Ako poginem, naj zvedó ljudje, kdo da sem, da ostane poštena slava mojemu imenu ter mi zbriše davne grehe! Šel je in poginil, torej vam smem povedati: to je bil Kmitic!“

„Oni preslavni litevski Kmitic!?“ zakriči Čarnecki ter se prime za glavo.

„Dà! Tako izpreminja božja ljubezen srca!“

„Za Boga! Sedaj razumem, čemu se je on lotil tega podjetja. Sedaj razumem, odkod je zajemal ta ponos, ta pogum, s katerim je nadkriljeval vse! Kmitic! oni grozni Kmitic, katerega proslavlja Litva!“

„Še drugače ga bo odsihdob slavila ne samo Litva, marveč vsa ljudovlada!“

„On je nas prvi svaril pred Vreščevičem!“

„On je pripomogel, da smo dovolj zgodaj zaprli vrata ter jeli delati priprave.“

„On je vstrelil prvega Šveda z lokom.“

„Koliko jih je pa ugonobil s topovi! A kdo je ugonobil de Fossisa?“

„In oni top? Kdo je provzročil, da nas ni strah jutrajšnjega napada?“

„Náj se vsak s častjo spominja njegovega imena,“ reče prednik Kordecki, „a sedaj pa: Bog mu daj večni mir in pokoj!“

„In večna luč naj mu sveti!“ odgovoré navzoči.

„Vsekako čudno se mi zdi to,“ reče mečnik seradski, „da se niso pohvalili Švedje z njegovo smrtjo.“

„Mislim si, da ga je top ubil na mestu,“ reče prednik. „On je poginil za nas.“

„Kajpada za nas,“ ponovi mečnik „in ako bi znal, da oni top še leži nepoškodovan na mestu, ne sedel bi sedaj tako mirno za mizo ter bi ne mislil veselo na juternji dan.“

„Jutri nam Gospod pošlje novo zmago,“ reče Kordecki, „ker Noetova barka ne more utoniti v potopu.“

Po večerji so šli menihi v cerkev, vojaki pa v stražnice pri vratih in na obzidje. Toda čuječnost je bila nepotrebna, ker v švedskem taboru je vladala globoka tišina, kajti tudi za nje se je bližal najsvečanejši praznik.

Noč je bila čarobna. Celi roji zvezd so se lesketali na nebu in luna je srebrila že belo sneženo odejo. Veter ni pihal, torej je bilo tiho, kakor ni bilo že dlje časa pod samostanom.

O polunoči so švedski vojaki zaslišali veličastne glasove orgelj, spremljane s človeškimi glasovi. Stražniki, čuvajoči vrata, ki niso mogli biti navzoči v cerkvi pri službi božji, so jeli prepjevati na obzidju znano kolednico:

»V jaslih leži!
Vsak naj hiti,
da Dete čast...«

D drugega dne popoldne je zaglušil grom topov vse druge glasove. Zdelo se je, da se je zemlja stresla do temelja od tega strela. Obleženci pa so bili že tako privajeni na ogenj, da je vsakdo sam vedel, kaj ima učiniti, ter nihče ni čakal povelja. Na ogenj so odgovarjali z ognjem, tiho in mirno.

Na večer je šel Müller ogledovat bojno polje in njegov pogled je padel na cerkveno kuplo s stolpom, ki je mirno štrlil v ozračje.

„Ta samostan bo stal na veke!“ je zaklical obupno.

„Amen!“ odvrne mirno Zbrožek.

Na noč se je znovič zbral vojni svet. Sam Müller mu je predsedoval.

„Današji napad,“ je dejal, „ni prinesel zaželenih nasledkov. Smodnika nam je zmanjkalo, vojaki in mi smo kakor prej objeti z nevarnostjo. Hrane nam je zmanjkalo in pomoči nimamo pričakovati od nikoder.“

„A samostan še stoji, kakor je stal prvi dan, ko smo ga oblegali!“ dodà mirno Sadovski.

„Kaj nam še ostane drugega?“

„Sramota...“

„Dobil sem povelje“ reče general, „naj vzamem trdnjavo, ali pa naj grem v Prusijo.“

Oči vseh se obrnejo na Vreščeviča. Ta pa reče:

„Treba je rešiti čast!“

Kratek, pretrgan smeh, podobnejši skripanju z zobmi, se izvije iz Müllerjevih ust.

„Zdi se mi, da nas hočete naučiti, kako je treba zbujati mrtve.“

„Čast so rešili samo oni, ki so padli!“ reče Sadovski.

Müllerja jame znovič grabiti jeza.

„A ta samostan še stoji?... Ta Jasna Gora, ta kurnik?? Nisem ga dobil?... In mi odstopamo?... Ali spim, ali bdim, kaj?“

„Ta samostan, da Jasna Gora še stoji,“ ponovi knez Heski, „in mi odstopamo pobiti.“

Nastalo je dlje časa trajajoče molčanje, katero pretrga Vreščevič.

„Večkrat se je že pripetilo,“ reče, „da so plačali obleženci odkupnino in oblegovalci so odšli kot zmagovalci. Naj nam tudi oni dajo odkupnino in za nas ni sramota, ako odstopimo.“

„Če bodo le hoteli?“ vpraša knez Heski.

„Za to jaz stavim svojo glavo.“

„Prav ima!“ pritrdi mu Sadovski. „Nam je že jelo prese-dati to oblegovanje, a njim isto tako. Kaj mislite o tem, gospod general?“

„Marsikatero bridko uro, bridkejšo nego kedaj v življenju, sem prebil radi vaših nasvetov, toda za ta poslednji se vam zahvaljujem ter ga ohranim v hvaležnem spominu,“ odvrne Müller.

In vsem se je odvalil kamen od srca. Sedaj jim je bilo le to mar, da odidejo, kolikor le mogoče, s častjo.

Drugo jutro, na praznik sv. Štefana, se zberejo vsi častniki, da slišijo odgovor prednika Kordeckega na Müllerjevo pismo, v katerem je ta predlagal menihom plačati odkupnino ter ga poslal tja o svitu.

Dolgo so morali čakati. Müller se je kazal veselega, toda le prisiljeno veselje se mu je odbijalo raz obraz. Knez Heski n Sadovski sta stala pri oknu ter se potihoma razgovarjala.

„Kaj si mislite, gospod, ali bo kaj iz tega?“ vpraša prvi.

„Vsi trdé, da bo ... Bojim se samo, da bi zahteval general premnogo.“

„Koliko je zahteval?“

„Štirideset srebrnjakov od menihov in po dvajset od plemstva. Toda v vsakem slučaju bodo poskušali kaj odščipniti.“

„Odjenjajmo, za Boga, odjenjajmo! Ko bi vedel, da nimajo denarja, hotel bi ga jim posoditi, samo da nam dovolijo, da odidemo s častjo.“

„Dasi priznavam, da je Vreščevičev nasvet dober, povem, da bi raje prebil deset napadov nego to čakanje.“

„Uf! prav imate, gospod! Toda ta Vreščevič dospe še lahko visoko ...“

„Dà, na vislice.“

Prijatelja nista uganila. Vreščeviča je čakala še hujša usoda nego je smrt na vislicah.

Grom topov pretrga njun daljši razgovor.

„Kaj je to? Streli iz trdnjave?“ zakriči Müller.

Na to plane kakor nor po koncu ter zdirja iz sobe.

Vsi navzoči zdrvé za njim ter jamejo poslušati. Odmev pravičnih strelav se je res oglašal iz trdnjave.

„Za Boga, kaj to pomeni? ... Ali se bijejo med seboj, ali kaj?“ reče Müller.

„Nikakor ne. Jaz vam to pojasnim. Danes je praznik sv. Štefana, imendan gospodov Zamojskih, očetā in sina. Njima streljajo na čast!“

Med tem se oglase v trdnjavi novi strel.

„Smodnika imajo dovolj!“ reče Müller.

„Dā, dā, čas je, da odstopimo.“

Vsi odidejo znovič v sobo. Naposled se začuje odmev korakov in v sobo stopi brkast trobentač; bil je ves rdeč od mraza in njegove brke je pokrival srež.

„Odgovor iz samostana,“ reče in izroči Müllerju debel zavoj, zavit v prižast robec ter prevezan s trakom.

Müllerju so strepetale nekoliko roke, ko je razvezoval motvoz. Vsi so uprli svoje oči vanj; častniki so pridržali dihanje.

General odvije jeden robec, odvije drugega, tretjega, odvija čimdalje urneje, dokler končno ne pade na mizo kopica mlincev. Takrat obledi in dasi ni zahteval nihče pojasnila, reče zamolklo:

„Mlinci!“

„Nič drugega?“ vpraša nekdo od navzočih.

„Ničesar drugega!“ odvrne kakor odmev general.

Nastane globoko molčanje, pretrgano samo s teškim dihanjem in škripanjem z zobmi.

„Gospod Vreščevič!“ zakliče naposled Müller s strašnim glasom.

„Ni ga več tukaj,“ odvrne nekdo iz častnikov in znovič nastane molčanje ...

Za to pa se je jel proti noči razlegati v taboru glasen šum. Slišalo se je razgetanje konj, škripanje voz in pravilni koraki vojakov.

„Ali ne nastopi nov napad?“ so se povpraševali vojaki, ki so stali po stražnicah pri samostanskih vratih. Niso pa mogli

videti ničesar, ker jim je gosto padajoč sneg zakrival razgled. Naposled je vse utihnilo, samo sneg je padal čimdalje gostejši.

Pokril je ves samostan in cerkev, kakor bi ju hotel skriti pred pogledi napadnikov, zavarovati ju pred njihovimi krogliami.

Naposled se je jelo svitati in zvon je že odzvonil juternico. ko začujejo vojaki, ki so čuli pri južnih vratih, prskanje konja.

Pred vratmi je stal kmet, ves zasut s snegom. Za njim so bile videti male, lesene sani, v katere je bila vprežena medla kobila.

Kmet si jame drgniti roke, prestopati z noge na nogo in klicati:

„Grite no, ljudje!“

„Kdo pa si?“

„Domačin iz Dzbova!... Pripeljal sem vam divjačine.“

„Kako to, da so te Švedje spustili?“

„Kakšni Švedje? Sneg je že zasipal sledove za njimi!“

„Hvala Tebi, o Gospod! Ušli so!“

V daljavi so se prikazali kmetje peš in na konjih: ženske, otroci, starci — si ti, dospevši bližje, so veselo klicali;

„Ni več Švedov, ni jih več! Šli so v Velunj. Odprite vrata

Novica o odstopu Švedov se je kakor bi trenil raznesla. obzidjem. Vse, kar je bilo živega, je vstalo ter zapustilo sobe in celice. Nekateri tega niso še hoteli verjeti, toda nove tolpe naroda iz vasij in Čenstohova so jih prepričale, da je temu res tako. Samostanska vrata so se široko odprla in čez malo čas je bilo ljudstvo po celem samostanskem dvorišču pod hribom

Opoludne se je cerkev natlačila z verniki. Sam prednik je opravil zahvalno daritev, pri koncu so vsi slavnostno zapeli: Tebe, Boga, hvalimo!

(KONEC TRETJEGA ZVEZKA.)

Prejeto 30. 4. 1930

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00155 8

00000076087

